

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 6 '2016 р. (461)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.

Свідоцтво про реєстрацію

КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. С. Кузнеця

ВИДАВЕЦЬ:

ФОП Лібуркіна Л. М.

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кизим

Випусковий редактор: д-р екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благун І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатуллін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христіановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

ЗІ СПИСКУ ДРУКОВАНИХ (ЕЛЕКТРОННИХ) ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ, ЩО ВКЛЮЧАЮТЬСЯ ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ

Журнал «Бізнес Інформ» («Бизнес Информ», «Business Inform»)
(Співзасновники: НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця)

Додаток 10 до Наказу Міністерства освіти і науки України
від 12.05.2015 р. № 528

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

- Абрамов Ф. В.** Критерії доцільності реформування умовно та безумовно неефективних формальних правил..... 8
- Бабій М. В.** Адаптивна поведінка домогосподарств і ризики інституційних пасток в умовах трансформаційних процесів 13
- Горіна Г. О.** Систематизація наукових підходів до визначення сутності поняття «просторова поляризація» 19

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСІ В ЕКОНОМІЦІ

- Довгаль О. А., Панкова Ю. М.** Особливості змісту й форм міжнародного бізнесу в умовах глобалізації 25
- Думікіян М. М.** Вплив ТНК на розвиток ринку телекомунікаційних послуг України..... 31

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- Петухова В. О.** Напрямки інтеграції України в глобальну систему міжнародної торгівлі..... 36
- Макарчук К. О., Гончаренко Н. І.** CAGE-модель транснаціоналізації міжнародного бізнесу у країнах Східної Азії..... 44
- Власенко М. О., Курінна І. Г.** Європеїзація в контексті політики групових інтересів: українська версія..... 50

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

- Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б.** Результативність управління соціально-економічним регіональним розвитком у країнах Європейського Союзу: динаміка, тенденції, аналіз соціально-економічних показників ефективності регіональної політики..... 56
- Ізмайлов Я. О.** Впровадження позитивного досвіду реформ зарубіжних країн для забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України..... 66
- Коваль О. В.** Світовий досвід податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції 74

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Кизим М. О., Шпілевський В. В., Салашенко Т. І., Борщ Л. М.
Ідентифікація національної моделі енергетичної безпеки України:
системні складові та пріоритетні напрями..... 79

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Яблонська-Агу Н. А. Методичний підхід до формування
інвестиційних стратегій інноваційної діяльності підприємств..... 90
Усатенко О. В. Сутнісно-логічна модель венчурного інвестування
венчурних фондів для цілей бухгалтерського обліку 95

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Валіулліна З. В. Фактори впливу на процес забезпечення
інформаційної безпеки корпоративної економіки 101
Коцюба О. С. Аналіз розбіжностей в оцінках ступеня ризику
на основі альтернативних методів у межах нечітко-множинної
методології..... 106

ОСВІТА І НАУКА

Гірман А. П., Земляний Д. О., Гнатченко К. С. Аналіз ринку
освітніх послуг України в контексті соціально-економічної безпеки..... 113
Станкевич І. В. Оцінювання якості вищої освіти та навчально-
виробничої діяльності освітніх організацій на основі акредитаційних
критеріїв..... 119

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Юшкевич О. О. Модернізація державного регулювання розвитку
сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення:
стратегічний підхід 126

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Тулай О. І. Соціальне страхування з тимчасової втрати
працездатності: практика і проблематика 132

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Сахно А. А. Вмотивованість та невмотивованість машинобудівних
підприємств у середовищі функціонування Вінницької області..... 139
Каткова Н. В. Технічний стан основних засобів підприємств України:
аналітичний погляд 144
Сюркало Б. І., Рябець Я. В. Галузеві особливості складу та структури
оборотних активів підприємств..... 150

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Гальчинський А. Ю., Луговець В. В. Факторний аналіз ринку
програмоного забезпечення України..... 155

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Рожелюк В. М. Алгоритмізація вирішення проблем гармонізації обліку
в Україні з вимогами міжнародних стандартів фінансової звітності..... 160
Маренич Т. Г. Транспонування вимог Директиви ЄС № 2013/34/ЄС
до національного законодавства України..... 166
Воїнова Т. С., Мултанівська Т. В. Інформаційно-аналітичне
забезпечення формування професійного судження аудитора
щодо безперервності 174

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Кітц Р. Р., Мізюк Б. М. Порівняння механізмів забезпечення фінансової
стабільності в Україні та розвинутих країнах в умовах кризи..... 186

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61145, Харків,
вул. Космічна, 26.
Тел./факс (057) 701-0-701

ПЕРЕДПЛАТА:

• у Видавця;
• **Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Січеславська набережна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БІЗНЕС ІНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська,
англійська

Рекомендовано до друку рішеннями:
вченої ради ХНЕУ № 11 від 21.06.2016 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 6 від 21.06.2016 р.

Здано до набору 25.05.2016 р.

Підписано до друку 21.06.2016 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 30,5. Обл.-вид. арк. 39,6.

Надруковано у ТОВ «Золоті сторінки»
Замовлення № 794. Наклад 100 прим.

© **БІЗНЕСІНФОРМ**, 2016

ISSN 2222-4459

9 772222 445006

16006

Костюк Б. В. Дієвість і ефективність здійснення аудиту для економічної стабілізації держави.....	192
Антонов М. С. Впровадження фіскальних правил як основи управління борговою стійкістю в Україні в умовах проциклічності фіскальної політики.....	197
Примостка О. О. Стратегії розвитку банківської системи України	204
Остапшин Т. П. Реструктуризація заборгованості за іпотечними кредитами в іноземній валюті: реалії та шляхи вирішення проблем.....	210

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Бодарецька О. М., Дідик А. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення управлінського супроводу інноваційних	
---	--

технологій мотивування персоналу в системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств	215
Ткаченко С. А. Рекомендації щодо вибору комплексу технічних засобів підсистеми апокрифічного економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери.....	221
Андрєєва Л. О., Лисак О. І. Методичні аспекти стратегічного розвитку підприємств.....	227
Гуля Ю. В., Циганок В. М. Обґрунтування маркетингової стратегії розвитку підприємств галузі птахівництва на основі бренд-підходу	232
Скриньковський Р. М. Діагностика ефективності реклами в діяльності підприємства.....	240

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Абрамов Ф. В. Критерии целесообразности реформирования условно и безусловно неэффективных формальных правил.....	8
Бабий М. В. Адаптивное поведение домохозяйств и риски институциональных ловушек в условиях трансформационных процессов.....	13
Горина А. А. Систематизация научных подходов к определению сущности понятия «пространственная поляризация».....	19

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЭКОНОМИКЕ

Довгаль Е. А., Панкова Ю. Н. Особенности содержания и форм международного бизнеса в условиях глобализации.....	25
Думикян М. М. Влияние ТНК на развитие рынка телекоммуникационных услуг Украины.....	31

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Петухова В. О. Направления интеграции Украины в глобальную систему международной торговли.....	36
Макарчук Е. А., Гончаренко Н. И. SAGE-модель транснационализации международного бизнеса в странах Восточной Азии.....	44
Власенко М. А., Куренная И. Г. Европеизация в контексте политики групповых интересов: украинская версия.....	50

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Результативность управления социально-экономическим региональным развитием в странах Европейского Союза: динамика, тенденции, анализ социально-экономических показателей эффективности региональной политики.....	56
Измайлов Я. А. Внедрение положительного опыта реформ зарубежных стран для обеспечения инвестиционно-инновационного развития экономики Украины.....	66
Коваль А. В. Мировой опыт налогового регулирования субъектов индустрии программной продукции.....	74

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Кизим Н. А., Шпилевский В. В., Салашенко Т. И., Борщ Л. М. Идентификация национальной модели энергетической безопасности Украины: системные составляющие и приоритетные направления.....	79
--	----

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Яблонская-Агу Н. А. Методический подход к формированию инвестиционных стратегий инновационной деятельности предприятий.....	90
Усатенко О. В. Сущностно-логическая модель венчурного инвестирования венчурных фондов для целей бухгалтерского учета.....	95

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Валиуллина З. В. Факторы влияния на процесс обеспечения информационной безопасности корпоративной экономики.....	101
Коцюба А. С. Анализ расхождений в оценках степени риска на основе альтернативных методов в рамках нечетко-множественной методологии.....	110

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Гирман А. П., Земляной Д. А., Гнатченко К. С. Анализ рынка образовательных услуг Украины в контексте социально-экономической безопасности.....	113
Станкевич И. В. Оценивание качества высшего образования и учебно-производственной деятельности образовательных организаций на основе арккредитационных критериев.....	119

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

Юшкевич Е. А. Модернизация государственного регулирования развития сельскохозяйственных предприятий зоны радиационного загрязнения: стратегический подход.....	126
--	-----

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Тулай О. И. Социальное страхование по временной потере трудоспособности: практика и проблематика.....	132
---	-----

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Сахно А. А. Мотивированность и немотивированность машиностроительных предприятий в среде функционирования Винницкой области.....	139
Каткова Н. В. Техническое состояние основных средств предприятий Украины: аналитический взгляд.....	144
Сюркало Б. И., Рябец Я. В. Отраслевые особенности состава и структуры оборотных активов предприятий.....	150

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Гальчинский Л. Ю., Луговец В. В. Факторный анализ рынка программного обеспечения Украины.....	155
---	-----

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Рожелюк В. Н. Алгоритмизация решения проблем гармонизации учёта в Украине с требованиями международных стандартов финансовой отчетности.....	160
Маренич Т. Г. Транспонирование требований Директивы ЕС № 2013/34/ЕС к национальному законодательству Украины.....	166
Воинова Т. С., Мултановская Т. В. Информационно-аналитическое обеспечение формирования профессионального суждения аудитора о непрерывности... ..	174

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Китц Р. Р., Мизюк Б. М. Сравнение механизмов обеспечения финансовой стабильности в Украине и развитых странах в условиях кризиса.....	186
---	-----

Костюк Б. В. Действенность и эффективность осуществления аудита для экономической стабилизации государства	192
Антонов М. С. Внедрение фискальных правил как основы управления долговой устойчивостью в Украине в условиях цикличности фискальной политики.....	197
Примостка Е. А. Стратегии развития банковской системы Украины.....	204
Остапишин Т. П. Реструктуризация задолженности по ипотечным кредитам в иностранной валюте: реалии и пути решения проблем	210

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Бодарецкая О. Н., Дидык А. Н. Информационно-аналитическое обеспечение управленческого сопровождения инновационных	
--	--

технологий мотивации персонала в системе обеспечения поливекторного развития предприятий.....	215
Ткаченко С. А. Рекомендации по выбору комплекса технических средств подсистемы апокрифического экономического мониторинга в функционально развитых системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов промышленной сферы.....	221
Андреева Л. А., Лысак О. И. Методические аспекты стратегического развития предприятий	227
Гуля Ю. В., Цыганок В. Н. Обоснование маркетинговой стратегии развития предприятий отрасли птицеводства на основе бренд-подхода	232
Скрыньковский Р. Н. Диагностика эффективности рекламы в деятельности предприятия.....	240

CONTENT

ECONOMIC THEORY

- Abramov F. V.** Criteria for the Appropriateness of Reforming Both the Conditionally and the Unconditionally Inefficient Formal Rules..... 8
- Babiy M. V.** The Adaptive Conduct of Households and the Risks of Institutional Traps in the Conditions of Transformation Processes 13
- Gorina G. O.** Systematizing Scientific Approaches to the Definition of the Concept of «Spatial Polarization» 19

GLOBALIZATION PROCESSES IN ECONOMICS

- Dovhal O. A., Pankova Yu. M.** Features of Both the Contents and the Forms of International Business in the Conditions of Globalization 25
- Dumikian M. M.** The Impact of TNCs on Development of the Telecommunication Services Market in Ukraine..... 31

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

- Petukhova V. O.** The Directions of Ukraine's Integration into the Global System of International Trade..... 36
- Makarchyk K. O., Goncharenko N. I.** The CAGE Model for Transnationalization of the International Business in East Asia 44
- Vlasenko M. A., Kurinna I. G.** Europeanization in the Context of Group Interests Politics: Case of Ukraine..... 50

FOREIGN EXPERIENCE

- Yaroshenko I. V., Semigulina I. B.** Effectiveness of the Socio-Economic Regional Development in the European Union Member States: Dynamics, Trends, Analysis of the Socio-Economic Indicators of the Efficiency of Regional Policy 56
- Izmaylov Ya. O.** Introducing the Positive Reforms Experience of Foreign Countries to Ensure the Investment-Innovative Development of the Economy of Ukraine 66
- Koval O. V.** The World Experience of Tax Regulation of Actors in the Software Industry 74

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

- Kyzym M. O., Shpilevskiy V. V., Salashenko T. I., Borshch L. M.** Identifying the National Model of the Energy Security of Ukraine: System Components and Priority Directions 79

INVESTMENT PROCESSES

- Yablonska-Agu N. L.** A Methodological Approach to Establishing Investment Strategies for the Innovation Activities of Enterprises..... 90
- Usatenko O. V.** The Essential-Logical Model of Venture Investing by the Venture Funds for Accounting Purposes..... 95

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

- Valiullina Z. V.** The Factors of Influence on the Information Security Process in the Corporate Economy 101
- Kotsyuba O. S.** Variance Analysis in the Risk Assessments Based on the Alternative Methods Within the Fuzzy Multiple Methodology..... 110

EDUCATION AND SCIENCE

- Girman A. P., Zemlianoy D. A., Gnatchenko K. S.** The Analysis of the Market of Educational Services in Ukraine in the Context of the Socio-Economic Security 113
- Stankevych I. V.** Assessing Quality of Both the Higher Education and the Educational-Production Activity of Educational Institutions on the Basis of Accreditation Criteria 119

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

- Yushkevich O. O.** Modernization of the State Regulation of Development of Agricultural Enterprises in the Radioactive Contamination Zone: Strategic Approach..... 126

LABOR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

- Tulai O. I.** Social Insurance for Temporary Disability: Practice and Issues..... 132

ECONOMICS OF ENTERPRISE

- Sakhno A. A.** Motivation and Lack of Motivation of the Machine-Building Enterprises in the Business Environment of Vinnytsia Region..... 139
- Katkova N. V.** The Technical Condition of Fixed Assets of Enterprises in Ukraine: an Analytical View 144
- Siurkalo B. I., Ryabets Ya. V.** The Sector-Specific Features of Composition and Structure of Current Assets of Enterprises 150

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

- Halchynsky L. Yu., Lugovets V. V.** A Factorial Analysis of the Software Market of Ukraine 155

ACCOUNTING AND AUDITING

- Rozheliuk V. M.** The Algorithmic Solution to the Problems of Harmonization the Accounting in Ukraine According to the Requirements of the International Financial Reporting Standards..... 160
- Marenych T. H.** Transposition of the Requirements of the EU Directive No. 2013/34/EC to the National Legislation of Ukraine 166
- Voinova T. S., Multanivska T. V.** The Informational-Analytical Support to Formation of the Auditor's Professional Judgment on Continuity 174

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Kitz R. R., Mizjuk B. M. A Comparison of Mechanisms for Ensuring Financial Stability Both in Ukraine and in the Developed Countries in the Context of Crisis.....	186
Kostiuk B. V. Effectiveness and Efficiency of Implementing Audit for the Economic Stabilization of the State.....	192
Antonov M. S. Introducing Fiscal Rules as the Basis for Managing the Debt Sustainability in Ukraine in Terms of Procyclicality of the Fiscal Policy.....	197
Prymostka O. O. The Strategy of Development of the Banking System of Ukraine	204
Ostapyshyn T. P. Restructuring the Debts on Mortgage Loans in Foreign Currency: Realities and Ways to Solutions	210

MANAGEMENT AND MARKETING

Bodaretska O. M., Didyk A. M. The Informational-Analytical Support of the Managerial Backing	
---	--

for the Innovative Technologies for Staff Motivation in the System for Ensuring the Polyvector Development of Enterprises	215
Tkachenko S. A. The Recommendations for Choosing a Complex of Technical Means of the Subsystem for Apocryphal Economic Monitoring in the Functionally Developed Systems for Strategic Regulation of the Regional Structure and the Territorial Organization of Actors in the Industry Sphere.....	221
Andrieieva L. O., Lysak O. I. The Methodical Aspects of the Strategic Development of Enterprises.....	227
Gulya Yu. V., Tsyganok V. M. A Substantiation for the Marketing Development Strategy of Enterprises in the Poultry Industry Sector Based on the Brand Approach....	232
Skrynkovskyy R. M. Diagnostics of the Advertising Efficiency in the Activities of Enterprise	240

КРИТЕРІЇ ДОЦІЛЬНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ УМОВНО ТА БЕЗУМОВНО НЕЕФЕКТИВНИХ ФОРМАЛЬНИХ ПРАВИЛ

© 2016 АБРАМОВ Ф. В.

УДК 330.1

Абрамов Ф. В. Критерії доцільності реформування умовно та безумовно неефективних формальних правил

Мета статті полягає у виділенні критеріїв доцільності реформування неефективних формальних правил і визначенні напрямків підвищення їх ефективності. Виділено критерії доцільності реформування умовно та безумовно неефективних формальних правил. Доведено, що у випадку безумовно неефективних формальних правил, відповідно до запропонованих критеріїв доцільності реформування, єдиний тип неефективних формальних правил, реформування якого є недоцільним, – етично неефективні формальні правила у вузькому сенсі. Для випадків, коли реформування безумовно неефективних формальних правил є доцільним, запропоновано заходи підвищення їх ефективності. Показано, що у випадку умовно неефективних формальних правил, що характеризуються як цільовою, так й трансакційною неефективністю, рівень трансакційних витрат усунення зовнішніх чинників неефективності є єдиним критерієм доцільності реформування, а заходи щодо підвищення ефективності даної групи формальних правил мають полягати в усуненні зовнішніх чинників неефективності відповідних умовно неефективних формальних правил.

Ключові слова: трансакційні витрати, бюрократичні процедури, критерії ефективності.

Бібл.: 8.

Абрамов Федір Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалия, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Abramov@kpi.kharkov.ua

УДК 330.1

Абрамов Ф. В. Критерии целесообразности реформирования условно и безусловно неэффективных формальных правил

Цель статьи заключается в выявлении критериев целесообразности реформирования неэффективных формальных правил и определении направлений повышения их эффективности. Выделены критерии целесообразности реформирования условно и безусловно неэффективных формальных правил. Доказано, что в случае безусловно неэффективных формальных правил, в соответствии с предложенными критериями целесообразности реформирования, единственный тип неэффективных формальных правил, реформирование которого нецелесообразно, – этически неэффективные формальные правила в узком смысле. Для случаев, когда реформирование безусловно неэффективных формальных правил является целесообразным, предложены методы повышения их эффективности. Показано, что в случае условно неэффективных формальных правил, которые характеризуются как целевой, так и трансакционной неэффективностью, уровень трансакционных издержек устранения внешних факторов неэффективности является единственным критерием целесообразности реформирования, а меры по повышению эффективности данной группы формальных правил должны заключаться в устранении внешних факторов неэффективности соответствующих условно неэффективных формальных правил.

Ключевые слова: трансакционные издержки, бюрократические процедуры, критерии эффективности.

Библ.: 8.

Абрамов Федор Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общей экономической теории, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: Abramov@kpi.kharkov.ua

UDC 330.1

Abramov F. V. Criteria for the Appropriateness of Reforming Both the Conditionally and the Unconditionally Inefficient Formal Rules

The article is aimed at identifying criteria for the appropriateness of reforming the inefficient formal rules and determining directions for improving their efficiency. Criteria for the appropriateness of reforming both the conditionally and the unconditionally inefficient formal rules have been allocated. It is proved that in case of unconditionally inefficient formal rules, in accordance with the proposed criteria for the appropriateness of reforming, the only type of inefficient formal rules, reforming which will be inappropriate, are the ethically ineffective formal rules in the narrow sense. In the cases where reforming the unconditionally inefficient formal rules is appropriate, methods to improve their efficiency have been proposed. It has been shown that in the case of conditionally inefficient formal rules, which are characterized by both the target and the transaction inefficiency, level of transaction costs on removing the external inefficiency factors is the sole criterion for the appropriateness of reforming, and measures to improve the efficiency of this group of formal rules must consist in removing the external inefficiency factors of the related conditionally inefficient formal rules.

Keywords: transaction costs, bureaucratic procedures, criteria of efficiency.

Bibl.: 8.

Abramov Fedir V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Economic Theory, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahalilia Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Abramov@kpi.kharkov.ua

З часів появи перших робіт Д. Норта [1] важливість формальних правил стала незаперечною. Ефективність чи неефективність чинних формальних правил є головним чинником для економічного зростання та інших аспектів економічного та суспільного життя. Відповідно, через цю надзвичайну важливість чинних формальних правил для економічного розвитку багато досліджень присвячується виявленню причин виникнення та існування неефективних формальних правил. Оскільки проблема неефективності чинних формальних правил є актуальною для багатьох країн світу, ще більшого значення, ніж визначення причин неефективності

формальних правил, набуває пошук шляхів підвищення їх ефективності.

Причини та наслідки змін інституціональних рамок вже самі по собі викликають закономірну увагу дослідників [2, 3]. При цьому вивчаються як формальні, так і неформальні інституціональні рамки [4]. Також дослідників цікавлять чинники, що обумовлюють причини ефективності/неефективності інститутів та причини відмінностей у їх ефективності в різних країнах [5]. Проте найбільшу зацікавленість науковців викликають цілеспрямовані інституціональні реформи як в окремих сферах [6], так і докорінні інституціональні реформи,

що відбуваються в багатьох країнах. Тому метою статті є виділення критеріїв доцільності реформування умовно та безумовно неефективних формальних правил і визначення напрямків підвищення їх ефективності як в умовах наявності зовнішніх чинників неефективності формальних правил, так і в умовах їх відсутності.

Підвищення ефективності чинних формальних правил є надзвичайно актуальним і важливим для економічного розвитку. Проте самі по собі усвідомлення необхідності та готовність до реформування інституціональних рамок не гарантує того, що ефективність формальних правил дійсно буде підвищена. Для успішного реформування неефективних формальних правил необхідно не лише усвідомлювати необхідність цього, але й знати чинники, що призводять до неефективності формальних правил, і розуміти, яким чином можна досягти поставленої мети. У протилежному випадку реформи виявляться недовірними, і ефективність реформованих формальних правил буде такою ж низькою, що і попередніх формальних правил, або навіть гіршою.

Розуміння причин неефективності чинних формальних правил та шляхів їх усунення може бути корисним і при копіюванні та адаптації до місцевих умов формальних правил, що виявили свою ефективність в інших країнах. Бо в багатьох випадках ефективність запозичених формальних правил значною мірою залежить від ефективності інших елементів інституціональних рамок, що склалися в країні, та інших зовнішніх чинників.

Зрозуміло, що неможливо розробити один універсальний метод підвищення ефективності формальних правил, який був би однаково дієвим для всіх можливих типів неефективності формальних правил. Існує безліч причин неефективності формальних правил, і в кожному окремому випадку може діяти своя комбінація причин. Проте, виділивши основні типи неефективності формальних правил, можна, принаймні, виділити основні напрямки підвищення ефективності для кожного окремого типу неефективних формальних правил.

Для оцінки ефективності формальних правил нами було запропоновано три критерії ефективності/неефективності формальних правил [7]:

- ✦ цільова неефективність;
- ✦ транзакційна неефективність;
- ✦ етична неефективність.

Відповідно до названих критеріїв ефективності можна виділити три типи неефективних формальних правил. *По-перше*, неефективні формальні правила, що в принципі нездатні досягти поставленої мети через критичні помилки, що були допущені під час їх розробки – формальні правила, що характеризуються цільовою неефективністю. *По-друге*, неефективні формальні правила, що теоретично дозволяють досягти поставленої мети, але пов'язані з надзвичайно високими транзакційними витратами бюрократичних процедур – транзакційно неефективні формальні правила. *По-третє*, неефективні формальні правила, що суперечать морально-етичним нормам суспільства, – етично неефективні формальні правила.

Крім того, усі можливі неефективні формальні правила можуть бути поділені на дві великі групи: безумовно неефективні формальні правила та умовно неефективні формальні правила [8].

Перша з названих груп – *безумовно неефективні формальні правила* – об'єднує формальні правила, неефективність яких обумовлена недоліками самих формальних правил або їх неефективною реалізацією. Ступень неефективності формальних правил цієї групи не залежить від особливостей реалізації інших елементів інституціональних рамок країни. З виділених нами трьох типів ефективності формальних правил безумовно неефективні формальні правила можуть характеризуватися будь-яким типом неефективності.

На відміну від попередньої групи неефективних формальних правил друга група – *умовно неефективні формальні правила* – об'єднує формальні правила, неефективність яких обумовлена зовнішніми чинниками неефективності: відсутністю чи неефективністю інших формальних правил, особливостями структури ринку, тощо. Умовно неефективні формальні правила можуть характеризуватися лише двома типами неефективності: цільовою та транзакційною неефективністю.

Перед подальшим розглядом необхідно визначити, що саме ми розуміємо під підвищенням ефективності або реформуванням чинних формальних правил і доцільністю/недоцільністю їх реформування. Реформування чинних формальних правил, вочевидь, передбачає внесення певних змін у самі формальні правила, чи до принципів їх реалізації, проте підвищення ефективності певних формальних правил може вимагати настільки глибоке їх переопрацювання, що правильніше вже буде казати не про реформування, а про необхідність їх заміни альтернативними формальними правилами, що дозволяють більш ефективно досягти поставленої мети. А оскільки не існує чіткої межі між внесенням змін до чинних формальних правил та зміною самих формальних правил, то ми далі будемо розглядати будь-яке реформування чинних формальних правил як зміну одного альтернативного набору формальних правил на інший, а вислови «реформування формальних правил» та «заміна формальних правил» використовувати як синоніми.

Наскільки б важливим не було підвищення ефективності формальних правил, існують випадки, коли реформування неефективних формальних правил є недоцільним.

По-перше, сама мета, для досягнення якої були розроблені неефективні формальні правила, може виявитись хибною. У цьому разі замість намагань підвищити ефективність даних формальних правил доцільніше буде їх взагалі скасувати.

По-друге, в окремих випадках, навіть коли обрано найефективніший з усіх можливих альтернативних наборів формальних правил, що регулюють певне питання, транзакційні витрати заміни неефективних чинних формальних правил можуть виявитись настільки високими, що перевищуватимуть будь-яку можливу перевагу від впровадження альтернативного набору формальних правил.

По-третє, альтернативні формальні правила можуть характеризуватися значною прямою несиметричністю, через що зацікавлені групи можуть легко домогтися їх скасування, бо витрати на скасування таких правил набагато нижче витрат на їх прийняття.

У всіх зазначених випадках реформування чинних формальних правил є об'єктивно неможливим, і найбільш раціональним рішенням буде відтермінувати або взагалі відмовитися від намагань підвищити ефективність даних формальних правил.

Відповідно до вищезазначеного можна сформулювати такі критерії доцільності реформування неефективних формальних правил:

- ✦ прийнятність для суспільства мети, досягненню якої мають сприяти неефективні формальні правила;
- ✦ низький рівень трансакційних витрат заміни формальних правил, порівняно з очікуваною перевагою від їх зміни;
- ✦ відсутність прямої несиметричності альтернативних формальних правил.

Очевидно, що реформування неефективних формальних правил буде доцільним лише тоді, коли виконуються всі критерії доцільності.

Спочатку розглянемо теоретичну можливість та доцільність підвищення ефективності безумовно неефективних формальних правил.

Ефективність безумовно неефективних формальних правил не залежить від наявності чи відсутності жодних зовнішніх факторів і, як вже зазначалося раніше, причина їх неефективності криється у вадах самих формальних правил чи помилках під час їх реалізації. Тому в тих випадках, коли реформування безумовно неефективних формальних правил є доцільним, дійсно дієві заходи з підвищення ефективності даної групи неефективних формальних правил мають передбачати внесення змін безпосередньо до самих формальних правил або коригування методів їх реалізації.

Відповідно до визначення формальні правила, що характеризуються цільовою неефективністю, не дозволяють досягти поставленої мети через вади самих формальних правил, тому досягнення поставленої мети стає можливим тільки після скасування даних формальних правил і прийняття інших, альтернативних, формальних правил, що характеризуються більшою цільовою ефективністю. Наявність же альтернативних формальних правил можна вважати практично гарантованою тому, що у переважній більшості випадків поставлена мета може бути досягнута різними шляхами, кожному з яких відповідає свій варіант формальних правил.

Тому якщо мета, досягненню якої має сприяти реформоване формальне правило, є прийнятною для суспільства, а також виконуються й інші критерії доцільності, то реформування безумовно неефективних формальних правил, що характеризуються цільовою неефективністю, є не лише доцільним, але й можливим.

На відміну від попереднього типу неефективних формальних правил трансакційно неефективні формальні правила дозволяють досягти поставленої мети,

але її досягнення пов'язане з високим рівнем трансакційних витрат бюрократичних процедур. Саме це й є основною причиною неефективності даних формальних правил – підприємці та пересічні громадяни, намагаючись зменшити рівень власних трансакційних витрат бюрократичних процедур, просто ухиляються від дотримання вимог чинних формальних правил і вдаються до корупційних схем або користуються паралельними неформальними правилами.

В умовах безумовної неефективності рівень трансакційних витрат бюрократичних процедур обумовлюється кількістю та заплутаністю бюрократичних процедур, що передбачені безпосередньо самими трансакційно неефективними формальними правилами. Як і в попередньому випадку, підвищення ефективності трансакційно неефективних формальних правил передбачає реформування самих формальних правил. Проте заміна чинних формальних правил альтернативними є зайвою – для підвищення ефективності даного типу неефективних формальних правил достатньо лише прибрати зайві бюрократичні процедури.

Скасування численних суперечливих бюрократичних процедур і усунення організаційних недоліків у реалізації формальних правил не вимагають значних зусиль і, відповідно, очікувані переваги від реформування трансакційно неефективних формальних правил, у вигляді зменшення рівня трансакційних витрат бюрократичних процедур, будуть значно більшими за трансакційні витрати, що пов'язані з усуненням зайвих бюрократичних бар'єрів. Навіть у тих випадках, коли чинні формальні правила вже є достатньо ефективними, реформування матиме сенс, бо очікувані переваги все одно будуть перевищувати незначні витрати оскарження зайвої бюрократичної процедури. Тому можна впевнено стверджувати, що у випадку безумовної неефективності заходи з підвищення ефективності трансакційно неефективних формальних правил є доцільними за будь-яких обставин.

Мабуть найбільш суперечливим є питання доречності підвищення ефективності етично неефективних формальних правил. Мета, якій мають сприяти етично неефективні формальні правила, суперечить морально-етичним нормам всього суспільства чи значної його частини, що призводить до того, що значні шари суспільства ухиляються від дотримання даних формальних правил. Тому поставлена мета може бути досягнута лише за рахунок зростання витрат примусу до їх виконання. Очевидно, що чим більшою буде частка населення, що не схвалює відповідні формальні правила, тим більшими будуть витрати, пов'язані з примусом незгодних до виконання даних формальних правил.

Фактично, питання доцільності реформування етично неефективних формальних правил зводиться до того, чи вважати мету, якій мають сприяти дані етично неефективні формальні правила, хибною, чи ні. Якщо мета буде визнана хибною, то, відповідно до запропонованих нами критеріїв доцільності, реформування відповідних формальних правил буде недоречним, і найкращім рішенням буде їх повне скасування. У проти-

лежному випадку реформування етично неефективних формальних правил слід визнати доцільним, і єдиним шляхом підвищення їх ефективності буде примус до їх виконання.

Чи згодне буде суспільство піти на ці витрати, намагаючись досягти поставленої мети, залежатиме від того, наскільки цінують свої етичні переконання зацікавлені групи та від їх обізнаності щодо реального співвідношення потенційних переваг від досягнення поставленої мети та загальних витрат її досягнення. Таким чином, у загальному випадку, неможливо дати однозначну відповідь щодо доцільності реформування етично неефективних формальних правил.

Якщо ж дати більш вузьке визначення етично неефективних формальних правил, згідно з яким етично неефективними слід вважати лише ті формальні правила, що суперечать морально-етичним нормам суспільства та очікувані переваги від застосування яких є меншими за витрати примусу та можливі негативні зовнішні ефекти, то мету етично неефективних формальних правил у вузькому сенсі слід визнати хибною.

Таким чином, реформування етично неефективних формальних правил у вузькому сенсі є недоцільним.

Тепер розглянемо доцільність та можливі напрямки підвищення ефективності умовно неефективних формальних правил.

Зовнішні чинники можуть призводити як до цілової, так й до транзакційної неефективності формальних правил, але головною особливістю умовно неефективних формальних правил є те, що їх ефективність залежить від наявності зовнішніх чинників неефективності. За відсутності зовнішніх чинників неефективності дані формальні правила можуть бути найефективнішими з усіх альтернативних формальних правил, що регулюють одне й теж саме питання. Тому, незалежно від конкретного типу неефективності, єдиною можливістю підвищити ефективність умовно неефективних формальних правил є усунення відповідних зовнішніх чинників.

Залежність від зовнішніх чинників визначає також і доцільність реформування формальних правил.

З першого погляду, оскільки умовно неефективні формальні правила є ефективними за відсутності зовнішніх чинників неефективності, може здаватися, що підвищення ефективності цих формальних правил шляхом усунення зовнішніх чинників неефективності буде доречним за будь-яких обставин. Проте це не завжди так.

Під час визначення доцільності реформування умовно неефективних формальних правил необхідно звертати увагу на два чинники: вартість усунення зовнішніх чинників неефективності та тривалість перехідного періоду, тобто часу, що необхідний для їх усунення.

Теоретична можливість усунення зовнішніх чинників неефективності ще не є гарантією доцільності реформування умовно неефективних формальних правил. Успішність подібних реформ напряму залежатиме від того, наскільки легко можуть бути усунені зовнішні чинники. Тобто від величини транзакційних витрат усунення зовнішніх чинників – витрат, що має понести суспільство, намагаючись усунути відповідні зовнішні

чинники. У випадку умовно неефективних формальних правил витрати усунення зовнішніх чинників виступають в ролі транзакційних витрат заміни неефективних формальних правил – одного з критеріїв доцільності реформування. Тому чим вище будуть витрати усунення, тим менш доцільним буде намагання підвищити ефективність умовно неефективних формальних правил, і після досягнення певного граничного рівня витрат усунення для суспільства, як і у випадку принципової неможливості усунення зовнішніх чинників, доцільнішим стає відмовитись від реформування умовно неефективних формальних правил.

Теж саме стосується заміни умовно неефективних формальних правил на альтернативні формальні правила, ефективність яких не залежать від зовнішніх чинників: у випадку високого рівня транзакційних витрат заміни – реформування недоцільне.

Крім того, слід враховувати, що навіть у тих випадках, коли не існує принципових перепон для усунення зовнішніх чинників неефективності та їх усунення не вимагає від суспільства неприйнятно високих витрат, все одно реформування, у окремих випадках, може вимагати значного часу, протягом якого відповідні умовно неефективні формальні правила будуть залишатися неефективними з усіма негативними наслідками. У тих випадках, коли усунення зовнішніх чинників неефективності вимагає тривалого перехідного періоду, дію відповідних умовно неефективних формальних правил варто призупинити й ввести їх в дію лише після закінчення перехідного періоду.

Формально, у короткостроковому періоді зовнішні чинники неефективності, усунення яких вимагає тривалого перехідного періоду можуть бути представлені як зовнішні чинники, усунення яких вимагає витрат вищих за очікуванні переваги.

Враховуючи, що за відсутності зовнішніх чинників неефективності умовно неефективні формальні правила є ефективними, можна стверджувати, що єдиний критерій доцільності реформування для даної групи формальних правил – рівень транзакційних витрат усунення зовнішніх чинників чи заміни формальних правил.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки.

По-перше, найбільш важливими факторами, що призводять до недоцільності реформування неефективних формальних правил, є: хибність мети, досягненню якої мали сприяти формальні правила, що планувалося реформувати; перевищення транзакційних витрат на заміну очікуваної переваги від впровадження альтернативного набору формальних правил; значна пряма несиметричність альтернативних формальних правил.

По-друге, у випадку безумовно неефективних формальних правил реформування може бути доцільним для транзакційно неефективних формальних правил та формальних правил, що характеризуються цільовою неефективністю. При виконанні всіх критеріїв доцільності реформування безумовно неефективних формальних правил передбачає внесення змін безпосередньо до са-

мих формальних правил чи їх заміну більш ефективними альтернативними формальними правилами.

По-третє, основною особливістю умовно неефективних формальних правил є те, що заходи з підвищення їх ефективності мають бути націлені не на реформування самих формальних правил, а на усунення зовнішніх чинників неефективності. При цьому єдиним чинником, що визначає доцільність реформування умовно неефективних формальних правил, є рівень трансакційних витрат на усунення зовнішніх чинників неефективності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Норт Д.** Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
2. **Pierson, P.** The Limits of Design: Explaining Institutional Origins and Change / P. Pierson // *Governance: An International Journal of Policy and Administration*. – 2000. – Vol. 13, No. 4. – P. 475–499.
3. **Gingrich, J.** Varying Costs to Change? Institutional Change in the Public Sector / J. Gingrich // *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*. – 2015. – Vol. 28, No. 1. – P. 41–60.
4. **Higgs, R.** The complex course of ideological change / R. Higgs // *American journal of economics and sociology*. – 2008. – Vol. 67, No. 4. – P. 547–565.
5. **Mijiyawa, A. G.** Determinants of property rights institutions: survey of literature and new evidence / A. G. Mijiyawa // *Economics of governance*. – 2013. – Vol. 14, No. 2. – P. 127–183.
6. **Webbink, D.** Returns to University Education: Evidence from a Dutch Institutional Reform / D. Webbink // *Economica*. – 2007. – Vol. 74, No. 293. – P. 113–134.
7. **Абрамов Ф. В.** Критерии эффективности формальных правил и их влияние на экономическое развитие / Ф. В. Абрамов // *Вісник Одеського національного університету*. – 2011. – Т. 16, Вип. 20. – С. 7–13.
8. **Абрамов Ф. В.** Чинники сталості умовно неефективних формальних правил / Ф. В. Абрамов // *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» Збірник наукових праць. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва*. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. – № 26. – С. 125–131.

REFERENCES

- Abramov, F. V. "Kriterii effektivnosti formalnikh pravil i ikh vliyaniye na ekonomicheskoye razvitiye" [Criteria of efficiency of formal rules and their impact on economic development]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 16, no. 20 (2011): 7-13.
- Abramov, F. V. "Chynnyky stalosti umovno neefektyvnykh formalnykh pravyl" [The factors of stability of conditionally inefficient formal rules]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. Seriya «Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva», no. 26 (2015): 125-131.
- Gingrich, J. "Varying Costs to Change? Institutional Change in the Public Sector". *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, vol. 28, no. 1 (2015): 41-60.
- Higgs, R. "The complex course of ideological change". *American journal of economics and sociology*, vol. 67, no. 4 (2008): 547-565.
- Mijiyawa, A. G. "Determinants of property rights institutions: survey of literature and new evidence". *Economics of governance*, vol. 14, no. 2 (2013): 127-183.
- Nort, D. *Instyutsii, instyutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and economic performance]. Kyiv: Osnovy, 2000.
- Pierson, P. "The Limits of Design: Explaining Institutional Origins and Change". *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, vol. 13, no. 4 (2000): 475-499.
- Webbink, D. "Returns to university education: evidence from a dutch institutional reform". *Economica*, vol. 74, no. 293 (2007): 113-134.

АДАПТИВНА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ І РИЗИКИ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПАСТОК В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

© 2016 БАБІЙ М. В.

УДК 330.16

Бабій М. В. Адаптивна поведінка домогосподарств і ризики інституційних пасток в умовах трансформаційних процесів

Розкриваються перетворені форми реалізації принципу переваги ліквідності в умовах тривалої нестабільності доходів та цін як підстава мутації адаптивної поведінки домогосподарств. Охарактеризовано макроекономічні та інституційні наслідки трансформації збереження ліквідності у збереження споживчих запасів домогосподарств в умовах аномальної цінової нестабільності. Розкрито вплив уповільнення обігу запасів на прискорення обігу грошей та падіння ВВП. Показано, що схильність держави перекладати на домогосподарства функцію кредитора останньої інстанції, який в будь-якому разі зможе знайти спосіб виживання, не враховує специфічних форм адаптивної поведінки домогосподарств та несе в собі ризик тотальної деінституціоналізації господарчої системи та заміни державних регулятивних механізмів на механізми прямого насильства. Доведено, що соціальні обмеження на політику фінансової стабілізації повинні бути стратегічним орієнтиром для держави, яка вимушена шукати шляхи інтеграції у глобальний простір в умовах небезпечних розривів та шоків внутрішнього та зовнішнього походження.

Ключові слова: домогосподарство, адаптація, інфляція, схильність до збереження, інституційна пастка, ризик, фінансова стабілізація, соціальні обмеження.

Бібл.: 15.

Бабій Максим Володимирович – аспірант, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: mbabiy@ukr.net

УДК 330.16

Бабий М. В. Адаптивное поведение домохозяйств и риски институциональных ловушек в условиях трансформационных процессов

Раскрываются превращённые формы реализации принципа предпочтения ликвидности в условиях длительной нестабильности дохода и цен как предпосылка мутации адаптивного поведения домохозяйств. Охарактеризованы макроекономические и институциональные последствия трансформации сбережения ликвидности в сбережения потребительских запасов домохозяйств в условиях аномальной ценовой нестабильности. Раскрыто влияние замедления оборота запасов на ускорение оборота денег и падение ВВП. Показано, что склонность государства перекладывать на домохозяйства функцию кредитора последней инстанции, который в любом случае сможет найти способ выживания, не учитывает специфических форм адаптивного поведения домохозяйств и несёт в себе риск тотальной деинституционализации хозяйственной системы и замены государственных регулятивных механизмов на механизмы прямого насилия. Доказано, что социальные ограничения на политику финансовой стабилизации должны быть стратегическим ориентиром для государства, которое вынуждено искать пути интеграции в глобальное пространство в условиях опасных разрывов и шоков внутреннего и внешнего происхождения.

Ключевые слова: домохозяйство, адаптация, инфляция, склонность к сбережению, институциональная ловушка, риск, финансовая стабилизация.

Библ.: 15.

Бабий Максим Владимирович – аспирант, кафедра экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: mbabiy@ukr.net

UDC 330.16

Babiy M. V. The Adaptive Conduct of Households and the Risks of Institutional Traps in the Conditions of Transformation Processes

The transmuted forms of implementing the principle of the liquidity preference in the face of protracted instability of both income and prices as the prerequisite for mutation of the adaptive conduct of households are disclosed. The macroeconomic and institutional impacts of transformation of saving the liquidity into the stocks of consumer savings of households in terms of the abnormal price volatility have been characterized. Influence of slowing the turnover of stocks on accelerating the turnover of money along with reducing GDP has been disclosed. It is shown that the propensity of the State to pass on to households the function of lender of the final instance, which in any case would be able to find a way to its survival, ignores the specific forms of adaptive conduct of households and includes the risk of a total de-institutionalization of the economic system together with replacement of the State regulatory mechanisms with the mechanisms of direct violence. It has been proven that social restrictions to the policy of financial stabilization must be a strategic benchmark for the State, which is being forced to seek ways to integrate into the global space in the conditions of dangerous ruptures and shocks of both internal and external origin.

Keywords: household, adaptation, inflation, propensity to save, institutional trap, risk, financial stabilization.

Bibl.: 15.

Babiy Maksym V. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: mbabiy@ukr.net

В умовах посилення впливу на економіку України з боку невизначеного та конфліктного середовища особливого значення набувають адаптивні можливості як національної економіки в цілому, так і її окремих агрегованих суб'єктів. З токи зору важливих проблем теорії та практики економічного розвитку в умовах глобальної перехідності актуальними виглядають питання меж та наслідків адаптивних реакцій з боку домогосподарств.

Питання адаптації домогосподарств до коливань економічної кон'юнктури в науковій літературі розглядаються або в контексті забезпечення соціальної та макроекономічної стабільності [5, 7, 11, 14], або з точки зору оцінки внутрішніх механізмів прийняття адаптивних рішень [1, 4, 6, 10, 12, 13, 15]. Особливий зріз аналізу адаптивної поведінки уявляють собою спроби розгляду впливів історичних або трансформаційних процесів [2, 3, 8, 9].

Метою статті є аналіз механізмів адаптивної поведінки домогосподарств з точки зору оцінки загроз потрапляння господарчої системи у стан інституційної пастки.

Зовні адаптація домогосподарств до шоків у доходах або цінах виглядає або як скорочення/збільшення обсягів споживання та постачання благ, або як зміна структури та умов життєдіяльності. Тому більшість концептуальних підстав аналізу життєдіяльності домогосподарств одночасно є і підставами дослідження їх адаптивної поведінки. Більш складною проблемою для домогосподарств є зміна у правилах, коли доступ до благ ускладнюється через інституційні зміни. Більшість теоретичних моделей виходить з припущення про незмінність інституційних умов та стимулів, про що прямо писав Дж. М. Кейнс [6]. Це дає можливість теоретикам зосередитися на функціональних умовах досягнення поточної та довгострокової рівноваги домогосподарств.

Однак сьогодення ситуація для багатьох країн світу, включаючи й Україну, є ситуацією радикальних зрушень, що зачіпають не лише інституційні форми їх життєдіяльності, але й ціннісні підстави прийняття економічних рішень. У таких умовах значні ресурси можуть витрачатися не на максимізацію корисності домогосподарств, а на пошук нового статусу, більш менш стійких інституційних умов. Однак такі умови можуть виявитися насправді інституційною пасткою, де рівновага споживача досягається на низькому рівні.

Відповідно до постулатів неокласичної економічної теорії економічною метою життєдіяльності домогосподарств є споживання, яке спрямовано на задоволення потреб його членів. Це відрізняє статус домогосподарств від статусу фірм, метою яких є одержання прибутку за рахунок виробництва та реалізації товарів і послуг. Такий підхід допомагає встановити первинні підстави розрізнення макроекономічних суб'єктів, але не враховує економічний потенціал домогосподарств, який у процесі його реалізації спричиняє значний вплив на сукупні попит і пропозицію.

Частково цю обмеженість неокласики у трактуванні місії домогосподарств подолав Дж. М. Кейнс. Він вважав, що сукупний ефект рішень, прийнятих домашніми господарствами, визначає темпи економічного зростання, сальдо торгового балансу, обсяг випуску, рівень зайнятості [6]. Макроекономічний статус домогосподарств не може бути зведений лише до функції кінцевого споживання, тому що він включає принципово важливі функції постачальника ресурсів. Водночас сукупний адаптивний потенціал раціональних рішень домогосподарств є обмеженим, внаслідок чого економічна система має потребу у зовнішніх стабілізаторах. Ця ідея є принципово важливою для подальшого дослідження сукупного адаптивного статусу домогосподарств з більш широких позицій

Нова теорія домогосподарств, яку розробили у другий половині XX століття Г. Беккер, Ш. Лундберг, Р. Поллак, трактує домогосподарство як економічний суб'єкт, що є активним виробником товарів та послуг, пов'язаних з відтворенням людського капіталу [10, 13].

Саме домогосподарство надає споживчим благам форму кінцевого споживання, в чому складається його суспільна функція. Починаючи з фундаментальних робіт Г. Беккера [1, 10], основна увага в аналізі економічних функцій домогосподарств приділяється все більш змістовному наповненню моделі максимізації корисності з точки зору споконвічної структурності цього суб'єкта. Відмова від принципу «чорної скриньки» дозволяє отримати більш адекватні уявлення про мотиви та механізми прийняття рішень домогосподарств в умовах змінних доходів та цін. Адаптація виступає як один з аспектів оптимізуючої поведінки домогосподарств, які діють в умовах бюджетних обмежень.

Востанні роки така позиція активно критикується з боку ряду вчених (наприклад, Ш. Лундберг і Р. Поллак [13]), що не поділяють підходу, який є заснованим на універсальній регулятивній ролі оптимізаційної поведінки домогосподарств. Більш реалістичні моделі поведінки домогосподарств засновані на диференційованих алгоритмах прийняття рішень всередині сім'ї, що означає, що поведінка домогосподарств не може бути раціоналізована максимізацією відомої функції корисності. Кожна людина в родині повинна характеризуватися специфічними уподобаннями. Як відмічає Р. Поллак [13], такі моделі не надають загальний механізм, що пояснює, яким чином ці переваги перетворюються в рішення домогосподарств.

Для вирішення цієї проблеми можливі два діаметрально протилежні підходи. У стратегічному підході рішення домогосподарства визначаються, виходячи з рівноваги Неша [12]. Іншими словами, кожен член сім'ї повинен максимізувати свою корисність щодо бюджетного обмеження, приймаючи задані рішення партнера. Колективний підхід, навпаки, апріорно постулює, що процес прийняття рішень, незалежно від його істинної природи, призводить до Парето-ефективних результатів. Це означає, що, в точці рівноваги, благополуччя однієї людини не може бути збільшено без зменшення добробуту інших осіб, в рамках домогосподарства.

К. Макоурс звертає увагу на те, що домашні господарства в країнах, що розвиваються, часто значною мірою піддаються ризику зовнішніх шоків. Незважаючи на стратегії ризику домогосподарств, такі шоки часто призводять до суттєвих втрат добробуту. З огляду на ймовірність того, що шоки пропозиції продовольства можуть бути нейпринятно глибокими, необхідно підвищити увагу питанням політики щодо вдосконалення стратегії управління ризиками домогосподарств. Неінституційна теорія домогосподарств трактує їх життєдіяльність з позицій часткового подолання невизначеності за допомогою інструментів реціпрокності, звичних сімейних угод, ієрархій, статусів [5, 12]. Відносно самостійним сучасним напрямом досліджень є аналіз адаптації домогосподарств до цінових коливань та до змін державної політики в умовах ринкових трансформацій [7].

На наш погляд, таке різноманіття теоретичних підходів до економічної природи та місії адаптації домогосподарств уявляє собою різні рівні теоретичних абстракцій та різні умови їх прикладання до обґрунтування прак-

тичних дій та політик. Для кожної моделі можна знайти специфічну сферу економічної реальності, що є обмеженою в часі та просторі, де модель даватиме більш менш прийнятні результати. Особливо цікавими в цьому сенсі виглядають так звані інституційні пастки.

Тракування інституційної пастки як особливого стану господарської системи, в якому рівновага досягається при низькому рівні використання ресурсів, але основні суб'єкти системи зберігають свій інституційний статус, було запропоновано свого часу В. М. Полтеровичем [8]. Він визначав інституційні пастки як неефективні стійкі інститути, які можуть виникати або випадково, внаслідок невизначеного характеру економічних трансформацій, або закономірно, як наслідок дії так званого *QWERTY*-ефекту або залежності від попереднього шляху. У цій роботі пропонується враховувати аналіз інституційних ризиків адаптивної поведінки домогосподарств, які можуть реалізовуватися як потрапляння господарської системи в інституційну пастку.

Справа в тому, що більшість існуючих теоретичних підходів передбачають інституційну нейтральність адаптивних реакцій домогосподарств, тобто відсутність впливу на рівень додержання або недодержання інституційних обмежень. Таке припущення є важливою умовою релевантності цих моделей. Можливість зафіксувати інституційні умови дозволяє сконцентруватися на раціональному виборі, на ресурсних обмеженнях та функції корисності домогосподарств.

Водночас, існують такі часово-просторові локуси економічної реальності, де практично всі підходи припиняють свою дію як інструменту обґрунтування дій та політик. Це стани принципової соціально-економічної невизначеності (трансформаційні інституційно-ціннісні зсуви, фундаментальні шоки). Сучасні економетричні моделі домогосподарств представляють кількість придбаних товарів як функцію від цін, сукупного доходу та інших змінних, які можуть вплинути на переваги. Загалом, величина покупки неявно передбачається рівною споживанню агента. Чи є таке припущення коректним для будь-яких умов? Наш власний досвід 90-х років 20 століття свідчить, що в умовах глибокої кризи значна частка закупівель не споживається, а зберігається. Рішення про це частіше всього приймаються інтуїтивно, але носять масовий характер. Аналіз змісту наслідків таких аномалій є дуже важливим з огляду на швидкі зміни у статусі та структурі домогосподарств в умовах глобальних зрушень, учасником яких є сьогодні й наша країна.

Попередньою умовою розуміння ролі адаптивної поведінки домогосподарств у русі господарчої системи до стану фундаментальної кризи, в процесі розгортання цього стану та виходу з нього, є фіксація (опис) тих відмінностей, які породжують ефекти, що не передбачаються існуючими моделями.

Першим прикладом таких аномальних наслідків адаптаційної поведінки домогосподарств може служити соціально-економічний колапс, у який потрапила Україна в першій половині 90-х років минулого століття. Фактично криза брала початок ще всередині так званої адміністративно-командної системи, або державно-

монополістичного соціалізму. Специфічні інфляційні процеси розгорталися вже протягом 1980-х років. Можна було розрізнити дві різні моделі проникнення інфляційних процесів усередину соціалістичної економіки: польська модель, коли планові ціни формально стабільні, але виникає дефіцит та чорний ринок (вона була притаманна і радянській економіці); югославська модель, коли ціни зростали швидко, але дефіциту не було завдяки вільному ціноутворенню шляхом взаємодії попиту та пропозиції.

Уже в ті роки домогосподарства адаптувалися до прихованої інфляції шляхом створення та збільшення запасів товарів народного споживання, які можна було зберігати. Своєю чергою, це збільшувало рівень дефіцитності споживчого ринку та прискорювало зростання цін на його тіньовому сегменті. Фактично швидкість обертання запасів знижувалася, що було окремим чинником падіння ефективності соціалістичної планової економіки та накопичення внутрішніх структурних та відтворювальних диспропорцій.

Розпад Радянського Союзу не лише не припинив ці процеси, а сприяв їх переходу у стадію економічного колапсу. Можна послатися на спробу з'ясувати мотивацію деструктивної адаптації домогосподарств та підприємств, яка була прийнята у 2003 р. [3, 4]. Тоді було показано, що коли інфляція стає занадто високою, характер адаптації до цінових змін може стати руйнівним для макроекономічної системи, оскільки раціональна детермінанта економічної поведінки підприємств і домогосподарств буде придушуватися монетарними збуреннями, і в господарській системі виникнуть хаотичні коливання. Руйнівні наслідки гіперінфляції для домогосподарств та реального сектора українська економіка повною мірою відчула на собі в 1990-ті роки.

Ситуація, що склалася в економіці України в ті роки, може розглядатися не як падіння попиту на ліквідність у його основних іпостасях (мотив застереження, трансакційний мотив, спекулятивний мотив), а як його мутація через втрату грошима як такими ознак ліквідності. Свого часу Дж. М. Кейнс писав: «Особливості грошей складаються лише у відносному перевищенні ліквідності понад витратами утримання». [6, с. 409]. Якщо витратами утримання вважати втрати багатства внаслідок надзвичайного зростання цін споживчих благ, про перевищення ліквідності казати вже неможна. Фактична ліквідність грошей стає від'ємною.

В умовах гіперінфляції то, що залишилося від грошей, не може вважатися за нейтральний фактор. Вплив цього фактора є однозначно негативним. Наполегливе утримання економічним агентом того, що в минулому було ліквідністю, карається впритул до його зубожіння. Люди, які у 90-ті роки до останнього вірили в надійність грошей або їх субститутів, втратили майже все.

Більшість теоретичних моделей виходить мовчазно з припущення універсальності грошових оцінок як аналітичного інструменту прийняття рішень домогосподарств щодо споживання та збереження наявного багатства. Такий підхід бере начало ще з відомого вислову Дж. Кейнса про те, що гроші є зв'язком між сьогоденням та майбутнім [6, с. 451]. Для домогосподарств це озна-

чає обов'язковість грошових збережень для забезпечення споживчої безпеки в умовах волатильності цін або ринкової пропозиції як такої.

Водночас ряд досліджень звертає увагу на реальність такої альтернативи, як збереження не грошей, а фізичних запасів продовольчих товарів. Наприклад, К. Ньюмен і Ф. Уейнрайт, розглядаючи стратегії домогосподарства в умовах дефіциту споживання, що викликаний несприятливими потрясіннями доходів, виказують ідею щодо можливості використання різних форм активів залежно від абсолютного рівня ризику. Така ідея сумісна з трактуванням гіперінфляції як особливої форми катастрофічного ризику для домогосподарств.

У роботі 2013 р. [11] йдеться про оцінку пропозицій щодо координації складських запасів на міжнародному рівні, з метою зниження волатильності цін. Авторами розглядаються ці пропозиції на тлі аналітичних оцінок і обробки емпіричних даних. За їх висновками, плани з підтримки фізичних запасів виявляються занадто дорогими і не здатні мобілізувати необхідну підтримку домогосподарств.

Те ж саме стосується і підтримання фінансових резервів або встановлювання офіційних гарантій про постачання в рамках надзвичайних ситуацій, таких як скорочення виробництва і підвищення цін. Збереження не грошей, а фізичних запасів розглядається як реальна, але небажана альтернатива. Однак неясно, чи може така девіація мотиву застережності суттєво впливати на загальну величину ринкової пропозиції впритул до виникнення сильного негативного зворотного зв'язку.

Як було показано у 2003 р. [3, 4], прискорення обігу грошей – це зворотний бік уповільнення обігу запасів споживчих благ домогосподарств або виробничих запасів підприємств. При цьому було припущено наявність зворотної залежності між двома швидкостями обігу – грошей та запасів: якщо зростає швидкість обігу грошей, то знижується швидкість обігу запасів, і навпаки [3, с. 9]. Аргументом на користь такого зв'язку дослідник вважає взаємну субституцію грошей та запасів. Однак чи можна вважати таку субституцію повною? Якщо це мало місце, то не існувало би проблеми інституційного та соціально-економічного колапсу, в якому опинилася Україна у першій половині 90-х років. Однак така субституція є більш ніж відносною внаслідок низької ліквідності абсолютної більшості запасів. Заміна грошей на запаси не знімає невизначеність умов відтворення ані для домогосподарств, ані для підприємств, тому колапс є неминучим.

На наш погляд, більш коректно було б казати про таку зворотну залежність не між двома швидкостями, а між прискореннями швидкості обігу – запасів і грошей. Безпосереднім механізмом, який забезпечує реакції економічних агентів у такому напрямі, є їх очікування, які будуються на оцінках минулого та поточних змінах. Інакше кажучи, у механізмі виникнення інституційної пастки важливими є не швидкості грошей та запасів, а їх похідні.

Якщо домогосподарства у процесі адаптації до невизначеності базових умов їх відтворення вдаються до аномальних зберігаючих практик, то вони несвідомо, але

масово, погіршують умови доступу до економічних ресурсів як для себе, так і для підприємств. Вихід за межі цих практик можливий лише за рахунок зовнішнього шоку різкого стиснення грошової маси, що припиняє гіперінфляційні процеси. У цьому разі загальний дефіцит грошей породжує відновлення попиту на ліквідність у традиційному сенсі. Цю ліквідність не просто можна зберігати, а бажано зберігати у відповідності до трьох означених вище мотивів. Така трансформація у вигляді відновлення попиту на ліквідність дає можливість увімкнути класичний для кейнсіанської моделі зростання пропозиції (зайнятості) у відповідь на зростання ефективного попиту.

Імператив грошових збережень в умовах невизначеності відображає бачення або відчуття економічної реальності, що склалася в умовах зрілої ринкової системи. У такій системі завдяки збалансованій логістиці та вільному ціноутворенню дефіцит є практично неможливим. Інфляційні процеси частково модифікують стимули до споживання і збережень домогосподарств, але вони не торкаються принципу переваги ліквідності. Можливість перетворення грошей у неліквід у таких моделях не розглядається. Хоча досвід фінансово-економічних катастроф 20 століття свідчить про те, що така можливість не є нульовою (економіка Німеччини після Першої світової війни, економіка України в перші роки незалежності).

В умовах гіперінфляції гроші не можуть розглядатися як еталон ліквідності, хоча попит на гроші залишається важливим чинником макроекономічних зрушень та адаптацій руйнівного характеру. Але на цей попит впливає альтернативний актив домогосподарств, який частково відповідає міркуванням економічної обережності – запаси споживчих товарів. Вкладення в споживчі товари довгострокового зберігання дає домогосподарствам можливість пережити складні часи. Слід додати, що поведінка підприємств може бути схожою, хоча й мотивація їх є іншою: вони дбають про можливість забезпечити відтворювальний процес в умовах порушення коопераційних зв'язків.

Це породжує сильний макроекономічний шок: в умовах вільного ціноутворення виникає дефіцит, оскільки значна частина ВВП іммобілізується у вигляді наднормативних запасів. Швидкість обороту запасів у національній економіці є зворотною величиною показником рівня зв'язування ВВП у запасах (частка середньорічних запасів домогосподарств і підприємств у ВВП). Виникає додатковий чинник падіння ВВП і ринкової пропозиції товарів – падіння виробництва внаслідок відсутності необхідних елементів змінних витрат.

Якщо припустити, що в умовах інфляції метою домогосподарства є таке розміщення активів, яке забезпечує збереження багатства, то умовою цього збереження є якомога швидке витрачання грошей для закупівлі необхідних споживчих товарів довгого зберігання. Сукупний результат адаптивних дій домогосподарства складатиметься з двох компонентів: приріст багатства, отриманий у результаті зниження альтернативних витрат зберігання запасів мінус частина багатства, що

втрачена в результаті зростання альтернативних витрат зберігання грошових залишків.

Оскільки в умовах зростання цін і додаткового зв'язування ВВП у формі запасів відбувається реальне падіння ВВП, то необхідно врахувати ще й втрату частини багатства внаслідок недовироблення ВВП через зайву іммобілізацію ресурсів у формі зберігання запасів. Схильність заміщати грошові залишки товарними запасами в умовах зростання цін призводить національну економіку до ендогенної пастки адаптивної поведінки. Оскільки пастка є ендогенною, то вихід з неї можливий лише за рахунок екзогенного чиннику монетарного шоку.

У цьому випадку дефіцит грошей унеможливає створення наднормативних запасів, і домогосподарства повертаються до класичних форм зберігаючої поведінки, хоча і вкрай обмежених масштабах.

Говорячи іншими словами, домогосподарство не буде заміщати грошові залишки товарно-матеріальними запасами, якщо втрата багатства через недовироблення дорівнюватиме компенсує приросту багатства, отриманого в результаті зниження альтернативної вартості зберігання запасів.

Ланцюжок послідовних раціональних оцінок та рішень домогосподарств у контексті змін у макроекономічному середовищі виглядав таким чином: споживчий шок внаслідок прискорення кризи державної економіки – актуалізація мотиву обережності в умовах деградації державних гарантій – зростаючі інфляційні очікування – максимальне скорочення касових залишків – актуалізація стабілізуючих механізмів внутрішньосімейних трансфертів – реалізація мотиву обережності у формі максимального збільшення споживчих запасів – поглиблення товарного дефіциту – прискорення обігу грошей і демонетизація економіки. Якщо б у системі існували інституційна довіра та стійкі інституційні очікування домогосподарств, рішення щодо відмови від касових залишків не мали б характеру масового одночасного шоку, і інфляційна катастрофа могла не відбутися.

Свою роль у виникненні інституційної пастки відіграла деградація статусного виміру соціально-економічної системи. Швидка руйнація радянської системи статусів створювала ілюзію економічної і, перш за все, споживчої, свободи. Оскільки функціонування системи статусів було спряжено з прихованими трансакційними витратами (витрати обмеження максимізації корисності домогосподарств внаслідок виключення ідеологічно неприпустимих споживчих рішень, витрати слідування ритуалам комуністичного благочестя), то ліквідація цієї системи супроводжувалася збільшенням ступенів свободи, але без відповідного збільшення здатностей до користування цією свободою. Але саме статус найбільшою мірою пов'язаний з ідентичністю соціального суб'єкта, виступаючи як її зовнішній прояв.

Як свого часу показав В. Тернер [9], для будь-якого соціуму притаманно час від часу потрапляти у безстатусний, або безструктурний, стан. У цих умовах головним вектором активності окремої людини або сім'ї стає пошук статусу як передумови її відтворення. Актуальні

обмеження та критерії прийняття рішень виходять з площини моделі раціонального вибору щодо обмежених ресурсів, хоча останні й присутні як контекст.

Чому така ситуація може бути розцінена як інституційна пастка? Тому, що відбувся перерозподіл суспільної довіри між її інституційною та особистою складовими. Особиста довіра вимушено приймає на себе вісь тягар підтримання базової соціальності суспільства, включаючи і критерії соціально прийнятної поведінки. Така система не може забезпечити того рівня спеціалізації таї кооперації, якого вимагає технологічна основа економіки, оскільки за межами локалізованих зон довіри панує тотальна недовіра.

Незважаючи на часткове зниження окремих елементів трансакційних витрат для домогосподарств, що сприяє більш повному використанню внутрішньосімейних ресурсів, загальний рівень цих витрат у масштабах господарської системи різко зростає. Намагання компенсації загальної катастрофи господарської системи внутрішньою стабільністю сектора домогосподарств підштовхує економіку до стійкого, але вкрай низького, рівня рівноваги. Демонетизована економіка здатна вижити лише як економіка автономних домогосподарств.

Відбувається приватизація державної влади, яка стає націленою на захоплення власності, але не на захист прав та арбітраж. Статусний вимір системи мутує у владу кримінальних авторитетів. Масштаби цієї влади більш-менш відповідають обмеженим потребам домогосподарств у арбітражі та захисті.

ВИСНОВКИ

В умовах трансформаційних зрушень та шоків явищ, які їх супроводжують, катастрофа домогосподарств може початися зі швидких екзогенних змін у цінах і доходах, які не можуть бути компенсовані шляхом стандартних адаптивних реакцій. У цьому випадку інтуїтивні дії в напрямі збільшення фізичних запасів лише прискорюють виникнення ситуації загального дефіциту виробничого та споживчого характеру. Якщо спробувати інтерпретувати таку ситуацію в поняттях та інструментах моделі інституційних пасток, то можна помітити, що поведінка домогосподарств є обмежено раціональною, а саме, в межах, які задаються вузькою системою цінностей так званих «малих груп» (Ф. Хайек). Координуючий потенціал цих цінностей є обмеженим, але водночас цінності розширеного порядку тимчасово виключаються внаслідок втрати довіри до грошей та держави.

Така ситуація є замкнутим колом, тому в її учасників немає ні ресурсів, ні стимулів змінити напрям і характер таких дій. Вони звикають вижити в умовах низької довіри та втрати більшої частини свого багатства. А таке звикання є передумовою небезпечної псевдоінституціоналізації: держава не має потреби в тому, щоби переконати домогосподарства в корисності довіри до неї, а домогосподарства мінімізують власні потреби в захисті та арбітражі з боку держави.

Внаслідок втрати необхідної норми комплементарності держави та домогосподарств фактично відбу-

вається деінституціоналізація господарчої системи. Як наслідок, регулятором економічних відносин в умовах відсутності працюючих правил стають силові практики, перш за все, кримінальні. Це, своєю чергою, само по собі є додатковим чинником деградації суспільного розподілу праці та притаманних йому систем спеціалізації та кооперації. Натуралізація господарчого життя та автаркія відкидають суспільство в попередні епохи.

У разі зовнішньої ізоляції така система може існувати достатньо довго. Як що ж зовнішні впливи будь-якого характеру є більш-менш значимими, то цей час суттєво скорочується. Або система деградує під тиском руйнуючих впливів впритул до повної фрагментації та стає своєрідним «будівельним матеріалом» для зовнішніх суб'єктів, або вона стає на шлях одужання, відновлення системи правил шляхом закріплення власних інститутів та запозичення зовнішніх інституційних зразків.

Таким чином, схильність держави за певних обставин де-факто перекладати на домогосподарства функцію кредитора останньої інстанції, який в будь-якому разі зможе знайти спосіб виживання, несе в собі суттєвий ризик тотальної деінституціоналізації господарчої системи та заміни державних регулятивних механізмів на регулятивні механізми прямого насильства – зі всіма витікаючими з цього наслідками. Тому соціальні обмеження на політику фінансової стабілізації повинні бути стратегічним орієнтиром для держави, яка вимушена шукати шляхи інтеграції у глобальний простір в умовах небезпечних розривів та шоків внутрішнього та зовнішнього походження. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Беккер Г. Экономический анализ и человеческое поведение / Г. Беккер // Thesis. – 1993. – Т. 1. – Вып. 1. – С. 24–38.
2. Галієв Е. Е. Прошово-кредитні механізми структурного розвитку економіки в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 – економічна теорія [Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна] / Е. Е. Галієв. – Харків, 2003. – 18 с.
3. Галиев Э. Э. О некоторых предпосылках замедления скорости оборота денег в переходной экономике Украины / Э. Э. Галиев // Экономика: проблемы теории та практики : збірник наукових праць. – Вып. 160. – Дніпропетровськ, 2002. – 331 с. – С. 125–130.
4. Галишнікова Е. В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить / Е. В. Галишнікова // Финансовый журнал. – 2012. – № 2. – С. 133–140.
5. Дуу Ш. Психология финансовых рынков: Кейнс, Мински и поведенческие финансы / Ш. Дуу // Вопросы экономики. – 2010. – № 1. – С. 99–113.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс // Антология экономической классики / Предисловие, составление И. А. Столярова. – М. : ЭКОНОВ, Ключ, 1993. – 486 с.
7. Ломачинська І. А. Оптимізація фінансової поведінки домогосподарств у трансформаційній економіці України / І. А. Ломачинська // Економічний простір. – 2011. – № 49. – С. 141–149.
8. Полтерович В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы [Электронный ресурс] / В. М. Полтерович // Институциональная экономическая теория: Транзитологія (Институциональная теория переходной экономики). – М., 1999. – Режим доступа : <http://www.institutional.boom.ru/tranzitology.htm>

9. Тернер В. Символ и ритуал / В. Тернер. – М. : Наука, 1983. – 277 с.

10. Becker, G. S. *Treatise on the Family* / Gary S. Becker. – Cambridge: Harvard University Press, 1981; Enlarged edition, 1991. – 304 p.

11. Halsema, A. Stockholding, price volatility, and food security: A review of proposals / A. Halsema, M. A. Keyzer // SOW-VU, July 2013/ Study commissioned by the Ministry of Economic Affairs of the Netherlands.

12. Kahneman, D. Predicting a Changing Taste / D. Kahneman, J. Snell // Journal of Behavioral Decision Making. – 1995. – Vol. 5. – P. 187–200.

13. Lundberg, S. Family Inequality: Diverging Patterns in Marriage, Cohabitation, and Childbearing / Shelly Lundberg, Robert A. Pollak, Jenna E. Stearns // NBER Working Papers. – No. 22078, Issued in March 2016.

14. Macours, K. Volatility, Risk and Household Poverty: Micro-evidence from Randomized Control Trials [Electronic resource] / K. Macours // Paris School of Economics and INRA. – Mode of access : <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/128293/2/Macours.pdf>

15. Newman, C. Income Shocks and Household Risk-Coping Strategies: Evidence from Rural Vietnam [Electronic resource] / C. Newman, F. Wainwright. – Mode of access : <https://ideas.repec.org/p/iis/dispa/iiisd358.html>

Науковий керівник – Яременко О. Л., доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління економічного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

REFERENCES

- Bekker, G. "Ekonomicheskiy analiz i chelovecheskoye povedeniye" [Economic analysis and human behavior]. *Thesis*, vol. 1, no. 1 (1993): 24-38.
- Becker, G. S. *Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press, 1981.
- Dou, Sh. "Psikhologiya finansovykh rynkov: Keyns, Minski i povedencheskiye finansy" [The psychology of financial markets: Keynes, Minsky and emotional Finance]. *Voprosy ekonomiki*, no. 1 (2010): 99-113.
- Galishnikova, E. V. "Finansovoye povedeniye naseleniya: sberegat ili tratit" [The financial behavior of the population: to save or to spend]. *Finansovyy zhurnal*, no. 2 (2012): 133-140.
- Galiyev, E. E. "O nekotorykh predposylkakh zamedleniya skorosti oborota deneg v perekhodnoy ekonomike Ukrainy" [Some of the background of the slowdown in the rate of turnover of money in the transition economy of Ukraine]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, no. 160 (2002): 125-130.
- Haliyev, E. E. "Hroshovo-kredytni mekhanizmy strukturnoho rozvytku ekonomiky v umovakh rynkovoi transformatsii" [Monetary mechanisms the structural development of the economy in conditions of market transformation]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2003.
- Halsema, A., and Keyzer, M. A. "Stockholding, price volatility, and food security: A review of proposals". *SOW-VU*, 2013.
- Keyns, Dzh. M. "Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg" [The General theory of employment, interest and money]. In *Antologiya ekonomicheskoy klassiki*. Moscow: Ekonom-Kliuch, 1993.
- Kahneman, D., and Snell, J. "Predicting a Changing Taste". *Journal of Behavioral Decision Making*, vol. 5 (1995): 187-200.
- Lomachynska, I. A. "Optyimizatsiia finansovoi povedinky domohospodarstv u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy" [Opti-

mizing the financial behavior of households in transformational economy of Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 49 (2011): 141-149.

Lundberg, S., Pollak, R. A., and Stearns, J. "Family Inequality: Diverging Patterns in Marriage, Cohabitation, and Childbearing". *NBER Working Papers* (2016).

Macours, K. "Volatility, Risk and Household Poverty: Micro-evidence from Randomized Control Trials" Paris School of Economics and INRA. <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/128293/2/Marcours.pdf>

Newman, S., and Wainwright, F. "Income Shocks and Household Risk-Coping Strategies: Evidence from Rural Vietnam". <https://ideas.repec.org/p/iis/dispa/iisdp358.html>

Polterovich, V. M. "Institutionalnye lovushki i ekonomicheskiye reformy" [Institutional traps and economic reforms]. <http://www.institutional.boom.ru/tranzitology.htm>

Turner, V. *Simvol i ritual* [Symbol and ritual]. Moscow: Nauka, 1983.

УДК 330.1

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ПРОСТОРОВА ПОЛЯРИЗАЦІЯ»

© 2016 ГОРИНА Г. О.

УДК 330.1

Горина Г. О. Систематизація наукових підходів до визначення сутності поняття «просторова поляризація»

Метою статті є систематизація наукових поглядів до визначення сутності поняття «просторова поляризація» та відокремлення на цій підставі наукових підходів. Типізовано підходи та позиції науковців щодо використання терміна «поляризація» з огляду на його багатаспектність та міждисциплінарний характер. Узагальнення теоретичного апарату досліджуваного питання дало змогу відокремити такі підходи: системний, територіально-регіональний, просторово-економічний, глобалізаційний, соціальний. Зроблено висновок, що поняття «просторова поляризація» досить об'ємно і має в сучасній науці різні тлумачення та перебуває на стику регіональної економіки, економічної географії та соціології, інституціональної економіки, макроекономіки та демографії. Разом з тим, у більшості трактувань розкривається її економічна сутність, яка відображає нерівномірність соціально-економічного розвитку. Теоретичне узагальнення тлумачень та трактувань поняття «просторова поляризація» дало змогу відокремити чотири підходи до його визначення, а саме: ресурсний, факторний, ресурсно-факторний та інноваційний. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є аналіз факторів, формуючих просторову поляризацію.

Ключові слова: просторова поляризація, поляризації економічного простору, диспропорція, асиметрія, нерівномірність розвитку.

Табл.: 1. **Бібл.:** 30.

Горина Ганна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та туризму, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Островського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)

E-mail: gorina_anna@mail.ru

УДК 330.1

UDC 330.1

Горина А. А. Систематизация научных подходов к определению сущности понятия «пространственная поляризация»

Целью статьи является систематизация научных взглядов к определению сущности понятия «пространственная поляризация» и выделение на основе этого научных подходов. Проведена типизация подходов и позиций ученых к использованию термина «поляризация», учитывая его многоаспектность и междисциплинарный характер. Обобщение теоретического аппарата изучаемого вопроса позволило выделить следующие подходы: системный, территориально-региональный, пространственно-экономический, глобализационный, социальный. Сделан вывод, что понятие «пространственная поляризация» достаточно объемно, имеет в современной науке различные толкования и находится на стыке региональной экономики, экономической географии и социологии, институциональной экономики, макроекономики и демографии. Вместе с тем, в большинстве трактовок раскрывается его экономическая сущность, которая отображает неравномерность социально-экономического развития. Теоретическое обобщение толкований и трактовок понятия «пространственная поляризация» позволило выделить четыре подхода к его определению, а именно: ресурсный, факторный, ресурсно-факторный и инновационный. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является анализ факторов, формирующих пространственную поляризацию.

Ключевые слова: пространственная поляризация, поляризации экономического пространства, диспропорция, асимметрия, неравномерность развития.

Табл.: 1. **Библ.:** 30.

Горина Анна Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международной экономики и туризма, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Островского, 16, Кривой Рог, Днепропетровская область, 50005, Украина)

E-mail: gorina_anna@mail.ru

Gorina G. O. Systematizing Scientific Approaches to the Definition of the Concept of «Spatial Polarization»

The article is aimed at systematization of scientific views as to definition of the concept of «spatial polarization» and allocating scientific approaches on this basis. A typification of approaches and views of scientists towards use of the term of «polarization» has been carried out, taking into account the multi-dimensional nature and interdisciplinary nature of the term. A generalization of the theoretical apparatus as to the studied issue provided for allocating the following approaches: system, geographical-regional, spatial-economic, globalization, social. It is concluded that the concept of «spatial polarization» is sufficiently extensive, has different interpretations in the current science and is located at the junction of regional economics, economic geography and sociology, institutional economics, macroeconomics and demographics. However, most interpretations disclose its economic nature, which displays the unevenness of the socio-economic development. Theoretical generalization of interpretation and handling of the concept of «spatial polarization» has provided for allocating four approaches to its definition, namely: resource, factorial, resource-factorial and innovative. Prospect for further research in this area is analyzing the factors, which form the spatial polarization.

Keywords: spatial polarization, polarization of the economic space, disparity, asymmetry, unevenness of development.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 30.

Gorina Ganna O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economics and Tourism, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (16 Ostrovskoho Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)

E-mail: gorina_anna@mail.ru

mizing the financial behavior of households in transformational economy of Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 49 (2011): 141-149.

Lundberg, S., Pollak, R. A., and Stearns, J. "Family Inequality: Diverging Patterns in Marriage, Cohabitation, and Childbearing". *NBER Working Papers* (2016).

Macours, K. "Volatility, Risk and Household Poverty: Micro-evidence from Randomized Control Trials" Paris School of Economics and INRA. <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/128293/2/Marcours.pdf>

Newman, S., and Wainwright, F. "Income Shocks and Household Risk-Coping Strategies: Evidence from Rural Vietnam". <https://ideas.repec.org/p/iis/dispa/iisdp358.html>

Polterovich, V. M. "Institutionalnye lovushki i ekonomicheskiye reformy" [Institutional traps and economic reforms]. <http://www.institutional.boom.ru/tranzitology.htm>

Turner, V. *Simvol i ritual* [Symbol and ritual]. Moscow: Nauka, 1983.

УДК 330.1

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ПРОСТОРОВА ПОЛЯРИЗАЦІЯ»

© 2016 ГОРИНА Г. О.

УДК 330.1

Горина Г. О. Систематизація наукових підходів до визначення сутності поняття «просторова поляризація»

Метою статті є систематизація наукових поглядів до визначення сутності поняття «просторова поляризація» та відокремлення на цій підставі наукових підходів. Типізовано підходи та позиції науковців щодо використання терміна «поляризація» з огляду на його багатаспектність та міждисциплінарний характер. Узагальнення теоретичного апарату досліджуваного питання дало змогу відокремити такі підходи: системний, територіально-регіональний, просторово-економічний, глобалізаційний, соціальний. Зроблено висновок, що поняття «просторова поляризація» досить об'ємно і має в сучасній науці різні тлумачення та перебуває на стику регіональної економіки, економічної географії та соціології, інституціональної економіки, макроекономіки та демографії. Разом з тим, у більшості трактувань розкривається її економічна сутність, яка відображає нерівномірність соціально-економічного розвитку. Теоретичне узагальнення тлумачень та трактувань поняття «просторова поляризація» дало змогу відокремити чотири підходи до його визначення, а саме: ресурсний, факторний, ресурсно-факторний та інноваційний. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є аналіз факторів, формуючих просторову поляризацію.

Ключові слова: просторова поляризація, поляризації економічного простору, диспропорція, асиметрія, нерівномірність розвитку.

Табл.: 1. **Бібл.:** 30.

Горина Ганна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та туризму, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Острівського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)

E-mail: gorina_anna@mail.ru

УДК 330.1

UDC 330.1

Горина А. А. Систематизация научных подходов к определению сущности понятия «пространственная поляризация»

Целью статьи является систематизация научных взглядов к определению сущности понятия «пространственная поляризация» и выделение на основе этого научных подходов. Проведена типизация подходов и позиций ученых к использованию термина «поляризация», учитывая его многоаспектность и междисциплинарный характер. Обобщение теоретического аппарата изучаемого вопроса позволило выделить следующие подходы: системный, территориально-региональный, пространственно-экономический, глобализационный, социальный. Сделан вывод, что понятие «пространственная поляризация» достаточно объемно, имеет в современной науке различные толкования и находится на стыке региональной экономики, экономической географии и социологии, институциональной экономики, макроекономики и демографии. Вместе с тем, в большинстве трактовок раскрывается его экономическая сущность, которая отображает неравномерность социально-экономического развития. Теоретическое обобщение толкований и трактовок понятия «пространственная поляризация» позволило выделить четыре подхода к его определению, а именно: ресурсный, факторный, ресурсно-факторный и инновационный. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является анализ факторов, формирующих пространственную поляризацію.

Ключевые слова: пространственная поляризация, поляризации экономического пространства, диспропорция, асимметрия, неравномерность развития.

Табл.: 1. **Библ.:** 30.

Горина Анна Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международной экономики и туризма, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Острівського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)

E-mail: gorina_anna@mail.ru

Gorina G. O. Systematizing Scientific Approaches to the Definition of the Concept of «Spatial Polarization»

The article is aimed at systematization of scientific views as to definition of the concept of «spatial polarization» and allocating scientific approaches on this basis. A typification of approaches and views of scientists towards use of the term of «polarization» has been carried out, taking into account the multi-dimensional nature and interdisciplinary nature of the term. A generalization of the theoretical apparatus as to the studied issue provided for allocating the following approaches: system, geographical-regional, spatial-economic, globalization, social. It is concluded that the concept of «spatial polarization» is sufficiently extensive, has different interpretations in the current science and is located at the junction of regional economics, economic geography and sociology, institutional economics, macroeconomics and demographics. However, most interpretations disclose its economic nature, which displays the unevenness of the socio-economic development. Theoretical generalization of interpretation and handling of the concept of «spatial polarization» has provided for allocating four approaches to its definition, namely: resource, factorial, resource-factorial and innovative. Prospect for further research in this area is analyzing the factors, which form the spatial polarization.

Keywords: spatial polarization, polarization of the economic space, disparity, asymmetry, unevenness of development.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 30.

Gorina Ganna O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economics and Tourism, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (16 Ostrovskoho Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)

E-mail: gorina_anna@mail.ru

Посилення поляризації світового економічного простору, диспропорція та асиметрія соціально-економічного розвитку, диференціація та нерівномірність територіально-галузевої структури країн та регіонів світу викликає об'єктивну необхідність дослідження теоретичних і методологічних основ цього процесу. Дискусійність проблематики, ґрунтовна міждисциплінарна складова поняття просторової поляризації розвитку актуалізує питання дослідження наявних наукових поглядів та підходів до визначення його дефініції.

Теоретичні засади просторової поляризації було порушено в роботах закордонних та вітчизняних вчених. Велику зацікавленість серед науковців викликають питання згладжування просторової економічної поляризації. Так, дослідження Дьякової О. В. [1] присвячено розробці економічно ефективного механізму згладжування соціально-економічної поляризації регіонів, Зінов'єва А. А. [2] аналізує основні фактори, що сприяють згладжуванню просторової економічної поляризації, Кутаєв Ш. К., Жантудуєва Х. М. [3], Чебунина Н. М. [4] визначають напрями зниження міжрегіональних диспропорцій та поляризації соціально-економічного розвитку, Ртищев А. В. [5] досліджує теоретичні та методичні положення підвищення ефективності інструментів згладжування і зниження просторової поляризації, Шкромда В. І. [6] пропонує теоретичне обґрунтування та методичне забезпечення напрямків вдосконалення податкових інструментів згладжування просторової поляризації в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів.

Огляд еволюції теорій просторового розвитку було здійснено у працях науковців Аврамчікової Н. Т. [7], Вдовкіної Є. Г. [8], надбання французької школи просторової економіки досліджено Калашніковою Т. М. [9], категорії «центральність – периферійність» у контексті теоретичного набутку (теорії, концепції, доктрини) суспільної географії розглянуто Шаблій О., Сохоцькою Г. [10].

Разом зі значною увагою до теоретичних основ формування поляризованого простору недостатня опрацьованість концептуальних підходів до систематизації наукових поглядів щодо визначення сутності поняття «просторова поляризація» обумовлює актуальність теми дослідження.

Метою статті є систематизація наукових поглядів до визначення сутності поняття «просторова поляризація» та відокремлення на цій підставі наукових підходів.

Значущість та актуалізація процесу просторової поляризації світового економічного простору, його домінування та багатоаспектні прояви порушуються в численних дослідженнях. Так, Паршин Ю. І. зауважує, що дослідження особливостей регіонального розвитку «...зумовлює необхідність виявлення найбільш суттєвих проблем з визначення регіональних диспропорцій і просторової диференціації, нерівномірності економічного і соціального розвитку...» [11, с. 29]. Кутаєв Ш. К. і Жантудуєва Х. М. стверджують, що «...у сучасних умовах економічного розвитку домінуючою тенденцією стає посилення міжрегіональних диспропорцій у соціально-економічному розвитку територіальних утворень» [3].

Гур'янова А. С., Прокопович С. В. підкреслюють, що «...зростання рівня нерівномірності розвитку регіонів внаслідок різного потенціалу адаптації територій до мінливих умов функціонування призвело до формування дисбалансу між темпами економічного зростання територій-донорів і територій-реципієнтів» [12, с. 62]. Ртищев А. В. наголошує на необхідності «...забезпечення збалансованого розвитку регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності, а також скорочення соціально-економічних диспропорцій» [5, с. 3] в умовах глобалізації, систематичних криз світової економіки, зростання залежності національної економіки від несприятливих явищ. Мельник М. І. наголошує, що «поляризований розвиток регіонів з виділенням і підтримкою мережі потужних центрів локального, регіонального та міжрегіонального рівня потребує поглибленого дослідження» [13, с. 3]. Реутов В. Є. зазначає, що «однією з центральних проблем регіональної економіки є виявлення причин та особливостей міжрегіональної неоднорідності розвитку територій, яка, з одного боку, зумовлена властивостями природно-ресурсного потенціалу, з іншого ж боку, – процесами фінансово-економічного та політико-правового характеру» [14, с. 16].

Досліджуючи феномен просторової поляризації, доцільно типізувати підходи та позиції науковців щодо використання терміна «поляризація» з огляду на багатоаспектність та міждисциплінарний характер поняття. Так, узагальнення теоретичного апарату досліджуваного питання дало змогу відокремити такі підходи: системний, територіально-регіональний, просторово-економічний, глобалізаційний, соціальний.

Системний підхід застосування дефініції простежується у працях Мартинова А. С., Артохова В. В., Виноградова В. Г., які тлумачать поляризацію як «...одночасне зростання числа як благополучних елементів системи, так і неблагополучних» [15], Булакової О. А., Джурбіни О. М. «...багатоаспектна комплексуюча система відносин, що вибудовуються між певним центром (полюсом, ядром і т. п.) і периферією, яка тягнеться до нього» [16, с. 95].

Територіально-регіонального підходу дотримується Беккер А., визначаючи поляризацію як «...економічну нерівність територій, розшарування між багатими і бідними територіями» [17]. Дьякова О. В. розглядає регіональну поляризацію як «...відмінність в рівнях розвитку регіонів, кількісно вимірюване, пов'язане з особливостями функціонування самих регіонів, а також ступенем реалізації принципів регіональної економіки» [1, с. 7]. Аврамчікова Н. Т. на регіональному рівні розглядає поляризацію «...як засіб територіальної деконцентрації, здатний послабити різке домінування територій – центрів осередкового розвитку» [7, с. 112–113].

Сутність просторово-економічного підходу розкривається у працях Каратаєва М. А., Рамазанової А. О., Чебуниної Н. М. Поляризований розвиток, на думку Каратаєва М. А., являє собою «...агломерацію підприємств, сконцентрованих в певних місцях – «полюсах зростання», де економічне зростання, підприємницька діяльність, інноваційний процес відрізняються найбільшою

інтенсивністю, впливаючи на інші території, які не входять до «полюсів зростання» [18, с. 5]. Рамазанова А. О. робить акцент на тому, що «основоположним моментом поляризації є стійкі зв'язки і взаємозалежності, що складаються в процесі виробництва, обміну і споживання благ і послуг, а також відносини з приводу використання вигод і переваг територіально-локалізаційного фактора в системі суспільного відтворення» [19, с. 8]. Чебуніна Н. М. стверджує, що поляризація – це «...результуюча характеристика нерівномірності економічного простору» [4, с. 113], «...просторова нерівномірність стану і розвитку регіонально-галузевих підсистем економіки територій, що дає якісну характеристику досліджуваних об'єктів» [4, с. 112].

У рамках глобалізаційного підходу поляризація досліджується як один з найважливіших напрямків глобалізації, а саме як «...фактор посилення нерівності між країнами світу» [20, с. 103]. Так, на думку Деркач Т. В., вплив глобалізації у формі регіоналізації та поляризації на квінтесенцію економічного циклу здійснюється внаслідок зміни інвестиційної активності, зростання споживчого кредитування, відтоку капіталів тощо [20, с. 106].

Соціальний підхід до визначення поняття «поляризація» підкреслює наявність класової асиметрії роз-

витку суспільства, соціального виключення, громадську нерівність та виявляє економічні передумови цього феномена. У Соціологічному словнику Осіповим Г. В. наводиться узагальнююче визначення соціальної поляризації, яку пропонується трактувати як «відмінності в положенні товаристів, груп (соціальної диференціації), які доходять до їх протистояння один одному (полярності) [21, с. 465]. Більш розгорнуте визначення пропонує Золотарьова Ю. І., визначаючи соціальну поляризацію як «...розшарування на більшість бідних, що складають нижчий клас, обмежених у своїх можливостях, зокрема в можливості конвертації соціального капіталу перш за все в економічний, та меншість багатих, що складають вищий клас і мають великий соціальний капітал зі значними можливостями його конвертації в інші капітали» [22, с. 342].

Поняття просторової поляризації досить об'ємно і має в сучасній науці різні тлумачення та перебуває на стику регіональної економіки, економічної географії та соціології, інституціональної економіки, макроекономіки та демографії. Разом з тим, у більшості трактувань розкривається її економічна сутність, яка відображає нерівномірність соціально-економічного розвитку територій (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності поняття «просторова поляризація»

Автор(-и)	Назва підходу	Характерна ознака підходу	Авторське визначення поняття
1	2	3	4
Паршин Ю. І. [11, с. 32]	Ресурсний	Наявність нерівномірного перерозподілу ресурсів	Просторова економічна поляризація – це нерівномірність економічного розвитку, що виникла внаслідок процесу нерівномірного перерозподілу економічних ресурсів, доходів і витрат, яка виражається на різних рівнях соціально-економічного й екологічного розвитку
Екова В. А. [23]			Поляризованість економічного простору – означає стан, що відбиває певну сукупність розподілу ресурсів природно-господарської і соціально-економічної системи для даної території в певний момент часу
Головачова О. А. [24, с. 38]			Просторова економічна поляризація – нерівномірність соціально-економічного розвитку території, яка виникла внаслідок процесу перерозподілу економічних ресурсів, доходів і витрат, що виражається в різних рівнях соціально-економічного розвитку її регіонів
Багманова Г. Р. [25, с. 18]			Просторова поляризація – сукупність характеристик рівнів розвитку регіонів, які формуються дією базових чинників, а також їх динамічних тенденцій під дією актуальних чинників, що обумовлюють структурні зміни по виробничо-економічних, фінансово-економічних і соціально-економічних напрямках
Шкромада В. І. [6, с. 6]	Факторний	Наявність чинників, що призводять до нерівномірності розвитку	Просторова економічна поляризація – це універсальний феномен регіональної економіки, що представляє собою сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що призводять до надмірної територіальної нерівномірності в ресурсній забезпеченості, способах і результатах економічної активності
Кетова Н. П., Овчинников В. Н. [26, с. 247]			Просторова економічна поляризація – це універсальний феномен регіональної економіки, що представляє собою сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що призводять до надмірної територіальної нерівномірності в ресурсній забезпеченості, способах і результатах економічної активності
Зінов'єва А. А. [2, с. 256]			Просторова економічна поляризація – це універсальний феномен регіональної економіки, що представляє собою сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що призводять до надмірної територіальної нерівномірності в ресурсній забезпеченості, способах і результатах економічної активності
Соболев О. В. [27, с. 7]	Ресурсно-факторний	Наявність диспропорції розподілу ресурсів та факторів	Просторова поляризація – висока просторова неоднорідність, що виникла в результаті нерівномірного розподілу економічних ресурсів і впливу певних факторів, яка виражається в різному рівні соціально-економічного розвитку досліджуваних територій

1	2	3	4
Панфілов В. С. [28, с. 42]			Поляризація економічного простору означає стійкі в просторі та часі суттєві диспропорції всередині і між регіональними системами (або по відношенню до середньої величини), які проявляються в різних рівнях соціально-економічного розвитку територіальних утворень
Сафіулліна А. М. [29, с. 12]	Інноваційний	Наявність «точок (полюсів) зростання» інновацій та поширення імпульсу їх розвитку	Поляризація економічного простору обумовлює концентрацію трансакцій, що забезпечують створення, поширення і застосування знань в точках зростання та ініціацію нерівноважного, нелінійного процесу самоорганізації інноваційних відносин як складної системи, в рамках якої інновація як продукт і як процес трансформується в напрямку формування «інновацій в інноваціях»
Кармишев Ю. А. [30]			Поляризований розвиток в економіко-географічному просторі означає формування точок (центрів) зростання, які згодом зможуть здійснювати дифузію інновацій по інших територіях

ВИСНОВКИ

Теоретичне узагальнення тлумачень і трактувань поняття «просторова поляризація» дає змогу відокремити чотири підходи до його визначення, а саме: ресурсний, факторний, ресурсно-факторний та інноваційний. Назва зазначених підходів відбиває передумови просторової диспропорції, диференціації та нерівномірності розвитку територій. Так, ресурсний підхід засновується на наявності нерівномірного перерозподілу ресурсів, факторний – на наявності чинників, що призводять до нерівномірності розвитку, ресурсно-факторний, відповідно, – на наявності диспропорції розподілу ресурсів та факторів, інноваційний – на наявності «точок (полюсів) зростання» інновацій та поширення імпульсу їх розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Дьякова О. В.** Механизм сглаживания социально-экономической поляризации регионов : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / Дьякова Ольга Владимировна. – Тамбов, 2003. – 17 с.
- Зиновьева А. А.** Проблемы сглаживания пространственной поляризации в экономике регионов / А. А. Зиновьева // Проблемы современной экономики – 2011. – № 4. – С. 256–259.
- Кутаев Ш. К.** Направления снижения межрегиональных диспропорций социально-экономического развития [Электронный ресурс] / Ш. К. Кутаев, Х. М. Жантудуева // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1, часть 1. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19081>
- Чебунина Н. М.** Сущность поляризации развития регионов и направления ее сглаживания в современной экономике / Н. М. Чебунина // Проблемы экономики и менеджмента. – 2012. – № 10 (14). – С. 112–117.
- Ртищев А. В.** Эффективные инструменты сглаживания пространственной поляризации регионов : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / Ртищев Андрей Вячеславович. – Уфа, 2013. – 24 с.
- Шкромда В. И.** Совершенствование налоговых инструментов сглаживания социально-экономической поляризации регионов : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05

«Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / Шкромда Валентина Ивановна. – Белгород, 2013. – 24 с.

7. Аврамчикова Н. Т. Теоретические основы формирования поляризованного пространства и диффузии нововведений в экономике региона / Н. Т. Аврамчикова // Вестник СибГАУ. – 2009. – № 1-2. – С. 114–116.

8. Вдовкина Е. Г. Эволюция теорий пространственного развития / Е. Г. Вдовкина // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2012. – № 1. – С. 41–45.

9. Калашникова Т. М. Надбання французької школи просторової економіки у контексті людського розвитку / Т. М. Калашникова // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв : Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухолинського, 2015. – № 4. – С. 3–9.

10. Шаблій О. І. Категорії центральності та периферійності у загальній та описовій суспільній географії / О. І. Шаблій, Г. Н. Сохоцька // Історія української географії. – Тернопіль, 2012. – Вип. 26. – С. 7–15.

11. Паршин Ю. І. Оцінка нерівномірності економічного розвитку за індикаторами поляризації та асиметрії / Ю. І. Паршин // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 24. – С. 28–33.

12. Гурьянова Л. С. Модели оценки влияния межрегионального взаимодействия на процессы конвергенции развития территорий / Л. С. Гурьянова, С. В. Прокопович // БізнесІнформ. – 2013. – № 1. – С. 62–67.

13. Мельник М. І. Роль метрополізації в організації економічного простору: функціональний аспект / М. І. Мельник // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2013. – Вип. 2 (100). – С. 3–14.

14. Реутов В. Є. Згладжування розбіжностей у міжбюджетних відносинах як механізм регіональної конвергенції економічного розвитку / В. Є. Реутов // Економіка та держава. – 2010. – № 8. – С. 16–22.

15. Мартынов А. С. Россия как система: Комплексный аналитический Web-атлас [Электронный ресурс] / А. С. Мартынов, В. В. Артюхов, В. Г. Виноградов. – Режим доступа : <http://www.sci.aha.ru/RUS/waee2.htm>

16. Булгакова О. А. Понятийно-терминологические основы концепции территориальной социально-экономической поляризации / О. А. Булгакова, Е. М. Джурбина // Вестник Пятигорского Государственного лингвистического университета. – 2004. – № 1. – С. 93–98.

17. Беккер А. Деньги любят сильных [Электронный ресурс] / А. Беккер // Ведомости. – 2006. – № 186 (1713). – Режим

доступа : <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2006/10/04/dengi-lyubyat-silnyh>

18. Каратаев М. А. Социально-экономические и геоэкологические проблемы пространственной организации Рудно-Алтайской территориальной природно-хозяйственной системы : дисс. ... д-ра филос. наук : 6D060900 / Каратаев Марат Ахметович. – Алматы, 2011. – 157 с.

19. Рамазанова А. О. Совершенствование инструментов сглаживания внутрирегиональной пространственной поляризации : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / Рамазанова Альбина Олеговна. – Махачкала, 2008. – 24 с.

20. Деркач Т. В. Основные направления глобализации мировой экономики / Т. В. Деркач // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. – 2013. – Вип. 6. – С. 103–107.

21. Социологический словарь / Отв. ред. Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев. – М.: Изд-во «НОРМА», 2008. – 608 с.

22. Золотарьова Ю. І. Громадянське суспільство та соціальна нерівність / Ю. І. Золотарьова // *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 2. – С. 337–344.

23. Экова В. А. Идентификация объектов пространственного менеджмента в регионе [Электронный ресурс] / В. А. Экова // *Материалы международной научно-практической конференции «Современные направления теоретических и прикладных исследований 2013»*. – Вып. 1. – Одесса, 2013. – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/economy-113/where-to-stay-productive-forces-and-regional-economy-113/16975-113-0762>

24. Головачева О. А. Инструменты сглаживания пространственной поляризации регионов / О. А. Головачева // *Современные наукоемкие технологии: региональное приложение*. – 2012. – № 2 (30). – С. 34–38.

25. Багманова Г. Р. Формирование эффективного институционального контура межбюджетных отношений в современной российской экономике : дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Багманова Гульнара Рафаэлевна. – Казань, 2015. – 150 с.

26. Кетова Н. П. Региональная экономика: универсальный учебный экономический словарь / Н. П. Кетова, В. Н. Овчинников. – Ростов н/Д.: Феникс, 2006. – 247 с.

27. Соболев А. В. Условия и факторы поляризованного развития муниципальных районов и городских округов северо-западного экономического района : автореф. дисс. ... канд. геогр. наук : спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география» / Соболев Алексей Викторович. – Санкт-Петербург, 2015. – 20 с.

28. Панфилов В. С. Типология региональных образований экономического пространства / В. С. Панфилов // *ВЭПС*. – 2010. – № 2. – С. 42–45.

29. Сафиуллина А. М. Формирование инновационного климата в экономическом пространстве российского государства на основе реализации модели «тройной спирали» : автореф. дисс. ... канд. геогр. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Сафиуллина Алина Маратовна. – Казань, 2013. – 24 с.

30. Кармышев Ю. А. О потенциальных источниках инновационного развития депрессивных регионов России / Ю. А. Кармышев // *Экономика и управление*. – 2005. – № 1. – С. 52–57.

REFERENCES

Avranchikova, N. T. "Teoreticheskiye osnovy formirovaniya polarizovannogo prostranstva i diffuzii novovvedeniy v ekono-

mike regiona" [Theoretical bases of formation of a polarized space, and diffusion of innovations in the region's economy]. *Vestnik Sib-GAU*, no. 1-2 (2009): 114-116.

Bulgakova, O. A., and Dzhurbina, E. M. "Ponyatiyno-terminologicheskiye osnovy kontseptsii territorialnoy sotsialno-ekonomicheskoy polarizatsii" [Conceptual and terminological basis of the concept of territorial social-economic polarization]. *Vestnik Pyatigorskogo Gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*, no. 1 (2004): 93-98.

Bekker, A. "Dengi lyubyat silnykh" [Money like strong]. <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2006/10/04/dengi-lyubyat-silnyh>

Bagmanova, G. R. "Formirovaniye effektivnogo institutsionalnogo kontura mezhyudzhetykh otnosheniy v sovremennoy rossiyskoy ekonomike" [The formation of an effective institutional outline of intergovernmental fiscal relations in the Russian economy]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01*, 2015.

Chebunina, N. M. "Sushchnost polarizatsii razvitiya regionov i napravleniya yee sglazhivaniya v sovremennoy ekonomike" [The essence of the polarization development of the regions and areas of smoothing in the modern economy]. *Problemy ekonomiki i menezhmenta*, no. 10 (14) (2012): 112-117.

Dyakova, O. V. "Mekhanizm sglazhivaniya sotsialno-ekonomicheskoy polarizatsii regionov" [The mechanism of reduction of socio-economic polarization regions]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2003.

Derkach, T. V. "Osnovnyye napravleniya globalizatsii mirovoy ekonomiki" [The main directions of globalization of the world economy]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, no. 6 (2013): 103-107.

Ekova, V. A. "Identifikatsiya obektov prostranstvennogo menezhmenta v regione" [Identification of spatial management in the region]. <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/economy-113/where-to-stay-productive-forces-and-regional-economy-113/16975-113-0762>

Guryanova, L. S., and Prokopovich, S. V. "Modeli otsenki vliyaniya mezhregionalnogo vzaimodeystviya na protsessy konvergentsii razvitiya territoriy" [The model estimates the impact of interregional interaction on the processes of convergence of the territories]. *Biznes Inform*, no. 1 (2013): 62-67.

Golovacheva, O. A. "Instrumenty sglazhivaniya prostranstvennoy polarizatsii regionov" [Tools of smoothing of spatial polarization of regions]. *Sovremennyye naukoemye tekhnologii: regionalnoye prilozheniye*, no. 2 (30) (2012): 34-38.

Kalashnikova, T. M. "Nadbannia frantsuzkoi shkoly prostoroivoi ekonomiky u konteksti liudskoho rozvytku" [The heritage of the French school of spatial Economics in the context of human development]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 4 (2015): 3-9.

Kutayev, Sh. K., and Zhantuduyeva, Kh. M. "Napravleniya snizheniya mezhregionalnykh disproportsiy sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya" [Direction of reducing inter-regional disparities of socio-economic development]. <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19081>

Karatayev, M. A. "Sotsialno-ekonomicheskkiye i geoeologicheskiye problemy prostranstvennoy organizatsii Rudno-Altayskoy territorialnoy prirodno-khozyaystvennoy sistemy" [Socio-economic and geoeological problems of the spatial organization of Rudnyi Altai territorial natural-economic system]. *Diss. ... d-ra flos. nauk : 6D060900*, 2011.

Ketova, N. P., and Ovchinnikov, V. N. *Regionalnaya ekonomika: universalnyy uchebnyy ekonomicheskyy slovar* [Regional economy: economic universal learning dictionary]. *Rostov n/D. : Feniks*, 2006.

Karmyshev, Yu. A. "O potentsialnykh istochnikakh innovatsionnogo razvitiya depressivnykh regionov Rossii" [On potential sources of innovative development of depressive regions of Russia]. *Ekonomika i upravleniye*, no. 1 (2005): 52-57.

- Melnyk, M. I. "Rol metropolizatsii v orhanizatsii ekonomichnoho prostoru: funktsionalnyi aspekt" [The role of metropolisation in the organization of economic space: a functional aspect]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, no. 2 (100) (2013): 3-14.
- Martynov, A. S., Artiukhov, V. V., and Vinogradov, V. G. "Rossiya kak sistema: Kompleksnyy analiticheskiy Web-atlas" [Russia as a system: a Comprehensive analytical Web-Atlas]. <http://www.sci.aha.ru/RUS/waee2.htm>
- Panfilov, V. S. "Tipologiya regionalnykh obrazovaniy ekonomicheskogo prostranstva" [The typology of regional entities economic space]. *VEPS*, no. 2 (2010): 42-45.
- Parshyn, Yu. I. "Otsinka nerivnomirnosti ekonomichnoho rozvytku za indykatory poliaryzatsii ta asymetrii" [Assessment of inequality of economic development indicators of polarization and asymmetry]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 24 (2014): 28-33.
- Rtishchev, A. V. "Effektivnyye instrumenty sglazhivaniya prostranstvennoy polyarizatsii regionov" [Effective tools of smoothing of spatial polarization of regions]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2013.
- Reutov, V. Ye. "Zhladzhuvannia rozbizhnosti u mizhbiudzhethnykh vidnosynakh yak mekhanizm rehionalnoi konverhentsii ekonomichnoho rozvytku" [Smoothing differences in intergovernmental relations as the engine of regional convergence of economic development]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 8 (2010): 16-22.
- Ramazanova, A. O. "Sovershenstvovaniye instrumentov sglazhivaniya vnutriregionalnoy prostranstvennoy polyarizatsii" [Improving the tools for smoothing intra-regional spatial polarization]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2008.
- Shablii, O. I., and Sokhotska, H. N. "Katehorii tsentralnosti ta peryferiinosti u zahalnoi ta opysovii suspilnii heohrafii" [The category of centrality and peripheries in General and descriptive social geography]. *Istoriia ukrainskoi heohrafii*, no. 26 (2012): 7-15.
- Shkromada, V. I. "Sovershenstvovaniye nalogovykh instrumentov sglazhivaniya sotsialno-ekonomicheskoy polyarizatsii regionov" [Improvement of tax tools for smoothing of socio-economic polarization regions]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2013.
- Sotsiologicheskii slovar* [Sociological dictionary]. Moscow: NORMA, 2008.
- Sobolev, A. V. "Usloviya i faktory polyarizovannogo razvitiya munitsipalnykh rayonov i gorodskikh okrugov severo-zapadnogo ekonomicheskogo rayona" [Conditions and factors of polarized development of municipal areas and city districts of the North-West economic region]. *Avtoref. diss. ... kand. geogr. nauk: 25.00.24*, 2015.
- Safullina, A. M. "Formirovaniye innovatsionnogo klimata v ekonomicheskom prostranstve rossiyskogo gosudarstva na osnove realizatsii modeli «troynoy spirali»" [Formation of innovative climate in the economic space of the Russian state on the basis of the implementation of the model of "triple helix"]. *Avtoref. diss. ... kand. geogr. nauk: 08.00.01*, 2013.
- Vdovkina, E. G. "Evolyutsiya teorii prostranstvennogo razvitiya" [The evolution of theories of spatial development]. *Aktualnyye problemy gumanitarnykh i estestvennykh nauk*, no. 1 (2012): 41-45.
- Zinoveva, A. A. "Problemy sglazhivaniya prostranstvennoy polyarizatsii v ekonomike regionov" [The problem of smoothing of spatial polarization in the regional economy]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 4 (2011): 256-259.
- Zolotaryova, Yu. I. "Hromadianske suspilstvo ta sotsialna nerivnist" [Civil society and social inequality]. *Visnyk Natsionalnoi iurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Seriya «Filosofia, filosofia prava, politolohiia, sotsiologhiia»*, no. 2 (2013): 337-344.

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ Й ФОРМ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

© 2016 ДОВГАЛЬ О. А., ПАНКОВА Ю. М.

УДК 316.354

Довгаль О. А., Панкова Ю. М. Особливості змісту й форм міжнародного бізнесу в умовах глобалізації

У статті на підставі аналізу публікацій та українського законодавства уточнено поняття «міжнародний бізнес» та визначено перелік його форм. Відмічено, що транснаціональні корпорації (ТНК) є найбільш ефективною формою організації міжнародного бізнесу та проаналізовано перелік та характеристики найбільших міжнародних ТНК у світі за 2014 р. Проаналізовано поняття «глобалізація» та розглянуто рейтинг країн за ступенем глобалізації Globalization Index, що враховує характеристики країн за чотирма напрямками (економічна глобалізація, персональні контакти, інформаційно-комунікаційні технології, залучення до міжнародної політики), за якими Україна займала у 2015 р. 42 позицію з 207, та відмічено, що цей показник має позитивну динаміку. Також виявлено та описано вплив глобалізаційних процесів на форми міжнародного бізнесу за такими напрямками: політична глобалізація; фінансово-економічна глобалізація; територіально-демографічна глобалізація; інформаційно-комунікаційна глобалізація. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є дослідження середовища та факторів розвитку сучасних форм міжнародного бізнесу.

Ключові слова: міжнародний бізнес, глобалізація, форми міжнародного бізнесу.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 14.

Довгаль Олена Андріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: e.a.dovgal@gmail.com

Панкова Юлія Миколаївна – аспірантка, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: yulia_leonidova@mail.ru

УДК 316.354

UDC 316.354

Довгаль Е. А., Панкова Ю. Н. Особенности содержания и форм международного бизнеса в условиях глобализации

В статье на основании анализа публикаций и украинского законодательства уточнено понятие «международный бизнес» и определён перечень его форм. Отмечено, что транснациональные корпорации (ТНК) являются наиболее эффективной формой организации международного бизнеса и проанализированы перечень и характеристики крупнейших международных ТНК в мире за 2014 г. Проанализировано понятие «глобализация» и рассмотрен рейтинг стран по степени глобализации Globalization Index, который учитывает характеристики стран по четырём направлениям (экономическая глобализация, персональные контакты, информационно-коммуникационные технологии, вовлечение в международную политику), по которым Украина занимала в 2015 г. 42 позицию из 207, и отмечено, что этот показатель имеет положительную динамику. Также обнаружено и описано влияние глобализационных процессов на формы международного бизнеса по следующим направлениям: политическая глобализация; финансово-экономическая глобализация; территориально-демографическая глобализация; информационно-коммуникационная глобализация. Перспективой дальнейших исследований в этом направлении является изучение среды и факторов развития современных форм международного бизнеса.

Ключевые слова: международный бизнес, глобализация, формы международного бизнеса.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 14.

Довгаль Елена Андреевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: e.a.dovgal@gmail.com

Панкова Юлия Николаевна – аспирантка, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: yulia_leonidova@mail.ru

Dovhal O. A., Pankova Yu. M. Features of Both the Contents and the Forms of International Business in the Conditions of Globalization

In the article, on the basis of an analysis of publications and the Ukrainian legislation, the concept of «international business» has been clarified and the list of its forms has been defined. It has been specified that transnational corporations (TNCs) are the most effective form of organizing the international business, also the list and characteristics of the major international TNCs in the world in 2014 have been analyzed. The concept of «globalization» has been analyzed and the ranking of countries according to the globalization degree of the Globalization Index has been considered, which takes into account characteristics of the countries by four areas (economic globalization, personal contacts, information-communication technology, involvement in the international politics), where Ukraine in 2015 was placed the 42nd out of 207, it has been noted that this indicator has positive dynamics. The article also discovers and describes the impact of globalization processes on the forms of international business in the following areas: political globalization; financial-economic globalization; territorial-demographic globalization; informational-communicational globalization. Prospect for further research in this direction is studying the environment and development factors in terms of the contemporary forms of international business.

Keywords: international business, globalization, forms of international business.

Fig.: 1. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 14.

Dovhal Olena A. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: e.a.dovgal@gmail.com

Pankova Yuliya M. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: yulia_leonidova@mail.ru

Інтернаціоналізація господарської діяльності стала важливим фактором, що визначила сучасний стан світового господарства. Посилюється економічна взаємозалежність країн, зростає кількість країн, що беруть участь у світовому господарстві. Різко зростає

загальна кількість учасників міжнародних ділових операцій. Зараз, більш ніж коли-небудь, економіка кожної країни, яка б не була політична орієнтація її уряду, знаходиться у все більшій залежності від всього оточуючого світу. У наш час глобальних змін у світі, що викликані

активним розвитком інтеграційних процесів, стрімким науково-технічним прогресом, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, практично всі підприємства, незалежно від їх розмірів, власності та сфери діяльності, усе більше залучаються у сферу міжнародного бізнесу. Посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів призводить до загострення конкуренції на всіх рівнях. Тому дослідження проблем, пов'язаних з особливостями розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобалізації, є необхідним та актуальним.

Дослідженню теоретико-методологічних проблем глобалізації та міжнародного бізнесу присвячені наукові праці багатьох дослідників, таких як Р. Гріффіна, Р. Інтрілігейтора, Т. Ларссона, О. Лааш, Т. Левітта, Р. Конвей, М. Пастей, Р. Робертсона, Д. Хелда, Т. А. Фрідмена та ін. [6, 8–14]. У роботах цих вчених не тільки досліджується парадигма сучасного світогосподарського простору, але й робляться спроби його узагальнення та вимірювання.

Мета статті – проаналізувати особливості змісту та форм реалізації міжнародного бізнесу в умовах глобалізації.

Проведений аналіз дозволив виявити розходження в підходах до визначення поняття «міжнародний бізнес». Наприклад, за Р. Гріффіном та М. Пастей, «міжнародний бізнес має на увазі здійснення ділових операцій партнерами з більш, ніж однієї країни» [6]. О. Лааш та Р. Конвей вважають, що «міжнародний бізнес складається з усіх комерційних угод, у тому числі продаж, інвестицій і транспорту, з усього, що має місце між двома або більше країнами» [10].

З урахуванням змісту Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [3] можна запропонувати таке загальне визначення цього поняття: «Міжнародний

бізнес – це взаємодія двох чи більше підприємств різних форм власності чи їх підрозділів, що знаходяться в різних країнах, яка базується на підприємницькій діяльності з метою отримання прибутку».

У відповідності до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» до суб'єктів міжнародного бізнесу в Україні належать:

- ✦ фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають громадянську діє- та правоспроможність);
- ✦ юридичні особи, що зареєстровані в Україні та мають на її території постійне місцезнаходження;
- ✦ об'єднання фізичних, юридичних, фізичних та юридичних осіб, які не є юридичними особами, відповідно до законодавства України, але мають постійне місцезнаходження на території України;
- ✦ структурні одиниці суб'єктів господарської діяльності іноземних держав (дочірні фірми, філіали, відділення, представництва);
- ✦ сумісні підприємства, що мають постійне місцезнаходження в Україні [3].

Під впливом глобальної конкуренції все більш різноманітними стають форми міжнародного бізнесу. На наш погляд, можна узагальнити такі сучасні форми міжнародного бізнесу (табл. 1).

Більшість вчених відмічає, що транснаціональні компанії (ТНК) є найбільш ефективною формою організації міжнародного бізнесу, тому що саме така форма дозволяє долати конкуренцію, отримувати надприбутки, розширяти ринки збуту, а також маневрувати завантаженістю виробничих потужностей та оперативно реагувати на зміни кон'юнктури ринку за рахунок відмінностей у законодавстві та економічних ситуаціях у різних регіонах.

Таблиця 1

Сучасні форми міжнародного бізнесу

Форма	Характеристика
1	2
Експорт-імпорт товарів і послуг	Найпростіша форма міжнародного бізнесу, яка являє собою продаж товарів (сировина, готова продукція) чи послуг (транспортних, фінансових) в інші країни. У сучасних умовах всі зовнішньоторговельні операції складають понад 80% обсягів міжнародного бізнесу. Експорт є найменш ризикованою, але й, поряд з цим, найменш прибутковою формою міжнародного бізнесу
Ліцензування	Механізм надання іноземним фірмам певних прав на використання патентів, ноу-хау, програм, технологій виробництва, процедур, марок тощо за певну плату. Це засіб організації виробництва за кордоном, який зводить до мінімуму капітальні витрати і забезпечує в обмін на ліцензію використання активів інших фірм або доходів з деяких ресурсів, не доступних для експорту або інвестицій
Франчайзінг	Форма ліцензування, суть якої постає в тому, що велике підприємство, що знаходиться в одній країні (франчайзер), видає підприємству з іншої країни (франчайзі) дозвіл на використання своєї технології виробництва, а також бренда, торговельної марки та логотипу в обмін на виплату роялті
Управлінські контракти	Спосіб направлення фірмою частини свого висококваліфікованого управлінського персоналу до іншої країни світу для надання підтримки іноземній фірмі чи виконання спеціалізованих управлінських функцій протягом встановленого періоду і за обов'язковою певною платою. Можуть застосовуватись у випадках реалізації нового комерційного проекту, в якому країна – отримувач іноземних інвестицій пропонує продовжити управління підприємством для підготовки кадрів з місцевих менеджерів або для підвищення ефективності функціонування підприємства за рахунок залучення управлінського персоналу авторитетної іноземної фірми. Ця форма передбачає передачу одним підприємцем управлінських послуг або управлінських технологій іншому

1	2
Спільні підприємства	Міжнародні підприємства, які мають двох або більше засновників, які є юридичними особами з різних країн. Це форма співробітництва партнерів різних країн стосовно інвестування, управління, виробництва продукції, реалізації товарів та послуг, розподілу прибутків та ризиків. За видом діяльності прийнято розрізняти спільні підприємства: інноваційні, виробничі, закупівельно-збутові, комплексні. Найпоширенішими є двосторонні спільні підприємства з однаковими частками капіталу (50 на 50)
Закордонні інвестиції	Передача капіталу суб'єктами однієї країни для майбутнього використання суб'єктами інших країн світу. Ці інвестиції можуть бути як прямими іноземними інвестиціями, так і портфельними. Прямі інвестиції вносять у капітал, щоб у подальшому контролювати та здійснювати управління об'єктами інвестування в інших країнах. Портфельні інвестиції – інвестиції в цінні папери (акції, облигації), які формують у вигляді портфеля цінних паперів та управляють як фінансовим інструментом
Міжнародна корпорація	Форма структурної організації великої корпорації, яка здійснює прямі інвестиції в різні країни світу. Міжнародні корпорації бувають двох видів: транснаціональні та багатонаціональні. Транснаціональна корпорація (ТНК) – головна компанія, якій належить капітал однієї країни, а філіали розміщені в багатьох країнах світу. Багатонаціональна корпорація (БНК) – головна компанія, якій належить капітал двох і більше країн, а філіали розміщені в багатьох країнах світу

За міжнародним рейтингом *The World's Largest Companies* 2016 у сучасному світі найбільшу кількість ТНК створено у таких країнах базування, як США, Японія, Китай, Канада та Індія (рис. 1).

У табл. 2 наведено перелік та характеристики найбільших ТНК у світі на 2015 р., що дає можливість скласти уявлення про фінансові результати діяльності ТНК, які можуть бути порівняні з результатами деяких країн.

Міжнародний бізнес та його форми розвиваються під впливом часу. Р. Робінсон виокремлює п'ять етапів історичного розвитку міжнародного бізнесу. Останній – п'ятий етап – етап глобалізації, який почався у 1970-ті рр. і продовжується дотепер. Цей період передбачає перехід від технологічних до економічних, політичних та соціальних змін. Саме швидкий розвиток комп'ютерних, інформаційних технологій та інновацій у сфері телекомунікації були поштовхом до кардинальних змін у технологіях міжнародного бізнесу.

У наш час практично всі країни світу залучені до процесу глобалізації. Сучасні реалії розвитку світового господарства демонструють, що економіки окремих

країн стають все більш глобалізованими, однак формальне вимірювання цього процесу є досить складним та суперечливим.

Поняття «глобалізації» досить багатогранне. У широкому розумінні глобалізацію розглядають як процес виходу інтересів національних господарюючих суб'єктів за рамки територіальних кордонів окремих держав одночасно з формуванням і розширенням сфери діяльності транснаціональних економічних та фінансових структур, а також виходу приватних національних економічних проблем на глобальний світовий рівень з метою їх вирішення з урахуванням світових господарських інтересів та мобілізації світових ресурсів.

Узагальнені нами визначення сутності глобалізації наведено в табл. 3.

Визначення Р. Робертсона вважається базовим. Це пов'язано з тим, що воно охоплює різні сфери: економічну, політичну, соціальну, інформаційну та є найбільш раннім та повним визначенням цього поняття.

Ступінь глобалізації посилюється. Цей процес може бути оцінений за допомогою Індексу рівня глобалізації країн світу (*Globalization Index*), який розра-

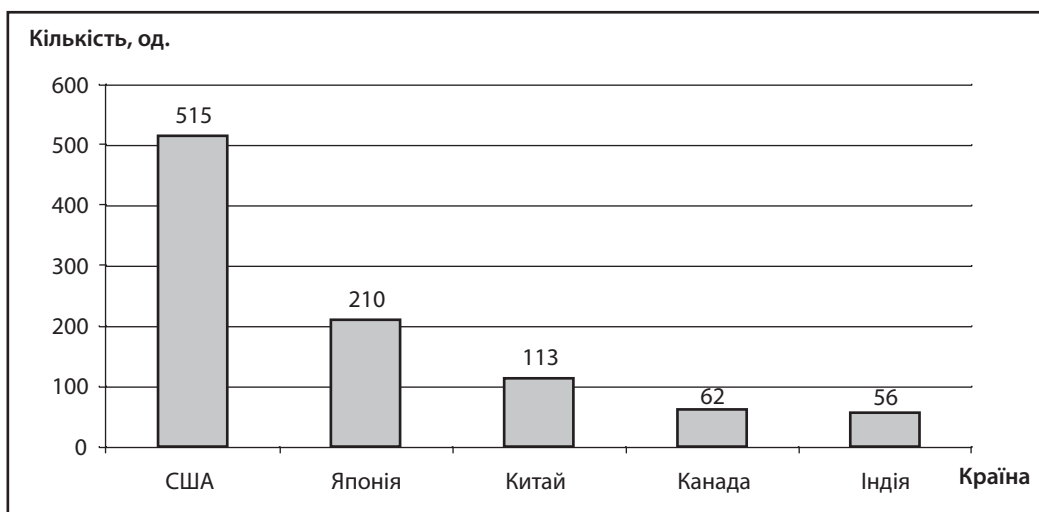

Рис. 1. Країни – лідери за кількістю ТНК, 2016 р. [5]

Рейтинг найбільших ТНК у світі, 2015 р. [5]

Ранг	Компанія	Країна	Обсяг продаж, млрд дол. США	Прибуток, млрд дол. США	Активи, млрд дол. США	Капіталізація, млрд дол. США
1	ICBC	КНР	148,7	42,7	3124,9	215,6
2	China Construction Bank	КНР	121,3	34,2	2449,5	174,4
3	Agricultural Bank of China	КНР	136,4	27,0	2405,4	141,1
4	GP Morgan Chase	США	105,7	17,3	2435,3	229,7
5	Berkshire Hathaway	США	178,8	19,5	493,4	309,1
6	ExxonMobil	США	394,0	32,6	346,8	422,3
7	General Electric	США	143,3	14,8	656,6	259,6
8	Wells Fargo	США	88,7	21,9	1543,0	261,4
9	Bank of China	КНР	105,1	25,5	2291,8	124,2
10	Petro China	КНР	328,5	21,1	386,9	202,0

Таблиця 3

Підходи до визначення терміна «глобалізація»

Визначення	Автор
Процес зростаючого впливу різних факторів міжнародного значення (наприклад, тісних економічних та політичних зв'язків, культурного та інформаційного обміну) на соціальну дійсність в окремих країнах	Р. Робертсон [13]
Феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляються великими багатонаціональними корпораціями	Т. Левітт [12]
Величезне збільшення масштабів світової торгівлі та інших процесів міжнародного обміну в умовах все більш відкритої, інтегрованої світової економіки, яка не визнає кордонів. При цьому йдеться не лише про традиційну зовнішню торгівлю товарами та послугами, а й про валютні потоки, рух капіталу, обмін технологіями, переміщення людей, а також міжнародний рух інформації	М. Інтрілігейтор [9]
Процес «зменшення» світу, коли відстані стають коротшими, все ближчими. Це стосується і зростаючої легкості, з якою хтось на одній стороні світу може взаємодіяти із взаємною вигодою з кимось на іншій стороні світу	Т. Ларссон [11]
Трансформація в просторі суспільних відносин і угод, що можуть бути описані у термінах чотирьох елементів (екстенсивність, інтенсивність, швидкість та вплив)	Д. Хелд [8]
Сталий процес інтеграції ринків, суверенних держав і технологій, що безперервно продовжується..., який дозволяє окремим особам, корпораціям та суверенним державам скоріше, ніж будь коли, з мінімальними витратами встановлювати більш глибокі контакти з партнерами, що розосереджені по всьому світу	Т. Фрідмен [6]

ховується за методикою консалтингової компанії Фонда Карнегі спільно з політологічним журналом *Foreign Policy*. Індекс глобалізації розраховується як комплексний багатовимірний показник, що дозволяє оцінити масштаб інтеграції певної країни у світову систему і виконати порівняння різних країн за його компонентами. Дослідники акцентують увагу на тому, що цей показник дозволяє виявити рівень економічної, політичної, технологічної та особистісної інтеграції населення держав у глобалізований світ [7].

Усі країни, охоплені дослідженням, оцінювалися за 12 показниками, об'єднаними в чотири групи ключових компонентів глобальної інтеграції:

1. *Економічна інтеграція* – обсяг міжнародної торгівлі, рівень міжнародної ділової активності, торговельні потоки, міжнародні інвестиції та різного роду виплати (у тому числі й рівень оплати праці), що здійснюються з перетинанням державних кордонів.

2. *Персональні контакти* – міжнародні ділові поїздки та туризм, обсяг комунікаційного (телефонного)

трафіку, поштових відправлень, транскордонних грошових переказів, інші особисті контакти.

3. *Інформаційно-комунікаційні технології* – рівень розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури, кількість користувачів Інтернету та безпечних інтернет-серверів, необхідних для проведення онлайн-транзакцій, та ін.

4. *Залучення до міжнародної політики* – членство держав у міжнародних організаціях, участь у міжнародних місіях (включаючи місії ООН), ратифікація певних багатосторонніх договорів, кількість державних транскордонних фінансових операцій, кількість посольств та інших іноземних представництв в країні.

Індекс рівня глобалізації обчислюється як сума вказаних складових із рівними ваговими коефіцієнтами. Для всіх країн, охоплених даним дослідженням, складається рейтинг за Індексом глобалізації, який вказує їх місце серед інших досліджуваних держав. Джерелами інформації при побудові Індексу служать спеціа-

лізовані бази даних Світового банку, МВФ, ООН, Міжнародного телекомунікаційного союзу, Університету Карлтона, а також інформація статистичних інститутів країн, досліджуваних в рамках Індексу.

Дослідження проводиться з 2003 р. Останнє дослідження проводилося у 2015 р., у нього було включено 207 держав (табл. 4).

За останні роки перелік найбільш глобалізованих держав світу практично не зазнав змін. Найбільш глобалізованою країною, як і в минулі роки, стала Ірландія. На другому місці – Нідерланди, на третьому – Бельгія (держави, що ніколи не випадали з першої п'ятірки). Крім них, у числі 20 найбільш глобалізованих країн (у порядку займаного місця): Ірландія, Нідерланди, Бельгія, Австрія, Сінгапур, Швеція, Данія, Португалія, Швейцарія, Фінляндія, Угорщина. У порівнянні з результатами рейтингу 2013 р. зміцнили свої позиції Україна та Польща.

Як відомо, глобалізаційні процеси проявляються у таких напрямках:

- ✦ політична глобалізація;
- ✦ фінансово-економічна глобалізація;
- ✦ територіально-демографічна глобалізація;
- ✦ інформаційно-комунікаційна глобалізація.

Кожен з цих напрямків глобалізації надає особливий вплив на міжнародний бізнес та його форми. Так, *політична глобалізація* знижує жорсткість державних кордонів, що полегшує пересування капіталів, товарів та послуг, робочої сили, перетворює мультинаціональні та інші організації, як приватні, так і державні, в основних гравців глобальної економіки, посилює роль ТНК на міжнародних ринках.

Фінансово-економічна глобалізація лібералізує торгівлю товарами та послугами, ринки капіталів та

додає нові форми економічної лібералізації, що полегшує вихід національних компаній на міжнародні ринки, сприяє концентрації та централізації капіталу, поширенню похідних фінансово-економічних інструментів, різкому скороченню часу виконання міжвалютних угод, уніфікує вимоги до податкової, регіональної, аграрної, антимонопольної політики, до політики у сфері зайнятості, вимагає застосування єдиних для усіх країн технологічних, екологічних стандартів, стандартизує діяльність фінансових організацій, бухгалтерську та статистичну звітність, сприяє зростанню продуктивності праці в умовах загострення конкуренції, збільшує темпи зростання прямих інвестицій, які на сьогодні набагато перевершують темпи зростання світової торгівлі, що є найважливішим фактором у трансферті промислових технологій, утворенні транснаціональних компаній, сприяє збільшенню міжнародного трансферу ризиків в умовах різкого зростання масштабів виробництва.

Територіально-демографічна глобалізація забезпечує зняття міграційних бар'єрів між країнами, заміщення дорогої робочої сили більш дешевою, що не вимагає суттєвих соціальних витрат; формування багатонаціональної ділової культури, яке сприяє зростанню культурної та національної диференціації в умовах прагнення окремих народів та етнічних груп зберегти свої культурні та національні цінності, що призводить до виникнення заборон та обмежень на міжнародну економічну діяльність у тій чи іншій країні.

Інформаційно-комунікаційна глобалізація надає можливості комп'ютеризації, інформатизації та телекомунікації, які зробили міжнародний бізнес таким, що легко втілюється, прискорюється та стає більш прибутковим; забезпечує скорочення віддаленості партнерів один від одного, що раніше було вирішальною перепорою

Таблиця 4

Індекс рівня глобалізації країн світу [7]

Країна	2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	Рейтинг	Індекс рівня глобалізації	Рейтинг	Індекс рівня глобалізації	Рейтинг	Індекс рівня глобалізації
Ірландія	2	91,79	1	92,17	1	91,30
Нідерланди	3	91,33	3	91,33	2	91,24
Бельгія	1	92,30	2	91,61	3	91,00
Австрія	4	89,48	4	90,48	4	90,24
Сінгапур	5	88,89	5	88,63	5	87,49
Швеція	7	87,63	7	87,39	6	86,59
Данія	6	88,12	6	87,43	7	86,30
Португалія	8	87,07	8	87,01	8	86,29
Швейцарія	10	86,26	11	85,74	9	86,04
Фінляндія	16	84,85	10	85,87	10	85,64
Угорщина	9	86,85	9	85,91	11	85,49
Польща	26	79,10	25	79,52	23	79,43
США	34	74,76	32	74,94	34	74,81
Україна	47	67,78	44	68,85	42	69,50
Російська Федерація	48	67,78	56	65,42	53	65,90

щодо їх виробничого співробітництва; сприяє швидкому розповсюдженню знань у результаті наукового чи іншого інтелектуального взаємообміну, скороченню транспортних, телекомунікаційних витрат, суттєвому зниженню витрат на обробку, зберігання, підтримання в актуальному стані та використання інформації, вирівнюванню умов ведення бізнесу для великих і малих компаній, оскільки вихід на міжнародний ринок уже може не вимагати великих інвестиційних вкладень, а також посилює конкуренцію, стимулює розвиток інновацій і технологій та розповсюдження їх серед країн світу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, кожен з напрямків глобалізації по своєму впливає на сутність міжнародного бізнесу та його форми, лібералізує пересування товарів та послуг, капіталів, робочої сили, полегшує вихід національних компаній на міжнародні ринки, сприяє швидкому розповсюдженню знань, скороченню транспортних, телекомунікаційних витрат, суттєвому зниженню витрат на обробку, зберігання, підтримання в актуальному стані та використання інформації, вирівнюванню умов ведення бізнесу для великих та малих компаній. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Вести. Економіка. Мир в цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.vestifinance.ru/infographics/
2. Гриффин Р. *Международный бизнес* / Рикки У. Гриффин, Майкл У. Пастей / Пер. с англ. под ред. А. Г. Медведева. – 4-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 1088 с.
3. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 29, ст. 377 (у редакції № 905-VIII (905-19) від 01.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
4. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації : колективна монографія / За ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль, М. Воробйова. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 316 с.
5. Forbes [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://www.forbes.com/global2000>
6. Friedman, T. L. *The Lexus and the Olive Tree* / Thomas L. Friedman. – New York : Anchor Books, 2000. – 190 p.
7. Globalization Index [Electronic recourse]. – Mode of access : http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2015/03/04/rankings_2015.pdf
8. Held, D. *Global Transformation* / D. Held. – Cambridge : Polity Press, 1999. – 360 p.
9. Intriligator, M. *Globalization of the World Economy: Potential Benefits and Costs and a Net Assessment* [Electronic recourse] / Michael D. Intriligator // *Journal of Policy Modelling*. – June 2004. – Vol. 26, Issue 4. – P. 485–498. – Mode of access : <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S016189380400050X>
10. Laasch, O. *Glocal Sustainability, Responsibility and Ethic* / O. Laasch, R. N. Conaway. – 1st Edition. – Cengage Learning, USA, Copyright, 2015. – 576 p.
11. Larsson, T. *The Race to the Top: The Real Story of Globalization* / T. Larsson. – Washington D. C. : Cato Institute, 2001. – P. 9–25.
12. Levitt, T. *The Globalization of Markets* [Electronic recourse] / Theodore Levitt // *Harvard Business Review*. – May 1983. – 165 p. – Mode of access : <https://hbr.org/1983/05/the-globalization-of-markets>
13. Robertson, R. *Globalization Theory and Civilization Analysis* / R. Robertson // *Comparative Civilizations Review*. – 1987. – Vol. 17. – P. 20–35.
14. Robertson, R. *Modernization, Globalization and the Problem of Culture in the World-Systems Theory* / R. Robertson, F. Lechner // *Theory, Culture & Society*. – 1985. – Vol. 2. – No. 3. – P. 103–117.

REFERENCES

- Forbes. <http://www.forbes.com/global2000>
- Friedman, T. L. *The Lexus and the Olive Tree*. New York: Anchor Books, 2000.
- Griffin, R. U., and Pastey, M. U. *Mezhdunarodnyy biznes* [International business]. St. Petersburg: Piter, 2006.
- “Globalization Index”. http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2015/03/04/rankings_2015.pdf
- Held, D. *Global Transformation* Cambridge: Polity Press, 1999.
- Intriligator, M. D. “Globalization of the World Economy: Potential Benefits and Costs and a Net Assessment”. http://www.milk-institute.com/pdf/globalization_pb.pdf
- [Legal Act of Ukraine] (2015). http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zakon_v_sferi_zed/ukr/3201.html
- Laasch, O., and Conaway, R. N. *Glocal Sustainability, Responsibility and Ethic*. Cengage Learning, USA: Copyright, 2015.
- Larsson, T. *The Race to the Top: The Real Story of Globalization*. Washington, D. C. : Cato Institute, 2001.
- Levitt, T. “The Globalization of Markets”. *Harvard Business Review* (1983).
- Robertson, R. “Globalization Theory and Civilization Analysis”. *Comparative Civilizations Review*, vol. 17 (1987): 20-35.
- Robertson, R., and Lechner, F. “Modernization, Globalization and the Problem of Culture in the World-Systems Theory”. *Theory, Culture & Society*, no. 3 (1985): 35-50.
- Transformatsiia mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn v epokhu hlobalizatsii* [Transformation of international economic relations in the era of globalization]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2015.
- “Vesti. Ekonomika. Mir v tsifrakh” [News. Economy. The world in figures]. www.vestifinance.ru/infographics/

ВПЛИВ ТНК НА РОЗВИТОК РИНКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

© 2016 ДУМІКЯН М. М.

УДК 339.922:621.391(477)

Думікян М. М. Вплив ТНК на розвиток ринку телекомунікаційних послуг України

У статті розглянуто актуальні питання оцінки впливу транснаціональних корпорацій на розвиток ринку телекомунікаційних послуг України. Доведено провідне значення транснаціональних корпорацій як основних структурних елементів, головної рушійної сили розвитку та підвищення ефективності ринку телекомунікаційних послуг України. Сформовано головні ознаки, за якими можна віднести компанію, що діє на ринку телекомунікаційних послуг, до категорії транснаціональних корпорацій. Досліджено позитивні та негативні чинники впливу іноземних транснаціональних корпорацій на інноваційний розвиток вітчизняного телекомунікаційного ринку. Запропоновано комплекс стратегічних заходів, які необхідно запровадити для забезпечення рівних можливостей конкурентного розвитку усіх суб'єктів вітчизняного ринку телекомунікаційних послуг. Перспективним напрямом подальших досліджень є проведення оцінки зарубіжного досвіду в подоланні негативних чинників впливу транснаціональних корпорацій на розвиток телекомунікаційного ринку.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, телекомунікаційні послуги, глобалізація, інтернаціоналізація, ІТ-технології.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Думікян Мікаел Мгерович – аспірант, кафедра міжнародної економіки, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: s.gromoff@gmail.com

УДК 339.922:621.391(477)

Думікян М. М. Влияние ТНК на развитие рынка телекоммуникационных услуг Украины

В статье рассмотрены актуальные вопросы оценки влияния транснациональных корпораций на развитие рынка телекоммуникационных услуг Украины. Доказано ведущее значение транснациональных корпораций как основных структурных элементов, главной движущей силы развития и повышения эффективности рынка телекоммуникационных услуг Украины. Сформированы главные признаки, по которым можно отнести компанию, действующую на рынке телекоммуникационных услуг, к категории транснациональных корпораций. Исследованы положительные и отрицательные факторы влияния иностранных транснациональных корпораций на инновационное развитие отечественного телекоммуникационного рынка. Предложен комплекс стратегических мер, которые необходимо осуществить для обеспечения равных возможностей конкурентного развития всех субъектов отечественного рынка телекоммуникационных услуг. Перспективным направлением дальнейших исследований является проведение оценки зарубежного опыта в преодолении негативных факторов влияния транснациональных корпораций на развитие телекоммуникационного рынка.

Ключевые слова: транснациональная корпорация, телекоммуникационные услуги, глобализация, интернационализация, ИТ-технологии.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Думікян Мікаел Мгерович – аспірант, кафедра міжнародної економіки, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: s.gromoff@gmail.com

UDC 339.922:621.391(477)

Dumikian M. M. The Impact of TNCs on Development of the Telecommunication Services Market in Ukraine

The article is concerned with the topical issues of evaluating the impact of transnational corporations on development of the telecommunication services market in Ukraine. The leading value of transnational corporations as the main structural elements, the main driving force of development and increasing efficiency of the telecommunication services market in Ukraine has been proven. The main attributes, by which a company operating on the market of telecommunication services can be categorized as multinational corporation, have been formulated. Both the positive and the negative influences of the foreign transnational corporations on the innovative development of the national telecommunication market have been studied. A complex of strategic measures to be implemented in order to ensure equal opportunities for competitive development of all actors in the national market of telecommunication services has been proposed. A promising direction for further research is to evaluate foreign experience in overcoming the negative factors of impact by transnational corporations on development of the telecommunication market.

Keywords: transnational corporation, telecommunication services, globalization, internationalization, IT-technology.

Fig.: 1. **Bibl.:** 9.

Dumikian Mikael M. – Postgraduate Student, Department of International Economics, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: s.gromoff@gmail.com

У сучасних умовах зростання конкурентоспроможності країни на регіональному та світовому рівнях забезпечується, передусім, активізацією науково-технологічних новацій в усіх сферах національної економіки. Як свідчить досвід провідних економічно розвинутих країн світу, визначальний вплив у розвитку галузей, орієнтованих на нововведення, здійснюють транснаціональні корпорації (ТНК). Використовуючи потужний фінансово-економічний, науково-технічний, техніко-технологічний, кадровий потенціал, провідні транснаціональні корпорації нині виконують роль «локомотивів» у інноваційному розвитку глобалізованого суспільства [1].

Незважаючи на триваючу світову фінансову кризу, однією з провідних високотехнологічних сфер, яка вже

протягом останніх десяти років демонструє найвищі темпи галузевого зростання і, відповідно, характеризується значним ступенем проникнення з боку транснаціональних структур, є ринок телекомунікаційних послуг.

Україна також є одним з активних учасників інтенсифікації процесів інноваційного розвитку, а вітчизняний телекомунікаційний ринок визначається такими темпами зростання, які значно випереджають темпи зростання економіки в цілому. Як засвідчують останні дослідження, на території України транснаціональні корпорації є найбільшими постачальниками телекомунікаційних послуг. Вони сформували класичну олігопольну структуру ринку телекомунікаційних послуг з відповідними структурними макроекономічними наслідками та ризиками. За таких умов важливого значен-

ня набуває питання виявлення головних чинників впливу транснаціональних корпорацій на динаміку розвитку ринку телекомунікаційних послуг України.

Сучасні транснаціональні корпорації є суб'єктами господарювання з найбільшим ступенем концентрації науково-технологічних, виробничих, фінансових, людських ресурсів, що дозволяє їм адаптивно пристосовуватись до умов невизначеності телекомунікаційного ринку, гнучко реагувати на запити споживачів телеком-послуг, що постійно змінюються та ускладнюються, формувати та використовувати найбільш ефективні моделі корпоративного менеджменту тощо. Усе це позитивно впливає на зростання загальнонаціонального доходу і міжнародної конкурентоспроможності країни, а також сприяє збільшенню сукупного суспільного продукту. Фактично, провідні вітчизняні транснаціональні корпорації формують тренд розвитку телекомунікаційного ринку України у напрямі розширення спектра наданих послуг, їх якості тощо.

З іншого боку, динамічний розвиток ТНК призводить до посилення протиріч між інтересами власників транснаціональних корпорацій та учасниками споживчого ринку, що провокує появу різного роду економічних, соціальних і екологічних конфліктів [6]. Доводиться констатувати, що сформована на вітчизняному телекомунікаційному ринку олігопольна секторальна структура, а за деякими параметрами фактично монопольне становище окремих ТНК, дискредитує ринкові механізми добросовісної конкуренції, посилює диспропорції в ринковому ціноутворенні на телекомунікаційні послуги. За таких умов приватні споживачі фактично стають «заручниками новацій» у користуванні новітніми телекомунікаційними послугами, оскільки не мають реальних інструментів впливу на процеси ціноутворення та покращення їх якості.

Передусім перед державою стоїть надзвичайно серйозна проблема як у площині управління демонополізацією телекомунікаційного ринку, так і в контексті вирішення завдань по забезпеченню вільного розвитку провідних телекомунікаційних ТНК. З огляду на зазначене, наукова проблематика даного дослідження полягає у визначенні позитивних і негативних чинників впливу транснаціональних корпорацій на розвиток вітчизняного телекомунікаційного ринку.

Дослідженню проблем функціонування транснаціональних корпорацій та їх впливу на розвиток економічних процесів у державі присвячено праці зарубіжних авторів, зокрема таких, як Дж. Бернет, С. Моріарті, О. Феофанов, Е. Берн, П. Гембл, Б. Карлоф, Дж. Россітер, У. Уеллс, Г. Хардінг, Д. Енджел та ін. Зазначена наукова проблематика також знайшла відображення у працях вітчизняних науковців: В. Рокочої, А. Філіпенка, Т. Лук'янця, Г. Почепцова, Т. Примака, С. Гаркавенка, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, Ю. Козака, Т. Кальченка, А. Поручника. Безпосередньо дослідженню впливу транснаціональних корпорацій на розвиток ринку телекомунікаційних послуг України присвячені наукові роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників, напри-

клад, К. Гудим, М. Іванової, І. Пономаренко, О. Рогач, О. Сазонець, В. Тронько. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у цій сфері, доводиться констатувати, що багато аспектів, особливо щодо визначення переваг і недоліків впливу транснаціональних компаній на розвиток ринку телекомунікаційних послуг України, залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті полягає у вивченні сучасних тенденцій та оцінці рівня й результуючих напрямів впливу транснаціональних компаній на розвиток ринку телекомунікаційних послуг України.

Сучасний світ перебуває на порозі нового періоду сфер впливу, проте не військово-політичного, а фінансово-економічного, де провідними гравцями стають не країни і навіть не їх союзи та економіко-політичні об'єднання, а головні транснаціональні корпорації (ТНК) найбільших промислово розвинених держав. Стратегічними напрямками перерозподілу сфер впливу, в даному випадку, слід вважати нові ринки, технології та потенційні надприбутки, що можуть бути отримані від фінансових інвестицій у розвиток наукомістких галузей. У цьому аспекті слід погодитися із С. Г. Мікаеляном, який стверджує, що «ТНК здійснюють комбінуння внутрішніх і зовнішніх джерел залучення факторів і ресурсів з метою інноваційного зростання і отримання надприбутку і в результаті стають інноваційними суб'єктами глобальної конкуренції. Розвинені країни монополізують технологічні інновації та отримують своєрідну «технологічну квазіренту» [3].

У контексті нашого дослідження можна стверджувати, що саме ТНК стає основним структурним елементом ринку телекомунікаційних послуг України, провідною силою розвитку та підвищення ефективності цього перспективного виду економічної діяльності.

Передусім, необхідно визначити основні ознаки, за якими можна віднести компанію, що діє на ринку телекомунікаційних послуг, до категорії ТНК. Автори І. О. Пенська та М. О. Іванова пропонують виділяти такі ознаки, за якими в сучасних умовах варто розпізнавати ТНК [2; 4]:

- ★ річний оборот повинен складати понад 1 млрд дол. США;
- ★ філії та/або дочірні компанії повинні знаходитися не менше, ніж у 6 країнах світу;
- ★ частка закордонних активів повинна становити 25–30% загальної вартості активів компанії;
- ★ 1/5–1/3 загального обсягу обороту компанії повинна походити із зовнішніх ринків.

Отже, стає очевидним що в умовах глобалізації економіки збільшуються масштаби діяльності ТНК, а їх вплив на розвиток ринку телекомунікаційних послуг України не викликає сумнівів.

За результатами проведеного дослідження діяльності провідних транснаціональних корпорацій на ринку телекомунікаційних послуг України [5; 7; 9] вважаємо за можливе сформувати ряд позитивних і негативних чинників, що впливають на розвиток даного сектора економіки країни (рис. 1).

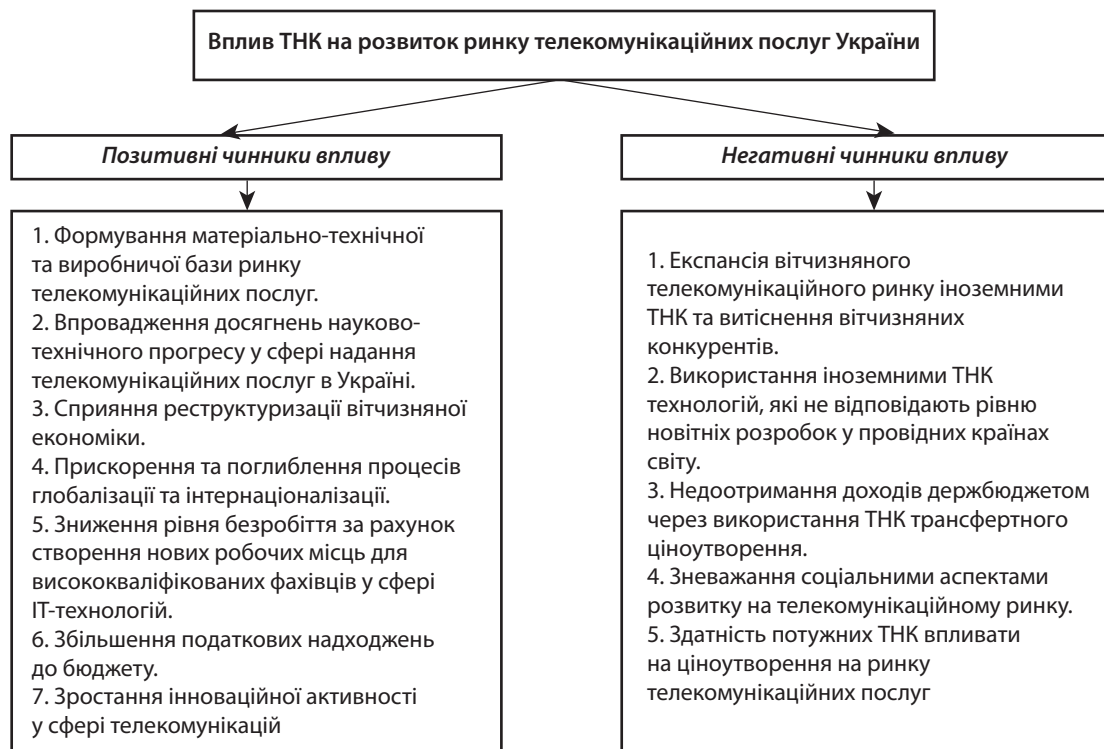

Рис. 1. Головні чинники впливу транснаціональних корпорацій на розвиток ринку телекомунікаційних послуг України

До позитивних чинників впливу транснаціональних корпорацій на розвиток ринку телекомунікаційних послуг України можна віднести:

1. *Формування новітньої вітчизняної матеріально-технічної та виробничої бази ринку телекомунікаційних послуг.* Виробництво та пропозиція іноземними компаніями на території України інноваційних телекомунікаційних послуг приводить до побудови нових підприємств, модернізації або розширення існуючих. Таким чином, завдяки іноземним інвестиціям провідних іноземних ТНК формується конкурентоспроможна національна телекомунікаційна виробнича інфраструктура, яка залишатиметься в країні-реципієнті навіть після згортання діяльності ТНК.

2. *Впровадження досягнень науково-технічного прогресу у сфері надання якісних телекомунікаційних послуг в Україні.* Імпорт новітніх технологій у сфері телекомунікацій провідними ТНК в Україну дозволяє підвищити якість послуг, сформувати конкурентні переваги на світових ринках і, як наслідок, сприяє зростанню міжнародної конкурентоспроможності України. Розробка новітніх послуг однією ТНК спонукає інші підлаштовуватися під сформовану кон'юнктуру ринку. За таких обставин забезпечується зростання якості представлених на ринку послуг.

3. *Сприяння реструктуризації вітчизняної економіки.* Діяльність ТНК перебуває у прямому взаємозв'язку з кон'юнктурою світової економіки, яка формує попит і пропозицію на товари та послуги. Розвиток провідних транснаціональних корпорацій на території України приводить до структурних змін у видах економічної діяльності. Зокрема, сфера телекомунікацій та інші галузі з високим ступенем наукової складової в доданій вар-

тості кінцевих послуг сьогодні демонструють найкращі показники розвитку в динаміці.

4. *Прискорення та поглиблення процесів глобалізації та інтернаціоналізації.* Розвиток сектора іноземних ТНК у телекомунікаційному просторі України приводить до більш глибокого залучення вітчизняної економіки у світові глобалізаційні процеси.

5. *Зниження рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць для висококваліфікованих фахівців у сфері ІТ-технологій.* Як засвідчують останні дослідження, протягом останніх років Україна зарекомендувала себе на міжнародному ринку праці як постійний постачальник висококваліфікованих кадрів у сфері програмного забезпечення, автоматизації процесів управління, ІТ-технологій тощо. Отже, наявність потужного кадрового потенціалу всередині країни сприяє вибору географічного регіону розвитку провідних ТНК саме на користь України.

6. *Збільшення податкових надходжень до бюджету* [2, с. 93]. Провідні транснаціональні корпорації сьогодні є найбільшими платниками податків, забезпечуючи надходження до Державного бюджету України. Враховуючи те, що ринок телекомунікаційних послуг розвивається швидкими темпами, можна стверджувати, що прибутки від господарської діяльності найбільших ТНК, що діють на цьому ринку, тільки зростатимуть, відповідно зростатиме і база оподаткування.

7. *Зростання інноваційної активності в сфері телекомунікацій* [2, с. 93]. Так, володіючи значною частиною науково-технічних кадрів і використовуючі технічні знання в глобальному масштабі, ТНК по суті стали найважливішими учасниками процесу формування інфраструктури технологічних нововведень на ринку теле-

комунікацій. Вони справляють значний вплив на процес НДДКР у розвитку інноваційних телекомунікаційних послуг завдяки контролю над переміщенням основних компонентів, необхідних для здійснення інноваційних проєктів: венчурного капіталу, висококваліфікованих кадрів, нових ідей і розробок. Таким чином, ТНК, здійснюючи інноваційну діяльність, суттєво впливають на конкурентоспроможність України в структурі світового телекомунікаційного ринку.

Неодоліки діяльності транснаціональних корпорацій на ринку телекомунікаційних України знаходяться в тісному зв'язку з наявними перевагами для країни. До основних недоліків можна віднести:

1. *Експансія вітчизняного телекомунікаційного ринку іноземними ТНК та витіснення вітчизняних конкурентів.* Не є секретом, що провідні іноземні ТНК володіють значним запасом фінансової стійкості та потужними інноваційними можливостями. Здійснюючи експансію на ринку телекомунікаційних послуг України, вони від самого початку знаходяться в більш вигідних умовах, ніж вітчизняні суб'єкти господарювання, а отже, без належного регулятивного впливу держави здатні витіснити менш потужних гравців з ринку.

2. *Використання іноземними ТНК технологій, які не відповідають рівню новітніх розробок у провідних країнах світу.* Доводиться констатувати, що ринок телекомунікаційних послуг України не є «піонером» у розвитку та впровадженні нових інформаційних продуктів та послуг. Як показують дослідження, практично усі інноваційні новинки вперше з'являються на ринках тріади найпотужніших географічних регіонів світового телекомунікаційного ринку: США, Західна Європа, Японія [8].

3. *Недоотримання доходів держбюджетом через використання ТНК трансфертного ціноутворення.* Міжнародні компанії, що діють на вітчизняному ринку телекомунікаційних послуг, дуже часто уникають сплати податків шляхом внутрішнього перерозподілу капіталу в країні з більш низьким рівнем оподаткування. Державна фіскальна служба України неодноразово порушувала питання щодо необхідності вирішення проблем з ухиленням від сплати податків національними та міжнародними телекомунікаційними компаніями через механізми трансфертного ціноутворення [7].

4. *Зневаження соціальними аспектами розвитку на телекомунікаційному ринку.* На перший погляд, ТНК декларують повну соціальну відповідальність в Україні, проте на практиці дуже часто порушуються певні права національної робочої сили, використовуються недоліки українського законодавства щодо ліцензійного захисту новітніх розробок у сфері телекомунікацій та ІТ-технологій.

5. *Здатність потужних ТНК впливати на ціноутворення на ринку телекомунікаційних послуг,* що призводить до поглинання або банкрутства вітчизняних компаній, а також робить залежною українську економіку від діяльності міжнародних компаній [9].

Отже, присутність транснаціональних корпорацій на телекомунікаційному ринку України характеризується не тільки позитивними чинниками впливу, а й пев-

ними загрозами, передусім, для розвитку національних компаній цієї сфери. Тому держава повинна створювати чіткі та прозорі умови для забезпечення рівних можливостей конкурентного розвитку усіх суб'єктів вітчизняного ринку телекомунікаційних послуг. Комплекс стратегічних заходів для вирішення представленого завдання, на наш погляд, повинен включати:

- ✦ подолання бюрократичних бар'єрів та корупції, що дозволить забезпечити чітке інституційне поле інвестиційної діяльності ТНК на ринку телекомунікаційних послуг;
- ✦ забезпечення відповідності законодавства України сучасним нормам світової економіки у сфері патенто-ліцензійного захисту новітніх технологій у сфері телекомунікацій;
- ✦ запровадження податкових і митних пільг, доцільних субсидій, субвенцій, бюджетних позик для тих суб'єктів телекомунікаційного ринку, які здійснюють реальні інвестиції у технологічні інновації тощо.

Вважаємо, що зазначені заходи дозволять не тільки залучити додаткові іноземні інвестиції, але й стимулюватимуть провідні іноземні транснаціональні корпорації враховувати вимоги усіх суб'єктів при формуванні власної стратегії розвитку на ринку телекомунікаційних послуг України.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що транснаціональні корпорації чинять визначальний вплив на розвиток телекомунікаційного ринку України. Визначені в роботі чинники можна поділити на такі, що мають як позитивний, так і негативний вплив для телекомунікаційного ринку. Держава повинна розробляти власну модель на засадах забезпечення інновативності, рівності умов конкуренції, з урахуванням можливостей використання позитивних чинників та уникнення негативних факторів впливу транснаціональних корпорацій на розвиток телекомунікаційного ринку України. Перспективою подальших досліджень є проведення оцінки зарубіжного досвіду в подоланні негативних чинників впливу транснаціональних корпорацій на розвиток телекомунікаційного ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гудим К.** Транснаціоналізація як чинник глобалізації / К. Гудим // Вісник КНЕУ. – К.: КНЕУ, 2014. – № 4. – С. 33–44.
2. **Іванова М. О.** Вплив ТНК на розвиток економіки України: переваги та недоліки / М. О. Іванова // Європейський вектор економічного розвитку. – 2014. – № 2 (17). – С. 88–95.
3. **Мікаелян С. Г.** Позиції ТНК на світовому ринку високотехнологічної продукції [Електронний ресурс] / С. Г. Мікаелян // Ефективна економіка. – 2014. – № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2690>
4. **Пенська І. О.** Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України / І. О. Пенська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 3 (80). – С. 114–124.
5. **Пономаренко І. В.** Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економіку України [Електронний ресурс] /

І. В. Пономаренко // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1798>

6. Рогач О. І. Транснаціоналізація світової економіки: переосмислення парадигми / О. І. Рогач // Економіка і управління. – 2014. – № 1. – С. 5–12.

7. Сазонець О. М. Динаміка транснаціоналізації та інтеграція ТНК в економіку України / О. М. Сазонець, Н. О. Широкова // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 3. – С. 37–39.

8. Тронько В. В. Методологічні аспекти аналізу процесів транснаціоналізації на ринку телекомунікаційних послуг / В. В. Тронько // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2010. – № 4-5. – С. 115–120.

9. Тронько В. В. Розвиток ринку телекомунікаційних послуг: світові тенденції та вітчизняна практика / В. В. Тронько // Науковий вісник НГУ. – 2009. – № 11. – С. 93–98.

Рецензент – Логвін Д. М., доктор економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів Українського фінансово-економічного інституту

REFERENCES

Hudym, K. "Transnatsionalizatsiia yak chynnyk hlobalizatsii" [Transnationalization as a factor of globalization]. *Visnyk KNEU*, no. 4 (2014): 33-44.

Ivanova, M. O. "Vplyv TNK na rozvytok ekonomiky Ukrainy: perevahy ta nedoliky" [The impact of TNCs on economic development of Ukraine: advantages and disadvantages]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 2 (17) (2014): 88-95.

Mikaelian, S. H. "Pozytsii TNK na svitovomu rynku vysokotekhnolohichnoi produktsii" [The position of TNCs in the world market of high-tech products]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2690>

Pienska, I. O. "Osoblyvosti vplyvu TNK na ekonomichnyi rozvytok Ukrainy" [Features of the impact of TNCs on economic development of Ukraine]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 3 (80) (2015): 114-124.

Ponomarenko, I. V. "Vplyv diialnosti transnatsionalnykh korporatsii na ekonomiku Ukrainy" [Impact of transnational corporations on the economy of Ukraine]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1798>

Rohach, O. I. "Transnatsionalizatsiia svitovoi ekonomiky: pereosmyslennia paradyhmy" [Transnationalization of the world economy: rethinking the paradigm]. *Ekonomika i upravlinnia*, no. 1 (2014): 5-12.

Sazonets, O. M., and Shyrokov, N. O. "Dynamika transnatsionalizatsii ta intehtatsiia TNK v ekonomiku Ukrainy" [The dynamics of transnationalization and integration of TNCs in the economy of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 3 (2012): 37-39.

Tronko, V. V. "Metodolohichni aspekty analizu protsesiv transnatsionalizatsii na rynku telekomunikatsiinykh posluh" [Methodological aspects of the analysis of processes of transnationalization in the market of telecommunication services]. *Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika*, no. 4-5 (2010): 115-120.

Tronko, V. V. "Rozvytok rynku telekomunikatsiinykh posluh: svitovi tendentsii ta vitchyzniana praktyka" [The development of the market of telecommunication services: global trends and local practice]. *Naukovyi visnyk NHU*, no. 11 (2009): 93-98.

НАПРЯМКИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНУ СИСТЕМУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

© 2016 ПЕТУХОВА В. О.

УДК 339.(924+5)

Петухова В. О. Напрямки інтеграції України в глобальну систему міжнародної торгівлі

Метою статті є визначення імперативів інтеграції зовнішньоекономічної політики України в глобальну систему міжнародної торгівлі та формування напрямків інтеграції України у світовий простір. Обґрунтована необхідність інтеграції України у глобальну систему міжнародної торгівлі. Задля аналізу участі у структурі міжнародної торгівлі розглянуто географічну диверсифікацію експортно-імпоротної складової вітчизняної економіки. Проаналізовано річні зміни обсягів експортно-імпоротної складової України, загальний обсяг експорту та імпорту основних торговельних партнерів України за період 1995–2015 рр. На підставі дискримінантного та кластерного аналізу були виявлено, що існує велика нерівномірність впливу визначених факторів на розвиток інтеграційних об'єднань у системі міжнародної торгівлі в регіонах світу. Також обґрунтовано позицію України в сукупності міжнародних інтеграційних об'єднань.

Ключові слова: глобальна система міжнародної торгівлі, інтеграція України, дискримінантний аналіз, кластерний аналіз.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 20.

Петухова Віолетта Олегівна – аспірантка, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: viola2709@mail.ru

УДК 339.(924+5)

Петухова В. О. Направления интеграции Украины в глобальную систему международной торговли

Целью статьи является определение императивов интеграции внешнеэкономической политики Украины в глобальную систему международной торговли и формирование направлений интеграции Украины в мировое пространство. Обоснована необходимость интеграции Украины в глобальную систему международной торговли. Для анализа участия в структуре международной торговли рассмотрена географическая диверсификация экспортно-импортной составляющей отечественной экономики. Проанализированы годовые изменения объемов экспортно-импортной составляющей Украины, общий объем экспорта и импорта основных торговых партнеров Украины за период 1995–2015 гг. На основании дискриминантного и кластерного анализа были обнаружены, что существует большая неравномерность влияния определенных факторов на развитие интеграционных объединений в системе международной торговли в регионах мира. Также обосновано позиционирование Украины в совокупности международных интеграционных объединений.

Ключевые слова: глобальная система международной торговли, интеграция Украины, дискриминантный анализ, кластерный анализ.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 20.

Петухова Виолетта Олеговна – аспирантка, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: viola2709@mail.ru

UDC 339.(924+5)

Petukhova V. O. The Directions of Ukraine's Integration into the Global System of International Trade

The article is aimed at determining imperatives of integrating the foreign economic policy of Ukraine into the global system of international trade and establishing directions for Ukraine's integration into world space. The necessity of Ukraine's integration into the global system of international trade has been substantiated. In order to analyze participation in the structure of international trade, the geographic diversification of the export-import component of the national economy has been considered. Annual changes in terms of volumes of the export-import component of Ukraine, as well as total exports and imports of the major trading partners of Ukraine for the period of 1995-2015 have been analyzed. On the basis of both discriminant and cluster analyses has been discovered that there is a great unevenness of influence of certain factors on the development of integration in the international trading system as to different world's regions. Positioning of Ukraine in conjunction with the international integration associations has been substantiated as well.

Keywords: global system of international trade, integration of Ukraine, discriminant analysis, cluster analysis.

Fig.: 4. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 20.

Petukhova Violetta O. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: viola2709@mail.ru

Будучи одним із членів світового співтовариства, Україна не може бути відокремлена від трансформації міжнародних інтеграційних процесів, що відбуваються в останній час. Розвиток інтеграційної зовнішньоекономічної політики України значною мірою залежить від розвитку інтеграційних процесів в умовах глобалізації світового господарства та домінування відкритих економічних систем. Інтеграційні процеси є важливою складовою зовнішньої політики держави у глобальній системі міжнародної торгівлі. Зовнішня торгівля перебуває під впливом різноманітних факторів, з яких експорт є одним із таких, що визначає стратегічний напрямок міжнародної економічної інтеграції. Як зазначено в Концепції створення системи державної підтримки експорту України, «важливою складовою успішної інтеграції України у світовий економічний простір є створення системи державної підтримки експорту та

сприятливих умов для вітчизняних виробників конкурентоспроможної продукції на зовнішньому ринку» [1].

На даний час значну увагу вивченню інтеграційних процесів у світовій економіці, їх ролі у глобалізації міжнародних відносин згідно із закономірностями розвитку інтеграції приділяють багато науковців. Теоретичні засади міжнародної торгівлі були закладені такими вченими, як Аленжардо К., Бхаваті Дж., Вейнер Р., Гелпмен Е., Джонсон Х., Кругман П., Леонтьев В., Ліндерт П., Маргаретт А., Олін Б., Познер М., Портер М., Рибчинський Т., Самуельсон П., Сакс Дж., Сміт А., Хекшер Е. та ін. Подальшими науковими дослідження міжнародної торгівлі займалися такі вчені, як Абалкін Л. І., Алексеєва Т. І., Авдокушин Є. Ф., Амеліна І. В., Бахчеванова Н. В., Беренда С. В., Бураковській І., Гасім Салах, Голіков А. П., Григорова-Беренда Л. І., Дахно І. І., Довгаль О. А., Коломієць Г. М., Сідоров В. І., Матюшен-

ко І. Ю., Філіпенко А. С. та ін. [2–13]. Особливої актуальності набуває питання прогнозування та управління даних процесів за допомогою математичного інструментарію. Так, О. Є. Галайда, А. П. Голюков, Є. В. Ханова [8] зацікавлені прикладним аспектом економіко-математичного моделювання світогосподарських та інтеграційних процесів. У роботах А. М. Дуброва [9], В. С. Пономаренка та Л. М. Малярець [10] проводиться дослідження вимірювання ознак об'єктів в економіці та аналіз даних, використовуються багатомірні статистичні методи. Тематиці прогнозування результатів інтеграційних процесів присвячено роботи О. Ю. Мичуріна [11], проблеми розробки та побудови сценаріїв інтеграції розкривають у своїх роботах А. М. Анісімов [12] та І. Н. Бурганова [13].

Попри глибину сучасних наукових досліджень з даного питання деякі практичні аспекти потребують подальшого вивчення та уточнення, адже за умов впливу глобальних економічних змін та трансформації світового порядку особливо актуальним постає питання прогнозування стратегії міжнародної інтеграції, що створює підґрунтя для прийняття рішень з вибору вектора зовнішньоекономічної діяльності України.

Мета статті – визначення імперативів активізації інтеграційної зовнішньоекономічної політики України в глобальну систему міжнародної торгівлі та формування напрямків вітчизняної інтеграції у світовий простір.

Протягом останніх років Україна здійснює зовнішньоторговельну діяльність з багатьма країнами світу, зокрема з державами США, ЄС, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африканського регіону, Близького та Середнього Сходу, Північної та Латинської Америки. Але зовнішня торгівля України наприкінці 2014 – початку 2016 рр. розвивалась у складних політичних умовах, що наявно продемонструвало ряд проблем, які існують у сфері вітчизняної торгово-економічної діяльності. Проблема незбалансованості експорту України, в якому переважає продукція з низьким ступенем пе-

реробки, потребує з боку держави впровадження нових підходів до створення національної експортної політики, спрямованої на диверсифікацію експорту та збільшення в його структурі товарів з високою доданою вартістю та вибору зовнішнього торгово-економічного вектора інтеграції у системі міжнародної торгівлі. Особливо це стосується сектора АПК, оскільки саме аграрний сектор складає значну частку економіки України.

Це підтверджується й на законодавчому рівні. Так, згідно зі Стратегією розвитку України-2020 передбачено розвиток вітчизняного аграрного сектора економіки та сфери переробки сільськогосподарської сировини з метою збільшення обсягів її експорту. Частка сфери переробки АПК України в загальному обсязі експорту має тенденцію зростання (рис. 1) [14]. Водночас валова додана вартість, пов'язана з виробництвом сировини сільськогосподарства, хоча і має тенденцію до спадання, але становить не менше ніж 10% (2014 р. – 12,1%, 2015 р. – 11,2%), і це є одним з найбільших показників у структурі вітчизняного ВВП. Але, незважаючи на це, у сфері переробки сільськогосподарської продукції спостерігаються найменші показники валової доданої вартості, а саме – близько відсотка у структурі ВВП, що свідчить про значний експортний потенціал нашої країни, який необхідно розвивати для виходу продукції сільськогосподарського походження на міжнародні торговельні ринки.

Таким чином, освоєння та активізація вектора інтеграційної зовнішньоекономічної політики України в глобальну систему міжнародної торгівлі можливо тільки через формування міцної економічної зацікавленості зовнішньоторговельних партнерів України. Конвергенція політичних і економічних інтересів Україні повинна спиратися на можливість вітчизняного аграрного сектора та виробництва продукції переробки сільської сировини, які мають гарантованих споживачів. Тобто стратегічний синтез зовнішньоторговельної конфігурації України та інших країн повинен апелювати до фактора наявності в Україні автономної сільськогосподарсько-сировинної бази АПК.

Рис. 1. Частка виробництва сфери АПК України в загальному обсязі експорту [14]

Також потребує оптимізації товарна структура експорту в напрямі нарощення частки продукції з високим рівнем доданої вартості, зокрема переробної підгалузі АПК.

Отже, інтеграційні процеси, перш за все, повинні орієнтуватися на експортний потенціал України [15]. Інтеграція нашої країни в економічний світовий простір на підставі формування системи державної підтримки її експорту сприятиме розвитку експортоорієнтованих вітчизняних виробництв, підвищенню рівня якості та конкурентоспроможності української продукції та дасть змогу забезпечити покращення конкурентоспроможності національних виробників на перспективних світових ринках, збільшити зовнішньоторговельний оборот товарів та послуг.

Іншими актуальними проблемами, що заважають повною мірою реалізувати експортний потенціал України, є низька товарна та географічна диверсифікованість українського експорту, не вигідні умови кредитування експорту та високі ризики ресурсних втрат під час здійснення експортних операцій, низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції, недостатній рівень інвестування в модернізацію та створення експортоорієнтованих виробництв та відсутність дієвої системи державної підтримки експортерів тощо [16].

З метою участі у структурі міжнародної торгівлі розглянемо географічну диверсифікацію експортно-імпоротної складової вітчизняного економіки. Проаналізуємо річні зміни обсягів експортно-імпоротної складової України за період 1995–2015 рр. (рис. 2).

Аналіз темпів обсягів експорту та імпорту України за останні десять років показує, що взагалі ці зміни мають циклічний характер зростання та падіння обсягів із загальною тенденцією до зростання. У кінці 2008 р. – початку 2009 р. спостерігається різке падіння обсягів цих показників, що частково може бути пояснено глобальною економічною кризою. У 2010 р. темпи вітчизняного експорту та імпорту у країну було відновлено до

попереднього рівня та продовжено незначне нарощування цих значень, з практичним виходом на позиції початку 2008 р. Починаючи з 2011 р., темпи експорту та імпорту мають тенденцію до спадання, що демонструє відповідний відрізок на графіку рис. 2. На жаль, за офіційними статистичними даними тільки за останній рік вітчизняний експорт зменшився на 30%, а його різниця склала –15,759 млн дол. у 2014 р. порівняно з 2013 р. і –30,1478 млн дол. у 2015 р. у порівнянні з 2014 р. [17]. Імпорт скоротився приблизно на 32% за останній рік, та його темпи також знизилися з –29,246 млн дол. у 2014 р. до –33,154 млн дол. у 2015 р. у порівнянні з відповідними попередніми роками [17], що частково можливо пояснити складною соціально-політичною ситуацією в нашій країні за останній час, а також зміною вітчизняного курсу стосовно торговельного партнерства.

Розглянемо основних торговельних партнерів України протягом останніх п'яти років. Аналіз торговельних партнерів нашої держави з експорту показав, що основними країнами, які отримують український експорт, залишаються Росія, Туреччина, Єгипет, Китай, Польща, Італія, Індія та Білорусія. Казахстан вибув з першої десятки лідерів вітчизняного експорту у 2015 р., хоча входив до неї всі попередні роки з досліджуваного періоду. Росія традиційно домінує в обсягах експорту з України, хоча його обсяги постійно зменшувалися, починаючи з 2012 р. (19819713,34 тис. дол.), та порівняно з ним скоротилися більше, ніж у двічі станом на 2015 р. (9799143,633 тис. дол.).

Порівняємо позицію України стосовно експортної складової з країнами, з якими вона має найбільші торговельні стосунки. Розглянемо обсяги експорту товарів та послуг основних торговельних партнерів України на основі ретроспективних даних за період 1995–2015 рр. (рис. 3) [17].

У цілому аналіз показав загальну тенденцію зростання обсягів експорту цих країн, яка властива й Україні за відповідний період часу. Виключенням став 2009 р.,

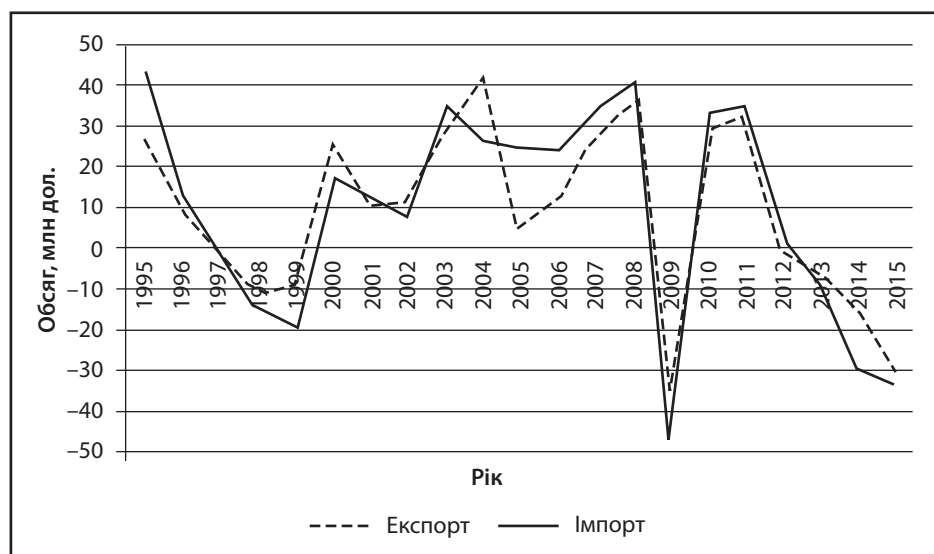

Рис. 2. Річні зміни обсягів експорту та імпорту України за період 1995–2015 рр. [17]

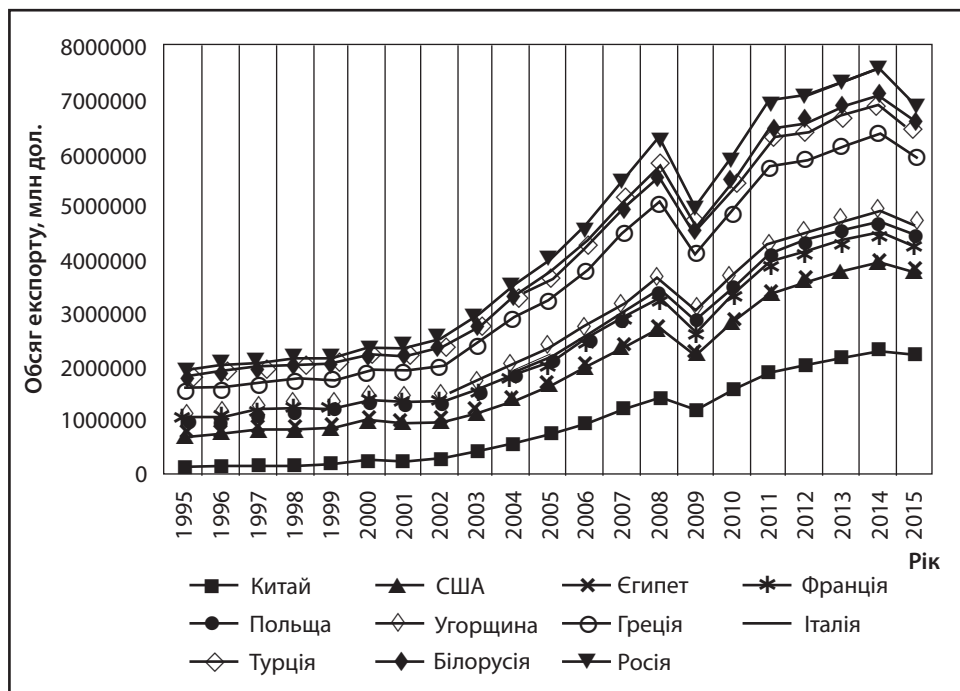

Рис. 3. Загальний обсяг експорту основних торгівельних партнерів України за період 1995–2015 рр.

Джерело: розроблено автором.

у якому всі країни отримали менші обсяги експортних товарів і послуг, що також частково пояснюється глобальною економічною кризою, розпочатою у 2008 р. Та починаючи з у 2014 р., зростаюча тенденція змінюється на спадаючу, що спостерігається для всіх досліджуваних країн за останні два роки. У цьому випадку Україна також не стала виключенням. Найбільші темпи спаду обсягів експорту у 2014–2015 рр. спостерігаються в Росії (з 497764 млн дол. у 2014 р. до 340349 млн дол. у 2015 р.), що склало близько 30% від загальних експортних обсягів за останній рік. У Білорусії також спостерігається зниження обсягів поставок експорту до 35% у 2015 р. (з 36080,5 млн дол. у 2014 р. до 26676,1 млн дол. у 2015 р.). Таким чином, можливо дійти висновку, що тенденції щодо ситуації з експортом України співпадають з тенденціями змін її основних торгівельних партнерів. Також соціально-політична ситуація, пов'язана з веденням бойових дій на сході країни, поглиблює погіршення експортної складової сучасного економічного стану нашої країни.

Аналіз торгівельних партнерів України з імпорту за останні п'ять років демонструє, що основними країнами, з яких до нашої країни надходить імпортна продукція, є Росія, Китай, Німеччина, Білорусія, Польща, США. Зменшення обсягів імпорту відбувається останні три роки з усіма цими країнами, але значне його скорочення, особливо за останній рік, спостерігається з Росією (з 23243,994 млн дол. у 2014 р. до 12678,683 млн дол. у 2015 р.), що свідчить про зменшення приблизно у два рази закупівлі продукції Україною в Росії.

Порівняємо стан імпортової складової в системі міжнародної торгівлі країн – основних торгівельних партнерів України на основі статистичних даних за останні 20 років (рис. 4) [17]. Аналіз обсягів імпорту досліджу-

ваних країн за період 1995–2015 рр. свідчить про загальну динаміку їх зростання за виключенням періоду глобальної економічної кризи кінця 2008 – початку 2009 рр. Така ж тенденція відстежується і з Україною. Та як і з експортом, за останні два роки спостерігається зменшення обсягів імпорту, особливо це відчутно стосовно Китаю, США, Росії та Єгипту, меншою мірою – Франції та Італії. Виявлена тенденція також співпадає з динамікою імпортової (як і у випадку експортної) складової вітчизняної економіки, що полегшує перспективи розвитку інтеграції України в системі міжнародної торгівлі.

Для вивчення розвитку інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, слід визначити відмінності між інтеграційними об'єднаннями світу за системою показників, що визначають розвиток ринку торгівельно-економічних відносин у світогосподарському просторі.

Таке завдання доцільно вирішити за допомогою дискримінантного аналізу. Таким методом будемо розуміти аналіз, що дозволяє вивчати відмінності між групами об'єктів за декількома змінними одночасно. Але попередню класифікацію слід провести кластерним аналізом з використанням методу Уорда. Для дослідження було розглянуто всі інтеграційні об'єднання, зареєстровані СОТ, та Україна. Таким чином, вивчалось 51 міжнародне інтеграційне об'єднання (за класифікацією ЮНКТАД).

Для визначення позиції України відносно інтеграційних об'єднань у глобальній системі міжнародної торгівлі запропоновано таку систему показників: експорт всередині об'єднання; загальний обсяг експорту об'єднання; імпорту всередині об'єднання; загальний обсяг імпорту об'єднання; прямі іноземні інвестиції, внутрішні та зовнішні потоки і запаси (річні); валовий внутрішній продукт; загальний обсяг торгівлі (річний); загальний обсяг торгівлі, експорт; платіжний баланс,

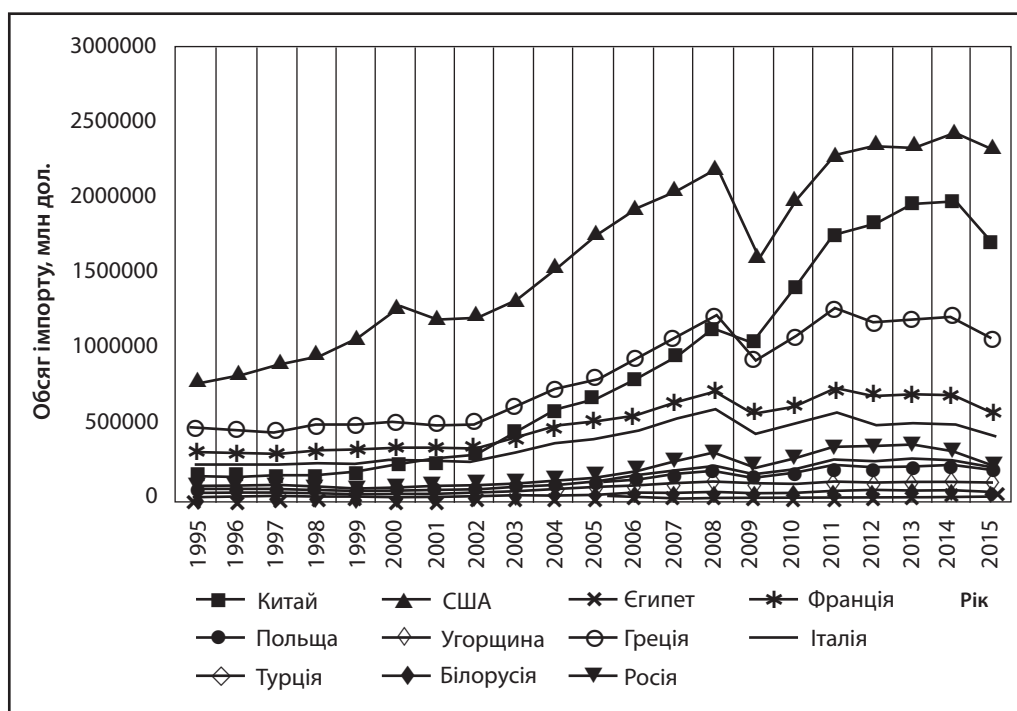

Рис. 4. Обсяг імпорту основних торговельних партнерів України за період 1995–2015 рр. [17]

рахунки поточних операцій (річні). Дані для кластерного аналізу використані зі статистичних збірників та офіційних Інтернет-ресурсів [18, 19] за 2015 р. За цими ознаками встановлено однорідність країн у їх сукупності за методом Уорда з використанням статистичного пакета Statgraphics Centurion. Кластерний аналіз за запропонованою системою ознак визначив три кластери угруповань інтеграційних об'єднань у глобальній системі міжнародної торгівлі.

У табл. 1 наведено склад кожного кластера, до якого увійшли досліджувані міжнародні інтеграційні об'єднання (згідно з класифікацією ЮНКТАД) та Україна. Таким чином, до першого кластера увійшло 25 інтеграційних об'єднань, він є найбільш багаточисельним. Друга група містить 10 інтеграційних об'єднань. Третій кластер – 16. Україна потрапила до першої групи разом з об'єднанням країни Африки, Карибського басейну і Тихого океану, АСЄАН, Західно-африканським економічним і валютним союзом, об'єднанням НАФТА тощо.

Аналізуючи отримані кластери, можливо зробити висновок, що більшість інтеграційних об'єднань відрізняються за основними показниками торговельно-економічного стану, що свідчить про нерівномірний розвиток зовнішньої інтеграції в різних регіонах світу. За встановленими ознаками торговельно-економічного розвитку станом на початок 2016 р. Україна входить до складу першого кластера однорідних груп інтеграційних об'єднань світу з досить високим значенням показників. Таким чином, проведений аналіз дає змогу отримати об'єктивну структуру міжнародної інтеграції та визначити сучасне положення України у світовому інтеграційному просторі.

Отже, встановлено кластери однорідних угруповань інтеграційних об'єднань за критерієм їх торговельно-економічного розвитку, який характеризується

9 елементарними ознаками, виокремленими офіційними статистичними документами. Рівні значень запропонованих показників є обґрунтованими критеріями класифікації міжнародних інтеграційних об'єднань і передбачають подальший економічний аналіз для посилення активізації інтеграційної зовнішньоекономічної політики та визначення стратегічних перспектив розвитку інтеграційних процесів України у глобальній системі міжнародної торгівлі.

Одне з найважливіших завдань аналізу міжнародних економічних відносин – визначення, в якому напрямку будуть розвиватися процеси міжнародної інтеграції у майбутній перспективі. З точки зору статистики дане завдання зводиться до того, щоб вибрати індикатори та визначити їх значення, на підставі яких можна було б розділити майбутній стан розвитку інтеграційних процесів у міжнародному інтеграційному просторі. Одним із способів прийняття рішення про те, які індикатори та які їх значення краще дозволяють розрізняти ці категорії, є дискримінантний аналіз. Іншими словами, дискримінантний аналіз дає можливість побудувати модель, яка буде передбачити, в якому напрямку «рушать» міжнародні інтеграційні процеси. Але такий аналіз є досить складним і вимагає великої кількості обробки статистичних даних. Тому використання його в ручному режимі для аналізу руху інтеграційних процесів досить трудомістко. Таким чином, з метою автоматизації розрахунків для дискримінантного аналізу побудови моделей розвитку інтеграційних процесів використаємо програмний статистичний пакет Statistica.

Для вивчення відмінностей розвитку інтеграційних об'єднань необхідно визначити дискримінантні функції, які корисні для визначення диференціації розвитку та впливу системи міжнародної торгівлі на утво-

Склад кластерів однорідних інтеграційних об'єднань та України у глобальній системі міжнародної торгівлі

Рейтинговий номер	Скорочена назва об'єднання	Інтеграційне об'єднання	Кластер	Скорочена назва об'єднання	Рейтинговий номер	Інтеграційне об'єднання	Кластер
1	2	3	4	5	6	7	8
1	ACP	Країни Африки, Карибського басейну і Тихого океану (країни АКТ)	1	FTAA	27	Зона вільної торгівлі Північної та Південної Америки	1
2	ALBA-TCP	АЛБА (Боліваріанський альянс для народів нашої Америки)	1	G20	28	Група 20	1
3	AMU	Союз арабського Магрибу	2	G7	29	Група 7	1
4	APEC	Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС)	1	G-77	30	Група 77	1
5	APTA	Азіатсько-Тихоокеанська торговельна угода (АПТУ)	2	G8	31	Група 8	2
6	ASEAN	Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН)	1	GCC	32	Рада співробітництва арабських держав Перської затоки	1
7	ASEAN + CJK	АСЕАН + Китай, Японія, Республіка Корея	2	GSTP	33	Глобальна система торговельних преференцій між країнами, що розвиваються	3
8	CACM	Загальний ринок Центральної Америки	1	IGAD	34	Міжурядовий орган з питань розвитку	1
9	CAN	Андське співтовариство	3	LAIA	35	Асоціація Латиноамериканської інтеграції	2
10	CARICOM	Карибське співтовариство	3	LAS	36	Ліга арабських держав	3
11	CEFTA	Центрально-європейська асоціація вільної торгівлі	3	MERCOSUR	37	МЕРКОСУР	3
12	CEMAC	Економічне та валютне співтовариство Центральної Африки	3	MRU	38	Союз держав ріки Мано	3
13	CEN-SAD	Спільнота Сахель-сахарських держав	3	MSG	39	Передова група меланезійських держав	1
14	CEPGL	Економічне співтовариство країн Великих озер	3	NAFTA	40	НАФТА	1
15	CIS	СНД	2	OAS	41	Організація американських держав	1
16	COMESA	Спільний ринок Східної та Південної Африки	3	OECD	42	Організація економічного співробітництва і розвитку	3
17	EAC	Східно-африканське співтовариство	3	OECS	43	Організація східно-карибських держав	1
18	ECCAS	Економічне співтовариство країн Центральної Африки	3	OIC	44	Організація ісламського співробітництва	2
19	ECO	Організація економічного співробітництва	1	OPEC	45	ОПЕК	3
20	ECOWAS	Економічне співтовариство західноафриканських держав (ЕКОВАС)	1	SAARC	46	Південно-Азіатська асоціація регіонального співробітництва	1
21	EFTA	Європейська асоціація вільної торгівлі	2	SACU	47	Митний союз Південної Африки	1

1	2	3	4	5	6	7	
22	EU15	Європейський Союз з 15 країн	2	SADC	48	Співтовариство розвитку Південної Африки	1
23	EU25	Європейський Союз з 25 країн	1	TPP	49	Транстихоокеанське партнерство	3
24	EU27	Європейський Союз з 27 країн	1	UNASUR	50	Союз південноамериканських націй	1
25	EU28	Європейський Союз	2	WAEMU	51	Західноафриканський економічний і валютний союз	1
26	Euroarea	Єврозона	2		52	Україна	1

рення відповідного кластеру, а також для одержання стійких взаємозв'язків. За обчисленими значеннями класифікаційних функцій (інформантів) визначаємо до якого класу найімовірніше віднести той чи інший об'єкт (інтеграційне об'єднання).

Таким чином, до моделі відмінностей рівня розвитку інтеграційних процесів увійшло дві дискримінантні функції зі стандартизованими змінними. Згідно з алгоритмом обчислення даного методу вони впорядковані послідовно за значеннями узагальнених власних чисел. Ця послідовність збігається і з власними числами у відсотках від їх загальної суми. При піднесенні кореляційних відношень до квадрата можна отримати індекси детермінації, які також підтверджують вагомість дискримінантних функцій. Статистики критерію Уїлкса демонструють відносний внесок перешкоди в загальну мінливість з урахуванням усіх функцій і при почерговому виключенні кожної наступної [8, 10]. За допомогою критерію Пірсона оцінена значущість статистик Уїлкса.

Отже, модель диференціації в розвитку інтеграційних процесів у 2015 р. має вигляд першої дискримінантної функції в стандартизованих змінних:

$$f(x) = -3,1778 - 0,000000456x_1 + 0,00000413x_2 - 0,00000123x_3 + 0,0000044x_4 + 0,0000139x_5 - 0,000000286x_6 - 0,000007157x_7 - 0,00000468x_8 + 0,000145x_9, \quad (1)$$

Перша дискримінантна функція пояснює на 95% відмінності в розподілі інтеграційних об'єднань на кластери за критерієм їх розвитку в глобальній системі міжнародної торгівлі, отже, є визначальною. Обрахована дискримінантна функція дозволяє встановити рейтинг впливу показників економічного розвитку на диференціацію інтеграційних об'єднань. Вагові коефіцієнти при кожній змінній в (1) розподілилися таким чином:

$$x_9 > x_5 > x_7 > x_8 > x_4 > x_2 > x_3 > x_1 > x_6.$$

Аналіз вагових коефіцієнтів при змінних у обрахованій функції (1) дозволяють зробити такий висновок: відмінності розвитку інтеграції у світі складаються в такому рейтингу елементів міжнародної торгівлі: платіжний баланс, рахунки поточних операцій (річні) (x_9); прямі іноземні інвестиції, внутрішні та зовнішні потоки і запаси (річні) (x_5); загальний обсяг торгівлі (річний) (x_7); загальний обсяг торгівлі, експорт (x_8); загальний

обсяг імпорту об'єднання (x_4); загальний обсяг експорту об'єднання (x_2); імпорт всередині об'єднання (x_3); експорт всередині об'єднання (x_1); валовий внутрішній продукт (x_6).

Отже, використання методів дискримінантного аналізу дозволило відібрати найбільш інформативні коефіцієнти за минулий період часу. Кількісний аналіз, а саме – відмінність у показниках у декілька разів свідчить про велику нерівномірність впливу визначених факторів на розвиток інтеграційних об'єднань у системі міжнародної торгівлі в регіонах світу.

На основі кількісного аналізу можна дійти висновку, що існування кластерів розвитку процесів міжнародної інтеграції обумовлено, перш за все, рівнем платіжного балансу та річними рахунками поточних операцій, у меншому ступені – прямими іноземними інвестиціями, внутрішніми, зовнішніми потоками і запасами, загальним обсягом торгівлі, загальним обсягом торгівлі в частині експорту, загальним обсягом імпорту та експорту об'єднання, а також імпортом усередині об'єднання. У незначному ступені на розвиток процесів міжнародної інтеграції має вплив експорт всередині інтеграційного об'єднання та валовий внутрішній продукт.

ВИСНОВКИ

За допомогою виконаного дискримінантного аналізу знайдено функціональні залежності між показниками, які характеризують розвиток міжнародної інтеграції у глобальній системі міжнародної торгівлі, та визначено найбільш інформативні. Кількісний аналіз вагових коефіцієнтів при показниках, а саме – їх значна відмінність між собою – свідчить про велику нерівномірність впливу визначених факторів на розвиток інтеграційних об'єднань у системі міжнародної торгівлі в регіонах світу.

За виявленими загальними торгівельно-економічними ознаками інтеграційних об'єднань світу встановлено однорідність їх досліджуваної сукупності за класифікацією ЮНКТАД.

На підставі виконаного кластерного аналізу обґрунтовано позиціонування України в сукупності міжнародних інтеграційних об'єднань. Це дало змогу, визначити об'єктивну позицію нашої країни у глобальній системі міжнародної торгівлі та встановити альтернативні групи міжнародних інтеграційних об'єднань. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Концепції створення системи державної підтримки експорту України : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 586-р 2013-р від 01.08.2013 р. // Урядовий кур'єр. – 26.09.2013 – № 175.

2. **Киреев А. П.** Международная экономическая интеграция / А. П. Киреев. – М. : Норма, 2008. – 182 с.

3. **Голіков А. П.** Міжнародні економічні відносини : підручник / А. П. Голіков, О. А. Довгаль. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 464 с.

4. **Маковоз О. В.** Антикризисное регулювання як ефективний вплив держави на розвиток економіки [Електронний ресурс] / О. В. Маковоз, А. С. Глазкова, Є. О. Кириченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – Вип. 45. – С. 21 – 25. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2014_45_5

5. **Матюшенко І. Ю.** Співвідношення глобальних проблем людства, пріоритетів науково-технічної діяльності та національних проектів в Україні / І. Ю. Матюшенко // Бізнес Інформ. – 2011. – № 4. – С. 7–11.

6. **Пархоменко Н. М.** Інтеграційні процеси споживчої кооперації: регіональні аспекти : дис. ... канд. екон. наук : 08.10.01 / Полтавський національний технічний ун-т ім. Юрія Кондратюка. – Полтава, 2004.

7. **Здоровко С. Ф.** Судова система Франції : монографія / С. Ф. Здоровко, В. І. Сідоров. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 188 с.

8. Решение задач по экономико-математическому моделированию мирохозяйственных процессов в Microsoft Excel и Statistica : метод. пособ. / Сост. А. П. Голиков, О. Е. Галайда, Е. В. Ханова. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 46 с.

9. **Дубров А. М.** Многомерные статистические методы : учебник / А. М. Дубров, В. С. Мхитарян, Л. И. Трошин. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 352 с.

10. **Пономаренко В. С.** Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем : монографія / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2009. – 432 с.

11. **Мичурина О. Ю.** Прогнозирование результатов интеграционных процессов на основе имитационного моделирования / О. Ю. Мичурина // Вестник Астраханского государственного технического университета. Сер.: Экономика. – 2014. – № 2. – С. 55–62.

12. **Анисимов А. М.** Проблемы разработки сценариев оценки долгосрочных эффектов интеграционных процессов на постсоветском пространстве / А. М. Анисимов, А. А. Широков // Проблемы прогнозирования. – 2013. – № 5. – С. 3–14.

13. **Бурганова И. Н.** Сценарии межгосударственной интеграции на постсоветском пространстве в рамках СНГ / И. Н. Бурганова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2015. – № 22. – С. 27–31.

14. **Експорт. Частка аграрного сектора у загальному обсязі експорту України: статистична інформація [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>**

15. **Експорт. Товарна структура зовнішньої торгівлі України: статистична інформація [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>**

16. **Державна підтримка українського експорту [Електронний ресурс] / Веб-портал «Комплексна система інформаційно-консультаційної підтримки та розвитку експорту». – Режим доступу : www.ukrexport.gov.ua**

17. **Україна у цифрах : статистичний збірник / За ред. Осауленка О. Г. ; Державна служба статистики України. – К. : ТОВ Вид-во «Консультант», 2014. – 240 с.**

18. **Мировой Атлас Данных / Мировая и региональная статистика, национальные данные, карты и рейтинги [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://knoema.ru/atlas>**

19. **Товарна структура зовнішньої торгівлі України: статистична інформація [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>**

20. **The Global Competitiveness Report 2014–2015 / Editor Prof. Klaus Schwab, Prof. Xavier Sala-i-Martin. – Geneva : World Economic Forum, [Printed and bound in Switzerland], 2015. – 565 p.**

Науковий керівник – Гасім Салах, кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

REFERENCES

Anisimov, A. M., and Shirov, A. A. "Problemy razrabotki tsenariyev otsenki dolgosrochnykh effektov integratsionnykh protsessov na postsovetskom prostranstve" [Problems develop scenarios assess long-term effects of integration processes on the post-Soviet space]. *Problemy prognozirovaniia*, no. 5 (2013): 3-14.

Burganova, I. N. "Stsenarii mezhgosudarstvennoy integratsii na postsovetskom prostranstve v ramkakh SNG" [Scenarios of interstate integration on the post-Soviet space in the CIS]. *Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gertsena*, no. 22 (2015): 27-31.

Dubrov, A. M., Mkhitarian, V. S., and Troshin, L. I. *Mnogomernyye statisticheskiye metody* [Multivariate statistical methods]. Moscow: Finansy i statistika, 2000.

"Derzhavna pidtrymka ukrainskoho eksportu" [State support of Ukrainian exports]. *Kompleksna sistema informatsiino-konsultatsiinoi pidtrymky ta rozvytku eksportu*. www.ukrexport.gov.ua

"Eksport. Chastka ahrahnoho sektora u zahalnomu obsiazi eksportu Ukrainy: Statystychna informatsiia" [Exports. The share of agricultural sector in total exports of Ukraine: Statistical information]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

"Eksport. Tovarna struktura zovnishnyoi torhivli Ukrainy: Statystychna informatsiia" [Exports. Commodity structure of foreign trade of Ukraine: Statistical information]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Holikov, A. P., and Dovhal, O. A. *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny* [International economic relations]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2015.

Kireyev, A. P. *Mezhdunarodnaya ekonomicheskaya integratsiya* [International economic integration]. Moscow: Norma, 2008.

[Legal Act of Ukraine] (2013).
Michurina, O. Yu. "Prognozirovaniye rezultatov integratsionnykh protsessov na osnove imitatsionnogo modelirovaniya" [Predicting the outcome of integration processes on the basis of simulation modeling]. *Vestnik Astrakhanovskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. Seriya «Ekonomika»*, no. 2 (2014): 55-62.

Matiushenko, I. Yu. "Spivvidnoshennia hlobalnykh problem liudstva, priorytetiv naukovo-tekhnichnoi diialnosti ta natsionalnykh proektiv v Ukraini" [The ratio of global problems of mankind, priorities of scientific and technological activities and national projects in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 4 (2011): 7-11.

Makovoz, O. V., Hlazkova, A. S., and Kyrychenko, Ye. O. "Antykrizove rehuliuвання yak efektyvnyi vplyv derzhavy na rozvytok ekonomiky" [Crisis management as an effective influence of the state on economic development]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2014_45_5

"Mirovoy Atlas Danykh" [World Data Atlas]. <http://knoema.ru/atlas>

Ponomarenko, V. S., and Maliarets, L. M. *Analiz danykh u doslidzhenniakh sotsialno-ekonomichnykh system* [Analysis of data in studies of socio-economic systems]. Kharkiv: INZhEK, 2009.

Parkhomenko, N. M. "Intehratsiini protsesy spozhyvchoi kooperatsii: rehionalni aspekty" [Integration processes in consumer cooperation: regional dimensions:]. *Dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.10.01, 2004.

Resheniye zadach po ekonomiko-matematicheskomu modelirovaniyu mirokhozayastvennykh protsessov v Microsoft Excel i Statistika [The decision of tasks of economic and mathematical modeling of world economic processes in Microsoft Excel and Statistica]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 2011.

"Tovarna struktura zovnishnyoi torhivli Ukrainy: Statystychna informatsiia" [Commodity structure of foreign trade of Ukraine: Statistical information]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

The Global Competitiveness Report 2014–2015. Geneva: World Economic Forum, 2015.

Ukraina u tsyfrakh [Ukraine in numbers]. Kyiv: Konsultant, 2014.

Zdorovko, S. F., and Sidorov, V. I. *Sudova systema Frantsii* [France]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2015.

УДК 303.09.339.94(5-11)

SAGE-МОДЕЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ АЗІЇ

© 2016 МАКАРЧУК К. О., ГОНЧАРЕНКО Н. І.

УДК 303.09.339.94(5-11)

Макарчук К. О., Гончаренко Н. І. SAGE-модель транснаціоналізації міжнародного бізнесу у країнах Східної Азії

Метою статті є побудова SAGE-моделі транснаціоналізації компаній країн регіону Східної Азії та визначення основних «дистанцій» між країнами регіону, що дозволяє дослідити основні фактори прийняття рішень щодо транснаціоналізаційних стратегій регіональних компаній. Розглянуто бізнес-цілі компаній країн Східної Азії в умовах транснаціоналізації діяльності. Наведено основні фактори SAGE-моделі. Встановлено множинну показників, які можуть бути використані для аналізу віддаленості країн Східної Азії. Запропоновано та розраховано субіндекси SAGE-моделі, що впливають на транснаціоналізацію бізнесу між Японією та Китаєм, Японією та Кореєю, а також Китаєм і Кореєю. Розраховано парні субіндекси SAGE-моделі транснаціоналізації для виділених країн-партнерів регіону Східної Азії.

Ключові слова: транснаціоналізація, країни Східної Азії, фактори SAGE-моделі, субіндекси SAGE-моделі.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 8.

Макарчук Катерина Олексіївна – здобувач, викладач кафедри міжнародних економічних відносин Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: MKatrin-22@yandex.ru

Гончаренко Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: n.i.goncharenko@gmail.com

УДК 303.09.339.94(5-11)

Макарчук Е. А., Гончаренко Н. І. SAGE-модель транснаціоналізації міжнародного бізнесу в країнах Східної Азії

Целью статьи является построение SAGE-модели транснационализации компаний стран региона Восточной Азии и определение основных «дистанций» между странами региона, что позволяет исследовать основные факторы принятия решений по транснационализационным стратегиям региональных компаний. Рассмотрены бизнес-цели компаний стран Восточной Азии в условиях транснационализации деятельности. Представлены основные факторы SAGE-модели. Установлено множество показателей, которые могут быть использованы для анализа удаленности стран Восточной Азии. Предложены и рассчитаны субиндексы SAGE-модели, влияющие на транснационализацию бизнеса между Японией и Китаем, Японией и Кореей, а также Китаем и Кореей. Рассчитаны парные субиндексы SAGE-модели транснационализации для выделенных стран-партнеров региона Восточной Азии.

Ключевые слова: транснационализация, страны Восточной Азии, факторы SAGE-модели, субиндексы SAGE-модели.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Формул.:** 3. **Библ.:** 8.

Макарчук Екатерина Алексеевна – соискатель, преподаватель кафедры международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: MKatrin-22@yandex.ru

Гончаренко Наталья Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: n.i.goncharenko@gmail.com

UDC 303.09.339.94(5-11)

Makarchyk K. O., Goncharenko N. I. The CAGE Model for Transnationalization of the International Business in East Asia

The article is concerned with building the CAGE model for transnationalization of companies in the countries of East Asia region and defining the basic «distances» between countries in the region that provides to explore the main factors of decision-making on the transnationalization strategies of the regional companies. The business goals of the East Asian companies have been considered in the conditions of transnationalization of activities. The main factors of the CAGE model have been presented. The multitude of indicators that can be used to analyze the remoteness of the East Asian countries have been determined. The subindices of the CAGE model, impacting the transnationalization of business between Japan and China, Japan and Korea, as well as between China and Korea, have been proposed and calculated. The paired subindices of the CAGE model for transnationalization as to the selected countries-partners of the East Asian region have been calculated.

Keywords: transnationalization, Eastern Asia, factors of the CAGE model, subindices of the CAGE model.

Fig.: 3. **Tabl.:** 5. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 8.

Makarchyk Kateryna O. – Applicant, Lecturer of the Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: MKatrin-22@yandex.ru

Goncharenko Natalia I. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: n.i.goncharenko@gmail.com

Parkhomenko, N. M. "Intehratsiini protsesy spozhyvchoi kooperatsii: rehionalni aspekty" [Integration processes in consumer cooperation: regional dimensions:]. *Dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.10.01, 2004.

Resheniye zadach po ekonomiko-matematicheskomu modelirovaniyu mirokhozayastvennykh protsessov v Microsoft Excel i Statistika [The decision of tasks of economic and mathematical modeling of world economic processes in Microsoft Excel and Statistica]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 2011.

"Tovarna struktura zovnishnyoi torhivli Ukrainy: Statystychna informatsiia" [Commodity structure of foreign trade of Ukraine: Statistical information]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

The Global Competitiveness Report 2014–2015. Geneva: World Economic Forum, 2015.

Ukraina u tsyfrakh [Ukraine in numbers]. Kyiv: Konsultant, 2014.

Zdorovko, S. F., and Sidorov, V. I. *Sudova systema Frantsii* [France]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2015.

УДК 303.09.339.94(5-11)

SAGE-МОДЕЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ АЗІЇ

© 2016 МАКАРЧУК К. О., ГОНЧАРЕНКО Н. І.

УДК 303.09.339.94(5-11)

Макарчук К. О., Гончаренко Н. І. SAGE-модель транснаціоналізації міжнародного бізнесу у країнах Східної Азії

Метою статті є побудова SAGE-моделі транснаціоналізації компаній країн регіону Східної Азії та визначення основних «дистанцій» між країнами регіону, що дозволяє дослідити основні фактори прийняття рішень щодо транснаціоналізаційних стратегій регіональних компаній. Розглянуто бізнес-цілі компаній країн Східної Азії в умовах транснаціоналізації діяльності. Наведено основні фактори SAGE-моделі. Встановлено множинну показників, які можуть бути використані для аналізу віддаленості країн Східної Азії. Запропоновано та розраховано субіндекси SAGE-моделі, що впливають на транснаціоналізацію бізнесу між Японією та Китаєм, Японією та Кореєю, а також Китаєм і Кореєю. Розраховано парні субіндекси SAGE-моделі транснаціоналізації для виділених країн-партнерів регіону Східної Азії.

Ключові слова: транснаціоналізація, країни Східної Азії, фактори SAGE-моделі, субіндекси SAGE-моделі.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 8.

Макарчук Катерина Олексіївна – здобувач, викладач кафедри міжнародних економічних відносин Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: MKatrin-22@yandex.ru

Гончаренко Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: n.i.goncharenko@gmail.com

УДК 303.09.339.94(5-11)

Макарчук Е. А., Гончаренко Н. І. SAGE-модель транснаціоналізації міжнародного бізнесу в країнах Східної Азії

Целью статьи является построение SAGE-модели транснационализации компаний стран региона Восточной Азии и определение основных «дистанций» между странами региона, что позволяет исследовать основные факторы принятия решений по транснационализационным стратегиям региональных компаний. Рассмотрены бизнес-цели компаний стран Восточной Азии в условиях транснационализации деятельности. Представлены основные факторы SAGE-модели. Установлено множество показателей, которые могут быть использованы для анализа удаленности стран Восточной Азии. Предложены и рассчитаны субиндексы SAGE-модели, влияющие на транснационализацию бизнеса между Японией и Китаем, Японией и Кореей, а также Китаем и Кореей. Рассчитаны парные субиндексы SAGE-модели транснационализации для выделенных стран-партнеров региона Восточной Азии.

Ключевые слова: транснационализация, страны Восточной Азии, факторы SAGE-модели, субиндексы SAGE-модели.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Формул.:** 3. **Библ.:** 8.

Макарчук Катерина Алексеевна – соискатель, преподаватель кафедры международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразіна (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: MKatrin-22@yandex.ru

Гончаренко Наталія Іванівна – кандидат экономических наук, доцент кафедры международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразіна (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: n.i.goncharenko@gmail.com

UDC 303.09.339.94(5-11)

Makarchyk K. O., Goncharenko N. I. The CAGE Model for Transnationalization of the International Business in East Asia

The article is concerned with building the CAGE model for transnationalization of companies in the countries of East Asia region and defining the basic «distances» between countries in the region that provides to explore the main factors of decision-making on the transnationalization strategies of the regional companies. The business goals of the East Asian companies have been considered in the conditions of transnationalization of activities. The main factors of the CAGE model have been presented. The multitude of indicators that can be used to analyze the remoteness of the East Asian countries have been determined. The subindices of the CAGE model, impacting the transnationalization of business between Japan and China, Japan and Korea, as well as between China and Korea, have been proposed and calculated. The paired subindices of the CAGE model for transnationalization as to the selected countries-partners of the East Asian region have been calculated.

Keywords: transnationalization, Eastern Asia, factors of the CAGE model, subindices of the CAGE model.

Fig.: 3. **Tabl.:** 5. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 8.

Makarchyk Kateryna O. – Applicant, Lecturer of the Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: MKatrin-22@yandex.ru

Goncharenko Natalia I. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: n.i.goncharenko@gmail.com

Процес транснаціоналізації бізнесу відбувається під впливом цілої низки факторів, а саме: *ендогенних* – умов ведення бізнесу в країні, її політична, економічна, соціальні, правова системи, що може мати амбівалентний вплив та впливати як фактор виштовхування компаній на міжнародні ринки, а також як фактор тяжіння іноземних компаній на національний ринок; *екзогенних*, що є факторами зовнішнього середовища, які доволі складні в оцінці, оскільки стратегія прийняття рішення щодо початку процесу транснаціоналізації бізнесу значною мірою залежить від сфери діяльності компанії, її економічної «сили» та інших факторів, які носять неекономічний характер.

Стратегічне управління транснаціоналізацією розглядається у працях зарубіжних науковців, зокрема Я. Йохансона, Ф. Вейдершейм-Пауля, Я.-Е. Вална, П. Гемавата та ін. Проте постійний розвиток транснаціоналізації міжнародного бізнесу у країнах Східної Азії створює необхідність оцінки дистанції між країнами в контексті транснаціоналізації бізнесу.

На даному етапі важливим є дослідження факторів вибору компаніями регіону тієї чи іншої країни базування. Вибір пулу країн, на ринках яких може бути здійснена транснаціоналізація компаній, – це одне з основних питань, яке пов'язане, перш за все, з аналізом зовнішнього середовища компанії, аналізом внутрішнього середовища компанії (визначення ресурсів, які можуть бути задіяні в процесі транснаціоналізації) та формулюванням стратегії та цілей компанії.

Мета статті – побудувати CAGE-модель транснаціоналізації компаній країн регіону Східної Азії та ви-

значити основні «дистанції» між країнами регіону, що дозволить дослідити основні фактори прийняття рішень щодо транснаціоналізаційних стратегій регіональних компаній.

Транснаціоналізація компаній країн Східної Азії може описуватися за допомогою теорії «поступального» виходу компаній на зовнішні ринки Я. Йохансона, Ф. Вейдершейм-Пауля та Я.-Е. Валнома [1, 2]. Дана стратегія передбачає «поступальну» транснаціоналізацію бізнесу, тобто на початковому етапі компанії більш схильні до вибору найбільш близьких країн для провадження міжнародного бізнесу. Це пов'язане з тим, що найбільш суттєвою проблемою є ризики, пов'язані з асиметрією інформації, що виникає при налагодженні контактів між партнерами з різних країн. Ведення бізнесу в близьких країнах зменшує інформаційну асиметрію та полегшує процес отримання та інтерпретації необхідної інформації про стан закордонного ринку, основних акторів, що діють на ньому, та можливі шоки зовнішнього середовища.

Процес вибору пулу країн для транснаціоналізації бізнесу базується на системі факторів, що включають в себе цілі компанії та «віддаленість» країн, що дозволяє сформулювати систему факторів впливу на транснаціоналізацію бізнесу в країнах Східної Азії (рис. 1). Треба зазначити, що, крім географічності, дистанція може бути оцінена на основі теорії П. Гемавата, а саме – CAGE-моделі, що включає в себе оцінку культурних, адміністративних, географічних та економічних факторів [3].

Використання даної моделі для країн Східної Азії в розрізі основних інвестиційних партнерів дозволяє побудувати оцінку їх віддаленості або близькості, що

Рис. 1. Основні бізнес-цілі компаній країн Східної Азії в умовах транснаціоналізації діяльності [3]

дозволяє оцінити подальший потенціал транснаціоналізації компаній країн даного регіону.

Класична CAGE-модель, розроблена П. Гемаватом [4, 5] включає в себе систему компаративних факторів, що дозволяють провести парні якісні оцінки «відставні» між країнами (табл. 1).

спорідненості політичних систем, існування спільного кордону;

- ★ *вимірні показники* – до даної підмножини входять фактори, які не увійшли до першої підмножини. Вони можуть бути представлені індексними значеннями (індекси культурних відміннос-

Таблиця 1

Основні фактори CAGE-моделі

Культурна дистанція	Політична дистанція	Географічна дистанція	Економічна дистанція
Відмінність мови; відмінність культури; відмінність релігії; етнічна спорідненість; відмінність соціальних норм	Відсутність колоніальних зв'язків; відсутність монетарної або політичної асоціації; політична ворожість; урядова політика; розвиток інститутів	Фізична віддаленість; наявність спільного кордону; наявність виходу до моря чи ріки; розмір країни; слабкі транспортні чи комунікаційні зв'язки; відмінність клімату	Дохід на душу населення; наявність природних ресурсів; наявність фінансових ресурсів; наявність людських ресурсів; інфраструктура

Джерело: систематизовано за матеріалами [4, 5].

З даних табл. 1 можна зазначити, що CAGE-модель включає в себе набір якісних характеристик, які, втім, можуть бути доповнені чи змінені для цілей аналізу. Розрахунок кількісних показників дозволить провести компаративістський аналіз «віддаленості» чи близькості країн – основних інвестиційних партнерів для компанії Східної Азії. Проте треба зазначити, що деякі якісні показники досить важко оцінити кількісно. Перш за все, це стосується блоку культурної дистанції.

Для аналізу транснаціоналізації бізнесу можна виокремити таку множину показників, які можуть будуть використані для аналізу віддаленості країн Східної Азії (табл. 2).

Сформована система показників дозволяє провести аналіз та розрахувати «дистанцію» між країнами. Однак очевидним є питання співрозмірності показників для здійснення порівняння. Для рішення даної задачі пропонується розділити запропоновану множину на декілька підмножин:

- ★ *бінарні показники* – дана підмножина включає в себе фактори, які можуть бути однозначно оцінені при порівнянні та приймати значення 1 – коли фактори або однакові для двох країн, або об'єктивно існують, та 0 – у всіх інших випадках. До даної підмножини належать показники існування спільної мови, етнічної спорідненості, наявності колоніальних зв'язків,

тей та ін.) або абсолютними величинами, такими як ВВП на душу населення, чисельність населення та інше. При порівнянні таких показників необхідно враховувати ступінь їх відмінності між собою та привести їх до зівставного вигляду, що може здійснюватися на основі такої формули:

$$I_{EA}^N = \frac{F_P^N - F_{EA}^N}{F_{EA}^N}, \quad (1)$$

де I_{EA}^N – співставний показник дистанції для країни Східної Азії;

F_P^N – значення n -го показника для країни-партнера для розрахунку «дистанції» між країнами;

F_{EA}^N – значення n -го показника для країни Східної Азії для розрахунку «дистанції» між країнами.

Надалі для розрахунку «дистанції» необхідно перейти до показника «дистанції»:

$$D_{EA}^N = \begin{cases} 1 \Rightarrow \forall |I_{EA}^N| \leq 0, 2; \\ 0.6 \Rightarrow \forall |I_{EA}^N| \in (0, 2; 0, 5] \\ 0.4 \Rightarrow \forall |I_{EA}^N| \in (0, 5; 0, 8) \\ 0 \Rightarrow \forall |I_{EA}^N| \geq 0, 8. \end{cases} \quad (2)$$

Таблиця 2

Показники для аналізу віддаленості країн Східної Азії

Культурна дистанція	Політична дистанція	Географічна дистанція	Економічна дистанція
Спільна мова; культурні відмінності за показниками культурних індексів Г. Ховштеде (показник індивідуалізму та мускулінності); етнічна спорідненість	Наявність/відсутність колоніальних зв'язків; спорідненість політичної системи; показник корумпованості; захищеність права власності; незалежність судової системи; довіра до політичної системи	Віддаленість столиць; сусідство країн; протяжність спільного сухопутного кордону; різниця середньорічних температур у столицях	Показник ВВП на душу населення; показник розвитку фінансового ринку; показник розвитку ринку праці; показник розвитку інфраструктури; розмір внутрішнього ринку; валові внутрішні заощадження

Джерело: систематизовано за матеріалами [6, 7].

Такі параметри, як протяжність спільного сухопутного кордону, а також відстань між столицями, також трансформуються на бінарні показники, причому якщо відстань між столицями становить більше 2000 км, значення бінарного показника становить 0, у протилежному випадку – 1.

У результаті проведення зіставлення показників отримуємо чотири субіндекси, що характеризують «дистанцію» між країнами та впливають на транснаціоналізацію міжнародного бізнесу в країнах Східної Азії.

Розрахуємо внутрішньорегіональні показники «дистанції» для Японії, Кореї та Китаю.

Розрахунок показників «дистанції» між Японією та Китаєм наведено в *табл. 3*.

Дані наведені в *табл. 3* дозволяють розрахувати субіндекси CAGE-моделі за такою формулою:

$$D_S^M = 1 - \frac{\sum_{i=1}^N D_{EA}^N}{\sum_{i=1}^N M}, \quad (3)$$

де D_S^M – субіндекс CAGE-моделі;

$\sum_{i=1}^N M$ – максимально можлива сума балів, що виражає максимальну ідентичність країн за субіндексом CAGE-моделі;

жає максимальну ідентичність країн за субіндексом CAGE-моделі;

$\sum_{i=1}^N D_{EA}^N$ – фактична сума кількісних оцінок, що виражає «дистанцію» країн за субіндексом CAGE-моделі.

Таким чином, на основі *табл. 3* та формули (3) мож-

на розрахувати субіндекси CAGE-моделі, що впливають на транснаціоналізацію бізнесу між Японією та Китаєм та представити на *рис. 2*.

Отже, ми можемо говорити про економічну близькість даних країн, що і обумовлює значну взаємну ступінь транснаціоналізації бізнесу в даному регіоні. Однозначно неможливо стверджувати, що середні значення субіндексів культурної, політичної та географічної дистанції негативно впливають на розвиток транснаціоналізації бізнесу в даних країнах.

Таблиця 3

Розрахунок міжкраїнової «дистанції» для Японії та Китаю, що впливає на транснаціоналізацію бізнесу

Фактор «дистанції» між країнами	Японія	Китай	Показники «дистанції»
Культурна дистанція			
Спільна мова	Японська	Китайська	0
Індивідуалізм	66	20	0,4
Мускулінність	95	66	0,6
Етнічна спорідненість	Конфуціанська	Конфуціанська	1
Політична дистанція			
Наявність/відсутність колоніальних зв'язків	Відсутні	Відсутні	0
Спорідненість політичної системи	Неспоріднені	Неспоріднені	0
Показник корумпованості	5,12	4,05	0,6
Захищеність права власності	6,14	4,45	0,6
Незалежність судової системи	6,19	3,89	0,6
Довіра до політичної системи	4,53	4,05	1
Географічна дистанція			
Віддаленість столиць	2092,3		0
Сусідство країн	+	+	1
Протяжність спільного сухопутного кордону	Сухопутний кордон відсутній	0	
Різниця середньорічних температур у столицях	16,3	12,9	0,6
Економічна дистанція			
Показник ВВП на душу населення	38200,00	14300,00	0,4
Показник розвитку фінансового ринку	4,71	4,00	1
Показник розвитку ринку праці	4,80	4,50	1
Показник розвитку інфраструктури	6,13	5,09	1
Розмір внутрішнього ринку	6,11	6,97	1
Валові внутрішні заощадження	22,36	48,87	0

Джерело: авторська розробка.

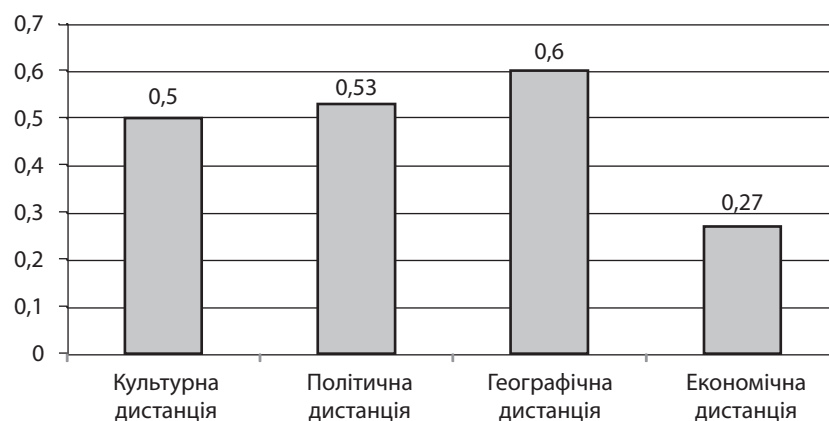

Рис. 2. Субіндекси CAGE-моделі, розраховані для Японії та Китаю

Аналогічно можливо розрахувати парні індекси CAGE-моделі для інших країн регіону (Японія – Корея, Китай – Корея). Результати розрахунку даних величин наведено в табл. 4.

Провівши парний порівняльний аналіз країн регіону Східної Азії за CAGE-моделлю транснаціоналізації, представимо це графічно на рис. 3.

Таким чином, можна зробити висновок про досить значну економічну близькість даних країн, що і обумовлює стратегічний розвиток транснаціоналізації бізнесу. Незначні культурні, політичні та географічні дистанції також сприяють внутрішньо регіональній транснаціоналізації міжнародного бізнесу.

На основні даних, наведених в Доповіді про міжнародні інвестиції 2015 р. (*World Investment Report 2015*) [8] можна виділи групу країн для Східної Азії з найбільшим ступенем взаємної транснаціоналізації бізнесу.

Для країн-партнерів також необхідно розрахувати субіндекси CAGE-моделі транснаціоналізації (табл. 5).

Отже, процес транснаціоналізації міжнародного бізнесу країн Східної Азії відбувається за рахунок економічної близькості країн-партнерів – і це є основна детермінанта розвитку. У той час, як інші фактори, такі як географічна, культурна та політична дистанції, відіграють роль підтримуючих детермінант, що обумовлено подальшим розвитком глобалізаційних процесів у світі.

ВИСНОВКИ

На основі побудови CAGE-моделі визначено основні «дистанції» між країнами регіону, що дозволяє дослідити основні фактори прийняття рішень щодо транснаціоналізаційних стратегій регіональних компаній. Виявлено, що основним фактором, що визначає пучок країн, на ринки яких відбувається вихід компаній, є економічна близькість, у той час, як культурні, географічні та політичні «дистанції» відіграють досить незначну роль. Таким чином, для східноазійських компаній не справджується теорія «поступальної» транснаціоналізації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Johanson, J. The Internationalization of the Firm- Four Swedish Cases / J. Johanson, F. Wiedersheim-Paul // Journal of Management Studies. – 1975. – Vol. 12. – Issue 3. – P. 305–322.

Таблиця 4

Розрахунок субіндексів CAGE-моделі для країн Східної Азії

Фактор «дистанції» між країнами	Японія – Корея	Китай – Корея
Культурна дистанція		
Спільна мова	0	0
Індивідуалізм	0,4	1
Мускулінність	0,4	0,6
Етнічна спорідненість	1	1
Політична дистанція		
Наявність/відсутність колоніальних зв'язків	1	0
Спорідненість політичної системи	0	0
Показник корумпованості	0,6	0,6
Захищеність права власності	0,6	1
Незалежність судової системи	0,6	1
Довіра до політичної системи	0,6	0,6
Географічна дистанція		
Віддаленість столиць	1	1
Сусідство країн	1	1
Протяжність спільного сухопутного кордону	0	0
Різниця середньорічних температур у столицях	0,6	1
Економічна дистанція		
Показник ВВП на душу населення	1	0
Показник розвитку фінансового ринку	0,6	1
Показник розвитку ринку праці	1	1
Показник розвитку інфраструктури	0,6	1
Розмір внутрішнього ринку	1	0,6
Валові внутрішні заощадження	0,4	0,6
Культурна дистанція	0,55	0,35
Політична дистанція	0,43	0,47
Географічна дистанція	0,35	0,25
Економічна дистанція	0,23	0,3

Джерело: авторська розробка.

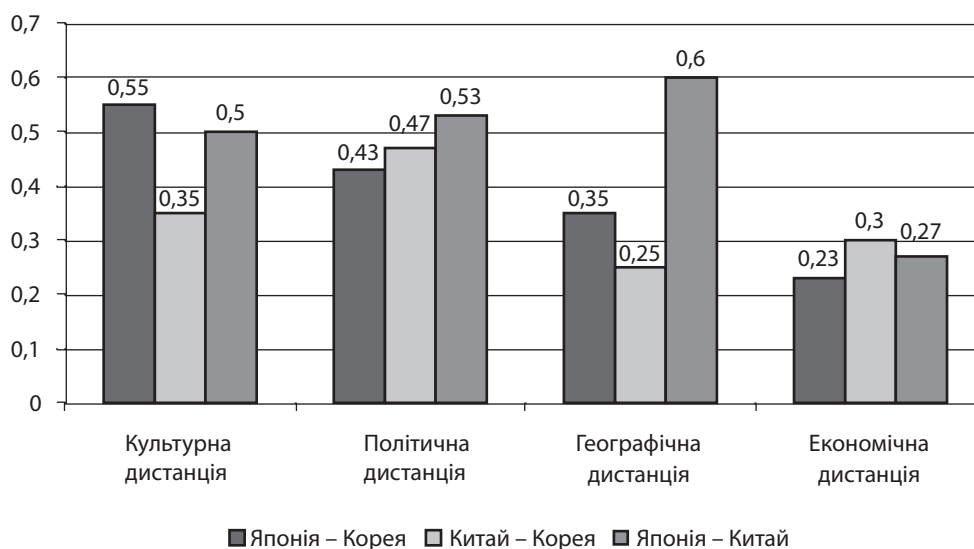

Рис. 3. Узагальнені значення субіндексів CAGE-моделі для країн Східної Азії

Таблиця 5

Парні субіндекси CAGE-моделі транснаціоналізації для країн Східної Азії

Дистанція	Японія – Китай	Японія – США	Китай – Індія	Китай – США	Корея – Сингапур	Корея – Китай
Культурна	0,50	0,60	0,62	0,83	0,49	0,35
Політична	0,53	0,48	0,53	0,64	0,37	0,47
Географічна	0,60	0,80	0,41	0,81	0,53	0,25
Економічна	0,27	0,23	0,31	0,37	0,27	0,3

Джерело: авторські розрахунки.

2. Johanson J. The internationalization process of the firm – A model of knowledge development and increasing foreign market commitments / J. Johanson, J.-E. Vahlne // *Journal of International Business Studies*. – 1977. – Vol. 8. – Issue 1. – P. 23–32.

3. Ricart, J. E. New frontiers in international strategy / J. E. Ricart, M. J. Enright, P. Ghemawat, S. L. Hart, T. Khanna // *Journal of International Business Studies*. – 2004. – Vol. 35. – Issue 3. – P. 175–200.

4. Ghemawat, P. Distance still matters: the hard reality of global expansion [Electronic resource] / P. Ghemawat // *Harvard Business Review*. – 2001. – Vol. 79. – Issue 8. – P. 137–147. – Mode of access : <https://www.business.illinois.edu/aguilera/Teaching/Distance%20still%20matters%20HBR%202001%20Ghemawat.pdf>

5. Ghemawat, P. *Redefining Global Strategy. Crossing Borders in a World Where Differences Still Matter* / Pankaj Ghemawat. – Harvard Business School Press, 2007. – 257 p.

6. Hofstede, G. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values* / Geert Hofstede. – Beverly Hills CA: Sage Publications, 1980. – 628 p.

7. Hoppe, M. H. (2007). *Culture and Leader Effectiveness: The GLOBE Study* [Electronic resource] / M. H. Hoppe. – Mode of access : <http://www.inspireimagineinnovate.com/pdf/globesummary-by-michael-h-hoppe.pdf>

8. Доклад о мировых инвестициях. 2015 год. Реформирование управления международными инвестициями. Основные тезисы и обзор [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015overview_ru.pdf

sy i obzor" [The world investment report. 2015. Reforming the governance of international investment. The main points and review]. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015overview_ru.pdf

Ghemawat, P. "Distance still matters: the hard reality of global expansion". <https://www.business.illinois.edu/aguilera/Teaching/Distance%20still%20matters%20HBR%202001%20Ghemawat.pdf>

Ghemawat, P. *Redefining Global Strategy. Crossing Borders in a World Where Differences Still Matter*. Harvard Business School Press, 2007.

Hofstede, G. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1980.

Hoppe, M. H. "Culture and Leader Effectiveness: The GLOBE Study". <http://www.inspireimagineinnovate.com/pdf/globesummary-by-michael-h-hoppe.pdf>

Johanson, J., and Vahlne, J. -E. "The internationalization process of the firm - A model of knowledge development and increasing foreign market commitments". *Journal of International Business Studies*, vol. 8, no. 1 (1977): 23-32.

Johanson, J., and Wiedersheim-Paul, F. "The Internationalization of the Firm – Four Swedish Cases". *Journal of Management Studies*, vol. 12, no. 3 (1975): 305-322.

Ricart, J. E. "New frontiers in international strategy". *Journal of International Business Studies*, vol. 35, no. 3 (2004): 175-200.

REFERENCES

"Doklad o mirovykh investitsiyakh. 2015 god. Reformirovaniye upravleniya mezhdunarodnymi investitsiyami. Osnovnyye tezi-

EUROPEANIZATION IN THE CONTEXT OF GROUP INTERESTS POLITICS: CASE OF UKRAINE

© 2016 VLASENKO M. A., KURINNA I. G.

UDC 339.926:330.341.42:336.63

Vlasenko M. A., Kurinna I. G. Europeanization in the Context of Group Interests Politics: Case of Ukraine

The paper describes the relationship between the existing level of institutional development in Ukraine and the prospects for institutional changes with the signing of the EU – Ukraine Association Agreement. Attention is paid to the key differences of modern politics of European integration from the conditions of the previous EU enlargement for Ukraine. The role of group interests politics and the role of corruption as an informal governance tool in influencing public confrontation and saving the actual uncertainty in the foreign policy of the country has been defined. Among the main conditions for the elimination of contradictions there identified the following: transformation processes under the enhanced foreign competition as a result of the implementation of the EU – Ukraine Association Agreement, as well as balancing the overvalued and undervalued expectations about European integration among the population.

Keywords: institutional change, Europeanization, Association Agreement, group interests politics.

Fig.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 15.

Vlasenko Maryna A. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economics and Business Management, Dnipropetrovsk National University named after Oles Gonchar (72 Haharina Ave., Dnipro, 49050, Ukraine)

E-mail: evridika@ua.fm

Kurinna Iryna G. – Senior Lecturer of the Department of Economics and Enterprise Management, Dnipropetrovsk National University named after Oles Gonchar (72 Haharina Ave., Dnipro, 49050, Ukraine)

E-mail: kurennyaya_lg@mail.ru

УДК 339.926:330.341.42:336.63

Власенко М. О., Курінна І. Г. Європеїзація в контексті політики групових інтересів: українська версія

У статті описується взаємозв'язок між існуючим рівнем інституційного розвитку в Україні та перспективами інституційних змін у зв'язку з підписанням Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС). Увага приділяється ключовим відмінностям сучасної політики європейської інтеграції для України від умов попереднього розширення ЄС. Визначено роль політики групових інтересів, а також роль корупції, як неофіційного інструменту управління, у впливі на суспільне протистояння і збереження фактичної невизначеності у зовнішній політиці країни. Серед основних умов для усунення протиріч визначено такі: трансформація під впливом посилення зовнішньої конкуренції як результат реалізації Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, а також збалансування переоцінених і недооцінених очікувань з приводу європейської інтеграції серед населення.

Ключові слова: інституційні зміни, європеїзація, Угода про Асоціацію, політика групових інтересів.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 15.

Власенко Марина Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та управління підприємством, Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара (пр. Гагаріна, 72, Дніпро, 49050, Україна)

E-mail: evridika@ua.fm

Курінна Ірина Григорівна – старший викладач кафедри економіки та управління підприємством, Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара (пр. Гагаріна, 72, Дніпро, 49050, Україна)

E-mail: kurennyaya_lg@mail.ru

УДК 339.926:330.341.42:336.63

Власенко М. А., Куренная И. Г. Европеизация в контексте политики групповых интересов: украинская версия

В статье описывается взаимосвязь между существующим уровнем институционального развития в Украине и перспективами институциональных изменений в связи с подписанием Соглашения об Ассоциации между Украиной и Европейским Союзом (ЕС). Внимание уделяется ключевым отличиям современной политики европейской интеграции для Украины от условий предыдущего расширения ЕС. Определена роль политики групповых интересов, а также роль коррупции, как неофициального инструмента управления, во влиянии на общественное противостояние и сохранение фактической неопределённости во внешней политике страны. Среди основных условий для устранения противоречий определены следующие: трансформация под влиянием усиления внешней конкуренции как результат реализации Соглашения об Ассоциации между Украиной и ЕС, а также сбалансирование переоцененных и недооцененных ожиданий по поводу европейской интеграции среди населения.

Ключевые слова: институциональные изменения, европеизация, Соглашение об Ассоциации, политика групповых интересов.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 15.

Власенко Марина Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и управления предприятием, Днепропетровский национальный университет им. Олеся Гончара (пр. Гагарина, 72, Днепро, 49050, Украина)

E-mail: evridika@ua.fm

Куренная Ирина Григорьевна – старший преподаватель кафедры экономики и управления предприятием, Днепропетровский национальный университет им. Олеся Гончара (пр. Гагарина, 72, Днепр, 49050, Украина)

E-mail: kurennyaya_lg@mail.ru

Modern Ukraine has been carrying out the process of social and political formation, looking for its geostrategic identity under socio-political and economic transformation. In this complex transformation process Ukraine has been overcoming the difficult path to the creation of a new integrated institutional system, the formation of which is largely determined by a focus on European values and practices. At the same time, the specific place of Ukraine in the geopolitical and geo-economic space [2] determines the contradictions that arise in connection with the activation of the Ukrainian-European integration

politics and institutional changes in the course of Ukraine's Europeanization.

In this paper we attempt to study connections between the low level of institutional development and causes of latent counteraction to the Europeanization of Ukraine on the part of political interest groups, which is displayed in the contradictions among the population about the official path of Ukraine to European integration. Relatively high level of corruption has been preserved during several decades in Ukraine, indicating inefficiency of the public governance and programs to fight corruption. In fact, corruption has be-

come a permanent informal management tool influencing citizens' political choices. Basing on the identified causes of opposing the institutional changes, we suggest the following ways to resolve them: 1) real foreign competition as a way to influence the political and economic group interests and 2) public education to eliminate the information asymmetry regarding the conditions of EU-Ukraine Association Agreement (hereinafter – AA) and upcoming changes in the course of reforms. Although the paper partly focuses on the Europeanization of Ukraine in the economic area, we suppose that institutional changes during the transformation of the Ukrainian economic system should address all activities and interactions between citizens and public authorities.

The institutional issues of the Europeanization promotion to the East were developed in papers of D. Brennaman, S. Lavenex, S. Opper, F. Schimmelfennig; causes and consequences of opposing the institutional changes in the emerging market countries were studied in papers of A. T. Guzman, D. North, R. Rajan and L. Zingales; the assessment of prospects of European integration enhancing for Ukraine was made by I. Burakovskyy, A. Breslavska, N. Shelud'ko, etc.

The active phase of European integration course implementation for Ukraine started in 2014, which was associated with the signing of the AA (the ratification by the EU Member States is in progress). The present stage of the European integration politics assumes the increased demands for new applicants for the EU membership, including Ukraine, as the European Neighbourhood Policy implies more comprehensive institutional reforms at the stage of Free Trade Areas [12]. It implies the requirements for implementing the entire system of EU law (Acquis Communautaire) into legislation of the candidate countries and/or partner countries before their joining the EU. The requirement of full implementation of the European standards and the likelihood of positive consequences for population from their introduction in Ukraine under uncertainty of joining the EU caused heated debates in Ukrainian society.

From a theoretical point of view the requirement for institutional convergence given in the European Neighbourhood Policy for Ukraine may promote attributiveness of its economic development through copying the models for creating domestic models of market relations. Positive charac-

teristic of attributiveness is to introduce market organization of the country's entire economic system, creating preconditions for the emergence of a new type of economic interactions and determining the outcome of institutionalization process. It provides accelerating the evolution of transitive economic systems, which reduces the time of transition to a more advanced economic system and resource costs of it. It should be noted that the borrowing of legislation (without intention of integration), which proved to be effective, was a very common practice not only in Europe but also in other countries of the world [6].

The importance of institutions can be explained with its ability to reduce uncertainty, organize and structure the relationships among people, define and limit the set of alternatives. Such restrictions are both formal (law, regulation) and informal (customs and traditions) [9].

Overall, the Ukrainian institutional environment may be described as problematic, particularly as regards the rule of law and corruption that slows the development of democratic institutions, integration into European structures and pace of economic reforms (Table 1).

One of the reasons for the negative dynamics of institutional indicators performance is the continued prevalence of non-market and anti-democratic institutions in economic relations, such as the lack of transparency in decision-making at all levels, inefficient enforcement mechanisms, corruption, law regulatory quality and low consumer protection, lack of confidence in the judicial system, etc.

In practice, while "borrowing" institutions, the initial conditions, national characteristics and timeliness of innovations must be taken into account, which in case of transitive countries should be understood as an attempts to implement market rules in the environment dominated by informal non-market institutions, which comes from the gap between the elimination of old rules and the lack of an effective system of the new ones.

It is a well-known fact that a change in the law requires a relatively short period of time while the deep institutional changes may take decades.

If the necessity for key institutional changes during the transformation of the economic system (such as ownership rights, market liberalization and the rule of law) was not

Table 1

Quality of institutions in Ukraine (in dynamics)

Indicators	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Corruption perception index (0–10)	2.8	2.7	2.5	2.2	2.4	2.3	2.3	2.4	2.6
Regulatory quality (–5 – +5)	–0.50	–0.43	–0.51	–0.60	–0.55	–0.56	–0.61	–0.64	–0.63
Government effectiveness (–5 – +5)	–0.56	–0.729	–0.735	–0.82	–0.77	–0.83	–0.58	–0.65	–0.58
Strength of investor protection index (0–10)	3.7	3.7	3.7	4.7	4.7	4.7	4.7	4.8	4.9
Rule of law (–5 – +5)	–0.89	–0.8	–0.74	–0.8	–0.8	–0.86	–0.86	–0.83	–0.79
Extent of disclosure index (0–10)	1	1	1	5	5	5	5	4	4
Notes: the interval from the worst to the best value (–5; +5) is indicated in brackets.									
Good	Above average			Average		Below average		Bad	

Source: calculated and built by [5; 15].

in doubt among the state elites, then the development and implementation of appropriate package of reforms aimed at deep institutional changes and replacement of the existing economic system remained a problem after more than 20 years of reform experiments.

In particular, the adaptation of European norms and standards in Ukraine may become a problem as well due to, firstly, existence of “transplantation effect” in the result of the EU legislation’s import [1], and secondly, formality in rules adaptation (on demand of the AA) without its actual application¹.

Creating an effective legal framework for economic development is not the main purpose of EU directives; they form the legal basis for strengthening integration and completing the single market. EU framework legislation is based on a double principle of minimum standards and mutual recognition. Accordingly, national laws that are to be harmonized with the European standards must not contain more stringent requirements than the minimum requirements set out in EU directives [1]. State’s ability to independently and effectively carry out institutional reforms that are specific to a particular country is the most important factor in determining the overall success of the reforms [10, p. 400]. Nevertheless, the European legislation may serve as guidelines not only for the candidate accession countries but also for the potential applicants and neighbouring countries as an example of “best practice”.

From the very beginning of the transition to a market economy Ukraine borrowed elements of practice and regulation in the European experience and legislation (in particular from Germany). Nevertheless, the creation of an institutional framework through borrowing institutions has not led to the construction of a similar model of capitalism.

Ukraine faces one of the key problems of institutional reforms: “Institutions are not necessarily or even usually created to be socially efficient; rather they, or at least the formal rules, are created to serve the interests of those with the bargaining power to create new rules” [9, p. 360].

Construction of capitalism on Ukrainian scenario takes place on the ground of continuing post-socialist practices, due to which objectives of the transformation have not been achieved (in particular, as in other post-Soviet countries, privatization in Ukraine has not led to the formation of efficient owners). Saving the state of affairs even with a visibility of market reforms allows political elites, closely connected with the owners of large capital, to benefit from the ability to centrally manage all aspects of economic life in their own interests.

Corruption in this case appears not only as a consequence of ineffective governance system but also as an informal tool of governance. This informal governance mechanism involves forcing individuals, whose incomes

depend on scarce² payments from the central government (public administration, medicine, law enforcement and the judiciary, education, etc.) to seek additional sources of income to ensure minimum necessary or acceptable standard of living. As a result, skilled and highly skilled employees are forced either to monetize their knowledge and power at the expense of the consumers of services or to change jobs, which is extremely difficult in conditions of permanent economic crisis. Due to existence of official prohibition of corruption some officials may exert pressure, use so-called “administrative resources” (for example, to influence the juridical system in order to get favourable judgements in the courts). Though a selective punishment for those who do not obey the “instructions” may be applied. It may give rise to a violation of democratic rights and freedoms of citizens, particularly during the political elections. Thus, due to the corruption instruments political elites may ensure the preservation of their political positions, to slow reforms and oppose the real institutional change.

This approach supports the preservation of the multi-vector character and uncertainty of Ukrainian foreign policy, which provides the visibility of its balance but in fact it limits economic, socio-political and cultural development in Ukraine. It may be confirmed with evaluations and ratings compiled by international organizations in terms of economic, political, financial and human development, in which Ukraine has traditionally occupied low positions with the highest potential for a breakthrough.

Ukrainian reforms may be characterized with systemic imbalances and the existence of time lags between the implementation of the necessary innovations, which increases social tensions in the reform process. Political elites may also constrain reform that reduces the potential effect of the introduction of new rules. This problem is not unique to Ukraine but also for other countries in transition. Therefore, the introduction of new rules and the fight against non-market institutions interaction must take place simultaneously, rather than sequentially. Lack of public opinion unity on the direction of changes aggravates processes of reform and may lead to its formalization in the pursuit of expanding the electorate base.

As a consequence, here come two problems: the problem of the citizens’ attitude to European integration and the problem of resistance to changes.

Formation of public opinion as for European integration is being made through the media (controlled by interest groups), which has given rise to myths and stereotypes about the EU-Ukraine Association Agreement [7]. The objective of these myths spreading is, on the one hand, to create overvalued expectations of European integration supporters and, on the other hand, undervalued expectations – from the supporters of joining/strengthening integration with Russia.

Unfortunately, these manipulations have a mass character and are easily incorporated into society in terms of common lack of knowledge of the AA text.

Results of a survey on the attitude of the respondents to the European integration of Ukraine were represented by IFAK Institut GmbH & Co. KG, Deutsche Welle Project (Germany) in 2014. It showed that half of the population of

¹ An example of this principle violation is the discrepancy between the European rules adapted and applied in terms of quite successful formal implementation, which remains a major problem not only for the third countries, but also for some EU Member States (Lavenex and Schimmelfennig 2009).

² Ranging from 70 to 200 USD a month at the current exchange rate.

the central and western regions were (too) optimistic about Ukraine's accession to the EU in the next 5 years, while 1/4 of the eastern regions population believed that Ukraine should not become a member of the EU [14] (Fig. 1).

The main objective of the EU, according to the Ukrainians' opinion, is to support economic growth (49 % of respondents), 62 % of the Ukrainians support this goal. One third of respondents (32 %) believe that the objective of the EU is to strengthen democracy and freedom of speech. The development of democratic values becomes more and more important for the Ukrainian citizens, as personal support for such goal has increased significantly over the year from 18 to 39 % (see The results of the monitoring research "DW-TREND", Ukraine 2014) (Fig. 2).

The results of the above survey confirm the fact that people make decisions about the future of their country in conditions of information asymmetry about the terms of the AA and the upcoming changes in the course of reforms.

³ The survey was not conducted in the Donetsk and Lugansk regions in connection with military operations, otherwise the data would be much greater.

In this regard, there is an acute need for an independent and non-profit organizations that would conduct educational activity, raise the level of literacy of the population about their rights and freedoms, the foundations of a market economy, polity and public governance, as well as provide politically biased coverage of all matters relating to the AA and the process of European integration of Ukraine.

Thus, the Europeanization of Ukraine and implementation of the AA are not totally supported by the Ukrainian citizens. Today's public confrontation over Ukraine's foreign policy actually displays the confrontation of political and economic elites whose interests are dependent either on the strengthening of trade and economic relations with the EU, or with Russia. Political instability and geographically different directions of large capital owners' interests hamper the adaptation of legislation and the conditions for further European integration.

One of the measures that may be applied to overcome political resistance to changes is the regulatory competition [3, p. 52-55]. However, Ukraine has no such possibility at the stage of joining a free trade area with the EU. At the

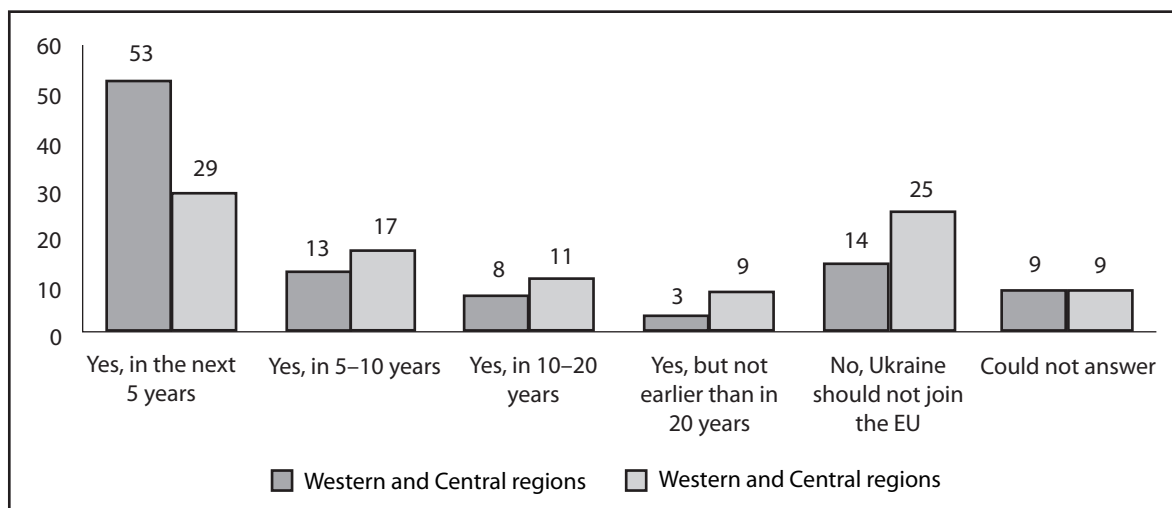

Fig. 1. Prospects of European integration in the perception of Ukrainians (by region), December 2014, in % of all respondents³

Source: calculated and built by [14].

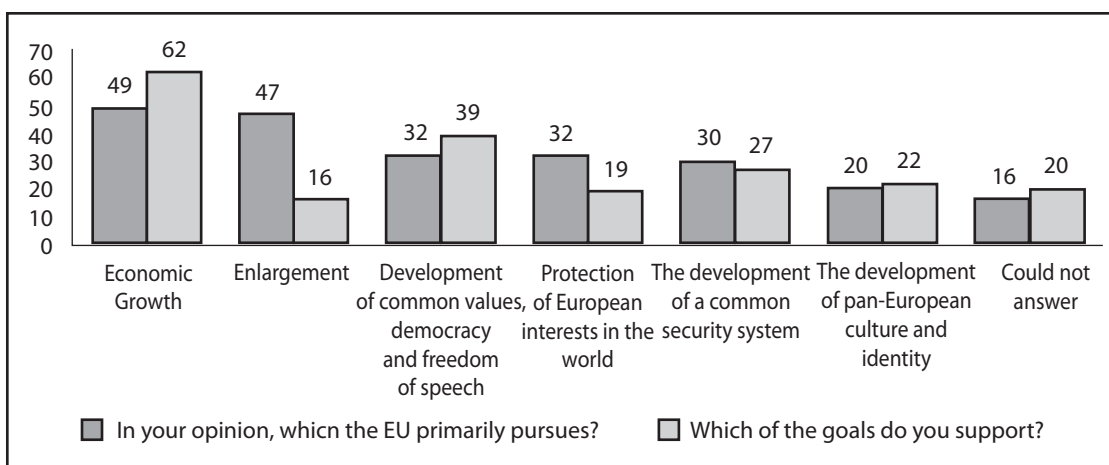

Fig. 2. The objectives of the EU – according to opinion of the Ukrainians, in % of all respondents

Source: calculated and built by [14].

same time in terms of a high degree of uncertainty in foreign policy there are no alternatives to domestic regulation and governance for Ukraine. This pursues to looking for other approaches, one of which is offered in the theory of group interests in financial development [11]. It states that the political groups may resist development because it generates (real, not nominal) competition, which prevents high monopoly profits. The possibility to interests lobby in terms of close relationship between business and government becomes a key source of generating income. But resistance of political groups to institutional changes should weaken under the influence of external competition. Therefore, this factor may become a key lever for institutional and economic development in Ukraine.

Turning to the economic aspects of the Europeanization of Ukraine, it is obvious that different initial macroeconomic conditions will put the Ukrainian companies in unequal conditions with the European ones as they enter the Ukrainian market and will create additional risks [13], such as:

- ✦ *at the government level* – narrowing sovereignty in matters of economic and monetary policy; import of crises, increased dependence on international financial institutions; discrepancy with high European quality standards;
- ✦ *at the company level* – increased competition and risks of acquisitions; short-term displacement of Ukrainian companies by more powerful international ones in some areas due to the competitive advantages of the latter.

However, competition is the basic market mechanism that encourages the improvement of services quality for consumers, and the access of more competitive foreign economic agents to market encourages real competition. While increased competition through market entry of foreign companies creates additional pressure on domestic ones, the latter receive incentive to improve performance, service quality and get access to foreign technologies [4]. Domestic companies will have to adapt and evolve in order to survive in the market, particularly through consolidation. This problem is not unique to Ukraine but also for the less economically developed EU member states, which may be seen from their resisting the “Europeanization pressure” [8, p. 809] and entering the national markets of more powerful foreign competitors.

CONCLUSIONS

Despite the difference in interests of political and business groups, which is reflected in overvalued or undervalued expectations of population regarding European integration, implementing the AA provisions and consequent intensification of relations between Ukraine and the EU may provide external stimulus to more effective public policy reform and institutional change, increasing the efficiency of domestic companies and quality standards of services. But the success of future adaptation of Ukrainian legislation to the EU law depends, on the one hand, on completion of the transition to a market economy and functioning of market

institutions, on the other hand, on citizens’ awareness of the changes that are taking place. ■

LITERATURE

- 1. Brennaman, D.** The role of regional integration in the development of securities markets: a case study of the EU accession process in Hungary and the Czech Republic [Electronic resource] / D. Brennaman // International finance seminar professors Howell Jackson and Hal Scott, 2004. – Mode of access : http://www.law.harvard.edu/faculty/hjackson/alumnipapers/EU_Expansion.Brennaman.pdf
- 2. Brzezinski, Z.** The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives / Z. Brzezinski. – Basic Books, 1997. – 223 p.
- 3. Choi, S. J.** Law, finance and path dependence: developing strong securities markets [Electronic resource] / J. S. Choi // UC Berkeley School of Law. Public Law and Legal Theory Research Paper. – 2002. – № 79. – Mode of access : <http://papers.ssrn.com/abstract=299386>
- 4. Claessens, S.** Competition and scope of activities in financial services / S. Claessens, D. Klingebiel // World Bank Research Observer. – 2001 – Vol. 16 (1). – P. 19–40.
- 5. Doing Business: measuring business regulation (2006–2014)** [Electronic resource] / The World Bank Group. – Mode of access : <http://www.doingbusiness.org/>
- 6. Guzman, A. T.** Capital market regulation in developing countries: a proposal / A. T. Guzman // Virginia Journal of International Law. – 1999. – No. 59. – P. 608–646.
- 7. How to destroy myths and stereotypes about the EU-Ukraine Association Agreement (17/01/2014).** Delegation of the European Union to Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2014/2014_01_17_3_en.htm
- 8. Lavenex, S.** EU rules beyond EU borders: theorizing external governance in European politics / S. Lavenex, F. Schimmelfennig // Journal of European Public Policy. – 2009. – No. 16/6. – P. 791–812.
- 9. North, D.** Institutions, institutional change and economic performance / D. North. – Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
- 10. Opper, S.** New institutional economics and its application on transition and developing economies / S. Opper // New Institutional Economics: A Guidebook / edited by É. Brousseau, J.-M. Glachant. – Cambridge University Press, 2008. – 558 p.
- 11. Rajan, R.** The Great Reversals: The Politics of Financial Development in the Twentieth Century / R. Rajan, L. Zingales // Journal of Financial Economics. – 2003. – No. 69 (1). – P. 5–50.
- 12. Schimmelfennig, F.** Europeanization beyond the member states / F. Schimmelfennig // Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften. – 2010. – Vol. 8 (3). – P. 413–431.
- 13.** The economic component of the Association Agreement between Ukraine and the EU: implications for business and public governance / Edited by I. Burakovskiy and V. Movchan; Institute for Economic Research and Policy Consulting, 2014. – 140 p.
- 14.** The results of the monitoring research «DW-TREND» (2014), Ukraine. [Electronic resource] – Mode of access : http://www.ifak.com.ua/upload/image/DW%20TREND_UA_12.2014_25wave.pdf
- 15.** The World Governance Indicators (WGI) Project. World Bank Group (2006–2014) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://data.worldbank.org/data-catalog/worldwide-governance-indicators>

REFERENCES

Brennaman, D. “The role of regional integration in the development of securities markets: a case study of the EU accession

process in Hungary and the Czech Republic". http://www.law.harvard.edu/faculty/hjackson/alumnipapers/EU_Expansion.Brennan.pdf

Brzezinski, Z. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books, 1997.

Choi, J. S. "Law, finance and path dependence: developing strong securities markets". <http://papers.ssrn.com/abstract=299386>

Claessens, S., and Klingebiel, D. "Competition and scope of activities in financial services". *World Bank Research Observer*, vol. 16 (1) (2001): 19-40.

"Doing Business: measuring business regulation (2006-2014)". The World Bank Group. <http://www.doingbusiness.org/>

Guzman, A. T. "Capital market regulation in developing countries: a proposal". *Virginia Journal of International Law*, no. 59 (1999): 608-646.

"How to destroy myths and stereotypes about the EU-Ukraine Association Agreement (17/01/2014). Delegation of the European Union to Ukraine". http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2014/2014_01_17_3_en.htm

Lavenex, S., and Schimmelfennig, F. "EU rules beyond EU borders: theorizing external governance in European politics". *Journal of European Public Policy*, no. 16/6 (2009): 791-812.

North, D. *Institutions, institutional change and economic performance*: Cambridge University Press, 1990.

Opper, S. "New institutional economics and its application on transition and developing economies". In *New Institutional Economics: A Guidebook*: Cambridge University Press, 2008.

Rajan, R., and Zingales, L. "The Great Reversals: The Politics of Financial Development in the Twentieth Century". *Journal of Financial Economics*, no. 69(1) (2003): 5-50.

Schimmelfennig, F. "Europeanization beyond the member states". *Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften*, vol. 8 (3) (2010): 413-431.

The economic component of the Association Agreement between Ukraine and the EU: implications for business and public governance. Institute for Economic Research and Policy Consulting, 2014.

"The results of the monitoring research «DW-TREND» (2014), Ukraine". http://www.ifak.com.ua/upload/image/DW%20TREND-UA_12.2014_25wave.pdf

"The World Governance Indicators (WGI) Project. World Bank Group (2006-2014)". <http://data.worldbank.org/data-catalog/worldwide-governance-indicators>

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДИНАМІКА, ТЕНДЕНЦІЇ, АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

© 2016 ЯРОШЕНКО І. В., СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Результативність управління соціально-економічним регіональним розвитком у країнах Європейського Союзу: динаміка, тенденції, аналіз соціально-економічних показників ефективності регіональної політики

У статті здійснено аналіз та оцінку тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів у країнах Європейського Союзу за період 2000–2012 рр. На основі порівняльного аналізу визначено результативність окремих державних регіональних політик щодо подолання диференціації та нерівномірності соціально-економічного розвитку власних територій. Оцінено необхідність та можливість застосування цих практик для України.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, Європейський союз, регіони, регіональна політика, диспропорції, нерівномірності, соціально-економічні показники, тенденції.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 19.

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

UDC 332.145

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Результативность управления социально-экономическим региональным развитием в странах Европейского Союза: динамика, тенденции, анализ социально-экономических показателей эффективности региональной политики

В статье осуществлены анализ и оценка тенденций социально-экономического развития регионов в странах Европейского Союза за период 2000–2012 гг. На основе сравнительного анализа определена результативность отдельных государственных региональных политик относительно преодоления дифференциации и неравномерности социально-экономического развития собственных территорий. Оценена необходимость и возможность применения этих практик для Украины.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, Европейский союз, регионы, региональная политика, диспропорции, неравномерности, социально-экономические показатели, тенденции.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 19.

Ярошенко Игорь Васильевич – кандидат экономических наук, заведующий отделом макроекономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигулина Ирина Борисовна – младший научный сотрудник отдела макроекономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Effectiveness of the Socio-Economic Regional Development in the European Union Member States: Dynamics, Trends, Analysis of the Socio-Economic Indicators of the Efficiency of Regional Policy

The article analyzes and evaluates trends in the socio-economic development of the regions in the European Union Member States for the period of 2000–2012. On the basis of comparative analysis, the effectiveness of the individual State-defined regional policies for overcoming differentiation and inequalities of the socio-economic development of the own territories has been determined. Necessity and possibility to apply these practices for Ukraine has been estimated.

Keywords: socio-economic development, the European Union, regions, regional policy, disparities, inequalities, socio-economic indicators, trends.

Fig.: 1. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 19.

Yaroshenko Igor V. – PhD (Economics), Head of Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Semigulina Irina B. – Junior Researcher of the Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Регіональна політика країн Європейського Союзу спрямована на підвищення рівня добробуту власних територій, вирівнювання міжрегіональних диспропорцій між ними шляхом скорочення економічного і соціального відставання та підтримки проблемних і слабозрозвинених територій.

Внутрішні особливості територіального соціально-економічного розвитку країн – членів ЄС визначають причини виникнення нерівномірності, рівень їх відмінностей, ступінь взаємного впливу і можливості зміни ситуації. Тому дослідження результатів європейської регіональної політики щодо вирівнювання міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвит-

ку окремо для різних європейських країн є важливим і корисним для України, особливо в умовах інтеграції країни в Європейське співтовариство.

Вивченням проблем розвитку регіонів, напрямів і тенденцій регіональної політики в країнах світу, Європейського Союзу та в Україні займалися відомі вітчизняні та зарубіжні науковці та практики. Зазначеній темі присвячені праці: Долішнього М. І., Кизима М. О., Варналій З. С., Мокій А. І., Новікової О. Ф., Романюк О. Ф., Романюк С. А., Кузнецова А. В., Ткачука А. Ф. та ін. [1–16].

Дослідження диспропорцій розвитку регіонів країни є важливою складовою державної політики. Вивчення індивідуальних особливостей розвитку регіонів,

оцінка величини міжрегіональних різниць та причин їх виникнення дозволяє не лише визначити потенціали майбутнього розвитку окремих територій, а й оцінити напрями регіональної політики держави щодо подолання нерівномірності, проблемності та відсталості власних територій.

Пошук шляхів вирішення сучасних проблем регіонального розвитку в Україні, що характеризуються зростанням диспропорцій соціально-економічних показників, збільшенням кількості проблемних і відсталіх територій, загостренням міжрегіональної соціально-політичної напруженості, робить актуальним питання вивчення досвіду регіональної політики країн ЄС і можливостей застосування кращих європейських практик для формування національної регіональної політики на засадах принципів децентралізації та зміни адміністративно-територіального устрою в країні.

Мета статті – здійснити аналіз і оцінку тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів в середині країн Європейського Союзу за період 2000–2012 рр., визначити результативність окремих державних регіональних політик щодо подолання диференціації та нерівномірності соціально-економічного розвитку власних територій і необхідність та можливість застосування цих практик для України.

Завдання статті: проаналізувати тенденції соціально-економічного розвитку регіонів у межах країн – членів ЄС за період 2000–2012 рр.; оцінити регіональний рівень соціально-економічного розвитку в окремих країні та порівняти із середньоевропейськими показниками; проаналізувати ефективність державних регіональних політик країн ЄС на основі порівняльного аналізу окремих соціально-економічних показників регіонів усередині країни та динаміки рівня нерівномірності їх розвитку; оцінити можливість застосування кращих практик для України.

Актуальним для дослідження регіональної політики ЄС є часовий період з 2000 р. до 2012 р. (повна інформація Євростат для регіонів NUTS 2 на 01.01.2016), тривалість якого відповідає межах фінансових періодів регіональної політики згуртування ЄС (2000–2006 рр. і 2007–2013 рр.), характеризується кількісним розширенням країн-членів та їх регіонів (до 2004 р. – 214 регіонів для ЄС-15, з 2004 р. – 256 регіонів ЄС-25, з 2007 р. – 270 регіонів ЄС-27, 2013 р. – 272 регіони ЄС-28) та дає можливість проаналізувати зміни в соціально-економічному розвитку регіонів для кожної з країн та їх вплив на міжрегіональні відносини всередині ЄС.

Регіональна структура ЄС сформована значної кількістю територіальних одиниць (на кінець 2012 р. 270 регіонів NUTS 2 для ЄС-27 [19]) зі своїми історичними, культурними, етнічними, соціальними, економічними, політичними та іншими особливостями розвитку, що призводить до нерівномірності в показниках адміністративно-територіального устрою, соціального та економічного розвитку територій.

Внутрішні міжрегіональні нерівномірності певною мірою мають місце в кожній європейській країні. Причини їх утворення досить різні: особливі умови іс-

торичного розвитку економіки (Західна і Східна Німеччина), спеціалізація (Північна, Центральна і Південна Італія), етнічне різноманіття. Особливістю окремих територій є низька щільність населення (Північна Європа) і наявність островів (низька транспортна можливість для розвитку економіки). Концентрація фінансових, людських, економічних ресурсів у столичних територіях, що утворилася внаслідок вертикальної централізації повноважень і ресурсів, є причиною існування диспропорції розвитку пострадянських країн Центральної та Східної Європи [11].

Величина існуючих відхилень показників соціально-економічного розвитку та їх динаміка протягом певного часового періоду характеризують рівень ефективності та результативності державної регіональної політики в окремій країні.

Аналіз тенденцій міжрегіональних диспропорцій всередині країн ЄС за період 2000–2012 рр. показав, що соціально-економічний розвиток територій у межах країн залишається досить диференційованим.

Динаміка диспропорцій у соціально-економічних показниках по регіонах рівня NUTS 2 в країнах ЄС за період 2000–2012 рр. представлена в *табл. 1*.

Інформація по країнах, адміністративно-територіальна структура яких представлена одним регіоном рівня NUTS 2 (Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Люксембург) [19], для дослідження міжрегіональних диспропорцій у межах країн не використовувалася.

Найменш диференційованими за площею території є Ірландія (1,1 разу), Словенія (1,5 разу), Болгарія (1,5 разу), Угорщина (2,7 разу). Найбільші диспропорції мають місце в Іспанії (7,0 тис. разів), Фінляндія (143,6 разу), Великобританія (128 разів), Франція (74,1 разу) і Німеччина (70,3 разу).

Різниця в показниках розселення (щільності) жителів на території країн ЄС також є значною. Найменша нерівномірність за 2012 р. спостерігається переважно в країнах із незначною кількістю адміністративно-територіальних одиниць, таких, наприклад як, Словенія (1,4 разу), Болгарія (2,4 разу), Ірландія (2,4 разу), Словаччина (3,6 разу).

Найбільші міжрегіональні відхилення в показниках щільності населення мають місце у Великобританії (895,3 разу), Франції (342,3 разу), Іспанії (231,9 разу), Бельгії (116,0 разів).

За 2000–2012 рр. практично для всіх країн ЄС, крім Франції, Італії, Ірландії та Польщі, характерне збільшення диспропорцій у показниках щільності населення на територіях рівня NUTS 2, найбільше у Великобританії – на 74,2 пункту (з 821,1 разу в 2000 р. до 895,3 разу у 2012 р.), Швеції – на 13,6 пункту (з 84,3 разу до 97,9 разу), Бельгії – на 8,9 пункту (з 107,1 разів до 116,0 разів), Іспанії – на 7,6 пункту (з 224,3 разів до 231,9 разів).

Різні міжрегіональні можливості для забезпечення населення роботою найбільш характерні (2012 р.) для Бельгії (4,5 разу) і Франції (4,3 разу), найменші нерівномірності показника мають місце в Данії (1,2 разу) та Ірландії (1,2 разу).

Таблиця 1

Динаміка диспропорцій в соціально-економічних показникахпо регіонам рівня NUTS 2 в країнах ЄС за період 2000–2012 рр., рази

Назва країни	Територія, кв. км		Щільність населення, осіб на 1 кв. км		Рівень безробіття, %		ВВП по ПКС, млрд євро		ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС)		ВВП / площа території, млн євро на 1 кв. км		Відатки на НДКР, %	
	2012	2000	2012	2000	2012	2000	2012	2000	2012	2000	2012	2000	2012	2000
Бельгія	27,6	107,1	116,0	8,9	4,5	-0,6	-	11,8	-	2,7	-	308,9	-	20,5
Болгарія	1,5	1,9	2,4	0,5	2,2	1,2	3,3	6,7	3,4	1,8	0,8	2,8	6,3	7,5
Чеська Республіка	35,5	35,4	36,2	0,8	3,5	-0,3	2,5	3,0	0,5	2,6	0,1	74,9	87,3	8,5
Данія	5,1	-	9,2	-	1,2	-	3,8	4,4	0,6	1,7	1,8	11,8	13,5	4,4
Німеччина	70,3	49,4	56,2	6,8	4,0	-2,7	-	14,7	-	2,3	-	-	79,5	10,9
Ірландія	1,1	2,5	2,4	-0,1	1,2	-0,3	4,6	4,7	0,1	1,6	0,1	4,2	4,3	1,0
Греція	8,3	32,8	33,9	1,1	2,7	-0,7	33,9	34,1	0,2	1,8	0,2	49,1	54,8	6,2
Іспанія	7031,8	224,3	231,9	7,6	5,8	-3,4	132,4	142,2	9,8	2,1	2,0	266,6	255,1	27,1
Франція	74,1	460,4	342,3	-118,1	3,5	0,8	212,4	162,2	-50,2	3,2	3,3	1477,1	1128,3	13,5
Італія	7,9	11,6	11,0	-0,6	4,7	-6,7	-	78,4	-	-	2,5	-	13,9	4,1
Угорщина	2,7	5,8	6,5	0,7	2,3	-0,2	5,9	7,6	1,7	2,4	0,3	12,0	15,6	2,8
Нідерланди	4,0	6,7	6,8	0,1	2,1	0,0	-	11,9	-	-	2,0	-	12,8	6,1
Австрія	46,2	73,3	76,8	3,5	2,7	0,5	12,1	11,2	-0,9	2,1	1,9	115,3	106,8	5,1
Польща	3,8	6,5	6,4	-0,1	1,9	-0,2	8,8	10,3	1,5	2,1	2,3	9,3	9,3	8,5
Португалія	39,5	35,8	39,5	3,7	2,9	-1,4	19,5	17,5	-2	1,8	1,7	55,8	59,5	6,6
Румунія	20,2	20,1	22,4	2,3	1,8	0,5	2,6	3,5	0,9	3,2	0,6	41,9	55,7	9,8
Словенія	1,5	1,3	1,4	0,1	1,6	-0,3	1,2	1,3	0,1	1,4	0,0	1,8	1,9	1,8
Словаччина	7,9	3,6	3,6	0,0	3,3	0,0	1,6	1,7	0,1	2,9	0,6	9,5	11,0	3,5
Фінляндія	143,6	23,8	26,8	3,0	1,0	0,5	62,3	57,8	-4,5	1,8	1,6	44,0	45,3	8,8
Швеція	24,2	84,3	97,9	13,6	2,8	-1,4	7,6	9,1	1,5	1,7	0,0	141,2	145,1	5,2
Великобританія	128,0	821,1	895,3	74,2	4,3	-1,8	25,7	28,2	2,5	4,5	0,4	2962,4	3566,3	5,2
15 країн ЄС «старих членів»	16924,2	4392,9	3549,9	-843	14,4	-0,7	553,3	516,5	-36,8	5,7	6,2	27356,6	20992,6	99,2
12 країн ЄС «нових членів»	206,6	75,8	84,0	8,2	6,2	-0,1	15,0	23,8	8,8	8,2	-1,8	342,0	528,4	28,4

Джерело: укладено авторами за даними [17].

Різниця між найбагатшими і найбіднішими територіями всередині країни за рівнем ВВП по ПКС на кінець 2012 р. коливається від найбільшої у Франції (162,2 разу) та Іспанії (142,2 разу) до найменшої у Словаччині (1,7 разу) і Словенії (1,3 разу). За період 2000–2012 рр. зростання міжрегіональних диспропорцій допустили практично всі країни ЄС, крім Франції, Фінляндії, Австрії, Португалії.

Відмінності в показниках економічної забезпеченості окремих територій (ВВП на 1 кв. км за 2012 р.) мають місце від найбільших у Великобританії (3,6 тис. разу) і Франції (1,1 тис. разу) до найменших у Словенії (1,9 разу) та Ірландії (4,3 разу). З 2000 р. до 2012 р. збіль-

шення різниць показників характерне практично для всіх країн ЄС, крім Франції, Іспанії і Австрії.

Порівняння рівня життя населення (за показником ВВП по ПКС на одиницю населення % від середнього по ЄС) по регіонах NUTS 2 в межах кожної окремої країни також вказує на значні територіальні відмінності (табл. 2).

Найменш диференційовані за рівнем ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС) Словенія (1,4 рази), Фінляндія (1,6 рази), Ірландія, Португалія і Швеція (1,7 рази) (див. табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз міжрегіональних диспропорцій всередині країн-членів ЄС за показником ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС)

Назва країни	Столичний регіон країни (NUTS 2), довідково	ВВП по ПКС на одиницю населення, % від середнього по ЄС у 2012 р.			Показник столичного регіону	Максимальний показник до мінімального, рази	Показник столичного регіону до середнього, рази
		Мінімальний показник	Середній показник	Максимальний показник			
Бельгія	Столичний регіон Брюссель	78	114	209	209	2,7	1,8
Болгарія	Південно-Західний	28	40	73	73	2,6	1,8
Чеська Республіка	Прага	62	82	171	171	2,7	2,1
Данія	Столична область	85	114	155	155	1,8	1,4
Німеччина	Гамбург	84	118	196	196	2,3	1,7
Естонія (один регіон)	Естонія	-	-	-	71	-	-
Ірландія	Південь і Схід	84	115	146	146	1,7	1,3
Греція	Аттіка	52	63	101	101	2,0	1,6
Іспанія	Мадрид	64	90	129	129	2,0	1,4
Франція	Іль де Франс	53	90	175	175	3,3	2,0
Італія	Автономна провінція Больцано	60	99	148	148	2,5	1,5
Кіпр (один регіон)	Кіпр	-	-	-	93	-	-
Латвія (один регіон)	Латвія	-	-	-	60	-	-
Литва (один регіон)	Литва	-	-	-	69	-	-
Люксембург (один регіон)	Люксембург	-	-	-	263	-	-
Угорщина	Центральна Угорщина	38	56	105	105	2,7	1,9
Мальта (один регіон)	Мальта	-	-	-	85	-	-
Нідерланди	Гротінген	92	123	181	181	2,0	1,5
Австрія	Вена	87	125	162	162	1,9	1,3
Польща	Мазовецьке воєводство	46	59	104	104	2,3	1,8
Португалія	Ліссабон	61	74	105	105	1,7	1,4
Румунія	Бухарест – Ілфов	33	55	126	126	3,8	2,3
Словенія	Західна Словенія	68	82	97	97	1,4	1,2
Словаччина	Братиславський Край	50	89	178	178	3,5	2,0
Фінляндія	Хельсинки – Уусимаа	94	119	150	150	1,6	1,3
Швеція	Стокгольм	103	119	176	176	1,7	1,5
Великобританія	Внутрішній Лондон	66	99	322	322	4,9	3,3

Джерело: укладено авторами за даними [17].

Найвищий рівень регіонального ВВП по ПКС на одиницю населення перевищує найнижчий більше, ніж у три рази: у Великобританії (4,9 разу), Румунії (3,8 разу), Словаччині (3,5 разу) та Франції (3,3 разу); більше, ніж у два рази: в Бельгії (2,7 разу), Чеській Республіці (2,7 разу), Угорщині (2,7 разу), Болгарії (2,6 разу), Італії (2,5 разу), Німеччині (2,3 разу) та Польщі (2,3 разу).

Диспропорції регіонів рівня NUTS 2 всередині країн – членів ЄС за показником ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС) у 2012 р. представлені на рис. 1.

Протягом 2000–2012 рр. найменш диференційованими країнами за рівнем регіонального ВВП по ПКС на одиницю населення (% до середнього показника по ЄС) залишаються Словенія (2000 р. і 2012 р. – 1,4 разу), Фінляндія (2000 р. – 1,8 разу; 2012 р. – 1,6 разу), Швеція (2000 р. і 2012 р. – 1,7 разу), Ірландія (2000 р. – 1,6 разу; 2012 р. – 1,7 разу) і Португалія (2000 р. – 1,8 разу; 2012 р. – 1,7 разу) (див. табл. 1).

Скорочення диспропорцій показника за період 2000–2012 рр. має місце на 0,1 пункту – в Іспанії і Португалії, на 0,2 пункту – в Австрії і Фінляндії, для решти країн ЄС характерним є зростання територіальних відхилень.

Серед «старих» країн – членів ЄС (формували ЄС до 2004 р.) зростання різниці між розвиненими і слабо-розвиненими регіонами мало місце в Данії – на 0,1 пункту (з 1,7 разу у 2000 р. до 1,8 разу у 2012 р.), Ірландії – на 0,1 пункту (з 1,6 разу до 1,7 разу відповідно), Греції – на 0,2 пункту (з 1,8 разу до 2,0 разів), Франції – на 0,1 пункту (з 3,2 разу до 3,3 разу) і Великобританії – на 0,4 пункту (з 4,5 разу до 4,9 разу).

Збільшення регіональних диспропорцій протягом 2000–2012 рр. є більш характерним усередині «нових» країн – членів ЄС (увійшли до складу ЄС, починаючи з 2004 р.): Болгарії – на 0,8 пункти (з 1,8 разу до 2,6 разу), Чеській республіці – на 0,1 пункти (з 2,6 разу до 2,7 разу), Угорщині – на 0,3 пункти (з 2,4 разу до 2,7 разу), Польщі – на 0,2 пункти (з 2,1 разу до 2,3 разу), Румунії – на 0,6 пункти (з 3,2 разу до 3,8 разу), Словаччині – на 0,6 пункти (з 2,9 разу до 3,5 разу).

Зростання міжрегіональних різниць між максимальним і мінімальним значеннями по ВВП по ПКС на одиницю населення в більшості країн ЄС є наслідком динамічного соціально-економічного розвитку столичних регіонів і, як наслідок, природної міграції населення на більш економічно та інноваційно-розвинуті території в пошуках умов для зростання рівня життя та добробуту.

У 2012 р. по всіх країнах – членах ЄС у столицях був найвищий ВВП по ПКС на одиницю населення (% до середнього по ЄС). Найбільші диспропорції між середнім показником країни і столичним регіоном мають місце у Великобританії (3,3 разу), Румунії (2,3 разу), Чеській Республіці (2,1 разу), Франції та Словаччині (2,0 разу). Найменша різниця в показниках у Словенії (1,2 разу), Фінляндії, Ірландії та Австрії (1,3 разу).

Соціально-економічний розвиток країн – членів ЄС та їх регіонів відбувається на фоні розширення можливостей щодо вільного руху товарів, послуг, людей і капіталу, під впливом сучасної регіональної політики згуртування і фінансової фондової допомоги ЄС. Проте ефективність застосування зазначених важелів впливу

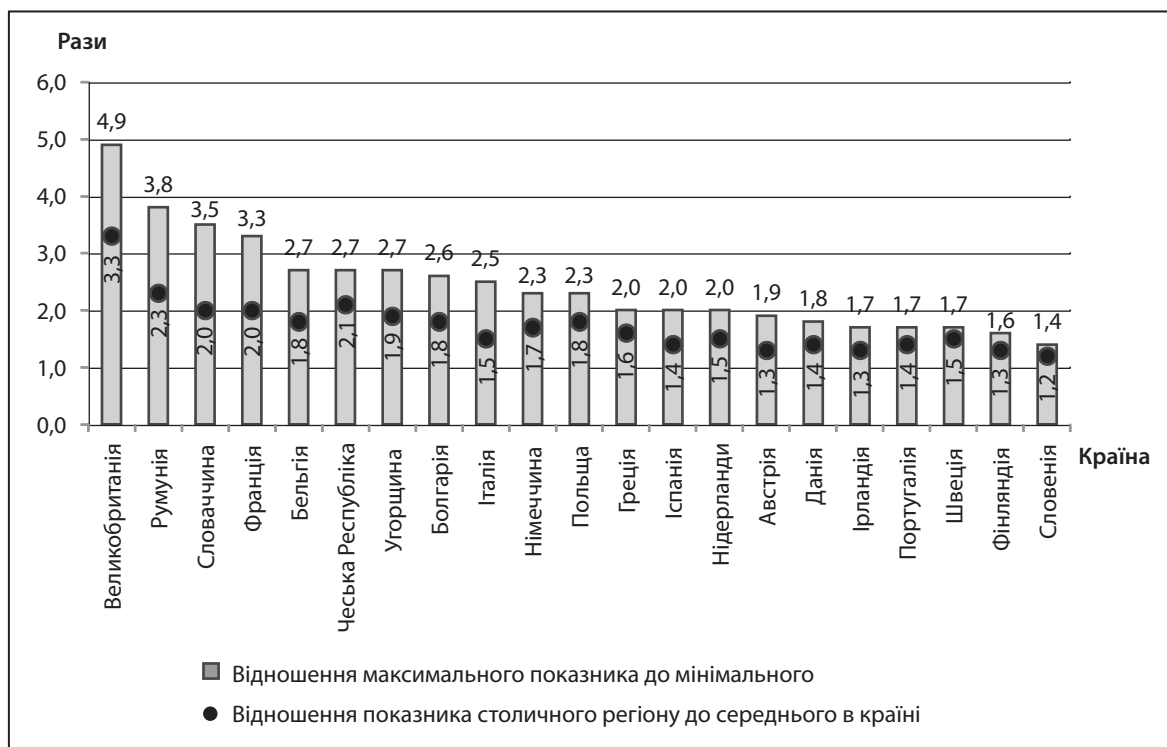

Рис. 1. Диспропорції регіонів рівня NUTS 2 всередині країн – членів ЄС за показником ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС) у 2012 р.

Джерело: укладено авторами за даними [17].

потребує використання кожною країною власного внутрішнього потенціалу для розвитку.

Прикладом вдалого використання регіональної політики для успішного соціально-економічного розвитку власних територій є Ірландія, яка з найбіднішої західноєвропейської країни на початок вступу в ЄС (ВВП на одиницю населення в 1973 р. – 2,4 тис. дол. США [18]) перетворилася на сучасну високорозвинуту країну (ВВП на одиницю населення в 2000 р. – 26,3 тис. дол. США, у 2012 р. – 49,0 тис. дол. США [18]). Показники ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього показника по ЄС) мають стійку динаміку до зростання і перевищують середньоєвропейські: за 2000 р. – 113%, за 2012 р. – 129% [17].

Високі результати соціально-економічного розвитку країни в цілому та її територій забезпечені завдяки поєднанню довгострокового фінансування фондів ЄС на реалізацію регіональної політики в доповнення до ефективного використання внутрішніх умов для розвитку. Володіння англійською мовою жителями практично всіх регіонів країни сприяло активному залученню іноземних інвестицій в умовах комфортного бізнес-середовища та економії витрат на трудові ресурси [13].

Період 2000–2012 рр. характеризується стабільним зростанням добробуту країни за показником ВВП по ПКС – в 1,6 разу (з 97,4 млн євро у 2000 р. до 157,6 млн євро у 2012 р.), рівня розвитку територій за показником ВВП на 1 кв. км – в 1,6 разу (з 1544,5 тис. євро до 2475,1 тис. євро) і рівня життя населення за показником ВВП по ПКС на одиницю населення – в 1,3 разу (з 25,6 тис. євро до 34,3 тис. євро на 1 особу) [17].

Незначна диференційованість (адміністративно-територіальна структура Ірландії включає дві одиниці рівня NUTS 2 – Центр і Захід, Північ і Схід [19]) та стабільний соціально-економічний розвиток регіонів практично не змінюють існуючі міжрегіональні диспропорції розвитку територій протягом аналізованого періоду.

Незначне скорочення нерівномірності має місце в показниках: чисельності населення – на 0,1 пункту (з 2,8 разу у 2000 р. до 2,7 разу у 2012 р.), щільності населення – на 0,1 пункту (з 2,5 разу до 2,4 разу) і рівня безробіття – на 0,3 пункту (з 1,5 разу до 1,2 разу).

Збільшенням в межах 0,1 пункту характеризуються різниці показників ВВП по ПКС (з 4,6 разу до 4,7 разу), ВВП по ПКС на 1 одиницю населення (з 1,6 разу до 1,7 разу), ВВП на 1 кв. км (з 4,2 разу до 4,3 разу).

Іншим прикладом ефективної регіональної політики можна вважати Польщу, темпи зростання показників соціально-економічного розвитку регіонів якої забезпечені на фоні проведення адміністративно-територіальної реформи відповідно до вимог регіональної політики ЄС (об'єднання великих міст або міських агломерацій і периферійних проблемних регіонів рівня NUTS 3 у 16 воєводств, які відповідають рівню NUTS 2 ЄС [19]) в комплексі зі структурними змінами економіки країни.

Динаміка соціально-економічних показників Польщі та її регіонів за період 2003–2012 рр. представлена в табл. 3.

Період з 2003 р. (рік до вступу в ЄС) до 2012 р. характеризується зростанням добробуту країни за показ-

ником ВВП по ПКС – у 1,7 разу (з 387,9 млн євро у 2003 р. до 669,9 млн євро у 2012 р.), рівня розвитку територій за показником ВВП на 1 кв. км – у 2,0 разу (з 614,9 тис. євро до 1235,0 тис. євро на 1 кв. км), рівня життя населення за показником ВВП по ПКС на одиницю населення – у 1,7 разу (з 10,2 тис. євро до 17,4 тис. євро на 1 особу), скороченням безробіття – в 1,9 разу (з 19,4% до 10,1%).

Фінансова допомога структурних фондів ЄС, доступ до внутрішнього ринку розвинутих країн Європи сприяли загальному розвитку польських територій. Відставання країни від середньоєвропейського рівня скоротилося в 1,5 разу (з 42% у 2003 р. до 65% у 2012 р.) за показником ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС). Підвищення рівня життя населення усіх регіонів відбулося в межах 1,4–1,7 разу.

Концентрація умов економічного зростання в столичному регіоні, з одного боку, сприяла перевищенню середньоєвропейського рівня показника ВВП по ПКС на одиницю населення в Мазовецькому воєводстві (з 63% у 2003 р. до 104% у 2012 р.), а з іншого, – спричинила зростання міжрегіональних диспропорцій всередині країни.

Отже, надалі для регіональної політики в країні актуальним проблемним питанням, яке потребує вирішення, залишається зростання нерівномірності по більшості соціально-економічних показників: чисельності населення – на 0,4 пункту (з 5,1 разу у 2003 р. до 5,5 разу у 2012 році), рівню безробіття – на 0,1 пункту (з 1,7 разу до 1,8 разу), ВВП по ПКС – на 1,1 пункту (з 9,2 разу до 10,3 разу), ВВП по ПКС на 1 одиницю населення – на 0,2 пункту (з 2,1 разу до 2,3 разу), ВВП на 1 кв. км – на 0,1 пункту (з 9,2 разу до 9,3 разу).

Прикладом тимчасовості позитивної динаміки розвитку країни та її територій в умовах впровадження заходів регіональної політики ЄС є Греція, статистика показників соціально-економічного розвитку якої підтверджує наявність внутрішніх проблем у країні по теперішній час.

Використання європейської фінансової допомоги на значне розширення державного сектора забезпечили швидке зростання ВВП Греції в штучний спосіб, тоді як відсутність довготермінової бази для розвитку регіонального господарства, особливо на фоні світової економічної кризи, призвели в підсумку до погіршення економічних і соціальних показників країни та її регіонів [13].

Аналіз соціально-економічних показників країни та її регіонів за різні часові інтервали вказує на тимчасовість позитивної динаміки розвитку, яка мала місце до кінця 2007 р. Надалі період 2007–2012 рр. характеризується падінням показників ВВП по ПКС – в 1,2 разу (з 262,9 млн євро у 2007 р. до 201,72 млн євро у 2012 р.), ВВП на 1 кв. км – в 1,2 разу (з 1764,4 тис. євро до 1471,1 тис. євро на 1 кв. км), ВВП по ПКС на одиницю населення – в 1,2 разу (з 23,5 тис. євро до 19,6 тис. євро на 1 особу), зростанням рівня безробіття – у 2,9 разу (з 8,4% до 24,4%). Негативні тенденції є характерними для всіх регіонів країни.

Динаміка соціально-економічних показників Греції та її регіонів за період 2000–2012 рр. представлена в табл. 4.

Динаміка соціально-економічних показників по регіонах NUTS 2 Польщі за період 2003–2012 рр.

Регіон	Територія, тис. кв. км		Населення, млн осіб		Щільність населення, осіб на 1 кв. км		Рівень безробіття, %		ВВП по ПКС, млрд євро		ВВП по ПКС на 1 особу, тис. євро		ВВП по ПКС на 1 особу (% від середнього ЄС)		ВВП /площа, тис. євро на 1 кв. км		Видатки на НДДКР / ВВП, %		
	2012	2003	2012	2003	2012	2003	2012	2003	2012	2003	2012	2003	2012	2003	2012	2003	2012	2003	2012
Польща	312,7	38,2	38,1	122,2	121,7	19,4	10,1	387,9	669,9	10,2	17,4	42	65	614,9	1235,0	0,5	0,9		
Лодзинське	18,2	2,6	2,5	142,8	138,0	18,9	11,1	24,5	41,0	9,4	16,2	39	61	666,3	1296,1	0,5	0,8		
Мазовецьке	35,6	5,1	5,3	144,2	148,1	16,7	8,0	78,9	146,5	15,4	27,7	63	104	1100,2	2374,7	1,2	1,4		
Малопольське	15,2	3,3	3,3	213,6	217,8	17,7	10,4	29,5	51,3	9,1	15,3	37	58	961,9	1949,0	0,8	1,3		
Сілезьке	12,3	4,7	4,6	383,0	370,7	19,3	9,4	52,0	85,0	11,0	18,4	45	69	2089,3	3972,6	0,3	0,6		
Люблінське	25,1	2,2	2,1	87,4	85,4	15,4	10,5	16,1	26,5	7,3	12,2	30	46	317,7	608,1	0,4	1,0		
Підкарпатське	17,8	2,1	2,1	117,8	116,8	18,0	13,2	15,9	25,9	7,6	12,2	31	46	441,8	836,2	0,3	1,0		
Светошинське	11,7	1,3	1,3	110,7	107,7	18,0	13,1	10,5	16,6	8,1	13,0	33	49	444,5	818,8	0,1	0,3		
Подляське	20,2	1,2	1,2	59,8	58,0	17,4	9,2	9,2	14,9	7,6	12,5	31	47	226,5	426,8	0,2	0,4		
Великопольське	29,8	3,4	3,4	112,6	115,1	16,1	8,5	36,0	63,9	10,7	18,5	44	70	598,4	1235,1	0,5	0,9		
Західно-Поморське	22,9	1,7	1,7	74,1	74,1	26,7	10,9	15,9	25,2	9,4	14,6	39	55	344,8	635,2	0,2	0,4		
Любушське	14,0	1,0	1,0	72,1	72,2	23,9	9,0	8,9	14,8	8,8	14,5	36	55	313,9	609,3	0,2	0,2		
Нижнесілезьке	19,9	2,9	2,9	145,5	144,2	25,6	11,1	30,1	57,3	10,4	19,7	43	74	747,9	1656,8	0,4	0,7		
Опольське	9,4	1,1	1,0	112,4	102,8	20,1	9,5	8,6	14,2	8,1	14,0	33	53	450,5	871,0	0,2	0,2		
Куявсько-Поморське	18,0	2,1	2,1	115,1	115,4	21,3	11,9	18,7	29,7	9,0	14,1	37	53	515,1	951,0	0,2	0,4		
Вармінсько-Мазурське	24,2	1,4	1,4	59,0	59,0	25,0	11,0	11,1	18,1	7,8	12,5	32	47	228,3	431,6	0,2	0,5		
Поморське	18,3	2,2	2,3	119,5	123,2	20,8	9,5	22,1	38,9	10,1	17,0	42	64	597,0	1225,0	0,4	1,1		
Середнє значення	19,5	2,4	2,4	129,4	128,0	20,1	10,7	24,2	41,9	9,4	15,8	39	59	627,8	1243,6	0,4	0,7		
Мінімальне	9,4	1,0	1,0	59,0	58,0	15,4	8,0	8,6	14,2	7,3	12,2	30	46	226,5	426,8	0,1	0,2		
Максимальне	35,6	5,1	5,3	383,0	370,7	26,7	14,4	78,9	146,5	15,4	27,7	63	104	2089,3	3972,6	1,2	1,4		
Рази (макс/мін)	3,8	5,1	5,5	6,5	6,4	1,7	1,8	9,2	10,3	2,1	2,3	2,1	2,3	9,2	9,3	20,9	7,2		

Джерело: укладено авторами за даними [17].

Динаміка соціально-економічних показників по регіонах NUTS 2 Греції за період 2000–2012 рр.

Регіон	Територія, тис. кв. км		Населення, млн осіб		Щільність населення, осіб на 1 кв. км		Рівень безробіття, %		ВВП по ПКС, млрд євро		ВВП по ПКС на 1 особу, тис. євро		ВВП по ПКС на 1 особу (% від середнього ЄС)		ВВП/площа, тис. євро на 1 кв. км			
	2012	2007	2012	2007	2012	2007	2012	2007	2012	2007	2012	2007	2012	2007	2012	2007		
Греція	132,0	111,1	11,0	82,7	84,5	84,4	11,2	8,4	24,4	181,6	262,9	217,2	16,6	23,5	19,6	1087,2	1764,4	1471,7
Східна Македонія, Фракія	14,2	0,6	0,6	41,6	43,0	43,5	8,8	9,8	22,8	7,6	10,2	8,6	12,5	16,6	13,7	422,4	635,6	540,6
Центральна Македонія	19,1	1,8	1,9	97,3	100,7	101,5	10,9	9,1	26,2	25,4	36,3	29,2	13,6	18,8	15,3	1049,3	1680,3	1363,6
Західна Македонія	9,5	0,3	0,3	31,1	31,0	30,5	15,0	12,1	29,7	4,2	6,1	4,8	14,2	21,1	16,8	349,1	574,9	455,4
Фессалія	14,0	0,7	0,7	52,8	53,1	53,1	13,0	7,8	22,6	9,6	13,2	10,6	12,9	17,5	14,3	540,3	834,1	677,1
Епір	9,2	0,3	0,3	37,3	37,9	37,9	10,9	10,0	22,5	4,3	5,7	4,7	12,7	16,4	13,7	372,4	547,6	460,9
Іонічні острови	2,3	0,2	0,2	89,0	90,2	90,8	5,6	9,0	14,7	3,4	4,8	3,8	16,6	23,0	18,0	1178,6	1858,3	1474,6
Західна Елада	11,4	0,7	0,7	64,0	62,7	61,9	10,6	9,9	25,6	8,9	12,6	10,2	12,5	18,0	15,0	619,2	984,3	807,3
Центральна Елада	15,5	0,6	0,6	36,0	36,0	36,3	14,4	9,4	27,9	9,9	11,9	9,6	17,8	21,1	16,9	502,6	675,0	549,4
Пелопоннес	15,5	0,6	0,6	37,9	37,8	38,0	9,7	7,3	19,2	8,3	11,1	9,2	13,9	18,8	15,5	420,8	637,1	532,0
Аттіка	3,8	3,9	4,0	1020,4	1047,5	1034,8	12,3	7,8	25,8	82,6	125,8	106,2	21,2	31,3	26,9	17130,3	29263,4	24934,6
Егейська Північ	3,8	0,2	0,2	51,5	51,9	52,3	7,7	8,1	21,8	2,4	3,7	3,1	11,9	18,5	15,0	501,6	862,1	725,8
Егейський Південь	5,3	0,3	0,3	58,4	62,1	63,3	10,5	9,4	15,4	6,2	8,7	7,0	20,4	26,5	20,2	919,8	1451,4	1180,5
Крит	8,3	0,6	0,6	69,3	73,3	75,6	7,2	5,4	22,3	8,8	12,7	10,1	15,0	20,5	16,1	838,2	1348,4	1087,7
Середнє значення	10,2	0,8	0,9	129,7	132,9	132,3	10,5	8,9	22,8	14,0	20,2	16,7	15,0	20,6	16,7	1911,1	3181,0	2676,1
Мінімальне	2,3	0,2	0,2	31,1	31,0	30,5	5,6	5,4	14,7	2,4	3,7	3,1	11,9	16,4	13,7	349,1	547,6	455,4
Максимальне	19,1	3,9	4,0	1020,4	1047,5	1034,8	15,0	12,1	29,7	82,6	125,8	106,2	21,2	31,3	26,9	17130,3	29263,4	24934,6
Рази (макс/мін)	8,3	19,8	20,1	32,8	33,8	33,9	2,7	2,2	2,0	33,9	33,7	34,1	1,8	1,9	2,0	49,1	53,4	54,8

Джерело: укладено авторами за даними [17].

Тенденція зростання рівня добробуту населення за показником ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС) у Греції з 73% у 2000 р. (ЄС-15) до 91% у 2007 р. (ЄС-27) змінилася щорічним зниженням – з 87% у 2010 р. (ЄС-27) до 74% у 2012 р. (ЄС-27), яке триває.

Падіння показника ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС) нижче рівня 2000 р. відбулося по всіх грецьких регіонах, крім Аттики, Західної Македонії та Західної Еллади.

Відсутність ефективної регіональної політики в країні на фоні внутрішніх проблем соціально-економічного розвитку власних територій та зовнішніх викликів, що спричинені кризовими явищами світової економіки, загострюють проблеми регіональних диспропорцій всередині країни.

Зростання міжрегіональних відхилень є характерним для більшості соціально-економічних показників: щільності населення – на 1,1 пункту (з 32,8 разу у 2000 р. до 33,9 разу у 2012 р.), ВВП по ПКС – на 0,2 пункту (з 33,9 разу до 34,1 разу), ВВП по ПКС на одиницю населення – на 0,2 пункту (з 1,8 разу до 2,0 разу), ВВП на 1 кв. км – на 5,7 пункту (з 49,1 разу до 54,8 разу).

Скорочення різниць (2000–2012 рр.) у показниках чисельності населення – на 0,2 пункту (з 19,8 разу до 19,6 разу) і рівня безробіття – на 0,7 пункту (з 2,7 разу до 2,0 разу) відбувається на фоні соціальних регіональних проблем.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз результативності регіональної політики регіонів країн – членів ЄС за період 2000–2012 роки на основі показників соціально-економічного розвитку дозволяє зробити певні висновки.

1. Країни Європейського Союзу характеризуються індивідуальними особливостями розвитку власних територій, що призводить до існування міжрегіональних різниць в адміністративно-територіальних і макроекономічних показниках як у межах ЄС, так і окремо в кожній країні. Величина існуючих відхилень показників соціально-економічного розвитку регіонів та їх динаміка протягом певного часового періоду визначають індивідуальність напрямів та рівень ефективності державної регіональної політики.

2. Соціально-економічний розвиток країн – членів ЄС та їх регіонів відбувається на фоні розширення можливостей щодо вільного руху товарів, послуг, людей і капіталу, під впливом сучасної регіональної політики згуртування і фінансової фондової допомоги ЄС. Проте ефективність застосування зазначених важелів впливу потребує використання кожною країною власного внутрішнього потенціалу для розвитку.

3. Існування проблеми міжрегіональних диспропорцій сучасного розвитку як окремої країни, так і Європейського Союзу в цілому, підтверджує актуальність дослідження передумов і причин виникнення, наслідків нерівномірності та диференціації регіонального розвитку, удосконалення механізмів та інструментарію його координації.

4. Вирішення питань нерівномірності в показниках соціально-економічного розвитку регіонів у межах

країни на фоні тенденцій їх зростання протягом певного часового періоду, що наразі є актуальним для кожної європейської країни, потребує формування власної державної регіональної політики з урахуванням індивідуальних особливостей існуючих регіональних проблем і дослідження напрямів їх усунення.

5. Пошук шляхів вирішення сучасних проблем регіонального розвитку в Україні, що характеризуються зростанням диспропорцій соціально-економічних показників, збільшенням кількості проблемних і відсталих територій, загостренням міжрегіональної соціально-політичної напруженості, робить актуальним питання вивчення досвіду регіональної політики країн ЄС і можливостей застосування кращих європейських практик для формування власної національної регіональної політики в країні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Долішній М. І.** Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 514 с.
2. **Долішній М.** Регіональна політика та механізм її реалізації / М. Долішній, С. Злупко, С. Писаренко / Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. досліджень. – К. : Наукова думка, 2003. – 503 с.
3. **Варналій З. С.** Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новікова, О. Ф. Романюк, С. А. Романюк / Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
4. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / За ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.
5. **Кизим Н. А.** Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны : монографія / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2007. – 204 с.
6. **Кизим Н. А.** Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментальный оценки : монографія / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М.; ИД «ИНЖЭК», 2011. – 200 с.
7. Децентрализація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентрализації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія», 2012. – 128 с.
8. Оцінка можливостей розширення і заміщення ринків збуту для продукції підприємств реального сектора України : монографія [Електронний ресурс] / За ред. докт. екон. наук, проф. М. О. Кизима, канд. техн. наук, проф. І. Ю. Матюшенка. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2014. – 280 с. – Режим доступу : <http://ndc-ivr.org/archive/category/pmonografiyip/page/2/>
9. Оцінка наслідків членства України у Світовій організації торгівлі : монографія [Електронний ресурс] / За заг. ред. докт. екон. наук, проф. М. О. Кизима, канд. техн. наук, проф. І. Ю. Матюшенка. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2014. – 212 с. – Режим доступу : <http://ndc-ivr.org/archive/category/pmonografiyip/page/3/>
10. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід / За заг. ред. А. Ткачука. – Вид. 2-е, доп. – К. : Леста, 2011. – 260 с.
11. Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / Отв. ред. А. В. Кузнецов. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.

12. Экономика стран ЕС после введения евро: от эйфории 1999 г. до долгового кризиса 2010-х годов / Под ред. А. В. Кузнецова и Е. С. Хесина. – М. : ИМЭМО РАН, 2013. – 250 с.

13. Региональная политика: зарубежный опыт и российские реалии / Под. ред. А. В. Кузнецова, О. В. Кузнецовой. – М. : ИМЭМО РАН, 2015. – 137 с.

14. Ярошенко І. В. Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу / І. В. Ярошенко // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 45–53.

15. Ярошенко І. В. Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів / І. В. Ярошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 79–86.

16. Полякова О. Ю. Підходи до експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів / О. Ю. Полякова, І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 52–57.

17. Офіційний сайт Європейської комісії (Євростат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>

18. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/country/ireland>

19. Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003R1059>

REFERENCES

Boryslavska, O. et al. *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeiskyykh krain ta perspektyvy Ukrainy* [Decentralization of public power: European experience and prospects of Ukraine]. Kyiv: Sofia, 2012.

Dolishnii, M., Zlupko, S., and Pysarenko, S. *Rehionalna polityka ta mekhanizm yii realizatsii* [Regional policy and mechanism for its implementation]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety [State regional policy of Ukraine: peculiarities and strategic priorities]. Kyiv: NISD, 2007.

Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX-XXI stolit: novi priorytety* [Regional policy at the turn of XX-XXI centuries: new priorities]. Kyiv: Naukova dumka, 2006.

Ekonomika stran YeS posle vvedeniya yevro: ot eyforii 1999 g. do dolgovogo krizisa 2010-kh godov [The EU economy after the introduction of the Euro: from the euphoria of 1999 to the debt crisis of 2010-ies]. Moscow: IMEMO RAN, 2013.

Kizim, N. A., Rayevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomernost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskiye osnovy i instrumentariy otsenki* [The uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodological foundations and tools of assessment]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; ID «INZhEK», 2011.

Kizim, N. A., and Uzunov, V. V. *Programmno-tselevoy podkhod k gosudarstvennomu upravleniyu sotsialnoy napryazhennostyu v regionakh strany* [Program and target approach to public management of social tension in the regions of the country]. Kharkiv: INZhEK, 2007.

“Otsinka mozhlivostei rozshyrennia i zamishchennia rynkiv zbutu dlia produktsii pidpriemstv realnoho sektora Ukrainy” [Assessment of possibilities of expansion and replacement markets for products of enterprises of the real sector of Ukraine]. <http://ndc-ipr.org/archive/category/pmonografiyip/page/2/>

“Otsinka naslidkiv chlenstva Ukrainy u Svitovii orhanizatsii torhivli” [Evaluation of consequences of Ukraine's membership in the World trade organization]. <http://ndc-ipr.org/archive/category/pmonografiyip/page/3/>

Ofitsiyniy sait Yevropeiskoi komisii (Yevrostat). <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>

Ofitsiyniy sait Svitovoho banku. <http://data.worldbank.org/country/ireland>

Poliakova, O. Yu., Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Pidkhody do ekspres- i fundamentalnoi diahnostryky problem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv” [Approaches to a rapid and fundamental diagnose of the problems of socio-economic development of regions]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 52-57.

Regionalnaya politika: zarubezhnyy opyt i rossiyskiye realii [Regional policy: foreign experience and Russian realities]. Moscow: IMEMO RAN, 2015.

Rehionalna polityka: pravove rehuliuвання. Svitoviy ta ukrain-skyi dosvid [Regional policy: the legal regulation. World and Ukrainian experience]. Kyiv: Lesta, 2011.

Regionalnaya politika stran YeS [Regional policy of the EU]. Moscow: IMEMO RAN, 2009.

“Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics” <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003R1059>

Varnalii, Z. S. et al. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.

Yaroshenko, I. V. “Svitoviy ta vitchyzniani dosvid pidtrymky problemnykh rehioniv” [World and domestic experience of support for problematic regions]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 79-86.

Yaroshenko, I. V. “Analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku problemnykh rehioniv krain Yevropeiskoho Soiuzu” [Analysis of socio-economic development of problematic regions of the European Union countries]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2014): 45-53.

ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ РЕФОРМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

© 2016 ІЗМАЙЛОВ Я. О.

УДК 330.34:338.1

Ізмайлов Я. О. Впровадження позитивного досвіду реформ зарубіжних країн для забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України

Метою статті є дослідження особливостей економічного розвитку провідних економік світу, визначення їх індивідуальних особливостей та обґрунтування можливості адаптації позитивного досвіду для застосування в національній моделі інвестиційно-інноваційного розвитку України. Відображено основні проблеми соціально-економічного розвитку України. Проведено аналіз реформ та їх результатів у Німеччині та Японії після II світової війни, у Китаї – після «Великого стрибка», у «східноазиатських тигрів», США та Польщі з визначенням позитивного досвіду для України. Обґрунтовано, що в глобальній економічній конкуренції виграють держави, які забезпечують сприятливі умови для інвестиційно-інноваційної діяльності, пов'язані з розробленням, впровадженням і використанням нової техніки та технологій. На основі позитивного досвіду реформ провідних економік світу запропоновано шляхи забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційний розвиток, історія економічного розвитку, реформи, стратегія, структура економіки.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 19.

Ізмайлов Ярослав Олександрович – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, Криворізький економічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет» (пр. Поштовий, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

E-mail: izmyar@ukr.net

УДК 330.34:338.1

UDC 330.34:338.1

Ізмайлов Я. А. Внедрение положительного опыта реформ зарубежных стран для обеспечения инвестиционно-инновационного развития экономики Украины

Izmaylov Ya. O. Introducing the Positive Reforms Experience of Foreign Countries to Ensure the Investment-Innovative Development of the Economy of Ukraine

Целью статьи является исследование особенностей экономического развития передовых мировых экономик, выделение их индивидуальных особенностей и доказательство возможности адаптации положительного опыта для применения в национальной модели инвестиционно-инновационного развития Украины. Отражены основные проблемы социально-экономического развития Украины. Проведен анализ реформ и их результатов в Германии и Японии после II мировой войны, в Китае – в результате «Большого прыжка», у «восточноазиатских тигров», в США и Польше с определением положительного опыта для Украины. Доказано, что в глобальной экономической конкуренции побеждают государства, которые обеспечивают хорошие условия для инвестиционно-инновационной деятельности, связанные с разработкой, внедрением и использованием новой техники и технологий. На основе положительного опыта реформ передовых экономик мира представлены пути обеспечения инвестиционно-инновационного развития экономики Украины.

The article is aimed at studying the economic development of the advanced world economies, highlighting their individual features and proving the possibility of adapting their positive experiences for use in the national model of the investment-innovative development of Ukraine. The main problems of the socio-economic development of Ukraine have been reflected. Reforms and their results in Germany and Japan after World War II, in China – as a result of the «Great jump», in «East Asian Tigers», in the United States of America, and in Poland have been analyzed with determining their positive experience for Ukraine. It has been proven that in the global economic competition winners are the countries that provide a good environment for investment-innovative activities associated with the development, introduction and use of new techniques and technologies. On the basis of the positive reforms experience of the advanced economies of the world, ways to ensure the investment-innovative development of the economy of Ukraine have been provided.

Ключевые слова: инвестиционно-инновационное развитие, история экономического развития, реформы, стратегия, структура экономики.

Keywords: investment-innovative development, history of the economic development, reforms, strategy, structure of economy.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 19.

Fig.: 3. **Table:** 1. **Bibl.:** 19.

Ізмайлов Ярослав Алексеевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики, Криворожский экономический институт ГВУЗ «Криворожский национальный университет» (пр. Почтовый, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50000, Украина)

Izmaylov Yaroslav O. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of International Economics, Kriviy Rih Economic Institute of the of Kriviy Rih National University (64 Poshtoviy ave., Kriviy Rih, Dnipropetrovsk region. 50000, Ukraine)

E-mail: izmyar@ukr.net

Внаслідок світових глобалізаційних процесів людство опинилося перед необхідністю спільно приймати рішення щодо майбутнього співіснування, виживання й визначення нових векторів розвитку. Пріоритетним стає пошук принципово нових форм економічного життя з орієнтацією переважно на істотну інтелектуалізацію виробництва, нові підходи до суспільного поділу та організації праці, застосування інформаційних технологій. Перевагою інтелектуальної економіки є те, що вона має більш значний простір для розвитку, оскільки інтелектуально-інформаційні ресурси, на відміну від матеріальних, не мають кількісних обмежень.

Українська економіка функціонує без суттєвого використання свого інвестиційно-інноваційного ресурсу. Сучасний глобальний розвиток та інтернаціоналізація економічних відносин у світі висувають необхідність переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки України.

Обґрунтуванням такої моделі розвитку для України є значні успіхи високорозвинутих країн світу, які відводять інвестиціям та інноваціям найважливішу роль, що, своєю чергою, відбивається на рівні життя населення, власній частці та ексклюзивності продукції у світовій торгівлі.

Необхідність дослідження драйверів економічного розвитку провідних економік світу та потреба в адап-

тації їх до українських реалій визначають актуальність розгляду цієї теми.

Історія економічного розвитку провідних країн світу входить до кола наукових інтересів багатьох вітчизняних і закордонних дослідників. Найбільш докладна інформація про історію та аналіз економічного розвитку провідних економік світу поданий в працях вітчизняних науковців: С. Гасіма [3], В. М. Гейця, Г. І. Мечнікова [6], В. П. Семиноженка, С. В. Свірко [8; 9], А. І. Сухорукова, В. Г. Федоренка, М. Г. Чумаченка, а також закордонних авторів Х. Андерсона, Г. Александера, Є. В. Баранової [1], С. Барнеса, Дж. Бейлі, В. М. Буренок, А. А. Івлева, В. Ю. Корчак [2], Г. Велша, Лінь Іфу, Цай Фан, Лі Чжоу [5], Б. Нідлаза, Д. Колдуелла, В. Михеева [7], Е. Нікбахта, Го Сібао [4], Д. Ф. Сімона, Као Конга [12], А. М. Федоровського [11], М. Фрідмана, П. М. Хавранека, Р. Холта, У. Шарпа, К. Шваба, Х. Сала-Мартіна [13], С. Шмідта, Д. Шорта та ін. Водночас потребує розгляду досвід інвестиційно-інноваційного розвитку провідних країн світу та визначення позитивних сторін і результатів для його адаптації в умовах України.

Метою статті є дослідження особливостей економічного розвитку провідних економік світу, визначення їх індивідуальних особливостей та обґрунтування можливості адаптації позитивного досвіду для застосування в національній моделі інвестиційно-інноваційного розвитку України.

Нарис. 1 відображено основні проблеми соціально-економічного розвитку України.

Ґрунтуючись на третьому та четвертому технологічних укладах (металургійна, хімічна, аграрна галузі, нафтохімія, застаріла енергетика, важке машинобудування), економіка України працювала з рентабельністю 3–6% і створювала приблизно на один-два порядки нижчу інноваційну складову доданої вартості на одиницю продукції порівняно з економіками п'ятого та шостого укладів, які домінують у світі (радіоелектроніка,

обчислювальна, телекомунікаційна техніка, програмне забезпечення, робототехніка, інформаційні послуги, біомедична інженерія). Структура економіки України за технологічними укладами представлена в табл. 1.

Від такого жахливого стані економіку України можуть врятувати тільки інвестиції та інновації, які стануть основою інвестиційно-інноваційного розвитку держави. Можливістю виходу з катастрофічної економічної ситуації повинен стати приклад Німеччини та Японії після II світової війни, Китай – після «Великого стрибка», «східноазійські тигри», США тощо.

Федеративна республіка Німеччина (ФРН) після II світової війни отримала розвалену економіку, яка мала орієнтацію на мілітаризацію, зруйновані дороги, житло та підприємства, бідність населення, а промислове виробництво зменшилося в 3 рази.

Головними рушіями німецького економічного зростання були такі [15]:

1. Залучення дешевої робочої сили за рахунок трудових мігрантів з Югославії, Туреччини та Італії, що привело до значного зменшення витрат на випуск національної продукції та збільшення обсягів експорту дешевої продукції на міжнародний ринок.

2. Використання механізмів державного регулювання в моделі ринкової економіки.

3. Через велику кількість біженців та зруйновану інфраструктуру в 50-ті роки XX століття країна почала вкладати великі ресурси в будівництво житла та в об'єкти інфраструктури і через 10 років вийшла на перше місце у світі за будівництвом житла.

4. У розвитку післявоєнної ФРН важливу роль відіграв план Маршалла, тому що отримана за ним допомога йшла виключно на модернізацію економіки та впровадження нових технологій, що убезпечило Німеччину від можливості паразитування за рахунок кредитів. Одним з пріоритетних напрямків економічної політики

Рис. 1. Негативні моменти в соціально-економічному розвитку України

Джерело: складено автором.

Структура економіки України за технологічними укладами

Показник	Технологічні уклади, %			
	3-й	4-й	5-й	6-й
Обсяг виробництва продукції	57,9	38	4	0,1
Фінансування наукових розробок	6	69,7	23	0,3
Витрати на інновації	30	60	8,6	0,4
Інвестиції	75	20	4,5	0,5
Вкладення капіталу на технічне переозброєння та модернізацію	83	10	6,1	0,9

Джерело: складено автором за даними [10].

був розвиток автомобілебудування та виробництво побутової техніки.

5. Грошова реформа 1948 р., метою якої було скоротити обсяги грошової маси та створити тверду валюту. Кожний мешканець отримував 40 марок, половину заощаджень і готівки дозволялось обмінювати в співвідношенні 1 : 10, а інша половина була заморожена й обмінювалась по курсу 1 : 20. У кінцевому рахунку розміри грошової маси (готівкові кошти і банківські депозити) були скорочені більше, ніж у 14 разів [16].

6. Прийняття нормативно-правових актів щодо протидії монополіям та картелям, а також реформа цін, що являла собою їх лібералізацію відповідно попиту та пропозиції на товари.

Але головною рисою німецьких компаній при відбудові ФРН після II світової війни полягала у здатності до кооперації. Більшість німецьких компаній рано усвідомили, що тісна спільна робота з постачальниками та закладами вищої освіти, дослідницькими інституціями – це ключова ланка в досягненні успіху всієї країни. Ключовим моментом кооперації виступила практика створення кластерів, мета яких – співпраця фірм на одному сегменті ринку, пов'язаних у технологічному ланцюзі, що викликало розширення клієнтів і зростання масштабів виробництва. Німецькі фірми досягали синергетичного ефекту у власній співпраці, використовуючи навички, прийоми і технології одна одної.

Позитивний досвід розвитку США асоціюють із «новим курсом» Ф. Д. Рузвельта, водночас його результати слід сприймати досить обережно. Історики та економісти обґрунтовано доводять, що вихід США з Великої Депресії відбувся завдяки не «новому курсу», а початку Другої світової війни, внаслідок якої держава була вимушена здійснювати замовлення на виробництво військової продукції. Врешті-решт це привело до збільшення загального обсягу виробництва. Позитивними моментами для української економіки могли б стати два найбільш вагомні приклади, що лягли в основу «нового курсу»: 1) використання принципів, запропонованих Дж. М. Кейнсом, які доводять, що держава, особливо в умовах кризи, повинна брати активну участь у регулюванні економіки. У США в 1934 р. на громадських роботах з будівництва автомобільних доріг та інших об'єктів інфраструктури працювало 5 млн осіб при

загальній чисельності населення США близько 120 млн. Одна з цілей, яка ставилася при створенні робочих місць, – підняття купівельної спроможності громадян. Кожний працюючий, отримуючи заробітну плату, природно її витрачав, купуючи необхідне. А це означало, що збільшувалася потреба у виробництві товарів. Таким чином, держава, безпосередньо створюючи нові робочі місця, опосередковано стимулює до появи нових робочих місць вже у приватному секторі економіки [15]; 2) ідеологічна складова реформ, де велика увага ЗМІ приділялася навіть не стільки самій сутності реформ, як переконанню американців, що «новий курс» дозволить американцям «викарабкатися».

Також варто зупинитися на досвіді та результатах реформ, які проводились у 80-роках ХХ століття президентом США, консерватором Рональдом Рейганом.

Він скоротив податки та збільшив державне замовлення для оборонного комплексу. Скорочення податків привело до того, що у споживачів залишалося на руках більше вільних грошей, які вони починали інтенсивно витрачати, оживляючи економіку. Скорочення прибуткового податку зробило позитивний вплив передусім на гаманці багатих. Прибічники такої моделі вважають, що багаті роблять великі покупки, інвестують вивільнені кошти в економіку, що, зрештою, приводить до позитивних змін і в доходах бідних. Спрямовані Рейганом бюджетні кошти на розвиток ВПК і наукових досліджень у цій сфері сприяли технологічному прориву не тільки у військових, а й мирних галузях. Це дало змогу США домогтися, зокрема, світового лідерства в галузі інформаційних технологій. Створення Інтернету було побічним продуктом військових розробок. Крім того, капітало- й ресурсомістке військове виробництво дає змогу зменшити безробіття й оживити фондовий ринок. Нині рівень військових видатків США повертається до рекордів рейганівської епохи. За підрахунками Бюджетного комітету Конгресу США, у найближчі 15 років військові витрати США зростуть на 27% [17].

З негативних наслідків «рейганоміки» слід виділити різке збільшення США державного боргу, дефіциту бюджету, що призвело до скорочення багатьох соціальних видатків.

Одним із загальноновизнаних історичних обов'язків президента США було забезпечення найефективнішого використання науково-технічних переваг США в інтересах національної безпеки і загального добробуту. Згідно із законодавством Президент США несе повну відповідальність за реалізацію науково-дослідної програми Уряду. Серед урядових заходів зі стимулювання інвестиційно-інноваційного розвитку економіки можна виділити програми [18]:

- ✦ конкурентоспроможність;
- ✦ стратегічна оборонна ініціатива;
- ✦ стратегічна комп'ютерна ініціатива;
- ✦ орбітальна станція;
- ✦ розроблення нових екологічно чистих технологій спалювання вугілля;
- ✦ розроблення засобів боротьби зі СНІДом;
- ✦ національні критичні та подвійні технології.

Реалізація зазначених та інших програм здійснюється у формі державних замовлень (на контрактній основі), які забезпечують економічно вигідні умови для участі наукових, дослідних і проектних організацій у розвитку фундаментальних досліджень, розробленні та освоєнні принципово нових технологій і видів продукції.

Сьогодні ВПК залишається єдиною галуззю економіки України, спроможною на рівних конкурувати з розвиненими країнами світу, а тому цікавим є досвід НАДКР оборонно-промислового комплексу США. В. М. Буренок, А. А. Івлев та В. Ю. Корчак виділяють шість найперспективніших військово-технологічних напрямків, що розвиваються у США [2]: «1) біоміметика – створення нових синтетичних матеріалів, конструкцій та процесорів на основі вивчення та впровадження принципів функціонування об'єктів живої природи; 2) нанотехнології – синтез матеріалів, виробів та конструкцій із використанням ультрамініатюрних структур із контрольованими якістьями; 3) інтелектуалізовані структури – створення складних багатоелементних адаптивних структур і конструкцій змінної форми з оптимізованими динамічними характеристиками для наземних, морських та аерокосмічних апаратів і систем; 4) «широкострічковий» зв'язок – створення систем, що забезпечують швидку та безпечну передачу великих обсягів мультимедійної інформації цифровими каналами; 5) системи з елементами штучного інтелекту – створення систем, спроможних отримувати й аналізувати інформацію, «самонавчатися» й адаптуватися в інтересах виконання завдань у ворожому середовищі; 6) компактні джерела палива – розробка паливних елементів та інших джерел із підвищеною густиною генерованої енергії та покращеними експлуатаційними характеристиками».

Основою розвитку Японії після II світової війни став людський капітал, а особливістю була заборона витрачати кошти на військову сферу, адже рівень виробництва Японії після Другої світової війни складав лише 20% від довоєнних показників.

Основними кроками економічних реформ були:

1. Розпуск холдингів для демонополізації економіки, після чого японська економіка поступово почала переводитися на класичні ринкові механізми функціонування.

2. Максимально допустимі розміри імпорту капіталу з жорстким обмеженням експорту капіталу, що привело до збільшення рівня внутрішніх інвестицій та вирішення проблеми платіжного балансу.

3. Визначалися пріоритетні напрями промисловості, а інвестиції, насамперед, спрямовувалися в розвиток нових технологій. Японці купували ліцензії на виробництво товарів, доходячи навіть до відвертого промислового шпіонажу, на що неодноразово скаржилися американські та німецькі компанії.

Досвід реформ Польщі для України є цікавим через те, що можна провести багато паралелей по території, чисельності населення, комуністичному минулому, рівню інфляції, який у 1989 р. складав 640%. Водночас Польщі на початку 1990-х було списано близько 20 млрд дол. (що складало приблизно 50% зовнішніх зобов'язань). Вагому роль у вдалому проведенні реформ зіграла ринкова психологія самих поляків. Українська ж ментальність на сьогодні дещо відрізняється. Для України може бути корисною лише реформа місцевого самоврядування.

Особливістю таких східноазійських країн, як Південна Корея, Тайвань, Гонконг та Сінгапур, що отримали назву «східноазійські тигри», є те, що вони за короткий час досягли феноменальних результатів. Вдале поєднання базових та специфічних чинників економічного зростання, яке відбулося на хвилі посилення глобалізації, залучення іноземних інвестицій, та активне нарощення експорту – це головні рецепти розвитку цих країн [3]. Почавши з імпортозаміщення, вони переорієнтувалися на незрівнянно більш ефективну стратегію зовнішньоорієнтованого розвитку. Придатні умови розвитку експорту створило і розташування країн на перехресті основних торгових шляхів світу. Нарощуванню експорту «азійських тигрів» сприяли неінвестиційні форми міжнародного економічного співробітництва, що не передбачали створення власності, але були розраховані на всебічне залучення капіталу приймаючих країн [11, с. 64–77].

Важливим фактором розширення присутності експорту «східноазійських тигрів» на світових ринках стало досягнення ними значного рівня конкурентоспроможності. За даними Всесвітнього економічного форуму, серед 144 країн за індексом конкурентоспроможності «східноазійські тигри» знаходяться в першій двадцятці. Гонконг посів 9 місце, обігнавши при цьому Японію. Тайвань знаходиться на 13 місці, залишивши позаду такі розвинуті країни, як Канада та Норвегія, а Південна Корея посіла 19 місце у рейтингу [13]. Практичною ілюстрацією високої конкурентоспроможності східноазійської четвірки є той факт, що у 2009 р. ТНК чотирьох «тигрів» у гострій боротьбі з потужними іноземними конкурентами отримали 7 з 10 найбільших контрактів на виробництво електроніки загальною вартістю в 196,5 млрд дол. П'ять контрактів (62,3% усієї суми) дісталися тайванським фірмам, по одному – фірмам Сінгапуру та Гонконгу. Підприємства цих корпорацій на той момент були розміщені в 19 країнах світу, включаючи США, Німеччину й Англію, на яких було зайнято близько мільйона людей [11, с. 64–77].

Дуже важливим для всього світу є феномен «китайського економічного дива», основними складовими якого є:

1. Трудовий ресурс мільйонів молодих людей, готових працювати 14 годин на добу за мізерну для ЄС і США заробітну плату. Цей потенціал дозволяє забезпечити 7% зростання ВВП на рік.

2. Американська концепція стимулювання Китаю як «східного флангу НАТО» часів «холодної війни» трансформувалася і гео економічний проект «суперництво-співробітництво». Гео економічна експансія КНР до Латинської Америки, Південно-Східної Азії, Африки.

3. Розвиток масштабного внутрішнього ринку [6, с. 137–145].

Якісною характеристикою та запорукою успішності китайської моделі є плановий, стратегічно обґрунтований характер реформ. Цьому сприяють стабільність і спадковість політичної системи Китайської Народної Республіки. У 1990-х роках створено 22 державні науково-дослідні інститути, що займаються прогнозуванням у різних сферах наукового знання. Фундаментальною ознакою «китайського економічного дива» є «наздоганяючий» характер модернізації – від аграрно-індустріальної до індустріально-аграрної з кластерами п'ятого та шостого технологічних укладів.

Відомим китайський економістом Го Сібао [4] виокремлено п'ять головних чинників успіху стратегії «наздоганяючої модернізації», яка визначила економічне лідерство КНР у XXI столітті:

1. **Капітал.** Було прийнято законодавство, що дозволило залучити до Китаю прямі іноземні інвестиції, обсяг яких збільшився з 5 млрд дол. у 1985 р. до 73,5 млрд дол. у 2005 р.

2. **Технології.** Здійснено стрибок через кілька технологічних укладів. Реалізується стратегія закупівлі, копіювання і використання розроблених у розвинених країнах технологій та продуктів.

3. **Люди.** Надлишок робочої сили, вартість якої є значно нижчою, ніж у розвинених економічних системах. Загальнодержавний курс на підвищення освітнього та фахового рівня працівників. Використання можли-

востей глобальної інформаційної мережі. Навчання за кордоном і повернення додому фахівців найпередовіших галузей.

4. **Інститути.** Започатковані у 1978 р. КПК реформи передбачали поетапний перехід від командно-адміністративної до ринкової економіки. Першим кроком стала відмова від колективних аграрних господарств на користь приватних фермерських, що у стислий час вирішило проблему дефіциту продовольства. Використовуються найпрогресивніші методи організації управління та регулювання економіки.

5. **Структура економіки.** Головним завданням реформ було зростання промислового виробництва – перехід від аграрної до індустріально-аграрної моделі економіки. У КНР зберігається державна монополія на імпорт життєво важливих для країни товарів: сирої нафти та нафтопродуктів, хімічних добрив, зерна, тютюну, бавовни, цукру, рослинної олії. При цьому лише державні компанії мають право на експорт чаю, рису, сої, шовку, кукурудзи, нафтопродуктів.

Для того, щоб збільшити вдвічі середній дохід на душу населення Великої Британії, потрібно 58 років, Сполучених Штатів – 47 років, Японії – 34 роки, Південної Кореї – 11 років, а Китаю – лише 10. Якщо КНР вдасться зберегти темпи зростання ВВП на душу населення на рівні 6-7%, то до 2020 р. рівень життя китайців досягне нинішнього рівня Іспанії [19].

ВВП Китаю у 2010 р. склав 5931206 млн дол., а у 2015 р. – у 2 рази більше – 10942952 млн дол. (рис. 2).

Окремою важливою складовою модернізації КНР став розвиток національної освіти та науки. Державна політика у цій сфері здійснюється у таких напрямках: 1) формування на базі університетів центрів НДДКР; 2) налагодження зв'язку між університетськими науковими центрами та промисловістю; 3) інтеграція національних наукових центрів у глобальний науковий простір.

Поступальний розвиток китайської науки ґрунтується на реалізації окремих державних програм [11]. Прийнята 1993 р. «Програма 211» передбачала входження на початок XXI століття 100 китайських університетів до переліку провідних світових наукових центрів.

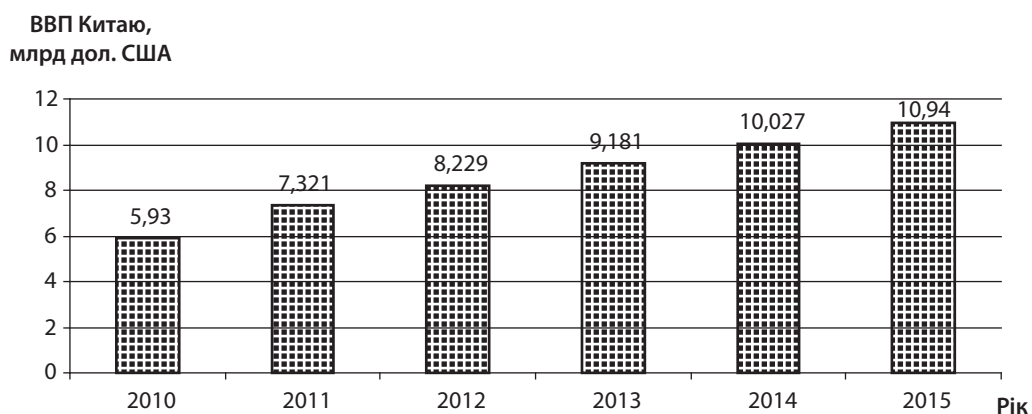

Рис. 2. ВВП Китаю в поточних цінах з 2010 по 2015 рр., млрд дол. США

Джерело: складено автором за даними [14].

У 1994 р. Академія наук Китаю розробила програму «Сто талантів», яка передбачала виділення кожному з науковців у віці до 45 років 240 тис. дол. на три роки для підтримки досліджень, житло та заробітну плату. У 1998 р. цю програму об'єднали з програмою «Знання – інновації – ініціативи». До 2004 р. державну підтримку отримали 899 учених, 392 з яких мали іноземний закордонний науковий ступінь, 778 – досвід роботи у провідних світових наукових центрах.

За період 1999–2008 рр. кількість публікацій науковців КНР у міжнародних наукових реферованих виданнях збільшилася більше, ніж на 400% – до 112 000. За кількістю публікацій у міжнародних наукових виданнях Китай вийшов на друге місце у світі після США, випередивши Німеччину та Японію. За цей самий час частка патентів КНР у загальносвітовій кількості збільшилася з 1,6% до 7,3%. За даними найавторитетнішої світової рейтингової агенції Times Higher Education Supplement, у 2009 р. серед 200 провідних світових навчальних закладів було 11 китайських університетів (5 з них представляли Гонконг).

Отже, саме органічне поєднання науки, бізнесу та влади є запорукою успішності китайської моделі інвестиційно-інноваційного розвитку, яка має стати визначальним прикладом для України.

Тільки інвестиційно-інноваційна діяльність може бути визначальним фактором економічного зростання національної економіки, тому для переходу на інвестиційно-інноваційну модель розвитку економіки України пропонується перейняти позитивний досвід досліджуваних країн, що систематизований на *рис. 3*.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуто особливості реформ провідних країн світу з визначенням позитивних сторін і результатів для їх адаптації в національній моделі інвестиційно-інноваційного розвитку України. Відображено основні проблеми соціально-економічного розвитку України. Доведено, що економіка України зараз знаходиться в жахливому стані. Її можуть спасти тільки інвестиції та інновації, які стануть основою інвестиційно-інноваційного розвитку за прикладом виходу з катастрофічної економічної ситуації Німеччини та Японії після II світової війни, Китаю – після «Великого стрибка», «східноазійських тигрів», США та Польщі. Проведено аналіз реформ та їх результатів у цих країнах з визначенням позитивного досвіду для України.

Обґрунтовано, що в глобальній економічній конкуренції виграють держави, які забезпечують сприятливі умови для інвестиційно-інноваційної діяльності, пов'язані з розробленням, упровадженням і використанням нової техніки та технологій.

Для переходу на модель інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України пропонується перейняти позитивний досвід досліджуваних країн, а саме: створити реальну стратегію інвестиційно-інноваційного розвитку України; імплементувати європейські норми в правову базу щодо інвестицій та інновацій; боротися

з монополіями; стимулювати структурну перебудову економіки; забезпечити зв'язок підприємств з університетами, науково-дослідними інститутами, розвивати міжнародну науково-технічну кооперацію, особливо у ВПК; застосовувати кластерний підхід організації промислового виробництва; забезпечити страхування інвестиційно-інноваційних ризиків державою; розпочати широкомасштабне будівництво житла та об'єктів інфраструктури для переселенців; сформувати та впровадити в дію комплекс податкових стимулів для розширення інвестиційно-інноваційної активності; удосконалити національну систему бухгалтерського обліку, аналізу, контролю і подання звітності для відображення об'єктів та результатів інвестиційно-інноваційного розвитку суб'єктів господарювання; використовувати залучені кредити та інвестиції на модернізацію економіки тощо.

Проведення подальших наукових досліджень та розробок слід зосередити на удосконаленні теорії та методології інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Баранова Е. В.** Мировая экономика : учебное пособие / Е. В. Баранова. – Барнаул : Издательство АлтГТУ, 2011. – 116 с.
- 2. Буренок В. М.** Развитие военных технологий XXI века: проблемы, планирование, реализация / В. М. Буренок, А. А. Ивлев, В. Ю. Корчак. – Тверь : Изд-во ООО «Купол», 2009. – 624 с.
- 3. Гасім С.** Українські перспективи застосування моделі економічного успіху «східноазійських тигрів» / С. Гасім // Вісник Міжнародного слов'янського університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – Т. 16, № 1-2. – С. 54–59.
- 4. Сибяо Го.** Почему экономика Китая растет так быстро: анализ, основанный на теории преимуществ запаздывающего развития [Электронный ресурс] / Го Сибяо. – Режим доступа : <http://www.opes.ru/1303650.html>
- 5. Іфу Лінь.** Китайське диво: стратегія розвитку та економічна реформа / Лінь Іфу, Цай Фан, Лі Чжоу / Пер. з кит. – Київ, 2001. – 250 с.
- 6. Мечніков Г. І.** Модернізація України і досвід Китаю / Г. І. Мечніков // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 3(20). – С. 137–145.
- 7. Михеев В.** Китай: новые компоненты стратегии развития / В. Михеев // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 7. – С. 48–56.
- 8. Свирко С. В.** Современные тенденции развития бюджетного учета в Украине / С. В. Свирко // Международный бухгалтерский учет. – 2014. – № 21 (315). – С. 53–66.
- 9. Свирко С. В.** Модернізація бюджетного обліку України як інструмент успішної інтеграції національного економіки до світового господарства / С. В. Свирко // Актуальні проблеми економіки. – К. : НАУ. – 2014. – № 5 (155). – С. 478–485.
- 10.** Структура економіки України за технологічними укладами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13vvoski.pdf>
- 11. Федоровский А. Н.** Феномен НИС: эволюция и современность / А. Н. Федоровский // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 7. – С. 64–77.
- 12. Simon, D. F.** China's Emerging Technological Edge: Assessing the Role of High End Talent / D. F. Simon, Cao Cong. – Cambridge; New York : Cambridge Univ. Press, 2009.
- 13. Schwab, K.** The Global Competitiveness Report 2012–2013: Full data edition / Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin // World Economic Forum, Geneva, 2012. – 545 p.

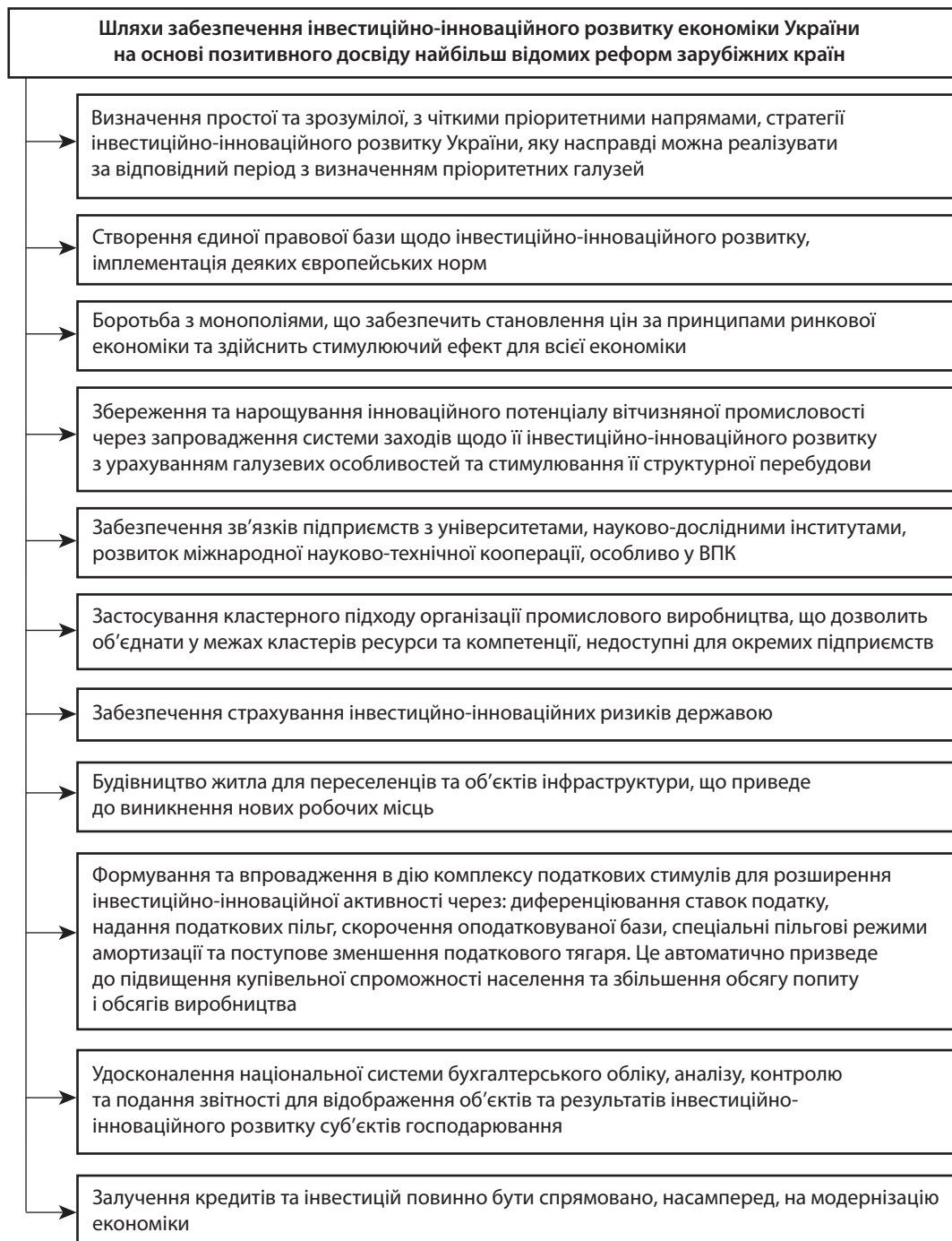

Рис. 3. Шляхи забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України на основі позитивного досвіду реформ зарубіжних країн

Джерело: складено автором.

14. China Economic Outlook [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.focus-economics.com/countries/china>

15. Історія відомих реформ сучасності, що може використати Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sylalyudey.org/publikatsiyi/istoriya-vidomih-reform-suchasnosti-shho-mozhe-vikoristati-ukrayina/>

16. Світовий досвід виходу з кризи в розвинених країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oplib.ru/random/view/942335>

17. Світовий досвід виходу з кризи в розвинених країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studopedia.su/5_18514_svitoviy-dosvid-vihodu-z-krizi-v-rozvinenih-krainah.html

18. Інноваційні моделі провідних країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/14016.2.1.001.pdf

19. Экономическое развитие Китая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://studbooks.net/34668/ekonomika/ekonomicheskoe_razvitie_kitaya

REFERENCES

Baranova, E. V. *Mirovaya ekonomika* [The world economy]. Barnaul: AltGTU, 2011.

Burenok, V. M., Ivlev, A. A., and Korchak, V. Yu. *Razvitiye voennykh tekhnologiy XXI veka: problemy, planirovaniye, realizatsiya* [The

development of military technology of the XXI century: problems, planning, implementation]. Tver: Kupol, 2009.

China Economic Outlook. <http://www.focus-economics.com/countries/china>

"Ekonomicheskoye razvitiye Kitaya" [China's economic development]. http://studbooks.net/34668/ekonomika/ekonomicheskoe_razvitie_kitaya

Fedorovskiy, A. N. "Fenomen NIS: evolutsiya i sovremennost" [NIC phenomena: evolution and modernity]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, no. 7 (2012): 64-77.

Hasim, S. "Ukrainski perspektivy zastosuvannya modeli ekonomichnoho uspihku «skhidnoaziiskykh tyhriv»" [Ukrainian prospects of application of model economic success of "Asian tigers"]. *Visnyk Mizhnarodnoho slov'ianskoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, vol. 16, no. 1-2 (2013): 54-59.

Ifu, L., Fan, Ts., and Chzhou, L. *Kytayske dyvo: stratehiia rozvytku ta ekonomichna reforma* [The Chinese miracle: development strategy and economic reform]. Kyiv, 2001.

"Istoriia vidomykh reform suchasnosti, shcho mozhe vykorystaty Ukraina" [The history of the famous reforms of the modern times, who can use Ukraine]. <http://sylalyudey.org/publikatsiyi/istoriya-vidomih-reform-suchasnosti-shho-mozhe-vikoristati-ukrayina/>

"Innovatsiini modeli providnykh krain svitu" [Innovative models leading countries of the world]. http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/14016.2.1.001.pdf

Mikheyev, V. "Kitay: novyye komponenty strategii razvitiya" [China: new components of the development strategy]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, no. 7 (2004): 48-56.

Mechnikov, H. I. "Modernizatsiia Ukrainy i dosvid Kytaiu" [The modernization of Ukraine and China's experience]. *Stratehichni priorytety*, no. 3 (20) (2011): 137-145.

Simon, D. F., and Cong, C. *China's Emerging Technological Edge: Assessing the Role of High End Talent*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2009.

Schwab, K., and Sala-i-Martin, X. "The Global Competitiveness Report 2012-2013: Full data edition". *World Economic Forum*. Geneva, 2012.

"Struktura ekonomiky Ukrainy za tekhnolohichnymy ukhadamy" [The structure of the economy of Ukraine by technological paradigms]. <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13vvoski.pdf>

Svirko, S. V. "Sovremennyye tendentsii razvitiya byudzhetnogo ucheta v Ukraine" [Modern trends in the development of the budget accounting in Ukraine]. *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet*, no. 21 (315) (2014): 53-66.

"Svitoviy dosvid vykhodu z kryzy v rozvynenykh krainakh" [Experience the world out of the crisis in developed countries]. <http://oplib.ru/random/view/942335>

"Svitoviy dosvid vykhodu z kryzy v rozvynenykh krainakh" [Experience the world out of the crisis in developed countries]. http://studopedia.su/5_18514_svitoviy-dosvid-vihodu-z-krizi-v-rozvinenih-krainah.html

Svirko, S. V. "Modernizatsiia biudzhetnoho obliku Ukrainy yak instrument uspishnoi intehratsii natsionalnoho ekonomiky do svitovoho hospodarstva" [Modernization of budget accounting of Ukraine as a tool for successful integration of national economy to the global economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5 (155) (2014): 478-485.

Sibao, G. "Pochemu ekonomika Kitaya rastet tak bystro: analiz, osnovanny na teorii preimushchestv zapazdyvayushchego razvitiya" [Why China's economy is growing so fast: analysis based on the theory of advantages of late development]. <http://www.opec.ru/1303650.html>

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ІНДУСТРІЇ ПРОГРАМНОЇ ПРОДУКЦІЇ

© 2016 КОВАЛЬ О. В.

УДК 336.22:004(477)

Коваль О. В. Світовий досвід податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції

Мета статті полягає в дослідженні прогресивного досвіду податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції в розвинених країнах світу та визначення шляхів удосконалення процесів оподаткування їх в Україні. Виявлено, що у світовій практиці використовуються комбінації з чотирьох видів податкових стимулів: податкове вирахування (зменшення податкової бази на величину витрат); податковий кредит (зменшення податку до сплати на величину інвестицій); пільгові ставки (з податку на прибуток, з ПДВ або як звільнення від митних зборів); прискорена амортизація (основних засобів). З неподаткових стимулів у світі широко застосовують різні грошові гранти і фінансові програми. Запропоновано шляхи вдосконалення процесів податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції в Україні, враховуючи позитивний досвід промислово розвинутих країни та країн Європейського Союзу.

Ключові слова: індустрія програмної продукції, податкове регулювання, світовий досвід.

Бібл.: 8.

Коваль Олександр Валерійович – аспірант, Хмельницький університет управління та права (вул. Героїв Майдану, 8, Хмельницький, 29000, Україна)
E-mail: kovaloleksii@gmail.com

УДК 336.22:004(477)

UDC 336.22:004(477)

Коваль А. В. Мировой опыт налогового регулирования субъектов индустрии программной продукции

Koval O. V. The World Experience of Tax Regulation of Actors in the Software Industry

Цель статьи заключается в исследовании прогрессивного опыта налогового регулирования субъектов индустрии программной продукции в развитых странах мира и определение путей совершенствования процессов налогообложения их в Украине. Выявлено, что в мировой практике используются комбинации из четырёх видов налоговых стимулов: налоговый вычет (уменьшение налоговой базы на величину расходов); налоговый кредит (уменьшение налога к уплате на величину инвестиций); льготные ставки (по налогу на прибыль, по НДС или освобождение от таможенных сборов); ускоренная амортизация (основных средств). Из неналоговых стимулов в мире широко применяют различные денежные гранты и финансовые программы. Предложены пути совершенствования процессов налогового регулирования субъектов индустрии программной продукции в Украине, учитывая положительный опыт промышленно развитых страны и стран Европейского Союза.

The article is aimed at studying the progressive experience of tax regulation of actors in the software industry in the developed world countries, determining ways of improving processes of their taxation in Ukraine. The article discloses that in the world practice combinations of four types of the tax incentives are used: tax deduction (decreasing the tax base as to the amount of expenses); tax credit (decreasing taxes payable as to value of investment); preferential rates (on income tax, VAT, or exemption from customs duties); accelerated depreciation (of fixed assets). As for the non-tax incentives, various monetary grants and financial programs are widely used in the world. Some ways to improve the processes of tax regulation of actors in the software industry in Ukraine have been proposed, taking into account positive experience of the industrialized countries and the European Union Member States.

Ключевые слова: индустрия программной продукции, налоговое регулирование, мировой опыт.

Keywords: software industry, tax regulation, world experience.

Библ.: 8.

Bibl.: 8.

Коваль Алексей Валериевич – аспирант, Хмельницкий университет управления и права (ул. Героев Майдана, 8, Хмельницкий, 29000, Украина)
E-mail: kovaloleksii@gmail.com

Koval Oleksii V. – Postgraduate Student, Khmelnytsky University of Management and Law (8 Heroiv Maidanu Str., Khmelnytskyi, 29000, Ukraine)
E-mail: kovaloleksii@gmail.com

Протягом усіх років незалежності України, індустрія програмної продукції розвивається практично без жодного втручання з боку держави. Незважаючи на це, в Україні сформувався дуже потужний інтелектуальний потенціал і високі темпи зростання саме в індустрії програмної продукції.

Вона успішно конкурує на світовому ринку, невпинно демонструє високі темпи розвитку та надає робочі місця як найменше 60 тис. фахівцям. Не вимагаючи капітальних вкладень і державних інвестицій, індустрія забезпечує до 2% ВВП країни. Обсяг експорту сектора у 2015 р. перевищив \$1 млрд [7].

Проте відсутність підтримки з боку держави української індустрії може призвести до негативних наслідків, зокрема, до стагнації розвитку та втрати конкурентоспроможності вітчизняних компаній на світовому ринку [1, с. 43].

У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага податковому регулюванню

суб'єктів індустрії програмної продукції. Вагомий внесок у дослідження цього питання зробили такі відоми вітчизняні вчені, як: Ю. М. Бажал, М. Г. Делягін, Т. В. Єршова, А. Я. Жаліло, В. Л. Іноземцев, А. Г. Мельник, С. І. Романенко; зарубіжні – Дж. Акерлоф, В. Мунтіян, Х. Каравелі, М. Кларк, Дж. Стігліц та багато інших. Однак в Україні зазначене питання потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження прогресивного досвіду податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції у розвинених країнах світу та визначення шляхів удосконалення процесів оподаткування їх в Україні.

Досвід країн – світових лідерів у сфері індустрії програмної продукції – свідчить про те, що вони вже давно усвідомили перспективи розвитку інноваційних продуктів, які можуть створюватися суб'єктами програмної індустрії, і що основною передумовою їх успішного розвитку є введення податкового регулювання.

Так, у США діють декілька спеціальних економічних зон і режимів оподаткування для суб'єктів програмної продукції. У Каліфорнії існує 36 таких зон, і в кожній з них вони мають можливість ретроспективно отримати пільгу. У 2009 р. прийнято закон, згідно з яким усі суб'єкти програмної продукції, що створили нові робочі місця за останні п'ять років, отримали по 40 тис. доларів повернення кредитів та повернення сплаченого податку на прибуток на кожну людину. Крім того, на федеральному рівні в США діють так звані податкові пільги для суб'єктів програмної продукції, що передбачають зниження суми податкових зобов'язань з податку на прибуток на 20% від суми коштів, що спрямовуються на розробки та дослідження [1].

Яскравим прикладом того, як застосування податкових стимулів сприяє розвитку індустрії програмної продукції, є Індія. Нині її частка складає 9,5% ВВП, хоча ще в 1998 р. становила лише 1,2% і 38% у структурі експорту послуг. Суб'єкти індустрії програмної продукції є найбільшими роботодавцями країни – в галузі працюють 10 млн осіб [4].

Заходи уряду щодо розвитку індустрії та підвищення її віддачі для індійської економіки пов'язані, насамперед, із офшорним програмуванням – створенням спеціальних зон із сприятливими умовами оподаткування (податкове вирахування, звільнення від податків і прискорена амортизація).

Крім цього, уряд Індії застосовує податкові стимули для окремих підприємств у вигляді пільг, що діють на період від 10 років і більше. Водночас, щоб скористатися податковими пільгами, необхідно відповідати цілому ряду критеріїв, серед яких проведення аудиту та надання звіту за його підсумками.

Іншим напрямом урядової політики щодо підтримки індустрії стала реалізація програми «Програмних технологічних парків», основним завданням яких було створення сприятливих інфраструктурних умов для експорту (розвиток комунікаційної мережі, надання юридичної підтримки тощо). Схема програмних технологічних парків об'єднує концепції інституційної підтримки експорту та вільної економічної зони, а також принципів наукових/технологічних парків з досвіду інших країн. Підтримка здійснюється на всіх стадіях: від реєстрації суб'єкта індустрії програмної продукції, пошуку партнерів та замовників, видача дозволів на експорт та імпорт, можливість орендувати приміщення за невисокими орендними ставками і планувати своє зростання та інвестиції залежно від бізнес-моделі та отримувати ряд пільг, у тому числі: звільнення від митних зборів, можливість імпортувати все необхідне обладнання (у тому числі по лізингу), спеціальні умови імпорту комп'ютерів для проведення тренінгів. За дев'ять років роботи цієї програми створено 14 парків.

Реалізація програми розвитку експорту індустрії програмної продукції через створення спеціальних умов і вільних економічних зон мала кілька важливих наслідків. По-перше, це стимулювало створення власне індійських компаній в цьому секторі. По-друге, сприяло тому, що багато великі іноземні виробники програмного за-

безпечення створили в Індії свої дочірні фірми та філії. Зокрема, в індійському місті Хайдарабад створений єдиний закордонний центр з розробки програмного забезпечення компанії Microsoft. Там же розташований центр розробок компанії Adobe Systems Inc. Іншими великими компаніями, які відкрили свої центри в Бангалорі, стали Electronic Design Automation (EDA), View Logic Systems, Polaroid, Daimler Benz та ін. Усього послугами індійського офшорного програмування користуються зараз близько 200 найбільших компаній світу, що входять у список Fortune. Нарешті, реалізація програми стимулювало залучення портфельних іноземних інвестицій в розвиток великих індійських компаній цієї сфери [6].

Завдяки цим ініціативам сьогодні Індія є найбільшим постачальником програмних продуктів. Більше того, галузь очолила процес трансформації економіки і змінила сприйняття країни на світовому ринку.

Китай також надає хороші податкові пільги, включаючи знижену ставку ПДВ (0% для певних послуг суб'єктів програмної продукції), пільгову ставку з податку на прибуток (15% суб'єктів індустрії програмної продукції за основною ставкою 25%) і звільнення від митних зборів при імпорті інноваційного обладнання. Також держава відшкодовує весь сплачений ПДВ з інноваційного обладнання, купленого всередині країни [2].

У Сінгапурі діє територіальна система оподаткування. Якщо частина доходу сінгапурської компанії вважається отриманою поза територією Сінгапуру, вона не оподатковується. Разом з тим, Сінгапур застосовує додатковий стимул суб'єктів програмної продукції у вигляді податкових відрахувань від 100% до 300% цільових витрат. При цьому податкове відрахування понад 150% може застосовуватися тільки підприємствами, діяльність яких здійснюється у межах країни. Також компаніям дозволяється відносити до витрат прямі витрати на розробку та дослідження програмних продуктів, включаючи амортизацію відповідного обладнання і зарплати працівників.

Для стимулювання суб'єктів індустрії програмної продукції в Ізраїлі застосовуються податкові пільги та гранти, а саме – знижені ставки податку на прибуток до 16% і, в деяких випадках, навіть до 5% (при звичайній ставці податку на прибуток 25%). Ставки варіюються залежно від розміру суб'єкта та пріоритетності території, де він працює. Серед особливостей податкового регулювання Ізраїлю можна назвати і пільговий режим для бізнес-ангелів (приватних інвесторів), який дозволяє їм з свого неоподаткованого доходу віднімати суму інвестицій (максимальна сума вирахування для однієї компанії – 5 млн нових ізраїльських шекелів), тим самим де-факто зменшувати податок на доходи фізичних осіб.

Щодо податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції у країнах Євросоюзу, то практично всі вони мають сприятливі умови. Окремо варто виділити Ірландію і сусідні з Україною країни – Чехію, Словаччину і Польщу. Ірландія є другим у світі експортером програмного забезпечення після США. У даний час тут виробляється понад 40% усього програмного забезпечення для персональних комп'ютерів, що продається в

Європі. Індустрія програмного забезпечення в Ірландії складається з 550 компаній, в яких зайнято понад 15 тис. осіб. Діяльність в Ірландії більше 120 зарубіжних компаній з виробництва програмного забезпечення досить широка і полягає в розробці базової продукції та кастомізації її під вимоги користувачів і т. ін.

Прибуток, отриманий від виробництва і надання відповідних послуг у цій сфері, підлягає оподаткуванню за ставкою 10 % до 31 грудня 2002 р., у той час як стандартна ставка податку на прибуток становила 28 %. З 1 січня 2003 р. запроваджено єдину корпоративну ставку податку в розмірі 12,5. Надаються також значні гранти на покриття початкових витрат [6].

Отже, ірландські закони, по суті, перетворили країну в своєрідну офшорну зону та формують досить ліберальні умови для розвитку торгівлі й промисловості.

Податкові пільги загального характеру, а також спеціальні пільги для розвитку в країні високих технологій, становлять важливу частину загального пакету стимулюючих заходів, доступних як національним, так і іноземним компаніям. Для відкриття бізнесу в Ірландії не вимагається спеціальний дозвіл або реєстрація в якості податкового резидента, діяльність іноземної компанії може здійснюватися через філію.

У Польщі допускаються податкові відрахування в розмірі 20–50–100 % (залежно від виду витрат), у Словаччині – до 125–150 % і в Чехії – до 200 %. Крім того, в Чехії суб'єкти індустрії програмної продукції можуть звільнитися від податку на прибуток (поточна ставка – 19%) на 10 років. Словаччина надає податковий кредит у розмірі до 35%.

Окрім цього, європейські країни в податковому регулюванні суб'єктів індустрії програмної продукції застосовують режим IP Vox – надання часткового звільнення від податку на прибуток. Такі пільгові податкові режими присутні, зокрема, в законодавстві Нідерландів, Люксембургу, Кіпру та Мальти [3], і може бути запроваджено і в Україні.

Так, наприклад, наявність IP innovation Vox в Нідерландах дозволяє використовувати пільговий режим оподаткування, при якому податок на прибуток становить 5 % для програмної продукції. IP Vox відноситься до прибутку, отриманого від нематеріальних активів – патентів на власні розробки, видані як у Нідерландах, так і через міжнародну процедуру. Компанія, яка має намір використовувати цей режим, повинна нести всі ризики і витрати, пов'язані з дослідницькою діяльністю і розробками, незалежно від місця, де така діяльність здійснювалася. Також режим IP innovation Vox застосовується і для незапатентованих прав на продукцію, якщо платнику податків було надано сертифікат на дослідницьку діяльність і розробки (R&D) Міністерства економіки Нідерландів. Даний сертифікат є доказом інноваційного характеру об'єкта інтелектуальної власності. Наприклад, якщо компанія розробила нове ПЗ під час здійснення дослідницького проекту і їй було надано R&D сертифікат, існує можливість відносити чистий прибуток від такого активу до доходів IP Vox (при схваленні нідерландських податкових органів).

При плануванні податкового та корпоративного структурування варто враховувати податок на репатріацію дивідендів з Нідерландів (15%), який може бути зменшений при наявності двосторонніх Угод про уникнення подвійного оподаткування. Водночас податок на репатріацію роялії відсутній, що робить юрисдикцію привабливою для використання ліцензійних угод.

У Люксембурзі режим IP Vox надає суб'єктам індустрії програмної продукції звільнення в розмірі 80 % чистого доходу, отриманого від програмної продукції, яка була придбана або зареєстрована після 31 грудня 2007 р. Звичайна ставка корпоративного податку становить 21 %, але, враховуючи режим IP Vox, ефективна ставка оподаткування становитиме 4,2 % [3].

Кіпрський режим IP Vox було введено у травні 2012 року, і застосовується він із січня 2012 р. Згідно з податковим законодавством 80 % доходу суб'єктів, які здійснюють діяльність у сфері індустрії програмної продукції, підлягає звільненню від оподаткування. Інші 20 % доходу підлягають оподаткуванню за стандартною ставкою 12,5 %. У результаті, ефективна ставка оподаткування таких суб'єктів складе 2,5 %.

Мальтійська юрисдикція цікава, насамперед, для нерезидентів Мальти. Незважаючи на застосування високої ставки корпоративного податку (35 %), нерезидентні акціонери мають право на податкове відшкодування в розмірі 5/7 сплаченого податку на прибуток, отриманий від пасивних відсотків і роялії. У цьому випадку ефективна ставка оподаткування становитиме 10 %. Термін «пасивні відсотки і роялії» відповідно до Статті 2 Закону про прибутковий податок (Income Tax Act, Chapter 123) застосовний виключно до відсотків і роялії, отриманих від діяльності, не пов'язаної прямо або побічно із звичайною торговельною діяльністю компанії – тобто для холдингових компаній або «утримувачів» активів [1].

Окрім зазначеного, всі країни ЄС активно надають гранти та створюють фінансові програми для розвитку індустрії програмної продукції.

Узагальнюючи світовий досвід податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції, слід зазначити, що для отримання податкових пільг та іншої державної підтримки всі країни висувають досить жорсткі вимоги до компаній-претендентів.

По-перше, більшість країн, за винятком Сінгапуру, вимагають проводити роботи повністю або частково на своїй території. Лише кілька країн проявляють поблажливість в цьому питанні і дозволяють частину робіт проводити в інших країнах. Наприклад, Китай, Ірландія, Чехія. Для прикладу, в Китаї досить проводити 60 % діяльності всередині країни. Також суб'єктам індустрії програмної продукції необхідно обґрунтувати своє право користуватися пільгами. Наприклад, у Чехії та Словаччині необхідно подавати документацію в державні органи, в якій буде аргументуватися право отримувати податкову пільгу. Крім того, податкові кредити в Словаччині можуть отримати тільки технологічні центри, які зареєстровані в різних містах, але за межами Братислави. Багато країн також вимагають реєструвати створені програмні продукти на своїй терито-

рії, для того, щоб у майбутньому, коли суб'єкт індустрії програмної продукції почне генерувати прибуток від розробленої продукції, країна змогла його оподатковувати. Важливо відзначити, що отримати дозвіл використовувати пільговий режим не завжди просто. Суб'єкти індустрії програмної продукції зобов'язані пройти ряд процедур у держорганах, що зупиняє деякі компанії в спробах одержання податкових пільг [2].

Досвід податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції Російської Федерації свідчить, що в російському законодавстві робляться спроби надати податкові стимули для розвитку компаній у сфері індустрії програмної продукції. В основному вони полягають у зменшенні податків для таких фірм та їх клієнтів і в зниженні страхових внесків у позабюджетні фонди [8].

Водночас, наприклад, у Білорусі прийнято спеціальну урядову програму стимулювання індустрії програмної продукції – «Білоруський Хай-Тек Парк», якою запроваджено особливі умови оподаткування суб'єктів індустрії програмної продукції – вони не платять податку на прибуток, звільнені від ПДВ на товари і послуги індустрії, ставка податку на доходи фізосіб – 9% фонду зарплати. Соціальний платіж становить 35% з однієї мінімальної зарплати [5].

Отже, у світовій практиці податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції використовуються комбінації з чотирьох видів податкових стимулів:

- ✦ податкове вирахування (зменшення податкової бази на величину витрат);
- ✦ податковий кредит (зменшення податку до сплати на величину інвестицій);
- ✦ пільгові ставки (з податку на прибуток, з ПДВ або як звільнення від митних зборів);
- ✦ прискорена амортизація (основних засобів).

Вони націлені на зниження ПДВ, податку на прибуток, податку на приріст капіталу та, іноді, – податку на доходи фізичних осіб. При цьому в різних країнах застосовують різні комбінації податкових стимулів.

З неподаткових стимулів у світі широко застосовують різні грошові гранти і фінансові програми. Їх надають як окремі країни, так і Євросоюз. Лідером серед країн ЄС з отримання грантів є Польща. Крім цього, існують і точкові міжнародні угоди, наприклад, у Ізраїлю, який охоче співпрацює з іншими країнами для спільного фінансування інноваційних розробок у сфері індустрії програмної продукції.

З усіх перерахованих пільг в Україні працює тільки звільнення від ПДВ на поставку програмного забезпечення. Тому для України, яка досі вдало конкурувала на глобальному ринку, необхідний податковий режим, схожий з такими, що створені в країнах-конкурентах.

ВИСНОВКИ

Отже, враховуючи позитивний світовий досвід податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції, для України необхідним є:

- ✦ запровадження державної підтримки розвитку суб'єктів індустрії, стандартизації та впровадження систем якості, запровадження ефективної системи правової охорони програмних продуктів, урегулювання інвестиційної діяльності, особливо в питаннях офшорного програмування;
 - ✦ запровадження єдиного державного реєстру суб'єктів індустрії програмної продукції, за допомогою якого створюються сприятливі умови для розвитку на основі об'єктивних критеріїв та з урахуванням виконання ними державно важливих завдань;
 - ✦ створення відкритої онлайн-бази даних вітчизняних виробників програмної продукції та загальнодержавного банку замовлень на її розробку;
 - ✦ розгляд можливості введення «канікул»;
 - ✦ запровадження пільгового оподаткування для розробників програмної продукції.
- З метою підвищення експорту вітчизняної програмної продукції здійснити заходи щодо:
- ✦ спрощення процедури відкриття та реєстрації нових підприємств, в тому числі з іноземним капіталом;
 - ✦ звільнення від експортного мита виробленої продукції та наданих послуг;
 - ✦ введення пільг за умови придбання засобів виробництва на внутрішньому ринку в частині компенсації ПДВ та звільнення від акцизу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук Г. Зарубіжний досвід стимулювання ІТ-компаній / Г. Андрощук // Інтелектуальна власність в Україні. – 2014. – № 12. – С. 43–52.
2. Аристов А. Мировая практика финансовых стимулов в ИТ [Электронный ресурс] / А. Аристов, А. Гусейнова. – Режим доступа : http://ko.com.ua/mirovaya_praktika_finansovyh_stimulov_v_it_113632
3. Голян Л. Европейские офшоры для ИТ-компаний [Электронный ресурс] / Л. Голян. – Режим доступа : <http://itexpert.org.ua/blogi/item/33767-evropejskie-offshoivy-dlya-it-kom-panij.html>
4. Досвід Індії: які податкові стимули потрібні ІТ-галузі в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.itukraine.org.ua/news/dosvid-indiyi-yaki-podatkit-galuzi-v>
5. Дульська І. В. Нагальні проблеми розвитку сектору інформаційних технологій України та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Дульська І. В. – Режим доступу: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/47080/43208>
6. Зарубежный опыт развития отраслей информационных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/bea/bulletin/2000/bea262000bull/bea262000bull000.htm>
7. Пільги для ІТ індустрії – чи є майбутнє? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pandia.ru/user/publ/17402PRES_REL_Z_P_lmzgi_dlya_IT_ndustr_chi_majbutn
8. Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення : науково-практичне видання / Автори-упорядники: Г. О. Андрощук, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське видавництво, 2012. – 384 с.

Рецензент – Лазоренко Л. В., кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів та банківської справи Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Київ)

REFERENCES

Androshchuk, H. "Zarubizhnyi dosvid stymuliuvannya IT-kompanii" [Foreign experience of stimulating of the it companies]. *Intelektualna vlasnist v Ukraini*, no. 12 (2014): 43-52.

Aristov, A., and Guseynova, A. "Mirovaya praktika finansovykh stimulov v IT" [International practice financial incentives in it]. http://ko.com.ua/mirovaya_praktika_finansovykh_stimulov_v_it_113632

Androshchuk, H. O., and Shevchenko, M. M. *Stvorennia v Ukraini spryiatlyvykh umov dlia rozvytku industrii prohramnoho zabezpechennia* [The creation in Ukraine of favorable conditions for the development of the software industry]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2012.

"Dosvid Indii: yaki podatkovy stymuly potribni IT-haluzi v Ukraini" [The Indian experience: what tax incentives are needed by the IT industry in Ukraine]. <http://www.itukraine.org.ua/news/dosvid-indiyi-yaki-podatkit-galuzi-v>

Dulska, I. V. "Nahalni problemy rozvytku sektoru informatsiinykh tekhnolohii Ukrainy ta shliakhy yikh vyrishennia" [Urgent problems of development of information technology sector in Ukraine and ways of their solution]. <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/47080/43208>

Golyan, L. "Yevropeyskiye offshory dlya IT-kompaniy" [European offshore it companies]. <http://itexpert.org.ua/blog/item/33767-evropejskie-offshoij-dlya-it-kom-panij.html>

"Pilhy dlia IT industrii – chy ye maibutnie?" [Benefits for the IT industry - is there a future?]. http://pandia.ru/user/publ/17402PRES_REL_Z_P_lmzgi_dlya_IT_ndustr_chi_majbutn

"Zarubezhnyy opyt razvitiya otrasley informatsionnykh tekhnologiy" [Foreign experience of development of branches of information technology]. <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/bea/bulletin/2000/bea262000bull/bea262000bull000.htm>

ІДЕНТИФІКАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СИСТЕМНІ СКЛАДОВІ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ

© 2016 КИЗИМ М. О., ШПІЛЄВСЬКИЙ В. В., САЛАШЕНКО Т. І., БОРЩ Л. М.

УДК 330.3:620.9

Кизим М. О., Шпілевський В. В., Салашенко Т. І., Борщ Л. М. Ідентифікація національної моделі енергетичної безпеки України: системні складові та пріоритетні напрями

Метою статті є концептуальне обґрунтування національної моделі енергетичної безпеки України, враховуючи особливості її паливно-енергетичного циклу. Енергетична безпека розглядається як стан національної енергосистеми, що забезпечує її існування і розвиток та гарантує задоволення енергетичних інтересів її суб'єктів. До системних проблем енергетичної безпеки України віднесено: енергетичну залежність від імпорту практично всіх ключових видів паливно-енергетичних ресурсів; низьку диверсифікованість виробництва та імпорту паливно-енергетичних ресурсів; високу інтенсивність енергоспоживання у всіх секторах економіки та побути; неузгодженість структури енергоспоживання зі структурою національного енергетичного потенціалу; низьку ефективність перетворення первинних паливно-енергетичних ресурсів у кінцеву енергію. До стратегічних цілей розбудови енергетичної безпеки України віднесено енергетичну незалежність, енергоефективність, енергозбереження та мобілізаційну енергетику. За цими складовими в розрізі окремих видів паливно-енергетичних ресурсів представлено пріоритетні напрями зміцнення рівня безпеки. Обґрунтовано можливості забезпечення енергетичної безпеки України шляхом реконструкції енергетичного циклу України на основі взаємозамінності дефіцитних енергоресурсів.

Ключові слова: енергетична безпека, енергоефективність, енергонезалежність, енергозбереження, мобілізаційна енергетика, паливно-енергетичні ресурси.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 25.

Кизим Микола Олександрович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ndc_ipn@ukr.net

Шпілевський Володимир Вікторович – кандидат економічних наук, завідувач відділу економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Салашенко Тетяна Ігорівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Борщ Лариса Михайлівна – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 330.3:620.9

UDC 330.3:620.9

Кизим Н. А., Шпилевский В. В., Салашенко Т. И., Борщ Л. М. Идентификация национальной модели энергетической безопасности Украины: системные составляющие и приоритетные направления

Kyzym M. O., Shpilevskiy V. V., Salashenko T. I., Borshch L. M. Identifying the National Model of the Energy Security of Ukraine: System Components and Priority Directions

Целью статьи является концептуальное обоснование национальной модели энергетической безопасности, учитывая особенности её топливно-энергетического цикла. Энергетическая безопасность рассматривается как состояние национальной энергосистемы, обеспечивающее её существование и развитие, а также гарантирующее удовлетворение энергетических интересов её субъектов. К системным проблемам энергетической безопасности Украины отнесены: энергетическая зависимость от импорта практически всех ключевых видов топливно-энергетических ресурсов; низкая диверсификация производства и импорта топливно-энергетических ресурсов; высокая интенсивность энергопотребления во всех секторах экономики и в быту; несогласованность структуры энергопотребления со структурой национального энергетического потенциала; низкая эффективность преобразования первичных топливно-энергетических ресурсов в конечную энергию. К стратегическим целям обеспечения энергетической безопасности Украины отнесены энергетическая независимость, энергоэффективность, энергосбережение и мобилизационная энергетика. По данным составляющим в разрезе отдельных видов топливно-энергетических ресурсов представлены приоритетные направления укрепления уровня безопасности. Обоснована возможность обеспечения энергетической безопасности Украины путём реконструкции энергетического цикла Украины на основе взаимозаменяемости дефицитных энергоресурсов.

The article is concerned with the conceptual substantiating the national energy security model, taking into consideration peculiarities of its fuel-energy cycle. Energy security is seen as a status of the national energy system, which ensures its existence and development, as well as provides the satisfaction of energy interests of its entities. The system problems of the energy security of Ukraine include: energy dependence on imports of almost all the pivotal types of the fuel-energy resources; low diversification of production and import of fuel-energy resources; high intensity of energy use in all sectors of the economy and everyday living; the energy consumption patterns that are inconsistent with the structure of the national energy potential; low efficiency of converting the primary energy resources into the final energy. To the strategic goals of ensuring the energy security of Ukraine are assigned energy independence, energy efficiency, energy saving and mobilization energetics. According to these components in the context of individual types of the fuel-energy resources priority areas for strengthening the security level have been represented. The opportunity to ensure the energy security of Ukraine by reconstruction of the energy cycle in Ukraine based on interchangeability of the scarce energy resources has been substantiated.

Keywords: energy security, energy efficiency, energy independence, energy saving, mobilization energetics, fuel-energy resources.

Fig.: 5. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 25.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, энергоэффективность, энергонезависимость, энергосбережения, мобилизационная энергетика, топливно-энергетические ресурсы.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Библ.:** 25.

Кизим Николай Александрович – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, директор Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ndc_ipn@ukr.net

Шпилевский Владимир Викторович – кандидат экономических наук, заведующий отделом экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Салашенко Татьяна Игоревна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Борщ Лариса Михайловна – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Енергетична складова відіграє вкрай важливу роль у забезпеченні національної безпеки та гарантуванні сталого розвитку України. Однак у 2015 р., за даними Всесвітньої енергетичної ради, Україна посіла 110 місце серед 180 країн світу за показником енергетичної сталості, тоді як безпосередньо за рівнем енергетичної безпеки її рейтинг скоротився на 34 пункти відносно рівня 2014 р. і становив 88 місце [1]. У дослідженнях енергетичної безпеки Інституту 21 століття США з-поміж 25 країн світу – найбільших енергоспоживачів України відводиться останнє місце в цьому рейтингу [2].

На сьогодні проблемам дослідження національної енергетичної безпеки присвячені роботи провідних зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як Дж. Джуел та А. Черп [3], А. Качинський [4], Б. Круйт [5], А. Міхалевич [6], Б. Совакул [7], А. Сменьковський [8] та інших. Водночас ця проблема турбує міжнародні організації: Міжнародне енергетичне агентство [9], Всесвітню енергетичну раду [1], Світовий Банк [10], Економічний інститут країн АСЕАН і Східної Азії [11], Ініціативну групу з енергетичної безпеки і клімату при Брукінзькому інституті [12]. Проте об'єктивно можна засвідчити відсутність дієвих моделей енергетичної безпеки, здатних протидіяти негативним чинникам

Метою цієї публікації є концептуальне обґрунтування національної моделі енергетичної безпеки України, враховуючи особливості її паливно-енергетичного циклу. У межах цієї статті розглядаються такі основні завдання: по-перше, аналіз системних проблем енергетичної безпеки України; по-друге, визначення стратегічних орієнтирів енергетичної політики України; по-третє, обґрунтування можливостей реструктуризації енергетичного циклу на основі взаємозамінності паливно-енергетичних ресурсів; по-четверте, вибір пріоритетних напрямів зміцнення енергетичної безпеки України.

У роботах авторів [13, 14, 15] неодноразово доводилося, що оцінка енергетичної безпеки повинна здійснюватися за її детермінантами (видами паливно-енергетичних ресурсів), тоді як дослідити її стан за агрегованим національним паливно-енергетичним балансом неможливо. На основі ґрунтового аналізу енергетичної безпеки у 2014 р. (рис. 1) було визначено такі тенденції за її детермінантами:

1) у газовій сфері мала місце позитивна динаміка, що дало змогу увійти та закріпитися Україні в зоні передкризового стану. Сприяли цьому зниження споживання природного газу та диверсифікація його зовнішніх постачань;

2) у вугільній сфері спостерігалася мінлива тенденція: зміна структури власності позитивно позначилася на цьому виді енергобізнесу, однак подальша окупація частини території України призвела до втрати вугільного енергопотенціалу як тієї єдиної складової-запоруки національної енергетичної незалежності, а монополізація вертикально-інтегрованими структурами бізнесу – до перебудови ринку на основі квазіконкурентних відносин;

3) у нафтовій та нафтопродуктовій сферах ситуація постійно погіршувалася та наразі характеризується занепадом національної нафтопереробки разом із виснаженням легкодоступних покладів нафти.

Відтак, загальний стан енергетичної безпеки України визначається як передкризовий із стрімким тяжінням до кризового стану, а її системні проблеми можуть бути сформульовані як:

1) енергетична залежність від імпорту практично всіх ключових видів паливно-енергетичних ресурсів. Національна економіка України завжди була енергодефіцитною. За даними British Petroleum, у 2014 р. стратегічний рівень забезпеченості національних енергетичних

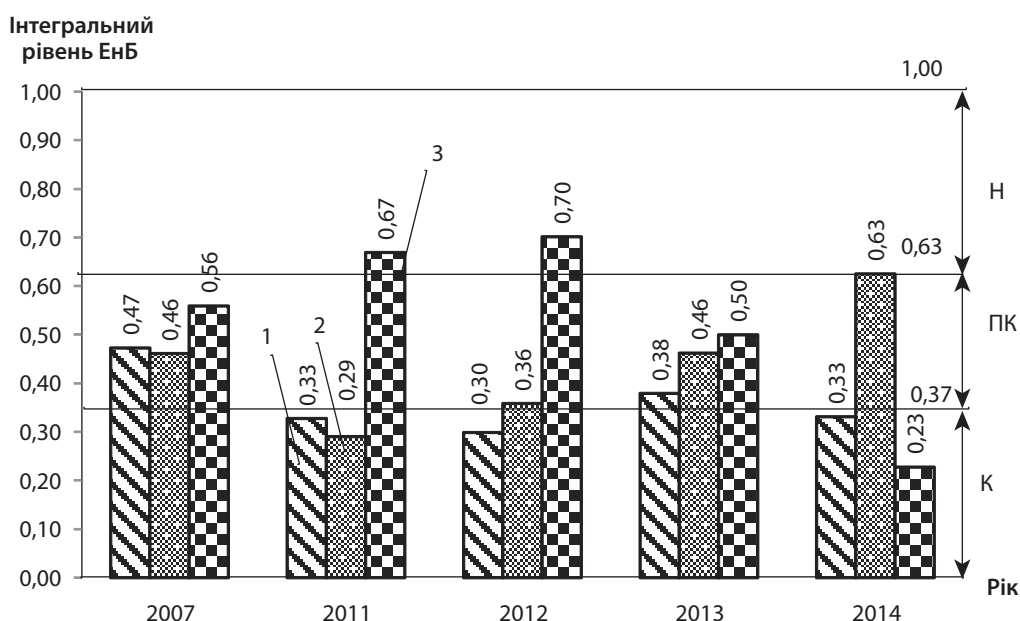

Рис. 1. Динаміка рівня енергетичної безпеки України безпеки за основними паливними сферами енергокористування у 2007–2014 рр.:

1 – нафта та нафтопродукти; 2 – природний газ; 3 – вугілля; Н – нормальний стан; ПК – передкризовий стан; К – кризовий стан.

потреб за рахунок розвіданого потенціалу традиційних паливно-енергетичних ресурсів (*reserves-to-production ratio*) складав: за природним газом – 54 роки, за нафтою та газовим конденсатом – 27 років, за вугіллям – 556 років. Водночас оперативний рівень забезпечення енергетичних потреб (*production-to-consumption ratio*) дорівнював: за природним газом – 5 місяців, за нафтою та газовим конденсатом – 11 місяців (в умовах завантаження українських НПЗ на 5,2%), за вугіллям – 11 місяців. Зазначене обумовлювало такі значення залежності України від імпорту паливно-енергетичних ресурсів у 2014 р.: для вугілля – 15%, для нафти – 4%, для нафтопродуктів – 73%, для природного газу – 47% (розрахунку зроблені за даними [16]).

У 2015 р. відзначалося загострення цієї проблеми внаслідок економічної рецесії всіх видів економічної діяльності в енергетичному секторі (рис. 2): у порівнянні з 2014 р. видобуток вугілля скоротився на 38,9% (у т. ч. енергетичного – на 35,7%, коксівного – на 48,4%), нафти і газоконденсату – на 9,9%, природного газу – на 1,4%. Зазначені тенденції позначилися на імпорті паливно-енергетичних ресурсів: у порівнянні з попереднім роком нетто-імпорт природного газу скоротився на 15,3%, вугілля – зріс на 83,2%, у т. ч. за рахунок антрацитів – на 48,7%, сирової нафти – зріс на 60%, а нафтопродуктів – скоротився на 0,4%. Відтак, енергетична залежність України від імпорту паливно-енергетичних ресурсів у 2015 р. становила 48,8% за природним газом, 49,0% за вугіллям, 8,2% за сировою нафтою, 69% за рідкими нафтопродуктами;

2) низька диверсифікованість виробництва та імпорту паливно-енергетичних ресурсів. На цей час не

існує жодного енергетичного ринку в Україні, який характеризувався якщо й не досконалою, то хоча б монополістичною конкуренцією. Наявні тенденції щодо лібералізації енергетичних ринків призводять до квазіконкурентної їх перебудови (переходу прав власності від держави до олігархічних): на ринку електроенергії виробничі потужності з електрогенерації належать ДП «НАЕК Енергоатом», ПАТ «Укргідроенерго» та ДТЕК, а у сфері електропостачань й досі діє модель енергетичного пулу (вся вироблена електроенергія продається на оптовому ринку через ДП «Енергоринок»); на ринку вугілля відмічаються тенденції до монополізації вертикально-інтегрованими структурами бізнесу (групами ДТЕК та Метінвест, що є складовими корпорації СКМ); на нафтогазовому ринку домінує положення зберігається за державою в особі ПАТ «НАК «Нафтогаз України», а тенденції щодо розбудови приватного сектора є незначними та наразі звужуються (перешкоджають розвитку приватного сектора газовидобутку високі рентні ставки та бюрократизована процедура видачі спеціальних дозволів на користування надрами); на ринку моторного палива відзначається занепад національного нафтопереробного комплексу під натиском іноземної конкуренції (єдиним функціонуючим підприємством є ПАТ «Укртатнафта» (Кременчуцький НПЗ)).

Зовнішня енергетична політика України вирізняється двополярністю, що проявляється у прагненні до купівлі дешевих видів паливно-енергетичних ресурсів в країнах пострадянського простору та одночасно лібералізації економічних відносин в енергетичному секторі на європейській основі. У 2015 р. лише 1/3 імпортного газу закуповувалася в РФ, решту було отримано з інших країн.

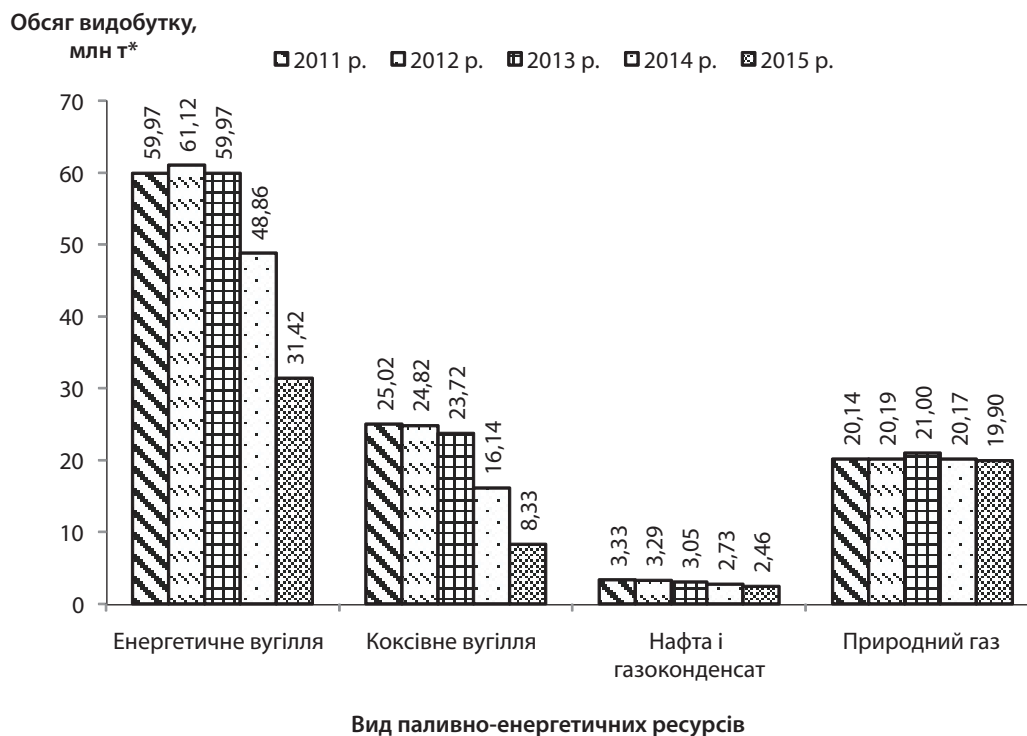

Рис. 2. Динаміка видобутку первинних паливно-енергетичних ресурсів в Україні у 2011–2015 рр.

Примітка: * – для природного газу обсяг видобутку представлено у млрд куб. м

мано з ЄС завдяки реверсу. Однак диверсифікація зовнішніх джерел енергопостачання для України негативно позначається на їх цінах. У 2015 р. середня ціна імпорту природного газу з РФ складала 273 дол. США/тис. куб. м (37% поставок), з Німеччини – 276 дол. США/тис. куб. м (19% поставок), з Норвегії – 287 дол. США/тис. куб. м (13% поставок), а з Великої Британії – 297 дол. США/тис. дол. США (2% поставок). Середня ціна імпорту антрацити у 2015 р. з Російської Федерації становила 91 дол. США/т (82% поставок), а з Південної Америки – 96 дол. США/т (18% поставок) за різної їх калорійності;

3) висока інтенсивність енергоспоживання у всіх секторах економіки та побуті (рис. 3). Національне господарство України характеризується низькою енергоефективністю, паливо-сировинною спрямованістю, застарілістю техніко-технологічної бази, низькою культурою енергоспоживання та надломленим енергетичним менталітетом. Зазначене обумовлює високу інтенсивність первинної енергопропозиції в Україні – 0,32 кг н. е. /тис. дол. США (за ВВП у цінах 2005 р.), що у 2,1 разу вище, ніж середньосвітові значення та у 2,9 разу – ніж у середньому в ЄС [17]. Водночас енергомісткі види економічної діяльності є хребтом національної економіки, тому радикальне підвищення енергоефективності до середньоєвропейського рівня є навряд чи можливим, однак існує значний потенціал енергозбереження, що складає 30% від первинної енергопропозиції [18];

4) неузгодженість структури енергоспоживання зі структурою національного енергетичного потенціалу. Здебільшого структура енергоспоживання в Україні зорієнтована на споживання імпортованих паливно-енергетичних ресурсів (коксівне вугілля, природний газ, високосірчана нафта), нехтуючи власним енергетичним потенціалом. За традиційними видами паливно-енергетичними ресурсами Україна здатна забезпечити себе

на 47%. Однак тільки вугілля може задовольнити енергетичні інтереси України в довгостроковому періоді;

5) низька ефективність перетворення первинних паливно-енергетичних ресурсів у кінцеву енергію. Існуючі технологічні схеми в енергетичному циклі України є застарілими та призводять до надлишкових їх витрат. У 2014 р. ефективність генерації електроенергії на ТЕС дорівнювала 31,4%, тоді як середньосвітове значення складає 41,5%; вихід світлих нафтопродуктів на українських НПЗ складав приблизно 54% за діючої структури нафтопереробки, а середньосвітове значення цього показника становило 77% [19]. Однак модернізація енергетичного сектора і далі відтермінується. Так, у 2015 р. відкладено застосування вимог Директиви ЄС 2010/75 шляхом пролонгації для України термінів досягнення ТЕС та ТЕЦ мінімальних концентрацій забруднюючих речовин у димових газах до 2029–2033 рр. (замість 2018 р.–2024 рр.) і збільшення граничного часу експлуатації до 40 тис. годин (замість 20 тис. годин для інших країн-членів) для енергоблоків, що не можуть бути модернізовані через високу зношеність [20].

Зазначена сукупність взаємопов'язаних проблем розглядається як системні, що здійснюють мультиплікативний вплив на різке погіршення національного рівня енергетичної безпеки.

На сучасному етапі реформування соціально-економічних відносин в Україні відбувається активна імплементація європейських засад лібералізації ринкових відносин в енергетичній сфері. Україна прийняла на себе зобов'язання імplementувати директиви та регламенти Третього енергетичного пакету ЄС, Директиву 2012/27/ЄС стосовно енергетичної ефективності, Регламент 431/2014 про статистику енергетики, Регламент 347/2010 стосовно енергетичної

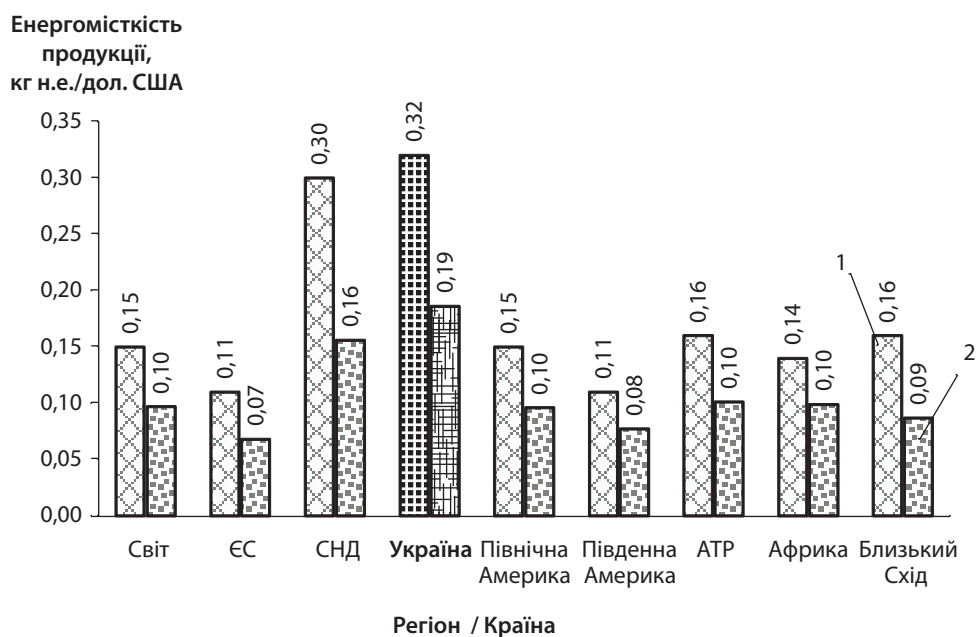

Рис. 3. Порівняльний аналіз інтенсивності споживання паливно-енергетичних ресурсів України у світовому просторі у 2014 р. [17]:

1 – первинна енергомісткість продукції; 2 – кінцева енергомісткість продукції.

інфраструктури та інші. Однак запропонована Енергетичним співтовариством ЄС модель реформування енергетичних ринків в Україні має сприяти розгортанню конкурентних відносин, виходу на ринок нових гравців та зниженню цін на енергоносії, при цьому основними її механізмами виступають повне реформування системи ціно- і тарифоутворення на енергію та паливо, відміна перехресного субсидування та державного дотування, залучення інвестицій до модернізації.

Втім, активно впроваджувана модель проєвропейського енергоринку не має на меті досягнення енергетичної безпеки, її основною метою є тільки захист конкуренції. Водночас перехід на справедливі конкурентні проєвропейські ціни для українських споживачів може означати ще більше зростання енергетичних рахунків, що виступатиме як гальмівний фактор для економічного зростання та важкий тягар навіть для середнього класу населення України.

Становлення національної моделі енергетичної безпеки має на меті досягнення такого стану національної енергосистеми, що забезпечує її існування і розвиток та гарантуватиме задоволення енергетичних інтересів її суб'єктів, а також дії, спрямовані на його досягнення. Національна модель енергетичної безпеки (НМЕБ) має намір поєднати різні, але взаємопов'язані, стратегічні цілі, які мають сприяти сталому розвитку та національній безпеці України в енергетичній сфері (рис. 4). Така модель повинна враховувати існування енергетичних відносин за умов двох періодів: звичайного (ЗП) та особливого (ОП).

Відтак, важливо закласти до моделі національної енергетичної безпеки такі стратегічні цілі:

- ✦ *енергетичну незалежність (ЕН)*, що полягає в мінімізації частки імпорту паливно-енергетичних ресурсів та диверсифікації їх постачань як за видами, так і за країнами походження;
- ✦ *енергетичну ефективність (ЕЕ)*, яка покликана максимізувати корисний вихід кінцевої енергії при мінімальних витратах первинних паливно-енергетичних ресурсів у технологічних процесах їх трансформації;
- ✦ *енергозбереження (ЕЗ)*, яка забезпечує зниження питомих витрат кінцевої енергії при підвищенні рівня життєзабезпечення населення та сталому розвитку економіки;
- ✦ *мобілізаційну енергетику (МЕ)*, що передбачає повне забезпечення мінімальних життєво важливих енергетичних інтересів з внутрішніх джерел енергопропозиції при максимально ефективному отриманні кінцевої енергії в особливий період.

До основних принципів зміцнення енергетичної безпеки віднесено такі:

- ✦ *адаптивність до глобальних змін у розвитку світової енергосистеми (АГЗСЕ)* – можливість національної енергосистеми оперативно реагувати на зміни балансу на світових енергетичних ринках, геоенергетичної картини світу, появу нових енергоефективних технологій їх трансформації та енергозберігаючих технологій енергоспоживання тощо;

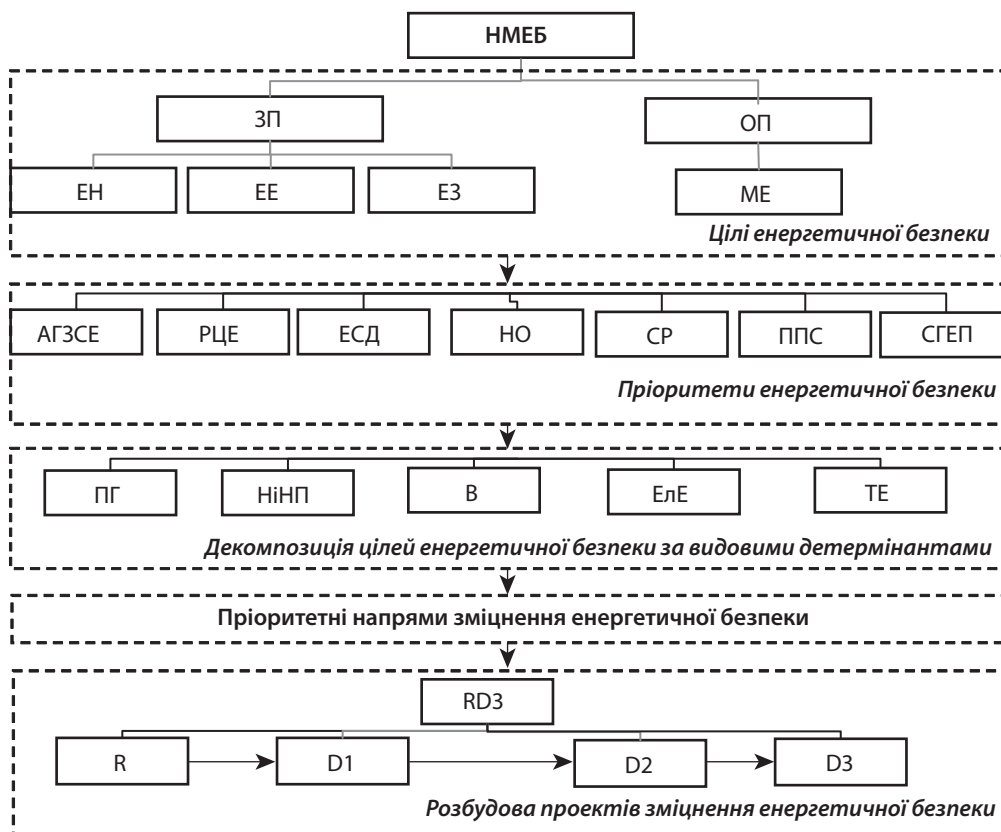

Рис. 4. Структурно-логічна схема національної моделі енергетичної безпеки

- ✦ *ринкове ціноутворення первинних паливно-енергетичних ресурсів та кінцевої енергії (РЦЕ)* – визначення ринково зважених цін і тарифів на енергію та енергоносії, які залежать від прямих і непрямих витрат на їх виробництво, транспортування, розподіл і зберігання, а також враховують дефіцитність первинних паливно-енергетичних ресурсів і цінність різних видів енергії та енергоносіїв для кінцевого споживача;
- ✦ *енергетична самодостатність (ЕСД)* – максимально можливе використання національного енергопотенціалу на внутрішньому енергоринку країни;
- ✦ *наукова обґрунтованість (НО)* – дотримання об'єктивних законів розвитку енергоринку, у т. ч. постійне впровадження більш жорстких стандартів якості та ефективності й використання прогресивних технологій трансформації паливно-енергетичних ресурсів;
- ✦ *сталість розвитку (СР)* – досягнення максимально прийнятних екологічних, соціальних та економічних результатів господарювання на внутрішньому енергоринку;
- ✦ *популяризація природозберігаючого світогляду (ППС)* – необхідність постійного інформу-

вання споживачів як первинних паливно-енергетичних ресурсів, так і кінцевої енергії та енергоносіїв про ефективні та зберігаючі способи їх використання та вплив цих технологій на стан довкілля;

- ✦ *структурна гармонізація енергопотенціалу зі структурою виробництва і споживання (СТЕП)* – забезпечення гармонійного співвідношення між окремими видами паливно-енергетичних ресурсів в енергетичному балансі країни, яке відповідає розвіданому її енергопотенціалу і здатне забезпечити довгострокове задоволення різних видів енергетичних інтересів населення та економіки.

Стратегічні цілі моделі енергетичної безпеки поділяються за видами паливно-енергетичних ресурсів: для газової (ПГ), для нафтової та нафтопродуктової (НіНП), для вугільної (В) сфер, а також для сфер електроенергетики (ЕЛЕ) та теплоенергетики (ТЕ). Пріоритетні напрями зміцнення енергетичної безпеки за стратегічними цілями та видовими детермінантами представлено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Пріоритетні напрями зміцнення енергетичної безпеки України

Складова	Пріоритетні напрями
1	2
У ГАЗОВІЙ СФЕРІ	
Мобілізаційна енергетика	Підтримка власного видобутку ПГ на мінімальному необхідному/максимально можливому рівні
	Зниження мінімального обсягу потреб у ПГ за рахунок їх заміщення на інші енергоносії
	Створення мобілізаційного резерву ПГ шляхом консервації необхідного мінімуму (мобілізаційного резерву) газових свердловин до настання особливого періоду
	Підтримка постійного мобілізаційного (мінімального) резерву ПГ в ПСГ України на 90-денний період
Енергетична незалежність	Побудова нових та розширення існуючих потужностей газотранспортних коридорів, зорієнтованих на європейський ринок, з перетоку ПГ в обидві сторони
	Створення газового хабу на базі західних ПСГ України
	Диверсифікація напрямів газопостачання морським транспортом шляхом створення LNG-терміналу та доступу України до каспійського ПГ
Енергоефективність	Заміщення ПГ шляхом модернізації технологічних процесів виробництва традиційних видів кінцевої енергії (електричної/теплової) з нетрадиційної сировини
Енергозбереження	Поширення використання прогресивного газового обладнання та систем контролю газоспоживання
	Обов'язкове впровадження автоматизованих систем контролю й обліку газоспоживання на централізованих котельних
У НАФТОВІЙ ТА НАФТОПРОДУКТОВІЙ СФЕРАХ	
Мобілізаційна енергетика	Підтримка власного видобутку Н і ГК на мінімальному необхідному/максимально можливому рівні
	Інтенсифікація видобутку Н і ГК на виснажених свердловинах шляхом будівництва додаткових стволів
	Створення виробництва синтетичних вуглеводнів для національного промислового комплексу із легко зріджуваних сортів вугілля

1	2
	Консервація необхідного мінімуму (мобілізаційного резерву) нафтових і газоконденсатних свердловин до настання особливого періоду
	Підтримка постійного мобілізаційного (мінімального) резерву Н і ГК та/або нафтопродуктів у нафтотерміналах України на 90-денний період
Енергетична незалежність	Розбудова комплексу виробництва синтетичного моторного палива на основі газифікації українського вугілля
	Створення відкритої системи електронної спотової торгівлі нафтою та нафтопродуктами на товарних біржах в Україні
Енергоефективність	Нарощування потужностей з переробки важких дистилатів у світлі нафтопродукти з метою задоволення внутрішніх потреб у моторному паливі
Енергозбереження	Забезпечення відповідності українського моторного палива стандартам якості ЄС
	Розширення використання біопалива в транспорті, шляхом підвищення його обов'язкової частки у складі традиційного моторного палива
	Поширення електротранспорту та розвиток електротранспортної інфраструктури
У ВУГІЛЬНІЙ СФЕРІ	
Мобілізаційна енергетика	Консервація шахтних полів та додаткових стволів із легкодоступними запасами вугілля, що підлягають розробці тільки в особливий період
	Підтримка постійного мобілізаційного (мінімального) резерву вугілля в Україні на 90-денний період
Енергетична незалежність	Відродження вугільної галузі України та нарощування обсягів видобутку вугілля
	Розбудова нових, у т. ч. малопотужних, пластів кам'яного та бурого вугілля, будівництво нових шахт
	Розвиток видобутку різних видів вугілля (кам'яного вугілля різної якості, бурого вугілля, а також торфу)
	Підвищення норм охорони та престижності шахтарської праці
	Демоніполізація галузі та розвиток конкурентних відносин, приватизація перспективних державних вугільних шахт з прозорою та адекватною системою визначення їх вартості
	Створення організаційно-економічних механізмів для розвитку приватного вуглевидобутку
Енергоефективність	Зниження енергомосткості видобутку та кондиціонування вугілля
Енергозбереження	Впровадження прогресивних технологій перетворення вугілля в інші види палива та енергії (пріоритетні напрями збігаються з пріоритетними напрями інших складових, зокрема пов'язані з розбудовою комплексу з виробництва синтетичного моторного палива; організацією виробництва водовугільного палива на центрально-збагачувальних фабриках та його використання на ТЕС і ТЕЦ; впровадження прогресивних технологій спалювання вугілля на ТЕС)
У СФЕРІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ	
Мобілізаційна енергетика	Створення та підтримка мобілізаційного резерву пересувних електрогенеруючих потужностей на особливий / аварійний період
	Консервація та постійна підтримка робочого стану газомазутних ТЕС для запуску їх в експлуатацію в особливий період
	Налагодження виробництва водовугільного палива та створення його стратегічного резерву для газомазутних ТЕС в особливий період
Енергетична незалежність	Розбудова повного ядерного циклу в Україні
	Заміщення ПГ при виробництві електроенергії на внутрішні, нетрадиційні та місцеві джерела сировини, що передбачає будівництво маневрових міні-ТЕС
	Нарощування потужностей малої зеленої енергетики (сонячних, вітрових електростанцій) та малої гідроенергетики
Енергоефективність	Модернізація пиловугільних ТЕС на основі впровадження технологій використання надкритичних та ультранадкритичних параметрів пару та води
	Розбудова циклу теплоелектрогенерації на ТЕЦ на основі інтегрованого комбінованого циклу газифікації вугілля
	Розбудова локальної електроенергетики (локальних маневрових енергоблоків малої потужності) на місцевих (у т. ч. нетрадиційних) енергоресурсах

1	2
Енергозбереження	Впровадження прогресивних енергетичних стандартів для побутового та промислового обладнання, а також систем контролю за електроспоживанням
	Державна підтримка впровадження енергозберігаючого електрообладнання.
УСФЕРІ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ	
Мобілізаційна енергетика	Створення та підтримка мобілізаційного резерву теплової енергії на особливий період, включаючи спорудження додаткових систем автономного електроживлення для перекачки теплового носія в особливий період; забезпечення аварійних запасів теплового носія та паливно-енергетичних ресурсів для підживлення систем в особливий період.
Енергетична незалежність	Модернізація та децентралізація систем теплогенерації на основі місцевих та поновлювальних джерел енергії
	Модернізація теплогенеруючих потужностей централізованих котельних із можливістю заміщення імпортованого природного газу на нетрадиційні види палива (водовугільне паливо)
	Організація виробництва водовугільного палива на центрально-збагачувальних фабриках
	Реконструкція паливних пристроїв парових та водогрійних котлів з метою застосування водовугільного палива
	Децентралізація систем теплопостачання шляхом розбудови сучасних модульних котельних для багатоквартирних будинків
	Розбудова система індивідуального опалення приватних житлових будинків на основі відновлювальних джерел енергії
Енергоефективність	Впровадження інноваційного теплогенераційного обладнання, що забезпечує можливість використання вищої теплоти згорання палива
	Модернізація теплових мереж із використанням сучасних теплоізоляційних матеріалів
Енергозбереження	Розбудова проектів теплоізоляції приватних та громадських будівель
	Зовнішня теплоізоляція громадських будівель
	Стимулювання населення до теплоізоляції житловий будівель

Впровадження в дію національної моделі енергетичної безпеки передбачає реалізацію конкретних проектів за схемою RD³: дослідження (*research, R*), розробка (*development, D1*), демонстрація (*demonstration, D2*) та розгортання (*deployment, D3*). Відтак, конкретний пріоритетний напрям передбачає подальше техніко-економічне обґрунтування пілотного інноваційно-інвестиційного проекту та прогнозу розгортання цих технологій в національному господарстві.

Особливе місце у представленій моделі енергетичної безпеки України відводиться можливості реструктуризації національного енергетичного циклу на основі взаємозамінності паливно-енергетичних ресурсів, адже «жодна країна не буде своєю енергетичною стратегією на імпортованому паливі, ігноруючи власні енергоносії, не вирішуючи питання диверсифікації паливно-енергетичних ресурсів» [21, с. 21].

Енергетичний цикл України збудований за старим технологічним укладом, основою якого є природний газ. Тривалий період «газової паузи» радикально змінив структуру вітчизняної енергетики, надломив енергетичний менталітет суспільства та знехтував енергозберігаючими технологіями. Разом із марнотратним згорянням природного газу на електростанціях та котельнях поступово відбувався розвал української хімічної індустрії, що наразі задихається за відсутності газової сировини, і тотальне підкорення внутрішнього ринку хімічною продукцією країн-імпортерів.

Україна має великий потенціал розвіданих паливно-енергетичних ресурсів, що становить 2,2% від загальносвітових запасів традиційного палива (враховувалися дані лише вугілля, нафти та природного газу). Цього обсягу достатньо для задоволення енергетичних потреб України (*reserves-to-consumption ratio*) на 178 років (розраховано за даними [16]). Однак основу національного енергопонеціалу (97%) складає саме вугілля, його запасів достатньо для довгострокового покриття національних потреб. За даними World Coal Association, Україну віднесено до ТОП-10 країн світу за обсягами видобутку вугілля [22]. Таким чином, можна констатувати, що вугільний потенціал України майже не використовується, його частка в національному паливно-енергетичному балансі складала у 2014 р. лише 33,4%.

Разом з цим у світовій практиці вже добре відомі шляхи покриття різноманітних енергетичних потреб за рахунок вугілля: як у твердому, так і в рідкому та газоподібному паливі, електричній та тепловій енергії, які узагальнено представлено на *рис. 5*. Хоча вугілля займає провідне місце у світовому паливно-енергетичному балансі (29% у 2014 р.) та його частка постійно зростає [23], світовими енергетичними компаніями (Shell, British Petroleum, Exxon Mobil) заперечується його лідерство в майбутньому. Так, Міжнародне енергетичне агентство назвало теперішній час «золотим століттям природного газу». Згідно з фортсайт-прогнозом Exxon Mobil з 2010 по 2040 рр. прогнозується 65%-не

зростання попиту на природний газ через такі його товарні властивості, як універсальність, ефективність, доступність та здатність до більш повного та екологічно чистого згорання. Основним джерелом покриття нових газових потреб повинні стати нетрадиційні поклади, видобуток яких повинен збільшитися у 4 рази до 2040 р. [24].

Вугілля же вважається цими компаніями безперспективним джерелом забезпечення енергетичних потреб у майбутньому: його обсяг споживання у 2040 р. повинен залишитися незмінним відносно 2010 р., а частка бути меншою за 20% [24]. Як вважається, обмежуватиме використання вугілля екологічний чинник: при його згоранні в атмосферу потрапляють величезні шкідливі викиди (чадний та вуглекислий гази, оксиди азоту, вуглеводні, діоксиди сірки, а також високотоксична речовина бензопірен), зола та шлаки, що підлягають похованню. Зазначена обставина за відсутності радикальних змін у технологічних процесах перетворення може скоротити його потреби.

Однак на теперішній час постійно підвищується ефективність процесів перетворення вугілля в кінцеву енергію, що передбачає більш повне його згорання, а отже, й суттєве скорочення шкідливих викидів. До того ж доведення до промислового рівня технології уловлювання та зберігання вуглецю (CCS) може спонукати новий попит на цього виду дешевих паливно-енергетичних ресурсів [25].

Окремо слід зауважити, що нетрадиційні способи використання вугілля є більш екологічно вигідними, оскільки вугільну продукцію можна попередньо очистити від шкідливих і токсичних домішок, важких металів, що набагато складніше здійснити при безпосередньому згоранні вугілля. Відтак, застосування водовугільного палива і синтез-газу з вугілля радикально вирішує завдання різкого підвищення екологічної чистоти процесу його використання для енергетичних

потреб. Зокрема, водовугільне паливо має таку ж ефективність, як і у природного газу – 98%, на відміну від вугілля 60–70% і мазуту – 80%. У зв'язку з особливостями процесу горіння це паливо згорає без викидів продуктів монооксиду вуглецю, вторинних вуглеців, сажі та канцерогенних речовин, різко скорочується утворення і викидів твердих частинок мікронних фракцій (до 80–95%), оксидів сірки (до 70–85%) і оксидів азоту (до 80–90%) [25]. При нетрадиційних способах використання вугілля його використання забезпечує заміщення енергетичних потреб країни у нафті та природному газі, що сприяє зниженню її енергетичної залежності від імпорту, а обсяг відходів не суперечить зобов'язанням України перед Європейським енергетичним товариством щодо рівня мінімальних концентрацій забруднюючих речовин у димових газах за Директивою ЄС 2010/75.

Відтак, вугілля може та повинно розглядатися як запорука національної енергетичної безпеки.

ВИСНОВКИ

Представлена національна модель енергетичної безпеки та пріоритетні напрями повинні сприяти зміцненню її рівня через створення мобілізаційного резерву паливно-енергетичних ресурсів з внутрішніх джерел енергопропозиції на особливий період; підвищенню ефективності трансформації паливно-енергетичних ресурсів у кінцеву енергію; економії кінцевої енергії та енергоносіїв на всіх етапах трансформації та споживання; переорієнтації національного енергетичного міксту з імпортованих джерел енергопропозиції на національні, основою яких мають стати місцеві, нетрадиційні та поновлювальні енергоресурси. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Energy Trilemma Index 2015 / World Energy Council [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2015/11/20151030-Index-report-PDF.pdf>

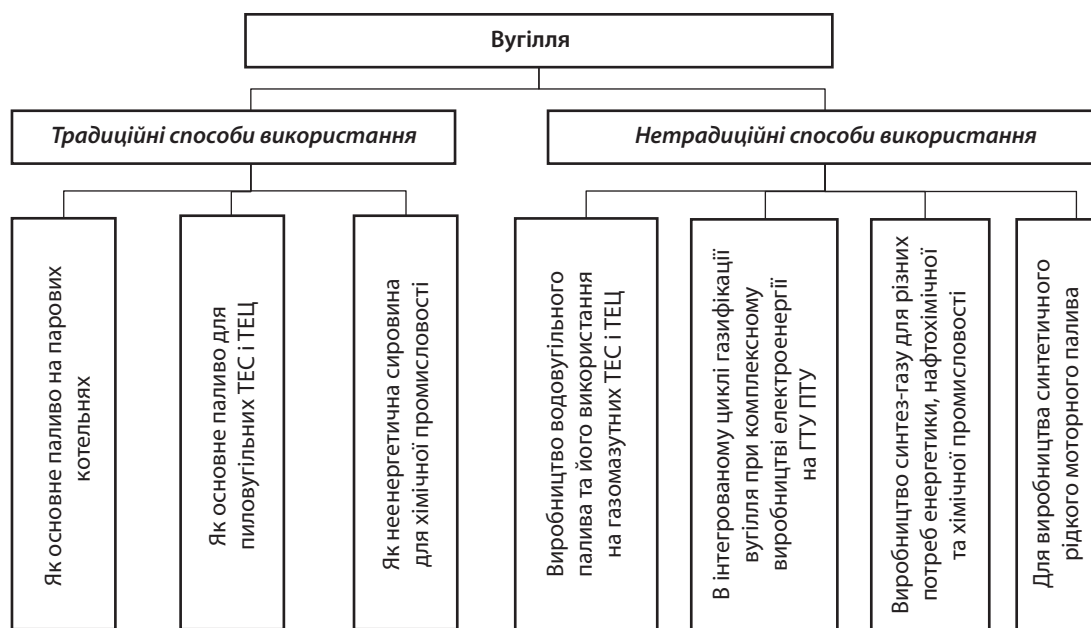

Рис. 5. Основні способи використання вугілля

2. International Index of Energy Security Risk 2015 / Institute for 21st Century Energy [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.energyxxi.org/sites/default/files/energyrisk_intl_2015.pdf
3. **Cherp, A.** The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration [Electronic resource] / Aleh Cherp, Jessica Jewell // Current Opinion in Environmental Sustainability. – 2011. – Vol. 3, No. 4. – P. 202–212. – Mode of access : <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=2270259&fileId=4239057>
4. **Качинський А. Б.** Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія [Електронний ресурс] / А. Б. Качинський. – К.: НІСД, 2013. – 104 с. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kachunckyy_mon-e08dc.pdf
5. **Kruyt, B.** Indicators for energy security [Electronic resource] / B. Kruyt, D. P. van Vuuren, H. J. M. de Vries, H. Groenenberg // Energy Policy. – 2009. – Vol. 37, No. 6. – P. 2166–2181. – Mode of access : <http://www.pbl.nl/en/publications/2009/Indicators-for-energy-security>
6. **Михалевич А.** Методика оценки энергетической безопасности Беларуси и Литвы [Электронный ресурс] / А. Михалевич, П. Поплавский, Д. Римко / Институт энергетики Национальной академии наук Беларуси. – Режим доступа : http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012-ISSN_2029-0225.V_12.PG_35-48/DS.002.2.01.ARTIC
7. **Sovacool, B. K.** Evaluating energy security performance from 1990 to 2010 for eighteen countries / Benjamin K. Sovacool, Ishani Mukherjee, Ira Martina Drupady, Anthony L D'Agostino // Fuel and Energy Abstracts. – 2011. – Vol. 36, No. 10. – P. 5846–5853.
8. **Шевцов А. І.** Енергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення / А. І. Шевцов, М. Земляний, А. З. Дорошевич, В. О. Бараннік та ін. ; за ред. А. І. Шевцова. – Дніпропетровськ : Пороги, 2002. – 264 с.
9. Measuring Short-Term Energy Security / International Energy Agency [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/Moses.pdf>
10. Energy security / World Bank [Electronic resource]. – Mode of access : http://siteresources.worldbank.org/INTRUSSIAN-FEDERATION/Resources/Energy_Security_eng.pdf
11. Developing an Energy Security Index Development of an Energy Security Index and an Assessment of Energy Security for East Asian Countries / Quantitative Assessment of Energy Security Working Group. – ERIA Research Project Report. – Jakarta: ERIA, 2011. – P.7–47 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.eria.org/Chapter%2020Developing%20and%20Energy%20Security%20Index.pdf>
12. **Ebinger, Ch. K.** The Meaning of Energy Security Depends on Who You Are [Electronic resource] / Charles K. Ebinger / The Brookings Institution. – Mode of access : <http://www.brookings.edu/research/opinions/2011/10/10-energy-security-ebinger>
13. **Кизим М. О.** Економічна безпека України у газовій сфері : монографія / М. О. Кизим, О. В. Лелюк. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2014. – 224 с.
14. **Мерхо О.** Теоретико-аналітичні аспекти оцінки енергетичної складової економічної безпеки національного господарства [Електронний ресурс] / О. Мерхо, Т. Салашенко // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2013. – № 4. – С. 48–58. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecee_2013_4_9.pdf
15. **Шпілевський В. В.** Аналітичні аспекти оцінки енергетичної залежності в нафтодефіцитних країнах / В. В. Шпілевський, Ю. А. Сапронов, Т. І. Салашенко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 14–21.
16. BP Statistical Review of World Energy 2015 / British Petroleum [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>
17. Energy Efficiency Indicators / World Energy Council [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.wec-indicators.enerdata.eu/secteur.php#/primary-energy-intensity.html>
18. **Додонов Б.** Моніторинг енергоефективності України 2015 [Електронний ресурс] / United Nations Development Programme in Ukraine. – Режим доступу : <http://www.ua.undp.org>
19. Global Energy Statistical Yearbook 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://yearbook.enerdata.net/>
20. Моніторинг впровадження Україною зобов'язань в рамках Енергетичного Співтовариства / Енергетичні реформи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://enref.org/wp-content/uploads/2015/12/Newsletter26.pdf>
21. **Маляренко В. А.** Энергоэкономия – приоритетный напрямок розвитку і вдосконалення комунальної енергетики / В. А. Маляренко // Интегрированные технологии и энергосбережение. – 2006. – № 3. – С. 19–29.
22. Coal facts 2015 / World Coal Association [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.worldcoal.org/coal-facts-2015>
23. Key World Energy Statistics 2015 / International Energy Agency [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld_Statistics_2015.pdf
24. Прогноз развития энергетики до 2040 года / Exxon Mobil [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ogjrossia.com/news/view/exxonmobil_predstavil_prognoz_razvitiya_mirovoy_energetiki_do_2040_goda/94
25. Technology Roadmap: High-Efficiency, Low-Emissions Coal-Fired Power Generation / International Energy Agency [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/TechnologyRoadmapHighEfficiencyLowEmissionsCoalFiredPowerGeneration_WEB_Updated_March2013.pdf/

REFERENCES

- “BP Statistical Review of World Energy 2015” British Petroleum. <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>
- “Coal facts 2015” World Coal Association. <http://www.worldcoal.org/coal-facts-2015>
- “Developing an Energy Security Index Development of an Energy Security Index and an Assessment of Energy Security for East Asian Countries” Quantitative Assessment of Energy Security Working Group. <http://www.eria.org/Chapter%2020Developing%20and%20Energy%20Security%20Index.pdf>
- Dodonov, B. “Monitorynh enerhoefektyvnosti Ukrainy 2015” [Monitoring of energy efficiency of Ukraine 2015]. United Nations Development Programme in Ukraine. <http://www.ua.undp.org>
- “Energy security”. World Bank. http://siteresources.worldbank.org/INTRUSSIANFEDERATION/Resources/Energy_Security_eng.pdf
- Ebinger, Ch. K. “The Meaning of Energy Security Depends on Who You Are”. <http://www.brookings.edu/research/opinions/2011/10/10-energy-security-ebinger>
- “Energy Trilemma Index 2015” World Energy Council. <https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2015/11/20151030-Index-report-PDF.pdf>
- “Energy Efficiency Indicators” World Energy Council. <https://www.wec-indicators.enerdata.eu/secteur.php#/primary-energy-intensity.html>
- “Global Energy Statistical Yearbook 2015”. <https://yearbook.enerdata.net>
- “International Index of Energy Security Risk 2015”. Institute for 21st Century Energy. http://www.energyxxi.org/sites/default/files/energyrisk_intl_2015.pdf

Jewell, J., and Cherp, A. "The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration" *Current Opinion in Environmental Sustainability*. <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=2270259&fileId=4239057>

Kyzym, M. O., and Leliuk, O. V. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy u hazovii sferi* [Economic security of Ukraine in the gas sector]. Kharkiv: INZhEK, 2014.

Kachynskiy, A. B. "Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen" [Indicators of national security: definition and application of their limits]. http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kachunckuy_mon-e08dc.pdf

Kruyt, B. et al. "Indicators for energy security". <http://www.pbl.nl/en/publications/2009/Indicators-for-energy-security>

"Key World Energy Statistics 2015". International Energy Agency. https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld_Statistics_2015.pdf

Mikhalevich, A., Poplavskiy, P., and Rimko, D. "Metodika otsenki energeticheskoy bezopasnosti Belarusi i Litvy" [Assessment methodology of energy security of Belarus and Lithuania]. http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_2029-0225.V_12.PG_35-48/DS.002.2.01.ARTIC

"Measuring Short-Term Energy Security". International Energy Agency. <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/Moses.pdf>

"Monitorynh vprovadzhenia Ukrainoiu zoboviazan v ramkakh Enerhetychnoho Spivtovarystva" [Monitoring of implementation of Ukraine's commitments within the Energy Community]. <http://enref.org/wp-content/uploads/2015/12/Newsletter26.pdf>

Maliarenko, V. A. "Enerhozberezhennia – priorytetnyi napriamok rozvytku i vdoskonalennia komunalnoi enerhetyky" [Energy conservation - a priority of development and improvement of municipal energy]. *Integrirovaniye tekhnologii i energosberzheniye*, no. 3 (2006): 19-29.

Merkho, O., and Salashenko, T. "Teoretyko-analitychni aspekty otsinky enerhetychnoi skladovoi ekonomichnoi bezpeky natsionalnogo hospodarstva" [Theoretical and analytical aspects of assessment of energy component of economic security of national economy]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecee_2013_4_9.pdf

"Prognoz razvitiya energetiki do 2040 goda" [Energy Outlook to 2040]. http://ogjruussia.com/news/view/exxonmobil_predstavil_prognoz_razvitiya_mirovoy_energetiki_do_2040_goda/94

Sovacool, B. K. "Evaluating energy security performance from 1990 to 2010 for eighteen countries". *Energy*, no. 36 (10): 5846-5853.

Shpilievskiy, V. V., Sapronov, Yu. A., and Salashenko, T. I. "Analitychni aspekty otsinky enerhetychnoi zalezhnosti v naftodefitynykh krainakh" [Analytical aspects of assessment of energy dependence in the countries avtodeli]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2013): 14-21.

Shevtsov, A. I. et al. *Enerhetychna bezpeka Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia* [Energy security of Ukraine: strategy and mechanisms to ensure]. Dnipropetrovsk: Porohy, 2002.

"Technology Roadmap: High-Efficiency, Low-Emissions Coal-Fired Power Generation" International Energy Agency. https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/TechnologyRoadmapHighEfficiencyLowEmissionsCoalFiredPowerGeneration_WEB_Updated_March2013.pdf

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

© 2016 ЯБЛОНСЬКА-АГУ Н. Л.

УДК 336.531:330.341.1

Яблонська-Агу Н. Л. Методичний підхід до формування інвестиційних стратегій інноваційної діяльності підприємств

Метою статті є розроблення методичного підходу до формування інвестиційних стратегій інноваційної діяльності підприємств з урахуванням їх інвестиційної привабливості та інноваційності інвестиційних пропозицій. Запропоновано здійснювати вибір та формування інвестиційних стратегій інноваційної діяльності підприємств з використанням матриці, вісями якої є ознаки інвестиційної привабливості підприємств та інноваційного рівня пропозицій інвестиційного проекту. Згідно з визначеними межами якісних інтервалів цих двох ознак виділено дев'ять квадрантів матриці, в яких запропоновано розподілити інвестиційні стратегії у відповідності з такими класифікаційними ознаками: здійснюваність обраних стратегій, методи інвестування, інвестиційна привабливість підприємства, інноваційний рівень інвестиційного проекту, об'єднання інвестиційної привабливості підприємства та інноваційності інвестиційного проекту. Виділено основні етапи методичного підходу до формування інвестиційних стратегій інноваційної діяльності підприємства, що включають: обґрунтування та вибір показників інвестиційної привабливості підприємства та інноваційного рівня інвестиційного проекту, позиціонування за їх значеннями підприємств у матриці стратегій, прогнозування позиції підприємства на визначений період, прийняття управлінського рішення про реалізацію обраної стратегії у відповідності з квадрантом матриці, в якому буде позиціоновано підприємство після здійснення прогнозних розрахунків його координат.

Ключові слова: інвестиційна стратегія, інноваційна діяльність, інвестиційна привабливість підприємства, інноваційний рівень пропозицій інвестиційного проекту, класифікація інвестиційних стратегій, матриця інвестиційних стратегій.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 14.

Яблонська-Агу Наталія Леонідівна – молодший науковий співробітник науково-дослідного сектора, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: yastr@inbox.ru

УДК 336.531:330.341.1

Яблонская-Агу Н. Л. Методический подход к формированию инвестиционных стратегий инновационной деятельности предприятий

Целью статьи являются разработка методического подхода к формированию инвестиционных стратегий инновационной деятельности предприятий с учётом их инвестиционной привлекательности и инновационности инвестиционных предложений. Предложено осуществлять выбор и формирование инвестиционных стратегий инновационной деятельности предприятий с использованием матрицы, осями которой являются признаки инвестиционной привлекательности предприятий и инновационного уровня предложений инвестиционного проекта. В соответствии с определёнными границами качественных интервалов этих двух признаков выделено девять квадрантов матрицы, в которых предложено распределить инвестиционные стратегии в соответствии с такими классификационными признаками: осуществимость выбранных стратегий, методы инвестирования, инвестиционная привлекательность предприятия, инновационный уровень инвестиционного проекта, объединение инвестиционной привлекательности предприятия и инновационности инвестиционного проекта. Выделены основные этапы методического подхода к формированию инвестиционных стратегий инновационной деятельности предприятия, которые включают: обоснование и выбор показателей инвестиционной привлекательности предприятия и инновационного уровня инвестиционного проекта, позиционирование по их значениям предприятий в матрице стратегий, прогнозирование позиции предприятия на определённый период, принятие управленческого решения о реализации выбранной стратегии в соответствии с квадрантом матрицы, в котором будет позиционировано предприятие после осуществления прогнозных расчётов его координат.

Ключевые слова: инвестиционная стратегия, инновационная деятельность, инвестиционная привлекательность предприятия, инновационный уровень предложений инвестиционного проекта, классификация инвестиционных стратегий, матрица инвестиционных стратегий.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 14.

Яблонская-Агу Наталья Леонидовна – младший научный сотрудник научно-исследовательского сектора, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: yastr@inbox.ru

UDC 336.531:330.341.1

Yablonska-Agu N. L. A Methodological Approach to Establishing Investment Strategies for the Innovation Activities of Enterprises

The article is concerned with developing a methodological approach to establishing investment strategies for the innovation activities of enterprises according to their investment attraction and the innovativeness of investment proposals. The article proposes to perform selection and formation of the investment strategies for innovation activities of enterprises using the matrix, the axes of which are manifestations of the investment attractiveness of enterprises and the innovative level of an investment project proposals. In accordance with defined boundaries of the quality intervals of these two manifestations, nine quadrants of the matrix have been allocated, in which, as proposed by the author, investment strategies in accordance with the following classification attributes can be allocated: implementability of the selected strategies, methods of investing, investment attractiveness of enterprise, the innovative level of an investment project, combining the investment attractiveness of enterprise and the innovativeness of an investment project. The main stages of a methodological approach to establishing investment strategies for the innovation activity of enterprise have been allocated, which include: substantiation and selection of indicators of the investment attractiveness of enterprise together with the innovation level of an investment project, positioning enterprises on the basis of the indicators' values in the matrix of strategies, prognosing the position of enterprise for a certain period, making the managerial decisions on implementation of the selected strategy in accordance with the quadrant of the matrix, in which the enterprise will be allocated after implementation of the prediction calculations of its coordinates.

Keywords: investment strategy, innovation activity, investment attractiveness of enterprise, innovative level of the investment project proposals, classification of investment strategies, matrix of investment strategies.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 14.

Yablonska-Agu Nataliya L. – Junior Researcher of the Scientific and Research Sector, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: yastr@inbox.ru

Важливою проблемою в умовах розвитку ринкових відносин та проведення структурних перетворень економіки є формування стратегій підприємств з інвестування інноваційної діяльності. Основним завданням дослідження та практичного вирішення цього питання є пошук нових дієвих підходів, методів, процедур до вибору видів стратегій, обґрунтування їх сутності, спрямованості та інноваційної змістовності. Здійснити формування та вибір таких стратегій доцільно з урахуванням як інвестиційної привабливості підприємств – суб'єктів інвестиційної діяльності, так й інноваційності пропозицій інвестиційних проектів – об'єктів вкладання інвестиційних ресурсів.

Дослідженням проблем визначення, формування, реалізації інвестиційних стратегій підприємств займалися такі відомі вчені, як Бланк І. О. [1], Бондаренко А. Ф. [2], Кравченко В. А. [3], Мороз Л. І. [6], Свиридова С. В. [10], Jones Charles P. [13], Really K. [14] ат інші. Їх роботи служили основою для проведення теоретичних і практичних досліджень, результати яких викладені в даній статті.

Відаючи належне науковій та практичній значущості праць учених, необхідно зазначити, що в них більше уваги приділяється визначенню поняття «інвестиції» та їх класифікації [12], поняттю «стратегія підприємства» [13], обґрунтуванню показників, які характеризують результати її реалізації [10, 11], класифікації стратегій [6, 10], розрахунку показників ефективності вкладання інвестиційних ресурсів [4, 5, 7, 8]. У той час, як комплексне дослідження інвестиційних стратегій у взаємозв'язку з інноваційним рівнем пропозицій інвестиційних проектів залишалося в основному поза увагою дослідників. Саме ці питання взаємозалежності інвестиційної привабливості підприємств та інноваційності пропозицій інвестиційних проектів повинні відігравати вирішальне значення при формуванні інвестиційних стратегій інноваційної діяльності підприємств.

Тому метою статті є розроблення методичного підходу до формування інвестиційних стратегій інноваційної діяльності підприємства з урахуванням його інвестиційної привабливості та інноваційності інвестиційних пропозицій з уточненням видів стратегій за актуальними щодо інвестиційно-інноваційної діяльності ознаками.

Інвестиційні стратегії в інновації, що має специфічні характеристики, доцільно розглядати в широкому та вузькому розумінні.

У широкому розумінні вони повинні надавати можливість визначати об'єкти вкладання коштів виробничого і невиробничого характеру, тобто соціального та економічного, на основі використання всіх видів економічних ресурсів підприємства: фінансового, фізичного, людського капіталів з переважанням інтелектуально-інноваційного – як провідного в сучасних умовах господарювання. У вузькому розумінні інвестиційну стратегію можна розглядати з огляду на особливості використання власних, залучених і позикових ресурсів підприємства для досягнення його підприємницьких цілей ведення бізнесу для надбання конкурентних переваг за рахунок інвестування у нові бізнес-пропозиції.

Цим вимогам найбільш повно відповідає трактування інвестиційної стратегії в інновації як стратегічного напрямку життєдіяльності підприємства щодо визначення найбільш привабливого об'єкта інвестування, який забезпечить отримання очікуваної ефективності від вкладання коштів та конкурентні переваги щодо впровадження інновацій. Таке визначення інвестиційної стратегії об'єднує функціональну ознаку інвестиційної стратегії в інновації з конкурентною.

Щодо систематизації інвестиційних стратегій, в основному вони ґрунтуються на факторах впливу на процес інвестування, що втілюються в таких ознаках [12]: загальна стратегічна спрямованість, бінарність управлінського рішення про вкладання капіталу, темпи та обсяги вкладання, належність об'єкта вкладання до середовища життєдіяльності підприємства, мета, цільовий об'єкт, конкурентна і функціональна спрямованість, головна мета вкладання капіталу, приналежність об'єкта до середовища життєдіяльності, термін, незмінність умов реалізації, галузева і територіальна спрямованість. Проте специфічними рисами інвестування в інновації є: привабливість об'єкта, що дозволяє запропонувати використання інвестиційних стратегій у високо-, середньо і низькопривабливі об'єкти, якими можуть бути як підприємства, так і проекти; новизна очікуваного результату, що визначає запровадження інвестиційних стратегій імітаційного та мутаційного виду, а також конкурентна переважність, що відповідає класифікаційній ознаці «забезпечення конкурентних переваг», за якою можна виділити інвестиційні стратегії, що не забезпечують або забезпечують надбання конкурентних переваг, які можуть проявлятися на макро-, мезо- та мікроекономічному рівні та бути значними (лідуючими) або незначними (повторюючими), крім того, забезпечувати конкурентні переваги на різний період часу (довготривалі, короткотривалі).

Тому остаточне рішення про формування і вибір певного стратегічного набору альтернатив інвестування лишається за менеджерами і власниками, які можуть діяти не тільки раціонально, керуючись формалізованими оцінками, але й відносно раціонально, або навіть ірраціонально, ґрунтуючи свої рішення на інтуїції, бажанні задовольнити вторинні потреби, тобто на емоційних вчинках. Тому наведена класифікація інвестиційних стратегій в інновації є об'єктивним обґрунтованим інструментом для прийняття суб'єктивних управлінських рішень, активну роль у використанні якого відіграє суб'єкт процесу стратегічного управління, про що вказувала О. М. Ястремська [12]. Викладені пропозиції є підґрунтям для визначення послідовності процесу формування інвестиційних стратегій в інноваційну діяльність підприємств з метою підвищення загального рівня ефективності процесу господарювання.

Оскільки характеристики інвестиційних та інноваційних процесів мають суттєву залежність [5, 11, 13, 14], процес формування інвестиційних стратегій інноваційної діяльності підприємств повинен ґрунтуватися саме на них. Об'єднати ці характеристики можна з використанням матричного підходу, що дозволить сформу-

вати матрицю інвестиційних стратегій, візуалізація якої представлена на *рис. 1*.

Рис. 1. Узагальнена матриця інвестиційних стратегій інноваційної діяльності підприємства

Важливою проблемою в процесі формування інвестиційних стратегій є розмежування головних ознак: інвестиційної привабливості підприємства та інноваційного рівня інвестиційного проекту за якісними рівнями кількісних значень їх інтегральних показників, які можливо розрахувати методом адитивної згортки з урахуванням найбільш впливових часткових показників. Щодо інвестиційної привабливості – це показники, які характеризують використання ресурсів підприємства в процесі інвестиційно-інноваційної діяльності, щодо інноваційного рівня пропозицій інвестиційного проекту – це показники інноваційності проектних пропозицій у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Як довели попередні дослідження, обґрунтувати часткові показники та виявити найбільш впливові з них можна з використанням багатовимірного факторного аналізу.

Розмежування квадрантів запропонованої матриці (див. *рис. 1*) доцільно здійснювати згідно з теорією нечітких множин за допомогою функцій приналежності, побудованих як для інвестиційної привабливості підприємства, так і для інноваційного рівня інвестиційних проектів як основних ознак (вісей) матриці за їх інтегральними показниками. Чим ближче функція приналежності підходить до значення одиниці, тим вищою є вірогідність кількісних значень меж інтервалів, що характеризують розмежування квадрантів матриці. Таким чином, коли інтервали розмежовуються за перетином функцій приналежності, що характеризують різні якісні рівні ознак, доцільно виділяти три їх рівні: низький, середній, високий.

Визначені за допомогою експертних методів межі інтервалів наведено в *табл. 1*.

Використання межувальних інтервалів інвестиційної привабливості підприємства та інноваційного рівня інвестиційного проекту дозволить позиціонувати підприємства в матриці інвестиційних стратегій.

Матрицю інвестиційних стратегій (*рис. 1*) у відповідності до визначених інтервалів можна поділити на дев'ять квадрантів з урахуванням розподілу в них

інвестиційних стратегій у відповідності з основними їх видами, які мають змістовне наповнення в контексті формування інвестиційних стратегій здійснення інноваційної діяльності.

Таблиця 1

Інтервали інтегральних показників інвестиційної привабливості та інноваційності (інноваційного рівня) інвестиційних проекту

Ознака формування інвестиційних стратегій	Значення інтервалу		
	низький	середній	високий
Інвестиційна привабливість підприємства	0,00; 0,23	0,23; 0,38	0,38; 1,00
Інноваційний рівень інвестиційного проекту	0,00; 0,21	0,21; 0,41	0,41; 1,00

Так, за класифікаційною ознакою здійснюваності стратегій доцільно виділити такі їх види щодо інвестиційних стратегій: неінвестування (квадрант 1), обережного інвестування (квадранти 2, 6), інвестування (квадранти 3, 5, 7), переважного інвестування (квадранти 4, 8, 9). За стратегіями обережного інвестування доцільно передбачити виваженість прийняття управлінського рішення про вкладання незначних обсягів коштів з урахуванням ризику та контролюванням результатів щодо їх ефективності та відповідності очікуванім. Згідно зі стратегіями переважного інвестування обсяги вкладання коштів доцільно обирати значні, які б дали суттєвий приріст показників як ефективності діяльності підприємств, так і формування фінансових притоків, оскільки ризикованість таких інвестицій є незначною у порівнянні з іншими видами економічної діяльності підприємств.

За класифікаційною ознакою методів інвестування можливо застосувати такі інвестиційні стратегії: лізингу (квадранти 2, 6), акціонування (квадранти 3, 5, 7), кредитування (4, 8), самофінансування (квадрант 9). Такий розподіл інвестиційних стратегій за квадрантами матриці пов'язаний з інвестиційним ризиком вкладання коштів в інвестиційні проекти, який властивий проектам з різним рівнем інноваційності та підприємствам у відповідності з їх інвестиційною привабливістю. Чим вищим є ризик інвестування, тим на більшу кількість потенційних інвесторів його доцільно розподіляти, що враховано в запропонованій класифікації стратегій. Означений ризик буде зменшуватися в матриці інвестиційних стратегій при переміщенні підприємств з нижнього лівого її кута до верхнього правого, що характеризується високими рівнями як інвестиційної привабливості підприємства, так й інноваційності інвестиційного проекту.

За класифікаційною ознакою інвестиційної привабливості підприємства інвестиційні стратегії можна розподілити як стратегії лідерства в інвестуванні або лідерських інвестицій (квадранти 7, 8, 9), стратегії послідовних інвестицій (квадранти 4, 5, 6), стратегії крапкових інвестицій (квадранти 1, 2, 3). Такий розподіл стратегій відповідає результатам використання економічних ресурсів в процесі інвестиційно-інноваційної діяльності. Чим кращими є результати використання ресурсів,

тим більші обсяги, масштаби й темпи інвестицій може здійснювати підприємство для свого розвитку.

За класифікаційною ознакою інноваційного рівня інвестиційні стратегії запропоновано розподілити таким чином: високо інноваційні інвестиційні стратегії (квадранти 3, 4, 9), середньо інноваційні інвестиційні стратегії (квадранти 2, 5, 8), низько інноваційні стратегії (квадранти 1, 6, 7), що свідчить про новизну об'єктів вкладання інвестицій.

Об'єднання двох останніх класифікаційних ознак, а саме – інвестиційної привабливості підприємства та інноваційності інвестиційного проекту дало змогу виділити такі інвестиційні стратегії: інноваційно-інвестиційні (квадранти 3, 4, 9), інвестиційно-інноваційні (квадранти 2, 5, 8), інвестиційні (квадранти 6, 7), неінвестування (квадрант 1).

Розподіл інвестиційних стратегій за запропонованими класифікаційними ознаками дозволить підприємствам приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо формування стратегічних альтернатив інвестування інноваційної діяльності.

Узагальнення наведених видів стратегій дозволило розподілити представлену матрицю на три зони: обережного інвестування пропозицій з незначними змінами характеристик діяльності підприємств (квадранти 1, 2, 6); доцільного інвестування зі змінами характеристик діяльності підприємства, новими для його внутрішнього середовища (квадранти 3, 5, 7) та переважного інвестування, що забезпечить суттєві зміни не тільки у внутрішньому, а й у зовнішньому середовищі підприємства, оскільки передбачувані для реалізації інновації забезпечать піонерські зрушення у його діяльності.

Таким чином, доцільно виділити основні етапи методичного підходу до формування інвестиційних стратегій інноваційної діяльності підприємства, що полягають у такому:

- ✦ визначення показників, що характеризують інвестиційну привабливість підприємства, їх об'єднання в інтегральний;
- ✦ визначення інноваційного рівня інвестиційного проекту за показниками, що характеризують вплив інновацій на зміни у внутрішньому і зовнішньому середовищі підприємства;
- ✦ побудова матриці інвестиційних стратегій, її розмежування за квадрантами;
- ✦ розподіл інвестиційних стратегій за квадрантами матриці у відповідності з уточненою класифікацією за запропонованими класифікаційними ознаками;
- ✦ позиціонування підприємств у матриці інвестиційних стратегій та визначення їх видів у відповідності з квадрантом, в якому позиціоновано підприємство;
- ✦ прогнозування міграції позиції підприємства за квадрантами матриці на відповідний стратегічний період та ідентифікація стратегій, що відповідатимуть його новому передбачуваному положенню у матриці інвестиційних стратегій;

- ✦ ухвалення управлінських рішень про вибір та реалізацію стратегій інвестування інноваційної діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

Впровадження запропонованого методичного підходу на промислових підприємствах дозволить обґрунтувати вид стратегій інвестування інноваційної діяльності підприємств у відповідності з їх можливостями та результатами використання економічних ресурсів, що характеризуватимуть їх інвестиційну привабливість, та інноваційністю інвестиційних пропозицій, представлених в інвестиційних проектах. Саме ці дві запропоновані ознаки дозволять об'єднати надбані результати господарювання підприємств з можливостями їхнього розвитку відповідно до нових пропозицій перетворень, тобто досяжними інноваціями.

Напрямом подальшого розвитку представлених результатів дослідження є обґрунтування доцільності використання методів прогнозування позицій підприємств у запропонованій матриці інвестиційних стратегій інноваційної діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бланк И. А.** Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. – К. : Ника-центр, Эльга, 2004. – 448 с.
2. **Бондаренко А. Ф.** Інвестиційно-інноваційна стратегія як механізм забезпечення сталого економічного зростання в Україні [Електронний ресурс] / А. Ф. Бондаренко, Т. А. Васильєва, О. С. Гриценко. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua>
3. **Кравченко В. А.** Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства / В. А. Кравченко. – Одеса : Атлант, 2010. – 270 с.
4. **Крахіна В. А.** Тенденції та проблеми розвитку інвестиційних комплексів у регіонах України / В. А. Крахіна // Економіка розвитку. – 2014. – № 3. – С. 28–32.
5. **Ладюк О. Д.** Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні / О. Д. Ладюк // Проблеми науки. – 2009. – № 1. – С. 2–7.
6. **Мороз Л. І.** Проблеми формування та обґрунтування інвестиційної стратегії інноваційного розвитку підприємства / Л. І. Мороз // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Проблеми економіки та управління». – 2008. – Вип. 628. – С. 587–591.
7. **Пшинько А. Н.** Оценка инновационности проектов/ программ для анализа их адаптивности [Электронный ресурс] / А. Н. Пшинько, И. А. Гордеева, В. В. Скалозуб. – Режим доступа : http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/Urss/2012_12/80-85.pdf
8. **Павлова Л. Н.** Финансовый менеджмент / Л. Н. Павлова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 268 с.
9. Проблеми та перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком : монографія / За ред. С. М. Ілляшенка. – Суми : ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2011. – 644 с.
10. **Свиридова С. В.** Процедура формирования и реализации стратегии инновационного развития предприятия / С. В. Свиридова // Экономика и предпринимательство. – 2011. – № 1. – С. 15–18.
11. **Фарат А. В.** Влияние инновационно-инвестиционных процессов на развитие приоритетных отраслей Украины / А. В. Фарат // Економіка розвитку. – 2014. – № 1. – С. 22–27.

12. Ястремська О. М. Інвестиції: сучасне розуміння та класифікація / О. М. Ястремська, Н. Л. Яблонська-Агу // Економіка розвитку. – 2014. – № 4 (72). – С. 116–121.

13. Jones, Ch. P. *Financial Management* / Charles P. Jones. – Boston : IRWIN, 1992. – 704 p.

14. Really, K. *Investments* / K. Really. – New York : The Dryden Press, 1992. – 672 p.

Науковий керівник – Ястремська О. М., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

REFERENCES

Blank, I. A. *Investitsionny menedzhment* [Investment management]. Kyiv: Nika-Tsent; Elga, 2004.

Bondarenko, A. F., Vasylieva, T. A., and Hryshchenko, O. S. "Investytsiino-innovatsiina stratehiia yak mekhanizm zabezpechennia staloho ekonomichnoho zrostantia v Ukraini" [Investment strategy as a mechanism of sustainable economic growth in Ukraine]. <http://dspace.uabs.edu.ua>

Farat, A. V. "Vliyaniye innovatsionno-investitsionnykh protsessov na razvitiye prioritetnykh otrasley Ukrainy" [The impact of innovation and investment processes on the development of priority sectors of Ukraine]. *Ekonomika rozvytku*, no. 1 (2014): 22-27.

Jones, Ch. P. *Financial Management*. Boston: IRWIN, 1992.

Kravchenko, V. A. *Stratehichne upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstva* [Strategic management of innovative development of the enterprise]. Odesa: Atlant, 2010.

Krakhina, V. A. "Tendentsii ta problemy rozvytku investytsiynykh kompleksiv u rehionakh Ukrainy" [Trends and problems of

development of investment complexes in the regions of Ukraine]. *Ekonomika rozvytku*, no. 3 (2014): 28-32.

Ladiuk, O. D. "Dzherela finansuvannia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini" [Sources of financing innovative activities in Ukraine]. *Problemy nauky*, no. 1 (2009): 2-7.

Moroz, L. I. "Problemy formuvannia ta obgruntuvannia investytsiinoi stratehii innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva" [Problems of formation and substantiation of the investment strategy of innovative development of enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Seriya: «Problemy ekonomiky ta upravlinnia»*, no. 628 (2008): 587-591.

Problemy ta perspektyvy rynkovo-orientovanoho upravlinnia innovatsiynym rozvytkom [Problems and prospects of market-oriented innovative development management]. Sumy: Drukarskyi dim «Papirus», 2011.

Pshinko, A. N., Gordeyeva, I. A., and Skalozub, V. V. "Otsenka innovatsionnosti proektov/programm dlya analiza ikh adaptivnosti" [Evaluation of innovation projects/programs to assess their adaptability]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Urss/2012_12/80-85.pdf

Pavlova, L. N. *Finansovyy menedzhment* [In financial management]. Moscow: YUNITI-DANA, 2010.

Really, K. *Investments*. New York: The Dryden Press, 1992.

Sviridova, S. V. "Protsedura formirovaniya i realizatsii strategii innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya" [The procedure of formation and realization of strategy of innovative development of the enterprise]. *Ekonomika i predprinimatelstvo*, no. 1 (2011): 15-18.

Yastremska, O. M., and Yablonska-Ahu, N. L. "Investytsii: suchasne rozuminnia ta klasyfikatsiia" [Investments: current understanding and classification]. *Ekonomika rozvytku*, no. 4 (72) (2014): 116-121.

СУТНІСНО-ЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ВЕНЧУРНИХ ФОНДІВ ДЛЯ ЦІЛЕЙ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

© 2016 УСАТЕНКО О. В.

УДК 657.1.012

Усатенко О. В. Сутнісно-логічна модель венчурного інвестування венчурних фондів для цілей бухгалтерського обліку

Мета статті полягає у визначенні сутності венчурного інвестування як об'єкта бухгалтерського обліку венчурної діяльності та як економічної категорії. Проаналізовано нормативні акти, підходи вчених до визначення поняття «інвестиції» та їх класифікації. Визначено економічну сутність, яка враховує форми інвестицій, що має значення для системи бухгалтерського обліку, а також вказує на мету здійснення інвестування. Виділено класифікаційні ознаки, які дають можливість виокремити ряд характерних рис, притаманних саме для венчурного інвестування. Визначено сутнісно-логічну модель венчурного інвестування, яка показує, що економічна природа венчурних інвестицій полягає у здійсненні венчурним інвестором господарських операцій з розміщення грошових коштів учасників у цінні папери інноваційних ризикових підприємств, чи внеску у статутний капітал такого підприємства, чи наданні довгострокового кредиту з метою отримання прибутку. Сутнісно-логічна модель допоможе системі бухгалтерського обліку в ідентифікації венчурних інвестицій, чіткій їх класифікації та виділенні характерних рис щодо вибору методу оцінки венчурних інвестицій та визначенні рахунків для їх обліку.

Ключові слова: інвестиції, об'єкт венчурного інвестування, бухгалтерський облік, венчурний фонд.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 28.

Усатенко Ольга Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, Національний гірничий університет (пр. Дмитра Яворницького, 19, Дніпро, 49027, Україна)

E-mail: UsatOl@yandex.ru

УДК 657.1.012

UDC 657.1.012

Усатенко О. В. Сущностно-логическая модель венчурного инвестирования венчурных фондов для целей бухгалтерского учета

Цель статьи заключается в определении сущности венчурного инвестирования как объекта бухгалтерского учета венчурной деятельности и как экономической категории. Проанализированы нормативные акты, подходы ученых к определению понятия «инвестиции» и их классификации. Определена экономическая сущность, которая учитывает формы инвестиций, что имеет значение для системы бухгалтерского учета, а также указывает на цель инвестирования. Выделены классификационные признаки, дающие возможность выделить ряд характерных черт, присущих именно для венчурного инвестирования. Обозначенная сущностно-логическая модель венчурного инвестирования показывает, что экономическая природа венчурных инвестиций заключается в осуществлении венчурным инвестором хозяйственных операций по размещению денежных средств участников в ценные бумаги инновационных рискованных предприятий, или взноса в уставный капитал такого предприятия, или предоставлении долгосрочного кредита с целью получения прибыли. Сущностно-логическая модель поможет системе бухгалтерского учета в идентификации венчурных инвестиций, четкой их классификации и выделении характерных черт для выбора метода оценки венчурных инвестиций и определения счетов для их учёта.

Ключевые слова: инвестиции, объект венчурного инвестирования, бухгалтерский учет, венчурный фонд.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 28.

Усатенко Ольга Викторовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Национальный горный университет (пр. Дмитрия Яворницкого, 19, Днепр, 49027, Украина)

E-mail: UsatOl@yandex.ru

Usatenko O. V. The Essential-Logical Model of Venture Investing by the Venture Funds for Accounting Purposes

The article is aimed at identifying the essence of venture investing as both the object of the venture activities accounting and the economic category. Regulations, approaches by scientists to defining the concept of «investment» and their classification have been analyzed. The economic essence that takes into account the forms of investment has been determined, which is of importance to the accounting system, and indicates the purpose of investment. The classification attributes that provide to allocate a number of characteristic features specifically inherent to the venture investing have been allocated. The outlined essential-logical model of venture investment displays that the economic nature of venture investment consists in implementing by a venture investor the economic operations on placing monetary means of participants into securities of the innovation risky businesses, or contribution of a share to the statutory capital of such a company, or the granting of a long-term loan for the purpose of making a profit. The essential-logical model will help the accounting system when identifying venture investments, their clear classification and allocation of characteristic features for selecting a method for valuation of the venture investments along with determining accounts for their accounting.

Keywords: investments, object of venture investing, accounting, venture fund.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 28.

Usatenko Olga V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, National Mining University (19 D. Yavornytskyi Ave., Dnipro, 49027, Ukraine)

E-mail: UsatOl@yandex.ru

Венчурне інвестування є одним з видів інвестування. Процедури венчурного інвестування є об'єктами бухгалтерського обліку венчурної діяльності. Динамічний розвиток венчурної діяльності відбувається на фоні застарілих теоретико-методологічних аспектів бухгалтерського обліку, що не дозволяє забезпечити належний рівень інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень в рамках венчурної діяльності венчурних фондів. Через це виникає необхідність в удосконаленні сучасної методології

бухгалтерського обліку до нових викликів економіки шляхом удосконалення бухобліку процедур венчурного інвестування, що неможливе без чіткого з'ясування сутності «венчурного інвестування».

Таким чином, загальна проблема, якій присвячена стаття, полягає у визначенні сутності венчурного інвестування як об'єкта бухгалтерського обліку венчурної діяльності та як економічної категорії. З цієї проблеми пов'язане важливе науково-практичне завдання – проведення аналізу поняття «інвестиції» та виділення

особливостей, які притаманні венчурному інвестуванню для цілей бухгалтерського обліку.

У вітчизняній та зарубіжній літературі питанню визначення суті та поняття інвестицій надається значна увага. В економічній літературі застосовується понад 100 термінів, що характеризують поняття інвестицій [1, с. 22]. Дослідженням економічної сутності інвестицій, їх бухгалтерського обліку займалися багато вчених: Крупка Я. Д. [2], Бондаренко О. А. [3], Бланк І. О. [1], Ігошин Н. В. [4], Пітман Лоренс, Джонк Майкл [5] та інші. Аналізуючи науковий внесок вчених, слід зазначити, що недостатньо дослідженим у науковому середовищі залишається питання сутності венчурного інвестування для цілей бухгалтерського обліку.

Метою дослідження, результати якого викладено у даній статті, є визначення сутності венчурного інвестування як об'єкта бухгалтерського обліку венчурної діяльності та як економічної категорії.

Для досягнення поставленої мети у даній роботі виконано такі завдання: проаналізовано нормативні акти та підходи вчених до визначення поняття «інвестиції» та їх класифікації; визначено економічну сутність, яка враховує форми інвестицій, що має значення для системи бухгалтерського обліку, а також вказує на мету здійснення інвестування; виділено класифікаційні ознаки, які дають можливість виділити ряд характерних рис, притаманних саме венчурному інвестуванню, що допоможуть у розкритті поняття венчурного інвестування як об'єкта бухгалтерського обліку; визначено сутнісно-логічну модель венчурного інвестування.

Існують багато підходів до трактування терміна «інвестиції». Це обумовлено тим, що часто поняття «інвестиції» ототожнюють з поняттям «капітал», різні автори мають неоднакові підходи до внутрішнього змісту «інвестицій» як економічної категорії. З метою розвитку методологічних аспектів бухгалтерського обліку венчурної діяльності задля забезпечення зростаючих інформаційних потреб ухвалення управлінських рішень з процедур венчурного інвестування в табл. 1 проаналізовано нормативні акти та підходи вчених до визначення поняття «інвестиції».

Проф. Крупка Я. Д. зазначав, що в більшості трактувань поняття «інвестиції» простежується взаємозв'язок двох сторін одного процесу: витрачання ресурсів і одержання результату. Результат повинен бути достатнім для відшкодування суб'єктові інвестування завданих витрат і забезпечення приросту капіталу, одержання інших благ чи вигод [2, с. 6]. Таким чином, узагальнення підходів до визначення поняття «інвестиції» дозволило визначити, що економічна сутність інвестицій полягає у здійсненні інвестором господарських операцій з розміщення вільних видів грошових, майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти підприємницької діяльності з метою отримання прибутку чи досягнення іншого корисного ефекту. Таке визначення економічної сутності враховує форми інвестицій, що має значення для системи бухгалтерського обліку, а також вказує мету здійснення інвестування.

Багато вчених займалися класифікацією інвестицій. Так, вагомий внесок зробив Н. М. Клим [16, с. 207], який запропонував досить широку та повну класифікацію фінансових інвестицій. Н. І. Бузак відмітив, що будь-яка класифікація досить умовна, і все залежить від того, якій ознаці віддається перевага і з погляду якого суб'єкта ринку розглядають ті чи інші інвестиції. Проте класифікація фінансових інвестицій за всієї її умовності та відносності все ж таки важлива не тільки теоретично, а й практично [17, с. 205]. Бухгалтерський підхід до класифікації фінансових інвестицій визначено Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» [18]. У міжнародних стандартах фінансової звітності питання інвестицій призначено цілий ряд стандартів: МСФЗ 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність» [19], МСФЗ 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства» [20], МСФЗ 31 «Частки у спільних підприємствах» [21], МСФЗ 32 «Фінансові інструменти: подання» [22] та МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [23]. Через те, що різні види інвестиції спрямовуються на розв'язання різних за напрямками завдань, неоднаково впливають на розвиток різних господарюючих суб'єктів, відсутня єдина загальна система класифікації інвестицій, що ускладнює вибір методу оцінки в бухгалтерському обліку та визначення рахунків для їх обліку.

Таким чином, визначення економічної сутності загального поняття «інвестиції» та аналіз існуючих підходів до класифікації інвестицій дозволив виділити такі класифікаційні ознаки, які дають можливість виділити ряд характерних рис, притаманних саме для венчурного інвестування та які допоможуть у розкритті поняття венчурного інвестування як об'єкта бухгалтерського обліку. Оскільки венчурне інвестування неможна підвести під наявну класифікацію через змішану форму. Сутнісно-логічна модель венчурного інвестування, з визначенням характерних рис представлена на рис. 1. Як видно з рисунка, залежно від виду цінностей, що вкладаються, тобто предмета, інвестиції поділяються на грошові та негрошові. Грошові інвестиції більшою мірою вигідні для отримувача інвестицій – реципієнта, ніж для інвестора. Це впливає з економічного феномена уподобання ліквідності (*liquidity preference*).

Законодавством або статутними документами можуть встановлюватися обмеження щодо форм інвестицій, які реципієнти можуть отримувати. Частіше це стосується внесків до статутного капіталу. Але грошова форма інвестицій завжди є дозволеною та найбільш привабливою формою отримання інвестицій, тому венчурні інвестиції здійснюються саме в такій формі у вигляді придбання акцій, надання довгострокового кредиту та внесків у статутний капітал інноваційного венчурного підприємства грошовими коштами.

Стосовно суб'єктів інвестування, то в більшості випадків ризиковим венчурним інвестуванням займаються венчурні фонди, «бізнес-ангели» і лише незначна частка інших інвесторів, про що свідчать дані Української асоціації інвестиційного бізнесу.

Сучасний інвестиційний процес характеризується наявністю як державних, так і приватних інвесторів.

Підходи до визначення поняття «інвестиції»

Джерело	Визначення
Закон України «Про інвестиційну діяльність» [6]	Усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект
Податковий кодекс України [7]	Господарські операції, які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти або майно
МСБО 38 «Нематеріальні активи» [8]	Частина активів, необхідних підприємству для нагромадження багатства (капіталу) шляхом вкладення коштів, амортизації, капіталу і одержання інших вигод
Ігошин Н. В. [4, с. 81]	Витрати грошових засобів, які направлені на відтворення капіталу, його підтримку та розширення. У найбільш загальній формі інвестиції – це вкладення вільних грошових засобів у різні форми фінансового та матеріального багатства»
Бутук А. І. [9, с. 563]	Вкладення грошей з метою отримання доходу
Селезньов В. В. [10, с. 112]	Довгострокові вкладення капіталу в різні галузі народного господарства з метою отримання прибутку»
Бланк І. О. [1, с. 16]	Кошти, майнові й інтелектуальні цінності держави юридичних і фізичних осіб, що спрямовуються на створення нових підприємств, реконструкцію й технічне переоснащення діючих, придбання нерухомості, акцій, інших цінних паперів із метою одержання прибутку
Грідасов В. М. [11, с. 46]	Вкладення капіталу в усіх його формах у різні об'єкти (інструменти) його господарської діяльності з метою одержання прибутку, а також досягнення іншого економічного чи позаекономічного ефекту, здійснення якого базується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику і ліквідності
Федоренко В. Г. [12, с. 7]	Довготермінові вкладення капіталу в підприємства та галузі економіки з метою його нарощування в майбутньому та отримання прибутку
Боди Зви [13, с. 14]	Витрачання в даний час грошових чи інших коштів в очікуванні отримання майбутніх вигод
Азрилян А. Н., Азрилян О. М., Калашникова Е. В., Квардакова О. В. [14, с. 653]	Грошові кошти, цінні папери, інше майно, у тому числі майнові права, інші права, що мають грошову оцінку, вкладаються в об'єкти підприємницької і (чи) іншої діяльності з метою отримання прибутку і (чи) досягнення іншого корисного ефекту
Румянцева Е. Е. [15, с. 314]	Один з ключових чинників економічного зростання, довгострокові та короткострокові вкладення капіталу, що складаються з капітальних витрат (капітальних вкладень); витрат, пов'язаних з приростом оборотного капіталу (при розширенні виробництва) або оборотним капіталом в повному обсязі, необхідним для запуску виробництва (при створенні нових виробництв), а також витрат, необхідних для підготовки інвестиційного проекту
Гітман Лоренс, Джонк Майкл [5, с. 10]	Такий спосіб розміщення капіталу, якій повинен забезпечити збереження або зростання вартості капіталу і (або) принести додатну величину доходу

На українському ринку сьогодні працюють такі приватні інвестори: комерційні банки, інвестиційні компанії, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, «бізнес-ангели», інститути спільного інвестування, у тому числі і венчурні фонди. Тобто, венчурні інвестиції здійснюють тільки приватні інвестори ризикового капіталу.

Залежно від виду інвестицій розрізняють реальні інвестиції та фінансові інвестиції. Реальні венчурні інвестиції – це інвестиції в інновації, тобто в нові види техніки та технологій та інші об'єкти інвестування, пов'язані зі здійсненням операційної діяльності венчурного підприємства. Фінансові венчурні інвестиції – це інвестиції в цінні папери інноваційних венчурних підприємств, у більшості випадків, в акції, з метою отримання доходу.

Щодо строку вкладання, венчурні інвестиції – це високоризикові інвестиції приватного капіталу, які характеризуються довгостроковістю (зазвичай 5–7 років).

У своїх працях Зянько В. В. вказує термін – до 10 років [24, с. 101].

Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» об'єктом інвестиційної діяльності може бути будь-яке майно, у тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях і сферах народного господарства, цінні папери, цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права. Венчурні інвестиції є інвестиціями або в акціонерний капітал інноваційних венчурних підприємств, шляхом купівлі акцій, або внеску до статутного капіталу, або надання довгострокового кредиту на різних життєвих стадіях венчурних підприємств. Венчурні інвестиції у формі довгострокового кредиту, згідно з «Положенням про склад та структуру активів інституту спільного інвестування», надаються венчурним підприємствам за умови, що не менше, як 10

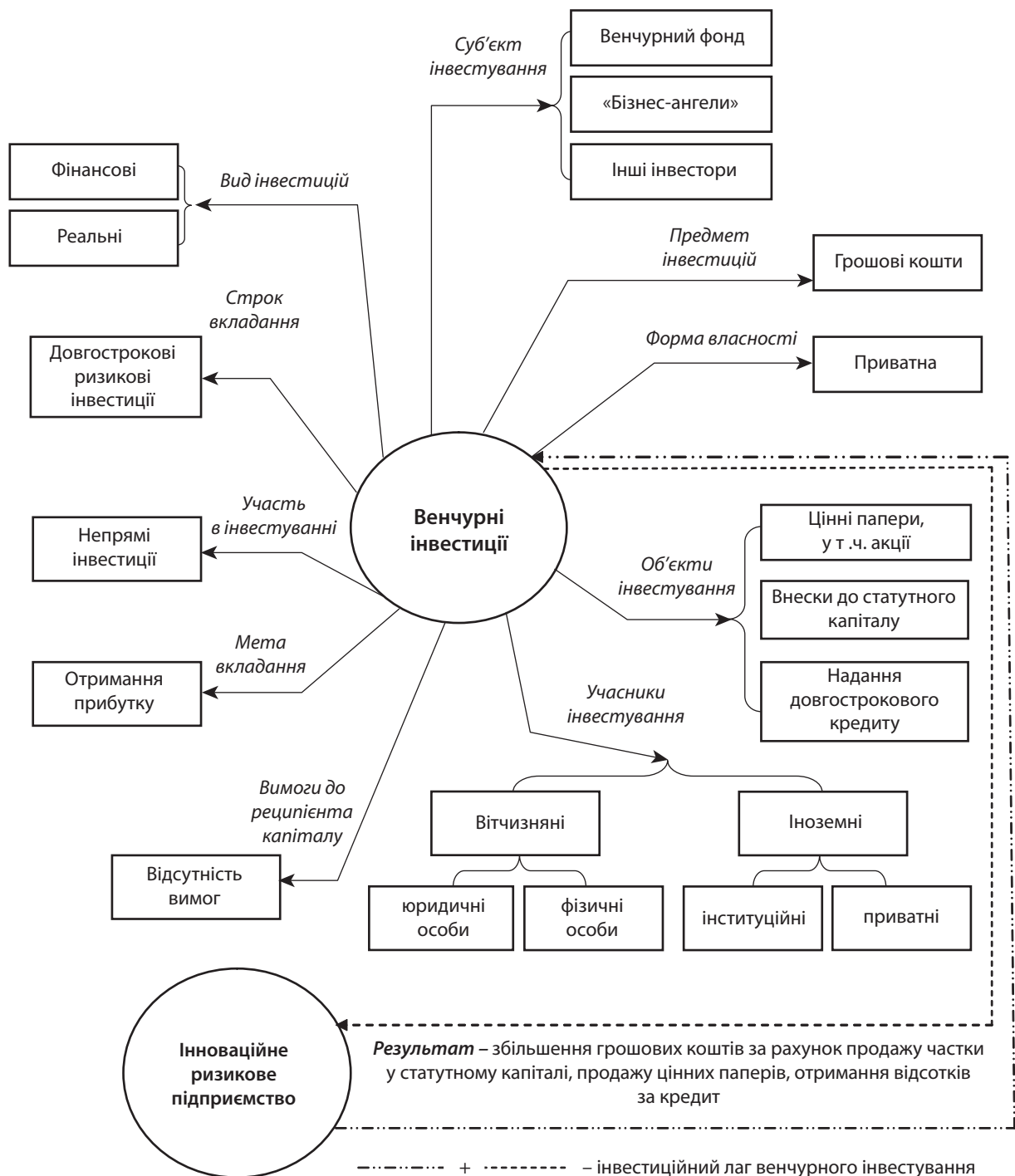

Рис. 1. Сутнісно-логічна модель венчурного інвестування

відсотків статутного капіталу такого підприємства належить венчурному фонду [25]. Венчурні фонди, на відміну від банків, можуть надавати підтримку навіть тим підприємствам, які неспроможні вийти на темп бізнесу, достатній для погашення кредиту та виплати відсотків по ньому, чи навіть не вправі претендувати на кредит за своїми базовими показниками або внаслідок відсутності ліквідної застави [26].

Залежно від участі в інвестиційному процесі інвестиції поділяють на прямі та непрямі. Прямі інвестиції означають безпосередню участь інвестора у виборі об'єкта інвестування і безпосереднє вкладання коштів.

Однак не всі особи, які бажають займатися інвестиційною діяльністю, мають достатні знання, досвід та кваліфікацію для вибору об'єктів інвестування. Тоді можна займатися непрямыми інвестиціями, які означають опосередковану участь у виборі об'єкта інвестування і вкладання коштів іншими способами через фінансових посередників. Такими фінансовими посередниками виступають і венчурні фонди, у яких особи, що бажають займатися інвестуванням, купують цінні папери, фонди, своєю чергою, розміщують кошти інвесторів у ризикові інноваційні проекти венчурних підприємств, а отримані доходи від продажу цінних паперів або частки у статут-

ному капіталі таких підприємств розподіляють серед своїх інвесторів.

Метою інвестування є отримання прибутку (доходу) або досягнення іншого ефекту. Метою саме венчурного інвестування є отримання надприбутків від комерціалізації нововведення, тобто впровадження інновації венчурного підприємства виробництва. І. С. Кузнецова визначає, що специфічними рисами венчурних інвестицій є відсутність вимог до реципієнта капіталу щодо надання гарантій повернення інвестицій; виключно ретельний відбір об'єкта інвестування із сотень претендентів; суттєва роль особистого чинника при відборі проекту; відсутність притягань інвесторів щодо отримання контролю над компанією; надання спектра додаткових послуг задля зростання ринкової вартості компанії; орієнтація на дохід від інвестицій у довгостроковій перспективі у вигляді приросту ринкової вартості пакета акцій [27, с. 195].

Учасниками венчурних фондів США та країн Європи є держава, Пенсійні фонди, фінансові та страхові установи, благодійні організації і фонди [28, с. 83]. На відміну від України, де законодавство передбачає заборону для пенсійних фондів і страхових компаній інвестувати у венчурні фонди. Основними джерелами фінансування венчурних фондів України є або кошти вітчизняних фінансово-промислових груп, або кошти закордонних інвесторів.

Інвестиційний лаг венчурного інвестування – інтервал у часі між здійсненням венчурних інвестицій в інноваційно ризикові підприємства до збільшення грошових коштів венчурних інвесторів за рахунок продажу частки у статутному капіталі, продажу цінних паперів, отримання відсотків та погашення кредиту. За оцінками експертів, інвестиційний лаг венчурного інвестування в сучасних економічних умовах складає 5–7 років. Скорочення інвестиційного лага – є одним з найважливіших чинників підвищення ефективності процесу венчурного інвестування.

ВИСНОВКИ

Запропонована сутнісно-логічна модель венчурного інвестування показує, що економічна природа венчурних інвестицій полягає у здійсненні венчурним інвестором господарських операцій з розміщення грошових коштів учасників у цінні папери інноваційних ризикових підприємств, чи внеску у статутний капітал такого підприємства, чи надання довгострокового кредиту з метою отримання прибутку. У результаті таких господарських операцій у інвестора ризикового капіталу (венчурного фонду) виникає актив – господарський засіб, який повинен у майбутньому принести йому прибуток. А в об'єкта інвестування (інноваційному ризиковому підприємстві) виникає пасив – елемент власного капіталу чи зобов'язань. Визначена сутнісно-логічна модель допоможе системі бухгалтерського обліку в ідентифікації венчурних інвестицій, чіткій їх класифікації та виділенні характерних рис щодо вибору методу оцінки в бухгалтерському обліку венчурних інвестицій та визначенні рахунків для їх обліку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бланк И. А.** Основы инвестиционного менеджмента. Т. 1 / И. А. Бланк. – К. : Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. – 536 с.
2. **Крупка Я. Д.** Облік інвестицій / Я. Д. Крупка ; Тернопільська академія народного господарства. – Т. : Економічна думка, 2001. – 302 с.
3. **Бондаренко О. А.** Оптимизация инвестиционного обеспечения инноваций как средство стабилизации и роста экономики Украины / Бондаренко О. А., Козьменко С. Н. – Сумы : Мрия 1, Инициатива, 2005. – 65 с.
4. **Игошин Н. В.** Инвестиции. Организация управления и финансирование : учебник для вузов / Н. В. Игошин. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 542 с.
5. **Гитман Л. Дж.** Основы инвестирования / Лоренс Дж. Гитман, Майкл Д. Джонк. – М. : Дело, 1999. – 991 с.
6. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
8. Нематеріальні активи : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_046
9. **Бутук А. И.** Экономическая теория : учеб. пособие / А. И. Бутук. – К. : Вікар, 2000. – 644 с.
10. **Селезнев В. В.** Основы рыночной экономики Украины : учеб. пособие / В. В. Селезнев. – К. : А.С.К., 1999. – 544 с.
11. **Гридасов В. М.** Інвестування : навч.-метод. посібник / Гридасов В. М., Кривченко С. В., Ісаєва О. Є. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 164 с.
12. **Федоренко В. Г.** Менеджмент : підручник / Федоренко В. Г. – 2-ге вид., перероб. и доп. – К. : Алерта, 2014. – 344 с.
13. **Боди Зви.** Принципы инвестиций / Зви Боди, Алекс Кейн, Алан Дж. Маркус / Пер. с англ. – 4-е изд. – М. : Вильямс, 2008. – 984 с.
14. Большой экономический словарь / [А. Н. Азрилиян, О. М. Азрилиян, Е. В. Калашникова, О. В. Квардакова]. – 7-е изд., доп. – М. : Институт новой экономики, 2008. – 1472 с.
15. **Румянцева Е. Е.** Новая экономическая энциклопедия / Е. Е. Румянцева. – 3-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 826 с.
16. **Клим Н. М.** Удосконалення класифікації фінансових інвестицій / Н. М. Клим // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.6. – С. 205–210.
17. **Бузак Н. І.** Оцінка фінансових інвестицій: національний та міжнародний досвід [Електронний ресурс] / Н. І. Бузак // Ефективна економіка. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2415>
18. Фінансові інвестиції : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 : № 91 від 26.04.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>
19. Консолідована та окрема фінансова звітність : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 (МСБО 27). від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_045
20. Інвестиції в асоційовані підприємства оцінка : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 28 (МСБО 28) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_046
21. Частки у спільних підприємствах : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 31 (МСБО 31) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_040
22. Фінансові інструменти: подання : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 (МСБО 32) [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_029

23. Фінансові інструменти: визнання та оцінка : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 (МСБО 39) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_015

24. Зянько В. В. Венчурне інвестування як засіб підвищення інноваційної активності / В. В. Зянько // Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця : ВНТУ, 2013. – С. 101–104.

25. Положення про склад та структуру активів інституту спільного інвестування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1689-13>

26. Пилипенко Б. Г. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Пилипенко Борис Григорович ; ДВНЗ «Ун-т банк. справи». – Київ, 2015.

27. Кузнецова І. С. Інституціональна теорія як методологічна основа дослідження нових господарських практик (на прикладі венчурної діяльності) / І. С. Кузнецова // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2006. – Вип. 103-4. – С. 195–200.

28. Усатенко О. В. Аналіз напрямів та умов розвитку венчурної діяльності / О. В. Усатенко // Економічний простір : збірник наукових праць. – 2014. – № 89. – С. 81–92.

REFERENCES

Azriliyan, A. N. et al. *Bolshoy ekonomicheskii slovar* [Big economic dictionary]. Moscow: Institut novoy ekonomiki, 2008.

Bondarenko, O. A., and Kozmenko, S. N. *Optimizatsiya investitsionnogo obespecheniya innovatsiy kak sredstvo stabilizatsii i rosta ekonomiki Ukrainy* [Optimization of investment provision of innovation as a means of stabilization and growth of economy of Ukraine]. Sumy: Mriya 1; Initsiativa, 2005.

Butuk, A. I. *Ekonomicheskaya teoriya* [Economic theory]. Kyiv: Vikar, 2000.

Bodi, Z., Keyn, A., and Markus, A. Dzh. *Printsipy investitsiy* [Investment principles]. Moscow: Vilyams, 2008.

Blank, I. A. *Osnovy investitsionnogo menedzhmenta* [Fundamentals of investment management]. Kyiv: Elga-N; Nika-Tsentr, 2001.

Buzak, N. I. "Otsinka finansovykh investitsii: natsionalnyi ta mizhnarodnyi dosvid" [Assessment of financial investment: national and international experience]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2415>

"Chastky u spilnykh pidpriemstvakh : Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 31 (MSBO 31)" [Of interests in joint ventures international accounting standard 31 (IAS 31)]. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_040

Fedorenko, V. H. *Menedzhment* [Management]. Kyiv: Alerta, 2014.

"Finansovi instrumenty: podannia : Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 32 (MSBO 32)" [Financial instruments: presentation international accounting standard 32 (IAS 32)]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_029

"Finansovi instrumenty: vyznannia ta otsinka : Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 39 (MSBO 39)" [Financial instruments: recognition and measurement international accounting standard 39 (IAS 39)]. http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_015

Gitman, L. Dzh., and Dzhonk, M. D. *Osnovy investirovaniya* [Investing basics]. Moscow: Delo, 1999.

Hridasov, V. M., Kryvchenko, S. V., and Isaieva, O. Ye. *Investuvannia* [Investment]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2004.

Igoshin, N. V. *Investitsii. Organizatsiya upravleniya i finansirovaniye* [Investment. The organization of management and financing]. Moscow: YuNITI -DANA, 2002.

"Investitsii v asotsiovani pidpriemstva otsinka : Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 28 (MSBO 28)" [Investments in associates assessment : international accounting standard 28 (IAS 28)]. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_046

Klym, N. M. "Udoskonalennia klasyfikatsii finansovykh investitsii" [To improve classification of financial investments]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.6 (2011): 205-210.

"Konsolidovana ta okrema finansova zvitnist : Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 27 (MSBO 27). vid 01. 01. 2012 r. " [Consolidated and separate financial statements : international accounting standard 27 (IAS 27). from 01.01.2012]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_045

Krupka, Ya. D. *Oblik investitsii* [Investment accounting]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2001.

Kuznetsova, I. S. "Instytutsionalna teoriia yak metodolohichna osnova doslidzhennia novykh hospodarskykh praktyk (na prykladi venchurnoi diialnosti)" [Institutional theory as a methodological basis of the research of new business practices (on the example of venture capital activities)]. *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya ekonomichna*, no. 103-4 (2006): 195-200.

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

[Legal Act of Ukraine] (1991). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>

"Nematerialni aktyvy : Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 38" [Intangible assets : international accounting standard 38]. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_046

"Polozhennia pro sklad ta strukturu aktyviv instytutu spilnoho investuvannia" [Regulations on the composition and structure of assets of Institute of joint investment]. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1689-13>

Pylipenko, B. H. "Venchurnyi kapital yak dzherelo finansuvannia innovatsiynykh protsesiv" [Venture capital as a source of financing of innovation processes]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08*, 2015.

Rumiantseva, E. E. *Novaiya ekonomicheskaya entsiklopediya* [The new economic encyclopedia]. Moscow: INFRA-M, 2008.

Seleznev, V. V. *Osnovy rynochnoy ekonomiki Ukrainy* [The foundations of a market economy of Ukraine]. Kyiv: A. S. K., 1999.

Usatenko, O. V. "Analiz napriamiv ta umov rozvytku venchurnoi diialnosti" [Analysis of trends and conditions of development of venture activity]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 89 (2014): 81-92.

Zianko, V. V. "Venchurne investuvannia yak zasib pidvyshchennia innovatsiinoi aktyvnosti" [Venture capital investment as a means of increasing innovation]. *Suchasni tendentsii rozvytku finansovykh ta innovatsiino-investitsiynykh protsesiv v Ukraini*. Vinnytsia: VNTU, 2013. 101-104.

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ КОРПОРАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2016 ВАЛУЛЛІНА З. В.

УДК 339.9:330.47

Валулліна З. В. Фактори впливу на процес забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки

Мета статті полягає в дослідженні факторів, що мають найбільш вагомий вплив на процес забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки. Для визначення цих факторів у статті використано кореляційно-регресійний метод аналізу. Проаналізовано тенденції кіберзлочинів та їх наслідки в сучасних умовах трансформації світової економіки. Наведено результати кореляційно-регресійного аналізу анкетних даних для побудови економіко-математичної моделі. Визначено вплив факторів на показник інформаційної безпеки корпорацій, встановлено взаємозв'язки між обраними факторними величинами, що впливають на якість та ефективність інформаційної безпеки корпоративної економіки. За результатами проведеного дослідження та кореляційного аналізу було побудовано лінійну кореляційно-регресійну модель, яка найбільш точно та якісно відображає процес забезпечення інформаційної безпеки в корпоративній економіці. Практична значущість побудованої кореляційно-регресійної моделі полягає в оцінюванні та можливості попередити та захистити корпорацію від кібератак.

Ключові слова: інформація, безпека, кібератака, фактори впливу, загрози.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 3. **Бібл.:** 10.

Валулліна Зоряна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: zoryanka2006@rambler.ru

УДК 339.9:330.47

Валулліна З. В. Факторы влияния на процесс обеспечения информационной безопасности корпоративной экономики

Цель статьи заключается в исследовании факторов, имеющих наиболее существенное влияние на процесс обеспечения информационной безопасности корпоративной экономики. Для определения данных факторов был использован корреляционно-регрессионный метод анализа. Проанализированы тенденции киберпреступлений и их последствия в современных условиях трансформации мировой экономики. Приведены результаты корреляционно-регрессионного анализа личных данных для построения экономико-математической модели. Определено влияние факторов на показатель информационной безопасности корпораций, установлены взаимосвязи между выбранными факторными величинами, влияющие на качество и эффективность информационной безопасности корпоративной экономики. По результатам проведенного исследования и корреляционного анализа была построена линейная корреляционно-регрессионная модель, которая наиболее точно и качественно отражает процесс обеспечения информационной безопасности в корпоративной экономике. Практическая значимость построенной корреляционно-регрессионной модели заключается в оценке и возможности предупредить и защитить корпорацию от кибератак.

Ключевые слова: информация, безопасность, кибератака, факторы влияния, угрозы.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 3. **Библ.:** 10.

Валулліна Зоряна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: zoryanka2006@rambler.ru

UDC 339.9:330.47

Valiullina Z. V. The Factors of Influence on the Information Security Process in the Corporate Economy

The article is aimed at studying of the factors that have the most significant impact on the process of ensuring the information security in the corporate economy. To determine these factors, the correlative-regression analysis method has been used. Trends in the cyber crime and its consequences in the current conditions of transformation of the global economy have been analyzed. Results of correlative-regression analysis of personal data, used to build an economical-mathematical model, have been presented. Influence of the factors on the rate of information security of corporations has been determined, the relationships between the selected factor values that impact both the quality and the efficiency of the information security in the corporate economy have been identified. On the basis of results of both the study and the correlation analysis, a linear correlative-regression model has been built, which most precisely and accurately reflects the process of ensuring the information security in the corporate economy. The practical significance of the built correlative-regression model consists in evaluation and opportunity to prevent and protect the corporation against cyber attacks.

Keywords: information, security, cyber attack, factors of influence, threats.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 10.

Valiullina Zoriana V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of International Economics, National University of Water Management and Natural Resources Use (11 Soborna Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: zoryanka2006@rambler.ru

В умовах корпоративної економіки інформаційна безпека займає значне місце в розвитку економіки та країни в цілому, а питання її якісного забезпечення стають дедалі актуальнішими.

Корпоративна економіка розвивається в унісон з політичними та соціально-економічними умовами, а тому постійно піддається нестабільному розвитку. Пошук шляхів зниження ризиків та загроз своєму функціонуванню приводить до постійного пошуку адекватних управлінських рішень. Для багатьох суб'єктів корпоративної економіки гострою проблемою в останні роки стала інформаційна безпека підприємства.

Процеси всеохоплюючої інформатизації розвитку країни обумовлюють активний вплив інформаційної безпеки на економічну, соціальну, політичну та інші складові її національної безпеки. Такий нерозривний зв'язок інформаційної та національної безпеки пояснюється так: «захищеність інформації та її повнота впливають на стабільність у суспільстві, забезпечення прав і свобод громадян, правопорядок і, навіть, на збереження цілісності держави» [1, с. 221].

Науковому осмисленню питань інформаційної безпеки сприяли праці таких вчених, як М. Гуцалюка [2], І. Парохонського, Г. Яворської, О. Резнікової, К. Ко-

ноненка [3], В. Конаха, Б. Кормича, В. Ліпкана, Ю. Максименко, А. Марущак, Є. Садовської [4], О.Сазонець, В.Світличної, В. Цимбалюка, О. Юдіна, В. Щербина [1], Р. Юсупова, та ін. Українські вчені досліджують інформаційну безпеку з призми державного управління. Значну увагу приділено становленню інформаційного суспільства, визначенню напрямів розвитку та загроз національній безпеці. Поза увагою науковців не залишилися теоретичні аспекти міжнародно-правових норм та питання щодо співробітництва в розрізі регіональних міжнародних організацій.

Динамічний розвиток економічних, політичних, соціальних подій ХХІ століття сформулювали нове уявлення про інформацію як одного з факторів (ресурсів) виробництва. На макрорівні інформація впевнено займає позиції головного фактора могутності держави, адже здатність держави мати у своєму розпорядженні найсучасніші інформаційні технології дозволяє ефективно управляти інформацією. Володіння державою такою здатністю – шлях до подальшого нарощування своєї економічної міцності [2, с. 2].

Протириччя економічних і політичних інтересів глобальних корпорацій і держав-націй створює нові лінії напруги в міжнародній системі. Малі та слабкі країни можуть протиставити могутності глобальних корпорацій лише силу їх внутрішньої консолідації та групової регіональної інтеграції [3, с. 61].

Негативні тенденції ефективного функціонування корпоративної економіки, а саме, забезпечення їх інформаційної безпеки обумовили актуальність дослідження.

Метою даної статті є дослідження факторів, що мають найбільш вагомий вплив на процес забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки, а також, використовуючи кореляційно-регресійний метод аналізу, обрати фактори впливу на процес забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки.

В умовах трансформації світової економіки інформація стала визначальною складовою будь-якої корпорації, значення інформаційної безпеки корпоративної економіки зростає з кожним днем. Виробнича та невиробнича сфери діяльності в умовах сьогодення потребують ефективного інформаційного забезпечення.

Враховуючи тенденції в політиці провідних держав світу щодо протидії загрозам у кіберпросторі та зміну внутрішньої інформаційної політики цих держав, а також посилення компоненти кібербезпеки, більшість держав світу активно модернізують власні сектори безпеки відповідно до викликів сучасності [4].

Розглянемо на прикладі США, які галузі народного господарства є найбільш вразливими та привабливими для кіберзлочинців станом на 2015 р. (рис. 1).

Варто зазначити, що цілями кібератак у 2015 р. у США стає фінансовий сектор та банки, на які припадає 28,33 млн дол. Компанії фінансового сектора постійно перебувають під прицілом кіберзлочинців. Банківські організації прикладають максимум зусиль, щоб захистити свій бізнес і зберегти хороші відносини з клієнтами. Друге місце займає енергетика та комунальне господарство. Хакерські атаки були націлені на енергетичні

Рис. 1. Середні річні втрати від кіберзлочинців, млн дол. [5]

об'єкти та завдали втрат на 27,6 млн. дол. Кібератаки спрямовуються через автоматизовані системи управління, які використовуються для ефективного функціонування повсякденних суспільно-економічних відносин, структур економіки чи органів влади.

Варто зауважити, що кібератаки відбуваються по всьому світі щоденно у незначних масштабах. Кібератаки у XXI ст. стали звичайним явищем, як переглянути власну електронну скриньку, і впродовж останніх 12 місяців практично кожна галузь народного господарства по всьому світу була схильна до якогонебудь типу кіберзагроз. Вони можуть бути спрямовані проти інфраструктури урядів, військових організацій, корпорацій та суспільно-економічних відносин.

Слід зазначити, що Будапештська Конвенція, як основоположний документ у сфері боротьби з кіберзлочинністю, надає умовну класифікацію кіберзлочинів, що поділяються на такі категорії [6, с. 8]:

1) правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (так звані «СІА-злочини»), зокрема:

- ✦ незаконний доступ, наприклад, шляхом злому, обману та іншими засобами;
- ✦ нелегальне перехоплення комп'ютерних даних;
- ✦ втручання в дані, включаючи навмисне пошкодження, знищення, погіршення, зміну або приховування комп'ютерної інформації без права на це;
- ✦ втручання в систему, включаючи навмисне створення серйозних перешкод функціонуванню комп'ютерної системи, наприклад, шляхом розподілених атак на ключову інформаційну інфраструктуру;
- ✦ зловживання пристроями, тобто виготовлення, продаж, придбання для використання, розповсюдження пристроїв, комп'ютерних програм, комп'ютерних паролів або кодів доступу з метою здійснення «СІА-злочинів»;

2) правопорушення, пов'язані з комп'ютерами, включаючи підробку і шахрайство, здійснені з використанням комп'ютерів;

3) правопорушення, пов'язані зі змістом інформації, зокрема дитяча порнографія, расизм та ксенофобія;

4) правопорушення, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав, наприклад, незаконне відтворення і використання комп'ютерних програм, аудіо/відео й інших видів цифрової продукції, а також баз даних і книг.

Оцінювання факторів впливу на процес забезпечення інформаційної безпеки в корпоративній економіці варто проводити за певною розробленою послідовністю:

- ✦ дослідження літературних джерел і статистичних матеріалів з інформаційної безпеки у світі з метою попереднього відбору факторів, що впливають на процес забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки;
- ✦ вибір факторів, що впливають на процес забезпечення інформаційної безпеки в корпоративній економіці;

- ✦ розробка анкети стандартизованого інтерв'ю для фахівців щодо впливу на процес забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки;
- ✦ обробка анкети стандартизованого інтерв'ю та оцінка рівня взаємних рекомендацій експертів;
- ✦ визначення тісноти зв'язку між факторами (X) та результативною ознакою – інформаційною безпекою корпоративної економіки (Y) за допомогою коефіцієнта кореляції;
- ✦ виявлення основних факторів впливу на процес забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки.

Для емпіричного дослідження інструментів регулювання та визначення напрямів забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки було розроблено спеціальний інструментарій – анкету стандартизованого інтерв'ю. Зауважимо, що результати анкетування залежать від правильності та зручності розроблення анкети. У процесі підготовки анкети стандартизованого інтерв'ю враховувалися: структура та послідовність запитань, використання відкритих і закритих запитань, коректне та логічне формулювання запитань, пропорційність градацій у відповідях, проміжок часу заповнення анкети. Відзначимо, що переважна більшість запитань анкети стандартизованого інтерв'ю розроблена з урахуванням думки респондентів, що дозволяє максимально об'єктивно дати відповідь на поставлене запитання.

Уданому дослідженні вибірку становили співробітники наукових установ, працівники органів державного управління, програмісти, співробітники банківських установ, співробітники корпорацій, працівники робітничих професій та студенти, які безпосередньо є користувачами інформаційних технологій та професійно орієнтовані на аналітичну базу вирішення напрямів забезпечення інформаційної безпеки. Вік досліджуваних – від 16 до 76 років, в анкеті знайшли чільне місце допоміжні відомості про респондентів, які відображають об'єктивну характеристику опитуваних (вид діяльності, освіта, стать та дохід). Усього у дослідженні взяло участь 100 експертів.

Респонденти, що взяли участь в опитуванні, обиралися методом взаємних рекомендацій з оцінкою їх узгодженості. До участі в анкетуванні залучались експерти, рівень взаємних рекомендацій яких перевищував 69%, що є достатнім для формування не випадкової експертної групи та за коефіцієнтом конкордації Кендела.

Проведене анкетування з питань доцільності запровадження інформаційної безпеки в корпоративній економіці та огляд наукової літератури дали можливість виділити такі фактори впливу на процес забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки:

- ✦ рівень антивірусного забезпечення;
- ✦ навчання користувачів;
- ✦ сканери безпеки;
- ✦ взаємодію керівництва та персоналу;
- ✦ системи виявлення атак;
- ✦ резервне копіювання;
- ✦ нормативне забезпечення;

- ✦ криптографія;
- ✦ моделі безпеки;
- ✦ персонал.

Використовуючи кореляційно-регресійний метод економічного аналізу, можемо визначити основні фактори впливу на процес забезпечення інформаційної безпеки в корпоративній економіці.

Кореляційний та регресійний методи аналізу вирішують три основні завдання:

- ✦ визначення за допомогою рівнянь регресії аналітичну форму зв'язку між варіацією ознак X та Y ;
- ✦ знаходження і статистичне оцінювання рівняння зв'язку між результативною і факторною ознаками на підставі регресивного аналізу;
- ✦ інтерпретація отриманого рівняння та його використання [7].

Для розробки регресійної моделі використаємо стандартний алгоритм її побудови. Результати проведеного анкетування запишемо у вигляді матриці X , розміром $m \times n$, а у вигляді вектора-стовпця Y – результативну ознаку:

$$Y = \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \vdots \\ y_h \end{pmatrix}; X = \begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nm} \end{pmatrix}. \quad (1)$$

Зазначимо, що комплексну взаємодію всіх досліджуваних чинників (X_1, X_2, \dots, X_n) з результативним показником (Y) можна описати за допомогою математичної моделі у вигляді рівняння лінійної множинної регресії:

$$Y = a_0 + a_1 X_1 + a_2 X_2 + \dots + a_n X_n, \quad (2)$$

де Y – залежна змінна; X_1, X_2, \dots, X_n – незалежні змінні; a_0, a_1, \dots, a_n – параметри моделі [8, с. 465].

Використовуючи стандартний пакет прикладної програми MS Excel (компонент «Пакет аналізу»), визначимо вплив досліджуваних факторів на інформаційну безпеку корпорації (Y).

За допомогою кореляційних матриць та кореляційних зв'язків здійснюється відсів факторів які найменше впливають на Y . Доцільно виділити тісноту зв'язку між множинами X та Y за допомогою коефіцієнта кореляції r , кількісне значення яких доцільно обмежити відповідними інтервалами оцінки (табл. 1) [9, с. 218].

Таблиця 1

Шкала інтервалу оцінки коефіцієнта кореляції	
Тіснота зв'язку	Інтервал оцінки
Зв'язок відсутній	$r = 0$
Зв'язок слабкий	$0 \leq r < 1/3$
Зв'язок середній	$1/3 \leq r < 2/3$
Зв'язок сильний	$2/3 \leq r < 1$
Зв'язок повний	$ r = 1$

Джерело: складено за даними [10, с. 14].

Для проведення кореляційного аналізу пропонуємо розглянути десять факторів впливу на показник інформаційної безпеки корпорацій. За результатами проведеного кореляційно-регресійного аналізу для інформаційної безпеки корпоративної економіки було виявлено чотири найбільш впливових фактори: рівень антивірусного забезпечення (0,91); нормативне забезпечення (0,51); персонал (0,95); резервне копіювання (0,88).

Побудова багатофакторної регресійної моделі за відібраними чотирма найважливішими факторами впливу на інформаційну безпеку корпоративної економіки дозволяє кількісно відобразити вплив факторів на інформаційну безпеку корпоративної економіки (Y). За результатами регресійного аналізу було побудовано математичну модель у вигляді рівняння лінійної множинної регресії

$$Y = -1,69 - 0,039 \cdot X_1 + 0,348 \cdot X_2 + 0,456 \cdot X_3 + 0,499 \cdot X_4. \quad (3)$$

Згенеровані результати регресійної статистики, що найбільш повно характеризують отриману кореляційно-регресійну модель, яка побудована для визначення найважливіших факторів впливу на інформаційну безпеку корпоративної економіки, представлено в табл. 2.

Коефіцієнт множинної кореляції R для інформаційної безпеки корпоративної економіки дорівнює 0,95, що свідчить про сильний зв'язок між факторами впливу та результативною ознакою даної моделі. Значення коефіцієнта множинної детермінації R^2 дорівнює 0,906. Отриманий результат R^2 вказує, що на 90,6% інформаційна безпека корпорацій обумовлюється відібраними вищезазначеними факторами, а 9,4% відображають інші відібрані фактори даної моделі.

Таблиця 2

Результати моделювання інформаційної безпеки

Показник	Коефіцієнт регресії	Стандартна помилка	t-статистика
Y-перетин	-1,69875	0,279374	-6,08056
Чинник X_1	0,039114	0,036062	1,084651
Чинник X_2	0,348376	0,056076	6,212594
Чинник X_3	0,45682	0,080543	5,671757
Чинник X_4	0,499895	0,086124	5,80438
Множинний R	0,95187		
R^2	0,90605		
Нормований R^2	0,90210		
Стандартна похибка	0,29292		
Спостереження	100		

Джерело: складено та розраховано автором.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в умовах корпоративної економіки корпорації пристосовують свою діяльність до ризиків та факторів невизначеності. Однією з основних загроз

сьогодення є кібератака, а відтак, інформаційна безпека корпорації займає одне з першочергових значень та потребує до себе значної уваги. Очевидно, що сучасна соціально-економічна, політична та суспільна складові зумовляють необхідність боротьби з кіберзлочинністю.

Проведений кореляційний аналіз десяти факторів впливу на інформаційну безпеку корпоративної економіки (Y) дав змогу визначити найбільш впливові фактори впливу на процес забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки. За результатами кореляційного аналізу було побудовано лінійну кореляційно-регресійну модель, яка найбільш точно та якісно відображає процес забезпечення інформаційної безпеки в корпоративній економіці. Практична значущість побудованої кореляційно-регресійної моделі полягає в оцінюванні та можливості попередити та захистити корпорацію від кібератак. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Щербина В. М.** Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ / В. М. Щербина // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 10. – С. 220–225.
2. **Гуцалюк М.** Інформаційна безпека України: нові загрози / М. Гуцалюк // Бизнес и безопасность. – 2003. – № 5. – С. 2–3.
3. **Парахонський Б. О.** Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України. Аналітична доповідь / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. А. Резнікова ; за ред. К. А. Кононенка. – К. : НІСД, 2013. – 64 с.
4. **Садовська Є. В.** Міжнародний досвід у боротьбі із загрозами інформаційній безпеці – уроки для України [Електронний ресурс] / Є. В. Садовська. – Режим доступу : http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=185%3A2013-05-12-18-06-49&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk
5. The Statistics Portal [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.statista.com/>
6. Департамент фінансових розслідувань. Кіберзлочинність та відмивання коштів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.kmu.gov.ua/file/link/396800/file/tipolog2013.pdf>
7. **Лопатюк Р. І.** Прогнозування рівня інвестиційної діяльності підприємств аграрної сфери [Електронний ресурс] / Р. І. Лопатюк // Ефективна економіка. – 2013. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1967>
8. Економіко-математичне моделювання : навчальний посібник / За ред. О. Т. Іващука. – Тернопіль : ТНЕУ «Економічна думка», 2008. – 704 с.
9. **Валіулліна З. В.** Моделювання технологічного оновлення підприємств пасажирського автомобільного транспорту за допомогою кореляційно-регресійного аналізу / З. В. Валіулліна // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія : Економіка. – Дніпропетровськ, 2014. – № 2. – С. 216–221.
10. **Тимейчук О. Ю.** Математичні методи і моделі в розрахунках на ЕОМ: інтерактивний комплекс навч.-метод. забезпечення / О. Ю. Тимейчук. – Рівне : НУВГП. – 2009. – 58 с.

REFERENCES

"Departament finansovykh rozsliduvan. Kiberzlochynnist ta vidmyvannia koshtiv" [The Department of financial investigations. Cybercrime and money laundering]. <http://minfin.kmu.gov.ua/file/link/396800/file/tipolog2013.pdf>

Ekonomiko-matematychnе modeliuвання [Economic-mathematical modeling]. Ternopil: TNEU; Ekonomichna dumka, 2008.

Hutsaliuk, M. "Informatsiina bezpeka Ukrainy: novi zahrozy" [Information security of Ukraine: new threats]. *Biznes i bezopasnost*, no. 5 (2003): 2-3.

Lopatiuk, R. I. "Prohnozuvannia rinvnia investytsiinoi diialnosti pidpriemstv ahranoi sfery" [Forecasting the level of investment activity of the enterprises of agrarian sphere]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1967>

Parakhonskyi, B. O., Yavorska, H. M., and Reznikova, O. A. *Mizhnarodne bezpekove seredovyshe: vyklyky i zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy* [International security environment: challenges and threats to national security of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2013.

Shcherbyna, V. M. "Informatsiine zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv ta ustanov" [Information support of economic security of enterprises and institutions]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (2006): 220-225.

Sadovska, Ye. V. "Mizhnarodnyi dosvid u borotbi iz zahrozamy informatsiinii bezpetsi - uroky dlia Ukrainy" [International experience in combating information security threats - lessons for Ukraine]. http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=185%3A2013-05-12-18-06-49&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk

The Statistics Portal. <http://www.statista.com/>

Tymeichuk, O. Yu. *Matematychni metody i modeli v rozrakhunkakh na EOM: interaktyvni kompleks navchalno-metodychnoho zabezpechennia* [Mathematical methods and models in calculations on computer: interactive complex of teaching-methodological support]. Rivne: NUVHP, 2009.

Valiullina, Z. V. "Modeliuвання tekhnolohichnoho onovlennia pidpriemstv pasazhyrskoho avtomobilnoho transportu za dopomohoiu koreliatsiino-rehesiinoho analizu" [Modeling of technological renovation of passenger automobiles enterprises by using correlation and regression analysis]. *Visnyk Dnipropetrovskoho un-tu. Serija «Ekonomika»*, no. 2 (2014): 216-221.

АНАЛІЗ РОЗБІЖНОСТЕЙ В ОЦІНКАХ СТУПЕНЯ РИЗИКУ НА ОСНОВІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ У МЕЖАХ НЕЧІТКО-МНОЖИННОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

© 2016 КОЦЮБА О. С.

УДК 658:519.866

Коцюба О. С. Аналіз розбіжностей в оцінках ступеня ризику на основі альтернативних методів у межах нечітко-множинної методології

Мета статті полягає в аналізі розбіжностей між оцінками ступеня ризику на основі альтернативних методів у межах нечітко-множинної методології. Дослідження обмежено компонентом (аспектом) міри ризику як ступеня можливості того, що фактичне значення критерію привабливості (ефективності) розглядуваної господарської діяльності або заходу не відповідатиме деякому заданому (нормативному) рівню. У системі нечітко-множинного підходу цей напрям представлений трьома основними методами: на основі теоретико-ймовірнісної аналогії та на основі інтервальної за рівнями належності методології «з» і «без» зважування (відповідно модифікований і вихідний метод Недосєкіна – Воронова). За допомогою сформульованої автором функції розбіжностей було проведено порівняльний аналіз зазначених методів оцінювання величини ризику. Було виявлено, що альтернативні оцінки ступеня ризику в межах якоїсь шкали його градацій можуть конфліктувати між собою. Одержані результати служать теоретичним підґрунтям для відповідального й осмисленого підходу до орієнтації на той чи інший метод вимірювання ризику під час підготовки і прийняття управлінського рішення в ситуації нечітких даних. Подальші наукові зусилля за порушеною в публікації проблемою мають бути спрямовані на формування цілісної методології кількісного аналізу ризику в межах нечітко-множинного підходу.

Ключові слова: невизначеність, ризик, міра ризику, теорія нечітких множин, метод Недосєкіна – Воронова.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 9. **Бібл.:** 14.

Коцюба Олексій Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри стратегії підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: kotsyuba@voliacable.com

УДК 658:519.866

UDC 658:519.866

Коцюба А. С. Аналіз расхождений в оценках степени риска на основе альтернативных методов в рамках нечётко-множественной методологии

Целью статьи является анализ расхождений между оценками степени риска на основе альтернативных методов в рамках нечетко-множественной методологии. Исследование ограничено компонентом (аспектом) меры риска как степени возможности того, что фактическое значение критерия привлекательности (эффективности) рассматриваемой хозяйственной деятельности или мероприятия не будет соответствовать некоторому заданному (нормативному) уровню. В системе нечетко-множественного подхода это направление представлено тремя основными методами: на основе теоретико-вероятностной аналогии и на основе интервальной по уровням принадлежности методологии «с» и «без» взвешивания (соответственно модифицированный и исходный метод Недосєкіна – Воронова). С помощью сформулированной автором функции расхождений был проведен сравнительный анализ указанных методов оценки величины риска. Было выявлено, что альтернативные оценки степени риска в рамках некоторой шкалы его градаций могут конфликтовать между собой. Полученные результаты служат теоретической базой для ответственного и осмысленного подхода к ориентации на тот или иной метод измерения риска при подготовке и принятии управленческого решения в ситуации нечетких данных. Дальнейшие научные усилия по затронутой в публикации проблеме должны быть направлены на формирование целостной методологии количественного анализа риска в рамках нечетко-множественного подхода.

Ключевые слова: неопределенность, риск, мера риска, теория нечетких множеств, метод Недосєкіна – Воронова.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 9. **Библ.:** 14.

Коцюба Алексей Станіславович – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры стратегии предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: kotsyuba@voliacable.com

Kotsyuba O. S. Variance Analysis in the Risk Assessments Based on the Alternative Methods Within the Fuzzy Multiple Methodology

The article is concerned with analyzing the differences between risk assessments based on the alternative methods within the fuzzy multiple methodology. The study is restricted with the component (aspect) of the risk measure as degree of possibility of that the actual value of the criterion of attractiveness (efficiency) of the considered economic activity or event will not match some specified (normative) level. In the system of fuzzy multiple approach this direction is represented by the three main methods: based on the theoretical-probabilistic analogy and on the basis of the intervallic by the levels of membership methodology «with» and «without» weighing (both the respectively modified and the original Nedosekin-Voronov method). By means of the function of divergences, formulated by the author, a comparative analysis of the indicated methods for estimating the magnitude of risk has been carried out. It has been found that the alternative risk assessments within some scale of risk gradations can conflict between themselves. The received results serve as a theoretical basis for the responsible and meaningful approach to orientation on a method of risk measuring when preparing and adopting managerial decisions in a fuzzy data situation. Further research efforts concerning the issue, considered in this publication, should be directed to formation of a coherent methodology for a quantitative risk analysis within terms of the fuzzy multiple approach.

Keywords: uncertainty, risk, risk measure, fuzzy set theory, Nedosekin-Voronov method.

Fig.: 1. **Tabl.:** 4. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 14.

Kotsyuba Oleksiy S. – PhD (Economics), Associate Professor of the Candidate on Doctor Degree, Department of Enterprises Strategy, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: kotsyuba@voliacable.com

Однією з фундаментальних властивостей економіки є невизначеність. Супроводжуючи процеси функціонування виробничо-економічних систем, невизначеність зумовлює те, що суб'єкти управ-

ління не можуть бути впевненими в правильності ані сформованих цільових настанов, ані способів їх досягнення. Тобто невизначеність обтяжує управлінську діяльність ризиком її неефективності, коли поставлені

цілі та завдання не реалізуються. Відповідно, раціональне управління підприємством, створення передумов для його успіху передбачає обов'язкове врахування факторів невизначеності та ризику.

Окрім проблемних ситуацій, які характеризуються стохастичною (ймовірнісною) невизначеністю параметрів, у сучасній ризикології розглядаються ситуації, початкові параметри яких описуються нечіткими (розпливчастими) оцінками на основі математичного апарату нечітких множин. Наслідком нечіткості вихідних параметрів є нечіткість результуючих показників (критеріїв) привабливості (ефективності) аналізованої проблемної ситуації та, відповідно, її ризикованість.

Фундаторами у впровадженні методів теорії нечітких множин в економіку є передусім західні дослідники. За теперішнього часу активну участь у розбудові даної науково-практичної галузі беруть вчені країн пострадянського простору, у тому числі України.

Особливе місце в дослідженнях нечітко-множинної методології у сфері економіки і бізнесу посідає питання кількісного оцінювання господарського ризику. Сучасний стан даної проблематики репрезентативно відображають праці [1–4]. Також як значущі слід оцінити здобутки в цій сфері, які належать О. О. Недосекину, П. В. Севаст'янову, Л. Г. Димовій, П. М. Дерев'янку, О. С. Птускіну, М. О. Гавриленку [5–9]. Відмітними рисами робіт зазначених науковців є прагнення до концептуальної виваженості, врахування формальних (конструктивних) і змістовних (інтерпретаційних) особливостей нечітко-множинного підходу, доведення пропонованого аналітичного інструментарію до рівня, який передбачає можливість його безпосереднього використання.

Незважаючи на очевидний прогрес у створенні методичного апарату для вимірювання ризику в ситуації нечітких даних, наявні результати не вичерпують всіх важливих складових цієї проблеми. Зокрема, недостатньо дослідженим і таким, що потребує належного теоретичного опрацювання, є питання розбіжностей в оцінках ступеня ризику на основі альтернативних методів у межах нечітко-множинної методології. Його аналізу й присвячується ця робота.

Згідно з нинішньою парадигмою ризикології як один з базових компонентів міри ризику виступає ступінь можливості того, що фактичне значення критерію привабливості аналізованої господарської діяльності або заходу не відповідатиме деякому заданому (нормативному) рівню. У межах нечітко-множинної методології відповідний показник будується на основі формалізму можливісної міри. При цьому пропонується декілька варіантів останньої: на основі теоретико-ймовірнісної аналогії або підходу [10; 11], а також на основі інтервальної за рівнями належності методології, яка, своєю чергою, присутня у двох версіях – «з» і «без» зважування [5; 7; 11].

Для потреб даного дослідження обмежимося випадком трикутної нечіткості критеріального економічного показника. Окрім цього, припускати, що аналізований критерій має позитивний знак інгредієнта, тобто

він оптимізується в напрямі максимуму. У такому разі формули для обчислення ступеня ризику в межах зазначеної вище його трактовки набувають такого вигляду.

Для методу на основі теоретико-ймовірнісної аналогії [12, с. 199]:

$$Risk_{\tilde{K}}^P = \begin{cases} S_1 \alpha_1, & G \leq K_{\min} \\ S_1 \alpha_1^2, & K_{\min} < G < K_{\text{mod}} \\ S_1 \alpha_1, & G = K_{\text{mod}} \\ 1 - S_1 \alpha_1^2, & K_{\text{mod}} < G < K_{\max} \\ 1 - S_1 \alpha_1, & G \geq K_{\max} \end{cases}, \quad (1)$$

$$\alpha_1 = \begin{cases} 0, & G \leq K_{\min} \\ \frac{G - K_{\min}}{K_{\text{mod}} - K_{\min}}, & K_{\min} < G < K_{\text{mod}} \\ 1, & G = K_{\text{mod}} \\ \frac{K_{\max} - G}{K_{\max} - K_{\text{mod}}}, & K_{\text{mod}} < G < K_{\max} \\ 0, & G \geq K_{\max} \end{cases}, \quad (2)$$

$$S_1 = \begin{cases} 0, & G \leq K_{\min} \\ \frac{K_{\text{mod}} - K_{\min}}{K_{\max} - K_{\min}}, & K_{\min} < G \leq K_{\text{mod}} \\ \frac{K_{\max} - K_{\text{mod}}}{K_{\max} - K_{\min}}, & K_{\text{mod}} < G < K_{\max} \\ 0, & G \geq K_{\max} \end{cases}, \quad (3)$$

де K – показник (критерій) привабливості (ефективності) аналізованої господарської діяльності або заходу;

\tilde{K} – нечітка оцінка критерію K ;

$Risk_{\tilde{K}}^P$ – ступінь ризику за нечіткою оцінкою критерію K на основі теоретико-ймовірнісної аналогії;

K_{\min}, K_{\max} – відповідно мінімальне і максимальне значення критерію K ;

K_{mod} – найочікуваніше (модальне) значення критерію K (для нього значення функції належності дорівнює 1);

G – нормативний рівень (норматив) критерію K .

Для методу згідно з інтервальною методологією без зважування (метод Недосекина – Воронова) [5, с. 75; 12, с. 199]:

$$Risk_{\tilde{K}}^I = \begin{cases} S_1 \alpha_1, & G \leq K_{\min} \\ S_1 \cdot [\alpha_1 + (1 - \alpha_1) \cdot \ln(1 - \alpha_1)], & K_{\min} < G < K_{\text{mod}} \\ S_1 \alpha_1, & G = K_{\text{mod}} \\ 1 - S_1 [\alpha_1 + (1 - \alpha_1) \cdot \ln(1 - \alpha_1)], & K_{\text{mod}} < G < K_{\max} \\ 1 - S_1 \alpha_1, & G \geq K_{\max} \end{cases} \quad (4)$$

де $Risk_{\tilde{K}}^I$ – ступінь ризику за нечіткою оцінкою критерію K згідно з інтервальним підходом без зважування.

Для методу на основі інтервальної методології із зважуванням (модифікований метод Недосекина – Воронова) [12, с. 199]:

$$Risk_{\bar{K}}^{Iw} = \begin{cases} S_1 \alpha_1, & G \leq K_{\min} \\ S_1 \cdot [\alpha_1 + \alpha_1(1-\alpha_1) + 2(1-\alpha_1) \cdot \ln(1-\alpha_1)], & K_{\min} < G < K_{\text{mod}}, \\ S_1 \alpha_1, & G = K_{\text{mod}}, \\ 1 - S_1 \cdot [\alpha_1 + \alpha_1(1-\alpha_1) + 2(1-\alpha_1) \cdot \ln(1-\alpha_1)], & K_{\text{mod}} < G < K_{\max}, \\ 1 - S_1 \alpha_1, & G \geq K_{\max} \end{cases} \quad (5)$$

де $Risk_{\bar{K}}^{Iw}$ – ступінь ризику за нечіткою оцінкою критерію K згідно з інтервальним методом зі зважуванням.

Неважко перевірити, що між оцінками ступеня ризику на основі представлених вище альтернативних методів у разі трикутної нечіткості критерію має місце така система співвідношень [11, с. 676].

1. $G \leq K_{\min} : Risk_{\bar{K}}^{Iw} = Risk_{\bar{K}}^I = Risk_{\bar{K}}^P = 0.$
2. $K_{\min} < G < K_{\text{mod}} : Risk_{\bar{K}}^{Iw} < Risk_{\bar{K}}^I < Risk_{\bar{K}}^P.$

При цьому $Risk_{\bar{K}}^I - Risk_{\bar{K}}^{Iw} = Risk_{\bar{K}}^P - Risk_{\bar{K}}^I$. Відповідно,

$$Risk_{\bar{K}}^I = \frac{1}{2}(Risk_{\bar{K}}^P + Risk_{\bar{K}}^{Iw}).$$

3. $G = K_{\text{mod}} : Risk_{\bar{K}}^{Iw} = Risk_{\bar{K}}^I = Risk_{\bar{K}}^P =$
 $= \frac{K_{\text{mod}} - K_{\min}}{K_{\max} - K_{\min}}.$

4. $K_{\text{mod}} < G < K_{\max} : Risk_{\bar{K}}^P < Risk_{\bar{K}}^I < Risk_{\bar{K}}^{Iw}.$

При цьому $Risk_{\bar{K}}^I - Risk_{\bar{K}}^P = Risk_{\bar{K}}^{Iw} - Risk_{\bar{K}}^I$. Відповідно,

$$Risk_{\bar{K}}^I = \frac{1}{2}(Risk_{\bar{K}}^P + Risk_{\bar{K}}^{Iw}).$$

5. $G \geq K_{\max} : Risk_{\bar{K}}^P = Risk_{\bar{K}}^I = Risk_{\bar{K}}^{Iw} = 1.$

Для альтернативних оцінок ступеня ризику наведена система фіксує факт розбіжностей і надає важливі відомості щодо порядкових співвідношень між ними. Наступним кроком має бути аналіз величини даних розбіжностей у межах практично значущого (релевантного) проміжку зміни нормативу критеріального показника. Враховуючи наведені вище закономірності, такий аналіз достатньо обмежити будь-якою парою з розглядуваних нечітко-множинних методів вимірювання ризику.

Виходячи з наявних сьогодні уподобань стосовно цих методів в академічному середовищі та практики їх застосування, які можна виявити, якщо здійснити огляд відповідних джерел, пропонується з цієї метою звернутися до методу на основі теоретико-ймовірнісної методології і методу Недосекіна – Воронова. Кількісний аналіз розбіжностей в альтернативних оцінках ступеня ризику потребує введення відповідної функції. Якщо зіставляти між собою оговорені методи, то для проміжку зміни нормативу G від K_{\min} до K_{mod} зазначена функція розбіжностей може бути подана в такий спосіб:

$$\Delta_I^P(\alpha_1, S_1) = \begin{cases} 0, & \alpha_1 = 0, S_1 \in [0, 1] \\ S_1[\alpha_1^2 - \alpha_1 - (1-\alpha_1)\ln(1-\alpha_1)], & \alpha_1 \in (0, 1), S_1 \in [0, 1] \\ 0, & \alpha_1 = 1, S_1 \in [0, 1] \end{cases} \quad (6)$$

де $\Delta_I^P = \Delta_I^P(\alpha_1, S_1)$ – функція розбіжностей між оцінками ступеня ризику для методу на основі теоретико-ймовірнісного підходу і методу Недосекіна – Воронова, при цьому $\alpha_1 = \alpha_1(G)$.

Репрезентовану вище функцію розбіжностей можна записати дещо інакше:

$$\Delta_I^P(\alpha_1, S_1) = S_1 \Delta_I^P(\alpha_1), \alpha_1 \in [0, 1], S_1 \in [0, 1], \quad (7)$$

$$\Delta_I^P(\alpha_1) = \begin{cases} 0, & \alpha_1 = 0, \\ [\alpha_1^2 - \alpha_1 - (1-\alpha_1)\ln(1-\alpha_1)], & \alpha_1 \in (0, 1), \\ 0, & \alpha_1 = 1, \end{cases} \quad (8)$$

Максимальні розбіжності на множині визначення функції $\Delta_I^P(\alpha_1, S_1)$ досягаються, якщо $S_1 = 1$. Максимальне значення на множині визначення функції $\Delta_I^P(\alpha_1, S_1 = \text{const})$ набуває для значення α_1^* , для якого справедливо [11, с. 677–678]:

$$\ln(1-\alpha_1^*) = -2\alpha_1^*, \alpha_1^* \approx 0,797.$$

При цьому на проміжку від 0 до α_1^* функція $\Delta_I^P(\alpha_1, S_1 = \text{const})$ строго зростає, а на проміжку від α_1^* до 1 – строго спадає. На *рис. 1* представлено графік функції $\Delta_I^P(\alpha_1, S_1 = \text{const})$ для $S_1 = 1$ і $S_1 = 0,5$.

З практичної точки зору інтерес становить аналіз розбіжностей у межах якоїсь системи градацій ступеня ризику. Звернемося з цією метою до шкали, яка пропонується в роботі [13, с. 114] (*табл. 1*).

Таблиця 1

Шкала градацій ступеня ризику

Інтервал значень ступеня ризику	Найменування інтервалу (якісна оцінка)
0,0–0,1	мінімальний
0,1–0,3	невеликий
0,3–0,4	середній
0,4–0,6	високий
0,6–0,8	максимальний
0,8–1,0	критичний

У *табл. 2* відображені результати оцінювання розбіжностей в оцінках ступеня ризику для методу на основі теоретико-ймовірнісного підходу і методу Недосекіна – Воронова в межах шкали градацій, прийнятої вище. При цьому для кожної градації ступеня ризику обчислена величина середньої розбіжності, а також величина розбіжності, яка відповідає середньому значенню для даної градації.

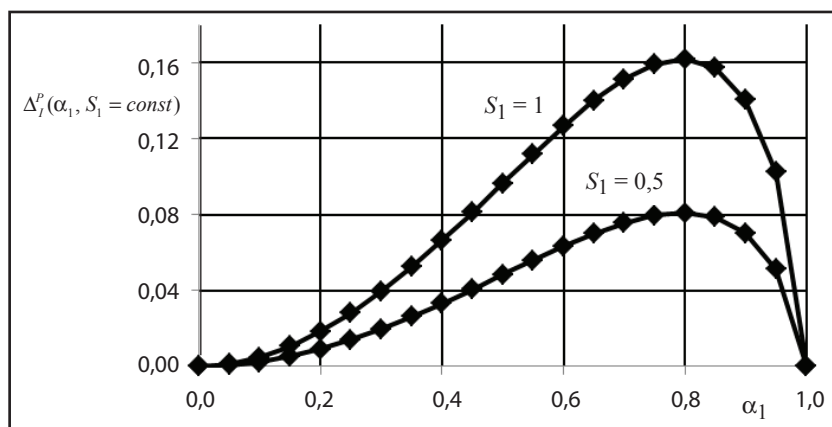

Рис. 1. Графік функції $\Delta_I^P(\alpha_1, S_1 = \text{const})$ для $S_1 = 1$ і $S_1 = 0,5$

Таблиця 2

Аналіз розбіжностей між оцінками ступеня ризику для методу на основі теоретико-ймовірнісної аналогії та методу Недосекіна – Воронова ($S_1 = 1$)

Інтервал значень (градація) ступеня ризику	Найменування або якісна ідентифікація інтервалу (градації)	Інтервал значень параметра α_1 , що відповідає даній градації ступеня ризику	Середня величина розбіжності для даного інтервалу	Значення параметра α_1 , що відповідає середньому значенню для даної градації ступеня ризику	Величина розбіжності, що відповідає середньому значенню для даної градації ступеня ризику
0,0–0,1	мінімальний	0,000–0,413	0,0249	0,299	0,0394
0,1–0,3	невеликий	0,413–0,666	0,1081	0,563	0,1157
0,3–0,4	середній	0,666–0,748	0,1521	0,709	0,1529
0,4–0,6	високий	0,748–0,868	0,1598	0,813	0,1615
0,6–0,8	максимальний	0,868–0,950	0,1328	0,913	0,1330
0,8–1,0	критичний	0,950–1,000	0,0632	0,980	0,0586

В основу представленого в табл. 2 аналізу було покладено такі припущення:

- 1) параметр S_1 зафіксовано на рівні 1;
- 2) відповідність між параметром α_1 і градаціями ступеня ризику визначалася для методу Недосекіна – Воронова (тобто його обрано як базу порівняння);
- 3) оцінювання середньої величини розбіжності між альтернативними оцінками ступеня ризику в межах його окремих градацій здійснювалося на основі співвідношення:

$$AD_I^P(\alpha_1^*, \alpha_1^{**}, S_1) = \frac{S_1}{\alpha_1^{**} - \alpha_1^*} \int_{\alpha_1^*}^{\alpha_1^{**}} \Delta_I^P(\alpha_1) d\alpha_1, \quad (9)$$

$$\{\alpha_1^*, \alpha_1^{**}\} \in [0, 1], \alpha_1^* < \alpha_1^{**},$$

де $AD_I^P(\alpha_1^*, \alpha_1^{**}, S_1)$ – середня величина розбіжності в оцінках ступеня ризику для методу на основі теоретико-ймовірнісного підходу і методу Недосекіна – Воронова в межах проміжку значень параметра α_1 від α_1^* до α_1^{**} і заданого значення параметра S_1 .

Наприклад, якщо взяти градацію, яка відповідає мініимальному ступеню ризику, то обчислення середньої

величини розбіжності в межах зроблених раніше припущень згідно з наведеним співвідношенням має вигляд:

$$AD_I^P(0, 0,413, 1) = \frac{1}{0,413} \times \int_0^{0,413} [\alpha_1^2 - \alpha_1 - (1 - \alpha_1) \ln(1 - \alpha_1)] d\alpha_1 \approx 0,0249.$$

Аналіз даних табл. 2 дозволяє дійти таких висновків:

- ✦ для градації, яка відповідає мініимальному ступеню ризику в межах прийнятої шкали, можливі розбіжності для порівнюваних методів з погляду їх значущості для прийняття управлінського рішення не є критичними, оскільки в середньому вони становлять 0,0249, тобто трохи менше 2,5 відсоткових пункти. При цьому величина розбіжності, що відповідає середньому значенню для даної градації, дорівнює 0,0394. Можна до цього додати, що для правого кінця інтервалу значень розглядуваної градації розбіжність становить близько 0,0703. У цілому це означає, що якщо ступінь ризику згідно з методом Недосекіна – Воронова виявиться мініимальним, то згідно з методом на основі теоретико-ймовірнісної методології він буде

- або також мінімальним, або невеликим, ближче до мінімального, ніж до середнього;
- ✦ для градації, яка відповідає невеликому ступеню ризику, можливі розбіжності в межах порівнюваних методів є такими, що вони здатні вплинути на управлінське рішення, оскільки в середньому вони становлять 0,1081, тобто трохи більше 10,8 відсоткових пункти. При цьому величина розбіжності, що відповідає середньому значенню для даної градації, дорівнює 0,1157. Доцільно до цього додати, що для правого кінця інтервалу значень розглядуваної градації розбіжність становить близько 0,1438. Це означає, що якщо ступінь ризику згідно з методом Недосекіна – Воронова буде невеликим, то згідно з методом на основі теоретико-ймовірнісного підходу він з великою можливістю може виявитися середнім. Також існує можливість того, що останній метод покаже високий ступінь ризику;
- ✦ в разі, якщо ступінь ризику згідно з методом Недосекіна – Воронова виявиться середнім, то згідно з методом на основі теоретико-ймовірнісної аналогії він гарантовано буде високим, оскільки для лівого кінця інтервалу значень розглядуваної градації розбіжність між альтернативними оцінками ступеня ризику становить, як вже було зазначено вище, близько 0,1438.

Проведений вище аналіз здійснювався в припущенні, що $S_1 = 1$, яке є похідним від граничної за своїм характером умови, згідно з якою $K_{mod} = K_{max}$. Очевидно, що як більш реалістичну або поширену слід розцінювати ситуацію, коли $K_{mod} < K_{max}$, відповідно, $S_1 < 1$. Виходячи з гіпотези про принципове переважання небажаних відхилень від найбільш очікуваного сценарію в межах деякої господарської діяльності або заходу, покладемо значення параметра рівним 0,75. Тоді кількісні характеристики розбіжностей в оцінках ступеня ризику на основі теоретико-ймовірнісного підходу і методу Недосекіна – Воронова набудуть значень, які наведені в *табл. 3*.

Аналіз даних *табл. 3* показує, що зниження значення параметра S_1 до 0,75 в межах градацій мінімального і невеликого ризику майже не змінює порівняно з попередньою ситуацією ($S_1 = 1$) рівень узгодженості/неузгодженості між якісними інтерпретаціями (розпізнаваннями) оцінок ступеня ризику, отриманих за допомогою альтернативних методів. Середня величина розбіжності в межах зазначених градацій становить відповідно 0,0236 і 0,0953. Величина розбіжності для середнього значення в межах даних градацій дорівнює відповідно 0,0380 і 0,1019. Додамо до цього, що для правого кінця інтервалу значень розглядуваних градацій розбіжність становить відповідно 0,0655 і 0,1190. Тобто в розглядуваній ситуації, так само, як це мало місце для $S_1 = 1$, якщо ступінь ризику згідно з методом Недосекіна – Воронова виявиться мінімальним, то згідно з методом на основі теоретико-ймовірнісної методології він буде або також мінімальним, або невеликим, ближче до мінімального, ніж до середнього. Якщо ж ступінь ризику згідно з методом Недосекіна – Воронова буде невеликим, то згідно з методом на основі теоретико-ймовірнісного підходу він з великою можливістю може виявитися середнім.

Також, якщо за умови $S_1 = 0,75$ ступінь ризику згідно з методом Недосекіна – Воронова виявиться середнім, то згідно з методом на основі теоретико-ймовірнісної аналогії він гарантовано буде високим, з тенденцією ближче до середнього, ніж до максимального, оскільки для лівого кінця інтервалу значень розглядуваної градації розбіжність між альтернативними оцінками ступеня ризику дорівнює, як вже було зазначено вище, близько 0,1190, середня величина розбіжності в межах даної градації становить близько 0,1207, а для правого кінця аналізованої градації розбіжність дорівнює близько 0,1198.

Зрозуміло, що використана в межах проведеного аналізу шкала градацій ступеня ризику не є єдиною можливою або універсальною. Самими її авторами – І. Г. Лапустою та А. Г. Шаршуковою – вона репрезентується як результат емпіричного узагальнення, з урахуванням наукового доробку в цій сфері, який належить Т. Бачкаї, В. Рудашевському, К. Татеїсі, а з другого боку, вони підкреслюють її умовний характер. З приводу останнього

Таблиця 3

Аналіз розбіжностей між оцінками ступеня ризику для методу на основі теоретико-ймовірнісної аналогії та методу Недосекіна – Воронова ($S_1 = 0,75$)

Інтервал значень (градація) ступеня ризику	Найменування або якісна ідентифікація інтервалу (градації)	Інтервал значень параметра α , що відповідає даній градації ступеня ризику	Середня величина розбіжності для даного інтервалу	Значення параметра α , що відповідає середньому значенню для даної градації ступеня ризику	Величина розбіжності, що відповідає середньому значенню для даної градації ступеня ризику
0,00–0,10	мінімальний	0,000 – 0,470	0,0236	0,343	0,0380
0,10–0,30	невеликий	0,470 – 0,747	0,0953	0,634	0,1019
0,30–0,40	середній	0,747 – 0,833	0,1207	0,793	0,1214
0,40–0,60	високий	0,833 – 0,950	0,1050	0,899	0,1056
0,60–0,75	максимальний	0,950 – 1,000	0,0474	0,980	0,0440
0,75–0,80	максимальний	Дані значення ступеня ризику в межах прийнятих припущень ($K_{min} \leq G \leq K_{mod}$, $S_1 = 0,75$) не досягаються			
0,80–1,00	критичний				

вони, зокрема, зауважують [13, с. 114]: «У будь-якому випадку, остаточне рішення щодо допустимої для конкретної угоди ймовірності небажаного результату залишається за підприємцем».

Поряд з шкалою, запропонованою І. Г. Лапустою та Л. Г. Шаршуковою, окремий інтерес становить шкала градацій ступеня ризику, яка використовується в роботі О. О. Недосекіна і З. І. Абдулаєвої [14, с. 75]. Пріоритетною сферою її застосування, як можна судити на основі змісту зазначеної публікації, слід вважати проекти реального інвестування та інвестиційно-інноваційну діяльність підприємства. Порівняно з попередньою шкалою дана шкала висуває більш жорсткі вимоги стосовно рівня ризику, який припускає рішення на користь реалізації аналізованої господарської діяльності або заходу (проекту), і містить у своєму складі три градації:

- ✦ прийнятний ризик, який визначається ступенем ризику менше 10 %;
- ✦ граничний ризик, якому відповідає величина ризику від 10 % до 20 %;
- ✦ неприйнятний ризик, якщо ступінь ризику перевищує 20 %.

Доцільно проаналізувати розбіжності в оцінках ступеня ризику для альтернативних нечітко-множинних методів в межах представленої трирівневої шкали. Одержані результати відображені в табл. 4. Керуючись міркуваннями, наведеними раніше, параметр S_1 при цьому було зафіксовано на рівні 0,75.

Аналіз даних табл. 4 дає можливість зробити такі висновки:

- ✦ для градації, яка відповідає прийнятному ступеню ризику, можливі розбіжності для порівнюваних альтернативних методів у середньому становлять близько 0,0236. При цьому величина розбіжності, що відповідає середньому значенню для даної градації, дорівнює близько 0,0380. Можна до цього додати, що для правого кінця інтервалу значень розглядуваної градації розбіжність становить близько 0,0655. Це означає, що якщо ступінь ризику згідно з методом Недосекіна – Воронова виявиться прийнятним, то згідно з методом на основі теоретико-ймо-

вірнісної методології в більшості випадків він буде також прийнятним, у решті випадків – граничним, за мізерним виключенням ближче до прийнятного, ніж до неприйнятного;

- ✦ для градації, яка відповідає граничному ступеню ризику, можливі розбіжності в межах порівнюваних методів у середньому становлять 0,0842. При цьому величина розбіжності, що відповідає середньому значенню для даної градації, дорівнює 0,0861. Доцільно до цього додати, що для правого кінця інтервалу значень розглядуваної градації розбіжність становить близько 0,1021. У цілому це означає, що якщо ступінь ризику згідно з методом Недосекіна – Воронова буде граничним, то згідно з методом на основі теоретико-ймовірнісного підходу він у більшості випадків буде неприйнятним, у решті (приблизно в 30 %) випадків – також граничним.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження переконливо свідчать, що можливі розбіжності в оцінках ступеня ризику на основі різних нечітко-множинних методів є такими, що орієнтація на той чи інший метод здатна принципово вплинути на управлінське рішення. Тобто альтернативні оцінки ступеня ризику в межах якоїсь шкали його градацій (у роботі їх було використано дві: шести- і трирівнева) можуть конфліктувати між собою. Найменшою мірою це стосується градації мінімального (якщо використовується шестирівнева шкала), або прийнятного (в разі звернення до трирівневої шкали) ризику. Скажімо, якщо згідно з методом Недосекіна – Воронова, який у роботі обрано за базу порівняння, ступінь ризику виявиться мінімальним (прийнятним), то згідно з методом на основі теоретико-ймовірнісної аналогії він скоріше за все також буде мінімальним (прийнятним), або дуже близьким до мінімального (прийнятного). Ситуація докорінно змінюється вже для наступної градації. Конкретно це виражається в такому. Якщо в межах шестирівневої шкали метод Недосекіна – Воронова покаже невеликий ступінь ризику, то згідно з методом на основі теоретико-ймовірнісного підходу має місце велика можливість, що він буде середнім. У разі ж використання

Таблиця 4

Аналіз розбіжностей між оцінками ступеня ризику для методу на основі теоретико-ймовірнісної аналогії та методу Недосекіна – Воронова в межах трирівневої шкали ($S_1 = 0,75$)

Інтервал значень (градація) ступеня ризику	Найменування або якісна ідентифікація інтервалу (градації)	Інтервал значень параметра α_1 , що відповідає даній градації ступеня ризику	Середня величина розбіжності для даного інтервалу	Значення параметра α_1 , що відповідає середньому значенню для даної градації ступеня ризику	Величина розбіжності, що відповідає середньому значенню для даної градації ступеня ризику
0,00–0,10	прийнятний	0,000 – 0,470	0,0236	0,343	0,0380
0,10–0,20	граничний	0,470 – 0,635	0,0842	0,560	0,0861
0,20–0,75	неприйнятний	0,635 – 1,000	0,1028	0,884	0,1105
0,75–1,00	неприйнятний	Дані значення ступеня ризику в межах прийнятих припущень ($K_{\min} \leq G \leq K_{\text{mod}}, S_1 = 0,75$) не досягаються			

трирівневої шкали, якщо ступінь ризику за допомогою методу Недосекіна – Воронова буде граничним, то згідно з методом на основі теоретико-ймовірнісного підходу він в більшості випадків буде вже неприйнятним.

Якщо керуватися суто формальними міркуваннями, то в межах представлених в роботі трьох альтернативних методів можна рекомендувати як основний використовувати метод Недосекіна – Воронова, який в разі трикутної нечіткості критерію економічної діяльності або заходу показує середнє арифметичне між значеннями ступенями ризику, одержаними за допомогою двох інших методів. Якщо ж спробувати встановити структуру пріоритетності для розглядуваних методів виходячи з рівня їх теоретичної обґрунтованості, то в межах наявних на сьогодні уявлень не визначені якісь чіткі підстави (у всякому разі нам вони невідомі), щоб, скажімо, метод Недосекіна – Воронова вважати більш обґрунтованим, ніж його модифіковану версію, або метод на основі теоретико-ймовірнісної аналогії. У контексті останнього одержані в цьому дослідженні результати служать теоретичним підґрунтям для відповідального й осмисленого підходу до орієнтації на той чи інший метод вимірювання ризику під час підготовки і прийняття управлінського рішення в ситуації нечітких даних.

На завершення доцільно також додати, що актуальним напрямом наукових розвідок сучасної ризикології залишається проблема формування цілісної методології кількісного аналізу ризику, яка б охоплювала наявні на сьогодні теорії моделювання невизначеності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Soft computing for risk evaluation and management: applications in technology, environment, and finance / [Editors Da Ruan, Janusz Kacprzyk, Mario Fedrizzi]. – Heidelberg-New York : Physica-Verlag, 2001. – IX, 514 p.
2. **Georgescu, I.** Possibility Theory and the Risk / I. Georgescu. – Berlin-Heidelberg : Springer, 2012. – XII, 124 p.
3. Intelligent Systems and Decision Making for Risk Analysis and Crisis Response: Proceedings of the 4th International Conference on Risk Analysis and Crisis Response, 27–29 August 2013, Istanbul, Turkey / Editors Chongfu Huang, Cengiz Kahraman. – London : Taylor & Francis Group, 2013. – 950 p.
4. **Chaudhuri, A.** Quantitative modeling of operational risk in finance and banking using possibility theory / A. Chaudhuri, S. K. Ghosh. – Cham-Heidelberg-New York-Dordrecht-London : Springer, 2016. – XVI, 190 p.
5. **Недосекин А. О.** Нечетко-множественный анализ риска фондовых инвестиций / А. О. Недосекин. – СПб. : Типография «Сезам», 2002. – 181 с.
6. **Севастьянов П. В.** Невероятностная концепция риска в оптимизации портфеля [Электронный ресурс] / П. В. Севастьянов, Л. Г. Дымова. – Режим доступа : <http://www.ifel.ru/br1/12.pdf>
7. **Деревянко П. М.** Модели и методы принятия стратегических решений по распределению реальных инвестиций предприятия с применением теории нечетких множеств : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.13 / П. М. Деревянко. – Санкт-Петербург, 2006. – 224 с.
8. **Птускин А. С.** Нечеткие модели и методы в менеджменте : учебное пособие / А. С. Птускин. – М. : Издательство МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2008. – 216 с.
9. **Гавриленко М. А.** Применение теории нечетких множеств в оценке рисков инвестиционных проектов / М. А. Гавриленко // Аудит и финансовый анализ. – 2013. – № 5. – С. 75–80.

10. **Тищук Т. А.** Економіко-математичне моделювання процесів управління проектами на основі теорії нечітких множин : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.03.02 / Т. А. Тищук. – Донецьк, 2001. – 160 с.

11. **Коцюба О. С.** Нечітко-множинні методи вимірювання господарського ризику / О. С. Коцюба // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. – Вип. 241: в 5 т. – Т. III. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – С. 668–699.

12. **Коцюба О. С.** Кількісне оцінювання господарського ризику в межах нечітко-множинної методології / О. С. Коцюба // Стратегія економічного розвитку України : наук. зб. – К. : КНЕУ, 2015. – Вип. 36. – С. 195–208.

13. **Лапуста М. Г.** Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. – М. : Инфра-М, 1998. – 223 с.

14. **Абдулаева З. И.** Стратегический анализ инновационных рисков / З. И. Абдулаева, А. О. Недосекин. – СПб. : СПбПУ, 2013. – 150 с.

REFERENCES

- Abdulayeva, Z. I., and Nedosekin, A. O. *Strategicheskii analiz innovatsionnykh riskov* [Strategic analysis of innovative risks]. St. Petersburg: SPbPU, 2013.
- Chaudhuri, A., and Ghosh, S. K. *Quantitative modeling of operational risk in finance and banking using possibility theory*. Cham; Heidelberg; New York; Dordrecht; London: Springer, 2016.
- Derevyanko, P. M. "Modeli i metody prinyatiya strategicheskikh resheniy po raspredeleniyu realnykh investitsiy predpriyatiya s primeneniyem teorii nechetkikh mnozhestv" [Models and methods of strategic decision-making on the distribution of real investments of the enterprise with use of fuzzy set theory]. *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.13*, 2006.
- Georgescu, I. *Possibility Theory and the Risk*. Berlin; Heidelberg: Springer, 2012.
- Gavrilenko, M. A. "Primeneniye teorii nechetkikh mnozhestv v otsenke riskov investitsionnykh projektov" [Application of fuzzy set theory in risk assessment of investment projects]. *Audit i finansovyy analiz*, no. 5 (2013): 75–80.
- Intelligent Systems and Decision Making for Risk Analysis and Crisis Response*. London: Taylor & Francis Group, 2013.
- Kotsyuba, O. S. "Nechitko-mnozhylnni metody vymiryuvannya hospodarskoho ryzyku" [Fuzzy methods of measurement of business risk]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. 3, no. 241 (2008): 668–699.
- Kotsyuba, O. S. "Kilkisne otsiniuvannya hospodarskoho ryzyku v mezhakh nechitko-mnozhylnnoi metodolohii" [Quantitative assessment of business risk within the framework of fuzzy methodology]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no. 36 (2015): 195–208.
- Lapusta, M. G., and Sharshukova, L. G. *Riski v predprinimatel'skoy deyatelnosti* [Risks in business]. Moscow: Infra-M, 1998.
- Nedosekin, A. O. *Nechetko-mnozhestvennyy analiz riska fondovykh investitsiy* [Fuzzy multiple risk analysis of stock investment]. St. Petersburg: Sezam, 2002.
- Ptuskin, A. S. *Nechetkiye modeli i metody v menedzhmente* [Fuzzy models and methods in management]. Moscow: Izd-vo MGU im. N. E. Bauman, 2008.
- Sevastianov, P. V., and Dymova, L. G. "Neveroyatnostnaya konseptsiya riska v optimizatsii portfelya" [The improbability of the concept of risk in portfolio optimization]. <http://www.ifel.ru/br1/12.pdf>
- Soft computing for risk evaluation and management: applications in technology, environment, and finance*. Heidelberg; New York: Physica-Verlag, 2001.
- Tyshchuk, T. A. "Ekonomiko-matematychne modeliuvannya protsesiv upravlinnia projektamy na osnovi teorii nechitkykh mnozhyln" [Economic-mathematical modeling of project management processes based on the theory of fuzzy sets]. *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.03.02*, 2001.

АНАЛИЗ РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

© 2016 ГИРМАН А. П., ЗЕМЛЯНОЙ Д. А., ГНАТЧЕНКО К. С.

УДК 338.2

Гирман А. П., Земляной Д. А., Гнатченко К. С. Анализ рынка образовательных услуг Украины в контексте социально-экономической безопасности

Цель статьи заключается в исследовании актуальных проблем образовательных услуг Украины и поиске направлений их решения. На национальном уровне рассмотрена проблема подготовки выпускников с уровнем квалификации, адекватным спросу на работников определенной специальности, а также необходимость определять изменения объемов спроса на образовательные услуги с целью адаптации к ним системы образования. Обоснованы показатели спроса и предложения, методика диагностики конъюнктуры рынка образовательных услуг. Анализ предложенных индикаторов позволит определить место вузов на рынке образовательных услуг и прогнозировать конъюнктуру рынка в будущем, а также определять пропорциональность между рынком образовательных услуг и рынком труда. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются разработки, касающиеся взаимодействия рынка труда и рынка образовательных услуг путем изучения их состояния и построения текущих и стратегических прогнозов с учетом социально-экономической безопасности страны. Трансформация общества на рыночных началах, формирование информационной цивилизации требуют новой концепции образования, переосмысления его роли, форм организации и финансирования.

Ключевые слова: рынок образовательных услуг, проблемы, оптимизация, спрос, предложение, социально-экономическая безопасность, партнерство.
Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Библ.:** 10.

Гирман Алла Павловна – кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры экономики и социально-трудовых отношений, Университет таможенного дела и финансов (ул. Владимира Вернадского, 2/4, Днепр, 49004, Украина)

E-mail: nika.message@gmail.com

Земляной Дмитрий Александрович – студент, Университет таможенного дела и финансов (ул. Владимира Вернадского, 2/4, Днепр, 49004, Украина)

E-mail: nekliff@gmail.com

Гнатченко Константин Сергеевич – студент, Университет таможенного дела и финансов (ул. Владимира Вернадского, 2/4, Днепр, 49004, Украина)

E-mail: nekliff@gmail.com

УДК 338.2

Гирман А. П., Земляной Д. А., Гнатченко К. С. Аналіз ринку освітніх послуг України в контексті соціально-економічної безпеки

Мета статті полягає в дослідженні актуальних проблем освітніх послуг України та пошукові напрямків їх вирішення. На національному рівні розглянуто проблему підготовки випускників з рівнем кваліфікації, адекватним попиту на працівників певної спеціальності, а також необхідність визначити зміни обсягів попиту на освітні послуги з метою адаптації до них системи освіти. Обґрунтовано показники попиту та пропозиції, методик діагностики кон'юнктури ринку освітніх послуг. Аналіз запропонованих індикаторів дозволить визначити місце вишів на ринку освітніх послуг і прогнозувати кон'юнктуру ринку в майбутньому, а також визначити пропорційність між ринком освітніх послуг і ринком праці. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробки, що стосуються взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг шляхом вивчення їх стану і побудови поточних і стратегічних прогнозів з урахуванням соціально-економічної безпеки країни. Трансформація суспільства на ринкових засадах, формування інформаційної цивілізації вимагають нової концепції освіти, переосмислення її ролі, форм організації та фінансування.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, проблеми, оптимізація, попит, пропозиція, соціально-економічна безпека, партнерство.
Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 10.

Гирман Алла Павлівна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри економіки та соціально-трудових відносин, Университет митної справи та фінансів (вул. Володимира Вернадського, 2/4, Дніпро, 49004, Україна)

E-mail: nika.message@gmail.com

Земляной Дмитро Олександрович – студент, Университет митної справи та фінансів (вул. Володимира Вернадського, 2/4, Дніпро, 49004, Україна)

E-mail: nekliff@gmail.com

Гнатченко Костянтин Сергійович – студент, Университет митної справи та фінансів (вул. Володимира Вернадського, 2/4, Дніпро, 49004, Україна)

E-mail: nekliff@gmail.com

UDC 338.2

Girman A. P., Zemlianoy D. A., Gnatchenko K. S. The Analysis of the Market of Educational Services in Ukraine in the Context of the Socio-Economic Security

The article is aimed at studying the topical problems of the educational services in Ukraine and finding solutions to them. The article considers at the national level the problem of training of graduates with the qualification level, which is adequate towards the demand for workers in certain professions, as well as the need to determine the change in volumes of the demand for educational services with a view to an appropriate adaptation of the education system. The supply and demand indicators, the methods for diagnostic of conjuncture of the market of educational services have been substantiated. The analysis of the proposed indicators will provide for determining the place of institutes of higher education in the market of educational services and predict the status of this market in the future, as well as measuring the proportionality between the market of educational services and the labor market. Prospects for further research in this area are the developments, related to interaction between the labor market and the market of educational services by studying their status as well as building both current and strategic projections taking account of the socio-economic security of the country. Transformation of society on the basis of market relations, establishing the information civilization require new educational concept, rethinking its role, forms of organization and financing.

Keywords: market of educational services, problems, optimization, demand, supply, socio-economic security, partnership.

Fig.: 1. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 10.

Girman Alla P. – PhD (Politics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Social and Labor Relations, University of Customs and Finance (2/4 Volodymyr Vernadskii Str., Dnipro, 49004, Ukraine)

E-mail: nika.message@gmail.com

Zemlianoy Dmitriy A. – Student, University of Customs and Finance (2/4 Volodymyr Vernadskii Str., Dnipro, 49004, Ukraine)

E-mail: nekliff@gmail.com

Gnatchenko Konstantin S. – Student, University of Customs and Finance (2/4 Volodymyr Vernadskii Str., Dnipro, 49004, Ukraine)

E-mail: nekliff@gmail.com

Вопрос реформирования рынка образовательных услуг является важным и актуальным сегодня, поскольку с ним связано обеспечение квалифицированными кадрами экономики страны и, по большому счету, её социально-экономической безопасности. Ведь безопасность предполагает защищенность жизненно важных интересов каждого гражданина, общества и государства (в том числе в социальной и гуманитарной сфере).

В последнее время все больше обостряется проблема несоответствия рынка образовательных услуг потребностям рынка труда, что обуславливает необходимость научных исследований. Современные ученые В. Дмитриев, И. Каленюк, Н. Кондратьев, О. Костенко, О. Кратт, В. Кремень, А. Гирман и др. [1–3; 5–8] работают над решением проблем в этой сфере.

Перед образовательной сферой всегда стояла проблема подготовки выпускников с уровнем квалификации, адекватным спросу на работников определенной специальности. Необходимость определять изменения объемов спроса на образовательные услуги с целью адаптации к ним системы образования также не нова.

Как любой другой рынок, рынок образовательных услуг предполагает наличие специфического продукта или услуги (знаний, умений и навыков личности); цены обучения; направлений распределения и продвижения этих услуг на рынок. Услуга профессионального образования является товаром особого рода. Поэтому потребность в услугах образования как общественного блага выражается через механизм общественного выбора в виде принятия решения относительно поступления в конкретное учебное заведение, на тот или иной факультет, вообще избрания соответствующего престижного и привлекательного уровня образования. Этот выбор подвергается влиянию многих факторов. Так, уровень спроса населения на услуги образования может варьировать в связи с правилами приема в учебные заведения, уровнем требований к качеству знаний абитуриентов, а также с престижем на отдельные профессии и специальности.

Оценить рынок образовательных услуг достаточно сложно. Его эффективность проявляется только через рынок труда, где сосредоточен профессионально-квалификационный потенциал молодых специалистов и где происходит их профессиональная самореализация (рис. 1).

Методика диагностики конъюнктуры рынка образовательных услуг, может заключаться в осуществлении комплексной экономической оценки посредством системы таких показателей как спрос, предложение, их пропорциональность, сбалансированность, цикличность и стихийность рынка образовательных услуг в условиях трансформации и интеграции в международный образовательный рынок. То есть система конъюнктурных показателей, приобретает вид: *спрос* на образовательные услуги (количество поданных заявлений для поступления, динамика и эластичность спроса); *предложение* образовательных услуг (лицензированный объем набора; количество вузов, функционирующих на рынке; количество и направления подготовки специалистов, что предлагают вузы на рынке труда); *пропорциональность и сбалансированность рынка* (соотношение спроса и предложения, численность студентов, зачисленных на первый курс, общая численность студентов, уровень цен). Они являются важнейшими индикаторами ситуации на рынке образовательных услуг.

Поэтому структуру конъюнктуры рынка образовательных услуг вузов целесообразно рассмотреть через диагностику ее элементов, раскрытие их природы и определения динамики. Анализ этих составляющих позволит определить место вузов на рынке образовательных услуг и прогнозировать конъюнктуру рынка образовательных услуг в будущем, а также определять пропорциональность между рынком образовательных услуг и рынком труда.

Стоит заметить, что анализируя спрос и предложение на рабочую силу, нагрузки на вакансию и тому подобное, следует учитывать следующее:

- ★ далеко не все незанятое население обращается в центры занятости, потому, что существует много альтернативных и зачастую более эффективных, форм трудоустройства (через негосударственные агентства, кадровые службы, сеть Internet, по рекомендациям знакомых). Исходя из этого, объем безработных и незанятых в стране на полном рынке труда гораздо больше, и по предварительным расчетам, почти вчетверо превышает его официальную отметку;
- ★ не все работодатели подают полную информацию о имеющихся вакансиях и свободных ра-

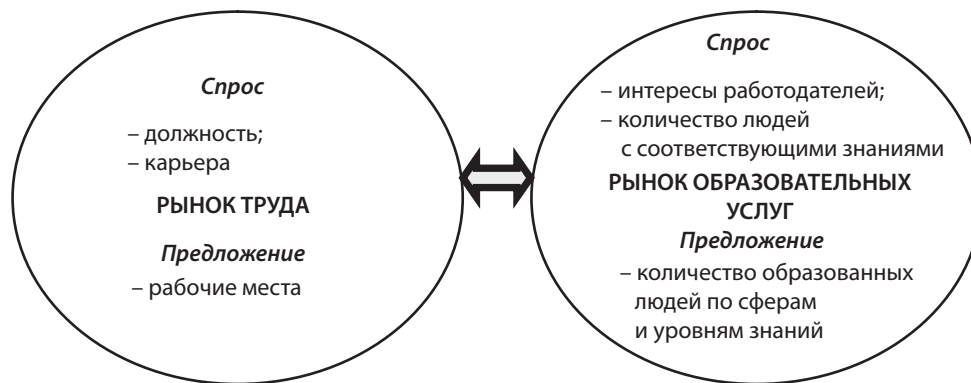

Рис. 1. Взаимосвязь между рынком труда и рынком образовательных услуг

бочих местах. Обычно наиболее привлекательные, в т. ч. материально, вакансии заполняются предприятиями (фирмами) самостоятельно или посредством рекрутинговых, хендхантерских и других компаний. То есть на полном рынке труда возвращается примерно в три раза больше вакансий (рабочих мест) от отметки, зафиксированной в центрах занятости. Последние оперируют в большинстве случаев наиболее непривлекательными вакансиями и свободными рабочими местами;

- ✦ значительная доля выпускников сознательно учится только ради диплома и планирует свою дальнейшую профессиональную деятельность в частичном, отрыве от полученной специальности. Таким образом, реальная нагрузка на рынок труда в квалификационном разрезе со стороны выпускников гораздо ниже потенциального или расчетного;
- ✦ существует значительная дифференциация спроса и предложения на рабочую силу в профессиональном разрезе на региональных и отраслевых сегментах отечественного рынка труда. Во многих случаях избыточные профессии в одних регионах, являются дефицитными в других регионах. Исходя из этого, в предложенном анализе важны тенденции, а не конкретные показатели.

Оптимальное функционирование рынка образовательных услуг, как и любого другого рынка, в первую очередь зависит от состояния конкурентной среды. Продавцы и покупатели должны иметь возможность свободно входить на рынок и так же свободно выходить из него. Поэтому увеличение гибкости системы предоставления услуг, уменьшение монополизации, стремление осуществлять свою деятельность с учетом конкурентных преимуществ, ориентация на повышение качества образования особо необходимы.

Однако современная политическая и экономическая ситуации в Украине накладывают свой отпечаток на функционирование сферы образования. Как свидетельствует статистика, при постоянном ежегодном уменьшении выпускников школ уменьшение количества студентов происходит непропорционально высокими темпами. Соответственно дети, которые закончили общеобразовательное учебное заведение, все меньше поступают в вузы. Одна часть выпускников не способна продолжить обучение в вузе из-за определенных социальных и финансовых проблем, другая – ориентирована на получение образования за рубежом. Кроме того, продолжает происходить сокращение количества выпускников школ из-за негативной демографической ситуации в стране (табл. 1).

Состояние рынка образовательных услуг отражено в табл. 2.

Таблица 1

Соотношение между выпуском учащихся общеобразовательных учебных заведений и объемом государственного заказа [4]

Учебный год	Количество лиц, которые закончили школу и получили аттестат о полном среднем образовании (тыс. чел.)	Количество лиц, обучающихся по государственному заказу (тыс. чел.)	Количество лиц, обучающихся вне государственного заказа (тыс. чел.)	Количество лиц, обучающихся вне государственного заказа (в %)	Конкурс (среднее значение) на одно место государственного заказа (чел.)
2012/2013	329	194,7	134,3	40,8%	1,7
2013/2014	304	198,2	105,8	34,8%	1,5
2014/2015*	247	183,1	63,9	25,8%	1,35

Примечание: * – без учета Автономной Республики Крым, г. Севастополя и части зоны проведения антитеррористической операции.

Таблица 2

Соотношение количества вузов, численности студентов и выпуска специалистов по годам [4; 9]

Учебный год	Количество вузов, ед.		Количество студентов в вузах, тыс. чел.		Выпущено специалистов, тыс. чел.	
	I-II уровней аккредитации	III-IV уровней аккредитации	I-II уровней аккредитации	III-IV уровней аккредитации	I-II уровней аккредитации	III-IV уровней аккредитации
2010/11	505	349	361,5	2129,8	111,0	543,7
2011/12	501	345	356,8	1954,8	96,7	529,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9	92,2	520,7
2013/14	478	325	329,0	1723,7	91,2	485,1
2014/15*	387	277	251,3	1438,0	79,1	405,4
2015/16*	371	288	230,1	1375,2	73,4	374,0

Примечание: * – без учета Автономной Республики Крым, г. Севастополя и части зоны проведения антитеррористической операции.

Следует отметить, что по данным Государственной службы статистики Украины, количество вузов III–IV уровней аккредитации в Украине за последние пять учебных лет уменьшилось на 72 заведения, а общее количество студентов в них за этот же период уменьшилось на 691,8 тыс. чел. Табл. 3 отражает показатели количества вузов III–IV уровней аккредитации в Украине и количества студентов в этих учебных заведениях на начало определенного учебного года.

При этом в течение 2010–2015 гг. общеобразовательные учебные заведения выпустили примерно одинаковое количество учащихся (в 2010/2011 у. г. – 364 тыс. чел.; в 2011/12 у. г. – 215 тыс. чел.; 2012/13 у. г. – 329 тыс. чел.; 2013/2014 у. г. – 304 тыс. чел.; 2014/2015 у. г. – 247 тыс. чел. (см. табл. 3).

Стоит заметить, что рынок образовательных услуг характеризуется снижением уровня сбалансированности (табл. 4). Из-за этого происходит усиление конкурентных требований к качеству образовательных услуг вузов.

Поскольку формой реализации полученных образовательных услуг является трудоустройство выпускников учебных заведений, нами установлены диспропорции между выпуском специалистов и потребностью на рынке труда. На рынке образовательных услуг наблюдается доминирование предложения над спросом. Значительная доля специалистов, получающих высшее образование, не трудоустраивается по специальности (табл. 5).

В рамках научного исследования для обоснования зависимости между рынком образовательных услуг и рынком труда были проанализированы факторы, которые влияют на спрос на выпускников на рынке труда. Это соответствие уровня квалификации выпускника требованиям работодателей; насыщенность рынка труда работниками данной специальности; система экономического стимулирования работодателей и др.

Было установлено, что на сегодняшний день трудоустройство выпускников вузов превратилось в одну из острых социальных проблем. Она заключается не

Таблица 3

Сравнение колебания количества выпускников школ и количества студентов в вузах III–IV уровней аккредитации [4]

Учебный год	Колебания выпуска учащихся* общеобразовательными учебными заведениями (по сравнению с прошлыми учебными годами), тыс. чел.	Уменьшение количества студентов высших учебных заведений III–IV уровней аккредитации (по сравнению с прошлыми учебными годами), тыс. чел.
2010/11	27 ↓	115,4 ↓
2011/12	149 ↓	175,0 ↓
2012/13	114 ↑	129,9 ↓
2013/14	25 ↓	101,2 ↓
2014/15*	57 ↓	285,7 ↓

Примечание: * – без учета Автономной Республики Крым, г. Севастополя и части зоны проведения антитеррористической операции.

Таблица 4

Общегосударственная конъюнктура рынка образовательных услуг вузов

Показатель	Период исследования, год					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Принято студентов, тыс. чел.	521,1	419,6	441,1	441,9	361,1	323,1
Темп роста, %	–	80,5	105	100	81,7	89,5
I–II уровни аккредитации, всего тыс. чел.	129,1	105,1	99,8	93,9	69,5	63,2
Темп роста, %	–	81,4	77,3	72,7	53,8	48,9
III–IV уровни аккредитации, всего тыс. чел.	392,0	314,5	341,3	348,0	291,6	259,9
Темп роста, %	–	80,2	87,0	88,7	74,3	66,3
Лицензионный объем, всего тыс. чел.	264,5	263,4	264,4	265,2	251,4	232,2
Темп роста, %	–	99,5	100,1	100	94,8	92,3
I–II уровни аккредитации, всего тыс. чел.	98,1	78,7	73,8	70,5	53,2	49,1
Темп роста, %	–	80	93,7	95,5	75,4	92,3
III–IV уровни аккредитации, всего тыс. чел.	176,4	184,7	190,6	194,7	198,2	183,1
Темп роста, %	–	104,7	103,9	102	101,7	92,4
Уровень сбалансированности (соотношение спроса и предложения)	1,97	1,59	1,66	1,66	1,43	1,39
I–II уровни аккредитации, всего тыс. чел.	1,32 : 1	1,33 : 1	1,35 : 1	1,33 : 1	1,31 : 1	1,29 : 1
Темп роста, %	–	100,1	101,5	98,5	98,5	98,4
III–IV уровни аккредитации, всего тыс. чел.	2,22 : 1	1,70 : 1	1,79 : 1	1,78 : 1	1,47 : 1	1,42 : 1
Темп роста, %	–	76,6	105	99,4	82,6	96,6

Источник: составлено по [4; 9].

Количество зарегистрированных безработных и количество вакансий, по состоянию на 1 марта 2016 г.

	Количество зарегистрированных безработных, тыс. чел.	Количество вакансий, тыс. ед.
Руководители, менеджеры	66,9	2,7
Профессионалы	42,1	4,9
Специалисты	48,8	3,8
Служащие	30,0	1,5
Работник сферы торговли и услуг	75,1	5,4
Квалифицированные рабочие сельского и лесного хозяйства	26,0	1,0
Квалифицированные рабочие с инструментом	52,1	6,9
Рабочие по обслуживанию, эксплуатации оборудования и машин	91,1	8,6
Простейшие профессии	76,1	4,1
Всего	508,2	38,9

Источник: составлено по [10].

столько в отсутствии рабочих мест, сколько в современных требованиях работодателей, желающих сразу иметь хорошего специалиста, который работал бы за невысокую зарплату. Вместе с тем, выпускники стремятся максимально удовлетворить свои материальные потребности (получение высокой заработной платы), не всегда обладая достаточными практическими навыками по полученной специальности. Вследствие разбалансировки этих интересов возникает проблема безработицы среди молодежи. Кроме того, нужно учесть то, что рынок труда нестабилен, испытывает конъюнктурные колебания, поэтому меняются его потребности и требования к молодым специалистам. А учебные заведения, в частности их выпускники, не всегда вовремя реагируют на эти изменения.

ВЫВОДЫ

С целью оптимизации рынка образовательных услуг можно рекомендовать развитие партнерства по привлечению работодателей, предприятий к непосредственному участию в содержании и обновлении материально-технической базы учреждений образования, разработке и реализации образовательных стандартов, повышении качества специалистов. Наряду с этим следует сконцентрировать внимание на заключении контрактов, которые подтверждают будущее трудоустройство выпускников и на отчетности о выполнении государственных заказов.

Из изложенного следует, что для решения проблемы взаимосвязи рынка труда и рынка образовательных услуг нужно:

- 1) разработать новые подходы относительно механизма взаимодействия высшего учебного заведения и предприятий по вопросам обеспечения подготовки кадров, ответственности работодателей за использование квалифицированной рабочей силы;
- 2) разработать механизм трудоустройства выпускников высших учебных заведений с приспособлением

определенного организационно-распорядительного механизма к условиям рыночной экономики в обществе.

Учитывая это, очевидно стоит адаптировать к украинским реалиям зарубежный опыт комбинированной системы обучения, при которой обучение прерывается периодами практической деятельности (система сэндвич). В этой системе дневное образование после третьего года обучения прерывается годом работы по избранной специальности в организации. В этот период обучение осуществляется по заочной форме. После усвоения первичных профессиональных навыков студент снова возвращается к стационарной форме обучения, при которой половина предметов должны выбираться студентом, учитывая будущую профессиональную деятельность

То есть сегодня государственной задачей должно стать создание социально-экономических механизмов, которые способны включать студента в сферу интересов предпринимательских структур. Предприятия же, в свою очередь, должны быть заинтересованы предоставлять студентам места для прохождения практики, формировать перспективный спрос на молодых специалистов на основе внедрения новых технологий, наработанных высшими учебными заведениями.

На сегодня предприятия не проявляют заинтересованности в сотрудничестве с вузами. Поэтому отсутствие государственной стратегии развития взаимодействия науки и производства привело к тому, что главные наукоемкие отрасли либо находятся в состоянии глубокой депрессии, либо ориентируются на использование преимущественно зарубежных новинок.

Учитывая изложенное, следует обеспечивать взаимодействие рынка труда и рынка образовательных услуг путем изучения их состояния и разработки текущих и стратегических прогнозов. Трансформация общества на рыночных началах, формирование информационной цивилизации требуют новой концепции образования, переосмысление его роли, форм организации и финан-

сировання. Изменения в системе образования должны стать решающим фактором устойчивого экономического роста государства. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Вища освіта в Україні : навч. посіб. / За ред. В. Г. Кремени, С. М. Ніколаєнка. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
2. **Гірман А. П.** Маркетингові аспекти ринку освітніх послуг // Перспективи економічного і соціального розвитку національних економік в умовах глобалізації та регіоналізації : тези Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (27 березня 2015 р.). – Дніпропетровськ, ДДФА, 2015. – С. 299–301.
3. **Дмитрієв В. Ю.** Особливості ринку освітніх послуг у системі вищої освіти [Електронний ресурс] / В. Ю. Дмитрієв. – Режим доступу : http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/18/statti/dmitriev.htm
4. Звіт про результати аналізу формування, розміщення і виконання державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою / Рахункова палата. – Київ, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/4307/zvit_20150811_no_1_5.pdf
5. **Каленюк І.** До питання про освітній потенціал країни / І. Каленюк // Економіка України. – 2011. – № 11 (480). – С. 70–77.
6. **Кондратьєв Н. Д.** Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Н. Д. Кондратьев. – М. : Экономика, 2012. – 767 с.
7. **Костенко О. А.** Высшее учебное заведение как субъект рыночных отношений [Электронный ресурс] / О. А. Костенко. – Режим доступа : <http://studok.net/book/1171-formirovanie-yekonomicheskoy-strategii-vuza-na-rynke-obrazovatelnykh-uslug-referat-kostenko-oa/3-i-osnovnye-idei-i-vyvody-dissertacii.html>
8. **Кратт О.** Методика аналізу кон'юнктури ринку послуг вищої освіти / О. Кратт // Економіст. – 2010. – № 3. – С. 69–71.
9. Документи Державної служби статистики України: статистична інформація / Демографічна та соціальна інформація / Освіта / Вищі навчальні заклади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_r/vuz_rik_r.htm
10. Документи Державної служби статистики України: статистична інформація / Демографічна та соціальна інформація / Ринок праці / Зайнятість та безробіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/operativ/menu/menu_r/rp.htm

REFERENCES

- Dmytriiev, V. Yu. "Osoblyvosti rynku osvitnikh posluh u systemi vyshchoi osvity" [Features of the market of educational services in higher education]. http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/18/statti/dmitriev.htm
- "Demograficheskaya i sotsialnaya statistika / Rynok truda / Zanyatost i bezrobotitsa" [Demographic and social statistics / Labour Market / Employment and unemployment]. Ukrstat.org – publikatsiya dokumentov Gosudarstvennoy Sluzhby Statistiki Ukrainy. http://ukrstat.org/operativ/menu/menu_r/rp.htm
- Hirman, A. P. "Marketynhovi aspekty rynku osvitnikh posluh" [Marketing aspects of the market of educational services]. *Perspektyvy ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku natsionalnykh ekonomik v umovakh hlobalizatsii ta rehionalizatsii*. Dnipropetrovsk: DDFА, 2015.299-301.
- Kaleniuk, I. "Do pytannia pro osvitnii potentsial krainy" [To the question about the educational potential of the country]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11 (480) (2011): 70-77.
- Kondratyev, N. D. *Bolshyye tsikly konunktury i teoriya predvideniya* [Big cycles of conjuncture and theory of foresight]. Moscow: Ekonomika, 2012.

Kostenko, O. A. "Vyssheye uchebnoye zavedeniye kak subekt rynochnykh otnosheniy" [Higher education institution as a subject of market relations]. <http://studok.net/book/1171-formirovanie-yekonomicheskoy-strategii-vuza-na-rynke-obrazovatelnykh-uslug-referat-kostenko-oa/3-i-osnovnye-idei-i-vyvody-dissertacii.html>

Kratt, O. "Metodyka analizu koniunktury rynku posluh vyshchoi osvity" [Methods of analysis of the market of higher education services]. *Ekonomist*, no. 3 (2010): 69-71.

"Vysshyye uchebnyye zavedeniya" [Educational institutions]. Ukrstat.org – publikatsiya dokumentov Gosudarstvennoy Sluzhby Statistiki Ukrainy. http://ukrstat.org/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_r/vuz_rik_r.htm

Vyshcha osvita v Ukraini [Higher education in Ukraine]. Kyiv: Znannia, 2005.

"Zvit pro rezultaty analizu formuvannia, rozmishchennia i vykonannia derzhavnoho zamovlennia na pidhotovku fakhivtsiv z vyshchoiu osvitoiu" [A report on the results of the analysis of the formation, placement and fulfillment of state order for training specialists with higher education]. http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/4307/zvit_20150811_no_1_5.pdf

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ОСНОВІ АКРЕДИТАЦІЙНИХ КРИТЕРІЇВ

© 2016 СТАНКЕВИЧ І. В.

УДК 338.4:005.6:378.1

Станкевич І. В. Оцінювання якості вищої освіти та навчально-виробничої діяльності освітніх організацій на основі акредитаційних критеріїв

Метою статті є узагальнення національного та світового досвіду оцінювання якості вищої освіти та навчально-виробничої діяльності освітніх організацій на основі акредитаційних критеріїв. Автором статті обґрунтовано, що серед існуючих підходів та моделей оцінювання якості вищої освіти певне місце посідає акредитаційна модель, критерії якої носять обов'язковий характер, закріплені на державному рівні через відповідні законодавчо-нормативні акти. Чинна в Україні модель акредитації освітніх організацій дає можливість оцінити, передусім, ресурсне забезпечення освітнього процесу та результати навчання особистостей, при цьому залишаючи поза увагою оцінювання усіх інших результатів вищої освіти та задоволеності вимог усіх зацікавлених сторін. Натомість акредитаційні моделі оцінювання якості вищої освіти інших країн світу оцінюють як процеси та ресурси, так і відповідність отриманих результатів встановленим цілям. Такий підхід до оцінювання забезпечується шляхом проведення внутрішнього та зовнішнього оцінювання якості вищої освіти. Отримані результати досліджень можуть бути застосовані в подальшому для розроблення системи критеріїв та показників оцінювання якості вищої освіти та навчально-виробничої діяльності освітніх організацій та їх конкретизації.

Ключові слова: акредитаційна модель, критерії оцінювання, навчально-виробнича діяльність, освітня організація, якість вищої освіти.

Табл.: 1. **Бібл.:** 21.

Станкевич Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри менеджменту та маркетингу, Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова (вул. Ковальська, 1, Одеса, 65029, Україна)

E-mail: arnika@ukr.net

УДК 338.4:005.6:378.1

Станкевич И. В. Оценка качества высшего образования и учебно-производственной деятельности образовательных организаций на основе аккредитационных критериев

Целью статьи является обобщение национального и мирового опыта оценивания качества высшего образования и учебно-производственной деятельности образовательных организаций на основе аккредитационных критериев. Автором статьи обосновано, что среди существующих подходов и моделей оценки качества высшего образования определённое место занимает аккредитационная модель, критерии которой носят обязательный характер, закреплённый на государственном уровне через соответствующие законодательно-нормативные акты. Действующая в Украине модель аккредитации образовательных организаций даёт возможность оценить, прежде всего, ресурсное обеспечение образовательного процесса и результаты обучения личностей, при этом оставляя без внимания оценивание всех результатов высшего образования и удовлетворённости требований всех заинтересованных сторон. В то же время аккредитационные модели оценивания качества высшего образования других стран мира оценивают как процессы и ресурсы, так и соответствие полученных результатов установленным целям. Такой подход к оценке обеспечивается путём проведения внутреннего и внешнего оценивания качества высшего образования. Полученные результаты исследований могут быть применимы в дальнейшем для разработки системы критериев и показателей оценки качества высшего образования и учебно-производственной деятельности образовательных организаций и их конкретизации.

Ключевые слова: аккредитационная модель, критерии оценивания, учебно-производственная деятельность, образовательная организация, качество высшего образования.

Табл.: 1. **Библ.:** 21.

Станкевич Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры менеджмента и маркетинга, Одесская национальная академия связи им. А. С. Попова (ул. Ковальская, 1, Одесса, 65029, Украина)

E-mail: arnika@ukr.net

UDC 338.4:005.6:378.1

Stankevych I. V. Assessing Quality of Both the Higher Education and the Educational-Production Activity of Educational Institutions on the Basis of Accreditation Criteria

The article is concerned with generalizing the national and global experience of assessing quality of both the higher education and the educational-production activity of educational institutions on the basis of accreditation criteria. The author of the article has substantiated that, among the existing approaches and models for assessing the higher education quality, the accreditation model takes a specific place, its criteria are mandatory, fixed at the national level through relevant legislation and regulations. The current model of accreditation of educational institutions in Ukraine makes possible to evaluate, first and foremost, the resource supply of educational process together with education results with relation to personalities, while ignoring the entire results of evaluation of higher education as well as satisfaction of the requirements by all parties interested. At the same time, the accreditation models for assessment of the higher education quality in the other world's countries are evaluating both processes and resources, as well as correspondence of the obtained results with the declared purposes. Such approach to assessment is provided by carrying out internal and external evaluation of the quality of higher education. The research results can be applied in the future for development of the system of criteria and indicators for assessing both the quality of higher education and the educational-production activity of educational institutions and concretization of them.

Keywords: accreditation model, evaluation criteria, educational-production activity, educational organization, quality of higher education.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 21.

Stankevych Iryna V. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of Management and Marketing, Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov (1 Koval'ska Str., Odessa, 65029, Ukraine)

E-mail: arnika@ukr.net

Якість вищої освіти (надалі – ВО), у сучасних умовах розвитку суспільства, є не просто актуальною категорією дослідження науковців, а, передусім, осередком управління навчально-виробничою

діяльністю освітніх організацій (надалі – ОО). Кількісне оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО дає можливість як виявити проблеми та перспективи розвитку окремих ОО, так і прийняти рішення

про взаємовизнання освітніх програм (спеціальностей) та результатів діяльності ОО між країнами світу. Але така можливість може бути забезпечена лише шляхом застосування уніфікованого підходу до оцінювання, заснованого на узгоджених критеріях (показниках) оцінювання якості.

Переважаючою більшістю існуючих підходів та моделей оцінювання якості ВО застосовується або суто формальний підхід, заснований на статичних показниках діяльності ОО, який не відображає реального стану справ в ОО, або пропонуються такі критерії та показники оцінювання, які, «копіюючи» моделі оцінювання інших країн світу, не враховують особливості та структуру національної освітньої системи. Рядом підходів та моделей оцінюються процеси, що формують результати ВО та їх ресурсне забезпечення, забуваючи про оцінювання самих результатів та визначення задоволеності вимог споживачів та інших зацікавлених сторін у якості ВО. Саме такий підхід покладено в сучасну національну модель акредитації освітньої програми (спеціальності) чи ОО в цілому, що викликає необхідність її дослідження, зокрема проведення аналізу та порівняння українських реалій із зарубіжним досвідом застосування акредитаційних критеріїв для оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО з розробленням відповідних рекомендацій, спрямованих на формування уніфікованого підходу до оцінювання якості ВО.

Оцінюванню якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО присвячено чимало наукових праць, зокрема таких авторів та науковців, як: Азгальдова Г. Г., Балацького Є. В., Борисової І. І., Віткіна Л. М., Лаптева С. М., Локшиної О. І., Михайліченко М. В., Момот А. І., Мирошніченко Є. В., Михацької О. В., Піддубної С. М., Фінікова Т. В., Цюк О., Шинкарук В. Д. [1–9] тощо, які розглядають різні аспекти оцінювання та пропонують до застосування ту чи іншу модель – від моніторингових, заснованих на статистичних даних діяльності ОО, незалежних рейтингових моделей оцінювання до моделі процесного підходу відповідно до вимог стандарту ISO 9001. Застосування акредитаційних критеріїв в оцінюванні якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО у науковому просторі майже не досліджується, за винятком робіт [5, 7], що свідчить про недосконалість існуючих підходів до оцінювання якості ВО.

Метою статті є узагальнення національного та світового досвіду оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО на основі акредитаційних критеріїв з розробленням вимог і рекомендацій щодо уніфікованого підходу до процесу оцінювання якості ВО на державному рівні.

У попередніх дослідженнях автора статті [10–12], а також у дослідженнях інших науковців [1–9], присвячених оцінюванню якості освітніх послуг, якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО, було виділено ряд основних моделей, за якими може бути здійснено оцінку якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО, а саме:

✦ *моніторингові моделі* – моделі оцінювання діяльності ОО, засновані на статистичних даних;

- ✦ *акредитаційні моделі* – моделі оцінювання відповідності якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО встановленим державою вимогам і нормативам;
- ✦ *рейтингові моделі* – моделі визначення рейтингу ОО серед інших у певній інституційній групі за певними ознаками ранжування (за рівнем агрегації даних, за методикою проведення чи то за методологією побудови);
- ✦ *моделі ділової досконалості* – моделі оцінювання рівня досконалості процесів ОО відповідно до бальної шкали граничних рівнів, що дає можливість оцінити свої сильні та слабкі сторони на шляху до досконалості;
- ✦ *модель процесного підходу* – модель оцінювання результативності діяльності ОО та функціонування процесів системи управління якістю ОО відповідно до вимог стандарту ISO 9001.

Кожна з цих моделей має свої принципи в методології побудови та використанні критеріїв та показників оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО. Серед них виокремлюються акредитаційні моделі з огляду на те, що вони носять обов'язковий характер, закріплений на державному рівні через відповідні законодавчо-нормативні акти.

Оцінювання якості ВО шляхом оцінювання навчально-виробничої діяльності ОО на відповідність встановленим вимогам (нормативам) є практикою, яка досить довгий час застосовується в освітній діяльності ряду країн світу як акредитаційна модель підтвердження спроможності освітньої програми (спеціальності) чи ОО, в цілому, здійснювати (провадити) освітню діяльність відповідно до державних вимог (стандартів) ВО.

В Україні акредитаційні вимоги розробляються та запроваджуються відповідно до Законів України «Про освіту» [13], «Про вищу освіту» [14], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах» [15], Наказу Міністерства освіти і науки (надалі – МОН) України «Державні вимоги до акредитації напряму підготовки, спеціальності та вищого навчального закладу» [16], Ліцензійних умов надання освітніх послуг у сфері вищої освіти [17], Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти [18] тощо та є державно-громадським визнанням спроможності ОО провадити освітню діяльність відповідно до стандартів ВО. Акредитаційні критерії визначають мінімальні нормативи забезпечення ОО науково-педагогічними та педагогічними кадрами, матеріально-технічною, навчально-методичною, інформаційною базами, якісні характеристики надання освітніх послуг, вимоги до освітньої і наукової діяльності ОО, виконання яких є підставою для прийняття рішення про акредитацію (програми) спеціальності чи ОО в цілому за рівнями ВО (початковий, перший, другий, третій). Процедура акредитації передуює процедурі ліцензування провадження освітньої діяльності, яка визначає право ОО (освітньої програми

/спеціальності) здійснювати (провадити) освітню діяльність відповідно вимог та порядку, представлених в [5, 17]. Процедура акредитації здійснюється наприкінці життєвого циклу освітньої послуги, тобто після завершення усього терміну навчання здобувачів ВО за певною освітньою програмою (спеціальністю) протягом останнього навчального року, порядок проведення якої досить детально представлено в [5, 15].

Відповідно до Наказу МОН України [16] державною вимогою акредитації як освітньої програми (спеціальності), так і ОО в цілому, є доведення того, що ОО дотримується ліцензійних умов провадження освітньої діяльності та дотримується нормативних вимог щодо якісних характеристик підготовки фахівців за різними рівнями ВО. Відповідно до чого, при оцінюванні якості ВО за акредитаційною моделлю, застосовуються як ліцензійні, атестаційні, так і акредитаційні вимоги, згруповані у 5 груп критеріїв, які представлені в нормативних документах [16, 17, 18], зокрема:

- ✦ кадрове забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері ВО;
- ✦ матеріально-технічне забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері ВО;
- ✦ навчально-методичне забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері ВО;
- ✦ інформаційне забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері ВО;
- ✦ якісні характеристики підготовки здобувачів ВО за її рівнями.

Із запровадженням з 2016 р. нових ліцензійних умов [18], було внесено ряд змін, що привело до появи нових критеріїв оцінювання спроможності ОО провадити освітню діяльність. Основні відмінності між критеріями, застосовними в Україні до 2016 р., і чинними з 2016 р. полягають у такому:

- ✦ посилено вимоги щодо кадрового забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері ВО з урахуванням нових вимог щодо присудження наукових ступенів та вчених звань;
- ✦ змінено підхід до навчально-методичного забезпечення освітнього процесу у призмі компетентнісного підходу до навчання здобувачів ВО;
- ✦ розширено вимоги щодо інформаційного забезпечення освітнього процесу, зокрема посилено вимоги до веб-присутності ОО в Інтернет-просторі, забезпеченні доступу до англійськомовних баз даних та власних електронних бібліотек.

При цьому наявні зміни стосуються лише внутрішніх процесів ОО, які забезпечують отримання результатів ВО, змін щодо критеріїв, які оцінюють самі результати, не відбулося та вони продовжують визначатися шляхом контрольних замірів знань здобувачів ВО за спеціальностями та рівнями освіти.

Відповідно до означених акредитаційних критеріїв та показників ОО проводять самооцінювання своєї діяльності, про що готують відповідний звіт, який перевіряють на місці експерти з подальшою процедурою акредитаційної експертизи МОН України відповідно до діючих в країні вимог [15–18] та приймають рішення

про акредитацію, відмову чи умовну акредитацію. У ході аналізу нормативних вимог [15–18] та досліджених акредитаційних критеріїв та показників нами було виявлено ряд недоліків чинної в Україні акредитаційної моделі оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО, зокрема:

- ✦ акредитаційна модель спрямована переважно на оцінку ресурсного (кадрового та технологічного) забезпечення освітнього процесу в ОО;
- ✦ вихідні параметри – результати ВО, оцінюються лише за рівнем знань здобувачів за навчальними дисциплінами відповідної освітньо-професійної (наукової) програми підготовки шляхом вибіркового контрольних замірів знань, що відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [14] лише частково характеризує результати навчання, залишаючи поза уваги результати особистісного розвитку та соціальної відповідальності; інституційні та суспільні результати, що свідчить про те, що акредитаційні критерії оцінюють якість ВО фрагментарно, не відбиваючи усі бажані характеристики якості ВО;
- ✦ вимоги зацікавлених сторін, зокрема працеводців, враховуються лише при ліцензуванні, як первинній процедурі дозволу на провадження освітньої діяльності, шляхом аналізу ринку праці, регіонального ринку освітніх послуг та потреб працеводців у фахівцях певної галузі знань, залишаючи поза увагою оцінювання задоволеності їх вимог у підготовленості цих самих фахівців після завершення навчання у відповідній ОО;
- ✦ відсутність прозорості інформації та її істинності (правдивості), що потребує обов'язкового її перевіряння на валідність та верифікацію даних (простежуваність до першоджерела), відповідно вимог Європейського освітнього простору, як було розглянуто нами та представлено в роботі [10], з відповідним задіянням додаткових часових та людських ресурсів;
- ✦ процедура самооцінювання діяльності та вибіркоче обстеження експертами на місці призводить до суперечливості та неоднозначності трактування інформації.

Для усунення окреслених недоліків необхідно проаналізувати світовий досвід в оцінюванні якості ВО на державному рівні та застосуванні критеріїв оцінювання, зокрема акредитаційних, ряду провідних, у галузі освіти, країн світу (табл. 1).

В ході аналізу та узагальнення передового світового досвіду оцінювання якості ВО на державному рівні, зокрема застосування акредитаційних критеріїв до оцінювання, що представлено в табл. 1, нами було виявлено ряд спільних між країнами рис та ряд відмінностей, а саме:

1) з одного боку, між країнами відсутній єдиний підхід до визначення переліку акредитаційних критеріїв та показників оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО на державному рівні;

Світовий досвід оцінювання якості вищої освіти та навчально-виробничої діяльності освітніх організацій на державному рівні

Країна	Особливості процесу оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО	Критерії (показники) оцінювання
1	2	3
Іспанія	<p>1) Оцінювання якості ВО здійснюється в країні зовнішнім незалежним агентством – Національним агентством з оцінки якості та акредитації ANECA, яке забезпечує три основні програми оцінювання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – атестацію (програм ВО, персоналу тощо); – акредитацію (процес оцінювання навчання); – сертифікацію (оцінювання докторських програм та університетських бібліотек). <p>2) Для усебічного оцінювання ОО ANECA розроблено ряд програм оцінювання, які за об'єктом поділяються на:</p> <ul style="list-style-type: none"> – оцінювання ступенів навчання та інститутів; – оцінювання університетських служб (бібліотек, міжнародних відділів тощо); – оцінювання викладацького складу; – оцінювання працевлаштування випускників. <p>3) При оцінюванні університетських служб застосовується програма AUDIT, яка оцінює систему управління якістю в підрозділах ОО на відповідність вимогам ISO 9001 [19], відповідно чого видається сертифікат відповідності.</p> <p>4) Акредитація спрямована на оцінювання саме результатів навчання, зокрема: як здібності (знання, уміння і навички), якими студенти оволоділи, задовольняють потреби суспільства і ринку праці, а також потреби науки і культурного розвитку суспільства в цілому.</p> <p>5) При оцінці враховуються усі елементи, що впливали на процес отримання результатів та самі результати.</p> <p>6) Процедура акредитації є офіційним і незалежним рішенням про відповідність програми стандартам якості, що здійснюється через самооцінювання та зовнішнє оцінювання з оприлюдненням результатів у відкритому доступі через засоби масової інформації.</p> <p>7) Відповідно до рішення про акредитацію приймаються й інші рішення, наприклад – цільове фінансування ОО.</p> <p>8) Процедура сертифікації застосовується лише для оцінювання докторських програм та університетських бібліотек з метою отримання «Знаку якості» та гранту від Міністерства освіти на фінансування, переважно на мобільність студентів і викладачів (термін проведення процедури сертифікації – 3 роки)</p>	<p>Групи критеріїв оцінювання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – цілі; – прийом студентів; – планування ступеневої програми; – розвиток ступеневої програми та оцінювання навчання; – керівництво студентами; – професорсько-викладацький склад; – ресурси та служби; – результати; – забезпечення якості. <p>Кожна із груп критеріїв складається із ряду показників загальною чисельністю 46</p>
Фінляндія	<p>1) Оцінювання якості ВО здійснюється через внутрішнє (самооцінювання) та зовнішнє оцінювання відповідно до Закону країни «Про вищу освіту». При цьому звіт про самоаналіз публікується у відкритому доступі через засоби масової інформації із зауваженнями експертів.</p> <p>2) Процедура акредитації забезпечується шляхом проведення аудиту ОО на відповідність якості освітньої та наукової діяльності вимогам міжнародного стандарту ISO 9001 [19].</p> <p>3) За допомогою процедури аудиту порівнюються між собою різні ОО та спеціальності відповідно до моделі процесного підходу, яка різниться для кожної ОО зважаючи на її особливості та специфіку.</p> <p>4) Головною перевагою аудиту є отримання та підтвердження результатів діяльності ОО у ВО. Проводить аудит Національна Рада, яка за його результатами присвоює ОО один із 4 рівнів якості (якість відсутня, зароджується, розвивається, найвищий рівень якості).</p> <p>5) Аудит надає дані про наступні частини в роботі ОО: навчальний процес та служіння нації (національні пріоритети в науці за рахунок яких країна може вийти на міжнародний рівень визнання).</p> <p>6) У країні немає системи офіційного ранжування ОО</p>	<p>Критерії внутрішнього оцінювання (самооцінювання):</p> <ul style="list-style-type: none"> – навчальний процес; – служіння нації. <p>Критерії зовнішнього оцінювання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – наукові розробки (освіта не може існувати без науки); – працевлаштування здобувачів ВО. <p>Для отримання валідної інформації ОО протягом двох років слідкують за кар'єрним ростом своїх випускників та проводять анкетування працевлаштованих</p>
Франція	<p>1) Оцінювання якості ВО здійснюється у двох напрямках: загальна політика ОО та оцінка ОО в цілому за показниками, що передбачають оцінювання результатів навчання (головним чином – працевлаштування за фахом). Критерії та показники оцінювання розробляються Міністерством освіти країни та є єдиними для усіх ОО.</p>	<p>Критерії оцінювання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – організація роботи (система забезпечення якості та фінансова система);

1	2	3
	<p>2) Кожні чотири роки ОО проходять процедуру акредитації, після чого укладається угода із Міністерством освіти та ОО.</p> <p>3) У країні діє AERES (агенція з оцінювання наукових досліджень та ВО), яка за допомогою напівавтономних агенцій перевіряє й оцінює якість та відповідність головних цілей ОО та дослідницьких органів, а також стратегій, що розробляються цими установами для виконання їх навчальних/дослідницьких завдань, і результатів.</p> <p>4) До складу агенції входять представники різних ОО, у тому числі і закордонних. Звіт про оцінювання публікується у відкритому доступі через засоби масової інформації. Процедура оцінювання триває протягом року.</p> <p>5) Також діє Національна комісія з питань сертифікації професійної освіти та комісія з питань акредитації інженерної освіти, що є членом ENQA.</p> <p>6) Процедура акредитації інженерних програм в країні здійснюється відповідно до Європейських стандартів та вимог. Процедура оцінювання здійснюється через самооцінювання за допомогою ряду критеріїв. Термін дії сертифікату про акредитацію інженерної освіти становить 6 років.</p> <p>7) У країні немає системи офіційного ранжування ОО</p>	<p>– компетентність та партнерство (зв'язок з науково-дослідною роботою, міжнародна співпраця);</p> <p>– студенти та набір (особлива увага приділяється знанням іноземної мови, міжнародного обміну та подвійним дипломам);</p> <p>– навчання та практика;</p> <p>– працевлаштування;</p> <p>– подальше самовдосконалення</p>
Японія	<p>1) Оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО в країні здійснюється в ряд етапів на відповідність державним вимогам, передусім щодо створення самої ОО. Зокрема оцінюється: структура ОО, навчальні плани, персонал та можливості для навчання здобувачів ВО на відповідних рівнях освіти в залежності від типу ОО.</p> <p>2) Процедуру підтвердження ОО свого статусу та правоздатності на надання освітніх послуг здійснює державна організація MEXT.</p> <p>3) Акредитація ОО проводиться лише організаціями, затвердженими MEXT.</p> <p>4) Акредитація може бути інституційною (в цілому ОО) або спеціалізованою (окремі освітні програми / спеціальності). Інституційна акредитація проводиться раз на сім років, спеціалізована – кожні 5 років.</p> <p>5) ОО повинна довести свій вклад до академічної успішності та соціального прогресу країни шляхом культивування соціально-розвинутої особистості, створення нових знань та технологій, розвитку академічної культури тощо.</p> <p>6) Державні стандарти та критерії оцінювання якості ВО визначаються Асоціацією акредитації університетів Японії (Japan University Accreditation Association – JUAA)</p>	<p>Критерії оцінювання:</p> <p>– місія та ціль;</p> <p>– організація навчання та наукових досліджень;</p> <p>– організаційна структура ОО;</p> <p>– навчальний контент (зміст освіти), методи та результати;</p> <p>– зачислення здобувачів ВО;</p> <p>– студентська підтримка;</p> <p>– освіта та навколишнє середовище;</p> <p>– внесок у соціальне співробітництво;</p> <p>– управління та фінанси;</p> <p>– забезпечення внутрішньої якості</p>

Джерело: систематизовано автором згідно з даними [5, 20, 21].

2) з іншого, застосовується уніфікований підхід до процесу акредитації освітньої програми (спеціальності) чи ОО в цілому, що передбачає процедури внутрішнього (самооцінювання) та зовнішнього оцінювання, зокрема:

- ✦ процедура внутрішнього оцінювання (самооцінювання) діяльності є основою акредитації освітньої програми (спеціальності) чи ОО та визначає спроможність ОО гарантувати, що якість наданих освітніх послуг є стабільною та зорієнтованою на конкретного споживача. Внутрішнє оцінювання якості ВО здійснюється акредитованими в країні органами оцінювання відповідності за результатами ключових процесів забезпечення якості ВО, зокрема навчанням та викладанням, а також їх ресурсним забезпеченням. При цьому, основою гарантії стабільної якості ВО є система управління якістю ОО, побудована на моделі процесного підходу, сертифікації якої відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO 9001 [19] забезпечує ОО оцінювання усіх процесів (елементів), що впливали на отримання результатів ВО;

- ✦ процедура зовнішнього оцінювання діяльності заснована, переважно, на принципі незалежності від держави, яка здійснюється незалежними агенціями, з урахуванням думок як здобувачів ВО, так і працевлаштованих, та характеризує ключові досягнення (результати) ОО у сфері ВО, зокрема: працевлаштування здобувачів ВО за фахом та їх подальший кар'єрний успіх, що окреслює загальну спрямованість діяльності ОО країн світу на задоволення вимог ринку праці; науково-дослідні розробки, з огляду того, що освіта не існує без науки та міжнародну співпрацю, що окреслює загальносвітові тенденції інтернаціоналізації ВО. Для зовнішнього оцінювання застосовується досить обмежений перелік критеріїв (від двох до дев'яти).

Процедури внутрішнього та зовнішнього оцінювання якості ВО є сьогодні не лише характерною рисою ряду країн світу, але і головною вимогою забезпечення якості ВО в Україні відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [14], що, з одного боку, спрямоване на зменшення витрат як часу, так і фінансів на проведення

оцінки, але з іншого, через неопрацьованість та неузгодженість критеріїв, ставить під сумнів достовірність даних та об'єктивність результатів як внутрішнього самооцінювання, так і зовнішнього, зокрема неспроможність виявити реальні проблеми ОО у досягненні ключових результатів ВО.

З огляду проведеного в роботі узагальнення світового досвіду оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО державному рівні, для усунення недоліків чинної в Україні акредитаційної моделі оцінювання освітніх програм (спеціальностей) чи ОО в цілому, слід:

- ✦ відійти від підходів до оцінювання якості ВО та діяльності ОО, як то: ліцензування, атестація чи акредитація, у їх усталеному розумінні. Ці три програми повинні перетворитись на цілісний узгоджений процес оцінювання можливостей, які має ОО для забезпечення освітньої діяльності та результатів, які вона досягла у сфері ВО, з урахуванням вимог усіх зацікавлених сторін. При цьому ліцензійні критерії повинні оцінювати відповідність умов освітнього процесу в ОО встановленим державою вимогам; атестаційні критерії – оцінювати зміст та результати навчання особистостей встановленим, як державою, так і працедавців вимогам; акредитаційні критерії – оцінювати якість ВО через відповідність встановлених цілей та отриманих (досягнутих) результатів ВО;
- ✦ визнати, що основними акредитаційними критеріями повинні бути критерії, що оцінюють не результати діяльності ОО за видами робіт, як то: навчальна, наукова, міжнародна тощо, а вихідні результати ВО, що їх отримують споживачі та інші зацікавлені сторони як в процесі навчання, так і після завершення навчання в ОО, зокрема: працевлаштування та особистісний розвиток, науково-дослідні результати взаємної співпраці між працедавцями та ОО, економічний та інноваційний розвиток суспільства тощо;
- ✦ забезпечити незалежність процесу проведення оцінювання як від держави, так і самої ОО, що забезпечить прозорість та правдивість інформації, отриманої в ході оцінювання. Внутрішнє оцінювання якості ВО повинно здійснюватись органами оцінювання відповідності систем управління якістю ОО, а зовнішнє – незалежними агенціями оцінювання якості.

ВИСНОВКИ

У ході проведених нами досліджень, аналізу та узагальнення національного та світового досвіду оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО на основі акредитаційних критеріїв, встановлено, що на державному рівні оцінювання якості ВО повинно відповідати таким вимогам:

- ✦ процедура оцінювання повинна складатися із двох процесів: внутрішнього та зовнішнього оцінювання;

- ✦ внутрішнє оцінювання якості ОО повинно бути проведено відповідними органами оцінювання відповідності та спрямоване на гарантію якості внутрішніх процесів в ОО, що забезпечують отримання якісних результатів ВО. Основою внутрішньої гарантії якості повинна стати впроваджена та сертифікована відповідно до вимог ISO 9001 система управління якістю ОО, побудована на моделі процесного підходу до управління;
- ✦ зовнішнє оцінювання повинно бути проведено незалежними від держави агенціями з якості. Критерії такого оцінювання повинні охоплювати основні ключові результати, що забезпечують ОО у сфері ВО та визначати задоволеність вимог споживачів та інших зацікавлених сторін;
- ✦ критерії оцінювання повинні бути валідними та забезпечувати верифікацію даних.

Виконання вищезазначених вимог забезпечить уніфікований підхід до процесу оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО на державному рівні, що забезпечуватиме можливість порівняння результатів діяльності різних ОО та взаємознання акредитації освітніх програм (спеціальностей) у світовому освітньому просторі шляхом застосування узгоджених критеріїв та показників оцінювання, які відбиватимуть реальний стан розвитку ВО в країні та досягнення поставлених цілей ВО. Подальшими дослідженнями автора в цьому напрямку є розроблення системи критеріїв та показників оцінювання якості ВО та навчально-виробничої діяльності ОО, заснованої на результатах у сфері ВО та їх конкретизації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Азгальдов Г. Г.** Кваліметрія для всіх : учеб. пособие / Г. Г. Азгальдов, А. В. Костин, В. В. Садовов. – М. : ИнформЗнание, 2012. – 166 с.
2. **Балацкий Е. В.** Глобальные рейтинги университетов: практика составления и использования [Электронный ресурс] / Е. В. Балацкий, Н. А. Екимова // Капитал Страны. Федеральное интернет-издание (сетевой ресурс). – Режим доступа : <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/182904/>
3. **Борисова И. И.** Системы управления качеством образования: поиск эффективной модели [Электронный ресурс] / И. И. Борисова // Информационно-справочный портал поддержки систем управления качеством. – Режим доступа : <http://quality.edu.ru/quality/sk/param/738/>
4. **Віткін Л. М.** Концептуальна модель оцінювання якості підготовки випускника ВНЗ / Л. М. Віткін, С. М. Лаптев, Г. І. Хімічева // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2003. – № 3. – С. 69–73.
5. Здійснення процедур акредитації, ліцензування та рейтингування вищих навчальних закладів України з використанням онтологічного підходу : навч.-метод. посіб. / [Укладачі: В. Д. Шинкарук, М. В. Михайліченко, М. Ф. Бондаренко та ін]. – Харків : ХНУРЕ, 2008. – 112 с.
6. **Момот А. И.** Структура и критерии модели системы менеджмента качества ВУЗа [Электронный ресурс] / Момот А. И., Мирошниченко Е. В., Михацкая А. В. // Сучасні технології в машинобудуванні : зб. наук. пр. – Харків : НТУ «ХПІ», 2010. – Вип. 4. – С. 290–302. – Режим доступу : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/19430/1/STvMS_2010_4_Momot_Struktura.pdf

7. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О. І. Локшиної. – К.: К.І.С., 2004. – 128 с.

8. Побудова системи управління якістю вищих навчальних закладів: [посіб. для ВНЗ: у 2-х кн.] / Віткін Л. М., Лаптев С. М., Фініков Т. В., Піддубна С. М. – К.: Таксон, 2009. – 564 с.

9. Цюк О. Забезпечення якості вищої освіти: освітні індикатори та міжнародні організації / О. Цюк // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – № 4 (18). – С. 119–124.

10. Станкевич І. В. Критерії зовнішнього оцінювання якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів: традиційний погляд на визначення / І. В. Станкевич // Економіка розвитку. – Харків, 2015. – № 1 (73). – С. 26–34.

11. Станкевич І. В. Типологізація систем ранжування вищих навчальних закладів: світовий досвід та міжнародні стандарти якості / І. В. Станкевич // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: зб. наук. праць. – Одеса: Одеський національний морський університет, 2014. – № 2 (47). – С. 111–142.

12. Станкевич І. В. Моніторингові моделі оцінювання якості вищої освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічний розвиток України: загрози та виклики в умовах трансформаційних змін» (29–30 квітня 2016 р., м. Одеса) / І. В. Станкевич. – Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 2016. – С. 150–153.

13. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – ст. 451 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

14. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII / Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>

15. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах: Постанова Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2001 року № 978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-%D0%BF>

16. Про затвердження Державних вимог до акредитації напряму підготовки, спеціальності та вищого навчального закладу: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 13 червня 2012 року № 689 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1108-12>

17. Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 грудня 2003 року № 847 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 29 листопада 2011 року № 1377) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0075-04>

18. Про затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>

19. Системи управління якістю. Вимоги: (ISO 9001: 2008, IDT): ДСТУ ISO 9001:2009. – [На заміну ДСТУ ISO 9001:2001; чинний від 2009 09 01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2009. – 33 с.

20. Системи образования по странам / Национальный информационный центр ФГБУ «Главэкспертцентр» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nic.gov.ru/ru/inworld/countries>

21. University Standards and Explanation / Japan University Accreditation Association [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.juaa.or.jp/en/accreditation/university.html>

REFERENCES

Azgal'dov, G. G., Kostin, A. V., and Sadovov, V. V. *Kvalimetriya dlya vsekh* [Qualimetry for all]. Moscow: InformZnaniye, 2012.

Balatskiy, E. V., and Ekimova, N. A. "Globalnyye reytingi universitetov: praktika sostavleniya i ispolzovaniya" [Global Univer-

sity rankings: the practice of compiling and using]. Kapital Strany. <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/182904/>

Borisova, I. I. "Sistemy upravleniya kachestvom obrazovaniya: poisk effektivnoy modeli" [System of quality management education: finding an effective model]. Informatsionno-spravochnyy portal podderzhki sistem upravleniya kachestvom. <http://quality.edu.ru/quality/sk/param/738/>

[Legal Act of Ukraine] (1991). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1108-12>

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0075-04>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>

Momot, A. I., Miroshnichenko, E. V., and Mikhatskaya, A. V. "Struktura i kriterii modeli systemy menedzhmenta kachestva VUZa" [Structure and model criteria of the quality management system of the University]. http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/19430/1/STVMS_2010_4_Momot_Struktura.pdf

Monitorynh yakosti osvity: svitovi dosiahnennia ta ukraïnski perspektivy [Monitoring of education quality: world achievements and the prospects of Ukrainian]. Kyiv: K.I.S., 2004.

Pobudova systemy upravlinnia yakistiu vyshchykh navchalnykh zakladiv [Building a system of quality management of higher education institutions]. Kyiv: Takson, 2009.

Stankevych, I. V. "Kryterii zovnishnyoho otsiniuvannia yakosti osvitynoi diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv: tradytsiynyi pohliad na vyznachennia" [Criteria for external evaluation of quality of educational activity of higher education institutions: the traditional view of the definition]. *Ekonomika rozvytku*, no. 1 (73) (2015): 26-34.

Stankevych, I. V. "Typolohizatsiia system ranzhuvannia vyshchykh navchalnykh zakladiv: svitovi dosvid ta mizhnarodni standarty yakosti" [Typology of systems of ranking of higher education institutions: international experience and international standards of quality]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti*, no. 2 (47) (2014): 111-142.

Stankevych, I. V. "Monitorynhovi modeli otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity" [Monitoring the model for quality assessment in higher education]. *Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: zahrozy ta vyklyky v umovakh transformatsiinykh zmin*. Odessa: ONU im. I. I. Mechnikova, 2016.150-153.

Sistemy upravlinnia yakistiu. Vymohy: (ISO 9001: 2008, IDT): DSTU ISO 9001:2009 [The quality management system. Requirement: (ISO 9001: 2008, IDT): DSTU ISO 9001:2009]. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2009.

"Sistemy obrazovaniya po stranam" [The education system in the countries]. *Natsionalnyy informatsionnyy tsentr FGBU «Glavekspertsentr»*. <http://nic.gov.ru/ru/inworld/countries>

Tsiuk, O. "Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity: osviti indykatory ta mizhnarodni orhanizatsii" [The quality assurance in higher education: the education indicators and international organizations]. *Porivnialno-pedahohichni studii*, no. 4 (18) (2013): 119-124.

"University Standards and Explanation" Japan University Accreditation Association. <http://www.juaa.or.jp/en/accreditation/university.html>

Vitkin, L. M., Laptiev, S., and Khimicheva, H. I. "Kontseptualna model otsiniuvannia yakosti pidhotovky vypusknika VNZ" [A conceptual model of evaluation of quality of preparation of graduates]. *Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, yakist*, no. 3 (2003): 69-73.

Zdiisnennia protsedur akredytatsii, litsenzuvannia ta reitynhuвання vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy z vykorystanniam ontolohichnoho pidkhodu [Procedures of accreditation, licensing and ranking higher education institutions of Ukraine with the use of the ontological approach]. Kharkiv: KhNURE, 2008.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗОНИ РАДІАЦІЙНОГО ЗАБРУДНЕННЯ: СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД

© 2016 ЮШКЕВИЧ О. О.

УДК 658:330.34

Юшкевич О. О. Модернізація державного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення: стратегічний підхід

У статті визначено умови досягнення цілей модернізації державного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств, що обумовлені розвитком механізму державно-приватного та міжсекторального партнерства. У результаті дослідження оцінено рівень виконання галузевої програми як однієї з форм реалізації державно-приватного партнерства. Запропоновано економіко-екологічні принципи та інструменти державно-приватного і міжсекторального партнерства, що визначатимуть стратегічні перспективи модернізаційних змін державного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств. Окреслено цільові пріоритети міжсекторального партнерства в розвитку сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, модернізація, державно-приватне та міжсекторальне партнерство.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Юшкевич Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства, Житомирський державний технологічний університет (вул. Черняхівського, 103, Житомир, 10005, Україна)

E-mail: elenastrateg@ukr.net

УДК 658:330.34

UDC 658:330.34

Юшкевич Е. А. Модернизация государственного регулирования развития сельскохозяйственных предприятий зоны радиационного загрязнения: стратегический подход

Yushkevich O. O. Modernization of the State Regulation of Development of Agricultural Enterprises in the Radioactive Contamination Zone: Strategic Approach

В статье определены условия достижения целей модернизации государственного регулирования развития сельскохозяйственных предприятий, обусловленные развитием механизма государственно-частного и межсекторального партнерства. В результате исследования оценен уровень выполнения отраслевой программы как одной из форм реализации государственно-частного партнерства. Предложены экономико-экологические принципы и инструменты государственно-частного и межсекторального партнерства, которые будут определять стратегические перспективы модернизационных изменений государственного регулирования развития сельскохозяйственных предприятий. Определены целевые приоритеты межсекторального партнерства в развитии сельскохозяйственных предприятий.

The article determines the conditions for achieving the goals of modernization of the State regulation of development of agricultural enterprises, due to development of both the public-private mechanism and the multi-sectoral partnerships. As result of the study, the level of implementation of the sectoral program has been evaluated as a form of implementation of the public-private partnership. Economic-environmental principles and tools for both the public-private and the inter-sectoral partnerships have been proposed, which will determine strategic prospects of the modernization changes for the State regulation of development of agricultural enterprises. The target priorities for the inter-sectoral partnership in the development of agricultural enterprises have been determined.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, модернизация, государственно-частное и межсекторальное партнерство.

Keywords: agricultural enterprise, modernization, public-private and inter-sectoral partnerships.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Fig.: 1. **Bibl.:** 9.

Юшкевич Елена Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия, Житомирский государственный технологический университет (ул. Черняховского, 103, Житомир, 10005, Украина)

Yushkevich Olena O. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economics of Enterprise, Zhytomyr State Technological University (103 Chernyakhovskogo Str., Zhytomyr, 10005, Ukraine)

E-mail: elenastrateg@ukr.net

E-mail: elenastrateg@ukr.net

Модернізація аграрного сектора – це процес його техніко-технологічного і ресурсного оновлення, досягнення високого рівня конкурентоспроможності та стійких темпів розвитку на основі впровадження агроновацій з дотриманням принципів екологічної прийнятності та соціальної спрямованості результатів сільськогосподарської діяльності [9, с. 65]. Тому очевидним є впровадження стратегічного підходу до модернізації виробництва шляхом так званого подвійного виграшу, пов'язаного як із забезпеченням економічної ефективності, так і скороченням шкідливих викидів, радіонуклідного забруднення, ощадного використання природних ресурсів, маловідходного виробництва. Цілком погоджуємося з позицією доктора економічних наук Н. В. Валінкевич, яка вважає, що без цілеспрямованого регулювання та концентрованої підтримки держави модернізація підприємств не буде

інтенсивною, системною, а стане приреченою до зниження темпів оновлення капіталу підприємств та його ресурсів [1, с. 64].

Економіко-екологічний механізм модернізації державного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення повинен бути адаптований до глобальних тенденцій аграрного розвитку, в якому стратегічним напрямом визнано розвиток аграрного виробництва на якісно новому рівні продуктивних сил і виробничих відносин, з урахуванням специфіки Чорнобильської зони. Втілення цих заходів у життя вимагає нової якості державного і корпоративного управління, використання нових форм взаємодії держави, бізнесу та сільськогосподарських підприємств. Перспективними формами, що отримали розвиток в останнє десятиліття, є державно-приватне та міжсекторальне партнерство.

Мета статті – визначити та обґрунтувати стратегічні перспективи модернізаційних змін державного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств на основі економіко-екологічних принципів та інструментів державно-приватного і міжсекторального партнерства.

За результатами проведеного нами дослідження встановлено, що для досягнення цілей модернізації державного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств необхідні певні умови, що значною мірою обумовлені розвитком механізму державно-приватного та міжсекторального партнерства: підвищення інвестиційної привабливості та інвестиційного потенціалу окремих сільськогосподарських виробників; маркетингові дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і продукції; системна робота по формуванню і розвитку ефективного власника; вдосконалення технології виробництва сільськогосподарської продукції, що вимагає змін у структурі матеріально-технічної бази агропромислового комплексу, модернізації галузей зберігання, переробки, транспортування та реалізації кінцевої продукції; поліпшення соціальних умов та якості життя селян. Надійна державна підтримка агропромислового виробництва повинна створити передумови для розвитку кожного окремого сільськогосподарського підприємства.

Слід зауважити, що непрозорість механізмів державної підтримки сільського господарства в Україні, що включає цінове регулювання, виробничі дотації, субсидії на придбання ресурсів, податкові субсидії, кредитну підтримку, фінансування загальних послуг і програм сільського розвитку, створює преференції для нерівномірного доступу сільгоспвиробників до розподілу бюджетних коштів. Переважна більшість механізмів державної підтримки не узгоджується із сучасними принципами ринкової організації економіки і потребує модернізації. В Україні практично відсутня державна підтримка сільського господарства через субсидії чи мінімальні ціни на сільськогосподарську продукцію. Обсяг субсидій у валовій доданій вартості сільського господарства в Європейському Союзі складає 21 %, США – 12 % тоді, як в Україні він забезпечений менш як на 1 %. У 2013 р. пряма державна підтримка агропромислового комплексу становила близько 0,2 % витрат бюджету [8, с. 9].

На нашу думку, обов'язковою умовою модернізації державного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств є врахування системи заходів економічного та екологічного характеру й передбачення розподілу всієї сукупності заходів на дві частини: заходи загальнодержавного характеру та заходи, що стосуються практичної діяльності сільськогосподарських підприємств (усієї сукупності або частини організацій).

До загальнодержавних заходів необхідно віднести: інвестиції в розширене відтворення родючості ґрунтів; інвестиції в нову меліорацію та гідротехнічні споруди; підтримка системи насінництва та племінної справи в тваринництві; витрати на боротьбу зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин і тва-

рин; аграрна освіта і наука; інформаційне забезпечення та консультаційні послуги; страхування сільськогосподарського виробництва; державна участь щодо кредитування сільськогосподарського виробництва має стосуватися тільки частини процентної ставки, що становить пільгову частку; ціноутворення (дотування певних видів сільськогосподарської продукції, що вироблена за державним замовленням для соціальних цілей, або за спеціальним призначенням); виведення з обігу неефективних ресурсів, відновлення природних комплексів та охорона навколишнього середовища; інші заходи, до яких держава може віднести різні механізми, що мотивують виробництво або компенсують вимушені втрати підприємств за несприятливої кон'юнктури.

Таким чином, першу групу загальнодержавних заходів закономірно взяти на обслуговування і забезпечення за рахунок бюджетних коштів та вивести зі статистики як напрям централізованої державної підтримки, оскільки сільськогосподарські підприємства не отримують ці кошти у своє розпорядження.

Що стосується другої частини заходів державної підтримки, то їх структура та розміри повинні складати статті централізованих витрат, що спрямовуються прямо на підтримку, зокрема конкретних підприємств, певних видів виробництва в контексті галузевих програм розвитку, або за рішенням органів управління вищого рівня. Це можуть бути разові або системні дотації на виробництво, пільгові поставки матеріально-технічних ресурсів, в тому числі за лізинговими угодами, надбавки до цін реалізації, субсидії на поповнення основних та обігових коштів, субвенції на підтримку господарської діяльності, цільові інвестиції в будівництво виробничих об'єктів, погашення банківських кредитів за конкретними об'єктами понад встановлених нормативів, безповоротне спрямування коштів на матеріальне заохочення працівників та інше. Такі заходи державної підтримки закономірно визнати, як прямі й доцільно віднести (за статистикою) до централізованих коштів на розвиток сільськогосподарських підприємств.

Наразі як держава, так і окремо взяте сільськогосподарське підприємство не здатні поодиночки подолати екологічні проблеми, що посилюються в процесі глобального економічного розвитку, забезпечити належний рівень добробуту сільської території, економічну, екологічну та соціальну стабільність. Основним фактором, що визначає розвиток державно-приватного партнерства, вважається наявність інституційного середовища в цій сфері. Ефективна робота органів влади, сільськогосподарських підприємств та різних громадських інститутів, які відповідальні за розвиток державно-приватного партнерства, – це та база, що дозволяє залучати приватні інвестиції та регулювати взаємовідносини влади і бізнесу при реалізації спільних проектів. Зробимо спробу визначити цілі, інтереси та очікувані результати кожного з них від відповідального партнерства. Якщо говорити про загальний зміст взаємовпливу держави, сільськогосподарських підприємств і суспільства, то його можна описати таким чином: держава регулює і стимулює аграрну економіку; сільськогосподарські під-

приємства формують можливості та визначають розвиток продовольства на глобальному та національному рівнях; суспільство спрямовує і коригує дії держави, формує принципи дій держави, визначаючи цінності, цілі та певні обмеження для бізнесу.

Державно-приватне партнерство – це співробітництво між державою України, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) й юридичними особами, крім державних і комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому Законом України «Про державно-приватне партнерство» та іншими нормативно-правовими актами [3].

У сільському господарстві державно-приватні партнерства можуть сприяти розвитку органічного виробництва. Це вимагає впровадження стандартів в екологічній та соціальній сферах, у галузі виробництва й переробки, які в перспективі здатні наповнити новим змістом державні, а можливо й міжнародні стандарти. Кабінет Міністрів України 13 січня 2016 р. прийняв рішення про підписання угоди з Європейським Союзом в рамках стратегії «Європа 2020» про участь України в провідній програмі «Конкурентоспроможність підприємств малого та середнього бізнесу (COSME) (2014–2020)» з бюджетом 2,3 млрд євро, що сприятиме розвитку українського підприємницького середовища, консультативних та аналітичних послуг, пов'язаних з експортно-імпортною діяльністю підприємств, розширенням торговельно-економічних зв'язків, приведенню українського законодавства у сфері малого та середнього підприємництва до європейських стандартів [7]. Європейський банк реконструкції та розвитку у 2016 р. планує вдвічі збільшити кількість проектів і відповідне фінансування грантової підтримки малого та середнього бізнесу в Україні – до двохсот проектів загальною вартістю 3 млн євро (грантові кошти надаються урядами США і Швеції) [2].

На основі партнерських відносин між державою та сільськогосподарськими підприємствами впровадження механізму зелених державних закупівель сільськогосподарської продукції дозволить державі ефективніше задовольнити потреби населення і заклади соціальної сфери в якісних продуктах харчування та залучити до участі в торгах місцевих товаровиробників незалежно від спеціалізації та форм власності, обсягів виробництва, виключаючи при цьому посередників, що є причиною зниження їх доходів.

У тваринництві однією з форм реалізації державно-приватного партнерства можна назвати «Галузеву Програму розвитку молочного скотарства України до 2015 року», метою якої є розвиток молочного скотарства, збільшення виробництва молока до обсягів, що забезпечують продовольчу безпеку країни, споживання молока і молочних продуктів на рівні фізіологічної норми та наращування експортних можливостей галузі [4]. Результати, що очікувалися отримати від виконання програми, передбачали доведення обсягів виробництва молока у

2014 р. до 16 млн тонн, а у 2015 р. – до 20 млн тонн. На кінець 2015 р. поголів'я корів мала становити близько 4,4 млн голів за продуктивності 4300–4500 кг молока на корову. Якщо порівняти рівень досягнення цих показників з фактичним станом, то слід зазначити, що в усіх категоріях господарств України у 2014 р. було вироблено 11,1 млн тонн молока, що на 4,9 млн тонн менше від зазначених у програмі, а у 2015 р. відповідно – 10,6 млн тонн, що на 9,4 млн тонн менше порівняно із запланованим обсягом. Чисельність корів у 2014 р зменшилася порівняно з передбаченою в програмі на 1657 тис. голів і склала 2443 тис. голів, у 2015 р. – на 2137,3 тис. голів, або на 51,4%. Якщо урахувати поголів'я Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей (368 тис. голів), недовиконання прогнозного значення порівняно з фактичним складає 2505,3 тис. голів. Позитивом є зростання середнього річного удою молока від однієї корови у 2015 р. – 4644 кг, це на 144 кг більше порівняно з тими, що передбачалися [6].

Слід зауважити, що довгострокові очікування щодо галузевого розвитку молочного скотарства України до 2015 р. не виправдали себе. Це є свідченням низького рівня державно-приватного партнерства, що спричинило не тільки зниження доходів сільгоспвиробників, селян, але й погіршення соціальних умов села. За період дії програми не тільки не досягнуто прогнозованих показників – вони стали нижчими від фактичних. Поголів'я корів скоротилося на 824,3 тис. голів порівняно з фактичними показниками 2006 р. (без урахування статистичних даних Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей), який служив базою для розробки прогнозу.

Вважаємо, що державно-приватне партнерство може бути ефективним лише за умови дотримання таких методологічних принципів:

- ✦ *економічної відповідальності та рівноправності.* Усі учасники державно-приватного партнерства повинні мати рівні права у визначенні варіантів досягнення цілей соціально-економічного розвитку з урахуванням екологічного імперативу. Кожен з учасників повинен нести повну соціальну та екологічну відповідальність перед суспільством за прийняті на себе зобов'язання;
- ✦ *селективності* – партнерство влади і сільськогосподарських підприємств повинно сприяти концентрації ресурсів та їх джерел за пріоритетними напрямками розвитку аграрного бізнесу. Найважливішим критерієм при цьому буде максимально можлива синергія соціальних, економічних, екологічних, та інвестиційних ефектів;
- ✦ *стратегічної цілеспрямованості* – визначається баченням довгострокової перспективи розвитку сільського господарства з урахуванням необхідних і наявних ресурсів для реалізації збалансованого типу розвитку.

У механізмі державно-приватного та міжсекторального партнерства пропонуємо застосовувати інструменти модернізації, основою яких є екологічний імператив:

- ★ *спільна розробка цільових екологічних і ресурсних програм та проектів розвитку сільськогосподарських підприємств спільно з органами влади. Вони є одним з інструментів реалізації політики соціально-економічного розвитку на різних рівнях управлінської ієрархії, а також інструментом інтеграції екологічних інтересів підприємств і органів влади. Програми та проекти повинні мати чітко поставлені екологічні цілі та адміністративний контроль за їх досягненням, а також економічне стимулювання участі сільськогосподарських підприємств у їх розробці та досягненні планових цілей, надання підприємствам самостійності в пошуку ефективних екологічних рішень;*
- ★ *планування і прогнозування соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств з урахуванням екологічної складової. Політика сільськогосподарських підприємств, що мають показники ефективної екологічної діяльності, високу конкурентну продукцію на основі впровадження зелених технологій і активно взаємодіють з регіональними органами влади, повинні бути покладені в основу регіональної стратегії агропромислового розвитку. База таких підприємств може стати центром формування структур управління економіко-екологічним розвитком. Вважаємо, що це стане підтримкою і стимулом для активізації процесу соціальної та екологічної відповідальності керівників сільськогосподарських підприємств.*
- ★ *створення інфраструктури зеленого розвитку сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення як особливої економіко-екологічної зони;*

- ★ *запровадження соціальної та екологічної відповідальності. Сільськогосподарське підприємство, що завдало збиток навколишньому середовищу через порушення екологічних нормативів, повністю бере на себе відповідальність його компенсації або зобов'язане провести відновлення порушеного природного об'єкта. Цей інструмент активізує екологічну відповідальність сільськогосподарських підприємств, зобов'язує прогнозувати збитки від порушення норм виробничої діяльності та вживати завчасно заходів з їх упередження. Гарантією виступатимуть як активи підприємства, так і механізм екологічного страхування. Підсумком розробки форм державно-приватного партнерства є підвищення рівня екологічної відповідальності аграрних підприємств через екологічну освіту і виховання, доступність екологічної інформації, навчання, врахування громадської думки, добровільних угод та ін.*

На наше переконання, вигоди від державно-приватного партнерства повинні отримувати сільськогосподарські підприємства, органи законодавчої та виконавчої влади, сільська громада. Багаторівневість цієї системи сприяє формуванню активного соціально-економічного простору та скоординованій взаємодії зацікавлених сторін на всіх рівнях. У цьому випадку, на відміну від державно-приватного партнерства, з'являється тристороння міжсекторальна взаємодія між представниками кожного з названих секторів, що мають різні можливості для вирішення спільних соціо-еколого-економічних проблем.

Цільові пріоритети тристоронньої міжсекторальної взаємодії представлено на *рис. 1*.

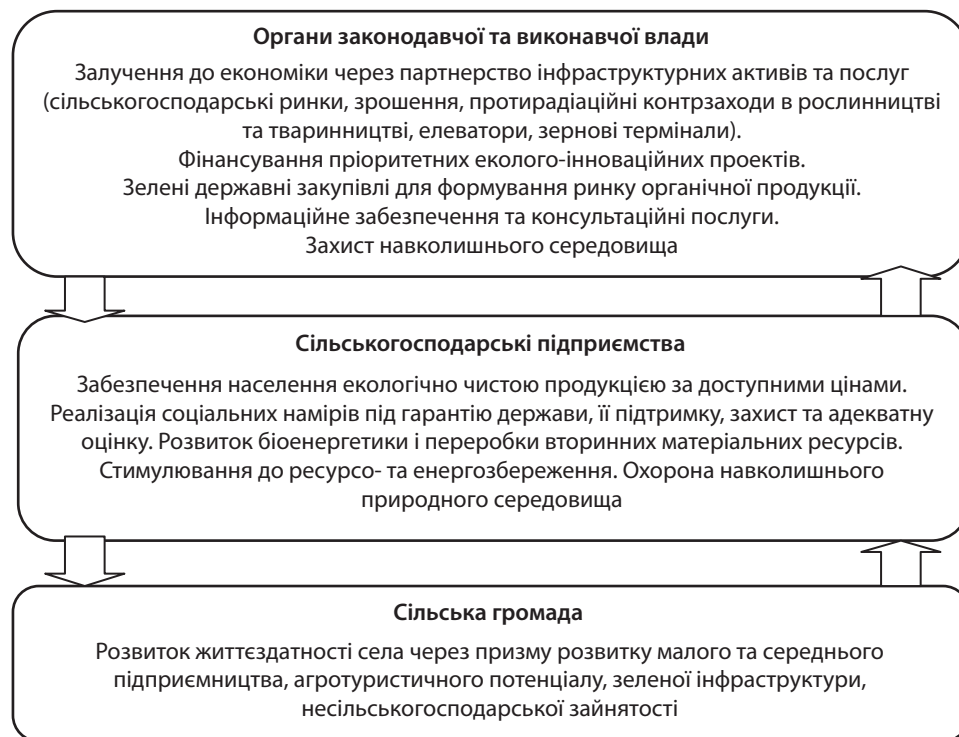

Рис. 1. Цільові пріоритети тристороннього міжсекторального партнерства в розвитку сільськогосподарських підприємств

Побудова механізму міжсекторального партнерства ґрунтується на довгострокових відносинах з реалізації еколого-інноваційних проектів на основі взаємовигідного об'єднання ресурсів, розподілу доходів, витрат і ризиків. Сільськогосподарські підприємства отримують реалізацію соціальних намірів під гарантію держави, її підтримку, захист та адекватну оцінку. Сільська громада завдяки об'єднанню зусиль держави, приватного капіталу і місцевої влади, отримує розвиток села та сільської території. Місцева влада завдяки врегулюванню відносин з бізнесом під гарантії та відповідальність держави вирішує соціально-інфраструктурні проблеми села, сприяє зниженню рівня сільського безробіття. Органи місцевого самоврядування мають можливість залучити приватний капітал з метою стимулювання виробництва екологічно чистої продукції, рекреаційної діяльності, збереження природи і розвитку ландшафтів, охорони української самобутності сільських територій.

Важливим завданням удосконалення міжсекторальної взаємодії є розробка механізмів розмежування груп інтересів їх узгодження та реалізація, що досягається шляхом переговорного процесу між взаємодіючими сторонами. Базовим напрямом фінансової державної підтримки повинні бути прямі субсидії сільгоспвиробникам для підвищення їх доходності, а не покриття витрат.

Такий підхід знаходить свій прояв у співфінансуванні великих проектів. У 2014 р. в економіку Житомирщини іноземними інвесторами вкладено 15,3 млн дол. прямих інвестицій (акціонерного капіталу), у т. ч. з країн ЄС – 8,8 млн дол. (57,2%), з інших країн світу – 6,5 млн дол. (42,8%). Водночас з початку року відбулося зменшення капіталу на 41,6 млн дол. Зменшення обсягів іноземних інвестицій відбулося через: зміну вартості акціонерного капіталу нерезидентів за рахунок курсової різниці у сумі 76,3 млн дол. (зменшення на 64,7%); за рахунок вилучення інвестицій у зв'язку зі зміною власника, скорочення виробництва і перереєстрації іноземних інвестицій у вітчизняні після виходу іноземного інвестора зі складу засновників підприємства склало 41,6 млн дол. (зменшення на 35,3%).

Обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в економіку Житомирщини за весь період інвестування, станом на початок 2015 р. становив 286,0 млн дол. США. У розрахунку на одного мешканця області припадало 227,0 дол. іноземних інвестицій [5]. При цьому важливим є той факт, що регіональна та муніципальна влада за рахунок об'єднання різних інвестиційних регіональних програм повинна мати можливість вирішувати одночасно такі завдання: розвивати сільськогосподарське виробництво та підтримувати соціальну інфраструктуру села. У 2016 р. 9 об'єднаних територіальних громад Житомирщини отримують 18,5 млн грн з Державного фонду регіонального розвитку та 54,5 млн грн з державного бюджету на розвиток сільських громад. Прикладом результативного міжсекторального партнерства є досвід Народицького району Житомирської області, який після Чорнобильської трагедії три десятиліття був депресивним, але після об'єднання громад у 2015 р. отримав 170% виконання бюджету порівняно з 2014 р.. Утворені сільські громади Житомирщини з Державного

бюджету отримують у 2016 р. – 21,7 млн грн на ремонт доріг, відновлення закладів соціальної сфери (шкіл, дошкільних закладів освіти, амбулаторій, лікарень). Все це передбачає застосування демократичних принципів контролю за приватним капіталом та управління ним. Тому ми впевнені, такі перспективи сприятимуть відтворенню кваліфікованої робочої сили на селі, а отже, і розвитку сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що запропоновані принципи та інструменти механізму державно-приватного та міжсекторального партнерства здатні активізувати екологічну діяльність сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення та забезпечити їх самостійність у прийнятті рішень. У цьому контексті світова практика визначила державно-приватне партнерство як основний спосіб реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу. Таке співробітництво секторів нам видається наразі особливо нагальним, оскільки кожен окремо взятий партнер отримує не тільки економічну вигоду, а й формує морально-етичні норми такого партнерства в Україні. Слід зазначити, що в останні роки механізм міжсекторального партнерства розвивається досить інтенсивно. Активно впроваджуються такі його напрями, як програми регіонального та територіального розвитку за рахунок коштів секторальної бюджетної підтримки ЄС, організуються конференції та круглі столи за участю різних зацікавлених сторін. З розвитком економічних відносин система інтересів взаємодіючих сторін стає динамічною: збільшується кількість носіїв інтересів, відбувається інтенсифікація і диференціація взаємозв'язків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Валінкевич Н. В. Організаційно-економічна модернізація підприємств харчової промисловості в умовах інноваційної економіки: проблеми теорії та практики : монографія / Н. В. Валінкевич. – Житомир : ЖДТУ, 2014. – 439 с.
2. ЄБРР планує подвоїти грантову підтримку малого і середнього бізнесу в Україні, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/1213994-ebrr-planue-podvojit-grantovu-pidtrimku-malogo-i-serednogo-biznesu-v-ukrajini.html>
3. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI // Голос України. – 30.07.2010. – № 140.
4. Про затвердження галузевої Програми розвитку молочного скотарства України до 2015 року : Наказ Міністерства аграрної політики України від 10.12.2007. № 886/128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_b5/pg_gswbxt.htm
5. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecology.zt.gov.ua/ND2014-ND14.html>
6. Тваринництво України, 2015 : стат. збірник / [Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm

7. Україна присоединится к программе ЕС по развитию предприятий малого и среднего бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unian.net/1235769-x.html>

8. Українська аграрна асоціація : Програма розвитку АПК України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.uagra.com.ua/wp-content/uploads/2014/02/APK-STRATEGY_02.2014.pdf

9. Шубравська О. В. Перспективи модернізації аграрного сектору України / О. В. Шубравська, К. О. Прокопенко // Економіка України. – 2013. – № 8 (621). – С. 64–76.

REFERENCES

[Legal Act of Ukraine] (2010).

[Legal Act of Ukraine] (2007).

“Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnyoho pryrodnoho seredovyscha Zhytomyrskoi oblasti u 2014 rotsi” [Regional report on the state of the environment in Zhytomyr region in 2014]. <http://ecology.zt.gov.ua/ND2014-ND14.html>

Shubravskaya, O. V., and Prokopenko, K. O. “Perspektyvy modernizatsii ahrarynogo sektoru Ukrainy” [Prospects of modernization of agrarian sector of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (621) (2013): 64-76.

“Tvarynnytstvo Ukrainy, 2015” [Animal Farming Ukraine 2015]. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm

“Ukraina prisoyedinit'sya k programme ES po razvitiyu predpriyatiy malogo i srednego biznesa” [Ukraine joins the EU program for the development of enterprises of small and medium business]. <http://www.unian.net/1235769-x.html>

“Ukrainska ahraryna asotsiatsiia: Prohrama rozvytku APK Ukrainy na period do 2020 roku” [The Ukrainian agrarian Association: Program of development of agriculture in Ukraine until 2020]. http://www.uagra.com.ua/wp-content/uploads/2014/02/APK-STRATEGY_02.2014.pdf

Valinkevych, N. V. *Orhanizatsiino-ekonomichna modernizatsiia pidpriemstv kharchovoi promyslovosti v umovakh innovatsiinoi ekonomiky: problemy teorii ta praktyky* [Organizational-economic modernization of food industry enterprises in conditions of innovative economy: problems of theory and practice]. Zhytomyr: ZhDTU, 2014.

“YeBRR planue podvoity hrantovu pidtrymku maloho i serednyoho biznesu v Ukraini, 2015” [EBRD plans to double grant support to small and medium business in Ukraine, 2015]. <http://economics.unian.ua/finance/1213994-ebrr-planue-podvojiti-grantovu-pidtrimku-malogo-i-serednogo-biznesu-v-ukrajini.html>

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ З ТИМЧАСОВОЇ ВТРАТИ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ: ПРАКТИКА І ПРОБЛЕМАТИКА

© 2016 ТУЛАЙ О. І.

УДК 336

Тулай О. І. Соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності: практика і проблематика

У статті висвітлено сучасні тенденції та проблеми функціонування загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Наголошено, що необхідною умовою економічного зростання держави є стабільне збільшення людей працездатного віку. Окреслено сутнісні аспекти тимчасової втрати працездатності та визначено чинники, які на неї впливають. Особливу увагу приділено питанню надання допомоги по тимчасовій непрацездатності, яка призначається на підставі листка непрацездатності. Запропоновано впровадити систему електронних медичних карт, яка дасть змогу максимально чітко зафіксувати момент тимчасової втрати працездатності, підвищити оперативність і достовірність медичної інформації, забезпечити доступність до останньої одночасно кільком лікарям, а в результаті – сприятиме підвищенню якості надання медичних послуг громадянам. Проаналізовано динаміку доходів та витрат бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Наголошено на необхідності посилення страхової природи Фонду. Зроблено висновок, що розвиток цього виду соціального страхування сприятиме розширенню відновлення кількісних та якісних характеристик відтворення людського потенціалу країни.

Ключові слова: соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, допомога по тимчасовій непрацездатності, листок непрацездатності, експертиза тимчасової непрацездатності.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Тулай Оксана Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів імені С. І. Юрія, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: o_tulay@ukr.net

УДК 336

UDC 336

Тулай О. И. Социальное страхование по временной потере трудоспособности: практика и проблематика

В статье освещены современные тенденции и проблемы функционирования общеобязательного государственного социального страхования по временной потере трудоспособности. Отмечено, что необходимым условием экономического роста государства является стабильное увеличение людей трудоспособного возраста. Определены существенные аспекты временной потери трудоспособности и установлены факторы, которые на неё влияют. Особое внимание уделено вопросу оказания помощи по временной нетрудоспособности, которая назначается на основании листка нетрудоспособности. Предложено внедрить систему электронных медицинских карт, которая позволит максимально чётко зафиксировать момент временной потери трудоспособности, повысит оперативность и достоверность медицинской информации, обеспечит доступность к последней одновременно нескольким врачам, а в результате – способствовать повышению качества предоставления медицинских услуг гражданам. Проанализирована динамика доходов и расходов бюджета Фонда социального страхования по временной потере трудоспособности. Отмечена необходимость усиления страховой природы Фонда. Сделан вывод, что развитие этого вида социального страхования будет способствовать расширению восстановления количественных и качественных характеристик воспроизводства человеческого потенциала страны.

Ключевые слова: социальное страхование по временной потере трудоспособности, Фонд социального страхования по временной потере трудоспособности, пособие по временной нетрудоспособности, листок нетрудоспособности, экспертиза временной нетрудоспособности.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Тулай Оксана Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры финансов имени С. И. Юрия, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: o_tulay@ukr.net

Tulay O. I. Social Insurance for Temporary Disability: Practice and Issues

The article highlights the current trends and issues of the compulsory State social insurance for temporary disability. It has been specified that a necessary condition for the economic growth of the State is the steady increase in people of working age. The essential aspects of temporary disability have been identified, the factors which influence on it have been determined. Special attention is paid to the question of allowance for temporary disability which is assigned on the basis of medical disability certificate. It has been proposed to introduce a system of electronic health records, which will provide the maximum clear fixating the time of temporary disability, improve the operational efficiency and accuracy of medical information, ensure the availability of the latter to several doctors simultaneously, and as a result, improve the quality of medical services to the citizens. The dynamics of income and expenditure of budget of the Social insurance Fund on temporary disability has been analyzed. The need to strengthen the insurance nature of the Fund has been specified. It has been concluded that development of this type of social insurance will contribute to the recovery of quantitative and qualitative characteristics of reproduction of human potential of the country.

Keywords: social insurance for temporary disability, Social insurance Fund on temporary disability, allowance for temporary disability, medical disability certificate, examination of temporary disability.

Fig.: 5. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 12.

Tulay Oksana I. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of Finance named after S.I. Yuri, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: o_tulay@ukr.net

Для забезпечення добробуту населення країни необхідна ефективна державна політика у сфері соціального страхування. Серед усіх видів страхування важливу роль у відтворенні людського потенціалу відіграє соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності. Нині триває процедура реорганізації системи загальнообов'язкового державного соціального страху-

вання та формування робочих органів Фонду соціального страхування України. Однак на сьогодні функціональні обов'язки та завдання у сфері соціального страхування з тимчасової втрати працездатності виконує Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Дослідженню проблем, пов'язаних із загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, при-

святили свої праці А. Вікнянська, М. Кабаченко, Д. Карамішев, Л. Карамішева, В. Лопаков, Д. Сегляник, І. Сторонянська [1–5] та ін. Водночас недостатньо висвітленими залишаються питання функціонування соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в контексті сталого людського розвитку.

Метою статті є окреслення актуальних проблем державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та шляхів їхнього вирішення в умовах формування засад сталого людського розвитку.

Аля розуміння ролі та значення соціального страхування з тимчасової втрати працездатності у відтворенні людського потенціалу важливо зрозуміти його природу. Тимчасова втрата працездатності є одним із найрозповсюдженіших соціальних ризиків, що вимагають значних фінансових та організаційних затрат. Людина, яка втратила працездатність, ризикує позбавленням свого доходу.

Загалом під працездатністю людини розуміють її здатність брати участь у різних формах трудової діяльності та виконувати певні трудові операції. Працездатність залежить, насамперед, від загального стану здоров'я людини, рівня її загальноосвітньої та і професійної підготовки, житлово-побутових умов [6, с. 156].

Стабільне збільшення людей працездатного віку є необхідною умовою економічного зростання. За даними *рис. 1* видно, що у період з 2010 р. по 2013 р. чисельність працездатного населення в Україні зростала, а у 2014 р. суттєво знизилася (на 364,6 тис. осіб порівняно із 2013 р.). На наш погляд, ця негативна тенденція супроводжується загостренням соціальних проблем і зменшенням фінансових можливостей держави для їхнього вирішення.

Працездатність і творчий потенціал людини нагромаджуються та примножуються під час її трудової діяльності. Вдосконалення професійних знань, вмінь та навиків залежить від показників здоров'я людини, умов її праці та якості життя загалом. Однак на фоні проблем зі здоров'ям і незадовільних умов праці може відбуватися зворотній процес. Тому у науковій літературі поняття працездатності розкривається за допомогою термінів «непрацездатність» і «втрата працездатності». Втрата працездатності може бути постійною або тимчасовою. У результаті постійної втрати працездатності людина повністю або частково втрачає здатність до загальної чи професійної праці. Внаслідок тимчасової втрати працездатності людина позбавлена можливості виконувати свої трудові обов'язки протягом короткострокового періоду. Тимчасова працездатність може бути викликана певними об'єктивними чинниками: фізичною неспроможністю людини працювати (травма, хвороба, вагітність і пологи); неможливістю здійснювати трудову діяльність у зв'язку з доглядом за членом своєї сім'ї, який його потребує; неможливістю виконувати трудові обов'язки у зв'язку з обставинами, спричиненими діями державних органів (карантин, накладений органами санітарно-епідеміологічної служби). Тимчасова непрацездатність триває до відновлення працездатності або до встановлення групи інвалідності, а у випадку інших причин – до завершення обставин, внаслідок яких людина була відсторонена від роботи [2, с. 264].

У випадку тимчасової втрати працездатності застрахованій особі надаються відповідні матеріальне забезпечення та соціальні послуги. Зокрема, це допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною); допомога по вагітності та пологах;

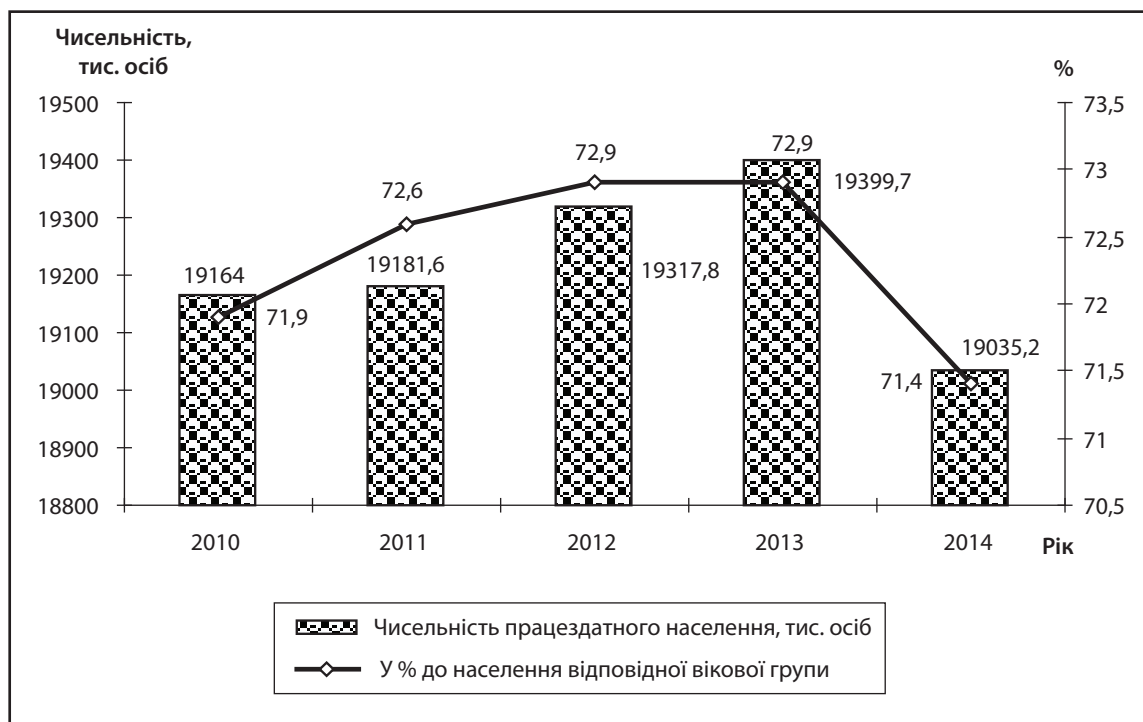

Рис. 1. Динаміка працездатного населення в Україні

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [7].

допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних й осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві) та оплата лікування в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм [8].

Допомога по тимчасовій непрацездатності є одним із основних видів соціального забезпечення, призначення якого полягає в повному або частковому відшкодуванні втраченого внаслідок певних обставин доходу. Ця допомога призначається на підставі листка непрацездатності, виданого в установленому порядку. Саме цей документ служить підставою для звільнення від роботи у зв'язку з непрацездатністю та з матеріальним забезпеченням застрахованої особи в разі тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів [9].

Практика видачі листків непрацездатності бере початок безпосередньо з періоду епідемії холери у царській Росії (1866 р.). Відповідно до тогочасного положення власники фабрик і заводів були зобов'язані створити лікарняні заклади для своїх працівників з розрахунку 1 ліжко-місце на 100 зайнятих на виробництві осіб. В Україні страхування на випадок тимчасової втрати працездатності також має давню історію. Яскравим прикладом функціонування цього виду страхування є те, що внаслідок цієї, розпочатої у 90-х роках XIX століття одеськими підприємцями традиції, у 1894 р. було застраховано працівників 22 підприємств. Згодом цей вид страхування поширився на всю Херсонську губернію [4, с. 133].

У даний час листок непрацездатності видається: 1) громадянам України, іноземцям, особам без громадянства, які проживають в Україні і працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності та господарювання або у фізичних осіб, у тому числі в іноземних дипломатичних представництвах та консульських установах; 2) особам, обраним на виборні посади до органів державної влади, місцевого самоврядування та інших органів, у тому числі громадських організацій; 3) членам колективних підприємств, сільськогосподарських та інших виробничих кооперативів; 4) особам, які забезпечують себе роботою самостійно (особи, які займаються підприємницькою, адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з одержанням доходу безпосередньо від цієї діяльності, у тому числі члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок); 5) громадянам України, які постійно проживають на території України та працюють на умовах трудового договору (контракту) за межами України і не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають [10].

Важливою проблемою є безпосереднє встановлення тимчасової непрацездатності, що вирішується за допомогою експертизи, тобто проводиться комплексна оцінка стану здоров'я людини та розглядається можливість здійснення нею трудових обов'язків, а також визначається термін непрацездатності. Проведення експертизи тимчасової непрацездатності здійснюється на п'ятьох рівнях (табл. 1).

Ми детально зупиняємося на проблемі проведення експертизи тимчасової непрацездатності, оскільки сьогодні у цій царині мають місце факти зловживання (як з боку пацієнтів, так і з боку лікарів) і неправомірного отримання допомоги по тимчасовій непрацездатності, що підриває довіру платників страхових внесків до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування та наносить матеріальний збиток Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. За даними останнього, кожного року в Україні видається приблизно від 7,7 до 9,7 млн листків непрацездатності. При цьому результати перевірок показують, що близько 65 тис. листків непрацездатності видається з грубими порушеннями, матеріали об'єктивного медичного огляду в багатьох випадках не підтверджують діагнозу та не свідчать про наявні ознаки непрацездатності, відсутній експертний анамнез, а поставлений діагноз не завжди супроводжується необхідними обстеженнями. Також спостерігається продовження листка непрацездатності на максимальний термін без проведення контролю під час лікування. Трапляються випадки видачі листків непрацездатності без відповідного запису в медичній документації.

Водночас необхідно врахувати те, що причиною необґрунтованого продовження терміну тимчасової непрацездатності можуть бути лікарські помилки щодо встановлення діагнозу, призначення неадекватного лікування, своєчасного направлення на стаціонарне лікування, доцільності стаціонарного лікування та ін. Тому, з одного боку, надзвичайно важливо здійснювати адекватний контроль і вирішити проблемні аспекти процедури видачі листків непрацездатності, а з іншого – забезпечити належну якість надання медичних послуг, яка є основним критерієм мінімізації терміну відновлення втраченого здоров'я.

У цьому контексті пропонуємо запровадити систему електронних медичних карт, яка ефективно діє у розвинутих країнах світу. На наш погляд, запровадження такої практики дозволить максимально чітко зафіксувати момент тимчасової втрати працездатності, підвищити оперативність і достовірність медичної інформації, забезпечити доступність до останньої одночасно кільком лікарям, а в результаті – сприятиме підвищенню якості надання медичних послуг громадянам. Також на основі аналізу даних системи електронних медичних карт можна буде отримувати адекватну статистичну інформацію з метою планування бюджету Фонду соціального страхування України. Ідея стосовно електронних медичних карт має також й екологічний аспект, оскільки суттєво зменшується обіг паперових документів у медичній сфері, що сприяє заощадженню лісових ресурсів.

Як видно з рис. 2, починаючи з 2003 р. до 2015 р. доходи Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності зросли більше, ніж у 3 рази. Зменшення доходів у 2015 р. пояснюється скороченням частки єдиного соціального внеску та відсутністю часткової оплати за санаторно-курортні путівки.

Водночас основною складовою дохідної частини бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності є страхові внески. За досліджуваний період частка страхових внесків у загальній структурі доходів Фон-

Рівні проведення експертизи тимчасової непрацездатності та їхня характеристика

Рівні	Характеристика рівня
Лікуючий лікар	Вирішує питання видачі листка непрацездатності; видає його також у випадку відвідування хворого вдома; разом із завідувачем відділення видає листок непрацездатності пацієнту на період лікування в стаціонарі; відображає у медичній карті хворого анамнез, у т. ч. страховий та динаміку захворювання; фіксує деталі звернення хворого у разі нещасних випадків на виробництві, професійних захворювань і аварій на виробництві; формулює діагноз; забезпечує відповідну реєстрацію документів з тимчасової втрати працездатності
Завідувач профільного відділення	Здійснює організаційно-методичне керівництво процесом експертизи тимчасової непрацездатності; консультує хворих зі складними щодо визначення працездатності захворюваннями; аналізує стан первинної інвалідності; спільно з лікуючим лікарем оформляє санаторно-курортні карти; у складних випадках направляє хворих до високоспеціалізованих закладів
Лікарсько-консультативна комісія закладу охорони здоров'я (ЛКК)	Вивчає дані медичної облікової документації та вирішує питання тимчасової непрацездатності; контролює правильність проведеного обстеження та лікування, встановленого діагнозу, обґрунтованість видачі та продовження листка непрацездатності; ухвалює рішення щодо направлення хворих у складних випадках до високоспеціалізованих закладів
Заступник головного лікаря з експертизи тимчасової непрацездатності або інша відповідальна особа	Забезпечує вивчення лікарями організаційно-правових особливостей проведення експертизи тимчасової непрацездатності; консультує хворих у складних випадках та вирішує питання щодо його подальшого лікування та працездатності; очолює ЛКК; розглядає звернення громадян щодо питань, пов'язаних із працездатністю; розглядає претензії зацікавлених організацій, страхових компаній та фондів соціального страхування
Відповідальна особа з експертизи тимчасової непрацездатності	Вживає заходи щодо поліпшення організації та якості проведення експертизи тимчасової непрацездатності; контролює якість надання медичних послуг відповідно до встановлених стандартів; розглядає звернення громадян, направлені у різних формах до органу охорони здоров'я з питань експертизи тимчасової непрацездатності; надає організаційно-методичну допомогу заступникам головних лікарів або відповідальним особам, головам ЛКК; бере участь у засіданні колегії органів охорони здоров'я з питань експертизи тимчасової непрацездатності

Джерело: складено на основі Положення про експертизу тимчасової непрацездатності [11].

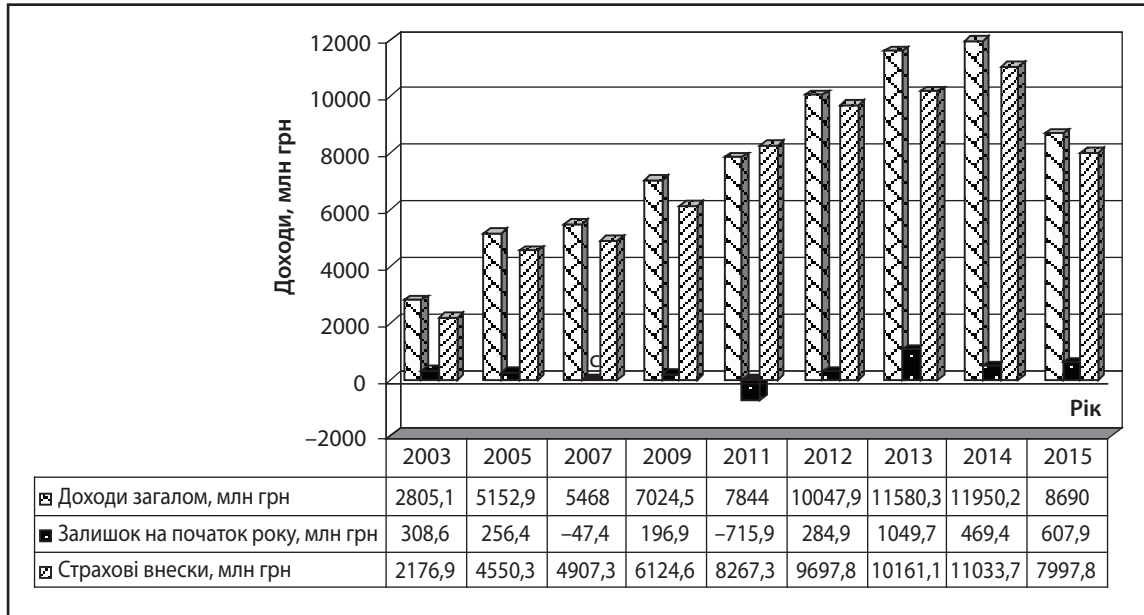

Рис. 2. Динаміка доходів бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності

Джерело: побудовано за даними Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [12].

ду коливалася від 78% у 2003 р. до 105% у 2011 р. через те, що за підсумками 2010 р. дефіцит бюджету Фонду склав 715,9 млн грн, що негативно вплинуло на загальну структуру доходів у 2011 р. Однак за рахунок страхових платежів у 2011 р. вдалося забезпечити позитивне сальдо балансу на кінець року.

Як видно з рис. 3, у цілому за період з 2011 р. по 2015 р. середній темп зростання страхових внесків склав 150%, що позитивно вплинуло на формування дохідної частини бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Рис. 3. Динаміка часток залишку коштів на початок року і страхових внесків у загальній структурі доходів бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності

Джерело: розраховано та побудовано за даними Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [12].

За досліджуваний період 2003–2015 рр. видатки Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності зросли більше, ніж у 2,6 разу (рис. 4).

Зменшення видаткової частини у 2015 р. порівняно з попереднім періодом пояснюється припиненням фінансування відділень Фонду в АР Крим та м. Севастополі, зменшенням фінансування обласних відділень у містах Донецьку та Луганську.

Проаналізувавши структуру видаткової частини бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності у 2003–2015 рр., зазначимо, що

найбільшу її частку складає допомога по тимчасовій непрацездатності – від 39% до 59%. У зв'язку з цим актуальними залишаються питання умов, розмірів і порядку виплати останньої застрахованим особам. Адже, саме ці чинники впливають на формування утриманських настроїв і пристосуванство серед застрахованих осіб.

Частка видатків на оздоровчі заходи коливалася в межах від 15% до 26%, помітне її зменшення відбулося у 2015 р. (1,9%) за рахунок зменшення переліку соціальних послуг, які надаються за рахунок коштів Фонду. Частка видатків на організаційно-управлінські заходи становить

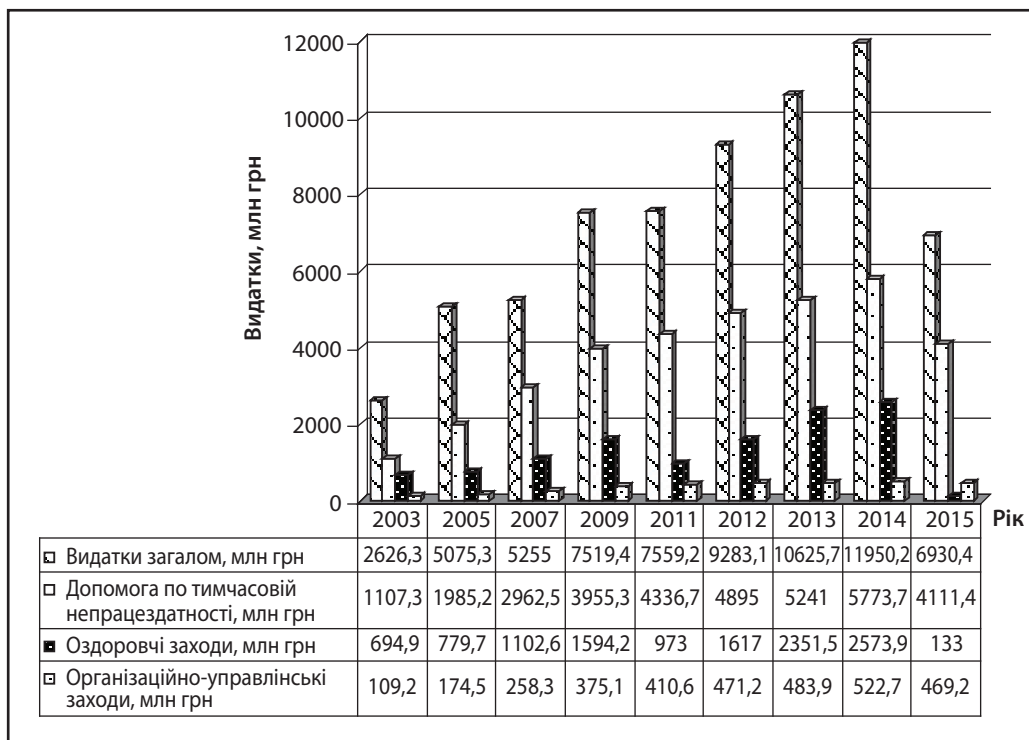

Рис. 4. Динаміка видатків бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності

Джерело: побудовано за даними Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [12].

ла від 3% до 6%. Середній темп зростання останніх за період 2011–2015 рр. становить 151% (рис. 5).

Підсумовуючи, зазначимо, що вітчизняна система загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності загалом відповідає міжнародним умовам, але механізм її функціонування містить старі адміністративні методи управління [5, с. 185]. Важливим компонентом формування ефективної системи соціального страхування є перерозподіл відповідальності її головних суб'єктів [3, с. 132]. Однак практика діяльності Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності показала відсутність тісного взаємозв'язку між страховими внесками та виплатами [1, с. 48], що свідчить про стихійний розвиток цієї сфери. Водночас підвищення рівня та якості життя населення сприятиме посиленню страхової природи Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, що відповідно позитивно вплине на ефективність його функціонування. Необхідно наголосити, що фінансова стійкість системи загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності залежить від здатності суб'єктів господарювання організувати конкурентоспроможне виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг. Водночас розвиток цього виду соціального страхування сприятиме розширенню відновлення кількісних та якісних характеристик відтворення людського потенціалу країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Сторонянська І. З.** Фінансовий механізм соціального страхування з тимчасової втрати працездатності : монографія /

І. З. Сторонянська, А. О. Вікнянська. – Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України», 2014. – 192 с. – (Серія : Проблеми регіонального розвитку).

2. **Кабаченко М.** Тимчасова непрацездатність: деякі актуальні питання / М. Кабаченко // Публічне право. – 2014. – № 2 (14). – С. 263–268.

3. **Карамишев Д.** Соціальне страхування як механізм реалізації соціальної політики держави / Д. Карамишев, Л. Карамишева // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – № 1 (5). – С. 128–132.

4. **Лобаков В. С.** Історія розвитку пенсійного забезпечення в Україні / В. С. Лобаков // Інтелігенція і влада. – 2011. – Вип. 22. – С. 132–138.

5. **Сегляник А.** Соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності в системі соціального страхування України / А. Сегляник // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – 2014. – Вип. 36 (2.1). – С. 180–186. – (Серія: Економічні науки).

6. **Мочерний С. В.** Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 2 / [С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій] / За ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.

7. Веб-сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 1533-III від 02.03.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>

9. Інструкція про порядок заповнення листка непрацездатності № 532/274/136-ос/1406 від 03.11.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1456-04>

10. Інструкція про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян № 455 від 13.11.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1005-01>

11. Положення про експертизу тимчасової непрацездатності № 189 від 09.04.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0589-08>

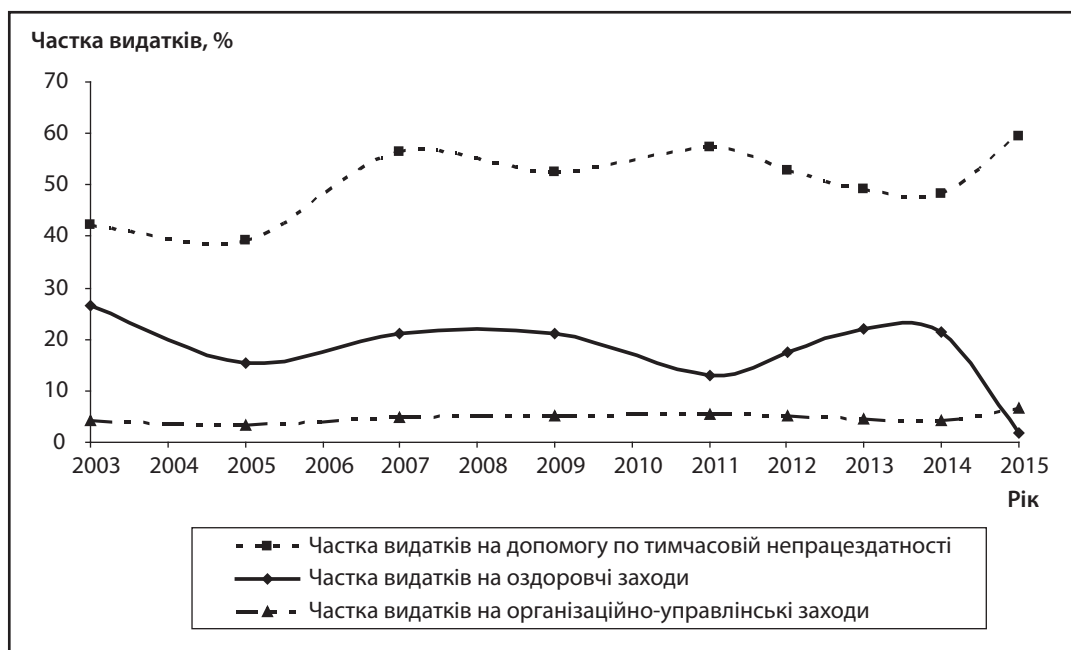

Рис. 5. Динаміка часток видатків на допомогу по тимчасовій непрацездатності, на оздоровчі й організаційно-управлінські заходи у загальній структурі видатків бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності

Джерело: розраховано та побудовано за даними Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [12].

12. Веб-сторінка Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fse.gov.ua/fse/control/main/uk/index>

REFERENCES

Kabachenko, M. "Тимчасова непрацездатність: деякі актуальні питання" [Temporary disability: some current issues]. *Публичне право*, no. 2 (14) (2014): 263-268.

Karamyshev, D., and Karamysheva, L. "Сотсiальне страхування як механiзм реалiзацiї сотсiальної полiтики держави" [Social insurance as a mechanism of realization of state social policy]. *Публичне управлiння: теорiя та практика*, no. 1 (5) (2011): 128-132.

Lopakov, V. S. "Istoriia rozvytku pensiinoho zabezpechennia v Ukraini" [The history of the development of pension provision in Ukraine]. *Intelihtentsiia i vlada*, no. 22 (2011): 132-138.

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>

[Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1456-04>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1005-01>

[Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0589-08>

Mochernyi, S. V. *Ekonomichni entsyklopedychnyi slovnyk* [Economic encyclopedic dictionary]. Vol. 2. Lviv: Svit, 2006.

Sehlianyk, A. "Сотсiальне страхування з тимчасової втрати працездатності в системі соціального страхування України" [Social insurance for temporary disability in the social insurance system of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriia "Ekonomichni nauky"*, no. 36 (2.1) (2014): 180-186.

Storonianska, I. Z., and Viknianska, A. O. *Finansovyi mekhanizm сотсiальноho страхування з тимчасової втрати працездатності* [Financial mechanism of social insurance for temporary disability]. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnyoho NAN Ukrainy, 2014.

Веб-сторінка Державної служби статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Веб-сторінка Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. <http://www.fse.gov.ua/fse/control/main/uk/index>

ВМОТИВОВАНІСТЬ ТА НЕВМОТИВОВАНІСТЬ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ У СЕРЕДОВИЩІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

© 2016 САХНО А. А.

УДК 331.101.3:658

Сахно А. А. Вмотивованість та невмотивованість машинобудівних підприємств у середовищі функціонування Вінницької області

Метою статті є розробка концепції про вмотивованість та невмотивованість машинобудівних підприємств виходячи з особливостей застосування методу аналізу середовища функціонування. Дослідження проведено на основі сформованого середовища функціонування з 28 машинобудівних підприємств Вінницької області. Доведено, що економічна діяльність машинобудівних підприємств у середовищі функціонування може бути як вмотивованою, так і невмотивованою. Виявлено наявність низької зацікавленості у використанні чинника витрат на оплату праці для вмотивування діяльності підприємств, однак підприємства потребують збереження основних засобів як чинника їх існування незалежно від виду економічної діяльності.

Ключові слова: вмотивованість підприємств, невмотивованість підприємств, середовище функціонування, витрати на оплату праці, витрати на капітал (основні засоби), обсяг виробництва продукції, ефективність діяльності.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 11.

Сахно Андрій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Вінницький фінансово-економічний університет (вул. Пирогова, 71а, Вінниця, 21037, Україна)

E-mail: sackno@rambler.ru

УДК 331.101.3:658

UDC 331.101.3:658

Сахно А. А. Мотивированность и немотивированность машиностроительных предприятий в среде функционирования Винницкой области

Целью статьи является разработка концепции о мотивированности и немотивированности машиностроительных предприятий исходя из особенностей применения метода анализа среды функционирования. Исследование проведено на основе сформированной среды функционирования из 28 машиностроительных предприятий Винницкой области. Доказано, что экономическая деятельность машиностроительных предприятий в среде функционирования может быть как мотивированной, так и немотивированной. Выявлено наличие низкой заинтересованности в использовании фактора расходов на оплату труда для мотивирования деятельности предприятий, однако предприятиям необходимо сохранять основные средства как фактор своего существования независимо от вида экономической деятельности.

Ключевые слова: мотивированность предприятий, немотивированность предприятий, среда функционирования, расходы на оплату труда, затраты на капитал (основные средства), объем производства продукции, эффективность деятельности.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 11.

Сахно Андрей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Винницкий финансово-экономический университет (ул. Пирогова, 71а, Винница, 21037, Украина)

E-mail: sackno@rambler.ru

Sakhno A. A. Motivation and Lack of Motivation of the Machine-Building Enterprises in the Business Environment of Vinnytsia Region

The article is aimed at developing the concept of motivation and lack of motivation of the machine-building enterprises on the basis of the features of application of the method of business environment analysis. The study was conducted on the basis of a formed business environment of 28 machine-building enterprises in the Vinnytsia region. It is proved that the economic activity of the machine-building enterprises in the business environment can be both motivated and unmotivated. The study has identified low interest in the use of the factor of labor costs for motivating the activities of enterprises, however, enterprises need to maintain the fixed assets as a factor of their existence, regardless of the type of economic activity.

Keywords: motivation of enterprises, lack of motivation of enterprises, business environment, labor costs, capital costs (fixed assets), the volume of production, efficiency of activity.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 11.

Sakhno Andriy A. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Vinnitsa Finance and Economics University (71a Pyrogova Str., Vinnytsya, 21037, Ukraine)

E-mail: sackno@rambler.ru

Розвиток економіки держави можливий тільки в умовах ефективного функціонування в її регіонах галузей машинобудівного комплексу. Залежними від машинобудування є фактично уся промисловість держави, особливо це стосується сільського господарства, металургійного виробництва, паливно-енергетичного комплексу, житлово-комунального господарства тощо. Машинобудування є основою розвитку сучасних технологій в електроніці, інформаційній діяльності, комп'ютеризації.

Найбільш важливо розглядати машинобудівні підприємства в контексті їх середовища функціонування – регіону України, де працюють підприємства, основна діяльність яких є машинобудування або вони пов'язані з машинобудуванням. Метод аналізу середовища функціонування є тим методом, що дозволяє оцінювати ефек-

тивність діяльності суб'єктів у різних сферах діяльності, наприклад банківській сфері [1], автомобілебудуванні [2], діяльності залізничного транспорту [3], лікарень [4], аптек [5] та закладів освіти [6].

Метод аналізу середовища функціонування пропонується використовувати не як засіб аналізу, а як інструмент формування концепції про вмотивованість та невмотивованість машинобудівних підприємств. Дослідження проведено на основі 28 підприємств Вінницької області, діяльність яких характеризується умовами: $0 < L / Y < 1$ та $0 < K / Y < 1$.

Мотивація економічної діяльності є результатом розвитку середовища функціонування. Як непараметричний метод аналізу середовища функціонування дозволяє формувати діяльність підприємств виходячи з точки зору мотиваційно-орієнтованих чинників.

Головна особливість застосування методу аналізу середовища функціонування полягає в розрахунку показників ефективності (технічної, використання факторів виробництва та повної). Такий підхід дозволяє визначати сутність підприємства в умовах ринкової економіки, як суб'єкта, що з одного боку потребує зменшення витрат та збільшення обсягу виробництва, з іншого – регулювання підприємцем та державою середовища, у якому підприємство працює.

Таким чином, мотивація економічної діяльності полягає в мотивації підприємства та мотивації середовища.

Діяльність підприємства в середовищі функціонування пов'язана з двома вхідними чинниками – витратами на оплату праці найманих працівників (L) та витратами на капітал (основні засоби) (K), а також одним вихідним – обсягом виробленої (реалізованої) продукції (Y). Мотивація підприємства – це реалізація виробничих потреб внаслідок позиціонування у середовищі функціонування. Позиціонування підприємства проявляється у досягненні таких орієнтовних значень L / Y та K / Y , які забезпечать можливість по результатах аналізу середовища функціонування скоригувати положення підприємства за технічною ефективністю, та фінансовим результатом.

Ідея розробки даного методу аналізу середовища функціонування належить М. Фарреллу, в розумінні якого ефективність – це відношення фактичної продуктивності підприємства до його максимально можливої продуктивності, яка визначається межею виробничих можливостей, тобто максимальною кількістю продукції, що підприємство в змозі виробити за наявної кількості ресурсів та незмінності всіх інших факторів [7; 8].

Даний метод надає інформацію про такі зміни в структурі витрат, які є необхідними для підвищення економічної ефективності, до цього часу неефективної до рівня продуктивності зразкової економіки, яка визначає технологічну межу [7; 8]. Використання методу аналізу середовища функціонування для формування мотивації економічної діяльності підприємств доцільно виходячи з того, що він є методом не тільки оцінки, а й управління [7], а тому мотивація є чинником потреб у ефективності для реалізації потенціалу середовища функціонування.

Мотивація середовища функціонування підприємств – це потреба впливу на підприємство інших підприємств, що орієнтовані на досягнення ефективності у межах координат L / Y і K / Y .

Таким чином, середовище функціонування формується з позицій підприємств, що здійснюють діяльність у галузях машинобудування у напрямках орієнтування та мотивування економічної діяльності (рис. 1).

Осі абсцис – L / Y та ординат – K / Y є орієнтирами для підприємств у середовищі функціонування, тоді як мотивування – це спрямованість до початку координат (точки 0), коли визначається потреба мінімізації витрат та зростання обсягу виробленої (реалізованої) продукції. Чим ближчим буде коефіцієнт технічної ефективності до 0, тим ефективніше функціонуватиме підприємство, особливо якщо обсяг виробництва продукції зростає більшими темпами ніж виробничі витрати.

Враховуючи необхідність мотивування економічної діяльності підприємств середовища функціонування у якому реалізуються усі види діяльності, найбільш важливою є задоволення потреб у досягненні технічної ефективності та отриманні прибутку (рис. 2).

Технічна ефективність дозволяє визначати ефективність виробництва без врахування фінансового результату. Якщо мова йде про суб'єкти природних монополій або установи, що надають освітні, медичні, навіть банківські послуги, то в такому випадку формування середовища функціонування можна здійснювати виходячи зі стандартного критерію метода середовища функціонування – обсяг надання послуг від витрат на два види виробничих ресурсів. Залежно від доступності інформації та цілей дослідження оцінка ефективності виробництва може вираховуватися на основі даних про витрати використаних ресурсів через так званий витратний індекс продуктивності (*input based productivity index*) або на основі даних про обсяги вироблених продуктів через так званий продуктивний індекс продуктивності (*output based productivity index*) [9].

Якщо немає прив'язки поняття про ефективність до фінансової ефективності, у вигляді здатності досягти прибутку, то середовище функціонування можна формувати без жодних передумов до мотивації економічної діяльності або якщо розглядати машинобудівні підпри-

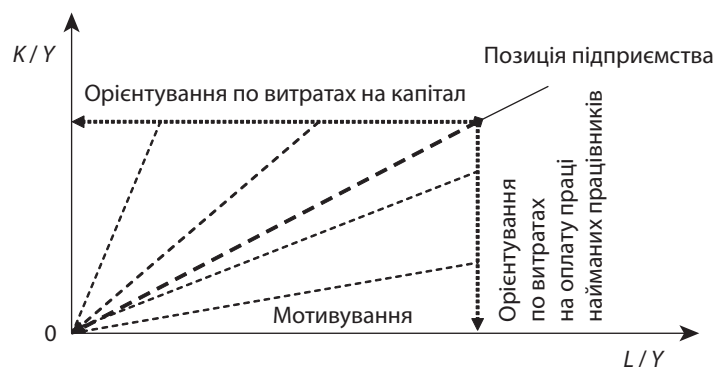

Рис. 1. Орієнтування та мотивування підприємств у процесі позиціонування

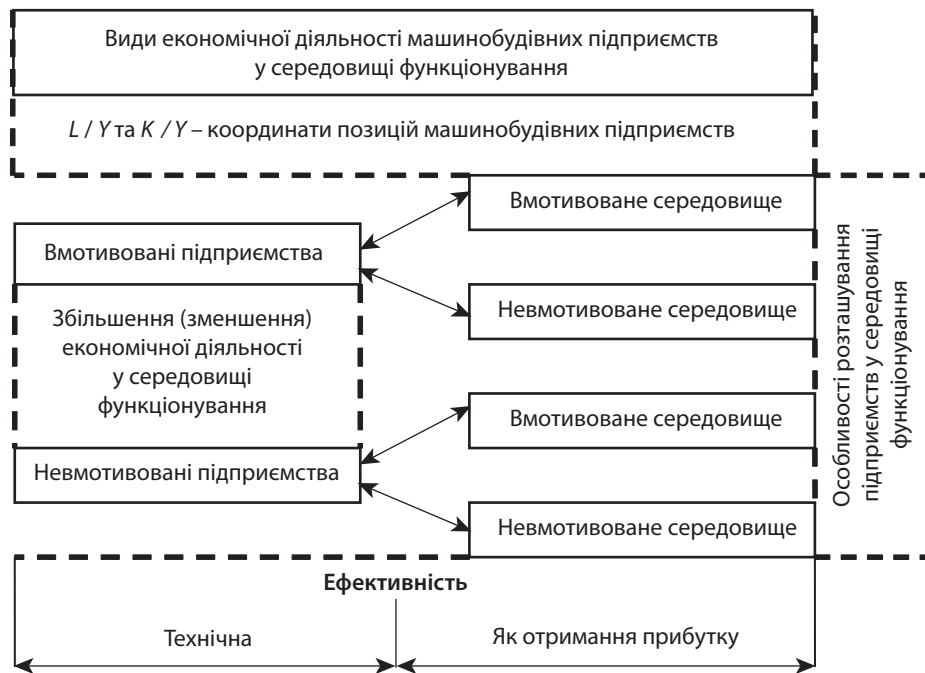

Рис. 2. Вмотивовані та невмотивовані машинобудівні підприємства у вмотивованому та невмотивованому середовищі функціонування

емства цим методом – спочатку провести експертний аналіз з відбору підприємств чи залучати до аналізу тільки найуспішніші та найприбутковіші підприємства.

Для Вінницької області машинобудівний комплекс є найважливішим у економічному житті, особливо в галузі сільськогосподарського машинобудування. Після розпаду командно-адміністративної системи відбувся процес занепаду багатьох підприємств, навіть у теперішній час спостерігається мотивація руйнування у вигляді перетворення підприємств у ресурс. Їх характерна ознака – збиткова діяльність, зменшення чисельності працюючих, втрата основних засобів, перехід на види діяльності, що не пов'язані з машинобудуванням.

Разом з тим, спостерігається поява та зростання кількості підприємств, що в умовах гіперконкуренції спрямовують зусилля не на капіталізацію чи збільшення витрат на оплату праці, а на технології, унікальні розробки або доступний продукт для споживачів. Це підприємства, що здійснюють діяльність у сферах електроніки, інформатики, комп'ютерної техніки тощо.

На відміну від потужних регіонів України Вінницька область не має машинобудівних підприємств-гігантів, а тому формування середовища функціонування здійснювалося із включенням усіх підприємств незалежно від видів діяльності, їх значення та досягнутих фінансових результатів. Шляхом аналізу лінії ефективності встановлено, що з чотирьох підприємств, що складають лінію ефективності, – два (ПАТ «Тростянецьке районне підприємство «Агромаш» та ПрАТ «Геракл») є збитковими.

Позиціонування підприємств дозволило використати мотивацію підприємств до прибутковості таким чином, щоб скоригована лінія ефективності складалася виключно з прибуткових підприємств. Процес позиціо-

нування передбачає коригування лінії ефективності шляхом пересування позицій підприємств [10, с. 71–74], що сформувало вдосконалену лінію ефективності, у складі якої знаходяться шість прибуткових підприємств.

Мотиваційна норма прибутку [11, с. 99–100] є величиною, що в середовищі функціонування є другою межею після лінії ефективності. Таким чином, формуються площі мотивації, посилення мотивації та невмотивованості.

Позиції підприємств у середовищі функціонування є або такими, що створюють можливості до вмотивування видом економічної діяльності, або такими, що призводять до немотивації підприємства. Чим більша віддалена позиція підприємства від осей абсцис та ординат, тим більша вірогідність потрапляння підприємства у площу невмотивованості.

Мотивація підприємств у середовищі функціонування розраховується виходячи з показників, що характеризують усі можливості реалізації потреб від здійснення економічної діяльності:

- ✦ *мотивація вмотивованості*: розмір мотивації + розмір посилення мотивації;
- ✦ *мотивація невмотивованості*: розмір невмотивованості + розмір посилення невмотивованості (якщо посилення існує) + розмір посилення невмотивованості від використання капіталу (основних засобів) та праці найманих працівників (якщо посилення існує).

Мотивація вмотивованості підприємства – це потреба підприємства в розвитку виду економічної діяльності, що проявляється у зростанні як витрат на виробничі ресурси, так і обсягу виробленої продукції. Мотивація невмотивованості підприємства – це потреба підприємства у зменшенні обсягу діяльності або поступового переходу на інший вид економічної діяльності,

у тому числі, такий, що не пов'язаний з виробництвом продукції машинобудування.

Існує дві особливості мотивації вмотивованості та невмотивованості.

1. Мотивація вмотивованості у середовищі функціонування.

- ✦ коефіцієнт вмотивування підприємства знаходиться в межах від 0 до 1. Чим ближчий коефіцієнт вмотивування до 1, тим підприємство більш мотивоване здійснювати економічну діяльність у середовищі функціонування. Підприємство має більшу мотивацію здійснювати економічну діяльність ніж середовище функціонування орієнтоване у ньому до оптимізації витрат на виробничі ресурси та обсяг виробництва;
- ✦ коефіцієнт вмотивування підприємства знаходиться в межах від -1 до 0. Чим ближче до -1 коефіцієнт вмотивування, тим менша вмотивованість підприємства порівняно з тими можливостями, що існують у середовищі функціонування. Середовище функціонування має більшу можливість орієнтувати до оптимізації витрат на виробничі ресурси та обсягу виробництва ніж потреба підприємства у виді економічної діяльності.

2. Мотивація невмотивованості у середовищі функціонування:

- ✦ коефіцієнт невмотивування підприємства знаходиться в межах від 0 до 1. Чим ближчий до 1 коефіцієнт невмотивування, тим більша можливість реалізації потреби підприємства зменшити або взагалі відмовитися від економічної діяльності порівняно з потребами середовища функціонування. У даному випадку середовище функціонування вмотивоване менше не вмотивувати підприємство, ніж можливі потреби невмотивування самого суб'єкта господарювання;
- ✦ коефіцієнт невмотивування підприємства знаходиться в межах від -1 до 0. Чим ближчий до -1 коефіцієнт невмотивування, тим більша можливість реалізації потреби середовища функціонування зменшити економічну діяльність під-

приємства, ніж бажання не вмотивуватися нею самого підприємства. У даному випадку середовище функціонування вмотивоване більше не вмотивувати підприємство, ніж можливе бажання самого суб'єкта господарювання.

У середовищі функціонування підприємств завжди існують потреби як у мотивуванні їх економічної діяльності, так і в невмотивуванні. Так само підприємства можуть вмотивувати (не вмотивувати) середовище функціонування.

Виходячи з результатів дослідження, коефіцієнти вмотивованості та невмотивованості машинобудівних підприємств дозволяють робити висновки щодо тенденції розвитку середовища функціонування (табл. 1).

Показники мотивації вмотивованих підприємств (за коефіцієнтами від 0 до 1) показують, що за орієнтацією на L / Y немає жодного підприємства, коефіцієнт якого перевищив 0,5, а за K / Y – усі знаходяться у даних межах. За коефіцієнтами від -1 до 0, орієнтуючись на L / Y , спостерігається більша мотивація середовища функціонування ніж мотивація 17 підприємств до економічної діяльності.

Показники мотивації невмотивованих підприємств (за коефіцієнтами від 0 до 1) свідчать про те, що 17 підприємств за L / Y та 20 за K / Y вмотивовані невмотивованістю у розвитку економічної діяльності більше, ніж потреби зменшення розвитку середовища функціонування. За коефіцієнтами від -1 до 0 середовище функціонування вмотивоване більше до невмотивованості у розвитку економічної діяльності, ніж 11 підприємств за L / Y та 8 за K / Y .

ВИСНОВКИ

Дослідження показало, що, виробляючи продукцію, машинобудівні підприємства переважно невмотивовані (17 з 28) у формуванні заробітної плати як основного чинника розвитку виробництва, а серед тих, що вмотивовані (11 з 28), коефіцієнт менше 0,5. Потреба таких підприємств полягає в тому, щоб не формувати оплату праці як чинник стимулювання праці у розвитку середовища функціонування. Інша ситуація – використання основних засобів (капіталу). Підприємство

Таблиця 1

Вмотивованість та невмотивованість машинобудівних підприємств за орієнтуванням координат позицій L / Y та K / Y середовища функціонування

Коефіцієнт мотивації		Вмотивованість	Невмотивованість
Орієнтація за L / Y	Від 0 до 1	0,407; 0,24; 0,21; 0,15; 0,14; 0,13; 0,13; 0,09; 0,09; 0,06; 0,01	0,51; 0,36; 0,35; 0,338; 0,31; 0,3; 0,288; 0,2655; 0,212; 0,185; 0,1455; 0,13; 0,073; 0,107; 0,06; 0,03; 0
	Від -1 до 0	-0,48; -0,4; -0,37; -0,36; -0,32; -0,31; -0,275; -0,27; -0,26; -0,225; -0,12; -0,08; -0,08; -0,08; -0,04; -0,02; -0,015	-0,829; -0,4205; -0,349; -0,342; -0,255; -0,251; -0,1515; -0,07; -0,0645; -0,015; -0,0055
Орієнтація за K / Y	Від 0 до 1	0,647; 0,6167; 0,505; 0,491; 0,48; 0,43; 0,391; 0,39; 0,347; 0,25; 0,208; 0,186; 0,17; 0,16; 0,106; 0,086; 0,069; 0,06; 0,06; 0,056; 0,046; 0,036; 0,036; 0,03; 0,03; 0,018; 0,018; 0,01	0,4155; 0,4; 0,364; 0,336; 0,306; 0,33; 0,296; 0,255; 0,243; 0,198; 0,196; 0,18; 0,119; 0,108; 0,106; 0,085; 0,081; 0,045; 0,032; 0,01
	Від -1 до 0		-0,348; -0,342; -0,2256; -0,177; -0,1615; -0,101; -0,037; -0,0125

мотивується через реалізацію потреб підприємця у збереженні та використанні майна незалежно від процесу розвитку або змін економічної діяльності (28 з 28). Мотивація вмотивованих підприємств за L / Y та K / Y (від -1 до 0) є резервом мотивації для аналізованих підприємств з середовища функціонування. Цей резерв існує тільки для 17 підприємств з орієнтацією на L / Y .

Мотивація невмотивованості підприємств характерна для усіх суб'єктів господарювання як несиметричне відображення вмотивованості. Вона є результатом прояву гіперконкуренції через мотивацію руйнування підприємств. У даному випадку, межі від 0 до 1 та від -1 до 0 визначають те, хто більше зацікавлений у руйнуванні економічної діяльності – саме підприємство чи середовище функціонування, в якому воно знаходиться. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Taylor, W. M.** DEA/AR efficiency and profitability of Mexican banks. A total income model / W. M. Taylor, R. G. Thompson, R. M. Thrall and P. S. Dharmapala // *European Journal of Operational Research*. – 1997. – Vol. 98. – P. 346–363.
- 2. Zeng, G.** Evaluating the efficiency of vehicle manufacturing with different products / G. Zeng // *Annals of Operations Research*. – 1996. – Vol. 66. – P. 299–310.
- 3. Gathon, H.-J.** Decomposing efficiency into its managerial and its regulatory components: The case of European railways / H.-J. Gathon, P. Pestieau // *European Journal of Operational Research*. – 1995. – Vol. 80. – P. 500–507.
- 4. Al-Shayea, A. M.** Measuring hospital's units efficiency: A data envelopment analysis approach / Adel Mohammed Al-Shayea // *International Journal of Engineering & Technology IJET-IJENS*. – 2011. – Vol. 11, No. 6. – P. 7–14.
- 5. Althin, R.** Profitability and productivity changes: An application to Swedish pharmacies / R. Althin, R. Fare, S. Grosskopf // *Annals of Operations Research*. – 1996. – Vol. 66. – P. 219–232.
- 6. Arnold, V. L.** New uses of DEA and statistical regression for efficiency evaluation and estimation – with an illustrative application to public secondary schools in Texas / V. L. Arnold, I. R. Bardhan, W. W. Cooper and S. C. Kumbhakar // *Annals of Operations Research*. – 1996. – Vol. 66. – P. 255–278.
- 7. Farrell, M. J.** The measurement of productive efficiency / M. J. Farrell // *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*. – 1957. – Vol. 120. – P. 253–281.
- 8. Charnes, A.** Rhodes E. (1978): Measuring the efficiency of decision making units / A. Charnes, W. W. Cooper, E. Rhodes // *European Journal of Operational Research*. – 1978. – Vol. 2. – P. 429–444.
- 9. Fisher, F. M.** Economic Analysis of Production Price Indexes / F. M. Fisher, K. Shell // *Journal of Economics*. – 1999. – Vol. 69, No. 1. – P. 96–103.
- 10. Сахно А. А.** Мотивація позиціонування ефективних машинобудівних підприємств середовища функціонування / А. А. Сахно // *Економічні та інноваційні процеси: стан, перспективи та розвиток : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 6–7 травня 2016 р.)*. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 71–74.
- 11. Сахно А. А.** Метод аналізу середовища функціонування у мотивуванні машинобудівних підприємств / А. А. Сахно // *Прогнозування економічного та соціального розвитку національної економіки : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 22 квітня 2016 р.)*. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – С. 97–100.

REFERENCES

- Al-Shayea, A. M. "Measuring hospital's units efficiency: A data envelopment analysis approach". *International Journal of Engineering & Technology IJET-IJENS*, vol. 11, no. 6 (2011): 7-19.
- Althin, R., Fare, R., and Grosskopf, S. "Profitability and productivity changes: An application to Swedish pharmacies". *Annals of Operations Research*, vol. 66 (1996): 219-232.
- Arnold, V. L. et al. "New uses of DEA and statistical regression for efficiency evaluation and estimation – with an illustrative application to public secondary schools in Texas". *Annals of Operations Research*, vol. 66 (1996): 255-278.
- Charnes, A., Cooper, W. W., and Rhodes, E. "Measuring the efficiency of decision making units". *European Journal of Operational Research*, no. 2 (1978): 429-444.
- Farrell, M. J. "The measurement of productive efficiency". *Journal of the Royal Statistical Society. Series A*, no. 120 (1957): 253-281.
- Fisher, F. M., and Shell, K. *Economic Analysis of Production Price Indexes Cambridge*: Cambridge University Press, 1998.
- Gathon, H.-J., and Pestieau, P. "Decomposing efficiency into its managerial and its regulatory components: The case of European railways". *European Journal of Operational Research*, no. 80 (1995): 500-507.
- Sakhno, A. A. "Motyvatsiia pozytsionuvannya efektyvnykh mashynobudivnykh pidpriemstv seredovysycha funktsionuvannya" [Motivation effective positioning of engineering enterprises environments]. *Ekonomichni ta innovatsiini protsesy: stan, perspektyvy ta rozvytok*. Uzhhorod: Helvetyka, 2016. 71-74.
- Sakhno, A. A. "Metod analizu seredovysycha funktsionuvannya u motyvuvanni mashynobudivnykh pidpriemstv" [Method of analysis of the environment in the motivation of engineering companies]. *Prohnozuvannya ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky*. Zaporizhzhia: Klyasychnyi pryvatnyi universytet, 2016. 97-100.
- Taylor, W. M. "DEA/AR efficiency and profitability of Mexican banks. A total income model". *European Journal of Operational Research*, no. 98 (1997): 346-363.
- Zeng, G. "Evaluating the efficiency of vehicle manufacturing with different products". *Annals of Operations Research*, vol. 66 (1996): 299-310.

ТЕХНІЧНИЙ СТАН ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: АНАЛІТИЧНИЙ ПОГЛЯД

© 2016 КАТКОВА Н. В.

УДК 338.32

Каткова Н. В. Технічний стан основних засобів підприємств України: аналітичний погляд

У статті проведено оцінку технічного стану основних засобів суб'єктів господарювання України. Оцінено зношеність основних засобів у галузях економіки, її динаміку. Виявлено, що 83,5% будівель, споруд, передавальних пристроїв, машин та обладнання, транспортних засобів тощо майже повністю зношені фізично і застарілі морально. Проаналізовано коефіцієнти оновлення та вибуття основних засобів, введення в експлуатацію та ліквідації зношених основних засобів, інтенсивності оновлення основних засобів, які свідчать про низьку ефективність технічного оновлення підприємств. Визначено динаміку первісної та залишкової вартості основних засобів, яка демонструє наявний розрив у темпах зростання первісної та залишкової вартості основних засобів, що нагромаджує їх знос; темпи змін вартості основних засобів також свідчать про низьку ефективність технічного оновлення підприємств. Виявлено, що за останні 15 років відмічаються суттєві зрушення у структурі основних засобів у народному господарстві: з 2000 р. катастрофічно зменшилася матеріально-технічне забезпечення галузей, що формують економічну безпеку країни.

Ключові слова: основні засоби, технічний стан, ступінь зносу, оновлення, вибуття, первісна вартість, залишкова вартість, динаміка.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 17.

Каткова Наталя Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. Адмірала Макарова (пр. Героїв Сталінграда, 9, Миколаїв, 54025, Україна)

E-mail: nataliavkatkova@gmail.com

УДК 338.32

Каткова Н. В. Техническое состояние основных средств предприятий Украины: аналитический взгляд

В статье проведена оценка технического состояния основных средств субъектов хозяйствования Украины. Оценена изношенность основных средств в отраслях экономики, её динамика. Выявлено, что 83,5% зданий, сооружений, передаточных устройств, машин и оборудования, транспортных средств и т. п. почти полностью изношены физически и устарели морально. Проанализированы коэффициенты обновления и выбытия основных средств, ввода в эксплуатацию и ликвидации изношенных основных средств, интенсивности обновления основных средств, которые свидетельствуют о низкой эффективности технического обновления предприятий. Определена динамика первичной и остаточной стоимости основных средств, демонстрирующая разрыв в темпах их роста, что накапливает износ основных средств; темпы изменений стоимости основных средств также свидетельствуют о низкой эффективности технического обновления предприятий. Выявлено, что за последние 15 лет отмечаются существенные сдвиги в структуре основных средств в народном хозяйстве: с 2000 г. катастрофически уменьшилась материально-техническое обеспечение отраслей, формирующих экономическую безопасность страны.

Ключевые слова: основные средства, техническое состояние, степень износа, обновление, выбытие, первичная стоимость, остаточная стоимость, динамика.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Библ.:** 17.

Каткова Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и экономического анализа, Национальный университет кораблестроения им. Адмирала Макарова (пр. Героев Сталинграда, 9, Николаев, 54025, Украина)

E-mail: nataliavkatkova@gmail.com

UDC 338.32

Katkova N. V. The Technical Condition of Fixed Assets of Enterprises in Ukraine: an Analytical View

The article estimates the technical condition of fixed assets of the economic entities in Ukraine. Depreciation of the fixed assets in the economy sectors and its dynamics has been evaluated. It has been found that 83,5% of buildings, constructions, transmission devices, machinery and equipment, vehicles, etc. are almost entirely worn out physically and morally obsolete. Coefficients of upgrade and disposal of fixed assets, commissioning and elimination of the worn-out fixed assets, intensity of renovation of fixed assets have been analyzed, testifying the low efficiency of the technical renovation of enterprises. Dynamics of both the primary and the residual value of fixed assets has been determined showing a gap in the growth rates that accumulates depreciation of fixed assets; the pace of changes in the cost of fixed assets also showed a low efficiency of the technical renovation of enterprises. It is found that over the past 15 years there have been significant changes in the structure of the fixed assets in the economy: since 2000 the material and technical support of the industrial sectors that provide the economic security of the country has been catastrophically diminished.

Keywords: fixed assets, technical condition, degree of wear, upgrade, disposal, primary value, residual value, dynamics.

Fig.: 5. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 17.

Katkova Natalia V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Economic Analysis, Admiral Makarov National University of Shipbuilding (9 Heroiv Stalinhrada Ave., Mykolaiv, 54025, Ukraine)

E-mail: nataliavkatkova@gmail.com

Успішне функціонування підприємств можливе лише за умови максимального використання всіх наявних ресурсів. Матеріально-технічною основою будь-якої господарської діяльності є основні засоби, технічний стан яких визначає ефективність діяльності, фінансовий стан, конкурентоспроможність на ринку суб'єкта господарювання.

Різним аспектам дослідження технічного стану та відтворення основних засобів підприємств, їх впливу на ефективність діяльності присвячена значна кількість праць вітчизняних і зарубіжних учених. Разом з тим, з часом не стихає інтерес дослідників до питань оцінки

технічного стану основних засобів. Так, Шумейко О. Ю. в розрізі дослідження ролі амортизаційної політики у відтворенні основних засобів промислових підприємств України визначив стан оновлення та ступінь зносу основних засобів промислових підприємств по Україні, запропонував модель залежності ступеня зносу основних засобів від рівня витрат на амортизацію [1, 2]. К. В. Ущиповський досліджував проблеми технічного стану основних засобів у енергетичній сфері (ДП «НЕК «Укренерго») [3]. С. В. Каламбет, О. В. Чорновіл, В. А. Воропай у своїй праці визначили залежність рівня економічної безпеки українських залізниць від рівня відтворення основних

засобів [4]. Набок Є. В. порівняла стан основних засобів вітчизняних підприємств з досвідом розвинутих країн, надала увагу причинам відставання фондоозброєності України від показників розвинутих країн [5]. Окремі аспекти оцінки технічного стану та відтворення основних засобів, їх впливу на ефективність діяльності господарюючих суб'єктів висвітлені у працях Ткаченко Н. [6], Іщук А. І. [7], Лісовського І. В. [8], Соломко А. С. [9], Онисько С. М. [10], Следь О. М. [11], Черкасова О. О. [12], а також автора [13, 14].

Отже, проблема технічного стану основних засобів суб'єктів господарювання України не втрачає своєї актуальності, особливо в умовах глибокої кризи, що охопила всі сфери економіки країни.

Метою статті є оцінка технічного стану основних засобів суб'єктів господарювання України.

Одним із найвпливовіших чинників, що забезпечує ефективну виробничо-господарську діяльність підприємств, і, відповідно, ефективне функціонування національної економіки, є технічний стан основних засобів. Зазвичай, технічний стан основних засобів оцінюють з використанням коефіцієнтів ступеня зносу, оновлення та вибуття основних засобів, введення в експлуатацію та ліквідації зношених основних засобів, коефіцієнта інтенсивності оновлення основних засобів.

Оцінюючи ступінь зносу основних засобів підприємств України (рис. 1), слід зазначити, що величезна частка будівель, споруд, передавальних пристроїв, машин та обладнання, транспортних засобів тощо майже повністю зношена фізично і застаріла морально: у 2014 р. ступінь зносу основних засобів склав 83,5% [15, 16]!

Протягом останніх 15 років спостерігається негативна тенденція стійкого зростання зношеності основних засобів, що є результатом недостатнього обсягу інвестицій у розширення та модернізацію основних засобів та неефективної амортизаційної політики як на рівні держави, так і на рівні підприємства – порівняно з 2000 р. у 2014 р. ступінь зносу виріс майже у 2 рази.

Спостерігається значна зношеність основних засобів в усіх галузях економіки (рис. 2). Звісно, ступінь зносу основних засобів у галузях економіки різний, що залежить від інтенсивності їх експлуатації та частоти оновлення та модернізації, а також інвестиційної привабливості галузі [16].

Так, найбільший ступінь зносу основних засобів простежувався в галузях наземного і трубопровідного транспорту, поштової та кур'єрської діяльності (97,9%); добувної промисловості та розроблення кар'єрів (65,3%); постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря (61,4%); водопостачання; каналізації, поводження з відходами (57,6%); інформації та телекомунікації (57,4%); професійної, наукової та технічної діяльності (58,8%); переробної промисловості (56,9%). Найменший ступінь зносу основних засобів характерний для сфери мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (30,8%), організації харчування (35,9%), торгівлі (37,3%).

Оцінюючи показники руху основних засобів суб'єктів господарювання (табл. 1), можна стверджувати про низьку ефективність технічного оновлення підприємств. Коефіцієнт оновлення основних засобів з 2010 р. не перевищує 6% (за винятком 2011 р., що пов'язано зі зміною вартісної межі віднесення активів до основних засобів), коефіцієнт введення в дію – 2,1%. При цьому для забезпечення інноваційного розвитку економіки бажаним вважається значення коефіцієнта оновлення основних засобів $\geq 10\%$, тож спостерігається негативна тенденція у відтворенні основних засобів.

Низькими є значення і коефіцієнтів вибуття основних засобів: коефіцієнт вибуття основних засобів з 2010 р. не перевищує 4,4%, а коефіцієнт ліквідації зношених основних засобів – 1,7%.

Коефіцієнт інтенсивності оновлення основних засобів, який характеризує динаміку їх відтворення, при цьому у 2014 р. склав 52,9%, що демонстрував би достатньо ефективний рівень оновлення, якби мова йшла про значення коефіцієнтів руху, наближених до 10%.

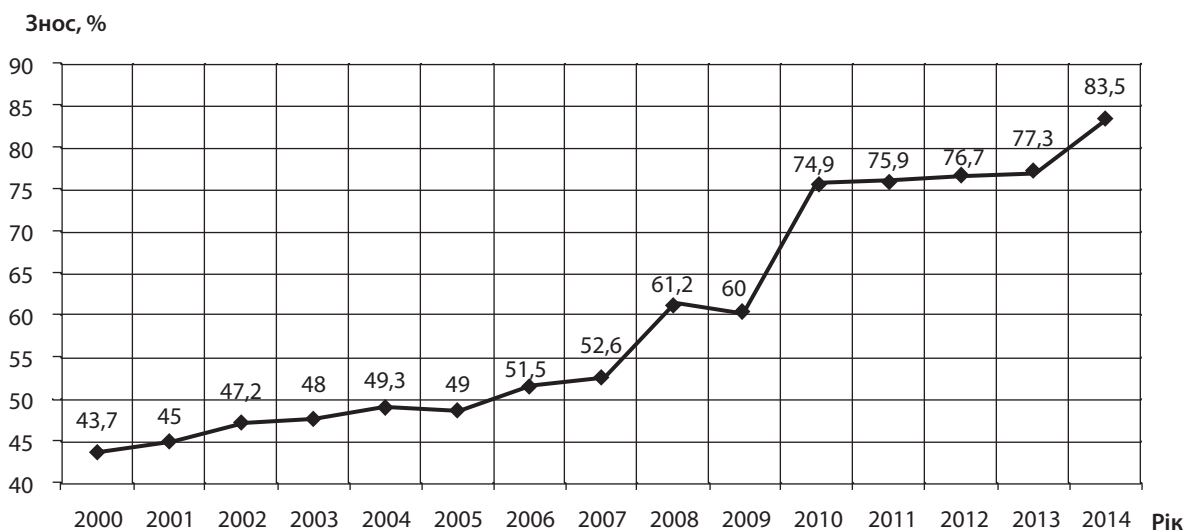

Рис. 1. Динаміка ступеня зносу основних засобів за роками, %

Рис. 2. Ступінь зносу основних засобів за видами економічної діяльності за 2014 р., %

Таблиця 1

Показники оновлення та вибуття основних засобів

Рік	Коефіцієнт оновлення основних засобів	Коефіцієнт введення в дію нових основних засобів	Коефіцієнт вибуття основних засобів	Коефіцієнт ліквідації основних засобів	Коефіцієнт інтенсивності оновлення основних засобів
2010	0,042	0,018	0,020	0,003	0,900
2011	0,237	0,020	0,130	0,017	0,154
2012	0,048	0,021	0,026	0,005	0,807
2013	0,059	0,016	0,044	0,007	0,363
2014	0,022	0,009	0,017	0,006	0,529

Зміна первісної вартості основних засобів в Україні за 2000–2014 р. (рис. 3), на перший погляд, показує позитивну динаміку, особливо з 2008 р. Порівняно з 2000 р. у 2014 р. первісна вартість основних засобів збільшила-

ся в 16,6 разу, порівняно з 2007 р. – у 6,7 разу. Але збільшення первісної вартості основних засобів, насамперед, пов'язано з постійними переоцінками та індексаціями вартості основних засобів, особливо у «кризові» періо-

ди, а також викривленням даних у фінансовій звітності підприємств про вартість основних засобів. Так, у 2014 р. вартість основних засобів з урахуванням індексації та переоцінки відрізнялася від вартості без індексації та переоцінки у 1,4 разу (до речі, індекс інфляції за 2014 р. склав 124,9%) [15,16].

Разом з тим, з 2007 р. спостерігається розрив у темпах зростання первісної та залишкової вартості основних засобів (див. рис. 3), що нагромаджує їх знос. Темпи змін вартості основних засобів (рис. 4) також свідчать про низьку ефективність технічного оновлення підприємств – найбільші темпи зростання, які спостерігаються у 2007 р. та 2012 р., складають 106,1% та 106,2% (а найменші, звісно, – у кризові 2009–2010 рр. і 2014 р. – 102,5% та 100,0% відповідно).

Така динаміка стану основних засобів в Україні стримує процес модернізації економіки та все більше підсилює технологічне відставання від розвинених країн.

Оцінюючи структуру вартості основних засобів в розрізі окремих видів економічної діяльності в Україні (рис. 5), необхідно відзначити, що на кінець 2014 р.

найбільша частка основних засобів спостерігалась у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності – 70,4% (зокрема, у наземному і трубопровідному транспорті – 29,9%); у промисловості – 14,0% (зокрема, у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів, крім машин та устаткування – 1,4%; у виробництві електричного устаткування – 0,1%, у виробництві автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – 0,2%); у сільському, лісовому та рибному господарстві склала 1,2% [16]. При цьому показовий наявний дисбаланс: при величезній частці основних засобів у транспортній сфері частка основних засобів у виробництві автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів складає лише 0,2%!

За останні 15 років відмічаються суттєві зрушення у структурі основних засобів у народному господарстві: якщо у 2000 р. основні засоби промисловості займали 34,4%, то у 2014 р. їх частка зменшилася до 14% (у розвинених країнах вона складає понад 30%); частка

Рис. 3. Вартість основних засобів на кінець року, млн грн

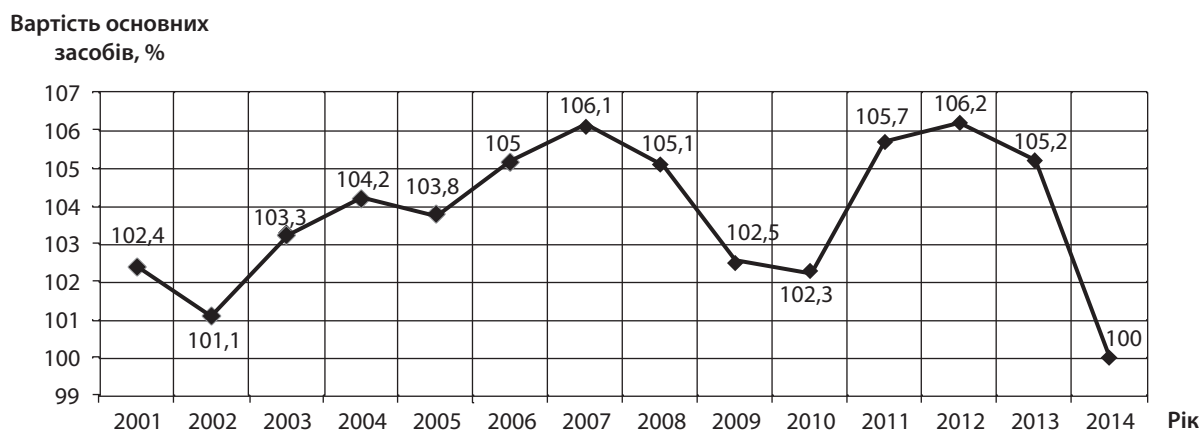

Рис. 4. Темпи зростання(зниження) вартості основних засобів у 2001–2014 р., %

основних засобів сільського господарства зменшилася з 11,8% у 2000 р. до 1,2% у 2014 р.; а от частка основних засобів транспортної сфери збільшилася з 13,7% у 2000 р. до 70,4% у 2014 р. [16, 17].

Отже, катастрофічно зменшилося матеріально-технічне забезпечення галузей, що формують економічну безпеку країни, зокрема у провідних галузях промисловості та агропромислового комплексу.

Не є таємницею, що подолати технічне старіння основних засобів можна за допомогою значних інвестицій (зокрема, у розвиток вітчизняного машинобудування), які є джерелом ефективного розширеного оновлення основних засобів і переходу виробництва на рівень високотехнологічного розвитку. Інвестиції в основний капітал у промислово розвинутих країнах складають понад 20% від ВВП [5]. Також зрозумілим є і той факт, що залучити інвестиції в реальний сектор економіки в умовах макроекономічної, політичної, соціальної та військової кризи стає невиконаним завданням, навіть з кредитами МВФ, Світового банку, Євросоюзу, США тощо. Тим паче, що на фоні пробуксовування реформ, економічних прорахунків, неподоланої корупції в Україні, а також зниження темпів зростання економіки країн Європи через прийняте Британією рішення про вихід з ЄС, тренд на надання Україні міжнародної фінансової допомоги втрачає популярність.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що технічний стан основних засобів господарюючих суб'єктів в Україні вкрай незадовільний (ступінь зносу основних засобів у 2014 р. склав 83,5%), спостерігається значна зношеність основних засобів у всіх галузях економіки, оновлення матеріально-технічної бази господарської діяльності здійснюється низькими темпами (коефіцієнт оновлення у 2014 р. – 2,2%). За останні 15 років відмічаються суттєві зрушення у структурі основних засобів у народному господарстві: з 2000 р.

катастрофічно зменшилося матеріально-технічне забезпечення галузей, що формують економічну безпеку країни.

Критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення; недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці є основними загрозами національній безпеці України та стабільності в суспільстві, а наявна динаміка стану основних засобів стримує процес модернізації економіки та підсилює технологічне відставання від розвинених країн.

Подолати технічне старіння основних засобів можна за допомогою значних інвестицій, але залучення їх у реальний сектор економіки в умовах кризового сьогодення являє собою величезну проблему. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Шумейко О. Ю.** Роль амортизаційної політики у відтворенні основних засобів промислових підприємств України / О. Ю. Шумейко, А. І. Притула // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 8. – С. 588–593.
- Шумейко О. Ю.** Амортизаційна політика та її вплив на відтворення основних засобів підприємства [Електронний ресурс] / О. Ю. Шумейко, В. С. Бурченко // Ефективна економіка. – 2015. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4424>
- Ущатовський К. В.** Проблеми оцінки технічного стану основних засобів ДП «НЕК «Укренерго»: причини, наслідки, шляхи розв'язання / К. В. Ущатовський // Європейський вектор економічного розвитку. – 2014. – № 2 (17). – С. 250–260.
- Каламбет С. В.** Відтворення основних засобів у системі забезпечення економічної безпеки підприємств залізничного транспорту / С. В. Каламбет, О. В. Чорновіл, В. А. Воропай (Діт) // Наука и прогрес транспорту. Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту. – 2012. – № 40. – С. 274–280.
- Набок Є. В.** Стан основних засобів вітчизняних підприємств у порівнянні з досвідом розвинутих країн / Є. В. Набок // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 194–198.

Вартість основних засобів, %

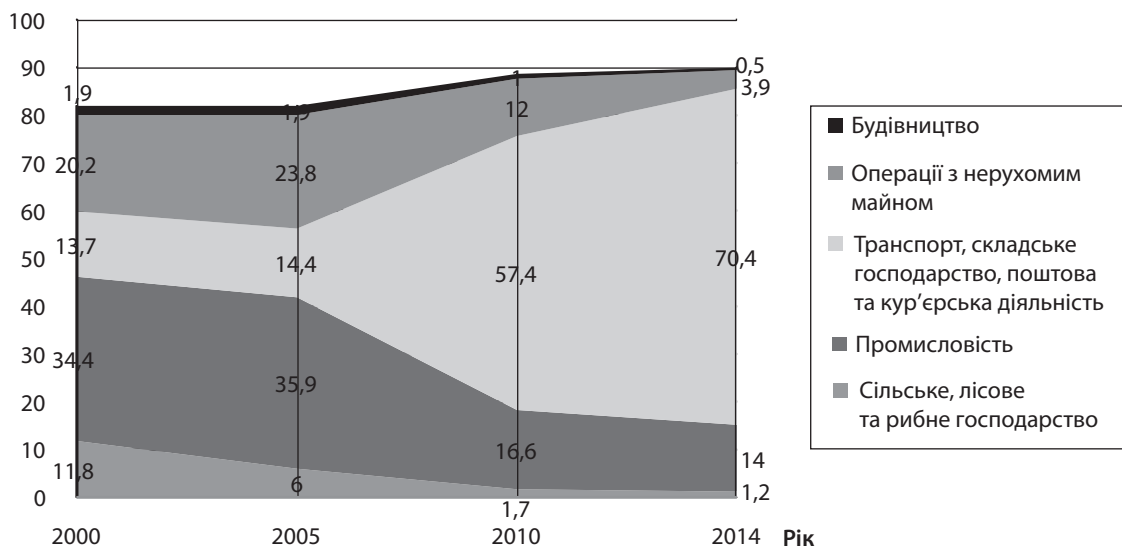

Рис. 5. Структурна динаміка вартості основних засобів у розрізі окремих видів економічної діяльності в Україні

6. Ткаченко Н. Амортизація, знос основних засобів, нарахування, зміни у незалежній Україні / Н. Ткаченко // Вісник економічної науки України. – 2012. – № 2. – С. 161–165.

7. Іщук Л. І. Теоретичні аспекти відтворення основних засобів [Електронний ресурс] / Л. І. Іщук, О. О. Вердук // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Інвестиційно-інноваційна складова фінансово-економічної безпеки на національному, регіональному та мікрорівні в контексті сталого розвитку». – Режим доступу : http://knuutd.com.ua/publications/conference/20.03.2015/Verdukh_Ischuk_3.pdf

8. Лісовський І. В. Вплив амортизаційної політики держави на стан основних засобів підприємства / І. В. Лісовський, С. Й. Ядуха // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – Т. 1, № 4. – С. 70–73.

9. Соломко А. С. Засоби підвищення ефективності використання основних фондів підприємств суднобудівної галузі України в сучасних економічних умовах / А. С. Соломко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1 (103). – С. 164–174.

10. Онисько С. М. До проблематики формування та відтворення основних засобів на підприємствах [Електронний ресурс] / С. М. Онисько, Т. О. Шматковська, О. Г. Агрес // Держава та регіони: Серія : Економіка та підприємництво. – 2010. – № 2. – С. 139–145.

11. Слєдь О. М. Удосконалення системи показників оцінки оновлення основних засобів виробництва / О. М. Слєдь // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – 2013. – Том 14, № 3. – С. 203–210.

12. Черкасов О. О. Системний аналіз відтворення основних засобів у сільському господарстві / О. О. Черкасов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 16, ч. 3. – С. 59–62.

13. Купріна Н. М. Комплексний підхід до оцінювання ступеню трансформації діяльності підприємств в системі управління їх імпаритетною реструктуризацією / Н. М. Купріна, Н. В. Каткова // Бізнес Інформ. – 2015. – № 4. – С. 180–186.

14. Каткова Н. В. Оцінювання економічної стійкості суднобудівних підприємств: критерії і показники / Н. В. Каткова, О. А. Матушевська, С. А. Бурлан // Вісник економічної науки України. – 2015. – № 2 (29). – С. 14–18.

15. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

16. Статистичний бюлетень «Основні засоби України за 2014 рік» [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 19 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

17. Статистичний збірник «Основні засоби України за 2000–2010 роки» [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 293 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

REFERENCES

Cherkasov, O. O. "Systemnyi analiz vidtvorennia osnovnykh zasobiv u silskomu hospodarstvi" [Systematic analysis of the reproduction of fixed assets in agriculture]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 3, no. 16 (2016): 59-62.

Ishchuk, L. I., and Verdukh, O. O. "Teoretychni aspekty vidtvorennia osnovnykh zasobiv" [Theoretical aspects of the reproduction of fixed assets]. http://knuutd.com.ua/publications/conference/20.03.2015/Verdukh_Ischuk_3.pdf

Kalambet, S. V., Chornovil, O. V., and Voropai (Diit), V. A. "Vidtvorennia osnovnykh zasobiv u systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv zaliznychnoho transportu" [Of reproduction of fixed assets in the system of economic security of enterprises of railway transport]. *Nauka u prohes transportu. Visnyk*

Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliznychnoho transportu, no. 40 (2012): 274-280.

Kuprina, N. M., and Katkova, N. V. "Kompleksnyi pidkhid do otsiniuvannia stupeniu transformatsii diialnosti pidpriemstv v systemi upravlinnia ikh imparyetnoiu restrukturyzatsiieiu" [An integrated approach to the assessment of the degree of transformation of activity of the enterprises in the management system of their maritato restructuring]. *Biznes Inform*, no. 4 (2015): 180-186.

Katkova, N. V., Matushevska, O. A., and Burlan, S. A. "Otsiniuvannia ekonomichnoi stiikosti sudnobudivnykh pidpriemstv: kryterii i pokaznyky" [Assessment of economic sustainability of shipbuilding enterprises: criteria and indicators]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (29) (2015): 14-18.

Lisovskiy, I. V., and Yadukha, S. I. "Vplyv amortyzatsiinoi polityky derzhavy na stan osnovnykh zasobiv pidpriemstva" [The influence of depreciation policies on fixed assets of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1, no. 4 (2009): 70-73.

Nabok, Ye. V. "Stan osnovnykh zasobiv vitchyznanykh pidpriemstv u porivnianni z dosvidom rozvynutykh krain" [The state of fixed assets of domestic enterprises compared to experience of developed countries]. *Biznes Inform*, no. 10 (2013): 194-198.

Onysko, S. M., Shmatkovska, T. O., and Ahres, O. H. "Do problematyky formuvannia ta vidtvorennia osnovnykh zasobiv na pidpriemstvakh" [The problems of formation and reproduction of fixed assets in enterprises]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia "Ekonomika ta pidpriemnytstvo"*, no. 2 (2010): 139-145.

Solomko, A. S. "Zasoby pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia osnovnykh fondiv pidpriemstv sudnobudivnoi haluzi Ukrainy v suchasnykh ekonomichnykh umovakh" [Means of improving the efficiency of fixed assets of enterprises of the shipbuilding industry of Ukraine in modern economic conditions]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (103) (2010): 164-174.

Sled, O. M. "Udoskonalennia systemy pokaznykiv otsinky onovlennia osnovnykh zasobiv vyrobnytstva" [Improving the system of indicators of assessment updates the basic means of production]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 14, no. 3: 203-210.

Shumeiko, O. Yu., and Prytula, A. I. "Rol amortyzatsiinoi polityky u vidtvorenni osnovnykh zasobiv promylovnykh pidpriemctv Ukrainy" [The role of depreciation policy in the reproduction of fixed assets of industrial enterprises of Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 8 (2015): 588-593.

Shumeiko, O. Yu., and Burchenko, V. S. "Amortyzatsiina polityka ta yii vplyv na vidtvorennia osnovnykh zasobiv pidpriemstva" [Depreciation policy and its impact on the reproduction of fixed assets]. *Efektynna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4424>

Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

"Statystychnyi biuletyn «Osnovni zasoby Ukrainy za 2014 rik»" [The statistical Bulletin "the Main means of Ukraine for 2014"]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

"Statystychnyi zbirnyk «Osnovni zasoby Ukrainy za 2000-2010 roky»" [Statistical publication "fixed assets of Ukraine for 2000-2010"]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Tkachenko, N. "Amortyzatsiia, znos osnovnykh zasobiv, narakhuvannia, zminy u nezalezhnii Ukraini" [Amortization, depreciation, accruals, changes in the independent Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (2012): 161-165.

Ushchapovskiy, K. V. "Problemy otsinky tekhnichnoho stanu osnovnykh zasobiv DP «NEK «Ukrenerho»: prychyny, naslidky, shliakhy rozviazannia" [The problems of assessing the technical condition of fixed assets of SE "NPC "Ukrenergo": causes, consequences, solutions]. *Yevropeiskiy vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 2 (17) (2014): 250-260.

ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ ТА СТРУКТУРИ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

© 2016 СЮРКАЛО Б. І., РЯБЕЦЬ Я. В.

УДК 336

Сюркало Б. І., Рябець Я. В. Галузеві особливості складу та структури оборотних активів підприємств

Мета статті полягає у визначенні впливу галузевої приналежності підприємств на склад і структуру їх оборотних активів. Показано різницю між поняттями «склад оборотних активів» та «структура оборотних активів». Проведено відбір питомих галузей вітчизняної економіки для проведення на їх базі дослідження складу та структури оборотних активів. Проаналізовано та порівняно склад і структуру оборотних активів підприємств у розрізі галузей вітчизняної економіки. Виявлено вплив галузевого фактора на склад і структуру оборотних активів підприємств. З'ясовано галузеві особливості формування складу оборотних коштів. Виявлено структурні особливості оборотних активів, характерні для галузей вітчизняної економіки.

Ключові слова: оборотні активи, галузь економіки, склад оборотних активів, структура оборотних активів.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Сюркало Богдан Іванович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС» СумДУ (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: bogdansurkalo@gmail.com

Рябець Ярослав Володимирович – студент, Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС» СумДУ (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: ryabec.y.v@yandex.ru

УДК 336

Сюркало Б. И., Рябец Я. В. Отраслевые особенности состава и структуры оборотных активов предприятий

Цель статьи заключается в определении влияния отраслевой принадлежности предприятий на состав и структуру их оборотных активов. Показано различие между понятиями «состав оборотных активов» и «структура оборотных активов». Проведен отбор отдельных отраслей отечественной экономики для проведения на их базе исследования состава и структуры оборотных активов. Проанализированы и сравнены состав и структура оборотных активов предприятий в разрезе отраслей отечественной экономики. Выявлено влияние отраслевого фактора на состав и структуру оборотных активов предприятий. Выявлены отраслевые особенности формирования состава оборотных средств. Выявлены структурные особенности оборотных активов, характерные для отраслей отечественной экономики.

Ключевые слова: оборотные активы, отрасль экономики, состав оборотных активов, структура оборотных активов.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Сюркало Богдан Иванович – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Учебно-научный институт бизнес-технологий «УАБД» СумГУ (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: bogdansurkalo@gmail.com

Рябец Ярослав Владимирович – студент, Учебно-научный институт бизнес-технологий «УАБД» СумГУ (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: ryabec.y.v@yandex.ru

UDC 336

Siurkalo B. I., Ryabets Ya. V. The Sector-Specific Features of Composition and Structure of Current Assets of Enterprises

The article is concerned with identifying the impact of sectoral affiliation of enterprises on both the composition and the structure of their current assets. Difference between the concepts of «composition of current assets» and «structure of current assets» has been displayed. A selection of the individual sectors of the domestic economy has been carried out for conducting on this base a study on both the composition and the structure of current assets. Both the composition and the structure of current assets of enterprises have been analyzed and compared in terms of the industry sectors of the national economy. An influence of the sectoral factor on both the composition and the structure of current assets of enterprises has been identified. The sector-specific features of establishing the composition of current assets has been clarified. The structural features of current assets that are specific to the sectors of the domestic economy have been identified.

Keywords: current assets, economy sector, composition of current assets, structure of current assets.

Fig.: 6. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Siurkalo Bohdan I. – PhD (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Scientific-Educational Institute of Business Technologies «UABD» of Sumy State University (57 Petropavlivska Str., Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: bogdansurkalo@gmail.com

Ryabets Yaroslav V. – Student, Scientific-Educational Institute of Business Technologies «UABD» of Sumy State University (57 Petropavlivska Str., Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: ryabec.y.v@yandex.ru

Склад і структура оборотних активів підприємств не є однаковою, і на це впливає ряд факторів. Кожен з них має свій механізм впливу і силу дії. Одним із найважливіших чинників впливу на оборотні активи підприємства є його галузева приналежність. Дослідження впливу галузевої приналежності на склад і структуру оборотних активів є дуже важливим, адже ця залежність відображає не тільки вплив технологічного процесу виробництва на оборотні активи, а і рівень впровадження науково-технічного прогресу в галузі в цілому.

Вплив галузевої приналежності на склад і структуру оборотних активів є актуальною проблемою сьогодення, тому що:

- ✦ дуже мало проведено досліджень на цю тему, особливо таких, що стосуються вітчизняної економіки;
- ✦ під впливом науково-технічного прогресу актуальність раніше проведених досліджень швидко втрачається;
- ✦ даний фактор відіграє важливу роль в формуванні структури і складу оборотних активів.

Мета статті – у ході дослідження виявити фінансову конструкцію складу і структури оборотних активів підприємства залежно від галузевої приналежності.

Для проведення дослідження, потрібно вирішити такі завдання:

- ✦ визначити різницю між поняттями «склад» і «структура оборотних активів»;
- ✦ відібрати галузі економіки для проведення дослідження, які будуть повною мірою охоплювати більшість підприємств;
- ✦ на основі статистичних даних шляхом аналізу та порівняння виявити вплив галузевої приналежності підприємств на склад і структуру їх оборотних активів.

Дослідження, представлене в даній статті, має теоретичне і практичне значення. З одного боку, воно необхідне для розширення теоретичної бази, яка не є великою за даною проблемою, з іншого, – має практичне застосування, тому що проведене на актуальних даних і відображає реальний стан вітчизняних підприємств та вплив на їх тенденції науково-технічного прогресу.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу галузевої приналежності вітчизняних підприємств на склад і структуру їхніх оборотних активів виходячи з аналізу актуальних на даний момент даних.

Виходячи з першого завдання дослідження спочатку буде з'ясовано різницю між поняттями «склад» і «структура оборотних активів підприємства».

Під оборотними активами ми розуміємо гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу [1].

Склад оборотних активів – це сукупність окремих елементів (статей) оборотних виробничих фондів і фондів обігу [2]. Склад оборотних активів залежно від сфери діяльності суб'єкта господарювання може мати певні особливості. Так, наприклад, поточні біологічні активи характерні, в основному, тільки для галузі сільськогосподарського, рибного та лісового господарства.

Для зручності дослідження складу оборотних активів на галузевому рівні економіки потрібно консолідувати його елементи. Тому в дослідженні було розроблено і застосовано такий склад оборотних активів:

- ✦ запаси;
- ✦ поточні біологічні активи;
- ✦ дебіторська заборгованість;
- ✦ поточні фінансові інвестиції;
- ✦ гроші та їх еквіваленти;
- ✦ витрати майбутніх періодів.

Структура оборотних активів – це співвідношення окремих елементів оборотних активів у їх загальному обсязі [2].

Різниця між поняттями складу та структури оборотних активів полягає в тому, що склад оборотних активів надає інформацію тільки про наявність того чи іншого елемента оборотних активів підприємства, а структура відображає їх вартісне співвідношення. Структура і склад доповнюють одне одного.

Структура є більш важливим показником для дослідження впливу галузевої приналежності підприємств, тому що дає змогу порівняти їх вартісні характеристики. Виходячи з цього, було обрано такий склад оборотних активів, який, у першу чергу, необхідний для відображення впливу галузевого чинника на структуру оборотних активів.

Для виявлення впливу галузевої приналежності на склад і структуру оборотних активів дуже важливим є правильний відбір досліджуваних галузей економіки. Вибірка повинна складатися з максимально різноманітних галузей і водночас відображати повною мірою стан економіки країни в цілому. Тому пріоритетними для дослідження є більш розвинені види економічної діяльності народного господарства.

У нашому випадку було доцільно вибрати галузі економіки за таким критерієм, як обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання. Статистична інформація по обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) була взята за 2014 р., тому що аналіз і порівняння складу і структури оборотних активів було проведене за даними станом на 01.01.2015 р.

Для дослідження було вибрано п'ять галузей економіки, обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання яких за 2014 р. склав в абсолютному вираженні 3961224,6 млн грн, що становить 88,9% від всього обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) за всіма галузями економіки (табл. 1).

Визначення впливу галузевої приналежності на склад і структуру оборотних активів доцільно проводити шляхом порівняння та аналізу частки одного елемента в сукупних оборотних активах. Тому в даному дослідженні порівнюються між собою частки одного елемента складу оборотних активів у галузевому розрізі.

Першим елементом дослідження згідно з нашим консолідованим складом оборотних активів є запаси. До запасів ми відносимо активи, які:

- ✦ утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності;
- ✦ перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;

Таблиця 1

Вибірка найбільших галузей економіки за обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) у 2014 р. [3]

Галузь економіки	Усього, млн грн	Частка від суми всіх галузей %
Сільське, лісове та рибне господарство	220163,30	4,9
Промисловість	1567714,00	35,2
Будівництво	154619,00	3,5
Оптова та роздрібна торгівля	1795659,90	40,3
Транспорт	223068,40	5,00
Разом	3961224,60	88,9

- ✦ утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством/установою [4].

На рис. 1 показано частки запасів у сукупних оборотних активах по кожній з досліджуваних галузей. Як бачимо, для всіх галузей запаси займають значну частку в структурі оборотних активів. Водночас є місце значній амплітуді значень, що свідчить про вплив галузевої приналежності на формування частки запасів, як елемента оборотних активів. Прослідковується тенденція зменшення частки запасів для сфери послуг, особливо не пов'язаної з реалізацією товарів, тобто галузі транспорту.

Отже, як бачимо у випадку із запасами є чіткий вплив галузевої приналежності підприємств на частку запасів у структурі оборотних активів. Запаси, як елемент оборотних активів, присутні в усіх досліджуваних галузях, але їх внутрішній склад може відрізнятися через особливості діяльності суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності.

Наступний елемент нашого дослідження – це поточні біологічні активи. У нашому розумінні поточні біологічні активи – це біологічні активи, здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, приносити в інший спосіб економічні вигоди протягом періоду, що не перевищує 12 місяців, а також тварини на вирощуванні та відгодівлі [5].

Частка поточних біологічних активів в оборотних активах за кожною із галузей підприємства зображена на рис. 2. Як бачимо, даний актив характерний тільки для галузі сільського, лісового та рибного господарства, тому і займає вагоме місце в структурі його оборотних

активів. Це пов'язано з особливостями технологічного процесу даного виду діяльності.

Поточні біологічні активи присутні і в інших галузях, але їх частка дуже мізерна. Це свідчить про відсутність у більшості підприємств даного виду діяльності їх у складі оборотних активів, а ті суб'єкти господарювання, в яких вони присутні, є, скоріше, виключенням з правила.

Отже, така стаття, як поточні біологічні активи, є яскравим прикладом впливу галузевої приналежності підприємств на структуру і склад їх оборотних активів.

Також нами було досліджено місце в структурі оборотних активів підприємств такого елемента, як дебіторська заборгованість. Під дебіторською заборгованістю ми розуміємо суму заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебітори, своєю чергою, – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [6].

Рис. 3 показує частку дебіторської заборгованості в складі оборотних активів по досліджуваним галузям економіки. Виходячи за наведених даних, можна сказати, що має місце середня амплітуда коливань значень. Це свідчить про наявність впливу галузевої приналежності підприємств на частку дебіторської заборгованості в структурі оборотних активів.

Також, було виявлено, що дебіторська заборгованість займає більше половини оборотних активів всіх досліджуваних галузей вітчизняної економіки, що є свідченням сильного впливу макроекономічного фактору на даний показник.

Наступний елемент, який був нами досліджений, – поточні фінансові інвестиції. Під поточними фінансови-

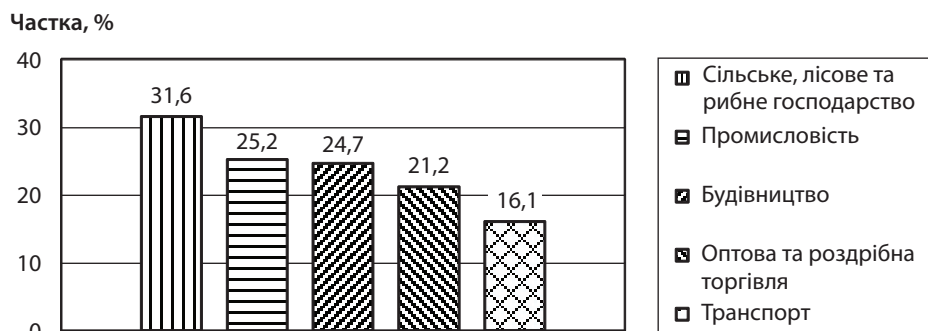

Рис. 1. Частка запасів в оборотних активах за галузями економіки станом на 01.01.2015 р. [3]

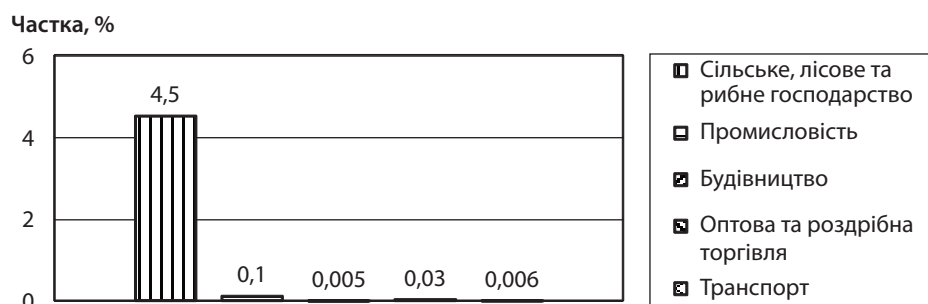

Рис. 2. Частка поточних біологічних активів в оборотних активах за галузями економіки станом на 01.01.2015 р. [3]

ми інвестиціями ми розуміємо інвестиції, які легко реалізуються та призначаються для утримання протягом терміну, що не перевищує 12 місяців [7].

Частку поточних фінансових інвестицій у складі оборотних активів по кожній з досліджуваних галузей зображено на рис. 4. З поданої інформації видно значну амплітуду коливань показників, що свідчить про існування значного впливу галузевої приналежності підприємств на структуру їх оборотних активів. Внутрішній склад поточних фінансових інвестицій не дуже відрізняється, тому що майже не залежить від галузевої приналежності підприємств. На нього впливає більшою мірою склад наявних на ринку короткострокових фінансових інструментів.

Отже, на частку поточних фінансових інвестицій підприємств, та структуру оборотних активів загалом, значно впливає галузевий чинник. Дослідження ж поточних фінансових інвестицій не дає змоги виявити вплив галузевої приналежності на склад оборотних активів.

Наступним елементом нашого дослідження є грошові кошти підприємств, складовими елементами яких є готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання.

Також увагу приділено еквівалентам грошових коштів, які визначаються нами як короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються в певні суми грошових коштів і характеризуються незначним ризиком зміни їх вартості [8].

На рис. 5 показано частки грошей та їх еквівалентів в структурі оборотних активів досліджуваних галузей економіки. Амплітуда коливань показників показує значний вплив галузевого фактора на частку грошей та їх еквівалентів в оборотних активах підприємств. У складі оборотних активів підприємств всіх галузей економіки присутні грошові кошти та їх еквіваленти, тому тут вплив галузевого чинника не спостерігається.

Останнім елементом дослідження є витрати майбутніх періодів. У нашому розумінні, витрати майбутніх періодів – це такі витрати, які сплачені підприємством у звітному періоді, але на фінансові результати діяльності підприємства відносяться в наступні звітні періоди.

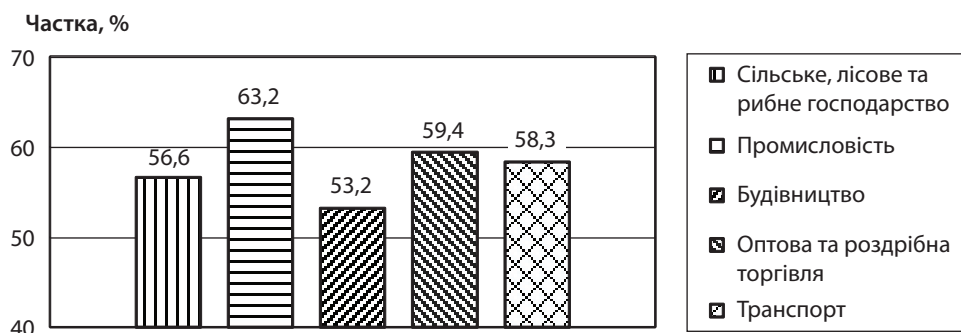

Рис. 3. Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах за галузями економіки станом на 01.01.2015 р. [3]

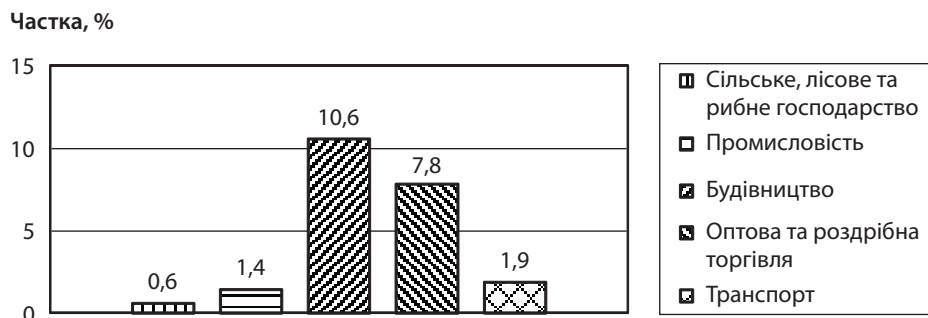

Рис. 4. Частка поточних фінансових інвестицій в оборотних активах за галузями економіки станом на 01.01.2015 р. [3]

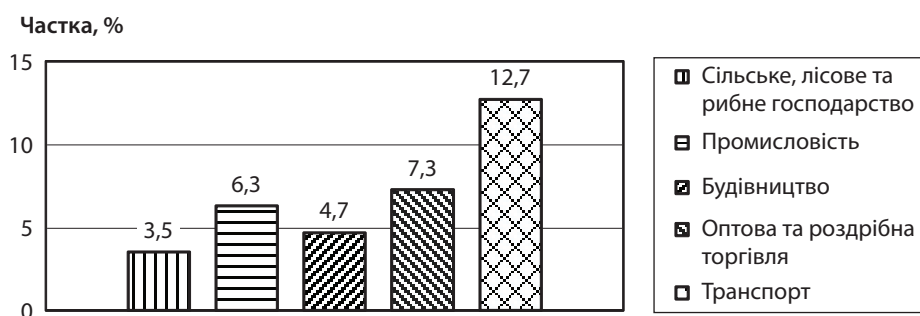

Рис. 5. Частка грошей та їх еквівалентів в оборотних активах за галузями економіки станом на 01.01.2015 р. [3]

Части витрат майбутнього періоду в оборотних активах по кожній з досліджуваних галузей економіки показана на рис. 6. Велика амплітуда коливань показника дає підстави стверджувати про сильний вплив галузевої приналежності підприємств на частку витрат майбутнього періоду і на структуру оборотних активів загалом.

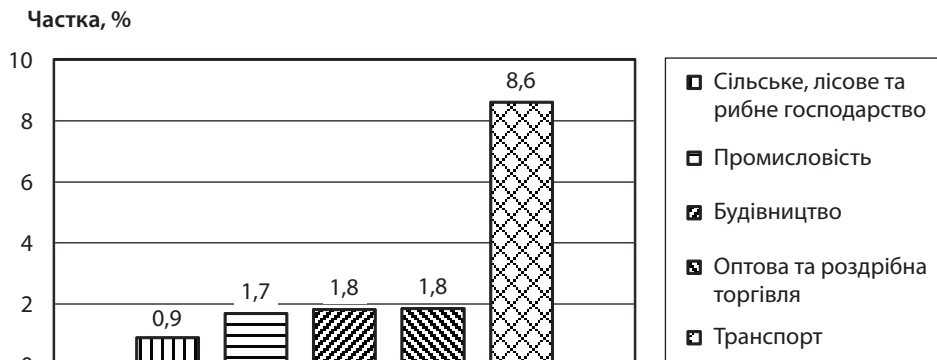

Рис. 6. Частка витрат майбутнього періоду в оборотних активах за галузями економіки станом на 01.01.2015 р. [3]

У складі оборотних активів всіх галузей присутня така стаття, як витрати майбутніх періодів. Але треба зазначити наявність внутрішньогалузевих особливостей їхнього складу. Так, наприклад, у добувних галузях промисловості до витрат майбутніх періодів включають витрати на гірничопідготовчі роботи.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було виявлено відмінності у визначенні понять «склад оборотних активів» і «структура оборотних активів». Зроблено висновки про те, що склад оборотних активів свідчить тільки про наявність тих чи інших елементів оборотних активів підприємства, а їх структура відображає питому вагу кожного елемента. Показник структури є важливішим для економічного аналізу, ніж склад оборотних активів.

Для повного відображення стану народного господарства і точності дослідження було вибрано п'ять галузей економіки з найбільшою часткою обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг).

У ході дослідження найбільших галузей економіки за обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг), шляхом порівняння і аналізу було виявлено вплив галузевої приналежності на склад і структуру оборотних активів підприємств.

Завдяки аналізу структури оборотних активів було виявлено значний вплив галузевого чинника на частку різних їх елементів. Знайдено, що дебіторська заборгованість складає більше половини оборотних активів по всіх досліджуваних галузях, що є підтвердженням присутності макроекономічного фактору впливу.

Вплив галузевої приналежності підприємств на склад їх оборотних активів менший, ніж на структуру, але також присутній значною мірою. Сильний вплив галузевий фактор відіграє на присутність у складі оборотних активів підприємств поточних біологічних активів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

2. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навчальний посібник / М. М. Бердар. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.

3. Оборотні активи за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0398-99>

REFERENCES

Berdar, M. M. *Finansy pidpriemstv* [Finance of companies]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2010.

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0398-99>

“Oborotni aktyvy za vydamy ekonomichnoi diialnosti” [Current assets by economic activity]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ РИНКУ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

© 2016 ГАЛЬЧИНСЬКИЙ Л. Ю., ЛУГОВЕЦЬ В. В.

УДК 351:004.9

Гальчинський Л. Ю., Луговец В. В. Факторний аналіз ринку програмного забезпечення України

Стаття присвячена дослідженню факторів впливу на ринок програмного забезпечення України, на прикладі операційної системи Windows 7 Ultimate. За допомогою факторного аналізу було проаналізовано 10 можливих факторів: обсяг продажів комп'ютерів, розповсюдженість мережі Інтернет, рівень комп'ютерного «піратства», ціна, курс валют, ВВП, середня номінальна зарплата, чисельність населення, індекс людського розвитку та частка ринку. У результаті аналізу з використанням методу головних компонент було визначено дві агреговані групи факторів – внутрішню та зовнішню. Перша включає в себе головні макроекономічні показники, частку ринку досліджуваного ПЗ та рівень розповсюдженості Інтернету. Друга включає обсяг продажів ПК, ціну та курс валют. Отримані результати пропонуються врахувати при розробці державної стратегії розвитку ринку програмного забезпечення в Україні.

Ключові слова: програмне забезпечення, операційна система, конкуренція, факторний аналіз, ринок, економіка.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 14.

Гальчинський Леонід Юрійович – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри математичного моделювання економічних систем, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: hleonid@gmail.com

Луговец Віталій Вікторович – аспірант, кафедра математичного моделювання економічних систем, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: v.lugovets-2018@kpi.ua

УДК 351:004.9

Гальчинский Л. Ю., Луговец В. В. Факторный анализ рынка программного обеспечения Украины

Статья посвящена исследованию факторов влияния на рынок программного обеспечения Украины, на примере операционной системы Windows 7 Ultimate. С помощью факторного анализа были проанализированы 10 возможных факторов: объем продаж компьютеров, распространение сети Интернет, уровень компьютерного «пиратства», цена, курс валют, ВВП, средняя номинальная зарплата, численность населения, индекс человеческого развития и доля рынка. В результате анализа с использованием метода главных компонент были определены две агрегированные группы факторов – внутренняя и внешняя. Первая включает в себя главные макроекономические показатели, долю рынка исследуемого ПО и уровень распространенности Интернета. Вторая включает объем продаж ПК, цену и курс валют. Полученные результаты предлагается учесть при разработке государственной стратегии развития рынка программного обеспечения в Украине.

Ключевые слова: программное обеспечение, операционная система, конкуренция, факторный анализ, рынок, экономика.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Формул.:** 3. **Библ.:** 14.

Гальчинский Леонид Юрьевич – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры математического моделирования экономических систем, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: hleonid@gmail.com

Луговец Виталий Викторович – аспирант, кафедра математического моделирования экономических систем, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: v.lugovets-2018@kpi.ua

UDC 351:004.9

Halchynsky L. Yu., Lugovets V. V. A Factorial Analysis of the Software Market of Ukraine

The article is aimed at studying the factors of influence on the software market of Ukraine, on the example of the operating system Windows 7 Ultimate. Using the factorial analysis, 10 possible factors have been analyzed: volumes of sales of computers, proliferation of the Internet, level of the computer piracy, price, exchange rate, GDP, average nominal wage, population, human development index and market share. As a result of the conducted analysis, using the principal components method, two aggregated groups of factors have been identified – the internal and the external. The first group includes the main macroeconomic indicators, market share of the researched software, and the level of prevalence of the Internet. The second group includes the volumes of sales of PCs, price and exchange rate. The results obtained are proposed to be taken into consideration when developing the national strategy of development of the software market in Ukraine.

Keywords: software, operating system, competition, factorial analysis, market, economy.

Fig.: 2. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 14.

Halchynsky Leonid Yu. – PhD (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mathematical Modeling of Economic Systems, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (37 Peremohy Ave., Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: hleonid@gmail.com

Lugovets Vitalii V. – Postgraduate Student, Department of Mathematical Modeling of Economic Systems, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (37 Peremohy Ave., Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: v.lugovets-2018@kpi.ua

Ринок програмного забезпечення (ПЗ) є важливою частиною економіки України. Сьогодні можливість використання програмного забезпечення є одним з важливих факторів, що впливають на продуктивність та ефективність роботи підприємств цілих галузей більшості розвинених країн світу. ПЗ стало не тільки незамінною складовою ключових бізнес-процесів підприємств, а і об'єктом значних інвестицій та інструментом конкурентної боротьби з боку як продавців, так і покупців. Саме тому питання про можливості та пер-

спективи подальшої інформаційної трансформації галузей промисловості на глобальному рівні було підняте в ході останнього Всесвітнього економічного форуму [1].

В останні роки український ринок ПЗ зазнає спаду через складну економічну ситуацію у країні. Переважна більшість ПЗ, що реалізується, є імпортною продукцією – її частка сягає 90 % [2]. За даними компанії IDC, у 2015 р. в Україні витрати на ПЗ знизались на 50 % і становили 106 млн доларів США [3–4]. Основною причиною цього явища другий рік поспіль експерти називають значну

девальвацію валюти. Вона призвела до підвищення ціни на імпорту продукцію, у тому числі на програмне забезпечення, та, в кінцевому результаті, знайшла своє відображення у показнику валового внутрішнього продукту (ВВП). Спад економіки України є більш глибоким у порівнянні з фінансовою кризою 2009 р., а ринок ПЗ майже досяг аналогічного рівня (рис. 1).

Разом з тим, у результаті стрімкого розвитку індустрії офшорного програмування (*software outsource*) обсяг реалізованих нею товарів та послуг вже складає 4% національного експорту [5]. Це означає, що у перспективі може бути розроблена та реалізована стратегія імпортозаміщення програмної продукції, адже всі наявні для цього ресурси вже є.

На даний момент з метою стимулювання ринку та подолання негативних тенденцій існує необхідність у визначенні ключових факторів, які впливають на його функціонування.

Науковці різних країн продовжують досліджувати різноманітні аспекти функціонування ринку програмного забезпечення, при чому як глобального так і локальних. Особлива увага надається конкуренції вільного програмного забезпечення (*open-source*) та пропріетарного, наприклад, у роботах Comino S., Manenti F. [6], Lima F., Meireles B., Martinho C. [7], Cocco L., Concas G., Marchesi M., Destefanis G. [8] та ін.

Ринок програмного забезпечення України загалом наслідує світові тенденції та характеристики в силу високої інтеграції країни у міжнародне середовище та широке розповсюдження інформаційних технологій. Це бачення підтверджується в сучасних роботах Л. Винарик [9], О. Чубукової [10], Л. Єжової [11], С. Горбаченко [12], А. Колісника [13] та інших, а також офіційних звітах Державної служби інтелектуальної власності України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, Державної служби статистики.

Протягом попередніх років в Україні реалізовувалася Програма інформатизації України, розрахована на 2012–2015 рр. На даний момент відсутня оновлена програма, яка б враховувала сучасну ситуацію на інформаційних ринках, у тому числі програмного забезпечення.

За допомогою факторного аналізу пропонується визначити сучасні фактори впливу на ринок, точніше, на обсяг продажів, який відображає його поточний стан.

Для аналізу пропонується перевірити такі фактори:

- ★ *продажі комп'ютерів (ПК)* – частина ПЗ, наприклад, операційні системи – поставляється разом з комп'ютерами, тому їх ціна включається до вартості ПК;
- ★ *розповсюдженість мережі Інтернет (I)* – інформаційні продукти часто купуються через Інтернет, особливо коли купується лише право володіння продуктом у вигляді ліцензії;
- ★ *рівень «піратства» (П)* – користувачі часто використовують нелегальне («піратське») ПЗ, що призводить до падіння продажів легальної продукції;
- ★ *ціна (Ц)* – питання ціни є одним з ключових, які визначають обсяг продажів;
- ★ *курс валют (КВ)* – як зазначалося вище, більшість ПЗ, яке продається в Україні, є імпортною продукцією, а отже, коливання курсу валют призводить до змін ціни продукції;
- ★ *ВВП (ВВП)* – загальний стан економіки визначає здатність до розвитку ринків, у тому числі ринку ПЗ;
- ★ *середня номінальна зарплата (СНЗ)* – виступає в ролі бюджетних обмежень споживачів;
- ★ *чисельність населення (Н)* – визначає кількість потенційних споживачів;
- ★ *індекс людського розвитку (ІЛР)* – пропонується використовувати як частину попиту на ПЗ,

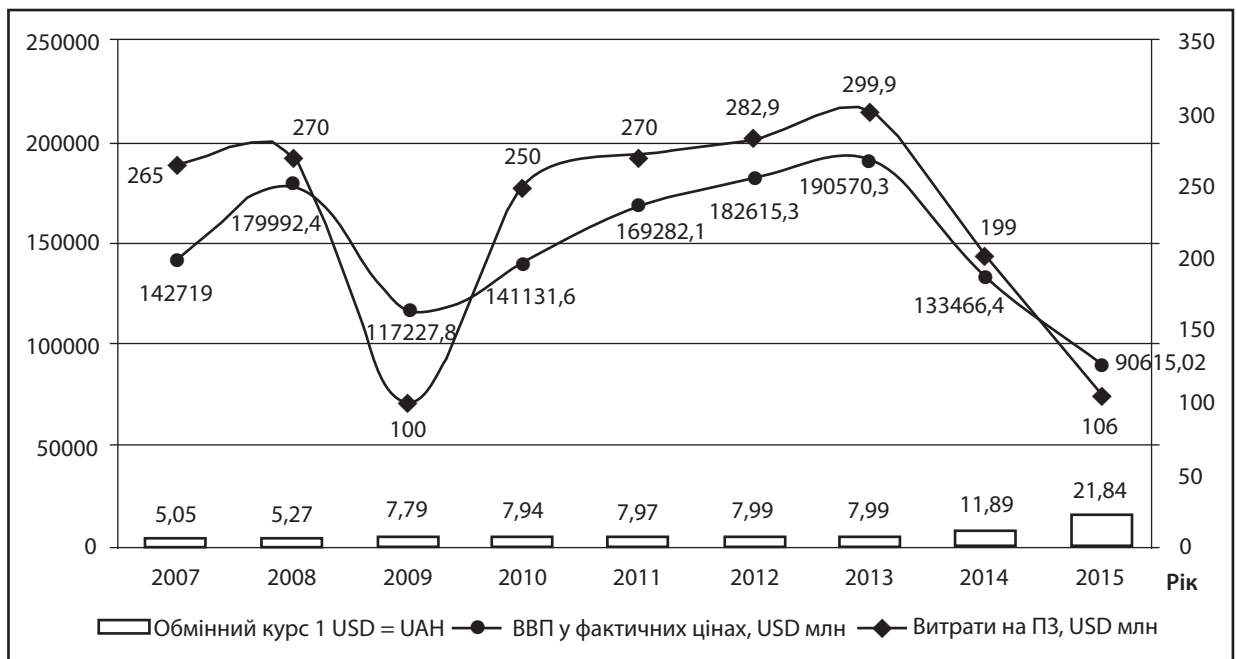

Рис. 1. Динаміка курсу долара США, витрат на ПЗ та економічного зростання в Україні

адже характеризує інтелектуальний рівень населення, у тому числі рівень освіти та вміння працювати з ПЗ;

- ★ частка ринку (ΔP) – в силу значного впливу мережевих ефектів, які притаманні ринку ПЗ, частка ринку відображає популярність продукту, що має вплив на вибір інших покупців.

У рамках дослідження було обрано інтегральний факторний метод, який передбачає визначення миттєвої швидкості «плавного» переходу рівнів на попередніх відрізках часу до рівня наступного відрізка періоду, а потім агрегування моментних темпів зростання й абсолютних приростів на інтервальні. Нехай задано функцію зміни результативного показника від факторів:

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_n),$$

де x_j – фактори ($j = \overline{1, m}$); y – результативний показник.

Значення факторів x_j відомі в кожні n моментів часу, таким чином, можна представити наявні значення у вигляді матриці:

$$\begin{pmatrix} x_1^1 & x_2^1 & \dots & x_m^1 \\ x_1^2 & x_2^2 & \dots & x_m^2 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_1^n & x_2^n & \dots & x_m^n \end{pmatrix},$$

де x_j^i – значення j -го фактора в момент i

$$(j = \overline{1, m}, i = \overline{1, n}).$$

Кожен рядок матриці відповідає вектору в m -мірному просторі, перший та останній рядки – початковому та кінцевому звітним періодам. Точкам M_i (i -тий рядок матриці) у m -мірному просторі відповідають значення функції y^i .

Розглянемо різницю $y_j^{i+1} - y_j^i = \Delta y_j^i$, ($i = \overline{1, n-1}$), кожне значення Δy_j^i необхідно представити у вигляді суми:

$$\Delta y_j^i = \Delta y_1^i + \Delta y_2^i + \Delta \dots + \Delta y_m^i,$$

де Δy_j^i – вплив j -го фактора на результативний показник за період, що пройшов з моменту часу i до моменту часу ($i+1$, $i = \overline{1, n-1}$, $j = \overline{1, m}$).

Траекторії зміни факторів між кожною сусідньою парою моментів часу відомі, тобто відомо $n-1$ траекторій L_i . Тоді вважатимемо, що вплив j -го фактора у період між моментами часу i та $i+1$ визначається формулою:

$$\Delta y_j^i = \int_{L_i} f'_{x_j}(x_1, x_2, \dots, x_m) \cdot dx_j, \quad (1)$$

де $f'_{x_j}(x_1, x_2, \dots, x_m)$ – часткова похідна функції f за змінною x_j .

Нехай фактори x_j в мультиплікативній моделі $y = x_1 \cdot x_2 \cdot \dots \cdot x_m$ приймають тільки два якісні рівні: x_j^0 та x_j^1 ($j = \overline{1, m}$). Незалежні фактори з моменту часу 0

до моменту часу 1 змінюються пропорційно один одному, а саме – по прямій, яка з'єднує дві точки у m -мірному просторі ($x_j = x_j^0 + (x_j^1 - x_j^0)t$, де $j = \overline{1, m}$ та $0 \leq t \leq 1$), тоді внесок відповідного фактора у зміну результативного показника буде визначатися формулою [14]:

$$\Delta y_j = [(x)]_j^1 - x_j^0 \int_0^1 \prod_{\substack{k=1 \\ (k \neq j)}}^m (x_k^0 + (x_k^1 - x_k^0)t) dt, \quad (2)$$

або

$$\Delta y_j = x_j \int_0^1 \prod_{\substack{k=1 \\ (k \neq j)}}^m (x_k^0 + \Delta k_k t) dt. \quad (3)$$

Під час дослідження розглядався приклад операційної системи Windows 7 Ultimate. Для проведення факторного аналізу було обрано метод головних компонент (МГК, в англійській літературі – *principal component analysis, PCA*). Він є одним з найпоширеніших методів факторного аналізу. Його суть полягає в декомпозиції матриці даних X для подальшого представлення її у вигляді добутку двох матриць: матриці рахунків (*scores*) T і матриці навантажень (*loadings*) P : $X = TPT$, що, по суті, є переходом до нових змінних. Для цього спочатку розраховується матриця взаємних кореляцій, яка сама по собі є досить інформативною (табл. 1).

З табл. 1 видно, що існує прямий взаємозв'язок між розповсюдженням Інтернету, розвитком населення, часткою ринку ПЗ, зарплатою, ВВП, рівнем «піратства» та кількістю населення.

Ціна та курс валют мають сильний взаємозв'язок з усіма факторами, окрім продажів ПК, розвитку населення та часткою ринку.

Несподіванкою виявилася відсутність сильного взаємозв'язку продажів ПК з іншими факторами.

З метою більш глибокого аналізу взаємозв'язку між факторами було застосовано ретроспективний аналіз чинників, а саме, метод обертання для максимізації дисперсії (отримано зворотний зв'язок, що уточнює вплив факторів).

Для реалізації було використано пакет аналізу даних Statistica 10.0 (табл. 2).

Аналіз факторних навантажень показав можливість ідентифікувати дві незалежні групи факторів, які впливають на продажі на ринку ПЗ в Україні, про що свідчить дуже висока кореляція ($> 0,9$).

До першої групи до найбільш вагомих можна віднести рівень розповсюдженості Інтернету (0,94), ВВП (0,93), розмір середньої номінальної зарплати (0,92), індекс людського розвитку (0,97) та частку ринку (0,98). Цю групу можна назвати *внутрішньою*, оскільки фактори цієї групи безпосередньо залежать від процесів всередині економіки країни.

Другу групу факторів будемо називати *зовнішньою*, тому що поведінка факторів визначається загальносвітовими тенденціями, які знаходяться поза ринком програмного забезпечення. До цієї групи факторів віднесемо обсяг продажів ПК ($-0,89 \approx |0,9|$). Він дійсно є

Матриця взаємних кореляцій

	ПК	І	П	Ц	КВ	ВВП	СНЗ	Н	ІЛР	ДР
ПК	1,00	-0,19	0,37	-0,54	-0,54	-0,12	-0,20	0,55	-0,07	0,00
І	-0,19	1,00	-0,87	0,69	0,67	0,95	0,97	-0,83	0,98	0,97
П	0,37	-0,87	1,00	-0,95	-0,92	-0,94	-0,94	0,82	-0,80	-0,75
Ц	-0,54	0,69	-0,95	1,00	0,98	0,81	0,81	-0,81	0,59	0,53
КВ	-0,54	0,67	-0,92	0,98	1,00	0,80	0,79	-0,84	0,57	0,51
ВВП	-0,12	0,95	-0,94	0,81	0,80	1,00	0,99	-0,81	0,93	0,91
СНЗ	-0,20	0,97	-0,94	0,81	0,79	0,99	1,00	-0,84	0,95	0,93
Н	0,55	-0,83	0,82	-0,81	-0,84	-0,81	-0,84	1,00	-0,74	-0,71
ІЛР	-0,07	0,98	-0,80	0,59	0,57	0,93	0,95	-0,74	1,00	0,99
ДР	0,00	0,97	-0,75	0,53	0,51	0,91	0,93	-0,71	0,99	1,00

Таблиця 2

Матриця факторних навантажень
(за головними компонентами)

	Фактор 1	Фактор 2
ПК	0,144480	-0,891359
І	0,941290	0,290080
П	-0,756180	-0,611804
Ц	0,530406	0,802779
КВ	0,510141	0,815383
ВВП	0,925634	0,351252
СНЗ	0,922694	0,381404
Н	-0,644697	-0,668643
ІЛР	0,970828	0,147592
ДР	0,979067	0,071477

Графічно кореляційні зв'язки відносно агрегованих факторів зображені на рис. 2.

Таким чином, при розробці стратегії розвитку ринку ПЗ в першу чергу необхідно звернути увагу на ті складові, які можуть змінити державною політикою, наприклад, зростання розміру середньої номінальної зарплати та ВВП. Це приведе до підвищення купівельної спроможності покупців, а впровадження механізмів для боротьби з програмним «піратством» стимулюватиме до нових покупок в рамках процесу легалізації.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволив визначити взаємозв'язки між факторами, які можуть впливати на ринок ПЗ України, на прикладі операційної системи. Використана інтегральна факторна модель ідентифікувала дві ключові групи факторів – внутрішню (включає в себе головні макроекономічні показники, долю ринку досліджуваного ПЗ та рівень розповсюдженості Інтернету) та зовнішню (найперше обсяг продажів ПК, а також ціну та курс валют), які мають бути враховані при розробці державної стратегії розвитку ринку ПЗ. Необхідність

зовнішнім, тому що ринок комп'ютерів є зовнішнім ринком для ринку програмного забезпечення.

Також окремо відзначимо фактори ціни та курсу валют, які логічно можна поєднати в окремий фактор, який має сильну кореляцію (> 0,7).

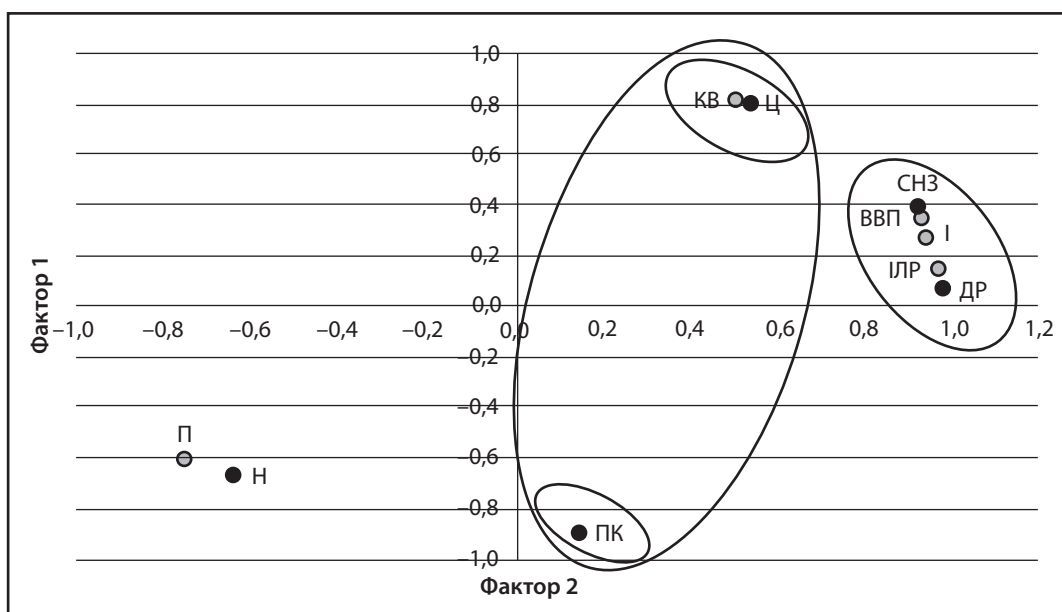

Рис. 2. Результати факторного аналізу

розробки такої стратегії є очевидною, адже, як було встановлено, існує взаємозв'язок між продажами ПЗ та макроекономічними показниками, такими як ВВП та розмір мінімальної заробітної плати.

Справедливість отриманих результатів для інших типів ПЗ буде розглядатися в подальших дослідженнях. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. An introduction to the Digital Transformation of Industries Initiative [Electronic resource]. – Mode of access : <http://reports.weforum.org/digital-transformation-of-industries/an-introduction-to-the-digital-transformation-of-industries-initiative/>
2. Розвиток ринку програмного забезпечення. Державне агентство з питань електронного урядування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e.gov.ua/content/rozvytok-rynku-programnogo-zabezpechennya>
3. IDC проанализировала ИТ-рынок Украины до и после революции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://channel4it.com/publications/IDC-proanalizirovala-IT-rynok-Ukrainy-do-i-posle-revolyucii-1579.html>
4. IDC: Объему краинского ИТ-рынка в 2015 году упал на 42% до \$1,4 млрд [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://itc.ua/news/idc-obem-ukrainskogo-it-ryinka-v-2015-godu-upal-na-42-do-1-4-mlrd/>
5. IT Ukraine IT Services and Software R&D in Europe's Rising Tech Nation [Electronic resource]. – Mode of access : http://uadn.net/files/ua_hightech.pdf
6. **Comino, S.** Free/Open Source vs Closed Source Software: Public Policies in the Software Market / Stefano Comino, Fabio M. Manenti // SSRN 469741. – 2004. – No. 7.
7. **Lima, F.** Open Source and Proprietary Software in the Operating System Market: An Agent Based Modeling Approach [Electronic resource] / Francisco Lima, Bruno Meireles, Carlos Martinho // DRUID Society, 2010. – Mode of access : <http://www2.druid.dk/conferences/viewpaper.php?id=501838&cf=43>
8. **Cocco L.** Agent-Based Modelling and Simulation of the Software Market, Including Open Source Vendor / Luisanna Cocco, Giulio Concas, Michele Marchesi, Giuseppe Destefanis // Journal of Information Technology Management. – 2013. – Vol. XXIV, No. 1.
9. **Винарик Л. С.** Информатизация как средство модернизации экономики / Л. С. Винарик // Економіка промисловості. – 2004. – № 1. – С. 66–72.
10. **Чубукова О. Ю.** Організаційно-економічний механізм формування та регулювання ринку інформаційних продуктів та послуг України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.02.03 / О. Ю. Чубукова; Наук.-дослід. екон. ін-т М-ва економіки та з питань європ. інтегр. України. – К., 2002. – 34 с.
11. **Єжова Л. Ф.** €-40. Інформаційний маркетинг : навч. посібник / Л. Ф. Єжова. – К.: КНЕУ, 2002. – 560 с.
12. **Горбаченко С. А.** Проблеми формування конкурентного середовища ринку програмного забезпечення / С. А. Горбаченко // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. / Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2010. – Вип. 40. – С. 41–46.
13. **Колісник А. С.** Цивільно-правовий захист комп'ютерного програмного забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. С. Колісник; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2007. – 18 с.
14. **Салимов Л. Н.** Интегральный анализ региональной инвестиционной активности [Электронный ресурс] / Л. Н. Салимов, Д. А. Роганов // Вестник ТИСБИ. – 2005. – № 2. – Режим доступа : <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2005/issue2/MatMet22.html>

REFERENCES

- "An introduction to the Digital Transformation of Industries initiative". <http://reports.weforum.org/digital-transformation-of-industries/an-introduction-to-the-digital-transformation-of-industries-initiative>
- Comino, S., and Manenti, F. "Free/Open Software: Public Policies in the Software Market" https://www.researchgate.net/profile/Fabio_Manenti/publication/2834836_FreeOpen_Source_vs_Closed_Source_Software_Public_Policies_in_the_Software_Market/links/0912f5074857b13e3d000000.pdf
- Cocco, L. "Agent-based modelling and simulation of the software market, including open source vendors". *Journal of Information Technology Management*, vol. 24, no. 1 (2013).
- Chubukova, O. Yu. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm formuvannya ta rehuliuвання rynku informatsiinykh produktiv ta posluh Ukrainy" [Organizational-economic mechanism of formation and regulation of the market of information products and services in Ukraine]. *Avtoref. dys. d-ra ekon. nauk : 08.02.03*, 2002.
- Horbachenko, S. A. "Problemy formuvannya konkurentnoho seredovyscha rynku prohramnoho zabezpechennia" [Problems of formation of the competitive environment of the market software]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 40 (2010): 41-46.
- "IDC proanalizirovala IT-rynok Ukrainy do i posle revolyutsii" [IDC analyzed the IT-market of Ukraine before and after the revolution]. <http://channel4it.com/publications/IDC-proanalizirovala-IT-rynok-Ukrainy-do-i-posle-revolyucii-1579.html>
- "IDC: Obem ukrainskogo IT-rynka v 2015 godu upal na 42% do \$1, 4 mlrd" [IDC: the Volume of Ukrainian IT-market in 2015 fell by 42% to \$1.4 billion]. <http://itc.ua/news/idc-obem-ukrainskogo-it-ryinka-v-2015-godu-upal-na-42-do-1-4-mlrd/>
- "IT Ukraine IT Services and Software R&D in Europe's Rising Tech Nation". http://uadn.net/files/ua_hightech.pdf
- Kolisnyk, A. S. "Tsyvilno-pravovyi zakhyst kompiuternoho prohramnoho zabezpechennia" [Civil-law protection of computer software]. *Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.03*, 2007.
- Lima, F., Meireles, B., and Martinho, C. "Open Source and Proprietary Software in the Operating System Market: An Agent Based Modeling Approach". <http://www2.druid.dk/conferences/viewpaper.php?id=501838&cf=43>
- "Rozvytok rynku prohramnoho zabezpechennia. Derzhavne ahentstvo z pytan elektronnoho uriaduvannya Ukrainy" [The development of the software market. The state Agency for e-governance of Ukraine]. <http://e.gov.ua/content/rozvytok-rynku-programnogo-zabezpechennya>
- Salimov, L. N., and Roganov, D. A. "Integralnyy analiz regionalnoy investitsionnoy aktivnosti" [Integrated analysis of regional investment activity]. <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2005/issue2/MatMet22.html>
- Vinarik, L. S. "Informatizatsiya kak sredstvo modernizatsii ekonomiki" [Informatization as a mean of modernization of the economy]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 1 (2004): 66-72.
- Yezhova, L. F. *Informatsiyni marketynh* [Information marketing]. Kyiv: KNEU, 2002.

АЛГОРИТМІЗАЦІЯ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ГАРМОНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ В УКРАЇНІ З ВИМОГАМИ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

© 2016 РОЖЕЛЮК В. М.

УДК 657.22:001

Рожелюк В. М. Алгоритмізація вирішення проблем гармонізації обліку в Україні з вимогами міжнародних стандартів фінансової звітності

У статті розкрито теоретичні основи гармонізації бухгалтерського обліку в Україні відповідно до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку й звітності в умовах євроінтеграції та всебічного розвитку світового партнерства. Побудовано керуючий алгоритм, в якому в логічній послідовності представлені етапи реалізації процесу гармонізації, що дозволяє в найбільш оптимальному режимі досягти кінцевої мети – сформувати уніфіковане інформаційне середовище, необхідне для ефективного розвитку суб'єктів господарювання. Досліджено науково-практичний зарубіжний досвід і законодавство, що стало основою для обґрунтування висновку, що сучасний розвиток бухгалтерського обліку на міжнародному рівні може бути підґрунтям для вдосконалення його методологічних і організаційних засад в Україні. На цій підставі узагальнено позиції щодо структури та етапів комплексного підходу до організації бухгалтерського обліку в контексті вітчизняних реалій, визначено етапи реалізації такого підходу на практиці й здійснено їх формалізацію з використанням функціонального, коефіцієнтного, матричного та інших оптимізаційних методів. Запропоновано перелік етапів здійснення гармонізації бухгалтерського обліку в Україні з міжнародними вимогами.

Ключові слова: гармонізація, організація обліку, закони, стандарти, нормативно-правове регулювання, облікова інформація, керуючий алгоритм.

Рис.: 3. Бібл.: 10.

Рожелюк Вікторія Миколаївна – доктор економічних наук, доцент кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: rozelyk@ukr.net

УДК 657.22:001

Рожелюк В. Н. Алгоритмизация решения проблем гармонизации учёта в Украине с требованиями международных стандартов финансовой отчетности

В статье раскрыты теоретические основы гармонизации бухгалтерского учёта в Украине в соответствии с требованиями международных стандартов бухгалтерского учёта и отчётности в условиях евроинтеграции и всестороннего развития мирового партнерства. Построен управляющий алгоритм, в котором в логической последовательности представлены этапы реализации процесса гармонизации, что позволяет в наиболее оптимальном режиме достичь конечной цели – сформировать унифицированную информационную среду, необходимую для эффективного развития субъектов хозяйствования. Исследованные научно-практический зарубежный опыт и законодательство стали основой для обоснования вывода, что современное развитие бухгалтерского учёта на международном уровне может быть основой для совершенствования его методологических и организационных основ в Украине. На этом основании обобщены позиции по структуре и этапам комплексного подхода к организации бухгалтерского учёта в контексте отечественных реалий, определены этапы реализации такого подхода на практике и осуществлена их формализация с использованием функционального, коэффициентного, матричного и других оптимизационных методов. Предложен перечень этапов осуществления гармонизации бухгалтерского учёта в Украине с международными требованиями.

Ключевые слова: гармонизация, организация учёта, законы, стандарты, нормативно-правовое регулирование, учётная информация, управляющий алгоритм.

Рис.: 3. Библ.: 10.

Рожелюк Виктория Николаевна – доктор экономических наук, доцент кафедры учёта в государственном секторе экономики и сфере услуг, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: rozelyk@ukr.net

UDC 657.22:001

Rozheliuk V. M. The Algorithmic Solution to the Problems of Harmonization of the Accounting in Ukraine According to the Requirements of the International Financial Reporting Standards

The article discloses the theoretical foundations of harmonization of the accounting in Ukraine in accordance with the requirements of the international standards of accounting and reporting in the context of the European integration and the full development of the global partnership. A managing algorithm has been elaborated, in which stages of implementation of the harmonization process are presented in a logical sequence, thus providing the most optimal conditions to reach the ultimate goal of establishing a unified information environment, necessary for the effective development of economic entities. The researched scientific and practical international experience together with legislation provided the basis to justify the conclusion that the contemporary development of accounting at the international level can be the basis for improving its methodological and organisational framework in Ukraine. On this basis, positions on both the structure and the stages of the integrated approach to organization of accounting in the context of domestic realities have been generalized, stages for implementing this approach in practice have been defined, and their formalization using the functional, the ratio, the matrix, and other optimization methods has been implemented. A list of stages for implementation of the harmonization of accounting in Ukraine according to the international requirements has been proposed.

Keywords: harmonization, organization of accounting, laws, standards, legal and regulatory framework, accounting information, managing algorithm.

Fig.: 3. Bibl.: 10.

Rozheliuk Viktoriia M. – D. Sc. (Economics), Associate Professor of the Department of accounting in the public sector and the services sector, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: rozelyk@ukr.net

Україна як європейська держава, що прагне стати членом європейської спільноти, яку створювали країни, що увійшли до неї, зводячи всі сфери життєдіяльності до єдиних норм і стандартів, повинна визнати ці правила. Виходячи з цього, постає завдання розгляду міжнародних стандартів обліку як інструменту

гармонізації обліку в різних країнах і порівняння міжнародних стандартів з національними для дослідження наявності концептуальної єдності.

Теоретико-методологічні концепції розвитку організації бухгалтерського обліку в контексті його реформування, адаптації до міжнародних стандартів, посилен-

ня відповідності до сучасних вимог системи управління, у тому числі шляхом автоматизації, формування нової моделі бухгалтерського обліку, стали основою досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців і практиків.

Впроваджуючи в Україні процеси гармонізації обліку з міжнародними стандартами, важливо усвідомлювати їх принципові особливості. Нечіткість положень міжнародних стандартів, до якої не звикли вітчизняні бухгалтери, пояснюється надзвичайно широким колом осіб, для яких вони призначені, ринковим змістом відносин та їх рекомендаційним характером. Міжнародні стандарти є складними для розуміння. Тому питання переходу на міжнародні стандарти для України залишається дуже проблемним, тож йому присвячено багато праць як прихильників цього процесу, так і противників. Це питання досліджували вітчизняні та зарубіжні дослідники: Г. М. Авраменко [6], Е. Берк [10], В. А. Бірюков [6], Л. Л. Гевлич [2], С. Ф. Голов [3], І. В. Кашуба [9], Е. М. Мерзликіна [6], М. Я. Метьюс [4], Л. К. Нікандрова [6], М. Х. Б. Перера [4], Ю. Н. Снопко [8], Р. М. Циган [9], П. Н. Шаронін [6] та багато інших. Проте, зважаючи на розвиток гармонізаційних процесів і відсутність одностайності у поглядах науковців, це питання потребує подальшого дослідження.

Погляди вчених стосовно цих процесів кардинально різняться. Позитивні наслідки такого напрямку розвитку зазначають М. Я. Метьюс і М. Х. Б. Перера [4, с. 564], вказуючи, що гармонізація дозволить:

- 1) підвищити порівнянність бухгалтерської звітності різних країн;
- 2) активізувати оборот капіталу;
- 3) підвищити загальний методологічний рівень бухгалтерського обліку;
- 4) скоротити витрати на складання бухгалтерської звітності міжнародних корпорацій і спільних підприємств;
- 5) оптимально розподілити світові ресурси.

Підтримуючи таку позицію, Р. М. Циган, І. В. Кашуба [9, с. 146] зазначають, що МСФЗ – це гнучка, динамічна система, яка відіграє позитивну роль у вдосконаленні національного бухгалтерського обліку та фінансової звітності й інтеграції держави у світове співтовариство. Їх впровадження дасть країні змогу істотно покращити вітчизняний облік і звітність, сприятиме його відкритості й зрозумілості для внутрішніх і зовнішніх користувачів інформації, зокрема для іноземних інвесторів та кредиторів.

Ефективним інструментом підвищення прозорості та зрозумілості інформації є міжнародні стандарти фінансової звітності, які висвітлюють діяльність суб'єктів господарювання, створюють достовірну базу для визнання доходів і витрат, оцінки активів і зобов'язань, дають можливість об'єктивно розкривати і віддзеркалювати наявні фінансові ризики у звітуючих суб'єктів, а також порівнювати результати їх діяльності з метою забезпечення адекватної оцінки їх потенціалу.

Разом із тим, проблеми гармонізації бухгалтерського обліку з позиції врахування специфіки діяльності підприємств з переробки сільськогосподарської продук-

ції та відповідного удосконалення структури обліково-аналітичного забезпечення управління шляхом активізації використання організаційних важелів, у тому числі із застосуванням інноваційних техніко-технологічних досягнень, ще не були предметом наукових досліджень.

У зв'язку з процесами переходу на міжнародні стандарти постала проблема, сутність якої полягає в тенденції розподілу бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Наприклад, у фінансовій звітності, складеній за МСФЗ, можуть з'явитися активи, яких у бухгалтерському обліку немає через відсутність первинних документів, що підтверджують право власності на актив. При цьому, хоч актив і не відображено в бухгалтерському обліку, якщо підприємство контролює його, то він повинен бути відображений у його фінансовій звітності, або, навпаки, актив, відображений у бухгалтерському обліку, може не відображатися у фінансовій звітності, наприклад, у зв'язку з тим, що він не приносить економічних вигід. Аналогічні приклади можна навести щодо зобов'язань. Так, відповідно до вимог МСФЗ у фінансовій звітності повинні бути відображені так звані конструктивні зобов'язання, які документально не підтвержені, проте виникли з практики ділового обігу [5].

Однак найбільш парадоксальним треба визнати те, що принципи МСФЗ певною мірою суперечать принципам консерватизму Е. Берка (1729–1797), який висунув три принципи будь-якої організації: 1) традиції; 2) прагматизм; 3) організм (рис. 1).

Таким чином, МСФЗ не відповідає усім переліченим визначальним принципам. Особливо це помітно на прикладі України. Варто підняти питання принципів бухгалтерського обліку, при розробці яких вітчизняні законодавці обрали стратегію запозичення західних відповідників. Проте у практичній реалізації цих принципів у діяльності конкретних суб'єктів господарювання виникають проблеми. Як зазначає Л. Л. Гевлич, у міжнародному обліку існують важливі концептуальні позиції, не регламентовані в Україні. Йдеться про концепції збереження капіталу, особливо важливих з позиції захисту інтересів користувачів звітності при визначенні точки відліку прибутку: тільки надходження активів, що перевищують суми, необхідні для збереження капіталу, можуть вважатися прибутком [2, с. 122].

Проте варто визнати, що міжнародного бухгалтерського обліку як такого в природі не існує, а є ведення обліку підприємствами за прийнятими міжнародними правилами.

Однак, якщо заглибитися в проблеми запровадження міжнародних стандартів в Україні, історичних та ідеологічних відмінностей націй та наявності різних джерел фінансування підприємств національної та західної економік, то постають очевидні принципові недоліки процесу гармонізації в Україні, що фундаментально руйнують організацію історично складеної системи бухгалтерського обліку.

Власне через це у практичній діяльності реалізація даних принципів у діяльності конкретних суб'єктів господарювання наштовхується на певні проблеми. Навіть застосування абсолютно очевидного принципу еди-

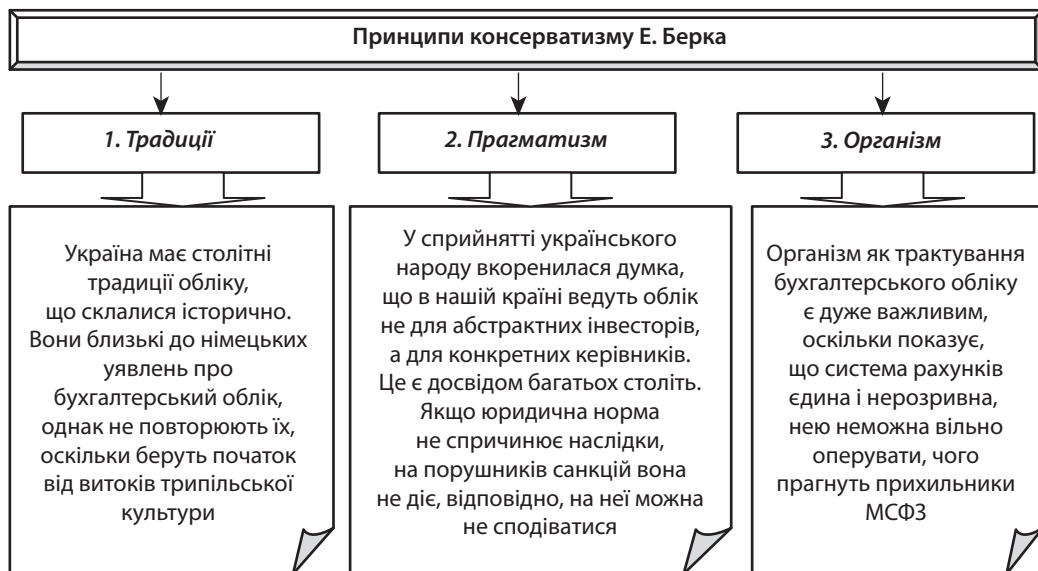

Рис. 1. Невідповідність процесів впровадження МСФЗ принципами консерватизму Е. Берка

Джерело: розроблено автором з урахуванням [10].

ного грошового вимірника не завжди є однозначним у зв'язку із сучасними потребами оцінки таких складових нематеріальних активів, як кадровий потенціал, список клієнтів та інших ключових факторів успіху підприємства [1, с. 122].

Однією з основних причин принципових розбіжностей між П(С)БО і МСФЗ є той факт, що бухгалтерський облік у країнах Заходу протягом багатьох років обслуговував ринкову систему, в якій діяльність підприємств спрямована на отримання прибутку та збагачення їхніх власників, тому і бухгалтерський облік ведеться насамперед в інтересах власників підприємств, акціонерів, а національна система обліку, сформована на засадах командно-адміністративної системи, все ще орієнтована на державу як головного користувача звітності.

Загалом дослідження процесів гармонізації бухгалтерського обліку дає змогу окреслити коло проблем, які при цьому виникають. Для їх вирішення необхідно дотримувати певної послідовності здійснюваних заходів. У зв'язку з цим запропоновано певну поетапність процесу гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні з міжнародними вимогами (рис. 2).

Незважаючи на те, що процес гармонізації бухгалтерського обліку в Україні здійснюється доволі активно, узагальнені етапи дають можливість вирішити низку організаційних питань, які залишилися поза увагою при формуванні загальної стратегії наближення вітчизняної системи бухгалтерського обліку та звітності до міжнародних вимог.

Впроваджуючи в Україні процеси гармонізації обліку, важливо усвідомлювати і принципові відмінності у джерелах фінансування вітчизняних і зарубіжних підприємств. У той час, як у практиці США головними користувачами фінансової звітності підприємства є акціонери, що виступають основними інвесторами, в Україні головним користувачем звітності є держава, на перший

план виходить податкова звітність, а фінансова є швидше формальною. Причиною можуть служити кардинальні відмінності у рівні розвитку фондового ринку.

Проблемним питанням є шлях просування до задекларованої гармонізації. Методи її досягнення в нашій країні надто не досконалі. Однією з причин вважаємо вказівку Міністерства фінансів України скласти звітність за МСФЗ, використовуючи типові форми звітності. Відсутність затверджених форм за МСФЗ передбачає дотримання принципу суттєвості, який реалізується вибором підприємством такого набору показників, який є необхідним для користувача, дає змогу приймати рішення, при цьому не обтяжуючи надлишковою інформацією. Таке рішення Міністерства фінансів, з погляду автора, свідчить про незрілість і неготовність сучасної національної системи обліку відповідати західним ринковим принципам, у зв'язку із залишками адміністративної психології управління, успадкованої від радянського минулого.

Узагальнено етапи, що уможливають вирішення низки організаційних питань, які залишилися поза увагою при формуванні загальної стратегії наближення вітчизняної системи обліку та звітності до міжнародних вимог і дозволяють сформувати керуючий алгоритм, здатний забезпечити найбільш якісну вдосконалену систему, що відповідає вітчизняним особливостям (рис. 3).

На рис. 3 програмний модуль (0) виконує адміністративні функції координації та управління виконання процесів компонентними оптимальної адаптації організації бухгалтерського обліку. Алгоритми популяризації (1) та обґрунтування законодавчого регулювання та суб'єктів обліку (2), підготовки кадрового забезпечення макrorівня (3), формування нормативно-правової та організаційної бази (4), підготовки кадрового забезпечення мікрорівня (5), реалізації (6), подальшого розвитку механізмів удосконалення (7) виконуються пара-

Рис. 2. Етапи гармонізації бухгалтерського обліку в Україні з міжнародними вимогами

Примітка: 1–7 – нумерація етапів запропоновано автором.

тельно в мультипрограмному режимі. Модулі (1.1, 1.2), (2.1–2.3), (3.1–3.4), (4.1–4.3), (5.1–5.3), (6.1) та (7.1, 7.2) виконуються у конвеєрному режимі згідно з їх часовою координацією.

Для реалізації поставленого завдання було обрано мову програмування C++, а середовище програмування C++ Builder 6.0. Перевагами мови програмування C++ є гнучкість використання, інкапсуляція, поліморфізм, структурованість. Великою перевагою є тонкість програмного коду, що дозволяє зменшити затрати процесорного часу. Велику роль при обранні мови програмування відіграла наявність зовнішніх модулів, що забезпечують виконання операцій з великими числами.

З результатами проведеного автором дослідження випливає, що реформа бухгалтерського обліку в Україні є поверхневою, не враховує інтереси різних груп конкретних користувачів фінансової інформації. У цьому полягає її слабкість з точки зору практичної реалізації передбачених заходів. Важливо усвідомлювати, що МСФЗ – не універсальна концепція, а один із варіантів обліку в інтересах фінансових інститутів.

Крім того, виявлено проблему поширення тенденції до відокремлення ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, які завжди базувалися на єдиній фактичній інформації про господарські операції підприємства, виходячи з підтверджених документами даних бухгалтерського обліку.

У сучасних умовах підприємства все ще ведуть облік за національними стандартами, а звітність подають згідно з новими вимогами – за міжнародними, відповідно до процедури трансформації облікових даних. Це стає причиною того, що в даних обліку наявні активи, інформація про які не міститься у звітності, і навпаки, у звітності з'являються активи, не відображені в обліку, що є суттєвою проблемою організації обліку, призначеної для оптимізації облікового процесу [7].

Вітчизняні бухгалтери не готові до сучасних змін. Це стосується насамперед відсутності необхідних знань. Підприємства змушені наймати зовнішніх спеціалістів для формування нової звітності, що супроводжується значними витратами. Проте варто зауважити, що формування фінансової звітності відповідно до МСФЗ вимагає не лише спеціальних знань та додаткової інформації, але

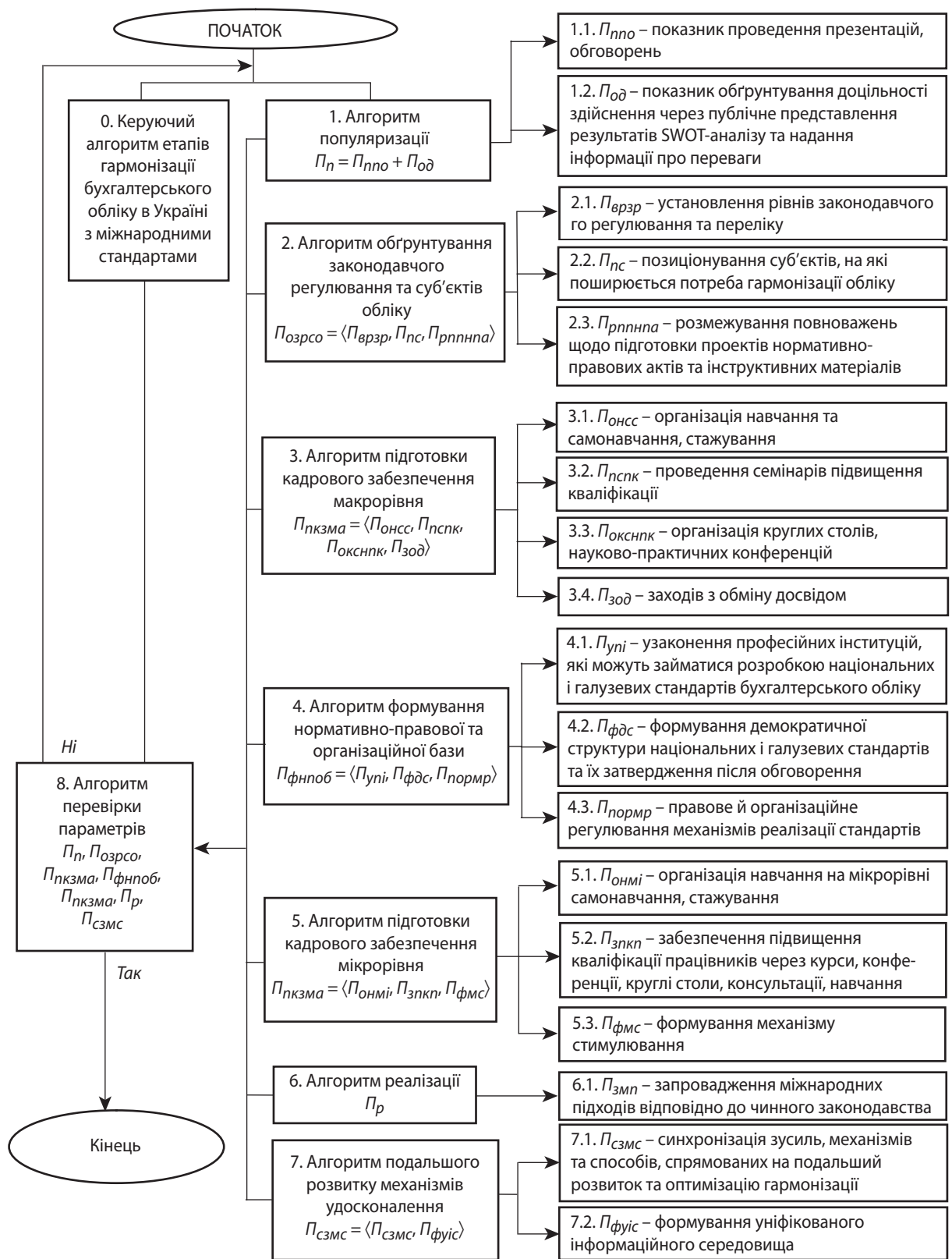

Рис. 3. Керуючий алгоритм гармонізації бухгалтерського обліку в Україні з міжнародними вимогами

Джерело: запропоновано автором.

й особливого світоглядного підходу до складання фінансової звітності, відмінного від традиційного для України.

Аналізуючи програмне забезпечення за видами обліку, варто зазначити, що Фірма 1С застосовує у своїх програмних продуктах термін «управлінський облік»,

проте у випадку системи 1С:Підприємство. Версія 7.7 управлінським називається швидше за все оперативний облік. Втім, у системі 1С: Підприємство. Версія 8.0 застосовується вже власне управлінський облік, необхідний для управління за бюджетами. Виходячи з цього,

розробникам програмного забезпечення доцільно привести використання ними облікової термінології у відповідність до науково обґрунтованої.

ВИСНОВКИ

Таким чином, гармонізація бухгалтерського обліку в Україні відповідно до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку й звітності в умовах євроінтеграції та всебічного розвитку світового партнерства, яка вимагає дотримання структурованої логіки, базується на наукових обґрунтуваннях, зумовила дослідження сутності інтеграції облікових систем і розвиток організації бухгалтерського обліку та її форм, аналіз міжнародного досвіду з питань комплексного підходу до вирішення проблемних аспектів організації бухгалтерського обліку. Це дало автору змогу запропонувати організаційно-методологічні засади його використання для оптимізації організаційних структурних компонентів вітчизняних переробних підприємств, оцінити шляхи, визначити етапи й побудувати керуючий алгоритм гармонізації бухгалтерського обліку в Україні з вимогами міжнародних стандартів, в якому в логічній послідовності представлено етапи реалізації процесу гармонізації для максимальної синхронізації зусиль у досягненні кінцевої мети гармонізації – сформувати уніфіковане інформаційне середовище, необхідне для ефективного розвитку суб'єктів господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Галузіна С. М.** Аспекти підвищення ролі учетно-аналитической информации в системе управления организацией : монографія / С. М. Галузіна. – СПб. : Знание, 2006. – 392 с.
2. **Гевлич Л. Л.** Современное содержание концептуальной основы учета в Украине / Л. Л. Гевлич // *Економічний простір*. – 2008. – № 20/2. – С. 116–123.
3. **Голов С. Ф.** Бухгалтерський облік в Україні: проблеми та рішення / С. Ф. Голов // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 1997. – № 10. – С. 12–23.
4. **Мэтьюс М. Р.** Теория бухгалтерского учета : учебник / М. Р. Мэтьюс, М. Х. Б. Перера / Пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» / IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_014
6. Проблемы гармонизации российской системы бухгалтерского учета и требований МСФО / Е. М. Мерзликina, Г. М. Авраменко, В. А. Бирюков и др. // *Международный бухгалтерский учет*. – 2012. – № 11 (209). – 62 с.
7. **Рожелюк В. М.** Стандартизація та гармонізація обліку в контексті міжнародних та національних стандартів / В. М. Рожелюк // *Інноваційна економіка*. – 2011. – № 4 (23). – С. 105–108.
8. **Снопко Ю. Н.** Международный опыт ведения бухгалтерского учета / Ю. Н. Снопко. – СПб. : Издательский дом «Бизнес-пресса», 2005. – 208 с.
9. **Циган Р. М.** Перспективи переходу України до міжнародних стандартів фінансової звітності / Р. М. Циган, І. В. Кашуба // *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. – 2012. – № 1 (47). – С. 145–147.
10. **Burke, E.** A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful / Edmund Burke / Edited with the introduction and notes by J. T. Boulton. – London : Routledge and Kegan Paul; New York : Columbia University Press, 1958. – 197 p.

REFERENCES

- Burke, E. *Philosophical Enquiry*. Oxford: Blackwell, 1987.
- Gevlich, L. L. "Sovremennoye sodержaniye kontseptualnoy osnovy ucheta v Ukraine" [Contemporary content the conceptual framework of accounting in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 20/2 (2008): 116-123.
- Galuzina, S. M. *Aspekty povysheniya roli uchetho-analiticheskoy informatsii v sisteme upravleniya organizatsiyey* [Aspects of increasing the role of accounting-analytical information in the system of management of the organization]. St. Petersburg: Znaniye, 2006.
- Holov, S. F. "Bukhhalterskiy oblik v Ukraini: problemy ta rishennia" [Accounting in Ukraine: problems and solutions]. *Bukhhalterskiy oblik i audyt*, no. 10 (1997): 12-23.
- "Mizhnarodnyi standart bukhalterskoho obliku 16 «Osnovni zasoby»" [International accounting standard 16 "Fixed assets"]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_014
- Merzlikina, E. M. et al. "Problemy garmonizatsii Rossiyskoy sistemy bukhgalterskogo ucheta i trebovaniy MSFO" [Problems of harmonization of Russian accounting system and IFRS]. *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet*, no. 11 (209) (2012): 62-.
- Metius, M. R., and Perera, M. Kh. *Teoriya bukhgalterskogo ucheta* [Accounting theory]. Moscow: Audit; YUNITI, 1999.
- Rozheliuk, V. M. "Standartyzatsiia ta harmonizatsiia obliku v konteksti mizhnarodnykh ta natsionalnykh standartiv" [Standardization and harmonization of accounting in the context of international and national standards]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 4 (23) (2011): 105-108.
- Snopok, Yu. N. *Mezhdunarodnyy opyt vedeniya bukhgalterskogo ucheta* [International experience of accounting]. St. Petersburg: Biznes-pressa, 2005.
- Tsyhan, R. M., and Kashuba, I. V. "Perspektyvy perekhodu Ukrainy do mizhnarodnykh standartiv finansovoї zvitnosti" [Prospects of Ukraine's transition to international financial reporting standards]. *Visnyk ZHDTU. Seriiia "Ekonomichni nauky"*, no. 1 (47) (2012): 145-147.

ТРАНСПОНУВАННЯ ВИМОГ ДИРЕКТИВИ ЄС № 2013/34/ЄС ДО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

© 2016 МАРЕНИЧ Т. Г.

УДК 657.37

Маренич Т. Г. Транспонування вимог Директиви ЄС № 2013/34/ЄС до національного законодавства України

Метою статті є узагальнення основних відмінностей положень Директиви 2013/34/ЄС, МСФЗ і НП(С)БО та визначення пропозицій для України в частині гармонізації законодавства з питань бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності до норм Європейського Союзу та МСФЗ. Обґрунтовано, що в Україні і надалі буде розширюватися сфера застосування МСФЗ. Узагальнено особливості впровадження МСФЗ у вітчизняну практику. Здійснено критичний аналіз положень Директиви ЄС № 2013/34/ЄС, відзначено її позитивні сторони та дискусійні моменти. Проведено порівняння основних опцій Директиви, МСФЗ і НП(С)БО. Доведено, що прийнята Директива додає ряд розбіжностей з МСФЗ. Зроблено висновок, що імплементація її положень в законодавче поле України вимагає осучаснення діючих П(С)БО в напрямку усунення розбіжностей між НП(С)БО і МСФЗ з урахуванням вимог ЄС.

Ключові слова: директива 2013/34/ЄС, міжнародні стандарти фінансової звітності, положення (стандарти) бухгалтерського обліку, фінансова звітність, імплементація.

Табл.: 2. **Бібл.:** 27.

Маренич Тетяна Григорівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені П. Василенка (вул. Алчевських, 44, Харків, 61002, Україна)

E-mail: oblikua7@gmail.com

УДК 657.37

Маренич Т. Г. Транспонирование требований Директивы ЕС № 2013/34/ЕС к национальному законодательству Украины

Целью статьи является обобщение основных отличий положений Директивы 2013/34/ЕС, МСФО и НП(С)БУ и разработка положений для Украины в области гармонизации законодательства по вопросам бухгалтерского учёта и составления финансовой отчётности к нормам Европейского Союза и МСФО. Обосновано, что в Украине и дальше будет расширяться сфера использования МСФО. Обобщены особенности внедрения МСФО в отечественную практику. Сделан критический анализ положений Директивы ЕС № 2013/34/ЕС, отмечены её позитивные стороны и дискуссионные моменты. Проведено сравнение основных опций Директивы, МСФО и НП(С)БУ. Доказано, что принятая Директива добавляет ряд расхождений с МСФО. Сделан вывод о том, что имплементация её положений в законодательное поле Украины требует осовременивания действующих П(С)БУ в направлении устранения расхождений между НП(С)БУ и МСФО с учётом требований ЕС.

Ключевые слова: директива 2013/34/ЕС, международные стандарты финансовой отчётности, положение (стандарт) бухгалтерского учёта, финансовая отчётность, имплементация.

Табл.: 2. **Библ.:** 27.

Маренич Татьяна Григорьевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры учёта и аудита, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени П. Василенко (ул. Алчевских, 44, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: oblikua7@gmail.com

UDC 657.37

Marenych T. H. Transposition of the Requirements of the EU Directive No. 2013/34/EC to the National Legislation of Ukraine

The article is concerned with a generalization of the main differences between provisions of the Directive 2013/34/EC, the IFRS and the NAS and the development of provisions for the harmonization of Ukrainian legislation on accounting and financial reporting to standards of the European Union and the IFRS. It is substantiated, that Ukraine will continue to expand the use of IFRS. The features of the IFRS implementation into the domestic practice have been generalized. A critical analysis of the provisions of the EC Directive No. 2013/34/EC has been performed, both its positive aspects and its discussion points have been specified. A comparison of the basic options of the EC Directive, the IFRS and the NAS has been carried out. It has been proven that the adopted Directive adds a number of discrepancies with the IFRS. It has been concluded that an implementation of its provisions in the legislative field of Ukraine requires modernizing the existing Provisions (Standards) on Accounting clause towards closing the gap between the NAS and the IFRS, taking into account the requirements of the EU.

Keywords: Directive 2013/34/EC, international financial reporting standards, Provisions (Standards) on Accounting, financial reporting, implementation.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 27.

Marenych Tetyana H. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Accounting and Auditing, Kharkiv P. Vasylenko National Technical University of Agriculture (44 Alchevskykh Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: oblikua7@gmail.com

Бізнес нашої країни знаходиться у процесі трансформації. Залежно від його потреб змінюються вимоги до бухгалтерського обліку, фінансової звітності, професії бухгалтера. Головною метою подальшого реформування бухгалтерського обліку є забезпечення якості фінансової інформації, її прозорості і, як наслідок, підвищення рівня довіри до фінансової звітності вітчизняних підприємств. Досягнення цієї мети збільшить їх інвестиційну привабливість навіть без виходу на фондовий ринок та застосування МСФЗ, що, своєю чергою, буде сприяти прискоренню темпів економічного розвитку суб'єктів господарювання та зростанню добробуту населення. Це стає можливим завдяки належній організації бухгалтерського обліку на підприємствах. Про-

те темпи поширення МСФЗ у світі доводять, що вони сприяють підвищенню прозорості фінансової звітності, поліпшенню її якості, зниженню вартості залученого капіталу, збільшенню інвестицій. Україна в цьому питанні не стоїть осторонь. Трансформація вітчизняної системи бухгалтерського обліку здійснюється в напрямі застосування МСФЗ. При цьому європейський шлях розвитку України передбачає гармонізацію законодавства країни із законодавством Європейського Союзу.

До заходів імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої, яку ратифіковано Верховною Радою України 16 вересня 2014 р. [1], на-

лежить адаптація національного законодавства у сфері бухгалтерського обліку до вимог ЄС. Зокрема, йдеться про Директиву ЄС № 2013/34/ЄС «Щодо річної фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності та пов'язаних з ними звітів окремих типів підприємств», яку Європейський парламент та Рада ЄС ухвалили 26 червня 2013 р. [2]. Тому постає питання про модернізацію існуючої вітчизняної законодавчої бази формування фінансової звітності, яка базуватиметься на нормах цієї Директиви.

Проблемам імплементації законодавства ЄС у сфері бухгалтерського обліку в законодавче поле України присвячені наукові праці багатьох вчених. Серед них варто відзначити С. Голова [3], О. Малишкіна [4], А. Озеран [5], С. Зубілевич [6], Н. Гуру [7]. Автори аналізують положення Директиви № 2013/34/ЄС, виділяють проблемні питання, які можуть виникнути під час її імплементації в національне законодавство з бухгалтерського обліку. Проте вчені не приділяють належної уваги аналізу європейського законодавства у сфері бухгалтерського обліку з точки зору його застосування в Україні з урахуванням особливостей впровадження МСФЗ в нашій країні.

Метою статті є узагальнення основних відмінностей положень Директиви № 2013/34/ЄС, МСФЗ і НП(С)БО та визначення пропозицій для України в частині гармонізації законодавства з питань бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності до норм Європейського Союзу та МСФЗ.

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і фінансової звітності стали частиною національного законодавства ще на початку реформування бухгалтерського обліку, коли були прийняті перші П(С)БО. На сьогодні діє 31 стандарт, який розроблено на основі МСФЗ, хоча вони і не тотожні. У «чистому» вигляді міжнародні стандарти обов'язково почали в Україні застосовувати банки з 01.01.2011 р.; публічні акціонерні товариства, страхові компанії – з 01.01.2012 р.; підприємства, які здійснюють господарську діяльність у сферах надання фінансових послуг, крім страхування і пенсійного забезпечення, а також підприємства, які здійснюють діяльність у сфері недержавного пенсійного забезпечення, – з 01.01.2013 р.; підприємства, які здійснюють допоміжну діяльність у сферах фінансових послуг і страхування, – з 01.01.2014 р.; кредитні спілки, підприємства, які здійснюють діяльність з управління активами, – з 01.01.2015 р. Це свідчить про постійне розширення кола укладачів фінансової звітності за вимогами МСФЗ. Решта підприємств, крім перелічених вище, можуть застосовувати МСФЗ на добровільних засадах.

Запровадження МСФЗ в Україні має свої особливості. Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» для складання фінансової звітності застосовуються міжнародні стандарти фінансової звітності, якщо вони не суперечать цьому Закону та офіційно оприлюднені на веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері бухгалтерського обліку [8]. Водночас Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, за-

тверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 р. № 911-р, передбачає вдосконалення системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні з урахуванням вимог міжнародних стандартів та законодавства Європейського Союзу [9].

На наш погляд, в Україні і надалі буде розширюватися сфера застосування МСФЗ, оскільки це глобальні стандарти, які використовуються в більше, ніж 138 країнах світу [10]. Світовою практикою доведено їх прогресивність і корисність, незважаючи на відмінності в моделях упровадження. Варто зазначити, що ЄС визнав МСФЗ як загальноєвропейські. При цьому прийняття МСФЗ в Європейському Союзі відбувається через процес схвалення. У результаті процесу схвалення дата набуття чинності схвалених МСФЗ часто відрізняється від дати набуття чинності МСФЗ, виданих РМСБО, до того ж, деякі положення окремих стандартів можуть бути виділені [11, с.43].

Україна до 2012 року йшла по шляху адаптації МСФЗ замість повного прийняття. На сьогодні відкритими питаннями залишаються: своєчасність оприлюднення офіційного перекладу актуальних МСФЗ на сайті Міністерства фінансів України; доцільність переходу на застосування МСФЗ інших підприємств; зіставність даних фінансової звітності, підготовленої за НП(С)БО і МСФЗ різними суб'єктами господарювання, тощо.

Директива № 2013/34/ЄС встановлює нові умови складання, подання та оприлюднення фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності, а також новий порядок визнання та оцінки певних видів активів та зобов'язань, доходів та витрат. Критичний аналіз її положень дозволив зробити деякі узагальнення. Для цілей складання, подання та оприлюднення фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності Директивою встановлено нові критерії класифікації підприємств. Держави – члени ЄС можуть встановлювати граничні значення критеріїв, що перевищують значення, передбачені для деяких категорій підприємств Директивою. Проте ці граничні значення не повинні перевищувати встановлених меж (табл. 1).

Критерії поділу підприємств в нашій країні зазначено в Господарському кодексі України [12]. Класифікація підприємств відповідно до ГКУ і Директиви співпадає тільки за одним показником – середньою кількістю працівників. Межі обсягу річного доходу в ГКУ є суттєво завищеними, а критерій «валюта балансу» взагалі не приймається до уваги. Тому встановлення нових порогових значень критеріїв розмежування підприємств за розмірами з метою складання фінансової звітності призведе до зміни діючого порядку ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності на підприємствах.

До речі, за даними статистики (розміри підприємств розраховано за критеріями, визначеними у Господарському кодексі України), великі підприємства займали у середньому за 2010–2013 рр. 0,2% від загальної кількості підприємств, середні – 5,3%, малі – 94,3%, з них мікропідприємства – 79,3%. На великих підприємствах було зайнято 31,6% до загальної кількості зайнятих працівників,

Категорії підприємств та груп відповідно до Директиви № 2013/34/ЄС

Категорія	Критерії (за умови виконання як мінімум двох з трьох зазначених критеріїв)		
	Валюта балансу	Чистий оборот	Середня чисельність працівників, зайнятих протягом фінансового року
Підприємства			
Мікро	До 350 тис. євро	До 700 тис. євро	До 10 осіб
Малі	До 4 млн євро, max 6 млн євро	До 8 млн євро, max 12 млн євро	До 50 осіб
Середні	До 20 млн євро	До 40 млн євро	До 250 осіб
Великі	Понад 20 млн євро	Понад 40 млн євро	Понад 250 осіб
Групи підприємств			
Малі	До 4 млн євро, max 6 млн євро	До 8 млн євро, max 12 млн євро	До 50 осіб
Середні	До 20 млн євро	До 40 млн євро	До 250 осіб
Великі	Понад 20 млн євро	Понад 40 млн євро	Понад 250 осіб

на середніх – 41,5%, малих – 27,0%, з них на мікропідприємствах – 10,4%. Великі підприємства за досліджуваний період забезпечили 42,6% загального обсягу реалізації продукції (товарів, послуг), середні – 41,2%, малі – 16,2%, з них мікропідприємства – 5,2% [13].

Як видно з представлених даних, малі та середні підприємства здійснюють вагомий внесок в економіку країни та подолання безробіття. Тому вони заслуговують на увагу з боку законодавців та регуляторів, у тому числі з питань ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Якщо облік у малих підприємствах регулюється П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» [14], то для середніх підприємств не передбачено іншого порядку організації бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, крім як для великих. У системі МСФЗ для таких підприємств регулювання фінансової звітності здійснюється Міжнародним стандартом фінансової звітності для малих та середніх підприємств (*IFRS for SMEs*) [15]. У Директиві немає посилаць на цей стандарт, проте і відсутня заборона на його застосування в країнах-членах ЄС.

У разі прийняття нової градації підприємств, за розрахунками вітчизняних спеціалістів, кількість великих підприємств збільшиться в шість разів, а малих – на 20%. Відповідно зменшиться кількість середніх і мікропідприємств [16].

Залежно від розміру підприємств у Директиві № 2013/34/ЄС представлено диференціацію вимог до фінансової звітності. Для малих підприємств передбачено можливість складання скорочених балансів і звітів про прибутки та збитки, а для середніх підприємств – скорочених звітів про прибутки та збитки. Регламентується зміст приміток до фінансової звітності стосовно всіх підприємств, додаткове розкриття інформації передбачається для середніх і великих підприємств з державною часткою власності, та окремо для великих підприємств та підприємств з державною часткою власності.

Директивою для всіх підприємств, включаючи суб'єкти суспільного інтересу, встановлено форми

річної фінансової звітності у складі балансу, звіту про прибутки та збитки та приміток до фінансової звітності. При цьому держави – члени ЄС можуть вимагати від підприємств, окрім малих підприємств, включення до річної фінансової звітності інших звітів додатково до перелічених. Звичайно, більшістю практикуючих бухгалтерів різних країн, у тому числі й України, зменшення кількості форм фінансової звітності сприйметься позитивно. Але до цього питання слід підходити зважено і послідовно. Необхідно враховувати потреби у фінансовій інформації груп користувачів, які вже сформувалися, для здійснення ефективного регулювання діяльності суб'єктів господарювання на всіх рівнях управління.

Для всіх категорій підприємств Директивою № 2013/34/ЄС передбачено складання управлінського звіту, який повинен містити достовірний огляд розвитку, ефективності діяльності та стану підприємства, а також опис основних ризиків і невизначеностей, з якими воно стикається. Огляд повинен містити збалансований і комплексний аналіз розвитку, ефективності діяльності та стану підприємства, з урахуванням його розміру та складності його господарської діяльності. Аналіз може містити як фінансові, так і нефінансові ключові показники ефективності, що стосуються конкретного напрямку діяльності, включаючи інформацію стосовно природоохоронних і кадрових питань. Малі підприємства можуть бути звільнені від зобов'язання готувати управлінські звіти, за умови, що вимагатиметься від них надання у примітках до фінансової звітності інформації стосовно придбання підприємством власних акцій. Держави – члени ЄС можуть звільнити малі та середні підприємства від зобов'язання представлення нефінансової інформації.

Підприємства з державною часткою власності, які підпадають під дію законодавства держави-члена і переказні цінні папери яких допущені до торгів на регульованому ринку будь-якої держави-члена (інвестиційні підприємства), повинні надавати у складі управлінського звіту звіт про корпоративне управління. Звіт про корпоративне управління має бути виділений в окремий розділ управлінського звіту або в окремий звіт.

У Директиві визначено вимоги до складання консолідованої фінансової звітності та консолідованого управлінського звіту для материнського підприємства. При цьому малі групи підприємств звільнені від зобов'язання щодо складання такої звітності, за винятком випадків, якщо будь-яке афілійоване підприємство є підприємством з державною часткою власності. А середні групи підприємств можуть не складати зазначені види звітності.

Оприлюднення даних річної фінансової звітності та управлінського звіту має бути здійснено підприємствами протягом строку, який не повинен перевищувати 12 місяців від дати балансу, разом з висновком, наданим офіційним аудитором або аудиторською фірмою. Проте держави – члени ЄС можуть звільнити підприємства від зобов'язання щодо оприлюднення управлінського звіту, якщо копію всього або окремої частини цього звіту можна отримати на першу вимогу і ціна такої копії не перевищує розміру адміністративних витрат на її виготовлення.

Малі підприємства можуть бути звільнені від зобов'язання щодо оприлюднення їхніх звітів про прибутки та збитки та управлінських звітів. Середні підприємства можуть оприлюднювати тільки скорочені баланси. Якщо річна фінансова звітність оприлюднюється не в повному обсязі, у скороченій версії цієї фінансової звітності, то не вимагається додавати аудиторський висновок.

Великі підприємства та всі підприємства з державною часткою власності, що працюють у добувній промисловості або займаються заготівлею лісу в корінних лісах, повинні складати та оприлюднювати звіт про щорічні виплати урядам. Якщо виплата, здійснена одним платежем або декількома пов'язаними платежами, є меншою за 100 тис. євро протягом фінансового року, то вона необов'язково має враховуватися у звіті.

Слід зазначити, що впровадження Директиви в країнах – членах ЄС широко обговорювалося науковцями і громадськістю. За сприяння EFAA (Європейська федерація бухгалтерів і аудиторів для малого та середнього бізнесу) у співпраці з ACCA (Асоціація присяжних сертифікованих бухгалтерів) і NBA (*Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants*) був організований 14.07.2014 р. у Брюсселі круглий стіл «Впровадження нової європейської директиви Accounting: реалізація права вибору» [17]. Дебати показали, що деякі зацікавлені сторони не впевнені в тому, що запропоновані зміни в директиві підвищать якість бухгалтерського обліку або порівнянність фінансової звітності країн-членів ЄС. Стверджувалось, що кращий бухгалтерський облік повинен відповідати критеріям прозорості, ринкової ефективності, порівнянності, актуальності, мінімальних витрат і міжнародної гармонізації. Адаже якість бухгалтерського обліку стимулює економічне зростання в ЄС і робить доступ до фінансування простішим. Зазначалося, що в нову директиву включено не всі питання бухгалтерського обліку; необхідними є зміни до національних законів країн. Були висловлені думки про можливість застосування МСФЗ для малих і середніх підприємств, переваги малого і середнього бізнесу стосовно вимог до підготовки і публікації звітності.

До дискусійних дослідники відносять такі положення Директиви: рекомендаційний характер багатьох положень Директиви, що негативно може вплинути на порівнянність звітності підприємств з різних держав Європи; надмірне спрощення звітності малих і середніх підприємств, що може призвести до нерозкриття необхідної інформації; не розглядаються або недостатньо висвітлені деякі питання бухгалтерського обліку (облік оренди, облік пенсійних зобов'язань; облік резервів і зобов'язань та ін.); щодо можливості використання методу ЛІФО для оцінки запасів; звільнення середніх груп від обов'язку складати консолідовану фінансову звітність; встановлений період оприлюднення звітів (12 місяців), що може зменшити корисність інформації; доцільність змін у складі річної фінансової звітності та ін. [17–19].

З метою приведення норм національного законодавства у сфері бухгалтерського обліку та аудиту у відповідність до вимог згаданої Директиви Кабінет Міністрів України 08.04.2015 р. видав розпорядження № 345-р. [20]. На виконання цього розпорядження Міністерство фінансів України розробило зміни до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [21]. Передбачається внести до Закону такі зміни:

- ✦ доповнити новими термінами, зокрема «витрати», «доходи», «звітний період», «звіт про платежі на користь держави», «звіт про управління», «таксономія фінансової звітності» та «підприємства, що становлять суспільний інтерес»;
- ✦ встановити для цілей бухгалтерського обліку критерії віднесення підприємств до мікропідприємств, малих, середніх та великих підприємств відповідно до положень Директиви ЄС № 2013/34/ЄС;
- ✦ встановити, що підприємства, які здійснюють видобуток корисних копалин загальнодержавного значення, складають фінансову звітність за МСФЗ;
- ✦ поширити Закон на операції з виконання бюджетів та складання фінансової звітності про виконання бюджетів з урахуванням бюджетного законодавства;
- ✦ скоротити перелік обов'язкових реквізитів для первинних документів;
- ✦ уточнити період складання проміжної фінансової звітності з метою забезпечення однозначності у визначенні періоду, за який вона складається;
- ✦ дозволити не складати консолідованої фінансової звітності малим групам, які відповідають критеріям, передбаченим цим законопроектом;
- ✦ удосконалити порядок подання та оприлюднення фінансової звітності, передбачивши її подання підприємствами, що застосовують МСФЗ, в єдиному електронному форматі, а також зобов'язавши підприємства надавати копії фінансової звітності за запитом юридичних та фізичних осіб відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Окремі вітчизняні вчені заявляють, що постійне реформування бухгалтерського обліку в Україні згідно з міжнародними стандартами привело до того, що багато нововведень Директиви в Україні вже запроваджено та значною мірою реалізовано [7]. Дійсно, багато положень національного законодавства, яке розроблялось з урахуванням МСФЗ, не протирічають Директиві № 2013/34/ЄС. Проте, за розрахунками Кузіної Р., рівень збіжності українських стандартів бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів фінансової звітності наближується до 52%, тобто національні стандарти тільки наполовину співпадають з МСФЗ [22, с. 20]. А на думку С. Голова, заходи, що здійснювалися у напрямі адаптації законодавства України у сфері бухгалтерського обліку до нормативних актів ЄС, об-

межувалися лише запровадженням МСФЗ, ігноруючи Директиви ЄС [23, с. 4]. При цьому вчений стверджує, що існує законодавство України обмежує можливість складання та оприлюднення фінансової звітності загального призначення у повній відповідності МСФЗ [23, с. 10], а окремі положення законопроекту протирічають як законодавству ЄС, так і МСФЗ [23, с. 7]. Озеран О. стверджує, що прийняття нової Директиви призвело до додаткових розбіжностей з МСФЗ [5, с. 3]. Отже, можна зробити висновок, що Директива № 2013/34/ЄС і НП(С) БО схожа на МСФЗ, але не те саме, що вимагає подальшого правового регулювання щодо запровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в Україні з урахуванням вимог ЄС (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз основних положень Директиви 2013/34/ЄС, МСФЗ та законодавчих актів України з питань бухгалтерського обліку

Ознака	Директива	МСФЗ	Законодавчі акти України
1	2	3	4
Загальні принципи обліку та складання фінансової звітності, вимоги до фінансової інформації	Безперервність діяльності підприємства; послідовне застосування методів обліку та принципів оцінки кожного фінансового року; обачність; метод нарахування; відповідність даних балансу на початок періоду за кожен фінансовий рік даним балансу на кінець періоду за попередній фінансовий рік; компоненти статей активів та зобов'язань оцінюються окремо; статті активів та зобов'язань або доходів і витрат не підлягають взаємозаліку; статті звіту про прибутки та збитки та статті балансу обліковуються і відображаються відповідно до сутності операції чи угоди, якої вони стосуються; принцип ціни придбання чи собівартості при оцінці статей, що визнаються у фінансовій звітності; визнання, оцінка, представлення розкриття і консолідація необов'язково повинні виконуватися, якщо наслідки їх виконання є несуттєвими; достовірність; об'єктивність	Принцип нарахування; принцип безперервності діяльності; розмежування статей і об'єднання їх різними способами; класифікація елементів фінансових звітів; превалювання сутності над формою; доречність; зрозумілість; правдиве подання; нейтральність; обачність; повнота; зіставність; вартісне обмеження на корисність інформації; суттєвість; послідовність подання інформації; можливість перевірки	Обачність; повне висвітлення; автономність; послідовність; безперервність; нарахування та відповідність доходів і витрат; превалювання сутності над формою; історична (фактична) собівартість; єдиний грошовий вимірник; періодичність; дохідливість; доречність; достовірність; зіставність
Основи оцінки	Ціна придбання, собівартість. Альтернативні методи – переоцінена вартість, справедлива вартість	Теперішня вартість, поточна собівартість, вартість реалізації (погашення), справедлива вартість, історична собівартість	Згідно з МСФЗ
Таксономія балансу та звіту про прибутки та збитки	Установлені форми, дозволено додавати проміжні підсумки і нові статті за умови, що зміст цих нових статей не передбачений жодною зі статей у встановлених формах. Можливо – відступ від форм, якщо це необхідно для подання фінзвітності в електронній формі	Загальні вимоги, настанови щодо структури та мінімальні вимоги щодо змісту	Форми досить деталізовані, містять деякі статті, які не подаються у МСФЗ – звітах, і не мають тих статей, які обов'язкові відповідно до МСФЗ

1	2	3	4
Форма представлення балансу	Горизонтальний і вертикальний	Не визначено формат	Горизонтальний
Форма звіту про прибутки та збитки	За характером витрат і за функціями витрат	За характером витрат і за функціями витрат або собівартістю реалізації	За функцією витрат
Обсяг приміток до фінансової звітності	Чітко регламентується для всіх підприємств, для малих – зменшено. Окремо додаткове розкриття – для середніх і великих підприємств та підприємств з державною часткою власності. Додаткове розкриття – для великих підприємств та підприємств з державною часткою власності	Достатньо деталізовано для всіх підприємств, окремо – розкриття інформації про облікові політики, судження	Деталізовано для всіх підприємств – в НП(С)БО 1, окремо додаткове розкриття – у відповідних П(С)БО
Оцінка товарів і запасів при їх вибутті	Середньозважена ціна; метод «перше надходження – перший видаток» (ФІФО); метод «останнє надходження – перший видаток» (ЛІФО); метод, що відображає загальноприйнятну найкращу практику	Середньозважена собівартість; собівартість запасів «перше надходження – перший видаток» (ФІФО)	Ідентифікована собівартість відповідної одиниці запасів; середньозважена собівартість; собівартість перших за часом надходження запасів (ФІФО); нормативні витрати; ціна продажу
Повний комплект фінансової звітності	Баланс; звіт про прибутки та збитки; примітки до фінансової звітності. Можливо, окрім малих підприємств, включення інших звітів	Звіт про фінансовий стан на кінець періоду; звіт про сукупні доходи за період; звіт про зміни у власному капіталі за період; звіт про рух грошових коштів за період; примітки; звіт про фінансовий стан на початок найбільш давнього порівняльного періоду. Може подаватися окремий звіт про прибутки та збитки перед звітом про сукупні доходи	Баланс (звіт про фінансовий стан) (ф. №1); звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) (ф. №2); звіт про рух грошових коштів (ф. №3 або ф. №3 -н); звіт про власний капітал (ф. №4); примітки до річної фінансової звітності в довільній формі, якщо облік ведеться за МСФЗ
Окремі звіти	Управлінський звіт; звіт про корпоративне управління; звіт про виплати урядам – обов'язкові для деяких підприємств. Чітко регламентовані	Управлінський звіт; екологічний звіт; звіт про додану вартість – можливо. Не входять до сфери застосування МСФЗ	Не передбачено

Оскільки положення Директиви ЄС № 2013/34/ЄС в окремих випадках відмінні від правил міжнародних стандартів фінансової звітності, передбачається, що вітчизняні підприємства, які складають фінансову звітність за МСФЗ, керуватимуться положеннями МСФЗ, як це передбачено Регламентом (ЄС) № 1606/2002 Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу від 19 липня 2002 року, решта підприємств мають застосовувати національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, приведені у відповідність із Директивою ЄС № 2013/34/ЄС після прийняття змін до Закону.

При порівнянні положень Директиви, МСФЗ і НП(С)БО можна виділити найбільш фундаментальні відмінності. У Концептуальній основі фінансової звітності сформульовано важливе правило підтримання балансу між витратами і вигодами: подання фінансової інформації у звітності пов'язане з витратами, і важливо, щоб ці витрати були виправдані вигодами від подання

у звітності такої інформації [24]. Тобто, співвідношення витрати – вигоди розглядається як одна з підстав надання даних у фінансовій звітності. У Директиві дане правило не заперечується. У системі НП(С)БО таке обмеження відсутнє.

Важливою обліковою категорією є поняття суттєвості, якою оперують всі системи. Проте вітчизняні стандарти не передбачають однієї важливої концепції, яка є в системі МСФЗ і Директиві. Міжнародні стандарти фактично не застосовують до несуттєвих статей. Тобто обліковувати статті, які керівництво компанії вважає несуттєвими, можна як завгодно [25, с. 45]. Підприємство не зобов'язано розкривати необхідну за МСФЗ інформацію, якщо стаття несуттєва. Аналогічне положення містить і Директива. В законодавчих актах України немає застереження про те, що стандарти не застосовуються до несуттєвих статей.

На відміну від системи П(С)БО система МСФЗ передбачає можливість невиконання вимог стандартів. Так, у МСБО 1 зазначено: винятково рідко, коли управлінський персонал доходить висновку, що відповідність вимозі МСФЗ може настільки вводити в оману, що це суперечитиме меті фінансової звітності, зазначеній у Концептуальній основі, суб'єкт господарювання повинен відхилитися від такої вимоги так, як це описано у параграфі 20, якщо відповідна регуляторна концептуальна основа вимагає (або іншим чином не забороняє) таке відхилення [26]. Проте МСБО 1 чітко не пояснює, що саме стоїть за ключовими словосполученнями «винятково рідко» і «вводити в оману». Це дає великий простір для суджень. Взагалі в обліку багато питань ґрунтуються на професійному судженні. Це судження треба аргументовано пояснити, щоб переконати в його адекватності аудиторів і користувачів фінансової звітності. А з-поміж останніх тепер важливу роль в Україні відіграють фіскальні органи.

Необхідно враховувати, що системи обліку (МСФЗ, Директива чи П(С)БО) можуть вплинути на показник прибутку підприємства. З 2015 р. оподаткування прибутку вітчизняних підприємств базується на бухгалтерському фінансовому результаті. Підприємства, чий річний дохід не перевищив 20 млн грн, використовують його як об'єкт оподаткування без коригувань. Інші підприємства зобов'язані коригувати бухгалтерський фінансовий результат за окремими статтями доходів і витрат на різниці [27]. Якщо підприємство веде облік за МСФЗ у добровільному порядку, то воно не зобов'язано здійснювати облік за П(С)БО.

ВИСНОВКИ

Головною метою Директиви ЄС № 2013/34/ЄС є зниження адміністративного тягаря стосовно до вимог підготовки і публікації фінансової звітності малих підприємств, а також гармонізація фінансової звітності в державах – членах ЄС. Хоча вона не в повному обсязі виконує поставлені завдання, можна констатувати, що оновлення законодавчої бази формування фінансової звітності всередині ЄС є важливим кроком у подоланні розбіжностей між практиками бухгалтерського обліку європейських країн.

Положення прийнятої Директиви додають ряд розбіжностей з МСФЗ. Своєю чергою, національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку суттєво відрізняються від МСФЗ. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною і ЄС законодавчі акти з питань ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності потребують модернізації, яка має базуватися на нормах цієї Директиви. Необхідним є суттєве осучаснення діючих П(С)БО.

Виконання вимог законодавства ЄС, закріплених у Директиві, в Україні має відбуватися шляхом перенесення в національне законодавство її положень з урахуванням передбачених цією Директивою варіантів вибору щодо застосування чи незастосування окремих її положень стосовно категорій підприємств, форм фінансової звітності, консолідації фінансової звітності та звільнення від консолідації, оприлюднення фінансової

звітності та її аудиту, а також вимог до окремих видів звітності. Імплементация Директиви в законодавче поле України забезпечить усунення розбіжностей між НП(С)БО і МСФЗ з урахуванням вимог цієї Директиви, поліпшить якість і прозорість фінансової звітності, що буде позитивно впливати на активізацію залучення інвестицій, вихід на світові ринки капіталу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами? з іншої сторони» від 16.09.2014 р. № 1678-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>
2. Директива 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язані звіти деяких видів підприємств, що вносить зміни до Директиви 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директив Ради 78/660/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Ffeiti.org.ua%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2015%2F03%2FAccounting_Directive_for_translation_UKR_fin_rev.doc&name=Accounting_Directive_for_translation_UKR_fin_rev.doc&lang=uk&c=575ff1eb666c
3. Голов С. Вдосконалення бухгалтерського обліку і фінансової звітності в Україні в контексті євроінтеграції / С. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 1. – С. 3–17.
4. Малишкін О. Щодо адаптації положень з обліку і звітності в умовах угоди про асоціацію України та ЄС / О. Малишкін // Бухгалтерський облік і аудит. – 2016. – № 2. – С. 12–18.
5. Озеран А. Директива 2013/34/ЄС щодо річної фінансової звітності: дискусійні питання та напрями її імплементатії в нормативну базу України / А. Озеран // Бухгалтерський облік і аудит. – 2015. – № 5. – С. 2–10.
6. Зубілевич С. Облікова Директива ЄС, її вплив на склад і зміст звітів європейських компаній та перспективи для України / С. Зубілевич // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 7. – С. 3–17.
7. Гура Н. Імплементация директиви 2013/34/ЄС в Україні з урахуванням міжнародного досвіду / Н. Гура // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Економіка». – 2015. – № 10 (175). – С. 6–10.
8. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
9. Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 р. № 911-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-p>
10. Pacter, P. IFRS® as global standards: a pocket guide [Electronic resource] / Paul Pacter. – Mode of access : <http://www.ifrs.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/IFRS-as-global-standards-Pocket-Guide-April-2015.pdf>
11. Пасько О. В. Роль національних регуляторів бухгалтерського обліку в сучасному світі / О. В. Пасько // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 3. – С. 38–45.
12. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
13. Статистичний щорічник України за 2013 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 534 с.

14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>

15. Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств (МСФЗ для МСП) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_063

16. Ковальський В. Інтерв'ю із заступником Міністра фінансів Оленою Макієвою: «Директива ЄС і роль бухгалтера у сучасному суспільстві» / В. Ковальський // *Баланс-агро*. – 2015. – № 34 (454). – С. 1–2.

17. ERICA (EUROPEAN RECORDS OF IFRS CONSOLIDATED ACCOUNTS) WORKING GROUP. Directive 2013/34/EU on the annual financial statements – Implementation impacts (consolidated accounts) [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.bde.es/f/webbde/SES/cenbal/colabora/ficheros/Doc2-2-ERICAWG_accountingdirectivesconsolidated_2015_F.pdf

18. EFAA: Implementing the New European Accounting Directive: Making the right choices [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/disc/news/Implementing%20the%20New%20European%20Accounting%20Directive%20report.pdf

19. Дончевски В. Новая директива по бухгалтерскому учету – будет лучше или хуже? / Вадим Дончевски [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rup.ee/rus/bukhgalterskieno-vosti/anonsy/novai-a-direktiva-po-bukhgalterskomu-uchetu-budet-luchshe-ili-kluzhe>

20. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 345-р. «Про схвалення розроблених Міністерством фінансів планів імплементації деяких актів законодавства ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/345-2015-p>

21. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0172.html

22. Кузина Р. П(С)БУ и МСФО: анализ конвергенции / Р. Кузина // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 2015. – № 6. – С. 10–20.

23. Голов С. Нормативні обмеження застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні / С. Голов // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 2016. – № 2. – С. 2–11.

24. Концептуальна основа фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_009

25. Чалий І. Перехід на МСФЗ та податкова оптимізація / І. Чалий // *Бухгалтерія*. – 2015. – № 15 (1158). – С. 44–47.

26. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/929_013

27. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

REFERENCES

Chalyi, I. "Perekhid na MSFZ ta podatkovya optymizatsiia" [The transition to IFRS and tax optimization]. *Bukhhalteriia*, no. 15 (1158) (2015): 44-47.

Donchevski, V. "Novaya direktiva po bukhhalterskomu uchetu – budet luchshe ili kluzhe?" [A new Directive on accounting – will be better or worse?]. <http://rup.ee/rus/bukhgalterskieno-vosti/anonsy/novai-a-direktiva-po-bukhgalterskomu-uchetu-budet-luchshe-ili-kluzhe>

"ERICA (EUROPEAN RECORDS OF IFRS CONSOLIDATED ACCOUNTS) WORKING GROUP. Directive 2013/34/EU on the annual finan-

cial statements – Implementation impacts (consolidated accounts)". http://www.bde.es/f/webbde/SES/cenbal/colabora/ficheros/Doc2-2-ERICAWG_accountingdirectivesconsolidated_2015_F.pdf

"EFAA: Implementing the New European Accounting Directive: Making the right choices". http://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/disc/news/Implementing%20the%20New%20European%20Accounting%20Directive%20report.pdf

Hura, N. "Implementatsiia dyrektyvy 2013" [The implementation of Directive 2013]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Seriia «Ekonomika»*, no. 10 (175) (2015): 6-10.

Holov, S. "Vdoskonalennia bukhhalterskoho obliku i finansovoi zvitnosti v Ukraini v konteksti yevrointehratsii" [Improvement of accounting and financial reporting in Ukraine in the context of European integration]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 1 (2014): 3-17.

Holov, S. "Normatyvni обмеження застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні" [Regulatory restrictions on the application of international financial reporting standards in Ukraine]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 2 (2016): 2-11.

Kovalskyi, V. "Interviu iz zastupnykom Ministra finansiv Olenoiu Makieievou: «Dyrektyva YeS i rol bukhhaltera u suchasnomu suspilstvi»" [Interview with Deputy Finance Minister Olena Makeieva: "the EU Directive and the role of the accountant in modern society"]. *Balans-ahro*, no. 34 (454) (2015): 1-2.

Kuzina, R. "P(S)BU i MSFO: analiz konvergentсии" [P(S)BU and IFRS: analysis of convergence]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 6 (2015): 10-20.

"Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti" [Conceptual framework for financial reporting]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_009

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

[Legal Act of Ukraine] (2013). https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Ffeiti.org.ua%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2015%2F03%2FAccounting_Directive_for_translation_UKR_fin_rev.doc&name=Accounting_Directive_for_translation_UKR_fin_rev.doc&lang=uk&c=575ff1eb666c

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/345-2015-p>

[Legal Act of Ukraine]. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0172.html

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-p>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

"Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti dlia malykh ta serednykh pidpriemstv (MSFZ dlia MSP)" [International financial reporting standard for small and medium enterprises (IFRS for SMEs)]. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_063

Malyskhin, O. "Shchodo adaptatsii polozhen z obliku i zvitnosti v umovakh uhody pro asotsiatsiiu Ukrainy ta YeS" [Adaptation of the regulations on accounting and reporting in terms of the Association agreement between Ukraine and the EU]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 2 (2016): 12-18.

"Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 1 «Podannia finansovoi zvitnosti»" [International accounting standard 1 "Presentation of financial statements"]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/929_013

Ozeran, A. "Dyrektyva 2013" [Directive 2013]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 5 (2015): 2-10.

Pacter, P. "IFRS® as global standards: a pocket guide". <http://www.ifrs.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/IFRS-as-global-standards-Pocket-Guide-April-2015.pdf>

Pasko, O. V. "Rol natsionalnykh rehuliatoriv bukhhalterskoho obliku v suchasnomu svi"ti" [The role of the national regulators of accounting in the modern world]. *Oblik i finansy APK*, no. 3 (2011): 38-45.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014.

Zubilevych, S. "Oblikova Dyrektyva YeS, yii vplyv na sklad i zmist zvitiv yevropeiskykh kompanii ta perspektyvy dlia Ukrainy" [Account the EU Directive, its impact on the structure and content of the reports of European companies and prospects for Ukraine]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 7 (2014): 3-17.

УДК 657.63:658

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СУДЖЕННЯ АУДИТОРА ЩОДО БЕЗПЕРЕРВНОСТІ

© 2016 **ВОІНОВА Т. С., МУЛТАНІВСЬКА Т. В.**

УДК 657.63:658

Воїнова Т. С., Мултанівська Т. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення формування професійного судження аудитора щодо безперервності

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних засад інформаційно-аналітичного забезпечення формування професійного судження аудитора щодо безперервності діяльності та в розробці практичних рекомендацій стосовно взаємодії аудитора з управлінським персоналом. Обґрунтовано та запропоновано авторське визначення поняття, встановлено його склад. Встановлено, що серед основних завдань інформаційно-аналітичного забезпечення аудиту безперервності, крім стандартних процедур обробки інформації, доцільним є виокремлення процедур оцінки ступеню надійності джерела інформації через визначення економічних інтересів, інформаційних потреб та очікувань відповідних суб'єктів управління, які таку інформацію надають. Сформовано сукупність заходів щодо налагодження інформаційної взаємодії аудитора з управлінським персоналом та тими, кого наділено найвищими повноваженнями, для належного забезпечення достатніми та прийнятними аудиторськими доказами процесу формування професійного судження аудитора щодо припущення безперервності діяльності.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення, професійне судження аудитора, безперервність.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 39.

Воїнова Тетяна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Tetiana.Voinova@hneu.net

Мултанівська Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: auditor_tw@mail.ru

УДК 657.63:658

Воїнова Т. С., Мултановская Т. В. Информационно-аналитическое обеспечение формирования профессионального суждения аудитора о непрерывности

Цель статьи состоит в обобщении теоретических основ информационно-аналитического обеспечения формирования профессионального суждения аудитора о непрерывности деятельности и в разработке практических рекомендаций по взаимодействию аудитора с руководством. Обосновано и предложено авторское определение понятия, установлен его состав. Установлено, что в числе основных задач информационно-аналитического обеспечения аудита непрерывности, помимо стандартных процедур обработки информации, целесообразно выделение процедур оценки степени надежности источника информации через определение экономических интересов, информационных потребностей и ожиданий соответствующих субъектов управления, которые такую информацию предоставляют. Сформирована совокупность мероприятий по налаживанию информационного взаимодействия аудитора с руководством и теми, кого наделяют наивысшими полномочиями, для надлежащего обеспечения достаточными и приемлемыми аудиторскими доказательствами процесса формирования профессионального суждения аудитора о допущении непрерывности деятельности.

Ключевые слова: информационно-аналитическое обеспечение, профессиональное суждение аудитора, непрерывность.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Библ.:** 39.

Воїнова Тетяна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Tetiana.Voinova@hneu.net

Мултановская Тетяна Владимировна – кандидат економічних наук, доцент кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: auditor_tw@mail.ru

UDC 657.63:658

Voinova T. S., Multanivska T. V. The Informational-Analytical Support to Formation of the Auditor's Professional Judgment on Continuity

The article is aimed at generalizing the theoretical foundations of the informational-analytical support to formation of the auditor's professional judgment on the continuity of activity and developing the practical recommendations for the auditor's engagement with the management. The author's definition of the concept has been substantiated and proposed, its composition has been determined. It has been found that, as one of the main tasks of the informational-analytical supporting the audit of continuity, in addition to the standard procedures for processing information, can be appropriate to allocate procedures for assessment of the degree of reliability of the information source through the definition of economic interests, information needs, and expectations of relevant management parties that provide such information. A set of measures has been elaborated to promote communication of auditor with management and those endowed with the highest authorities to adequately provide the sufficient and acceptable audit evidences of the process of formation of the auditor's professional judgment on approval for continuity of activity.

Keywords: informational-analytical support, the auditor's professional judgment, continuity.

Fig.: 3. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 39.

Voinova Tetiana S. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Control and Audit, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: Tetiana.Voinova@hneu.net

Multanivska Tetiana V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Control and Audit, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: auditor_tw@mail.ru

Pacter, P. "IFRS® as global standards: a pocket guide". <http://www.ifrs.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/IFRS-as-global-standards-Pocket-Guide-April-2015.pdf>

Pasko, O. V. "Rol natsionalnykh rehuliatoriv bukhhalterskoho obliku v suchasnomu svi"ti" [The role of the national regulators of accounting in the modern world]. *Oblik i finansy APK*, no. 3 (2011): 38-45.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014.

Zubilevych, S. "Oblikova Dyrektyva YeS, yii vplyv na sklad i zmist zvitiv yevropeiskykh kompanii ta perspektyvy dlia Ukrainy" [Account the EU Directive, its impact on the structure and content of the reports of European companies and prospects for Ukraine]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 7 (2014): 3-17.

УДК 657.63:658

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СУДЖЕННЯ АУДИТОРА ЩОДО БЕЗПЕРЕРВНОСТІ

© 2016 ВОІНОВА Т. С., МУЛТАНІВСЬКА Т. В.

УДК 657.63:658

Воїнова Т. С., Мултанівська Т. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення формування професійного судження аудитора щодо безперервності

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних засад інформаційно-аналітичного забезпечення формування професійного судження аудитора щодо безперервності діяльності та в розробці практичних рекомендацій стосовно взаємодії аудитора з управлінським персоналом. Обґрунтовано та запропоновано авторське визначення поняття, встановлено його склад. Встановлено, що серед основних завдань інформаційно-аналітичного забезпечення аудиту безперервності, крім стандартних процедур обробки інформації, доцільним є виокремлення процедур оцінки ступеню надійності джерела інформації через визначення економічних інтересів, інформаційних потреб та очікувань відповідних суб'єктів управління, які таку інформацію надають. Сформовано сукупність заходів щодо налагодження інформаційної взаємодії аудитора з управлінським персоналом та тими, кого наділено найвищими повноваженнями, для належного забезпечення достатніми та прийнятними аудиторськими доказами процесу формування професійного судження аудитора щодо припущення безперервності діяльності.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення, професійне судження аудитора, безперервність.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 39.

Воїнова Тетяна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Tetiana.Voinova@hneu.net

Мултанівська Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: auditor_tw@mail.ru

УДК 657.63:658

Воїнова Т. С., Мултановская Т. В. Информационно-аналитическое обеспечение формирования профессионального суждения аудитора о непрерывности

Цель статьи состоит в обобщении теоретических основ информационно-аналитического обеспечения формирования профессионального суждения аудитора о непрерывности деятельности и в разработке практических рекомендаций по взаимодействию аудитора с руководством. Обосновано и предложено авторское определение понятия, установлен его состав. Установлено, что в числе основных задач информационно-аналитического обеспечения аудита непрерывности, помимо стандартных процедур обработки информации, целесообразно выделение процедур оценки степени надежности источника информации через определение экономических интересов, информационных потребностей и ожиданий соответствующих субъектов управления, которые такую информацию предоставляют. Сформирована совокупность мероприятий по налаживанию информационного взаимодействия аудитора с руководством и теми, кого наделяют наивысшими полномочиями, для надлежащего обеспечения достаточными и приемлемыми аудиторскими доказательствами процесса формирования профессионального суждения аудитора о допущении непрерывности деятельности.

Ключевые слова: информационно-аналитическое обеспечение, профессиональное суждение аудитора, непрерывность.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Библ.:** 39.

Воїнова Тетяна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Tetiana.Voinova@hneu.net

Мултановская Тетяна Владимировна – кандидат економічних наук, доцент кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: auditor_tw@mail.ru

UDC 657.63:658

Voinova T. S., Multanivska T. V. The Informational-Analytical Support to Formation of the Auditor's Professional Judgment on Continuity

The article is aimed at generalizing the theoretical foundations of the informational-analytical support to formation of the auditor's professional judgment on the continuity of activity and developing the practical recommendations for the auditor's engagement with the management. The author's definition of the concept has been substantiated and proposed, its composition has been determined. It has been found that, as one of the main tasks of the informational-analytical supporting the audit of continuity, in addition to the standard procedures for processing information, can be appropriate to allocate procedures for assessment of the degree of reliability of the information source through the definition of economic interests, information needs, and expectations of relevant management parties that provide such information. A set of measures has been elaborated to promote communication of auditor with management and those endowed with the highest authorities to adequately provide the sufficient and acceptable audit evidences of the process of formation of the auditor's professional judgment on approval for continuity of activity.

Keywords: informational-analytical support, the auditor's professional judgment, continuity.

Fig.: 3. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 39.

Voinova Tetiana S. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Control and Audit, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: Tetiana.Voinova@hneu.net

Multanivska Tetiana V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Control and Audit, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: auditor_tw@mail.ru

Основною метою аудиту фінансової звітності, поряд з висловленням думки аудитора щодо її достовірності, є також формування судження відносно безперервності діяльності клієнта, особливо підприємств суспільного значення. Варто зауважити, що в сучасних умовах саме результати оцінки перспектив продовження діяльності підприємства стають найбільш вагомою складовою звіту незалежного аудитора. Усвідомлення необхідності більш глибокої діагностики безперервності діяльності клієнта вітчизняними аудиторами відбулося в період після загострення світової економічної кризи 2008–2009 рр. Це знайшло відображення в досягненні більшого розуміння потреби використання рекомендацій МСА 570 «Безперервність» [1], що, своєю чергою, формує новий погляд на процедурне та інформаційно-аналітичне забезпечення професійного судження аудитора щодо безперервності.

У практиці аудиту отримання аудиторських доказів щодо припущення безперервності діяльності при складанні фінансової звітності, як правило, обмежується застосуванням процедур розрахунку невеликої кількості фінансових показників та не враховує результати аналізу впливу подальших подій на безперервність. Це не дозволяє зробити достатньо обґрунтований висновок відносно всеохоплюваності впливу на фінансову звітність чинників, що викликають сумніви аудитора в можливості подальшої діяльності об'єкта аудиту. Тому дослідження теоретичних засад та узагальнення практичного досвіду застосування аудиторами інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки безперервності діяльності клієнта з аудиту є вельми актуальним.

Окремі питання безперервності діяльності підприємств розглядаються в роботах таких вітчизняних авторів, як Г. Давидов, Р. Костирко, Г. Нашкерська, О. Петрик, І. Пилипенко, К. Редько, В. Сопко. Предметом спеціального дослідження проблема безперервності в аудиті, у тому числі питання інформаційно-аналітичного забезпечення, стала в роботах Белоусової І. М., Дмитренко І. М., Коваленко О. В., Проскуріної Н. М., Сухаревої Л. О., Фоменко В. О., Шерстюк О. П., Шалімової Н. С. У числі зарубіжних авторів слід відмітити таких, як Р. Адамс, А. Аренс, Й. Бетге, Ф. Дефліз, М. Метьюс, Р. Монтгомері, Б. Нідлз, Дж. Робертсон, М. Хірш, Аманжолова Б. А., Бакланова П. В., Бичкова С. М., Горощенко Н. Н., Калінічева Р. В., Краснов В. Д., Кучеренко С. А., Овчиннікова Н. Н., Пятов М. Л., Ремізов Н. А., Сизов Д. В., Соколов Я. В., Шевелев А. Е., Шеремет А. Д. тощо.

Разом з тим, до теперішнього часу дискусійними залишаються питання визначення комплексу аналітичних процедур аудиторської діагностики безперервності відповідно до потреб визначених користувачів, інформаційно-аналітичного забезпечення виконання таких процедур, а також організації взаємодії аудитора з управлінським персоналом в частині повноти інформації щодо безперервності діяльності.

Метою статті є узагальнення теоретичних засад інформаційно-аналітичного забезпечення формування професійного судження аудитора щодо безперервності діяльності та розробка практичних рекомендацій щодо організації взаємодії аудитора з управлінським персоналом.

Для досягнення поставленої мети виконано такі завдання:

- ✦ теоретично обґрунтовано авторське визначення поняття та встановлено склад інформаційно-аналітичного забезпечення формування професійного судження аудитора відносно безперервності діяльності;
- ✦ запропоновано сукупність заходів щодо налагодження інформаційної взаємодії аудитора з управлінським персоналом та тими, кого наділено найвищими повноваженнями, для належного забезпечення достатніми та прийнятними аудиторськими доказами процесу формування професійного судження аудитора щодо припущення безперервності діяльності.

Об'єктом дослідження є інформаційно-аналітичне забезпечення формування професійного судження аудитора щодо безперервності діяльності.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади інформаційно-аналітичного забезпечення аудиту безперервності діяльності.

Професійне судження аудитора, у тому числі відносно припущення безперервності, формується на підставі аудиторських доказів. Під аудиторськими доказами розуміється «інформація, що використовує аудитор під час формулювання висновків, на яких ґрунтується аудиторська думка» [1, с. 408], тобто питання визначення складу інформації та джерел її отримання є одним із ключових складових аудиторського процесу.

Закон України «Про інформацію» визначає інформацію як «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [2]. Усе більший обсяг інформації в умовах застосування сучасних інформаційних технологій формується і зберігається саме в електронному вигляді, що змінює підходи до інформаційно-аналітичного забезпечення аудиту.

Загалом поняття «забезпечення» трактується як дія, а також як те, що забезпечує що-небудь [3, с. 577]. Одним із найважливіших видів забезпечень є інформаційне забезпечення. Дослідження сутності та змісту інформаційного забезпечення в останні роки відбувається в контексті впровадження інформаційних систем та застосування інформаційних технологій (табл. 1).

Як показано в табл. 1, трактування інформаційного забезпечення найчастіше пов'язується з поняттям «бази даних», яке використовується в теорії інформаційних систем [4–8]. Водночас привертає увагу розгляд інформаційного забезпечення як створення інформаційних умов функціонування системи [7] та як процесу задоволення потреб користувачів в інформації [8]. Такий підхід представляється доцільним й для формування визначення інформаційного забезпечення аудиту.

Аналіз спеціальної літератури з аудиту показав, що, незважаючи на достатньо тривалий період досліджень, сутність інформаційного забезпечення аудиту трактується неоднозначно (табл. 2).

Як показано в табл. 2, поширеними в теорії аудиту трактуваннями інформаційного забезпечення є визна-

Трактування сутності інформаційного забезпечення в спеціальній літературі

Джерело	Визначення	Головна ознака
Економічна енциклопедія [4]	«Інформаційне забезпечення – наявність інформації, необхідної для управління економічними процесами, що містяться у базах даних інформаційних систем»	Бази даних
Якімова О. Ю. [5, с. 3]	«Інформаційне забезпечення являє собою сукупність бази даних і системи управління базою даних, системи вхідної і вихідної інформації, а також уніфіковану систему документації. Інформаційне забезпечення включає в себе всю економічну інформацію підприємства, способи її подання, зберігання перетворення. Інформаційне забезпечення організовується на основі технічного та програмного забезпечення та є по відношенню до них забезпеченням більш високого рівня»	
Экономический словарь [6]	«Інформаційне забезпечення – 1) забезпечення фактичними даними управлінських структур; 2) використання інформаційних даних для автоматизованих систем управління»	Інформаційні дані
Економічна енциклопедія [7]	«Забезпечення інформаційне – створення інформаційних умов функціонування системи, забезпечення необхідною інформацією, включення в систему засобів пошуку, отримання, збереження, нагромадження, передачі, обробки інформації, організація банків даних»	Створення інформаційних умов
Макарчук О. Г. [8]	«Інформаційне забезпечення – це, насамперед, процес задоволення потреб користувачів у інформації, необхідній для обґрунтування і прийняття стратегічних рішень»	Процес

Таблиця 2

Трактування сутності інформаційного забезпечення аудиту в спеціальній літературі

Джерело	Визначення	Головна ознака
Андреев В. Д. [9, с. 234]	«Цілеспрямована робота по збору інформації, її реєстрації, передачі, обробці, узагальненню, зберіганню та пошуку суб'єктами контролю з метою використання її для потреб управління»	Цілеспрямована робота суб'єкта контролю
Шидловська М. С. [10, с. 81]	«Цілеспрямована робота по збору інформації, її реєстрації, передачі, обробці, узагальненню, зберіганню і використанню»	
Пантелеев В. П. [11, с. 158]	«Цілеспрямована робота по збору інформації, її реєстрації, передаванню, обробці, узагальненню, зберіганню та пошуку суб'єктами контролю з метою використання для управління»	
Корицька О. І. [12]	«Інформаційне забезпечення аудиту повинно формуватися за принципами цілісності інформації, адекватності, гнучкості, адаптивності, стандартизації та уніфікації, можливості зіставлення та перевірки створених баз даних»	Бази даних
Рудницький В. С. [13]	«Під інформаційним забезпеченням аудиту розуміють певним чином упорядковану сукупність інформації, яку формують і використовують на різних стадіях процесу аудиту»	Упорядкована сукупність інформації
Артюх О. В. [14]	«Під інформаційним забезпеченням аудиту управлінської діяльності можна розуміти певним чином упорядковану сукупність інформації, яка формується і використовується на різних стадіях процесу аудиту»	
Петрик О. А., Савченко В. Я., Свідерський Д. Є. [15, с. 87]	«Систематизована сукупність достатньої та доречної інформації, яка може бути використана в процесі аудиту для досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань»	Систематизована сукупність інформації

чення його як цілеспрямованої роботи суб'єкта контролю з інформацією [9; 10; 11], бази даних [12], упорядкованої [13; 14] або систематизованої [15] сукупності інформації.

На думку авторів, при визначенні поняття «інформаційне забезпечення аудиту» необхідно, перш за все, виходити з розуміння його як певних дій суб'єкта аудиту (аудитора) відносно визначення необхідної інформації, організації її збору, обробки, реєстрації, узагальнення,

зберігання, передачі з метою використання в якості аудиторських доказів для формулювання висновків з різних питань в аудиторському процесі.

Разом з тим, варто зазначити, що коли йдеться про основу формування судження аудитора відносно дотримання припущення безперервності, названих дій вже недостатньо, оскільки виникає потреба в новому знанні, а відповідно й більш високому рівні опрацювання накопиченої та систематизованої інформації. У зв'язку

з цим доцільним представляється застосування терміна «інформаційно-аналітичне забезпечення формування професійного судження відносно безперервності».

Термін «інформаційно-аналітичне забезпечення» протягом останнього десятиріччя набув досить широкого використання в різних сферах суспільного життя, проте єдиний підхід до його трактування дотепер не склався (табл. 3).

Як показано в табл. 3, діапазон позицій науковців стосовно головної ознаки, що розкриває сутність інформаційно-аналітичного забезпечення, є досить широким. Так, на думку авторів, визначення даного поняття як складової державного управління [19] характеризує його як елемент системи, але не дає уявлення про зміст здійснюваних дій. Разом з тим, слід погодитись із висновком щодо спрямованості на збільшення рівня узагальнення фактів, що й відображає відмінність від

суто інформаційного забезпечення. Така відмінність не розкривається у визначеннях [16; 20; 21–24], але вони містять вказівку на спосіб досягнення мети.

Необхідно підкреслити, що виникнення поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення» пов'язують із розвитком автоматизованих систем управління [16, с. 100], використання яких дозволяє оптимізувати організацію «інформаційних масивів баз даних і знань» [16, с. 96]. У цьому контексті заслуговує на увагу характеристика інформаційно-аналітичного забезпечення як «процесу створення оптимальних умов задля задоволення інформаційних потреб» [17; 18]. Крім того, важливим уявляється виокремлення Ковалем Р. А. двох взаємопов'язаних елементів (інформаційний та аналітичний), які в сукупності й представляють собою інформаційно-аналітичне забезпечення, що здійснюється в два етапи: перший – відносно самостійна діяльність «спеціально підготовлених фахівців, зайнятих пошу-

Таблиця 3

Трактування поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення»

Джерело	Визначення	Головна ознака
Коваль Р. А. [17, с. 225], Чечетова Н. Ф., Лелюк Н. Є. [18, с. 164]	«Процес створення оптимальних умов задля задоволення інформаційних потреб та реалізації посадових обов'язків органів державної влади на основі формування та використання інформаційних ресурсів. Метою інформаційно-аналітичного забезпечення державних органів виконавчої влади є створення умов для прийняття ефективних державних управлінських рішень»	Процес створення оптимальних умов задля задоволення інформаційних потреб
Пугач А. О. [19]	«Є складовою державного управління, яке покликане збільшити рівень узагальнення фактів, обґрунтованість рекомендацій, якість інформаційної продукції суб'єктів управління, а також, викривати довгострокові тенденції розвитку суспільства та держави»	Складова державного управління
Савченко І. М., Ягупов В. В. [20]	«Система інформаційно-аналітичних заходів, яка спрямована на задоволення інформаційних потреб користувачів інформації шляхом її підготовки та доведення до споживачів»	Система інформаційно-аналітичних заходів
Жадько К. С. [16, с. 96]	«Комплекс організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, засобів та методів, котрі забезпечують у процесі управління і функціонування системи інформаційні зв'язки її елементів (суб'єктів і об'єктів) шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань»	Комплекс заходів, засобів та методів
Телешун С. О. [21, с. 5]	«Сукупність технологій, методів збору та обробки інформації, що характеризує об'єкт управлінського впливу (соціальні, політичні, економічні та інші процеси), специфічних прийомів їхньої діагностики, аналізу та синтезу, а також оцінки наслідків прийняття різних варіантів політичних рішень»	Сукупність технологій методів збору та обробки інформації
Н. Химиця, І. Майхрович [22]	«Сукупність організаційних, методичних і інтелектуальних видів діяльності зі збору, систематизації, аналізу, збереження й використання даних про працівників організації або про тих, які готуються до вступних випробувань на роботу; про оцінку кадрових процесів у галузі та на регіональному ринку праці»	Сукупність організаційних, методичних і інтелектуальних видів діяльності
Демідов А. А., Захаров Ю. Н. [23, с. 8]	«ґрунтується на аналізі предметних областей регіонального управління і виділення пріоритетних програмно-цільових установок»	Аналіз предметних областей управління
Мартінова Л. В. [24, с. 5]	«Основною метою підсистеми інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємств АПК в контексті управління ризиками є усунення або попередження ситуацій невизначеності відносно розвитку подій, які відбуваються в зовнішньому економічному середовищі, та пов'язаних з ними можливих ризиків шляхом збору інформації, її аналізу, а також прийняття на основі результатів проведеного аналізу рішень, що стосуються вибору тих чи інших методів управління ризиками»	Збір інформації, її аналіз, а також прийняття на основі результатів проведеного аналізу рішень

ком, відбором, обробкою, накопиченням, узагальненням і збереженням інформаційних одиниць; другий – «... виробництво спеціально підготовленими фахівцями на підставі наявних інформаційних одиниць і складних розумових процесів нового знання щодо явища або події, що вивчається» [17]. Цю ідею в цілому підтримує й Жадько К. С., зазначаючи, що «аналітичне забезпечення деталізує дані інформаційного забезпечення від документа до розрахунку інтегральних показників звітів [16, с. 96]. Він також визначає основні завдання інформаційно-аналітичного забезпечення моніторингу, діагностики і контролю діяльності підприємств звітів, в число яких включена «аналітична обробка інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень» [16, с. 97]. Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення представляє собою процес, результатом якого є отримання нового знання про об'єкт дослідження, використання якого дозволяє підвищити рівень обґрунтованості висновків й відповідно управлінських рішень.

При здійсненні аудиторської діагностики дотримання припущення безперервності методи, способи та технології обробки інформації застосовуються в певній послідовності, яка обумовлена необхідністю дотримання вимог МСА 570 «Безперервність» [1]. На аналітичному етапі відбувається якісна зміна наявної інформації: за результатами виконання комплексу аналітичних процедур аудитор продукує нову інформацію відносно об'єктивності оцінки управлінським персоналом дотримання принципу безперервності при складанні фінансової звітності. Тому прийнятним для характеристики інформаційно-аналітичного забезпечення аудиторської діагностики безперервності представляється пропонування [17; 18] та розгляд його як процесу створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб відповідних суб'єктів, якими при проведенні аудиту безперервності є найбільш кваліфіковані аудитори, уповноважені робити висновки і приймати рішення щодо типу аудиторської думки з урахуванням результатів діагностики припущення безперервності.

Інформаційно-аналітичне забезпечення аудиторської діагностики безперервності, на думку авторів, слід відрізнити від інформаційно-аналітичного забезпечення діагностики діяльності підприємства, здійснюваної іншими суб'єктами для інших цілей (наприклад, управлінським персоналом підприємства для розробки заходів щодо підвищення фінансової стійкості).

Аналіз робіт, в яких розглядається проблема аудиторської діагностики безперервності діяльності [25–33] показав, що науковці значну увагу приділяють організаційному, методичному й ресурсному її забезпеченню. Як один із основних ресурсів розглядається інформація, з якої аудитор відбирає достатні й прийнятні в конкретних умовах аудиторські докази. Разом з тим, слід відмітити, що в роботах використовується переважно термін «інформаційне забезпечення».

Так, Аманжолова Б. А. та Овчіннікова Н. Н. [25] запропонували авторський підхід до формування інформаційного забезпечення аудиту безперервності діяльності організацій споживчої кооперації та рекомендації щодо

вдосконалення аналітичних процедур, необхідних для її оцінки. Крім загального інформаційного забезпечення аудиту безперервності, вони виокремлюють механізм формування інформаційного масиву для забезпечення відомостями про вплив оціночних значень на показники, що характеризують безперервність діяльності [25, с. 219]. Тому можна зауважити, що мова йдеться саме про загальну інформаційну та аналітичну складові, а відтак – про інформаційно-аналітичне забезпечення аудиту безперервності.

Питання оцінки дотримання принципу безперервності з позиції внутрішнього аудиту розглянула Горощенко Н. М. Разом з тим, на думку авторів, вона необґрунтовано розширює повноваження внутрішніх аудиторів, яким надаються не властиві внутрішньому аудиту функції [26, с. 8–9]. Цей висновок підтверджує й позиція Каменської Т. О. щодо покладення на службу внутрішнього аудиту виконання періодичної оцінки «адекватності процесів планування безперервності діяльності» [27, с. 226] та надання гарантії того, що такий план є актуальним і дієвим, проте внутрішні аудитори не повинні бути ні розробниками ні виконавцями такого плану [27, с. 236]. Впровадження такого підходу не тільки сприятиме вдосконаленню системи внутрішнього контролю підприємства, й, відповідно, зростанню рівня обґрунтованості оцінки дотримання принципу безперервності управлінський персоналом, але й надійності інформаційної бази, яка використовується зовнішнім аудитором.

Дмитренко І. М. та Белоусова І. М. також використовують термін «інформаційне забезпечення» [28; 29] й трактують його як «належно упорядковану сукупність економічної інформації, що формується і використовується аудитором на різних стадіях діагностики безперервності діяльності ПАТ» [29, с. 103]. Для цілей нашого дослідження важливим є висновок [29] відносно визнання тези щодо формування сукупності інформації аудитором. Разом з тим, сама сукупність економічної інформації – це інформаційна база [34], а інформаційне забезпечення варто розглядати як процес формування інформаційної бази аудиту безперервності. Налагодження інформаційної взаємодії між аудиторською фірмою та клієнтом здійснюється на основі ідентифікації інформаційних потоків. Дмитренко І. М. та Белоусова І. М. розглядають рух інформаційних потоків під час аудиторської діагностики безперервності в загальному вигляді. Для потреб аудиторських фірм зміст кожного з потоків необхідно деталізувати. Також варто враховувати зміни, які відбуваються після дати балансу до дати аудиторського висновку.

Проскуріна Н. М. на основі структурування процесу підготовки професійного судження відносно безперервності шляхом виокремлення видів залежностей (питання аудиторської оцінки принципу «діючого підприємства» – джерела інформації – процедури аудиту безперервності) [30, с. 396–400] визначила мету аудиту безперервності як одержання відповідної інформації [30, с. 400; 31, с. 146]. Безумовно, такий підхід конкретизує положення МСА 570 «Безперервність» [1] і дозволяє

зрозуміти важливість інформаційного забезпечення аудиторського процесу в частині питань безперервності. Заслугує на увагу і висновок щодо необхідності аналітичного інструментарію (методи кількісного та якісного аналізу) виконання аналітичних процедур [30, с. 400]. Проте, слід зазначити, що сам склад аналітичного інструментарію розглядається автором у загальному вигляді.

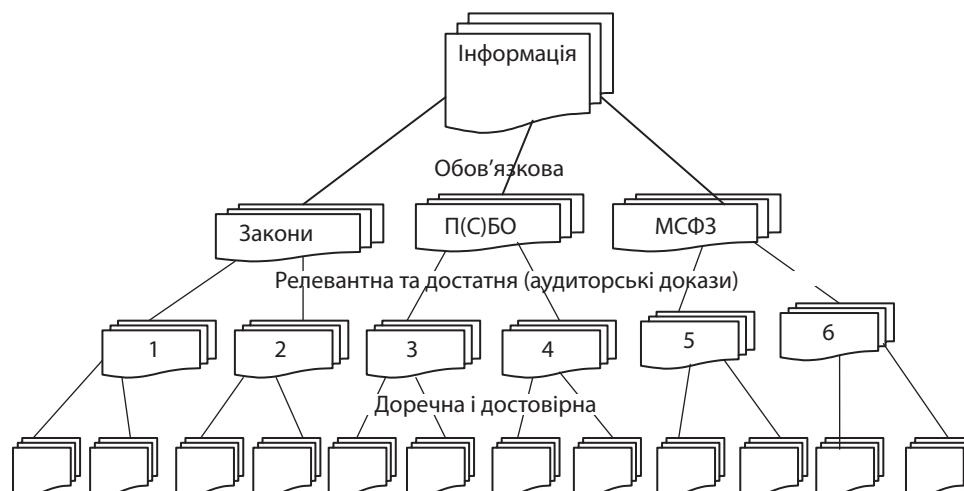
Дискусійним представляється пропонування Бакланової П. В. щодо доцільності проведення в процесі аудиту фінансової звітності разом з фінансовим аналізом оцінки ефективності менеджменту клієнта як інструмента беззаперечної ідентифікації організацій, для яких невизначеність є всеохоплюючою, й відповідної модифікації аудиторської думки [32, с. 13]. У цілому, такий підхід не суперечить положенням теорії економічної діагностики й може бути прийнятним при виконанні погоджених процедур (Міжнародний стандарт супутніх послуг 4400 «Завдання з виконання погоджених процедур стосовно фінансової інформації» [35]), коли аудитор має більше часу, а також показаний при аудит-консалтингу та аудит-контролінгу [33, с. 1]. Певний сумнів викликає й твердження автора про можливість при цьому зменшення трудомісткості аудиту. Досвід аудиторської діяльності показує, що при загальному аудиті фінансової звітності вітчизняний аудитор, як правило, суттєво обмежений в часі та має дотримуватись вимог МСА, які не враховують потребу здійснення процедур оцінки ефективності менеджменту. Крім того, особливістю інформаційно-аналітичного забезпечення аудиту при дослідженні припущення безперервності є отримання відповідей на запити, у тому числі й відносно ефективності менеджменту, від управлінського персоналу та від тих, кого наділено найвищими повноваженнями.

Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення формування професійного судження відносно безперервності – це процес створення оптимальних передумов для задоволення інформаційних потреб аудитора щодо здійснення діагностики та оцінки діяльності клієнта та обґрунтування його професійної думки

на основі залучення та використання інформаційних ресурсів і визначення аналітичного інструментарію. Таке трактування дозволяє підкреслити основну мету інформаційно-аналітичного забезпечення, яка, на думку авторів, полягає у створенні інформаційно-аналітичного середовища як основи для отримання належних та достатніх аудиторських доказів для оцінки достовірності твердження управлінського персоналу в частині безперервності діяльності, та визначити параметри інформаційно-аналітичного забезпечення аудиту безперервності (рис. 1).

Як показано на рис. 1, основними параметрами інформаційно-аналітичного забезпечення аудиту безперервності є доречність і достовірність інформації, релевантність і достатність, відповідність вимогам регламентуючих документів. Джерела інформації є досить різноманітними. У зв'язку з цим в числі основних завдань інформаційно-аналітичного забезпечення аудиту безперервності, крім стандартних процедур обробки інформації, доцільним є виокремлення процедур оцінки ступеню надійності джерела інформації через визначення економічних інтересів, інформаційних потреб та очікувань відповідних суб'єктів управління, які таку інформацію надають.

Дмитренко І. М. та Белоусова І. М. [29, с. 19–22], спираючись на підхід вперше запропонований Б. Нідлзом, Х. Андерсеном, Д. Колдуеллом (суть полягає в об'єднанні зовнішніх користувачів в групи користувачів з прямим і непрямим фінансовим інтересом) [36] та поглиблений Бичковою С. М., Соколовим Я. В., Швець В. Г. [37; 38] (у складі зовнішніх користувачів додатково виділили третю групу – користувачів без фінансового інтересу), визначили напрямки використання результатів аудиторської діагностики безперервності діяльності відповідно до інформаційних потреб користувачів фінансової звітності. Загалом, визнаючи доцільність такого підходу, все ж потрібно зауважити, що, по-перше, висновки поширюються розробниками [29] лише на

1. Фінансова звітність. 2. Запевнення управлінського персоналу. 3. Підтвердження управлінського персоналу. 4. Головна книга. 5. Бізнес-плани. 6. Стратегія розвитку підприємства.

Рис. 1. Параметри інформаційно-аналітичного забезпечення аудиту безперервності

підприємства харчової промисловості, а, по-друге, аудиторю варто знати й розуміти не тільки мету й напрямки використання різними категоріями користувачів отриманої інформації щодо безперервності діяльності, але й їх очікування від аудиту безперервності та згідно з цим знанням оцінювати інформацію, яка надходить від користувачів з різними очікуваннями.

Урахування значного впливу досягнення аудитором розуміння інформаційних потреб користувачів на досягнення взаєморозуміння з управлінським персоналом клієнта та, за потреби, з тими, кого наділено найвищими повноваженнями, щодо умов завдання з аудиту, дозволило авторам визначити очікування різних категорій користувачів інформації про безперервність діяльності підприємства, показати їх взаємозв'язок з інформаційними потребами при аудиті фінансової звітності (табл. 4).

Розуміння аудитором зазначених очікувань користувачів інформації про безперервність та врахування об'єктивно існуючого внаслідок притаманних аудиту обмежень «розриву в очікуваннях», дозволить йому правильно визначитись з вибором джерел інформації, аудиторських процедур та найбільш раціональної послідовності їх виконання в аудиторському процесі, уникнути непорозумін з клієнтом при представленні йому результатів аудиту, у тому числі з питання аудиторської діагностики безперервності діяльності, зберегти власну ділову репутацію в ситуації, коли діагностована аудито-

ром фінансова неспроможність клієнта приймає незворотний характер.

Крім того, варто враховувати поведінкові аспекти управлінського персоналу, які на даний час достатньою мірою описані у фінансовому менеджменті й певною мірою в теорії економічної безпеки підприємства. В теорії аудиту увагу до цієї проблеми привернула Шалімова Н. С., розглянувши вплив на розвиток аудиту розробок в сфері моделі людини та конфлікту інтересів [39]. Разом з тим, в аудиті проблема «розриву очікувань» та конфлікту інтересів вивчається переважно з точки зору задоволення інформаційних потреб користувачів. Аналіз практики аудиту безперервності показує існування потреби в більш глибокому дослідженні питання економічних інтересів та поведінки зацікавлених осіб в контексті якісного інформаційно-аналітичного забезпечення аудиторського процесу.

Узагальнення сутнісних характеристик і факторів впливу на інформаційно-аналітичне забезпечення аудиту безперервності дозволяє виокремити його складові (рис. 2).

Як показано на рис. 2, інформаційно-аналітичне забезпечення аудиту безперервності здійснюється аудитором на основі попереднього визначення та врахування економічних інтересів різних категорій користувачів фінансової звітності щодо дотримання принципу безперервності, пов'язаних з ними інформаційних потреб, очікувань та поведінкових аспектів, а також цілей аудитора відповідно до положень МСА 570.

Таблиця 4

Інформаційні потреби користувачів щодо дотримання принципу безперервності діяльності при аудиті фінансової звітності

Користувачі інформації	Інформаційні потреби	Очікування від аудиту безперервності
Власники	Фінансові результати діяльності та фінансовий стан підприємства	Обґрунтована впевненість щодо збереження інвестованого капіталу та прибутковості в майбутньому
Інвестори	Фінансові результати діяльності та рентабельність	Обґрунтована впевненість, що підприємство продовжуватиме ведення бізнесу в передбачуваному майбутньому, не має наміру ліквідуватися та не має ознак банкрутства
Управлінський персонал	Фінансова стійкість та прибутковість, інвестиційна привабливість підприємства	Обґрунтована впевненість щодо відображення у фінансовій звітності показників власного капіталу, довгострокових інвестицій, довгострокових та короткострокових зобов'язань
Працівники	Збереження робочих місць, дотримання соціальних гарантій, здійснення соціального страхування	Стабільність та прибутковість роботодавця
Займодавці	Платоспроможність, майновий стан	Обґрунтована впевненість, що підприємство збереже платоспроможність
Постачальники, підрядники	Платоспроможність, збереження ділових контактів	Обґрунтована впевненість, що підприємство збереже платоспроможність
Покупці	Фінансовий стан та фінансова стійкість	Обґрунтована впевненість, що фінансовий стан дозволяє продовжити постачання товарів (продукції)
Фіскальні органи	Платоспроможність	Обґрунтована впевненість, що фінансовий стан дозволяє вчасно виконувати фінансові зобов'язання перед державою
Органи державної влади	Загальний вплив діяльності підприємства на добробут, соціальну стабільність, стан навколишнього середовища	Обґрунтована впевненість щодо фінансового стану

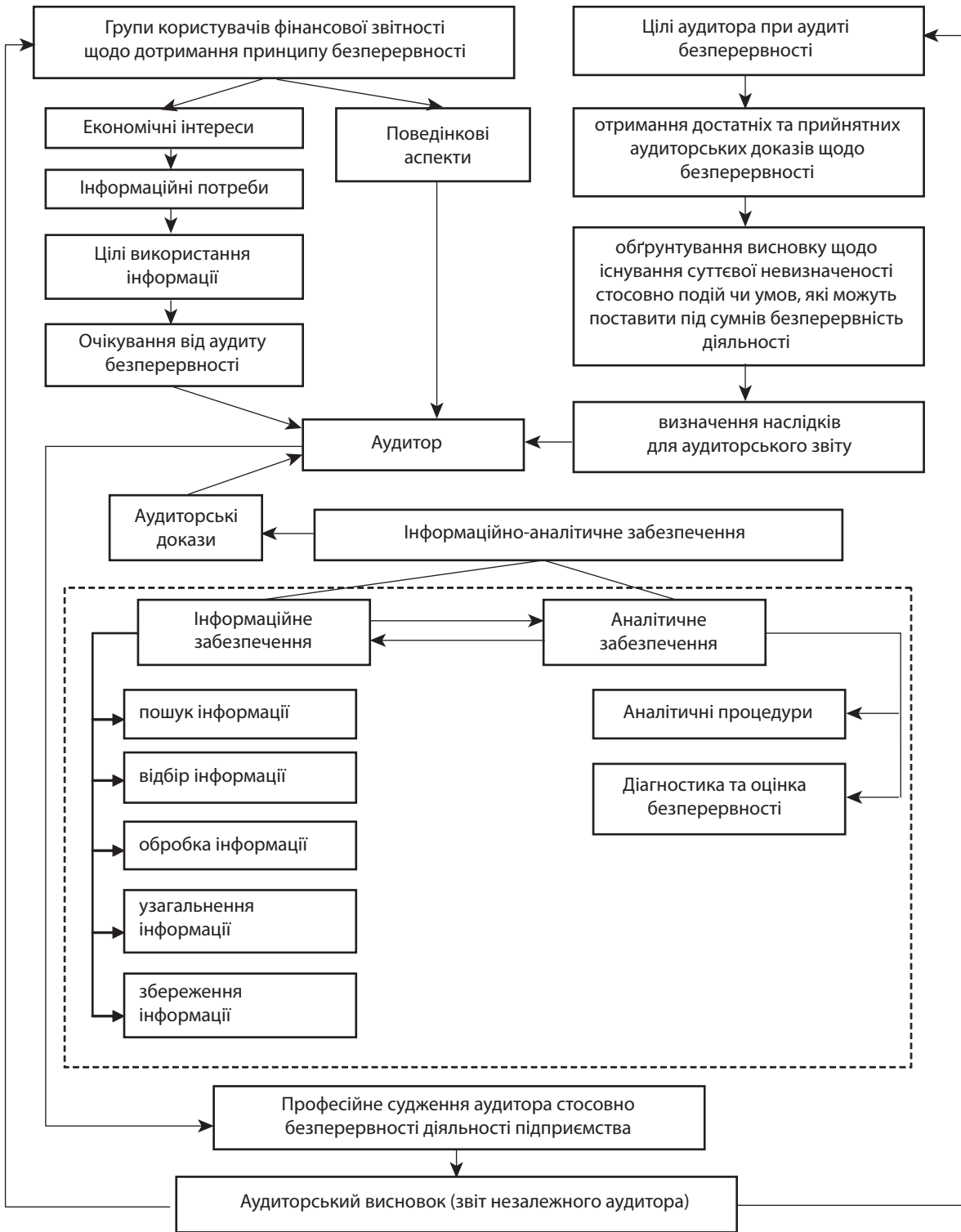

Рис. 2. Складові інформаційно-аналітичного забезпечення формування професійного судження стосовно безперервності

Основні проблеми, з якими стикається аудитор при вирішенні питання інформаційно-аналітичного забезпечення аудиторського процесу в частині формування професійного судження стосовно безперервності, можна об'єднати у дві групи:

- ✦ загальні, притаманні інформаційно-аналітичному забезпеченню аудиторського процесу в цілому;
- ✦ специфічні, обумовлені особливостями здійснення аудиторської діагностики безперервності діяльності.

Особливістю організації сучасного аудиторського процесу є обумовлена розвитком інформаційно-комунікативних технологій можливість отримання від клієнта все більшого обсягу систематизованої інформації. При цьому виникає певне коло проблем. Так, впровадження автоматизованих систем управління дає змогу підприємствам формувати в електронному вигляді значні масиви фінансової інформації, що спрощує процедуру підготовки відповідей на запити аудитора, у тому

числі відносно безперервності діяльності. Водночас аудитор має бути добре обізнаний щодо можливості клієнта швидко готувати релевантну інформацію.

Для забезпечення достатніх та прийнятних аудиторських доказів щодо дотримання принципу безперервності, які безпосередньо впливають на формування професійного судження аудитора, він має, перш за все, надіслати відповідні запити до управлінського персоналу для надання йому письмових запевнень, що ним будуть розкриті усі відомі дані про характер та стан його бізнесу і ступінь впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Тому найважливішим (та досить складним на практиці через неможливість передбачення аудитором всіх майбутніх подій чи умов) завданням аудитора є визначення переліку питань, які будуть включені до запиту. Формулювання таких питань здійснюється на основі ґрунтовного вивчення аудитором бізнесу клієнта, оцінки історичної фінансової інформації та аналізу основних фінансових показників, виокремлення найбільш значимих подій, що здатні вплинути на можливість подальшого функціонування підприємства. На думку авторів, врахування найбільш типових фактів та подій, дозволяє сформулювати перелік питань до управлінського персоналу, систематизований за групами факторів (табл. 5).

Важливо зазначити, що одночасно з обробкою відповідей управлінського персоналу аудитор обробляє та аналізує підтвердження третіх сторін (банків, страхових компаній, дебіторів, кредиторів), виконує низку аналі-

тичних процедур (розраховує індекс Альтмана, виконує аналіз фінансових коефіцієнтів та платоспроможності підприємства на підставі показників ліквідності балансу), оцінює фінансовий стан підприємства та складає прогноз подальшої діяльності підприємства. Одним із результатів виконання сукупності зазначених процедур є виокремлення і систематизація умов, які викликають сумніви у можливості подальшого функціонування підприємства. Відповідно до вимог МСА 230 «Аудиторська документація» їх доцільно оформляти у вигляді робочого документу «Анкета визначення здатності подальшого функціонування підприємства». Поглибленому аудиторському дослідженню підлягають питання анкети, на які отримано позитивну відповідь (рис. 3).

Для узгодження інформації, отриманої аудитором в результаті оцінки умов, які викликають сумніви у можливості подальшого функціонування підприємства, направляється повідомлення управлінському персоналу або тим, кого наділено найвищими повноваженнями (аудиторському комітету, директору чи засновнику), щодо недотримання принципу безперервності діяльності з власними розрахунками та поясненнями. Цей момент в інформаційних взаємовідносинах з клієнтом є передумовою формування остаточного професійного судження відносно необхідності модифікації аудиторської думки з урахуванням критерію безперервності.

Таблиця 5

Питання до первинного запиту до управлінського персоналу щодо припущення безперервності

Питання щодо оцінки управлінським персоналом очікуваного впливу внутрішніх факторів	Питання щодо оцінки управлінським персоналом очікуваного впливу зовнішніх факторів
<ul style="list-style-type: none"> - Чи очікує підприємство значні виплати за позиками в наступному році; - чи мали місце порушення умов угод про позику у звітному році; - чи є чисті активи підприємства меншими, ніж величина статутного капіталу; - чи перевищують поточні зобов'язання підприємства його поточні активи; - чи очікуються збитки в наступному році; - чи відбулося припинення або суттєве скорочення діяльності після дати балансу; - чи були відкладені закупівлі запасів; - чи знизився суттєво рівень запасів; - чи є застарілі або наднормативні запаси; - чи мали місце випадки крадіжок та псування запасів; - чи мало місце необґрунтоване знищення (списання) основних засобів; - чи була відкладена заміна основних засобів; - чи існують повторювані збитки від основної діяльності; - чи відбувається фінансування за рахунок прострочених зобов'язань; - чи існує надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень; - чи спостерігається недостатність власних оборотних коштів; - чи є випадки невиконання у встановлені терміни зобов'язань перед кредиторами та акціонерами; - чи відбулося значне збільшення строків оплати дебіторської заборгованості 	<ul style="list-style-type: none"> - Чи є залежність від основного постачальника; - чи є залежність від основного покупця; - чи відбулася значна втрата покупців через конкурентів або невідповідність продукції встановленим вимогам; - чи відбувалося розірвання договорів з основними покупцями або постачальниками, що призвело до значних збитків; - чи відбуваються страйки працівників; - чи існують обмеження держави щодо торгівлі; - чи відбулося розширення діяльності; - чи оголошували значні боржники неплатоспроможність; - чи оголошували значні кредитори неплатоспроможність підприємства; - чи робили оголошення постачальники щодо невиконання зобов'язань; - чи мало місце погіршення відносин з банками; - чи існує той факт, що підприємство не може оновити основні засоби через неможливість отримання зовнішніх фінансових ресурсів; - чи відбулося скорочення обсягу замовлень; - чи існують неефективні довгострокові угоди; - чи існує значна ймовірність виникнення зобов'язань внаслідок порушення законодавства про навколишнє середовище; - чи була втрата ключових фігур апарату управління; - чи відбулося технічне старіння основної продукції

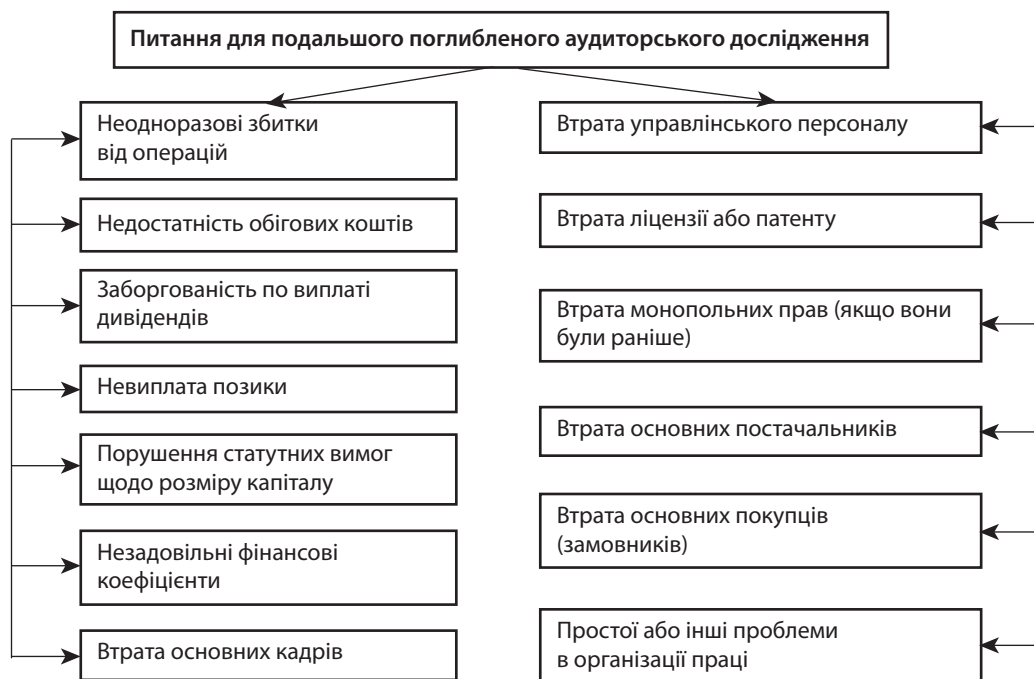

Рис. 3. Перелік питань для подальшого поглибленого аудиторського дослідження

МСА 570 «Безперервність» рекомендують аудитор висловити негативну думку у разі, якщо існує за судженням аудитора суттєва невизначеність, що стосується подій або умов, які окремо, або в сукупності можуть поставити під значний сумнів здатність суб'єкта господарювання безперервно продовжувати діяльність [1]. Разом з тим, якщо управлінський персонал надає аудиторі відомості про плани поліпшення ситуації або припущення отримання фінансової допомоги третіх сторін чи надання гарантій, аудитор повинен додатково отримати письмові підтвердження відповідних сторін. У такій ситуації аудитор висловлює умовно-позитивну думку. У разі, коли управлінський персонал не вважає за потрібне зробити або розширити свою оцінку безперервності діяльності, аудитор може розглянути можливість висловлення умовно-позитивної думки або відмовитись від висловлення думки у зв'язку із неможливістю отримання достатніх та прийнятних аудиторських доказів.

Варто зазначити, що висновки аудитора не слід сприймати як абсолютну гарантію дотримання підприємством принципу безперервності при складанні фінансової звітності через властиві аудиту обмеження. Таку гарантію має надавати тільки підприємство.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило на основі узагальнення теоретичних засад і практики аудиту уточнити сутність та запропонувати авторське визначення поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення формування професійного судження відносно безперервності» та уточнити його складові. Застосування сукупності заходів щодо налагодження інформаційної взаємодії аудитора з управлінським персоналом та тими, кого наділено найвищими повноваженнями, дозволить здійснювати належне забезпечення достатніми та прийнятними ауди-

торськими доказами процесу формування професійного судження аудитора щодо безперервності діяльності. Подальшому зростанню обґрунтованості висновків аудитора щодо припущення безперервності сприятиме поглиблення дослідження впливу на надійність аудиторських доказів поведінкових аспектів осіб з числа управлінського персоналу підприємства та інших осіб, які надають вхідну інформацію аудитору, налагодження інформаційної взаємодії зі службою внутрішнього аудиту. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина 1 / Пер. з англ. – К. : Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2015. – 986 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf
2. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» : Закон України від 13.01.2011 р. № 2938-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2938-17>
3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : Т. 1–4. – М. : Русский язык, 1978. – Т. 2. И–О, 1979. – 779 с.
4. Інформаційне забезпечення // Словopedia. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/38/53383/380290.html>
5. Якимова О. Ю. Формирование структуры информационного обеспечения аграрного предприятия [Электронный ресурс] / О. Ю. Якимова. – Режим доступу : http://sisupr.mrsu.ru/2009-1/pdf/18_yikimova.pdf – с. 1–9
6. Экономический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://abc.informbureau.com/>
7. Забезпечення інформаційне // Словopedia. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/38/53399/379458.html>
8. Макаручук О. Г. Информационно-аналитическое обеспечение стратегического управления сельскохозяйственным предприятием [Электронный ресурс] / О. Г. Макаручук. – Режим доступа : http://nubip.edu.ua/sites/default/files/Макаручук%20О.Г_.pdf

- 9. Андреев В. Д.** Практический аудит (справочное пособие) / В. Д. Андреев. – М. : Экономика, 1994. – 336 с.
- 10. Шидловская М. С.** Финансовый контроль и аудит : учеб. пособие / М. С. Шидловская. – Мн. : Выш. Шк., 2001. – 495 с.
- 11. Пантелеев В. П.** Аудит : навчальний посібник. / В. П. Пантелеев. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 400 с.
- 12. Корицька О. І.** Макроекономічний підхід до вивчення інформаційного забезпечення оцінювання діяльності промислових підприємств України [Електронний ресурс] / О. І. Корицька. – Режим доступу : <http://vlp.com.ua/node/8628>
- 13. Рудницький В. С.** Методологія і організація аудиту [Електронний ресурс] / В. С. Рудницький. – Тернопіль : «Економічна думка», 1998. – 196 с. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/21880/>
- 14. Артюх О. В.** Інформаційне забезпечення аудиту управлінської діяльності [Електронний ресурс] / О. В. Артюх. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3648/1.pdf>
- 15. Петрик О. А.** Організація та методика аудиту підприємницької діяльності : навч. посіб. / О. А. Петрик, В. Я. Савченко, Д. Є. Свідерський / За заг. ред. О. А. Петрик. – К. : КНЕУ, 2008. – 472 с.
- 16. Жадько К. С.** Механізми та інструменти моніторингу, діагностики й контролю діяльності підприємств: проблеми теорії і практики : монографія / К. С. Жадько. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2013. – 332 с.
- 17. Коваль Р. А.** Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади / Р. А. Коваль // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. – № 1 (113). – С. 223–226.
- 18. Четцова Н. Ф.** Сутність та завдання інформаційно-аналітичного забезпечення муніципального управління [Електронний ресурс] / Н. Ф. Четцова, Н. Є. Лелюк // Комунальне господарство міст. – 2011. – № 100. – С. 162–167. – Режим доступу : http://eprints.kname.edu.ua/22396/1/162-167_Четцова_НФ.pdf
- 19. Пугач А. О.** Сутність процесу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної виконавчої влади в Україні [Електронний ресурс] / А. О. Пугач. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=165>
- 20. Савченко І. М.** Інформаційно-аналітична діяльність педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів : термінологічний словник [Електронний ресурс] / І. М. Савченко, В. В. Ягупов. – Київ : ІПТО НАПН України, 2014. – 127 с. – Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/106938/1/Словник_підсумковий%20%282%29.pdf
- 21. Телешун С. О.** Інформаційно-аналітична діяльність в державному управлінні : навч.-метод. матеріали [Електронний ресурс] / С. О. Телешун, І. В. Рейтерович. – К. : НАДУ, 2013. – 36 с. – Режим доступу : http://www.academy.gov.ua//NMKD/library_nadu/Navch_Posybniky/d7c65b5c-8b77-480f-9c92-e53c48093520.pdf
- 22. Химиця Н.** Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності кадрової служби державних органів влади [Електронний ресурс] / Н. Химиця, І. Майхрович. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20784/1/75-164-165.pdf>
- 23. Демидов А. А.** Информационно-аналитические системы поддержки принятия решений в органах государственной власти и местного самоуправления. Основы проектирования и внедрения : учебное пособие [Електронний ресурс] / А. А. Демидов, Ю. Н. Захаров. – СПб. : НИУ ИТМО, 2012. – 100 с. – Режим доступу : <http://books.ifmo.ru/file/pdf/930.pdf>
- 24. Мартынова Л. В.** Информационно-аналитическое обеспечение управления рисками хозяйственной деятельности предприятий АПК в контексте информационной экономики [Електронний ресурс] / Л. В. Мартынова // Вестник ЮРГТУ (НПИ). – 2014. – № 2. – С. 54–58. – Режим доступу : http://vestnik-npi.info/upload/information_system_22/1/5/7/item_1578/information_items_property_4443.pdf
- 25. Аманжолова Б. А.** Аудит непрерывности деятельности организаций потребительской кооперации: реализация аналитических процедур с учетом изменения оценочных значений в бухгалтерской отчетности [Електронний ресурс] / Б. А. Аманжолова, Н. Н. Овчинникова // Аудит и финансовый анализ. – 2013. – № 6. С. 218–226. – Режим доступу : http://www.auditfin.com/fin/2013/6/2013_VI_07_02.pdf
- 26. Горощенко Н. Н.** Оценка принципа непрерывности деятельности организации во внутреннем аудите : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12 [Електронний ресурс] / Н. Н. Горощенко; Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Новосибирский государственный университет экономики и управления». – Новосибирск : НГУЭУ, 2005. – 24 с. – Режим доступа : <http://economy-lib.com/disser/136683/a#?page=1>
- 27. Каменська Т. О.** Внутрішній аудит. Сучасний погляд : монографія / Т. О. Каменська ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. – 499 с.
- 28. Белоусова І. М.** Аудиторська діагностика безперервності діяльності підприємств : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.09 [Електронний ресурс] / І. М. Белоусова; Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2009. – 24 с. – Режим доступу : <http://edportal.net/referaty/raznoe/514780/>
- 29. Дмитренко І. М.** Аудит: діагностика безперервності діяльності підприємств : монографія / І. М. Дмитренко, І. М. Белоусова; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – 320 с.
- 30. Проскуріна Н. М.** Процедурне забезпечення аудиту. Теорія і практика : монографія / Н. М. Проскуріна. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2011. – 739 с.
- 31. Проскуріна Н. М.** Аудит дотримання принципу безперервності як перспективний напрямок розвитку аудиту [Електронний ресурс] / Н. М. Проскуріна // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Економічна. – 2014. – Вип. 44. – С. 144–147. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlca_ekon_2014_44_30.pdf
- 32. Бакланова П. В.** Методика аудита непрерывности деятельности аудируемых организаций : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12 / П. В. Бакланова; Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Кубанский государственный аграрный университет». – Краснодар, 2013. – 24 с.
- 33. Калиничева Р. В.** Направления развития методологии аудита [Електронний ресурс] / Р. В. Калиничева // Аудит и финансовый анализ. – 2009. – № 2. – С. 179–184. – Режим доступа : <http://www.auditfin.com/fin/2009/2/Kalinicheva%20R%20Kalinicheva%20R%20%20.pdf>
- 34. Яцкевич І. В.** Економічна діагностика / І. В. Яцкевич. – Одеса : ФОР Бондаренко М. О., 2015. – 292 с.
- 35. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг : видання 2014 року. Частина 2 / Пер. з англ. – К. : Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2015. – 563 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_2_all.pdf**
- 36. Нидлз Б.** Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсен, Д. Колдуелл; [под. ред.. Я. В. Соколова] – 2-е изд. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 496 с.
- 37. Соколов Я. В.** Принцип непрерывности деятельности организации / Я. В. Соколов, С. М. Бычкова // Аудитор. – 2006. – № 5. – С. 23–28.
- 38. Швець В. Г.** Теорія бухгалтерського обліку : підручник / В. Г. Швець. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 525 с.
- 39. Шалімова Н. С.** Причини виникнення та фундаментальні принципи аудиту з позицій моделі людини та проблеми конфлікту інтересів / Н. С. Шалімова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Випуск 21. – С. 272–281.

REFERENCES

- Andreyev, V. D. *Prakticheskiy audit* [Practical audit]. Moscow: Ekonomika, 1994.
- Artiukh, O.V. "Informatsiine zabezpechennia audytu upravlin'skoi diialnosti" [Information security audit management activities]. <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3648/1/pdf>
- Amanzholova, B. A., and Ovchinnikova, N. N. "Audit neprerivnosti deyatelnosti organizatsiy potrebitelskoy kooperatsii: realizatsiya analiticheskikh protsedur s uchetom izmeneniya

otsenochnykh znacheniy v bukhgalterskoy otchetnosti" [Audit of continuity of the activities of the organizations of consumer cooperation: implementation of analytical procedures to reflect changes in estimates in the financial statements]. http://www.auditfin.com/fin/2013/6/2013_VI_07_02.pdf

Bielousova, I. M. "Audytorska diahnozyka bezperervnosti diialnosti pidpriemstv" [Auditor'ska diahnozyka bezperervnosti diialnosti pidpriemstv]. https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q=Белуосова+И.+М.+Аудиторська+діагностика+безперервності+діяльності+підприємств:+автореф.

Baklanova, P. V. "Metodika audita nepreryvnosti deyatelnosti audiruyemykh organizatsiy" [Audit technique the continuity of the audited organizations]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.12, 2013.

Chechetova, N. F., and Leliuk, N. Ye. "Sutnist ta zavdannia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia munitsypalnoho upravlinnia" [The nature and objectives of information-analytical support of municipal management]. http://eprints.kname.edu.ua/22396/1/162-167_Чечетова_НФ.pdf

Demidov, A. A., and Zakharov, Yu. N. "Informatsionno-analicheskoye sistema podderzhki prinyatiya resheniy v organakh gosudarstvennoy vlasti i mestnogo samoupravleniya. Osnovy proektirovaniya i vnedreniya" [Information-analytical system supporting decision-making in the organs of state power and local self-government. Fundamentals of design and implementation]. <http://books.ifmo.ru/file/pdf/930.pdf>

Dal, V. *Tolkovyy slovar zhivogo velikoruskogo yazyka* [Explanatory dictionary of the living great Russian language]. Vol. 2. Moscow: Russkiy yazyk, 1978.

Dmytrenko, I. M., and Bielousova, I. M. *Audit: diahnozyka bezperervnosti diialnosti pidpriemstv* [Audit: diagnosis of continuity of activity of enterprises]. Donetsk: DonNUET, 2010.

"Ekonomicheskyy slovar" [Dictionary]. http://abc.informbu-reau.com/html/eioidiaoe_iiiia_jaaniaxaeia.html

"Ekonomichna entsyklopediia" [Economic encyclopedia]. <http://slovopedia.org.ua/38/53399/379458.html>

"Ekonomichna entsyklopediia" [Economic encyclopedia]. <http://slovopedia.org.ua/38/53383/380290.html>

Goroshchenok, N. N. "Otsenka printsipa nepreryvnosti deyatelnosti organizatsii vo vnutrennem audite" [Assessment of the principle of continuity of the organization's activities in internal auditing]. <http://economy-lib.com/disser/136683/a#?page=1>

Koval, R. A. "Informatsiino-analitychne zabezpechennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady" [Informational-analytical provision of activities of public authorities]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, no. 1(113) (2006): 223-226.

Khymytsia, N., and Maikhrovych, I. "Informatsiino-analitychne zabezpechennia diialnosti kadrovoi sluzhby derzhavnykh orhaniv vlady" [Informational-analytical provision of the activity of personnel services of public authorities]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20784/1/75-164-165.pdf>

Kamenska, T. O. *Vnutrishnii audit. Suchasnyi pohliad* [Internal audit. Modern look]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2010.

Korytska, O. I. "Makroekonomichnyi pidkhid do vyvchennia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia otsiniuvannia diialnosti promyslovykh pidpriemstv Ukrainy" [Macroeconomic approach to the study of information support of assessment activities of industrial enterprises of Ukraine]. <http://vlp.com.ua/node/8628>

Kalinicheva, R. V. "Napravleniya razvitiya metodologii audita" [Directions of development of methodology of audit]. <http://www.auditfin.com/fin/2009/2/Kalinicheva%20R/Kalinicheva%20R%20.pdf>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2938-17>

Martynova, L. V. "Informatsionno-analicheskoye obespecheniye upravleniya riskami khozyaystvennoy deyatelnosti predpriyatiy APK v kontekste informatsionnoy ekonomiki" [Information-analytical support of risk management of economic activity of agricultural enterprises in the context of the information economy]. http://vestnik-npi.info/upload/information_system_22/15/7/item_1578/information_items_property_4443.pdf

Makarchuk, O. G. "Informatsionno-analicheskoye obespecheniye strategicheskogo upravleniya selskokhozyaystvennym predpriyatiem" [Information-analytical support of strategic management of agricultural enterprise]. http://nubip.edu.ua/sites/default/files/Макарчук%20О.Г_.pdf

"Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh" [International standards on quality control, auditing, review, other assurance, and related services]. http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf

"Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh" [International standards on quality control, auditing, review, other assurance, and related services]. http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_2_all.pdf

Nidlz, B., Andersen, Kh., and Kolduell, D. *Printsipy bukhgalterskogo ucheta* [Accounting principles]. Moscow: Finansy i statistika, 1997.

Puhach, A. O. "Sutnist protsesu informatsiino-analitychnoho zabezpechennia orhaniv derzhavnoi vykonavchoi vlady v Ukraini" [The essence of the process is information-analytical provision of state Executive bodies in Ukraine]. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=165>

Petryk, O. A., Savchenko, V. Ya., and Sviderskyi, D. Ye. *Orhanizatsiia ta metodyka audytu pidpriemnytskoi diialnosti* [The organization and methods of audit of business activities]. Kyiv: KNEU, 2008.

Proskurina, N. M. *Protsedurne zabezpechennia audytu. Teoriia i praktyka* [Procedural security audit. Theory and practice]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2011.

Proskurina, N. M. "Audit dotrymanna prynstypu bezperervnosti yak perspektyvnyi napriamok rozvytku audytu" [Audit of observance of the principle of continuity as a promising direction of development of the audit]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlca_ekon_2014_44_30.pdf

Pantelieiev, V. P. *Audit* [Audit]. Kyiv: Profesional, 2008.

Rudnytskyi, V. S. "Metodolohiia i orhanizatsiia audytu" [Methodology and organization of audit]. <http://buklib.net/books/21880/>

Shidlovskaya, M. S. *Finansovyy kontrol i audit* [Financial control and audit]. Minsk: Vysheyshaya shkola, 2001.

Savchenko, I. M., and Yahupov, V. V. "Informatsiino-analitychna diialnist pedahohichnykh pratsivnykiv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv" [Information-analytical activity of pedagogical workers professional-technical educational institutions]. http://lib.iitta.gov.ua/106938/1/Словник_підсумковий%20%282%29.pdf

Sokolov, Ya. V., and Bychkova, S. M. "Printsyp nepreryvnosti deiatelnosti organizatsii" [The principle of the continuity of the organization]. *Auditor*, no. 5 (2006): 23-28.

Shvets, V. H. *Teoriia bukhgalterskoho obliku* [Accounting theory]. Kyiv: Znannia, 2006.

Shalimova, N. S. "Prychyny vynykennia ta fundamentalni prynstypy audytu z pozytsii modeli liudyny ta problemy konfliktu interesiv" [The causes and fundamental principles of auditing from the standpoint of the human model and the problem of conflict of interest]. irbis-nbuv.gov.ua

Teleshun, S. O., and Reiterovych, I. V. "Informatsiino-analitychna diialnist v derzhavnomu upravlinni" [Information and analytical activities in public administration]. http://www.academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Navch_Posybniky/d7c65b5c-8b77-480f-9c92-e53c48093520.pdf

Yakimova, O. Yu. "Formirovaniye struktury informatsionno-go obespecheniya agrarnogo predpriyatiya" [The formation of the structure of information support of agricultural enterprises]. http://sisupr.mrsu.ru/2009-1/pdf/18_yakimova.pdf

Yatskevych, I. V. *Ekonomichna diahnozyka* [Economic diagnostics]. Odesa: FOP Bondarenko M. O., 2015.

Zhadko, K. S. *Mekhanizmy ta instrumenty monitorynhu, diahnozyky i kontroliu diialnosti pidpriemstv: problemy teorii i praktyky* [Mechanisms and tools of monitoring, diagnostics and control of enterprises: problems of theory and practice]. Dnipropetrovsk: DDFA, 2013.

ПОРІВНЯННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ В УМОВАХ КРИЗИ

© 2016 КІТЦ Р. Р., МІЗЮК Б. М.

УДК 330.101.2

Кітц Р. Р., Мізюк Б. М. Порівняння механізмів забезпечення фінансової стабільності в Україні та розвинутих країнах в умовах кризи

Мета статті полягає в дослідженні відмінностей механізмів виходу з фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. країн, що розвиваються, та розвинутих країн. Це дозволить оцінити ефективність антикризових заходів, які впроваджуються в макроекономічних системах з різним рівнем розвитку. Порівняно механізми макроекономічного регулювання в Україні та Швейцарії під час кризи 2008 р. і в посткризовий період. Встановлено, що обидві країни використовували кейнсіанську концепцію антикризових заходів. Однак у посткризовий період Швейцарії вдалося досягти макроекономічної та фінансової стабільності, а українська економіка перейшла в стадію стагфляції. Розгортання стагфляційних процесів у 2014–2015 рр. в Україні змусило уряд перейти до монетарної політики антикризових дій. Зроблено висновок, що кейнсіанська концепція виходу з кризи виправдала себе в розвинутих країнах, а країни, що розвиваються, змушені переходити до монетаристських механізмів фінансової стабілізації. Подальші дослідження повинні виявити, які конкретні фактори та відмінності між Швейцарією та Україною призводять до різних результатів при впровадженні по суті однакового антикризового механізму забезпечення фінансової стабільності.

Ключові слова: макроекономічне регулювання, фінансова стабільність, макроекономічна стабільність, фінансово-економічна криза, кейнсіанська теорія, монетаризм.

Рис.: 6. **Бібл.:** 9.

Кітц Рудольф Рудольфович – здобувач, кафедра інформаційних систем у менеджменті, Львівський торговельно-економічний університет (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: rudolf.kitz@meta.ua

Мізюк Богдан Михайлович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем у менеджменті, Львівський торговельно-економічний університет (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: MizjukBogdan@mail.ru

УДК 330.101.2

Кітц Р. Р., Мізюк Б. М. Сравнение механизмов обеспечения финансовой стабильности в Украине и развитых странах в условиях кризиса

Цель статьи заключается в исследовании отличий механизмов выхода из финансово-экономического кризиса 2008 – 2009 гг. развивающихся и развитых стран. Это позволит оценить эффективность антикризисных мероприятий, которые внедряются в макроэкономических системах с разным уровнем развития. В статье сравниваются механизмы макроэкономического регулирования в Украине и Швейцарии во время кризиса 2008 г. и в посткризисный период. Установлено, что обе страны использовали кейнсианскую концепцию антикризисных мероприятий. Однако в посткризисный период Швейцарии удалось достичь макроэкономической и финансовой стабильности, а украинская экономика перешла в стадию стагфляции. Развертывание стагфляционных процессов в 2014–2015 гг. в Украине заставило правительство перейти к монетарной политике антикризисных действий. Сделан вывод, что кейнсианская концепция выхода из кризиса оправдала себя в развитых странах, а развивающиеся страны вынуждены переходить к монетарным механизмам финансовой стабилизации. Последующие исследования должны обнаружить, какие конкретно факторы и отличия между Швейцарией и Украиной приводят к разным результатам при внедрении по существу одинакового антикризисного механизма обеспечения финансовой стабильности.

Ключевые слова: макроэкономическое регулирование, финансовая стабильность, макроэкономическая стабильность, финансово-экономический кризис, кейнсианская теория, монетаризм.

Рис.: 6. **Библ.:** 9.

Кітц Рудольф Рудольфович – соискатель, кафедра информационных систем в менеджменте, Львовский торговельно-экономический университет (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: rudolf.kitz@meta.ua

Мізюк Богдан Михайлович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой информационных систем в менеджменте, Львовский торговельно-экономический университет (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: MizjukBogdan@mail.ru

UDC 330.101.2

Kitz R. R., Mizjuk B. M. A Comparison of Mechanisms for Ensuring Financial Stability Both in Ukraine and in the Developed Countries in the Context of Crisis

The article is aimed at studying differences in the mechanisms for surmounting the financial-economic crisis of 2008-2009 for both the developing and the developed countries. This will provide for evaluating the efficiency of the anti-crisis measures, which are introduced in the macro-economic systems with different levels of development. The article compares the mechanisms for macroeconomic regulation in Ukraine and in Switzerland during the crisis of 2008 and in the post-crisis period. It has been found that both countries used the Keynesian concept of anti-crisis measures. However, in the post-crisis period Switzerland managed to reach the macroeconomic and financial stability, while the Ukrainian economy has moved into the phase of stagflation. Evolution of stagflation processes in the 2014-2015 timeframe in Ukraine prompted the Government's move to the monetary policy of anti-crisis actions. It is concluded that the Keynesian concept of surmounting the crisis has justified itself in the developed countries, while the developing countries are forced to move to monetary financial stabilization mechanisms. Further research should detect the specific factors and differences between Switzerland and Ukraine, which lead to different results when implementing an essentially identical anti-crisis mechanism for ensuring financial stability.

Keywords: macroeconomic regulation, financial stability, macroeconomic stability, financial-economic crisis, Keynesian theory, monetarism.

Fig.: 6. **Bibl.:** 9.

Kitz Rudolf R. – Applicant, Department of Information Systems in Management, Lviv University of Trade and Economics (10 Tuhun-Baranovskoho Str., Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: rudolf.kitz@meta.ua

Mizjuk Bohdan M. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Information Systems in Management, Lviv University of Trade and Economics (10 Tuhun-Baranovskoho Str., Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: MizjukBogdan@mail.ru

Для забезпечення фінансової стабільності в умовах кризи уряди країн використовують інструменти грошово-кредитної та фінансово-бюджетної політики. Застосування цих інструментів у певному хронологічному порядку по суті є механізмом забезпечення фінансової або макроекономічної стабільності в умовах кризи. При цьому застосування зазначених інструментів може відбуватися в руслі кейнсіанської або монетарної концепції. Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. загострила увагу науковців до сучасної практики застосування механізмів макроекономічного регулювання з метою виходу з кризи. Отже, з практичної точки зору для виходу з кризи необхідно встановити пріоритет макроекономічної чи фінансової стабільності і обрати відповідну концепцію антикризових дій – кейнсіанську або монетарну. Відповідно до динаміки кризи та результативності попередніх антикризових заходів можливий перехід з однієї концепції на іншу. Багатогранність сучасної практики антикризових дій урядів потребує ретельного наукового дослідження і теоретичного обґрунтування.

У статті Голуб В. М. і Голуб К. В. [1] проведено ретроспективний аналіз світових фінансово-економічних криз. Автори констатують факт, що особливістю останньої кризи 2008–2009 рр. є її поширення через фінансово-банківський сектор. Відповідно регулятивні антикризові заходи урядів спрямовувалися на банківський сектор. Також у статті стверджується, що криза 2008–2009 рр. продемонструвала неефективність існуючих методів державного регулювання фінансового сектора в Україні [1, с. 142]. У статті Буковинського С. А., Унковської Т. Є., Яременко О. Л. [2] головною причиною останньої кризи називається проциклічність в регулюванні банківської діяльності, тому, на їх думку, головним механізмом забезпечення фінансової стабільності має бути механізм контрциклічності в регулюванні банківської діяльності. До речі, запровадження механізму контрциклічності в банківському секторі передбачається Базелем III [3]. У своїх працях Геєць В. М. [4] і Тарасевич В. М. [5] деталь-

но аналізують перебіг кризи 2008–2009 рр., оцінюють ефективність макроекономічного і фінансового регулювання в Україні та дають свої рекомендації. Загалом в українській науковій літературі більшість провідних науковців схиляється до кейнсіанської концепції подолання кризи, проте дискусії тривають. Наприклад, Козюк В. В. [6, 7] послідовно відстоює монетаристські підходи в забезпеченні фінансової та цінової стабільностей в економіці, а Борейко В. І. [8] розглядає можливість поєднання кейнсіанських та монетарних підходів. У швейцарській періодиці більше уваги приділяється впливу кризи 2008–2009 рр. на динаміку притоку капіталу в країну [9]. Що і не дивно, оскільки Швейцарія є світовим фінансовим центром, проте, на нашу думку, варто також дослідити вплив кризи на макроекономічні показники Швейцарії та досвід макроекономічного регулювання цієї країни.

Не вирішеним залишається питання можливості застосування країнами, що розвиваються, успішних механізмів виходу з криз, які застосовуються розвинутими країнами. Це питання особливо актуальне у світлі останньої кризи 2008–2009 рр., яку розвинуті країни на даний момент подолали, а ряд країн, що розвиваються, мають через неї суттєві макроекономічні та фінансові проблеми. Варто зазначити, що більшість розвинутих країн станом на 2016 р. пройшли найгостріші стадії кризи, проте з високою ймовірністю можна стверджувати, що вони ввійшли в довгостроковий період низьких темпів зростання.

Головною метою статті є порівняння механізмів виходу з кризи 2008 р. України та Швейцарії. Це дозволить оцінити ефективність тих чи інших антикризових заходів, які впроваджуються в макроекономічних системах з різним рівнем розвитку.

Для з'ясування впливу кризи 2008–2009 рр. на економіку України та Швейцарії необхідно розглянути і проаналізувати динаміку основних макроекономічних показників: темп приросту ВВП та рівень інфляції. На рис. 1 наведено динаміку цих показників для України, а на рис. 2 – для Швейцарії.

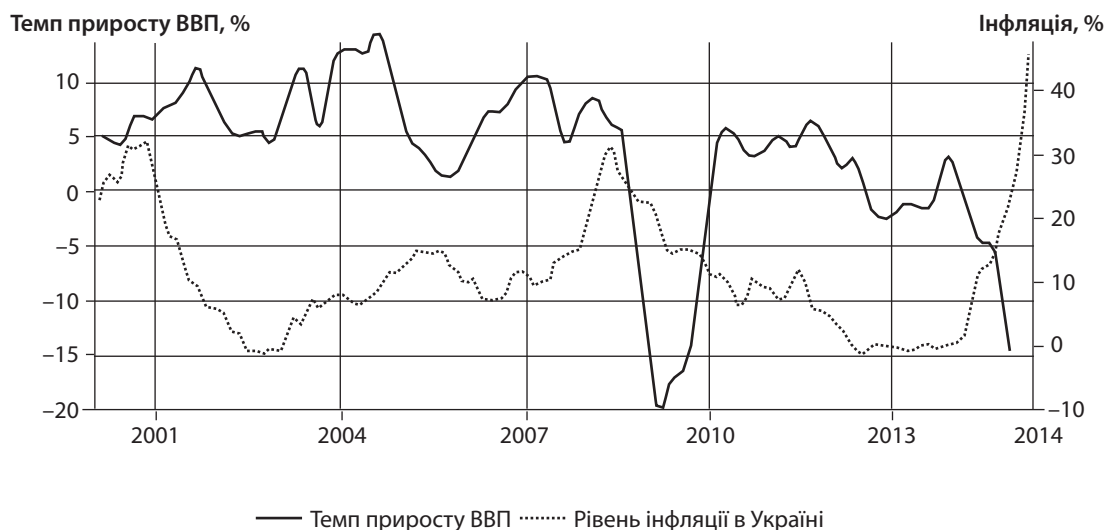

Рис. 1. Рівень інфляції та темпи приросту ВВП України у 2000–2014 рр.

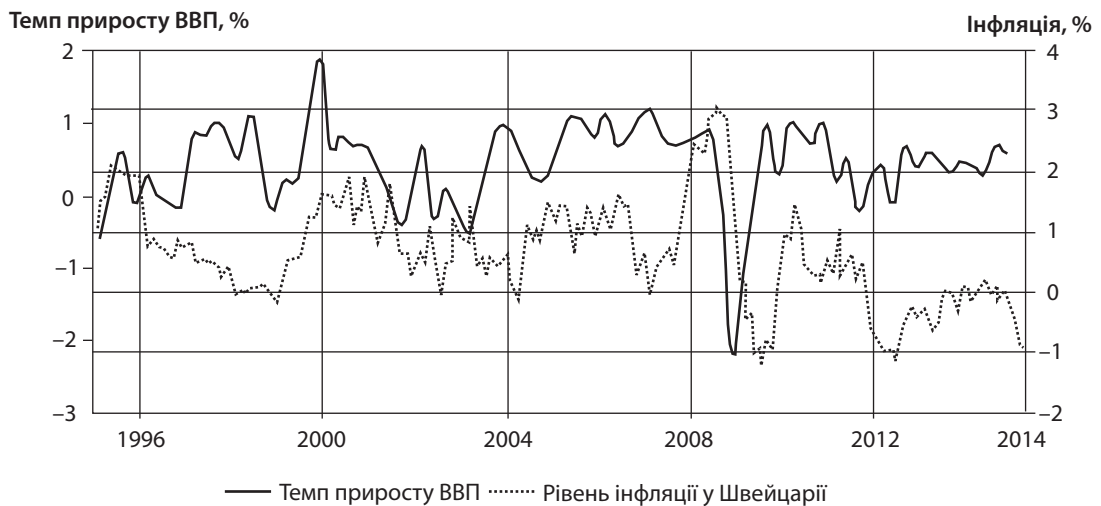

Рис. 2. Рівень інфляції та темпи приросту ВВП Швейцарії у 1995–2014 рр.

З рис. 1 видно, що під час кризи 2008–2009 рр. в Україні спостерігалася значне падіння ВВП – до 20%. При цьому спостерігалася дезінфляція – зменшення рівня інфляції. У 2012–2013 рр. інфляція була практично відсутня, але також було відсутнє зростання ВВП. З теоретичної точки зору після кризи 2008–2009 рр. українська економіка перейшла у фазу депресії, після якої може початися або фаза поживалення, або стагфляція. У 2014 р., як видно з рис. 1, українська економіка перейшла у стан стагфляції – одночасного падіння ВВП і значного зростання інфляції.

З рис. 2 видно, що під час кризи 2008–2009 рр. у Швейцарії спостерігалася досить велике для цієї країни падіння ВВП – у 2%. Перед кризою в Швейцарії зросла інфляція до 3%, а для розвинутих країн прийнятним рівнем інфляції вважається не більше 2%. Після кризи швейцарська економіка вийшла на прийнятний для неї рівень зростання ВВП у 0,5%, проте це зростання супроводжується дефляцією, що вважається ознакою перегріву економіки в минулих періодах. Згідно з рівнянням Фішера падіння цін при зростанні ВВП і значно більшому зростанні грошової маси можна пояснити тільки зменшенням коефіцієнта оборотності грошей. Зменшення коефіцієнта оборотності грошей означає зменшення ділової активності, яка може бути обумовлена насиченням купівельноспроможного попиту. Як наслідок, Швейцарії може загрожувати криза перевиробництва. У таких умовах країна повинна стимулювати внутрішній попит і виробництво з експортом. Для цього необхідно збільшувати обсяг грошової маси, що сприятиме зростанню купівельноспроможного попиту. Також необхідно зменшувати процентну ставку, щоб реальний сектор економіки ставав більш рентабельним на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Особливістю Швейцарії є розвинутий фінансовий сектор, тому зменшення облікової ставки робитиме швейцарські банки менш привабливими для міжнародного капіталу. Для Швейцарії надмірний приплив зовнішнього капіталу в банківський сектор не є бажаним, оскільки за нього треба платити процен-

ти і приймати на себе інвестиційний ризик, що в умовах глобальної кризи і невизначеності є небезпечним. Також низька облікова ставка змусить швейцарський банківський сектор інтенсивніше інвестувати за кордон у менш ризикові проекти при збереженні маржі. Тому можна припустити, що фінансова стабільність Швейцарії залежить від успішності дій її банківського сектора на міжнародних ринках.

Для порівняння механізмів макроекономічного регулювання, які використовувалися під час кризи в Україні та Швейцарії, необхідно розглянути динаміки грошової бази та облікової ставки. На рис. 3 наведено динаміки грошових баз України та Швейцарії, а на рис. 4 порівнюються динаміки облікових ставок цих країн.

З рис. 3 видно, що в Україні та Швейцарії після кризи 2008 р. грошові бази зростали експоненційно. Відмінність у динаміках полягає в тому, що грошова база в Україні й до кризи демонструвала стрімке зростання, а Швейцарія до кризи тримала стабільний рівень грошової бази. Також зростання грошової бази Швейцарії відбувається стрибкоподібно. Наприкінці 2014 р. і на початку 2015 р. НБУ намагався стримати зростання грошової бази в Україні, що обумовлене входженням країни у стадію стагфляції (див. рис. 1).

З рис. 4 видно, що під час кризи 2008 р. і після неї центральні банки Швейцарії та України проводили політику дешевих грошей. Зокрема НБУ намагався втримувати облікову ставку на попередньому рівні, а Національний банк Швейцарії (НБШ) суттєво її зменшив. Наприкінці 2014 р. НБШ встановив від'ємне значення облікової ставки, що означає, якщо швейцарські банки триматимуть гроші на депозитах у НБШ, то їм не нараховуватимуться проценти, а зніматимуться. Це зроблено для того, щоб банки кредитували реальний сектор і були менш привабливими для світового спекулятивного капіталу. В Україні у 2014–2015 рр. НБУ перейшов до політики дорогих грошей, що знову ж таки обумовлено стагфляційними процесами в країні. Отже, з рис. 3 та рис. 4 можна зробити висновок, що для подолання кризи Україна і Швейцарія використовували кейнсіанську модель регулювання – збільшували грошову масу,

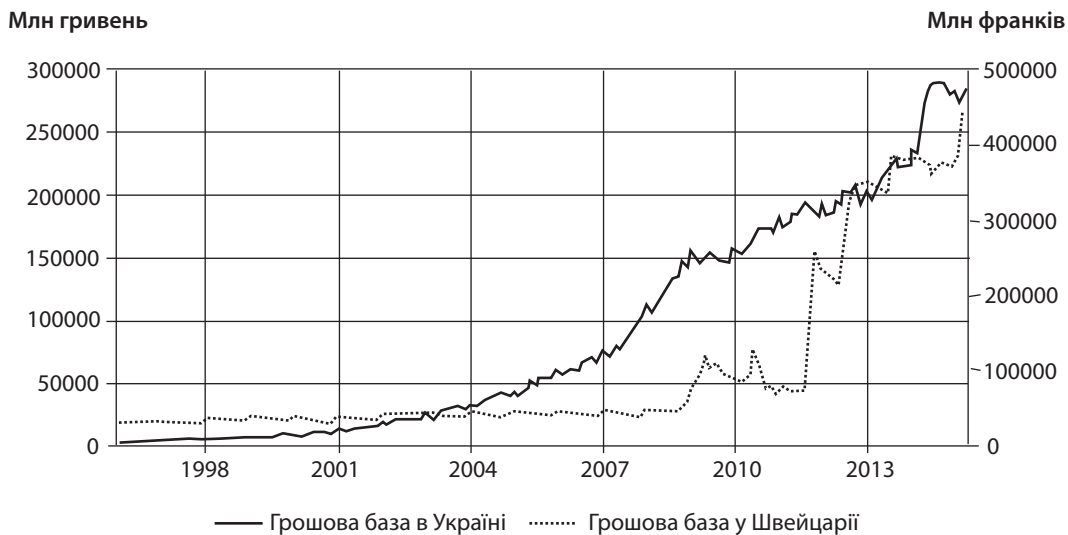

Рис. 3. Динаміки грошових баз України та Швейцарії у 1996–2014 рр.

Рис. 4. Динаміки облікових ставок України та Швейцарії у 2000–2014 рр.

знижували або утримували облікову ставку. Швейцарія продовжує дотримуватися кейнсіанського підходу, а Україна у зв'язку зі стагфляційними процесами перейшла до монетаристських методів регулювання – помірне зростання грошової бази і збільшення облікової ставки з метою зменшення інфляції. На середину 2016 р. Україна утримує грошову базу на стабільному рівні з поступовим зниженням облікової ставки до 18%, проте облікова ставка в українських економічних реаліях не є ефективним інструментом макроекономічного регулювання. За період з 2014–2016 рр. з банківського сектора України було виведено понад 70 банків, що можна розглядати як дієвий захід по обмеженню кредитної діяльності, який набагато ефективніший за високу облікову ставку. Це дозволило зменшити інфляцію з 46% у середині 2015 р. до 10% у середині 2016 р. Отже, перехід до монетаристських заходів зупинив стагфляцію, яка почала розвиватися у 2014–2015 рр. в Україні.

Щоб зрозуміти, чи змогли країни досягнути фінансової стабільності, необхідно розглянути динаміки основних фінансових показників: курс національної валюти до долара США і платіжний баланс. Порівняння

динамік курсів національних валют України та Швейцарії до долара США наведено на рис. 5. Платіжні баланси країн порівнюються на рис. 6.

З рис. 5 видно, що курс швейцарського франка до долара США навіть під час кризи 2008–2009 рр. мав стійку тенденцію до зростання. З 2012 р. курс франка стабілізувався в межах 0,8–1 франк за долар США. НБШ вважає теперішній курс франка переоціненим, тому продовжує утримувати облікову ставку від'ємною. Ревальвація національної валюти Швейцарії чинить певний тиск на експортний потенціал країни. На нашу думку, ревальвація і турбулентні фінансові потоки міжнародного спекулятивного капіталу в банківському секторі Швейцарії є основними причинами волатильності платіжного балансу цієї країни у посткризовий період (див. рис. 6). Також, акумулюючи значні активи в єврозоні, банківський сектор Швейцарії приймає на себе ризики макроекономічного і фінансового розвитку ЄС. З рис. 5 видно, що Україна не змогла втримати валютний курс під час кризи 2008–2009 рр., проте найбільш сильного удару курс зазнав у 2014 р. Причина

Рис. 5. Курси національних валют України та Швейцарії у 2000–2014 рр.

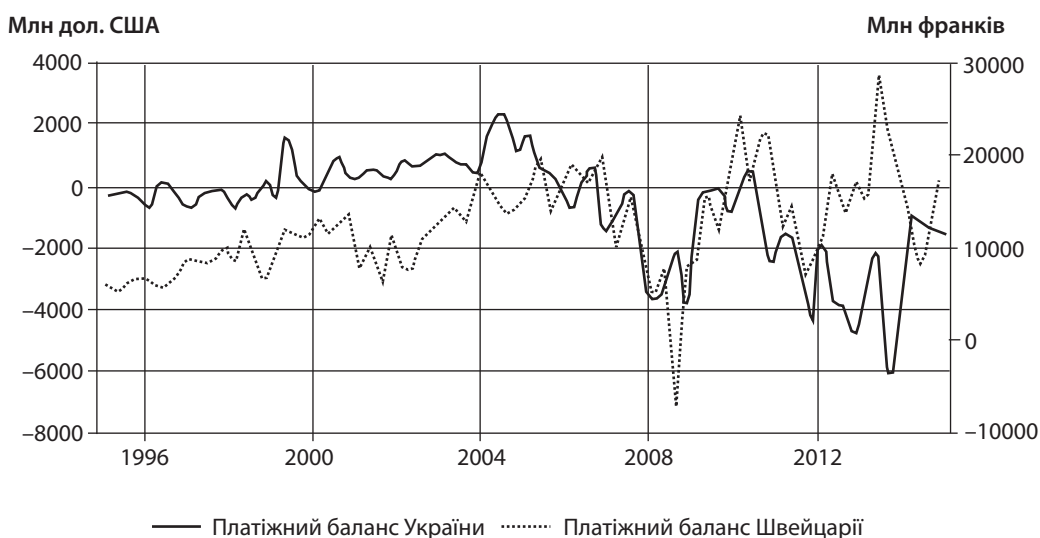

Рис. 6. Платіжні баланси України та Швейцарії у 1996–2014 рр.

різкої девальвації гривні у 2014 р., крім політичних і макроекономічних причин, полягає в неправильній стратегії макроекономічного регулювання. Застосування кейнсіанської концепції для подолання кризи в країні, що розвивається, на нашу думку, спричиняє порушення макроекономічної і фінансової стабільностей. Застосовуючи аналогічну до розвинутих країн модель виходу з кризи, український уряд довів економіку до стагфляції і все одно вимушений був перейти на монетаристську концепцію регулювання економіки.

З рис. 6 видно, що платіжний баланс Швейцарії був дефіцитним тільки під час піку кризи 2008 р., проте в подальшому антикризові дії уряду забезпечили профіцитний платіжний баланс. Ознакою того, що фінансова стабільність в Швейцарії ще є під загрозою, є значна волатильність платіжного балансу і зниження темпів зростання ВВП. Варто зазначити, що США, проводячи кейнсіанську стабілізаційну політику, отримали вищі темпи зростання ВВП, ніж Швейцарія, у посткризовий період. Щодо України, то ситуація з платіжним балансом після кризи значно погіршилася, і в умовах стагфля-

ції не варто очікувати на швидке покращення. Завдяки значним вливанням МВФ у 2015–2016 рр. вдалося значно зменшити пасивне сальдо платіжного балансу України, проте не вдалося відновити зростання вітчизняної економіки, тому для підтримання платіжного балансу у найближчому майбутньому будуть необхідні нові зовнішні фінансові вливання.

ВИСНОВКИ

Проведений нами аналіз антикризового макроекономічного регулювання в Швейцарії та Україні показав, що обидві країни використовували кейнсіанську концепцію виходу з кризи 2008–2009 рр. Проте досягнуті результати протилежні – Швейцарія досягла фінансової стабільності та продовжує кейнсіанську політику макроекономічного регулювання, а в Україні розпочалися стагфляційні процеси, і уряд вимушений переходити до монетаристських антикризових заходів. Протилежність результатів, на нашу думку, обумовлена різними якісними рівнями розвитку макроекономічної та фінансової систем двох країн. Подальші дослідження повинні ви-

явити, які конкретні фактори та відмінності між Швейцарією та Україною призводять до різних результатів при впровадженні по суті однакового антикризового механізму забезпечення фінансової стабільності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб В. М. Фінансово-банківська складова економічної кризи: генезис, сутність, інструментарій / В. М. Голуб, К. В. Голуб // *Наук. вісн. Черніг. держ. ін-ту економіки і упр.* – Сер. «Економіка». – 2013. – Вип. 2. – С. 142–149.

2. Буковинський С. А. Уроки глобальної фінансової кризи: методологічні проблеми реформування міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду / С. А. Буковинський, Т. Є. Унковська, О. Л. Яременко // *Економічна теорія*. – 2011. – № 1. – С. 79–89.

3. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems // Bank for International Settlements – Basel Committee on Banking Supervision. – Basel, December 2010 (rev. June 2011). – 77 p. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>

4. Гец В. Макроэкономическая оценка денежно-кредитной и валютно-курсовой политики Украины до и во время финансового кризиса / В. М. Гец // *Экономика Украины*. – 2009. – № 2. – С. 5–24.

5. Тарасевич В. М. Про орієнтири і напрями виходу з кризи / В. М. Тарасевич // *Економіка України*. – 2013. – № 9. – С. 4–18.

6. Козюк В. В. Монетарні засади глобальної фінансової стабільності : монографія / В. В. Козюк. – Т. : ТНЕУ, 2009. – 727 с.

7. Козюк В. В. Незалежність центральних банків після глобальної фінансової кризи: «сіра зона статус-кво» / В. В. Козюк // *Вісник Національного банку України*. – 2015. – № 2. – С. 16–25.

8. Борейко В. І. Можливість поєднання в сучасних економіках ідей кейнсіанства та монетаризму / В. І. Борейко // *Вісник економічної науки України*. – 2013. – № 2. – С. 17–20.

9. Yesin, P. Capital flow waves to and from Switzerland before and after the financial crisis [Electronic resource] / Pinar Yesin // *SNB WorkingPapers*. – January 2015. – 46 p. – Mode of access :

http://www.snb.ch/n/mmr/reference/working_paper_2015_01/source/working_paper_2015_01.n.pdf

REFERENCES

Bukovynskyi, S. A., Unkovska, T. Ye., and Yaremenko, O. L. "Uroky hlobalnoi finansovoi kryzy: metodolohichni problemy reformuvannya mizhnarodnykh standartiv bankivskoho rehuliuвання i nahliadu" [Lessons from the global financial crisis: methodological issues of reforming international standards for Bank regulation and supervision]. *Ekonomichna teoriia*, no. 1 (2011): 79-89.

"Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems". <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>

Boreiko, V. I. "Mozhlyvist poiednannya v suchasnykh ekonomikakh idei keinsianstva ta monetaryzmu" [The possibility of combining in a modern economy ideas of Keynesianism and monetarism]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (2013): 17-20.

Geets, V. M. "Makroekonomicheskaya otsenka denezhno-kreditnoy i valiutno-kursovoy politiki Ukrainy do i vo vremya finansovogo krizisa" [Macroeconomic assessment of the monetary and foreign exchange policy of Ukraine before and during the financial crisis]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (2009): 5-24.

Holub, V. M., and Holub, K. V. "Finansovo-bankivska skladova ekonomichnoi kryzy: henezys, sutnist, instrumentarii" [Financial-banking component of the economic crisis: Genesis, essence, tools]. *Naukovyi visnyk ChDIEIU. Seriya «Ekonomika»*, no. 2 (2013): 142-149.

Koziuk, V. V. *Monetarni zasady hlobalnoi finansovoi stabilnosti* [The monetary foundations of global financial stability]. Ternopil: TNEU, 2009.

Koziuk, V. V. "Nezalezhnist tsentralnykh bankiv pislia hlobalnoi finansovoi kryzy: «sira zona status-kvo»" [The independence of Central banks after the global financial crisis: "the grey zone of the status quo"]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 2 (2015): 16-25.

Tarasevych, V. M. "Pro oriientyry i napriamy vykhodu z kryzy" [About reference and directions out of the crisis]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 9 (2013): 4-18.

Yesin, P. "Capital flow waves to and from Switzerland before and after the financial crisis". http://www.snb.ch/n/mmr/reference/working_paper_2015_01/source/working_paper_2015_01.n.pdf

ДІЄВІСТЬ І ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ АУДИТУ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ

© 2016 КОСТЮК Б. В.

УДК 657.6:330.3-026.16

Костюк Б. В. Дієвість і ефективність здійснення аудиту для економічної стабілізації держави

Мета статті полягає в дослідженні теоретичних аспектів аудиту ефективності виконання бюджетних програм. Виокремлено основні напрямки імплементації аудиту ефективності у практику державного фінансового контролю. Виявлено основні складові аудиту ефективності, такі як принципи, елементи та функції. Розглянуто актуальність методології аудиту, необхідність розробки системи критеріїв для перевірки і комплексного підходу до проведення аудиту на практиці. Таким чином, у результаті виділено основні напрямки для здійснення аудиту ефективності в практиці державного фінансового контролю. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення шляху вдосконалення практики державного фінансового контролю з метою піднесення його на більш високий рівень, що відповідатиме стандартам якості ЄС. З огляду на це, на базі Стандартів аудиту ефективності INTOSAI доцільно розробити єдину уніфіковану методику, яка б однаково сприймалася і, в межах компетенції, застосовувалася вітчизняними учасниками бюджетного процесу.

Ключові слова: аудит, ефективність, державний фінансовий контроль, бюджет.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Костюк Богдан Володимирович – аспірант, кафедра фінансового аудиту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: kostyk1991@gmail.com

УДК 657.6:330.3-026.16

Костюк Б. В. Действенность и эффективность осуществления аудита для экономической стабилизации государства

Цель статьи заключается в исследовании теоретических аспектов аудита эффективности расходования бюджетных средств. Выделены основные направления имплементации аудита эффективности в практику государственного финансового контроля. Выявлены основные составляющие аудита эффективности, такие как принципы, элементы и функции. Рассмотрены актуальность методологии аудита, а также необходимость разработки системы критериев для проверки и комплексного подхода к проведению аудита на практике. Таким образом, в результате выделены основные направления для осуществления аудита эффективности в практике государственного финансового контроля. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение пути совершенствования практики государственного финансового контроля с целью достижения им более высокого уровня, соответствующего стандартам качества ЕС. Учитывая это, на базе стандартов аудита эффективности INTOSAI целесообразно разработать единую унифицированную методику, которая бы одинаково воспринималась и, в пределах компетенции, применялась отечественными участниками бюджетного процесса.

Ключевые слова: аудит, эффективность, государственный финансовый контроль, бюджет.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Костюк Богдан Владимирович – аспирант, кафедра финансового аудита, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: kostyk1991@gmail.com

UDC 657.6:330.3-026.16

Kostiuk B. V. Effectiveness and Efficiency of Implementing Audit for the Economic Stabilization of the State

The article is aimed at studying the theoretical aspects of audit of expending the budgetary means. The main directions of implementing the performance audit into practice of the public financial control have been allocated. The main components of the performance audit such as the principles, elements, and functions have been identified. The article considers relevance of the methodology of auditing, as well as the need to develop a system of criteria for validation and an integrated approach to practical auditing. Thus, as a result, the main directions for implementing of the performance audit into practice of the public financial control have been allocated. Prospect for further research in this direction is identifying ways of improving the public financial control practices with a view to achieving a higher level in accordance with the EU quality standards. With this in mind, on the basis of the INTOSAI standards for performance audit, can be advisable to develop a single unified methodology, which would equally be perceived and, within the limits of competences, applied by the domestic parties in the budgetary process.

Keywords: audit, performance, public financial control, budget.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Kostiuk Bohdan V. – Postgraduate Student, Department of Financial Audit, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: kostyk1991@gmail.com

Останнім часом в Україні набуває усе більшої значущості, як самостійний метод державного фінансового контролю, державний аудит ефективності виконання бюджетних програм, який, на відміну від інших контрольних методів, дає змогу встановити ефективність використання бюджетних ресурсів та результативність досягнення поставлених державою цілей. У деяких розвинених країнах питома вага такого аудиту в загальній кількості перевірок контрольних органів досягає 50%.

У Бюджетному кодексі одним із принципів бюджетної системи визначено результативність та економію витрачання бюджетних коштів, а обов'язком розпо-

рядників – витрачання ними коштів відповідно до цільового призначення [3]. З огляду на це, державний аудит ефективності виконання державних програм залишається останнім часом основним напрямком вдосконалення державної фінансової політики. У зарубіжних країнах розроблено та ефективно впроваджено у практику державного фінансового контролю дієві засоби контролю за цільовим та ефективним використанням державних коштів, зокрема на високому рівні імplementовано аудит ефективності виконання бюджетних програм.

У різних країнах застосовуються різні терміни для визначення аудиту у сфері державного фінансового контролю. В одних країнах використовується тер-

мін «аудит відповідності якості до витрачених коштів» (*value-for-money audit*), в інших – «аудит результативності» (*effectiveness audit*), «аудит економічності» (*efficiency audit*), державний аудит (в Україні), «аудит адміністративної діяльності» (*performance audit*), «аудит управління» (скандинавські країни), «аудит демократичного суспільства» (Угорщина), «демократичний аудит» (Грузія).

Неодоліки існуючої в Україні системи державного фінансового контролю значною мірою зумовлені тим, що вона має виключно фіскальний характер і спрямована на здійснення лише наступного контролю, тобто такого, що проводиться вже після проведення фінансової операції з бюджетними коштами і не дає змоги запобігти вчиненню бюджетного правопорушення. Єдиною на сьогодні формою державного фінансового контролю нефіскального характеру, яка має на меті попередження бюджетних правопорушень, є державний аудит ефективності виконання бюджетних програм [2].

Аудит ефективності – це перевірка процедур та методів функціонування господарської системи з метою оцінки економічності та результативності. Суть аудиту ефективності полягає в незалежному й об'єктивному аналізі та оцінці діяльності державних програм або послуг, що надаються органами влади, за критеріями економічності, продуктивності та результативності.

Здійснювати таку роботу важливо з огляду на те, що громадськість мусить знати, як виконуються бюджетні програми і як державні установи надають послуги. Аудит ефективності зміцнює прозорість і підзвітність саме через надання об'єктивної та достовірної інформації із зазначених питань.

Без достовірної інформації про діяльність уряду не може обійтися і парламент. Для нього аудит ефективності є унікальним незалежним джерелом інформації, оскільки не представляє інтересів жодних політичних сил чи інституцій. Скористатися функцією аудиту ефективності з метою отримання незалежної оцінки наслідків своїх рішень і результатів надання послуг державними установами може також уряд.

Загалом аудит ефективності стимулює навчання і структурні та організаційні перетворення в державному секторі економіки шляхом надання нової інформації та зосередження уваги на розв'язанні нагальних проблем.

Без аудиту ефективності важко уявити вдосконалення і реформування державної служби і уряду. Саме

таким чином аудит ефективності створює додаткову вартість, яка набагато перевищує матеріальний зиск від звичайного механізму контролю.

Серед видів аудиту ефективності на основі предмета аудиту виділяють: аудит ефективності діяльності органів виконавчої влади або виконання нею окремих державних функцій; виконання державних функцій та державних замовлень одержувачами бюджетних коштів; організації бюджетного процесу; виконання державного та місцевих бюджетів; діяльності народногосподарських комплексів (ПЕК, ВПК, природоохоронного тощо) та програмно-цілевих комплексів (наукових, технологічних, територіальних тощо); формування державних (регіональних) програм та їх виконання; використання коштів державного (місцевих) бюджетів, державної власності, природних та інших державних ресурсів; використання коштів державних фондів соціального страхування, адміністративної реформи, житлово-комунальної реформи, діяльності природних монополій, законодавчої діяльності, ціноутворення тощо [1].

У процесі аудиту ефективності здійснюється перевірка ефективності використання людських, фінансових та інших ресурсів; оцінка результатів та їх моніторинг, аналіз заходів вжитих для усунення виявлених раніш недоліків. В основі аудиту ефективності лежить теорія «трьох Е», що показано на рис. 1.

Виходячи з цього, аудит ефективності складається з таких елементів:

- ✦ перевірка економічності витрачання організацією, що проходить аудит, бюджетних коштів, що були витрачені задля досягнення конкретних результатів її діяльності;
- ✦ перевірка продуктивності витрачання організацією, що проходить аудит, трудових, фінансових та інших ресурсів у процесі виробничої та іншої діяльності, а також використання інформаційних систем та технологій;
- ✦ перевірка результативності діяльності організації, що проходить аудит, щодо виконання визначених для неї завдань, досягнення фактичних результатів у порівнянні із запланованими показниками із урахуванням обсягу спрямованих на це ресурсів.

Оскільки аудит ефективності є складним, різноплановим і системним інструментом контролю, то він включає такі основні функції [5]:

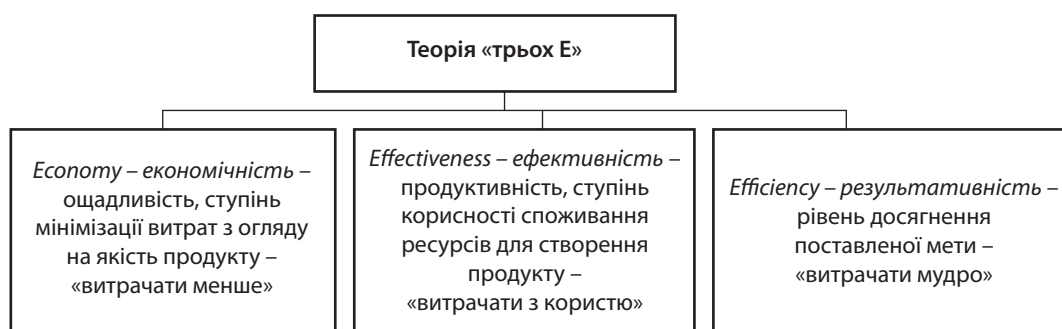

Рис. 1. Базові принципи аудиту ефективності

- ✦ контроль економічної обґрунтованості, законності, цільового та ефективного використання державних фінансових коштів;
- ✦ аналіз результативності використання державних фінансових коштів;
- ✦ перевірка ефективності діяльності державних органів під час реалізації цілей фінансової політики в частині витрачання бюджетних коштів.

Внутрішній аудит є основною формою контролю, за якого проводиться функціонально незалежна оцінка діяльності органів державного та комунального секторів з метою надання рекомендацій і консультацій, спрямованих на вдосконалення діяльності цих органів, підвищення ефективності управління економічними процесами.

Суть внутрішнього аудиту полягає у перевірочній та консультаційній діяльності, яку проводить певний підрозділ. Цим підрозділом може виступати служба внутрішнього аудиту всередині організації чи функціонально незалежного органу. Керівник цієї служби знаходиться під контролем адміністрації, яка забезпечує незалежність дій аудитора, доступ його до будь-якої економічної інформації й відповідні заходи для виконання його рекомендацій.

Проведення зовнішнього аудиту полягає у формулюванні незалежної думки про достовірність фінансової або будь-якої іншої звітності, яка надається зацікавленим користувачам. Зовнішній аудитор насамперед здійснює тестування системи внутрішнього контролю й аудиту, яка створена й діє в певній організації, оцінює її надійність, виявляє слабкі місця в роботі системи та зосереджує на них основну увагу. Під час здійснення своєї роботи зовнішній аудитор повинен спиратися на результати діяльності системи внутрішнього державного контролю й аудиту.

Багато вчених переконані, що для досягнення економічної та соціальної ефективності в системі державного управління, збільшення відповідальності державних органів влади за виконання своїх по-

вноважень необхідно створити належні умови розробки і введення єдиної концепції розвитку системи контролю державних фінансів з чітким розмежування внутрішнього і зовнішнього державного аудиту (табл. 1), що відкріє можливості для проведення швидких і якісних трансформацій [6].

Українські дослідники здебільшого виокремлюють дві концепції аудиту ефективності.

Перша концепція – «оцінка від досягнутого» – аудит орієнтується на результати. Недоліки виконання програми чи діяльності оцінюються як відхилення від норм або критеріїв, тому рекомендації за результатами аудиту спрямовані на їх усунення. Водночас аналізу піддаються причини виникнення розбіжностей між результатами реалізації програми і критеріями аудиту. При цьому, як правило, є безсумнівною необхідність досягнення цілей шляхом реалізації відповідної програми.

Друга концепція – «оцінка від проблеми» – аудит орієнтується на проблеми. Проблеми діяльності (або їх ознаки) є початком аудиту, а не його завершенням, як це переважно відбувається при реалізації концепції аудиту «оцінка від досягнутого».

Наприклад, ознаками таких проблем можуть бути: зростання витрат внаслідок потреби в більших обсягах ресурсів; стійкий дисбаланс між внесками та цілями; відсутність чіткості в розподілі відповідальності між органами виконавчої влади щодо виконання програми; неоднозначність та суперечливість в нормативно-правових документах; стабільно низький рівень компетентності, критика стилю управління, недоліки в механізмі надання послуг та орієнтації на клієнта; чимала кількість скарг або заяв від громадськості тощо. Головним завданням такого аудиту називають дослідження наявності стійких проблем та аналіз їх причин з позицій економності, продуктивності та результативності [7].

Також існує *третья концепція* – «оцінка від потреби» – аудит орієнтується на потреби і спрямований на розроблення обґрунтованої, дієвої програми (проекту, бізнес-плану), виконання якої гарантувало б досягнення

Таблиця 1

Порівняльна характеристика внутрішнього і зовнішнього державного аудиту

Внутрішній аудит	Зовнішній аудит
Мета	
– Уникнення помилок чи інших недоліків при здійсненні діяльності бюджетної установи; – запобігання незаконному, не результативному та неефективному використанню коштів бюджетних установ; – надання незалежних професійних рекомендацій та консультацій, спрямованих на вдосконалення державного і комунального секторів; – зменшення внутрішнього контролю	– Створення умов для існування економічної стабільності та національної безпеки; – забезпечення суспільства повною та достовірною інформацією про здійснення державного управління
Особливості проведення	
– Проводиться органами Державної фінансової інспекції; – здійснюється уповноваженим самостійним підрозділом, який є фінансово незалежним, але підпорядковується керівництву органу державного чи комунального сектора	Проводиться зовнішнім органом Рахункової палати України стосовно системи органів виконавчої влади
Результати проведення	
Надання незалежних та об'єктивних рекомендацій та консультацій	

конкретної цілі, або на оцінку і вдосконалення уже затвердженої програми.

Тобто концепція аудиту «оцінка від потреби» зорієнтована на кінцеву ефективність – максимізацію задоволення потреб споживачів у якісних товарах (роботах, послугах).

В Україні найбільшого поширення набуло застосування двох перших концепцій аудиту ефективності: «оцінка від досягнутого» та «оцінка від проблеми». Аудит, що орієнтується на потреби, ще не має розробленої нормативно-правової бази, тому лише фрагментарно реалізується в ході аудитів, спрямованих на результати або проблеми виконання програми.

Методика аудиту ефективності виконання бюджетних програм передбачає проведення органами державної контрольно-ревізійної служби чотирьох видів аудиту ефективності, а саме, окрім трьох зазначених, ще й аудит, що орієнтується на проблему (встановлюються і аналізуються проблеми аудиту і гіпотези причин їх наявності).

Варто зауважити, що такий підхід визначено і Стандартами аудиту ефективності, які підготовлені фахівцями Національного аудиторського офісу Швеції і затверджені на XX Конгресі INTOSAI, що пройшов 22–26 листопада 2010 р. в Йоганнесбурзі (Південно-Африканська Республіка).

Стандартами INTOSAI передбачено застосування двох аудиторських тактик: «згори – донизу» (увага зосереджується на вимогах, намірах, цілях і очікуваннях законодавчої гілки влади, регуляторного акта); «знизу – догори» (увага зосереджується на наслідках діяльності об'єкта перевірки і широкій спільноті людей) [4].

Питання методики проведення на практиці державного аудиту ефективності виконання бюджетних програм є актуальним для контролюючих органів України – Рахункової палати та Державної фінансової інспекції – особливо на місцевому рівні, тому на основі фінансової науки можна розробити критерії, що будуть застосовуватися для оцінки ефективності виконання бюджетних програм та послужать базою для висновків за результатами відповідних перевірок, що проводять контролюючі органи. Критерії – це обґрунтовані стандарти якості роботи та контролю, на базі яких можна провести порівняльний аналіз та оцінити ефективність реалізації програм, ведення діяльності, економічних операцій або виконання функцій об'єктами аудиту, тобто досягнутих результатів. Можливість розробки такої системи критеріїв, загальних та окремих показників, які уточнюються з урахуванням специфіки кожної перевірки, впливає з потреби підвищення ефективності виконання бюджетних програм органами виконавчої влади.

Розповсюдженим методом дослідження основних параметрів ефективності виконання бюджетних програм є трендовий аналіз, що дозволяє визначити напрямки та темпи зміни показників, ступінь взаємної залежності сутнісних показників, порівнювати тенденції в окремій бюджетній організації зі зразковими стандартами практики або результатами інших аналогічних організацій.

Ретроспективний аналіз бюджетних даних дозволяє визначити небажані тенденції, причини їх виникнення та обставини, що можуть нейтралізувати ймовірну несприятливу тенденцію. Цей метод може бути застосовано під час оцінки ефективності діяльності розпорядників бюджетних коштів, тобто мають бути враховані такі параметри:

- ✦ оцінка обґрунтованості та достовірності показників бюджету;
- ✦ оцінка результативності витрачання коштів, а саме – віддача від витрачання;
- ✦ оцінка можливості зниження рівня нерационального виконання бюджетних програм;
- ✦ оцінка доцільності фінансових витрат;
- ✦ оцінка законності та цільового характеру фінансування;
- ✦ контроль за повнотою на своєчасністю витрачання коштів, а саме – їх адресність та вчасне витрачання;
- ✦ оцінка обґрунтованості нормативів витрачання коштів, тобто корисність на одиницю витрачання коштів;
- ✦ оцінка прогресивності методів фінансово-господарської діяльності [8].

Стосовно аудиту ефективності, під критеріями ми розуміємо загальну сукупність показників, які відображають різні сторони діяльності об'єкта аудиту. Як свідчить закордонний досвід, такими критеріями, поряд із кількісними та якісними параметрами оцінки ефективності, можуть бути показники у вигляді анкет опитування. Розробка критеріїв та показників визначення ефективності витрачання бюджетних коштів вимагає дослідження адекватних сучасним вимогам ринку методів, що можуть застосовуватись у практиці аудиту ефективності.

За сучасного рівня розвитку інформаційних технологій для оцінки ефективності виконання бюджетних програм доцільно застосовувати динамічні моделі. Безперервний контроль за імплементацією управлінських рішень, що мають повторюваний характер, зазвичай вимагає перевитрат грошових ресурсів. Застосування ж математичних моделей дозволяє визначити стандартизовані та достовірні процедури контролю за поточною діяльністю та своєчасно виявляти небажані тенденції. Перевагами сучасних інформаційних технологій є висока адекватність та надійність оцінювання в умовах недостатності та викривленості інформації, можливість точного визначення потреби в ресурсах для досягнення мети та прийняття раціональних управлінських рішень. Імплементація інтегрованої інформаційної системи дозволить розробити єдину корпоративну базу бюджетної інформації, розв'язати завдання контролю за відхиленнями факту від плану («план – факт – відхилення»), та на цій основі дасть змогу оцінювати рівень ефективності використання бюджетних коштів.

На сучасному етапі в практиці контрольної діяльності переважають елементи виявлення порушень, контроль процесів та меншою мірою – цілі оцінювання ефекту, поліпшення діяльності та витрачання ресурсів. Це означає, що аудиторські перевірки, незалежно від підхо-

дів, які використовуються, повинні бути орієнтовані на те, щоб впливати на діяльність організацій або використання ресурсів. Аудит, який не відповідає на запитання «що робити?», на сьогодні стає все менш затребуваним. Завдання орієнтованого на ефективність аудиту полягає в оцінюванні результатів, досягнутих відносно планів.

Із самого початку аудиторської перевірки мають розглядатися не деталі методів або процесів, а самі проміжні або кінцеві результати. Такий підхід доцільно застосовувати, коли є відповідні критерії для вимірювання якості, кількості та вартості кінцевих результатів діяльності організації. Якщо результат виявляється задовільним, то ризик того, що діяльність або процес мають недоліки, буде мінімальним. У разі ж незадовільного результату напрямок діяльності й система контролю повинні перевірятися тією мірою, яка необхідна для виявлення конкретних причин проблеми.

ВИСНОВКИ

Аудит ефективності виконання бюджетних програм необхідно розглядати як важливий етап на шляху вдосконалення практики державного фінансового контролю з метою піднесення її на більш високий рівень, що відповідатиме стандартам якості ЄС. З огляду на це, на базі Стандартів аудиту ефективності INTOSAI доцільно розробити єдину уніфіковану методичку, яка б однаково сприймалася і в межах компетенції застосовувалася вітчизняними учасниками бюджетного процесу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Буряк П. Ю.** Концептуальні та методичні основи аудиту ефективності [Електронний ресурс] / П. Ю. Буряк // Вісник Львівської державної фінансової академії. – 2009. – № 16. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2009_16/BurjakP.pdf
2. **Городянська Л.** Державний фінансовий аудит та аудит ефективності в системі державного фінансового контролю / Л. Городянська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 10. – С. 35–44.
3. **Єпіфанов А. О.** Бюджет України : монографія : у 2 кн. / А. О. Єпіфанов, І. І. Д'яконова, І. В. Сало. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 201 с.
4. Міжнародні стандарти контролю якості аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина 1 / Пер. з англ. О. Л. Ольховікова, О. В. Селезньов, О. О. Зеніна та ін. – К. : ІАМЦ АУ «Статус», 2010. – 842 с.
5. **Рябухин С. Н.** Аудит эффективности : учебник / С. Н. Рябухин ; Акад. труда и социальных отношений. – М. : Издательский дом «АТИ-СО» ; ЗАО «Издательство «Экономика», 2009. – 602 с.
6. **Стефанюк І. Б.** До нової якості бюджетного контролю через аудит ефективності / І. Б. Стефанюк // Фінансовий контроль. – 2013. – № 2 (15). – С. 9–14.
7. **Федченко Т. В.** Оцінка якості системи державного аудиту ефективності виконання бюджетних програм [Електронний ресурс] / Т. В. Федченко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Economics/77375.doc.htm
8. **Чумакова І.** Аудит ефективності: зарубіжний досвід та українські реалії / І. Чумакова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 1. – С. 55–62.

Науковий керівник – Симоненко В. К., доктор економічних наук, член-кореспондент Національної академії наук України, професор кафедри фінансового аудиту Київського національного торговельно-економічного університету

REFERENCES

- Buriak, P. Yu. "Konseptualni ta metodychni osnovy audytu efektyvnosti" [Conceptual and methodological framework of performance audit]. Visnyk Lvivskoi derzhavnoi finansovoi akademii. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2009_16/BurjakP.pdf
- Chumakova, I. "Audyt efektyvnosti: zarubizhnyi dosvid ta ukraïnski realii" [Performance audit: international experience and Ukrainian realities]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 1 (2009): 55-62.
- Fedchenko, T. V. "Otsinka yakosti systemy derzhavnoho audytu efektyvnosti vykonannya biudzhethnykh proham" [Quality assessment of public audit efficiency in the execution of budget programs]. http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Economics/77375.doc.htm
- Horodianska, L. "Derzhavnyi finansovyi audyt ta audyt efektyvnosti v systemi derzhavnoho finansovoho kontroliu" [The state financial audit and performance audit in the system of state financial control]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 10 (2010): 35-44.
- Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh* [International standards on quality control, auditing, review, other assurance, and related services]. Kyiv: Status, 2010.
- Riabukhin, S. N. *Audit effektivnosti* [Efficiency audit]. Moscow: ATI-SO; Ekonomika, 2009.
- Stefaniuk, I. B. "Do novoi yakosti biudzhethnoho kontroliu cherez audyt efektyvnosti" [A new quality of budget control through efficiency audit]. *Finansovyi kontrol*, no. 2 (15) (2013): 9-14.
- Yepifanov, A. O., Diakonova, I. I., and Salo, I. V. *Biudzheth Ukrainy* [The Budget of Ukraine]. Sumy: UABS NBU, 2010.

ВПРОВАДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНИХ ПРАВИЛ ЯК ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ БОРГОВОЮ СТІЙКІСТЮ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРОЦИКЛІЧНОСТІ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

© 2016 АНТОНОВ М. С.

УДК 336.27(477)

Антонов М. С. Впровадження фінансових правил як основи управління борговою стійкістю в Україні в умовах проциклічності фінансової політики

Мета статті полягає у розробці концептуальних засад імплементації фінансових (боргових) правил в Україні з урахуванням світового досвіду та з орієнтацією на відновлення її боргової стійкості в умовах значної проциклічності вітчизняної економіки та фінансової політики. Розглянуто сутність, цілі та завдання фінансових (боргових) правил. Визначено роль боргового правила, правила збалансованого бюджету, доходів та витрат у формуванні проциклічної фінансової політики. Встановлено, що правило збалансування бюджету з урахуванням циклу чи з використанням структурного сальдо має найбільший ациклічний ефект. На основі порівняння з розвиненими країнами світу та країнами світу, що розвиваються, доведено значну проциклічність фінансової політики України та обґрунтовано необхідність впровадження механізму фінансових правил для підвищення її боргової стійкості. Його деталізацію запропоновано здійснювати з урахуванням конкретних фінансових (боргових) цільових та супутніх заходів щодо впровадження фінансових правил. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є проведення математичного моделювання впливу окремих фінансових (боргових) цільових на економічне зростання та боргову стійкість України.

Ключові слова: фінансові правила, боргові правила, фінансова політика, боргова стійкість, проциклічність.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Антонов Максим Сергійович – аспірант, кафедра фінансів, Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС» СумДУ (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: inhardwork@mail.ru

УДК 336.27(477)

Антонов М. С. Внедрение фискальных правил как основы управления долговой устойчивостью в Украине в условиях проциклличности фискальной политики

Цель статьи заключается в разработке концептуальных основ имплементации фискальных (долговых) правил в Украине с учетом мирового опыта и с ориентацией на восстановление ее долговой устойчивости в условиях значительной проциклличности отечественной экономики и фискальной политики. Рассмотрены сущность, цели и задачи фискальных (долговых) правил. Определены роль долгового правила, правила сбалансированного бюджета, доходов и расходов в формировании процикллической фискальной политики. Установлено, что правило сбалансирования бюджета с учетом цикла или с использованием структурного сальдо имеет наибольший ацикллический эффект. На основе сравнения с развитыми странами мира и развивающимися странами доказана значительная проциклличность фискальной политики Украины и обоснована необходимость внедрения механизма фискальных правил для повышения ее долговой устойчивости. Его детализацию предложено осуществлять с учетом конкретных фискальных (долговых) целевых и сопутствующих мероприятий по внедрению фискальных правил. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является проведение математического моделирования влияния отдельных фискальных (долговых) целевых на экономический рост и долговую устойчивость Украины.

Ключевые слова: фискальные правила, долговые правила, фискальная политика, долговая устойчивость, проциклличность.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Антонов Максим Сергеевич – аспірант, кафедра фінансов, Учебно-науковий інститут бізнес-технологій «УАБД» СумГУ (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: inhardwork@mail.ru

UDC 336.27(477)

Antonov M. S. Introducing Fiscal Rules as the Basis for Managing the Debt Sustainability in Ukraine in Terms of Proccyclicity of the Fiscal Policy

The article is aimed at developing the conceptual foundations for implementing the fiscal (debt) rules in Ukraine taking into account the world experience and directing towards rebuilding its debt sustainability in the face of significant proccyclicity of the domestic economy and fiscal policy. Nature, goals and tasks of the fiscal (debt) rules have been considered. The article determines the role of a debt rule, rules of the balanced budget, income and expenses in the formation of the proccyclical fiscal policy. It has been found that a rule for balancing a budget in accordance with cycle or using the structural balance brings the greatest acyclic effect. On the basis of comparison with both the developed countries and the developing countries, significant proccyclicity of the fiscal policy of Ukraine has been proved, the necessity of introducing a mechanism of fiscal rules to enhance its debt sustainability has been substantiated. It has been proposed that its detailization should go along with the consideration of specific fiscal (debt) targets and together with the related activities to implement fiscal rules. Prospect for further research in this direction is to carry out mathematical modeling of the influence of certain fiscal (debt) targets on both the economic growth and the debt sustainability of Ukraine.

Keywords: fiscal rules, debt regulations, fiscal policy, debt sustainability, proccyclicity.

Fig.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Antonov Maksim S. – Postgraduate Student, Department of Finance, Scientific-Educational Institute of Business Technologies «UABD» of Sumy State University (57 Petropavlivska Str., Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: inhardwork@mail.ru

Поліпшення архітектури бюджетних (фінансових) правил виступає ключовим трендом у реформуванні підходів до управління фінансовою стійкістю держав світу. Перехід до правил «другого покоління», які вирізняються гнучкістю і контрциклічною спрямованістю в багатьох країнах є складовою антикризових заходів. Особливого значення ці заходи у світлі необхідності фінансової консолідації набувають у краї-

нах з високим рівнем суверенних боргів у цілому та у країнах ЄС зокрема, які мають неоднорідні економічні та інституційні структури, але прагнуть до утворення фінансового союзу.

Із запровадженням фінансової реформи, яка ознаменувалася в березні 2012 р. прийняттям Фінансового пакту ЄС (*Fiscal compact* – Договір про стабільність, координацію та регулювання в Економічному та Моне-

тарному союзі) ряд діючих фіскальних правил з 2014 р. у співтоваристві було модифіковано.

Зокрема для країн-учасниць встановлено такі оновлені фіскальні правила: обов'язкове таргетування циклічно скоригованого сальдо бюджету на рівні 0,5 % ВВП та 1 % для країн із квотою державного боргу до 60 % (правило збалансованого бюджету) зобов'язання постійного зниження державного боргу до 60 % ВВП на величину не менше 5 % відхилення між фактичною та граничною величиною боргу через 3 роки після подолання надмірного бюджетного дефіциту до 3 % ВВП (боргове правило), таргетування темпів зростання державних витрат, які не повинні бути більшими за темпи довгострокового зростання ВВП (правило витрат) [7, 6].

Набуття Україною статусу асоційованого члена ЄС загострює увагу до виконання нею стандартів боргової стійкості, бюджетної дисципліни та фіскальної консолідації, що ставить нові виклики перед системою управління державним боргом взагалі та вимоги до запровадження дієвих фіскальних правил.

Питання сутності, ролі у підтриманні боргової стійкості, механізму імплементації широко розглядалися у працях таких зарубіжних вчених, як А. Schaechter, Т. Kinda, N. Budina, А. Weber [2]. Доробок українських науковців у цій сфері є не настільки ґрунтовним. У працях Гладченко Л. [3], Дмитренка Г. [4] Кудряшова В. [5], Лондара С. Л. [6], Онишко С. [7], Савченка Т. [8], Цицика Р. [9] окреслені загальні теоретичні аспекти визначення і класифікації фіскальних правил.

Поряд з цим не було детального висвітлення обґрунтування доцільності застосування окремих фіскальних (боргових) правил; не вироблено детального механізму їх відбору, імплементації, законодавчого закріплення, моніторингу виконання. Крім того, зусилля щодо фіскальної консолідації та досягнення боргової стійкості в Україні є недостатніми. Механізми розробки та імплементації фіскальних (боргових) правил чітко не встановлені, а окреслена нормативна база потребує коригування з огляду на хибність обраної експансивної боргової політики.

За даними МВФ станом на кінець березня 2014 р. вони у тій чи іншій формі використовувались у 89 країнах, світу у той час як у 1990 р. лише 5 країн заявили про їх прийняття [2]. Отже, вагомість механізму фіскальних правил як основи для модернізації діючих фіскальних моделей та систем управління борговою стійкістю підтверджується безпрецедентними темпами їх поширення в світі та необхідністю встановлення обмежень для фіскальної політики, орієнтованої на нарощування боргу в Україні, а також зменшення проциклічності фіскальної політики.

Мета статті полягає у розробці концептуальних заasad імплементації фіскальних (боргових правил) в Україні з урахуванням світового досвіду та з орієнтацією на відновлення її боргової стійкості в умовах значної проциклічності вітчизняної економіки та фіскальної політики.

Неоінституціональна фінансова теорія визначає фіскальні правила як конкретні правила і процедури, які відіграють роль обмежень для фінансової діяльності

держави та певною мірою раціоналізують її. З процедурного боку фіскальні правила є невід'ємною частиною норм фінансового права, що створюють організаційно-правові засади формування та регулювання державної фінансової (бюджетно-податкової) політики у середньо- та довгостроковому періоді. За визначенням фахівців МВФ, фіскальні правила є довгостроковими (понад 3 роки) обмеженнями фіскальної політики у вигляді граничних значень бюджетних агрегатів [2]. Боргові правила є частковим випадком у системі фіскальних правил і обмежень і стосуються таргетування насамперед таких бюджетних агрегатів абсолютного обсягу та квоти державного боргу у ВВП та дефіциту бюджету до ВВП.

Незважаючи на наявність аргументів «проти» застосування фіскальних правил, які стосуються складності дотримання і моніторингу комплексних обмежень, звуження фіскального простору та можливості дискреційного управління державним боргом, низький рівень маневреності застосування у відповідь на дію кризових явищ та макроекономічних шоків, фіскальні правила відіграють важливу роль в управлінні борговою стійкістю. Їх мета – утримання прийнятного з урахуванням темпів економічного зростання рівня державного боргу та боргової стійкості.

Ключові завдання, що дозволяють досягти вказаної мети, можна згрупувати за їх відношенням до цілей фіскальної політики та макроекономічної політики загалом.

Так, реалізація фіскальної політики за допомогою фіскальних правил поєднується з підвищенням довіри до фіскальної політики уряду з огляду на її формалізованість та сприянню зменшенню рівня боргу, зменшення хаотичності у прийнятті рішень щодо її виконання, зниження її проциклічної спрямованості та дискреційності, забезпечення фіскальної консолідації, виваженості й послідовності у фінансуванні довгострокових витрат інфраструктурного характеру, зменшення наслідків старіння нації, вичерпання корисних копалин.

Потенціал фіскальних правил у реалізації макроекономічної політики реалізується через сприяння загальній макроекономічній стабілізації через досягнення боргової стійкості та бюджетних таргетів, зближення рівнів бюджетних агрегатів різних країн у межах політичних, економічних (валютних) об'єднань з метою мінімізації впливу макроекономічних шоків, досягнення довгострокових орієнтирів при плануванні державної фінансової політики, коригування обсягів державних витрат та непродуктивного нарощування боргу у період спаду з метою підвищення фіскальної відповідальності та стійкості державних фінансів.

Виконання означених завдань необхідно розглядати у зв'язку з необхідністю забезпечення дієвості фіскальних правил протягом усіх стадій економічного циклу. Таким чином, фіскальні правила мають виконувати як рестриктивні функції на стадії економічного буму, так і експансивні – на стадіях економічного пригнічення за рахунок розширення фіскального простору та потенціалу. Такий підхід до фіскальних правил характерний для Канади, Нової Зеландії, Чилі, країн ЄС [7].

У багатьох країнах світу напрацьовано широкий досвід розробки та застосування різних видів боргових (фіскальних) правил.

Базовою роботою у класифікації фіскальних правил можна назвати роботу фахівців Міжнародного валютного фонду (A. Schaechter, T. Kinda, N. Budina, A. Weber) [2], які виділяють власне боргові правила (*Debt rule*, (DR), правила збалансування бюджету (обмеження дефіциту – *Balanced budget rule* (BBR)), обмеження витрат (*Expenditure rule* (ER)) та обмеження доходів (*Revenue rule* (RR)).

Розгляд світового досвіду застосування фіскальних правил необхідно доповнити аналізом обмежень для фіскальної політики та їх роллю в управлінні борговою стійкістю в Україні. В умовах значної дискреційності, що характеризує систему управління державним боргом, борговою стійкістю та фіскальну політику України, низького рівня розвитку автоматичних стабілізаторів, архітектура фіскальних правил і стан їх дотримання є доволі дискусійними. На цей факт вказують Г. Дмитренко [4], Т. Савченко [8], Р. Цицик [9].

Аналізуючи стан впровадження та виконання фіскальних правил в Україні, слід відмітити, що вони знаходяться на етапі свого становлення: існують окремі норми бюджетного законодавства, що мають обмежувальний вплив на обсяги державного боргу, проте стан їх виконання та механізми дотримання є недостатніми.

Національне законодавство (Бюджетний кодекс України) містить лише початкові елементи архітектури таких фіскальних (боргових) правил як правила боргу, правила збалансованості бюджету, правила доходів (резервів).

Зважаючи на низьку інституційну якість та дієвість розглянутих обмежень у борговій сфері України, необхідно звернути увагу на ще один важливий момент, що характеризує їх цільову спрямованість.

Одним із ключових завдань фіскальних правил, розглянутих на початку підрозділу є зменшення проциклічності фіскальної політики, її вирівнювання в межах економічного циклу. Кожне правило впливає на проциклічність фіскальної політики неоднаковою мірою (рис. 1).

Так, розглядаючи кожне правило окремо, найбільш ефективним з погляду проведення антициклічної фіскальної політики є застосування модифікованого правила збалансованого бюджету на основі структурного (скоригованого на циклічну компоненту, вираховану на основі «розриву випуску» між фактичним та потенційним ВВП) чи циклічного збалансування (виконання балансу протягом певної фази економічного циклу). Часто такі правила мають назву правил «другого покоління», які носять двобічний характер: демонструючи рестриктивний характер фіскальної політики на стадіях економічного підйому та експансивний – на стадіях економічного спаду. Встановлення структурних чи циклічних таргетів при збалансуванні бюджету доволі поширене в різних країнах світу, які реалізують виважену політику управління борговою стійкістю через мінімізацію розривів між надходженнями і видатками бюджету і нівелювання можливостей виникнення державного боргу. Згідно з базою даних фіскальних правил МВФ до країн, що здійснюють макроекономічну стабілізацію з урахуванням циклу, належать 22 країни: Австралія, Чилі, Колумбія, Хорватія, Данія, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Італія, Латвія, Монголія, Нідерланди, Норвегія, Панама, Перу, Румунія, Сербія, Словаччина, Іспа-

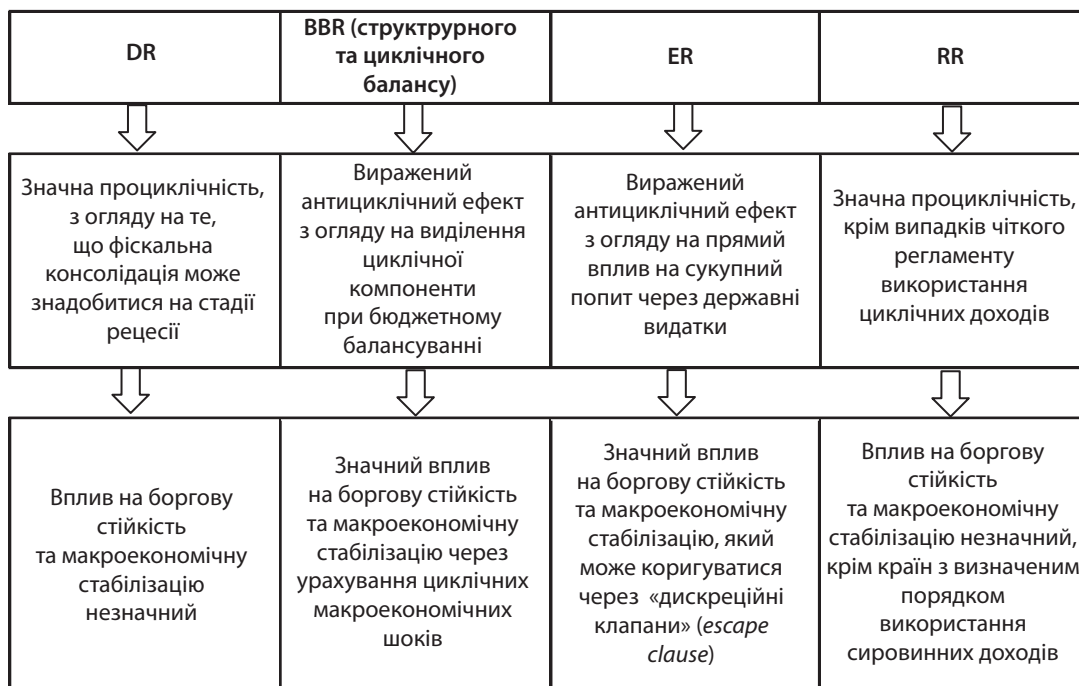

Рис. 1. Вплив фіскальних (боргових) правил на проциклічність фіскальної політики та боргову стійкість

Джерело: розробка автора.

нія, Швеція, Швейцарія та Сполучене Королівство [2]. У цілому, ж пріоритетність застосування правила збалансування бюджету «кризь цикл» та його поєднання з борговим правилом і правилом витрат є вищою у розвинених країнах, зорієнтованих на комплексне використання потенціалу фіскального регулювання, аніж у країнах, що розвиваються. У цих країнах впровадження правила витрат чи доходів наштовхується на низьку інституційну спроможність урядів та не виваженість їх політик, і ключовим правилом залишаються боргові.

Світовий досвід свідчить, що позитивний ефект для боргової стійкості і контрциклічного потенціалу фіскальної політики держави має поєднання правила боргу та правила витрат, і більшою мірою – правила боргу та правила збалансування бюджету з урахуванням циклу.

Актуальність імплементації цих двох правил в Україні, формування бюджетних агрегатів якої вирізняється на противагу іншим країнам значною проциклічністю (рис. 2) є безсумнівною. Боргова та фіскальні політики в умовах бездіяльності автоматичних стабілізаторів та ручного управління посилювали циклічні коливання – як на етапі економічного пожвавлення – до 2008 р., так і у посткризовий період.

На фоні США, ЄС та інших розвинених країн світу (рис. 3, рис. 4) динаміка доходів і видатків яких узагальнена і спрогнозована МВФ, Україна має високий ступінь проциклічності цих бюджетних агрегатів. На зазначених рисунках чітко прослідковується прагнення розвинених країн до фіскальної консолідації у довгостроковому періоді з допущенням невисоких значень дефіциту.

Загалом, навіть у кризові періоди 2008–2010 рр., що супроводжувалися значним перевищенням видатків над доходами, у цих країнах не спостерігалось ознак циклічності. Більше того, країни із середнім рівнем доходу та ринками, що формуються, хоча й мають більший дефіцит (див. рис. 4), ніж розвинені країнами, проте вони не демонструють явно виражених ознак циклічності, притаманних Україні.

Серед ключових вимог до механізму фіскальних правил як основи для управління борговою стійкістю України з огляду на проведений аналіз світового та вітчизняного досвіду його функціонування можна назвати:

- ✦ забезпечувати максимальну прозорість використання через здійснення контролю та аудиту ефективності;
- ✦ мати постійну основу для використання з огляду на необхідність довіри економічних агентів, суспільства;
- ✦ бути гнучкими з позиції фіскального регулювання протягом економічного циклу;
- ✦ бути придатними для використання не лише на рівні державного бюджету для регламентації боргу уряду, але й використовуватись на рівні місцевих бюджетів як основи фіскальної консолідації та регулювання муніципального боргу за принципом «знизу – вгору»;
- ✦ враховувати показники боргу (для боргових правил) у найбільш повний спосіб: включно з боргом державних цільових фондів, національних компаній-монополістів (НАК «Нафтогаз Україна», «Укрзалізниця») та муніципальних утворень;
- ✦ мати вбудований механізм відповідальності для їх дотримання, зокрема окремі штрафні санкції та попереджувальні заходи для уряду (заморожування заробітної плати, висловлення недовіри, прийняття бездефіцитного бюджету, детальний план заходів щодо зниження боргу);
- ✦ підлягати моніторингу з боку НФІ – Національного фіскального агентства України з метою своєчасності виявлення відхилень від цільових бюджетних та боргових таргетів;
- ✦ відповідати вимогам фіскальних правил, встановлених у ЄС (Маастрихтські критеріями конвергенції, Пактом стабільності та розвитку, «Пактом шести» та Угодою про стабільність, координацію і управління) з огляду на зобов'язання з євроінтеграції.

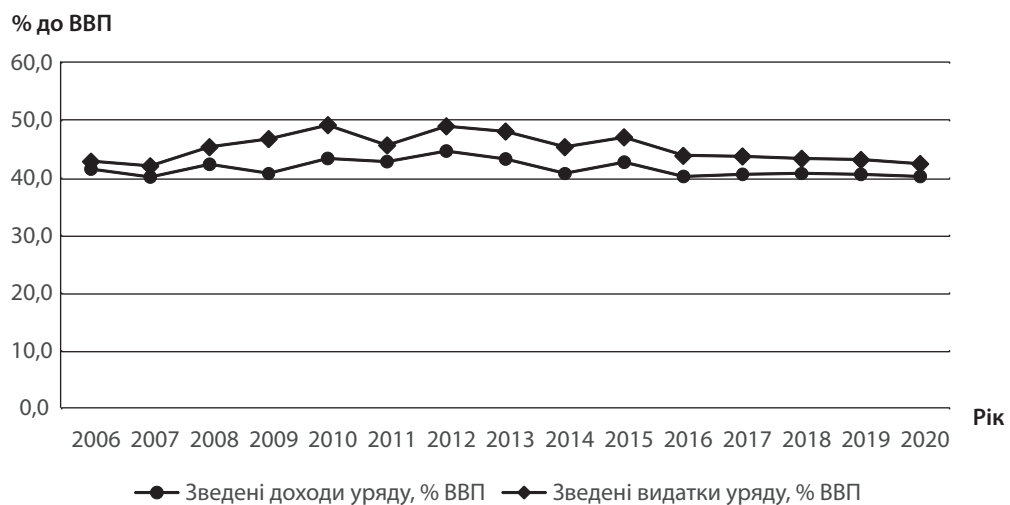

Рис. 2. Динаміка доходів та видатків уряду України у 2006–2020 рр., % до ВВП

Джерело: складено автором за [1].

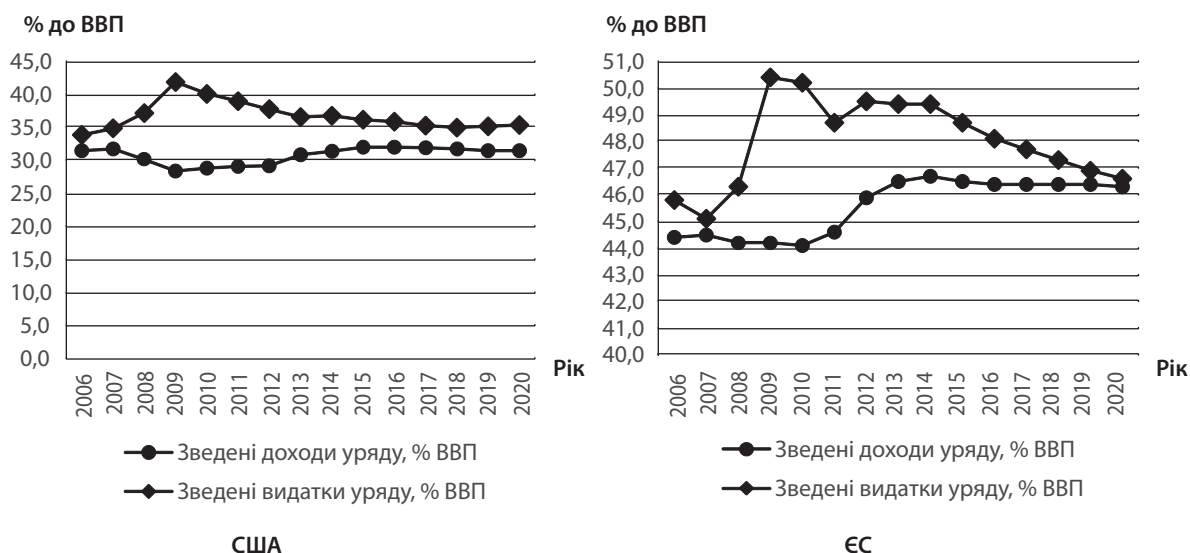

Рис. 3. Динаміка доходів та видатків державного бюджету у США та ЄС у 2006–2020 рр., % до ВВП

Джерело: складено автором за [1].

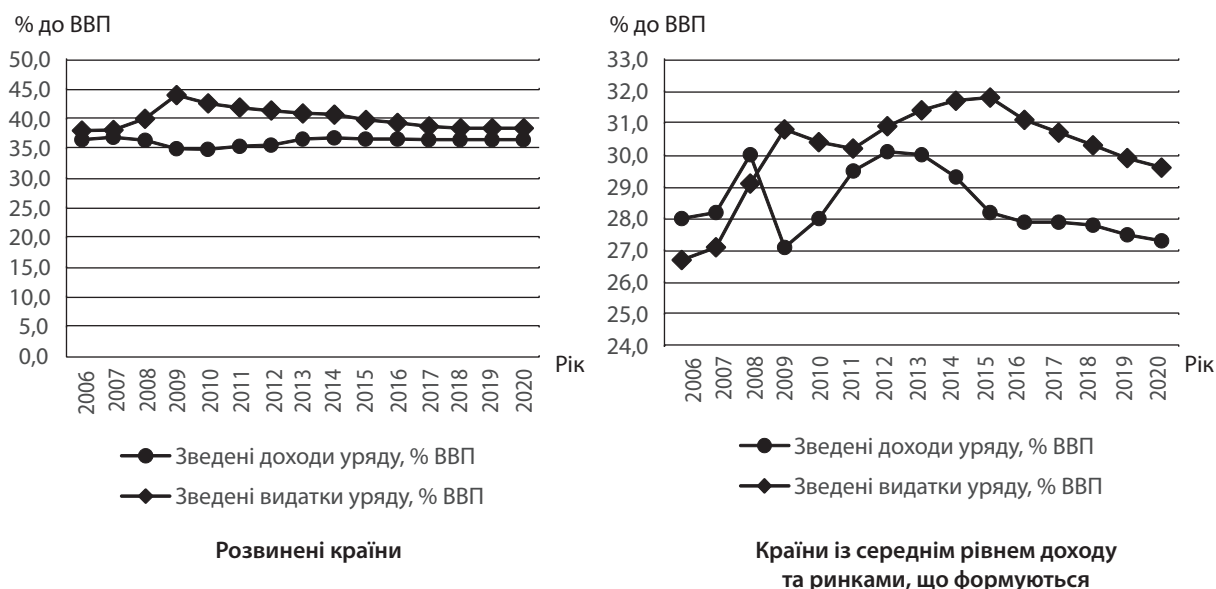

Рис. 4. Динаміка доходів та видатків державного бюджету країн світу у 2006–2020 рр., % до ВВП

Джерело: усереднені показники, складено автором за [1].

Зокрема, найбільш вдалим на даному етапі розвитку системи державних фінансів до застосування в Україні з урахуванням необхідності комплексного вирішення проблем системи управління борговою стійкістю нами вбачається поєднання ряду фіскальних (боргових) правил: «золотого» правила з борговим правилом обмеження рівня квоти боргу у ВВП та структурного дефіциту до ВВП (табл. 1).

Правила витрат та правила доходів можуть виявитися передчасним з огляду на низький рівень бюджетної та боргової дисципліни в Україні. На нашу думку, їх впровадження слід відкласти до повноцінної реалізації уже названих правил, і у табл. 1 вони диференційовані за часовими орієнтирами їх впровадження. Так, першочерговими для імплементації у середньостро-

ковій перспективі (1–3 роки) є боргове правило, правило структурного збалансування бюджету та «золоте» правило. У довгостроковому періоді (3–5 років) доцільними для застосування вбачаються більш складні з позиції виконання і дотримання правила доходів та витрат.

Запропоновані правила супроводжуються окремими супутніми заходами щодо їх впровадження, які, по суті, є напрямками розробки організаційно-економічного забезпечення моделі фіскальної політики на основі фіскальних правил.

Завпровадження цілісної системи фіскальних (боргових) правил та супутніх заходів у різних часових горизонтах дозволить комплексно та гнучко регулювати систему управління борговою стійкістю України, розробити детальний сценарій дій щодо регламентації фіскальної політики, нівелювати вплив макроекономічних шоків та циклічних коливань на боргову сферу.

Запропоновані середньострокові і довгострокові орієнтири у впровадженні механізму фіскальних (боргових) правил в Україні

Орієнтири	Вид заходів	Сутність	Правила	Таргети	
Середньострокові	Впровадження фіскальних правил	Запровадження на усіх рівнях сектора загальнодержавного управління включно з державними позабюджетними фондами, державними компаніями і банками	Правила боргу (боргового гальма)	Суворе обмеження квоти боргу на рівні 60% ВВП з поступовим її зниженням до 45% від ВВП	
			Правила збалансованого бюджету на основі структурного сальдо	Досягнення середньострокової бюджетної мети на рівні дефіциту 1% від ВВП з поступовим її зниженням до 0,5% від ВВП	
			«Золоте» правило фінансування видатків бюджету	Спрямування залучених ресурсів на фінансування виключно інвестиційно-інноваційних витрат, інфраструктурних проєктів, а не поточних витрат бюджету	
	Заходи з формування забезпечення дотримання фіскальних правил	Розробка та впровадження системи індикативного та процесного моніторингу за дотримання боргових таргетів фіскальних правил	Розробка та впровадження системи прогнозування і моніторингу стадій бізнес-циклу, завчасної ідентифікації та попередження шоків та макроекономічних вразливостей для точного визначення меж балансування бюджету та виділення циклічної компоненти бюджетних таргетів		
			Створення комплексної системи нормативно-правового, організаційного та комунікаційного забезпечення впровадження моделі фіскальної політики на основі фіскальних (боргових) правил та оновлення системи управління борговою стійкістю на принципово нових засадах		
			Обмеження випадків та ситуацій порушення правил (залучення боргового фінансування для усунення наслідків стихійних лих та катастроф національного масштабу) та передбачення чіткої підзвітності та прозорості урядових структур, відповідальних за реалізацію фіскальної політики, управління борговою стійкістю (Міністерство фінансів України)		
Впровадження всеохоплюючого нагляду, контролю та аудиту ефективності реалізації фіскальної політики та управління борговою стійкістю на основі фіскальних правил					
Довгострокові	Впровадження фіскальних правил	Запровадження на усіх рівнях сектору загальнодержавного управління включно з державними позабюджетними фондами, державними компаніями і банками	Правила витрат	Обмеження витрат бюджетів усіх рівнів та розпорядників бюджетних коштів з огляду на стан макроекономічної кон'юнктури та стадії бізнес-циклу з застосуванням дискреційних клапанів	
			Правила доходів	Спрямування частини надлишкових циклічних доходів, надзвичайних доходів, доходів отриманих від реалізації невідновлювальних корисних копалин до спеціального державного стабілізаційного фонду з суворою регламентацією напрямів їх витрачання	
	Заходи з формування забезпечення дотримання фіскальних правил	Підвищення ролі вбудованих автоматичних стабілізаторів (скорочення податкових пільг, впровадження прогресивних систем оподаткування, прозорості формування та використання дохідної частини бюджету з метою скорочення «ручного впливу» на виконання бюджету на дефіцитній основі			
		Підвищення ефективності системи управління борговою стійкістю на основі лонгації боргових зобов'язань, орієнтації на внутрішні ресурси, поліпшення інституційної якості управління			

ВИСНОВКИ

Таким чином, з урахуванням світової практики врегулювання суверенних боргових криз, зміни існуючих фіскальних моделей у бік впровадження фіскальних правил набувають значного поширення у різних країнах світу. Диференціюючи фіскальні правила на правила боргу, збалансування бюджету, доходів і витрат, необхідно відмітити тенденцію до комплексного їх застосування для досягнення середньострокових бюджетних таргетів та підкреслити виключну важливість правил збалансування бюджету на циклічній основі чи на основі структурного сальдо. Означені правила мають вагомий проциклічний ефект, чим і обумовлюється доцільність їх імплементації в Україні поряд з борговим правилом у середньостроковій перспективі. Недослідженими залишилися підходи щодо економіко-математичного моделювання впливу того чи іншого виду фіскальних (боргових) правил на боргову стійкість і проциклічність фіскальної політики України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Fiscal Monitor: Now Is the Time Fiscal Policies for Sustainable Growth. – IMF. – April 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2015/01/fmindex.htm>
2. **Schaechter, A.** Fiscal rules in response to crisis – toward the «Next-Generation» rules (IMF WP) [Electronic resource] / A. Schaechter, T. Kinda, N. Budina, A. Weber. – Mode of access : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12187.pdf>
3. **Гладченко Л. П.** Критичний погляд на фіскальні правила діяльності уряду в українському бюджетному законодавстві / Л. П. Гладченко // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – Вип. 19. – С. 39–46.
4. **Дмитренко Г.** Роль фіскальної політики в антициклічному регулюванні економіки / Г. Дмитренко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – Вип. 3. – С. 79–86.
5. **Кудряшов В. П.** Фіскальні дисбаланси і заходи щодо їх обмеження в ЄС / В. П. Кудряшов // Економіка України. – 2014. – № 10. – С. 79–96.
6. **Лондар С. Л.** Європейська фіскальна консолідація: який досвід варто використати Україні? European fiscal consolidation: which experience should Ukraine consider? [Електронний ресурс] / С. Л. Лондар // Фінанси України. – 2014. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2014_1_5
7. **Онишко С. В.** Перспективи впровадження фіскальних правил в Україні та їх інституційне забезпечення / Світлана Василівна Онишко, Олександра Анатоліївна Лактіонова // Економічний аналіз : зб. наук. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. – Том 22. – № 1. – С. 138–150.
8. **Савченко Т. Г.** Дилема дискретності та правила у фіскальній і монетарній політиці / Т. Г. Савченко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – № 3. – С. 170–176.
9. **Цицик Р. В.** Напрями підвищення фіскальної стійкості в Україні / Р. В. Цицик // Наукові праці НДФІ. – 2014. – Вип. 3. – С. 89–103.

Науковий керівник: Леонов С. В., доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС» Сумського державного університету, заступник директора інституту з наукової роботи та бізнес-процесів

REFERENCES

- Dmytrenko, H. "Rol fiskalnoi polityky v antytsyklichnomu rehuliuванні ekonomiky" [The role of fiscal policy in anticyclones regulation of the economy]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, no. 3 (2009): 79-86.
- "Fiscal Monitor: Now Is the Time Fiscal Policies for Sustainable Growth". <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2015/01/fmindex.htm>
- Hladchenko, L. P. "Krytychnyi pohliad na fiskalni pravyla diialnosti uriadu v ukrainskomu biudzhethnomu zakonodavstvi" [A critical look at the fiscal rules the government's activities in the Ukrainian budget legislation]. *Finansy, oblik i audyt*, no. 19 (2012): 39-46.
- Kudriashov, V. P. "Fiskalni dysbalansy i zakhody shchodo yikh obmezhenia v YeS" [Fiscal imbalances and measures for their restriction in the EU]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10 (2014): 79-96.
- Londar, S. L. "Yevropeiska fiskalna konsolidatsiia: yakyyi dosvid varto vykorystaty Ukraini?" [European fiscal consolidation: which experience should Ukraine consider?]. *Finansy Ukrainy*, no. 1 (2014): 39-53.
- Onyshko, S. V., and Laktionova, O. A. "Perspektyvy vprovadzhennia fiskalnykh pravyl v Ukraini ta yikh instytutsiine zabezpechennia" [Prospects for the introduction of fiscal rules in Ukraine and their institutional support]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 22, no. 1 (2015): 138-150.
- Schaechter, A. et al. "Fiscal rules in response to crisis - toward the «Next-Generation» rules". <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12187.pdf>
- Savchenko, T. H. "Dylema dyskretnosti ta pravyla u fiskalnii i monetarnii politytsii" [The dilemma of confidentiality, and rules of fiscal and monetary policy]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 3 (2015): 170-176.
- Tsytsyk, R. V. "Napriamy pidvyshchennia fiskalnoi stiikosti v Ukraini" [The areas of improvement of fiscal sustainability in Ukraine]. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 3 (2014): 89-103.

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

© 2016 ПРИМОСТКА О. О.

УДК 336.72

Примостка О. О. Стратегії розвитку банківської системи України

Метою статті є аналітичний огляд та аналіз стратегії розвитку фінансового та банківського секторів на період до 2020 р. у системі економічної науки. Проаналізовано вектори розвитку, окреслені у Комплексній програмі розвитку фінансового сектора України до 2020 року (Програма) та Проекті Стратегії розвитку банківської системи України на 2016 – 2020 рр. Представлені державні стратегічні документи дають право стверджувати, що для створення ефективної моделі розвитку фінансових установ в Україні пріоритетом на найближчі роки повинна стати зміна монетарної політики в бік сприяння економічному зростанню; перетворення банків у інструменти економічного розвитку; зміна структури економіки і стимулювання експорту технологічних товарів і просунутих послуг; залучення іноземного капіталу в рамках національної економічної політики; підвищення ефективності використання міжнародної допомоги. Для реалізації цілей розвитку фінансового сектора важливо враховувати як стримуючі, так і стимулюючі фактори його розвитку, а також визначити множини можливих варіацій розвитку банківської системи в умовах невизначеності.

Ключові слова: програма, стратегія, банківська система, національний банк, державне планування.

Табл.: 3. **Бібл.:** 17.

Примостка Олена Олександрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: dotcom14@meta.ua

УДК 336.72

UDC 336.72

Примостка Е. А. Стратегии развития банковской системы Украины

Целью статьи является аналитический обзор и анализ стратегий развития финансового и банковского секторов на период до 2020 г. в системе экономической науки. Проанализированы векторы развития, указанные в Комплексной программе развития финансового сектора Украины до 2020 года (Программа) и Проекте Стратегии развития банковской системы Украины на 2016 – 2020 гг. Представленные государственные стратегические документы дают право утверждать, что для создания эффективной модели развития финансовых учреждений в Украине приоритетом на ближайшие годы должны стать изменение монетарной политики в сторону содействия экономическому росту; преобразование банков в инструменты экономического развития; изменение структуры экономики и стимулирование экспорта технологических товаров и продвинутых услуг; привлечение иностранного капитала в рамках национальной экономической политики; повышение эффективности использования международной помощи. Для реализации целей развития финансового сектора важно учитывать как сдерживающие, так и стимулирующие факторы его развития, а также определить множества возможных вариаций развития банковской системы в условиях неопределенности.

Ключевые слова: программа, стратегия, банковская система, национальный банк, государственное планирование.

Табл.: 3. **Библ.:** 17.

Примостка Елена Александровна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры банковского дела, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: dotcom14@meta.ua

Prymstka O. O. The Strategy of Development of the Banking System of Ukraine

The article is concerned with an analytical overview and analysis of strategies for developing both the financial and the banking sectors for the period up to 2020 in the system of economic science. The article analyzes the vectors of development identified in the Integrated program for the development of Ukraine's financial sector up to 2020 (the Program) and the Draft of Strategy for development of the banking system of Ukraine in the 2016-2020 time-frame. The strategic documents, presented by the Government, provide to assert that, in order to create an effective model for the development of financial institutions in Ukraine, the priorities in the coming years must consist in changing the monetary policy towards the promoting economic growth; conversion of banks into the tools of economic development; changing the structure of economy and encouraging exports of the technological products and advanced services; attracting foreign capital within the terms of the national economic policies; improved utilization of the international assistance. To implement the objectives of development of the financial sector, is important to consider both the constraints and the enabling factors of its development, as well as to identify the multitude of possible variations of the banking system development under the conditions of uncertainty.

Keywords: program, strategy, banking system, the National Bank, the State planning.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 17.

Prymstka Olena O. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Banking, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: dotcom14@meta.ua

На сучасному етапі розвитку Україна переживає складний період, пов'язаний із спадом національної економіки. Не залишилися осторонь від економічних потрясінь і банки, загальна кількість яких за останні два роки зменшилася із 180 на початок 2014 р. до 117 станом на 1 травня 2016 р., що становить близько 30%. Очевидно, що за таких несприятливих умов виникає нагальна потреба підтримки національної банківської системи. Необхідною умовою для відновлення системи банків є визначення пріоритетних напрямів державного регулювання фінансової сфери. Ефективна державна політика в суспільстві як науковці, так і по-

літики пов'язують зі стратегічним плануванням, яке набуває особливої актуальності при розробці та реалізації державної стратегії у фінансово-банківській сфері. Це пов'язано з тим, що вирішення фінансово-банківських проблем потребує застосування комплексного та системного підходів, визначення мети, цілей, принципів, пріоритетів, дієвих методів прогнозування, ефективної взаємодії між різними органами державної влади тощо.

З цією метою державними органами законодавчої та виконавчої влади було розроблено дві альтернативних стратегії розвитку фінансового сектора та банківської системи зокрема. Проаналізуємо вектори розвит-

ку, окреслені у Комплексній програмі розвитку фінансового сектора України до 2020 р. (Програма) [1] та Проєкті Стратегії розвитку банківської системи України на 2016–2020 рр. (Стратегія) [2] зазначених стратегіях та визначимо їх сильні та слабкі сторони.

Дослідженню особливостей розробки державних стратегій присвячено значну кількість робіт вітчизняних та зарубіжних вчених. Найбільш вагомий внесок було зроблено такими вченими, як Я. Жаліло [3], А. Баровська [4], Еойн Янг і Ліза Кунін [5], П. Петровський [6], Я. Бережний [7], М. Мельник [8], О. Берданова, В. Вакуленко, В. Тертичка [9, 10]. Проте у працях практично не розглядається, якою має бути система державного стратегічного планування розвитку фінансового ринку та банківської системи, аби вона могла не лише створювати ідеальні стратегічні документи, але й забезпечити їх виконання.

На даний момент у наукових дослідженнях не проводилося аналітичного співставлення державних стратегій розвитку фінансового та банківського секторів на період до 2020 р., що є актуальним питанням та потребою подальших наукових пошуків.

Головною метою цієї роботи є аналітичний огляд та аналіз стратегій розвитку фінансового та банківського секторів на період до 2020 р. у системі економічної науки.

Фінансова криза в Україні, загостривши низку структурних проблем у реальному (орієнтація на виробництво та експорт металургійної промисловості) і фінансовому секторах (безконтрольне продукування споживчих кредитів у іноземній валюті) вітчизняної економіки, вимагає прискорення реалізації економічних реформ, спрямованих на стимулювання внутрішнього попиту і формування дієвого внутрішнього ринку, а також посилення експортного потенціалу високотехнологічної інноваційної продукції. У таких умовах актуалізується нагальна потреба розробити й обґрунтувати основні засади розвитку фінансового сектора України.

З метою проведення комплексного аналітичного дослідження зазначених стратегій визначимо сутність економічної категорії стратегія, основні параметри та визначальні характеристики розробки та написання державних стратегій. Отже стратегія — (дав.-гр. *στρατηγία*, мистецтво полководця) — загальний, недеталізований план певної діяльності, який охоплює тривалий період, спосіб досягнення складної цілі. Стратегію можна розглядати як довгостроковий, послідовний, конструктивний, раціональний, підкріплений ідеологією, стійкий до невизначеності умов середовища план, який супроводжується постійним аналізом та моніторингом в процесі його реалізації та спрямований з певною метою на досягнення успіху в кінцевому результаті. Стратегія має здатність переходити від абстракції до конкретики у вигляді конкретизованих планів для функціональних підрозділів [11].

Стратегічне планування економіки країни включає в себе визначення цілей та пріоритетних напрямів розвитку відповідно до очікуваних змін зовнішніх умов

розвитку та структури економіки, які втілюються в системі документів (у вигляді прогнозів, програм, планів тощо). А. Баровська зазначає, що відсутність ієрархії та чітко визначених вимог до змістовного наповнення документів призводить до того, що відповідні акти одночасно містять положення, притаманні різним видам керівних документів державної політики [4, с. 33]. Отже ієрархія стратегічних документів державної політики повинна бути такою: Концепція → Доктрина → Стратегія → Програма → План заходів.

Зміст стратегічного планування розкривають його процедури, зокрема прогнозування розвитку на довгостроковий період. З урахуванням стратегій реформування та розвитку галузей, які коригуватимуться один раз на 5 років, розробляються державні цільові програми. Стратегічний план розвитку фінансового сектора повинен визначати головну мету діяльності, цілі, завдання, плани дій та очікувані результати в довгостроковій та середньостроковій перспективі відповідно до визначених пріоритетів Уряду, які розкриваються у програмних документах.

Основними характеристиками при визначенні стратегії є по-перше, адекватне цілепокладання, по-друге, коректне визначення можливостей організації. Одночасно стратегія виступає системним документом, а тому до неї можуть бути застосовані загальновизнані принципи системного дослідження, такі як фіксація структурної цілісності системи, що вивчається (що вимагає дослідження як властивостей елементів, так і їх взаємозв'язків), виявлення джерел розвитку системи, що досліджується (вивчення механізму відтворення, функцій та механізму розвитку системи) та врахування різноманітності систем [12]. Забезпечення системного підходу вимагає як найповнішого врахування усіх аспектів проблеми у їхньому взаємозв'язку при виробленні рішення, яке має відповідати таким вимогам:

- ✦ починатися з обґрунтування та чіткого формулювання кінцевих цілей;
- ✦ представляти проблему як цілісну систему з урахуванням взаємозв'язків елементів та наслідків кожного окремого рішення;
- ✦ пропонувати сукупність можливих альтернативних шляхів досягнення цілей;
- ✦ забезпечувати несуперечливість цілей окремих елементів (підрозділів) цілям системи в цілому [13].

Побудова стратегії має ґрунтуватися на наукових стратегічних дослідженнях, які забезпечували б інтегральний системний підхід до аналізу процесів, що відбуваються, та побудованих на цій методологічній основі практичних рекомендацій [3]. Стратегічні дослідження, базуючись на положеннях системної парадигми, повинні бути орієнтованими саме на формування економічної стратегії, та не лише прогнозувати саму суспільно-економічну динаміку, але й передбачати майбутні кроки економічної політики в рамках визначених стратегічних цілей та модифікувати їх, тобто стратегія націлена на проблеми, які ще не існують [14, с. 22]. Отже, доречно визначити чотири головних напрямки, навколо яких по-

винні концентруватися стратегічні дослідження в економічній науці.

1. Установлення можливостей системи – визначення реалістичності завдань та їх відповідності наявним ресурсам, тобто розглядатися як з точки зору прямого впливу його на економічний порядок та економічний процес, так і з точки зору тих тенденцій до зміни економічного порядку, які він може породити, і, нарешті, з точки зору впливу його на інші порядки [15, с. 298]. Отже, сутність стратегічних досліджень полягає у «функціональній діагностиці» складових економічної системи на предмет їхньої здатності до функціонування в суспільному відтворювальному процесі.

2. Урахування та встановлення особливостей зв'язків між елементами системи, визначення дійсних причинно-наслідкових зв'язків, відкидання видимої причинності та пошук прихованих зв'язків [16, с. 699].

3. Установлення наявних загроз та об'єктивних обмежень здійсненню економічної стратегії.

4. Визначення оптимального плану дій, спрямованого на якнайповнішу реалізацію можливостей системи, виходячи з закономірностей її розвитку, цільових орієнтирів та виявлених обмежень.

Основними ознаками стратегічного планування, що відрізняють його від довгострокового планування за змістом і послідовністю здійснення, є такі:

- ✦ постійне спостереження за станом і змінами зовнішнього середовища (моніторинг);
- ✦ виявлення суттєвих загроз чи можливостей діяльності організації з боку зовнішнього оточення;
- ✦ ретельний аналіз рівня можливостей організації протистояти загрозам і використати можливості розвитку;
- ✦ визначення альтернативних стратегічних напрямів розвитку;
- ✦ вибір найважливішого стратегічного напрямку (напрямів) формування стратегії, що визначатиме саме стратегічну мету (або систему стратегічних цілей) та завдання щодо її досягнення;
- ✦ визначення системи стратегічних планів, що відповідатимуть реалізації завдань стратегії, їх зв'язку з іншими планами організації;
- ✦ забезпечення умов здійснення стратегічного планування; контроль реалізації стратегії, її

коригування або розроблення нової стратегії за результатами моніторингу зовнішнього оточення [17].

Ґрунтуючись на вищевикладених засадах і принципах розробки державної стратегії та враховуючи принципи системності проаналізуємо Комплексну програму розвитку фінансового сектора України до 2020 р. (Програма) [1] та Проект Стратегії розвитку банківської системи України на 2016–2020 рр. (Стратегія) [2]. Аналіз документів буде проведений за такими напрямками як формальний та змістовний (табл. 1, табл. 2). Оцінка буде проводитися за шкалою від 1 (незадовільний рівень) до 5 (найвищий рівень якості).

Структура Програми є досконалою, оскільки за всіма параметрами оцінки є досить високими. Програма чітко структурована, виділені розділи, що покращує пошук необхідної інформації для користувача, обсяг Програми становить 56 сторінок проти 96 у Стратегії, що свідчить про неструктурованість та розмитість викладу матеріалу, ускладнюючи та обтяжуючи документ. Виклад матеріалу у Стратегії також потребує доопрацювання у напрямі збалансованості інформаційного наповнення структурних підрозділів, оскільки аналітична становить більше половини обсягу документу та перемижується із рекомендаціями, що є недопустимим для документів такого рівня. У Стратегії відсутні такі необхідні для такого виду документів розділи, як список скорочень, список посилань та нормативних документів, у Програмі також відсутній список посилань на статистичні дані. Отже за формальним критерієм

Проведене оцінювання Програми та Стратегії свідчить про необхідність суттєвого доопрацювання Стратегії за формальними ознаками з метою приведення у відповідність до вимог визначених для державних стратегій економічного розвитку.

Стратегія містить значну кількість аналітичного та статистичного матеріалу, що є зайвим для документів такого спрямування, доречно скоротити аналітичну частину та зосередитися більше на власне стратегічній меті, цілях та плані заходів. У документі, який хоч і має назву Стратегія розвитку банківської системи України, значна частина інформації та ціле визначення зосереджені в площині загальнодержавної економічної та промислової стратегії, зокрема модуль II «Стратегіч-

Таблиця 1

Оцінка стратегій за формальним критерієм

Формальний критерій	Комплексна програма розвитку фінансового сектора України до 2020 р.	Проект Стратегії розвитку банківської системи України на 2016–2020 рр.
Структура	4	3
Обсяг	5	2
Послідовність викладу змісту	5	4
Доступність та зрозумілість викладу інформації	5	4
Присутність та повнота структурних складових (список скорочень, посилань, нормативних документів, пов'язаних із головним)	4	1

Оцінка стратегій за змістовним критерієм

Змістовний критерій	Комплексна програма розвитку фінансового сектора України до 2020 р.	Проект Стратегії розвитку банківської системи України на 2016–2020 рр.
Повнота стратегічного плану	5	5
Об'єктивність	5	5
Контрольованість плану та його реалізації	5	5
Реалізм плану	3	3
Обґрунтованість плану	5	5
Розподіл відповідальності	4	4
Ідентифікація відповідальності (покарання за невиконання)	1	1
Функціональність плану	3	3
Унікальність і своєрідність плану	3	3

ні заходи» має назву «Перехід від моделі сировинного приросту до розвитку високотехнологічної промисловості і експорту товарів з високою доданою вартістю;

інтенсивний розвиток фінансово потужної та стабільної банківської системи», тобто можна відзначити невідповідність цілей змісту документу (табл. 3).

Таблиця 3

Основні стратегічні напрями документів

Напрямок стратегічного планування	Заходи	Програма	Стратегія
Забезпечення фінансової стабільності та динамічного розвитку фінансового сектора	Створити рівні умови для конкуренції у фінансовому секторі розвитку фінансового сектора, умови для вільного руху капіталу	+	+
	Посилити контроль та відповідальність за операції з пов'язаними особами	+	+
	Посилити вимоги щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектора, спеціальні вимоги щодо капіталу, ліквідності та інших показників системно важливих банків та інших фінансових установ	+	+
	Удосконалити системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором, забезпечити прозорість діяльності та звітності учасників фінансового сектора	+	+
	Розбудувати інфраструктуру, що забезпечує ефективне накопичення та обмін інформацією щодо кредитної історії позичальників, розвиток інституту рейтингових агентств	+	+
	Забезпечити податкове стимулювання розвитку інструментів фінансового сектора	+	-
Розбудова інституційної спроможності регуляторів фінансового сектора	Забезпечити інституційну та фінансову незалежність регуляторів та посилити інституційний контроль	+	+
	Підвищити ефективність інструментів впливу регуляторів на учасників фінансового сектора та провести трансформацію регуляторів та перерозподіл функцій	+	-
	Перейти до нагляду та оверсайта на основі оцінки ризику	+	-
	Посилити внутрішній контроль регуляторів	+	+
	Налагодити комунікації регуляторів зі споживачами та учасниками, підвищити рівень транспарентності	+	+
	Створення і розвиток при Раді НБУ потужного дослідницького та експертно-аналітичного центру	-	+
	Створити та налагодити роботу Ради з фінансової стабільності	+	-
Захист прав споживачів та інвесторів фінансового сектора	Підвищити рівень фінансової грамотності та рівень культури заощаджень населення	+	+
	Підвищити стандарти розкриття інформації в інтересах споживачів та інвесторів фінансового сектора	+	+
	Модернізувати законодавство в частині захисту прав споживачів та інвесторів	+	+

Співставлення заходів, передбачених Програмою та Стратегією свідчить про високий рівень співпадіння, але документ, запропонований комітетом Верховної Ради має низку суттєвих відмінностей, які можна поділити на дві групи. До першої групи віднесемо проведення грошової емісії для стимулювання кредитування реального сектора економіки, обмеження повноважень НБУ у питаннях віднесення банку до неплатоспроможного та зменшення, порівняно із існуючими, вимоги до розміру мінімального статутного капіталу. До другої групи входить створення Експортно-кредитної агенції на базі «Укрексімбанку» замість часткової приватизації держбанку та введення мораторію на адміністративне підвищення цін і тарифів на послуги ЖКГ.

Запропоновані напрями реформування банківського сектора, зокрема розширена емісія гривні для стимулювання кредитування, доречно в умовах дефляції, а в національній економіці це буде суперечити цілям зниження і стабілізації інфляції та унеможливить її уповільнення до 5% у 2019 р. Обмеження повноважень НБУ щодо віднесення банку до неплатоспроможних може спричинити збільшення порушень у системі, спричинити недотримання правил та підвищенням ризикованості діяльності, наприклад, щодо відмивання грошей або непрозорості структури власності. Власний капітал, як інструмент підтримання стійкості у системі, за умов нестабільності вітчизняних банків та низького рівня довіри до банків, доречно нарощувати згідно із затвердженим графіком та використати як один із важелів підвищення довіри населення до фінансових установ. Введення мораторію на адміністративне підвищення цін і тарифів на послуги ЖКГ є також неоднозначним параметром, з одного боку, підвищення цін і тарифів буде стимулювати інфляцію, але, з іншого, – заморожування цін зумовить дефіцит балансу компаній – постачальників, які фінансуються з держбюджету та спричинить емісію.

ВИСНОВКИ

На наш погляд, суттєвими недоліками досліджуваних стратегічних документів є відсутність таких значимих складових, як ґрунтовний аналіз очікуваних змін у зовнішньоекономічній ситуації та оцінка їх впливу на економіку країни та відсутність сценаріїв розвитку економіки та фінансово-банківського сектора. Відсутність альтернативних сценаріїв суттєво знижує можливість адаптації впроваджуваних заходів до динамічних змін зовнішнього середовища.

Необхідно запровадити моніторинг виконання завдань стратегії та оцінку отриманих результатів для коригування Стратегії з урахуванням нових потреб, невдач або нових можливостей з метою збереження стратегічного напрямку та досягнення намічених цілей. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : затверджена Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 р. № 391 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32802659

2. Проект Стратегії розвитку банківської системи України на 2016–2020 рр. / Комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forum-strategy.com>

3. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.

4. Баровська А. В. Оптимізація структури керівних документів державної політики (на прикладі інформаційної сфери) : аналіт. доп. / А. В. Баровська. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.

5. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики : практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі / Еойн Янг і Ліза Куїнн / Пер. з англ. С. Соколик; наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К. : К. І. С., 2003. – 120 с.

6. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління : монографія / П. М. Петровський. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – 252 с.

7. Бережний Я. В. Стратегічне планування і управління в енергетиці України: механізм забезпечення національних економічних інтересів : монографія / Я. В. Бережний, О. А. Шатило. – Івано-Франківськ : Вид-во Фоліант, 2015. – 287 с.

8. Мельник М. О. Особливості формування стратегічних документів державної політики у сфері соціального становлення та розвитку молоді в Україні [Електронний ресурс] / М. О. Мельник // Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип. 3 (46). – С. 140–148. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-3/doc/2/05.pdf>

9. Берданова О. В. Стратегічне планування : навчальний посібник / О. В. Берданова, В. М. Вакулєнко, В. В. Тертичка. – Л. : ЗУКЦ, 2008. – 138 с.

10. Запровадження стратегічного планування в Україні : зб. док. і мат-лів / Укл. В. Тертичка. – К. : Центр дослідж. адмін. реформи НАДУ (електронна версія рукопису), 2004. – 437 с.

11. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Стратегія>

12. Лавриненко В. Н. Исследование социально-экономических и политических процессов : учеб. пособие / В. Н. Лавриненко, Л. М. Путилова. – М. : Вузовский ученик; ИНФРА-М, 2010. – 205 с.

13. Тавокин Е. П. Исследование социально-экономических и политических процессов : учеб. пособие / Е. П. Тавокин. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 189 с. – (Высшее образование).

14. Валецький О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження / О. Л. Валецький; Адмін. Президента України. – К., 2001. – 240 с.

15. Ойкен В. Основные принципы экономической политики : монографія / В. Ойкен. – М. : Прогресс, 1995. – 496 с.

16. Хейне П. Экономический образ мышления / П. Хейне / Пер. с англ. – М. : Издательство «Каталакия», 1997. – 704 с.

17. Дармограй В. І. Методологія стратегічного планування комплексного соціально-економічного розвитку регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / В. І. Дармограй. – НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2007. – 20 с.

REFERENCES

Barovska, A. V. *Optimizatsiia struktury kerivnykh dokumentiv derzhavnoi polityky (na prykladi informatsiinoi sfery)* [Optimization of the structure of the guidance documents public policy (for example, the information sphere)]. Kyiv: NISD, 2011.

Bereznyi, Ya. V., and Shatylo, O. A. *Stratehichne planuvannia i upravlinnia v enerhetytsi Ukrainy: mekhanizm zabezpechennia natsionalnykh ekonomichnykh interesiv* [Strategic planning and management in the energy sector of Ukraine: a mechanism to ensure national economic interests]. Ivano-Frankivsk: Foliant, 2015.

Berdanova, O., Vakulenko, V., and Tertychka, V. *Stratehichne planuvannia* [Strategic planning]. Lviv: ZUKTs, 2008: 138.

Berdanova, O., Vakulenko, V., and Tertychka, V. *Zaprovadzhennia stratehichnoho planuvannia v Ukraini* [The introduction of strategic planning in Ukraine]. Kyiv: Tsentr doslidzhennia administratyvnoi reformy NADU, 2004: 437.

Darmohrai, V. I. "Metodolohiia stratehichnoho planuvannia kompleksnoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu" [Methodology of strategic planning of complex socio-economic development of the region]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2007.

Kheyne, P. *Ekonomicheskyy obraz myshleniya* [The economic way of thinking]. Moscow: Katalaksiya, 1997.

Lavrinenko, V. N., and Putilova, L. M. *Issledovaniye sotsialno-ekonomicheskikh i politicheskikh protsessov* [Study of the socio-economic and political processes]. Moscow: Vuzovskiy uchebnyk, 2007.

[Legal Act of Ukraine] (2015).

Melnyk, M. O. "Osoblyvosti formuvannia stratehichnykh dokumentiv derzhavnoi polityky u sferi sotsialnoho stanovlennia ta rozvytku molodi v Ukraini" [Features of formation of the strategic documents of the state policy in the sphere of social formation and development of youth in Ukraine]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-3/doc/2/05.pdf>

Oyken, V. *Osnovnyye printsipy ekonomicheskoy polityki* [The basic principles of economic policy]. Moscow: Progress, 1995.

Petrovskiy, P. M. *Humanitarna paradyhma v systemi derzhavnoho upravlinnia* [Humanitarian paradigm in the public administration]. Lviv: LRIDU NADU, 2008.

"Proekt Stratehii rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy na 2016-2020 rr" [The project of Strategy of development of Bank system of Ukraine 2016-2020]. Komitet z pytan finansovoi polityky i bankivskoi diialnosti. <http://www.forum-strategy.com>

"Stratehiia" [Strategy]. Vilna entsyklopediia Vikipediia. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Стратегія>

Tavokin, E. P. *Issledovaniye sotsialno-ekonomicheskikh i politicheskikh protsessov* [Study of the socio-economic and political processes]. Moscow: INFRA-M, 2008.

Valevskiy, O. L. *Derzhavna polityka v Ukraini: metodolohiia analizu, stratehiia, mekhanizmy vprovadzhennia* [The state policy in Ukraine: methodology, analysis, strategy, implementation mechanisms]. Kyiv, 2001.

Yanh, E., and Kuinn, L. *Yak napysaty diievyi analitychnyi dokument u haluzi derzhavnoi polityky* [How to write an effective policy paper in the field of public policy]. Kyiv: K.I.S., 2003.

Zhalilo, Ya. A. *Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy* [Theory and practice of forming an effective economic strategy]. Kyiv: NISD, 2009.

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА ІПОТЕЧНИМИ КРЕДИТАМИ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ: РЕАЛІЇ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ

© 2016 ОСТАПИШИН Т. П.

УДК 336.71

Остапишин Т. П. Реструктуризація заборгованості за іпотечними кредитами в іноземній валюті: реалії та шляхи вирішення проблем

Метою статті є пошук можливих варіантів розв'язання (в умовах девальвації національної валюти) проблеми погашення боргів за іпотечними кредитами, наданими банками України фізичним особам у іноземній валюті. Проаналізовано основні тенденції розвитку в Україні банківського іпотечного кредитування фізичних осіб на придбання житла. Обґрунтовано причини зростання непогашеної заборгованості за цими кредитами та необхідність і нагальність її реструктуризації за участі трьох сторін: банків – кредиторів, позичальників – фізичних осіб, держави в особі Національного банку України. Визначено основні параметри такої реструктуризації. Запропоновано механізм реструктуризації через зміну валюти виконання зобов'язань і анулювання частини боргу фізичної особи, що виник через девальвацію національної валюти. Рекомендовано забезпечити мінімізацію втрат кредитора за рахунок рефінансування Нацбанком банків-кредиторів на пільгових умовах; використання резервів за кредитами пропорційно погашенню реструктурованого кредиту та продаж Нацбанком валюти банку-кредитору за пільговим курсом, за яким проводиться реструктуризація.

Ключові слова: банківський іпотечний кредит, наданий фізичній особі; іпотечний кредит на придбання житла; реструктуризація боргу за іпотечним кредитом в іноземній валюті.

Табл.: 4. **Бібл.:** 11.

Остапишин Тетяна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: aud045@meta.ua

УДК 336.71

Остапишин Т. П. Реструктуризация задолженности по ипотечным кредитам в иностранной валюте: реалии и пути решения проблем

Целью статьи является поиск возможных вариантов решения (в условиях девальвации национальной валюты) проблемы погашения долгов по ипотечным кредитам, предоставленным банками Украины физическим лицам в иностранной валюте. Проанализированы основные тенденции развития в Украине банковского ипотечного кредитования физических лиц на приобретение жилья. Обоснованы причины роста непогашенной задолженности по этим кредитам, а также необходимость её реструктуризации с участием трех сторон: банков – кредиторов, заемщиков – физических лиц, государства в лице Национального банка Украины. Определены основные параметры такой реструктуризации. Предложен механизм реструктуризации задолженности посредством изменения валюты выполнения обязательств и аннулирования части долга физического лица, возникшей из-за девальвации национальной валюты. Рекомендовано обеспечить минимизацию потерь кредитора за счет льготного рефинансирования Национальным банком банков-кредиторов; использования банками-кредиторами резервов по кредитам пропорционально погашению реструктурированного кредита и продаж Нацбанком валюты банкам-кредиторам по льготному курсу, по которому проводится реструктуризация.

Ключевые слова: банковский ипотечный кредит, предоставленный физическому лицу; ипотечный кредит на приобретение жилья; реструктуризация долга по ипотечному кредиту в иностранной валюте.

Табл.: 4. **Библ.:** 11.

Остапишин Татьяна Петровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры банковского дела, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: aud045@meta.ua

UDC 336.71

Ostapishyn T. P. Restructuring the Debts on Mortgage Loans in Foreign Currency: Realities and Ways to Solutions

The article is concerned with searching possible solutions (in the context of devaluation of the national currency) to the problem of settlement of mortgage loans provided to natural persons by banks of Ukraine in foreign currency. The major trends of development of the bank mortgage lending to natural persons for the purchase of housing in Ukraine have been analyzed. Reasons for the increase in outstanding debt on these credits has been substantiated, as well as the need for the debt restructuring, involving three parties: banks – lenders, borrowers – natural persons, and the State, represented by the National Bank of Ukraine. The basic parameters of such restructuring have been determined. The article proposes a debt restructuring mechanism by means of changing the currency of commitments and partial cancellation of debt of natural person that has arisen due to devaluation of the national currency. It is recommended to minimize the losses on the part of creditor at the expense of soft refinancing by the National Bank the banks – lenders; to use on the part of banks – lenders the reserves on loans in proportion to the maturity of the restructured loan, and selling the national currency to the banks – lenders at a fair rate, which is used for the restructuring.

Keywords: bank mortgage loan provided to natural person; housing mortgage loan; restructuring debt on a mortgage loan in foreign currency.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 11.

Ostapishyn Tetiana P. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Banking, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: aud045@meta.ua

Розвиток іпотечного кредитування та банківського житлового іпотечного кредитування, зокрема, став предметом досліджень багатьох науковців. Більшість із них у своїх працях зосереджували увагу на виявленні факторів позитивного та негативного впливу на розвиток житлового іпотечного кредитування, як, наприклад, Кіреєв О. І. [1], Паливода К. [2], Жук О. В. [3], Ковалишин І. [4]. Криза національної фінансової систе-

ми, нестабільність курсу національної валюти, інфляція, істотне сповільнення темпів зростання доходів населення призвели до виникнення проблем із погашенням іпотечних кредитів на придбання житла, наданих банками України в іноземній валюті. Окремі автори досліджували у своїх працях оптимальні з позицій інтересів громадян умови банківського житлового іпотечного кредиту (Завидівська О. [5]) та важливість державного сприяння

розвитку іпотеки (Онисько С. і Содома Р. І. [6]). Однак у жодній із наукових публікацій не піднімалась характерна для українського сьогодення проблема наростаючого боргового тягаря за валютними іпотечними кредитами та відсутності реальної можливості у окремих категоріях громадян його погасити.

Ринок банківського споживчого кредитування в Україні найбільш активізувався у 2005–2006 рр., коли банки почали пропонувати споживчі кредити в іноземній валюті на довгостроковій основі під забезпечення заставою житла (іпотечні валютні кредити). Надмірне неконтрольоване використання цього банківського кредитного інструменту призвело до фінансової кризи навіть у такій високорозвиненій країні як США. Терміни погашення одних кредитів підштовхують населення до отримання інших. За умови, що кредити доступні, фінансова бульбашка у вигляді боргового тягаря населення тільки розростається, щоб неодмінно розірватись.

Вітчизняні банки при іпотечному кредитуванні несуть такі ж ризики, як і будь-які інші банки. Але надаючи іпотечні кредити в іноземній валюті фізичним особам, які не мають валютних доходів, припускаються грубої помилки – можливість погашення такого кредиту в позичальника існує лише за стабільної економічної ситуації, стабільності національної валюти або її девальвації.

На жаль, ні позичальники, ні банки на момент активізації ринку іпотечного валютного кредитування не переймалися прогнозуванням економічної ситуації. Громадяни сподівались на стабільність, банки-кредитори розраховували в разі нестабільності на забезпечення за кредитом – іпотеку.

Лише у вересні 2011 р. держава втручається в проблему банківського валютного кредитування фізичних осіб, законодавчо заборонивши «надання (отримання) споживчих кредитів в іноземній валюті на території України» з 16.11.2011 р. [7]. У цей період реагує на загострення проблеми й виконавча влада. Кабінет Міністрів України з метою забезпечення балансу прав і обов'язків фінансових установ і споживачів розробляє стратегію реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 рр. [8]. Згідно з цією стратегією саме Національний банк України має відповідати за забезпечення такого балансу на ринку банківських послуг задля підвищення рівня захисту прав споживачів. Серед нагальних заходів держава, в особі КМУ, вбачає: необхідність врегулювання законодавчих норм щодо захисту прав споживачів, підвищення рівня інформаційної прозорості, фінансової грамотності, ефективного і доступного механізму врегулювання спорів, розроблення механізму захисту споживачів від надмірного ризику тощо.

Однак фактично у цей період Нацбанк відсторонився від будь-якого втручання у відносини банків України з фізичними особами у сфері валютного кредитування. За чинним законодавством банки мають право реструктуризувати заборгованість за споживчими кредитами, у тому числі за рахунок конверсії валюти заборгованості [9]. Проте визначене законом право на реструктуризацію жодним чином не зобов'язує банки його реалізувати. Нацбанк як регуляторний орган, з одного боку, дій-

сно не має правових підстав для втручання в договірні відносини банків із позичальниками, але, з іншого, – не здійснював активних превентивних заходів для упередження наростаючого валютного ризику банків.

Курсові зміни призвели до зростання заборгованості за споживчими кредитами фізичних осіб в іноземній валюті та неможливості її погашення навіть добросовісними позичальниками на цілком об'єктивній основі. Наочно це демонструє приклад з умовними даними щодо щомісячного розміру заробітної плати, щомісячного платежу банку за таким кредитом і реальним середньорічним офіційним курсом гривні до долара США, наведений у *табл. 1*.

Із 2008 по 2016 рр. у реальних умовах девальвації гривні частка платежу за валютним споживчим кредитом (на умовному прикладі \$100 на місяць при зарплаті у 3000 грн) зростає більше, ніж у 5 разів, а залишок заробітної плати в національній валюті зменшився після його сплати більше, ніж у 6 разів. Якщо взяти до уваги такі фактори, як заморожування заробітної плати, зростання вартості комунальних платежів, подорожчання товарів та послуг, то за умов відсутності доходів в іноземній валюті привабливі валютні споживчі кредити перетворились в боргову пастку для населення, оскільки заборгованість перед банком за валютними споживчими кредитами не покривається реальними гривневими доходами в умовах падіння курсу національної валюти.

Крім особистих загроз (втрата можливості придбати житло чи покращити житлові умови), ситуація з валютними споживчими кредитами принесла ще й суспільні (у вигляді втрати довіри населення до банків та банківської системи) та економічні (втрата фінансової стабільності банків) загрози. Саме такі загрози призвели до того, що не лише громадськість, але й законодавча влада, виконавча влада, науковці, банківська спільнота визнають необхідність вирішення проблем у сфері споживчого кредитування в іноземній валюті шляхом реструктуризації боргів за ними.

Однак підходи до реструктуризації різняться як за визначенням об'єкта реструктуризації, так і за його основними параметрами і механізмом реалізації. Причому підходи кардинально різняться: НБУ пропонує банкам поділити втрати за цими кредитами, пов'язані з девальвацією гривні, із позичальниками валютних споживчих кредитів. Банківська спільнота, своєю чергою, вважає за необхідне долучити до вирішення питання реструктуризації валютних кредитів населення і державу в особі Національного банку та уряду, оскільки до стрімкої девальвації гривні призвели неадекватна процентна, валютна політика та політика рефінансування Нацбанку, а також покриття урядом дефіциту платіжного балансу.

У будь-якому разі мова йде про зміну валюти виконання зобов'язань й пошук джерела покриття частини боргу фізичної особи, яка виникла через девальвацію національної валюти. Загалом такими джерелами можуть бути: резерви банку за кредитами, рефінансування Нацбанком банків-кредиторів, продаж Нацбанком валюти банку-кредитору. У першому випадку фінансо-

Динаміка частки заборгованості за валютними споживчими кредитами у заробітній платі, залежно від офіційного курсу гривні у 2008–2016 рр.

Рік	Заробітна плата (умовна), грн	Вартість 100 дол. США, грн [10]	Оплата по кредиту, у дол. США	Оплата по кредиту, у грн	Частка платежу за кредитом у заробітній платі, %	Залишок зарплати після сплати за кредитом
2008	3000	505	100	505	16,8	2495
2009	3000	770	100	770	25,7	2230
2010	3000	793,6	100	793,6	26,4	2206,4
2011	3000	796,6	100	796,6	26,5	2203,4
2012	3000	799,1	100	799,1	26,6	2200,9
2013	3000	799,3	100	799,3	26,6	2200,7
2014	3000	1188,67	100	1188,67	39,6	1811,3
2015	3000	2184,47	100	2184,47	72,8	815,53
2016	3000		100			
Січень		2425,97		2425,97	80,9	574,03
Лютий		2639,31		2639,31	88	360,69
Березень		2635,62		2635,62	88	364,38
2016 порівняно із 2008,%		522 (Зростання)			524 (Зростання)	684,7 (Падіння)

вий тягар непогашеної заборгованості лягає повністю на банки, і він об'єктивно не може бути достатнім в разі обвалу національної валюти. Друге джерело не знімає проблему, а лише розтягує її в часі, оскільки погашення зобов'язань за рефінансуванням залежить від виконання зобов'язань за кредитними договорами з фізичними особами. Третє джерело може бути дієвим тільки в разі продажу валюти банкам-кредиторам за пільговим курсом (на дату реструктуризації), а це повністю перекладає фінансовий тягар на НБУ.

Ми вважаємо, що проблеми у сфері валютного кредитування фізичних осіб виникли не лише з вини безпосередніх позичальників, які брали кредити в іноземній валюті, зачасти не усвідомлюючи притаманного ризику через фінансову неграмотність. Банки, більш обізнані в ризикованості таких операцій, свідомо їх здійснювали, а регулятор ринку банківських послуг відпустив наростаючу проблему на самовирішення. Саме тому вирішення цієї проблеми вбачаємо в анулюванні частини заборгованості фізичних осіб в іноземній валюті, яка викликана девальвацією національної валюти. У реалізації механізму реструктуризації мають бути задіяні фізичні особи-позичальники, банки-кредитори та НБУ.

Обґрунтуємо власне бачення основних параметрів реструктуризації через зміну валюти заборгованості та анулювання частини боргу.

Передусім слід визначитися з видом заборгованості, яка підлягає реструктуризації. Об'єктом реструктуризації має бути заборгованість фізичних осіб за іпотечними кредитами в іноземній валюті, що забезпечені заставою житлової нерухомості та майнових прав на неї. Оскільки житлова нерухомість може використовуватись і для потреб бізнесу, то предмет іпотеки повинен бути

чітко визначений як єдине житло боржника – фізичної особи, тобто житлове приміщення, яке не використовується для отримання прибутку і окрім якого у боржника і членів його сім'ї немає у власності інших придатних для проживання приміщень.

Іншим важливим параметром реструктуризації заборгованості є розмір анулювання боргу, який, на нашу думку, має визначитися двома факторами: площею житла, що є предметом іпотеки, та курсом, за яким проводиться реструктуризація. Анулюванню (списанню) у 100% різниці між офіційним курсом на день реструктуризації та станом на 01.01.2014 р. має підлягати заборгованість за кредитом на єдине житло з мінімальною загальною площею (житлова нерухомість, що не підлягає оподаткуванню: 60 кв. м для квартири і 120 кв. м для житлових будинків). За іншим житлом анулювання має здійснюватися диференційовано: обернено пропорційно збільшенню загальної площі єдиного житла (табл. 2).

Таблиця 2

Диференціація частки анулювання різниці між курсом на заборгованість за кредитом на єдине житло

Площа квартири, кв. м	Площа житлового будинку, кв. м	Частка анулювання заборгованості, %
60	120	100
61–70	121–130	90
71–80	131–140	80
81–90	141–150	70
91–100	151–160	60
Більше 100	Більше 160	50

І, нарешті, щодо механізму реструктуризації заборгованості за валютними кредитами. Він має нівелювати збитковість запропонованого способу реструктуризації та підвищений ризик незбалансованої ліквідності банків.

Збитки не мають лягати виключно на банки. З цією метою законом слід передбачити такі заходи. Анулювання заборгованості має здійснюватися банком за рахунок резервів не одномоментно, а пропорційно погашенню фізичною особою – боржником заборгованості за реструктуризованим кредитом. Нацбанк має рефінансувати банки-кредитори на довгостроковій основі (на строк реструктуризованого кредиту) під забезпечення майновими правами за цим кредитом і під пільговий процент. Передбачити участь держави в особі НБУ в реструктуризації шляхом спрямування частини його прибутку за результатами діяльності на компенсацію банкам анульованої суми боргу фізичних осіб за іпотечними кредитами, наданими в іноземній валюті.

Реструктуризація валютних кредитів шляхом зміни валюти кредитування і анулювання її в частині різниці курсів не може не вплинути на здатність банків виконувати свої зобов'язання перед вкладниками за валютними депозитами.

Аналіз статистичних даних НБУ показав, що понад 50% усієї заборгованості фізичних осіб за банківськими кредитами – це кредити, надані в доларах США. Найбільш вагомий вплив на ліквідність банків мають іпотечні кредити, що надані банками України фізичним особам у доларах США, оскільки ці кредити займають лівову частку (понад 60%, а впродовж останніх трьох років – понад 70%) у кредитному портфелі банків України за іпотечними кредитами фізичним особам (табл. 3).

З огляду на ризик втрати ліквідності через реструктуризацію валютних кредитів статистика Націо-

нального банку України показує позитивну тенденцію. Якщо у 2009 р. залишок заборгованості за іпотечними кредитами фізичних осіб у доларах США перевищував більше, ніж у 1,3 разу залишки коштів за депозитними рахунками фізичних осіб у цій валюті, то впродовж 2012–2016 рр. обсяг депозитів складає менше 30% обсягу заборгованості фізичних осіб за іпотечними кредитами у цій валюті (табл. 4).

Зогляду на співвідношення кредити в іноземній валюті/депозити в іноземній валюті (див. табл. 4) можна констатувати низький рівень ризику (20–30%) втрати ліквідності через конвертацію частини заборгованості в національну валюту і значну диверсифікацію кредитного ризику через зниження частки заборгованості в іноземній валюті в портфелі іпотечних кредитів банків України.

Для підтримки ліквідності банків Нацбанк має продавати їм валюту за пільговим курсом, за яким проводиться реструктуризація пропорційно погашенню боржником заборгованості за кредитом. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Кіреєв О. І.** Іпотечне кредитування: проблеми та перспективи розвитку в Україні: Інформаційно-аналітичні матеріали / За заг. ред. О. І. Кіреєва. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2006. – 107 с.
- Паливода К.** Іпотечний ринок жилья в Украине: проблемы и перспективы развития (Об итогах эксперимента в жилищном строительстве на базе ЖК «Киевгорстрой») / Кон-стантин Витальевич Паливода ; предисл. Т. Т. Ковальчук. – К. : Знання, 2006. – 197 с.
- Жук О. В.** Состояние и перспективы развития ипотечного кредитования в Украине / О. В. Жук // Экономическое пространство. – 2009. – № 23/1. – С. 308–315.
- Ковалишин І.** Стан та тенденції розвитку національного ринку іпотечного кредитування / І. Ковалишин // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 62–66.

Таблиця 3

Динаміка частки заборгованості фізичних осіб за іпотечними кредитами, наданими банками України у доларах США, у загальній заборгованості фізичних осіб за іпотечними кредитами у 2009–2016 рр.

станом на кінець періоду

Рік	Заборгованість фізичних осіб за іпотечними кредитами, усього, млн грн	Заборгованість фізичних осіб за іпотечними кредитами, наданими в дол. США, млн грн	Частка заборгованості фізичних осіб за іпотечними кредитами, наданими в дол. США, у загальній заборгованості за іпотечними кредитами, %
2009	132 757	106 415	80
2010	110 725	87 817	79
2011	97 431	72 008	74
2012	63 158	40 445	64
2013	56 270	35 691	63
2014	72 156	53 311	74
2015	60 215	42 797	71
Березень 2016	63 942	45 837	72

Джерело: розраховано за даними НБУ [11].

Динаміка співвідношення заборгованості за іпотечними кредитами наданими банками України фізичним особам у доларах США до депозитів фізичних осіб у доларах США у 2009–2016 рр.

станом на кінець періоду

Рік	Залишки заборгованості за іпотечними кредитами фізичних осіб, наданих у доларах США, млн грн	Залишки за депозитними рахунками фізичних осіб у дол. США, млн грн	Співвідношення заборгованості за іпотечними кредитами до депозитів у доларах США, %
2009	106 415	78 627	135
2010	87 817	96 092	91
2011	72 008	114 859	63
2012	40 445	149 286	27
2013	35 691	150 707	23
2014	53 311	181 146	29
2015	42 797	177 426	24
Березень 2016	45 837	191 874	23

Джерело: розраховано за даними НБУ [11].

5. Завидівська О. І. Оцінка банківського житлового іпотечного кредитування в Україні з позицій інтересів споживачів / О. І. Завидівська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3 (46), ч. 2. – С. 159–165.

6. Онисько С. М. Ринок іпотечного кредитування житла в економічному і соціальному розвитку України / С. М. Онисько, Р. І. Содома // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 211–215.

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» № 3795-17 від 22.09.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3795-17>

8. Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 867-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-p>

9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» № 3795-17 від 22.09.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3795-17>

10. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls

11. Грошово-кредитна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

REFERENCES

“Hroshovo-kredytна statystyka” [Monetary statistics]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

Kovalyshyn, I. “Stan ta tendentsii rozvytku natsionalnoho rynku ipotechnoho kredyтування” [Status and trends of development of national mortgage market]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 4 (2009): 62-66.

Kiriev, O. I. *Ipotechne kredyтування: problemy ta perspektivy rozvytku v Ukraini* [Mortgage lending: problems and prospects of development in Ukraine]. Kyiv: Tsentр naukovykh doslidzhen NBU, 2006.

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3795-17>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-p>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3795-17>

Onysko, S. M., and Sodoma, R. I. “Rynok ipotechnoho kredyтування zhytla v ekonomichnomu i sotsialnomu rozvytku Ukrainy” [The market of mortgage lending of housing in economic and social development of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 2 (2014): 211-215.

“Ofitsiyniy kurs hryvni shchodo inozemnykh valiut” [The official exchange rate of hryvnia against foreign currencies]. http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls

Palivoda, K. *Ipotechnyy rynek zhilya v Ukraine: problemy i perspektivy rozvytiya (Ob itogakh eksperimenta v zhilishchnom stroitelstve na baze KhK "Kiyevgorstroy")* [The mortgage market in Ukraine: problems and prospects of development (On the outcome of the experiment in housing construction on the basis of "Kyivmiskbud")]. Kyiv: Znannia, 2006.

Zavydivska, O. I. “Otsinka bankivskoho zhytlovoho ipotechnoho kredyтування v Ukraini z pozytsii interesiv spozhyvachiv” [Evaluation of Bank mortgage lending in Ukraine from the standpoint of the interests of consumers]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 2, no. 3 (46) (2012): 159-165.

Zhuk, O. V. “Sostoyaniye i perspektivy rozvytiya ipotechnoho kredyтування v Ukraini” [The state and prospects of development of mortgage lending in Ukraine]. *Ekonomicheskoye prostranstvo*, no. 23/1 (2009): 308-315.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО СУПРОВОДУ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МОТИВУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІВЕКТОРНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

© 2016 БОДАРЕЦЬКА О. М., ДІДИК А. М.

УДК 330.341.1:331.101.3]:[658:621

Бодарецька О. М., Дідик А. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення управлінського супроводу інноваційних технологій мотивування персоналу в системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств

Метою статті є розвиток положень інформаційно-аналітичного забезпечення управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу в системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств. Розглянуто відмінності між поняттям управлінського супроводу цих процесів та поняттям мотиваційного механізму. Охарактеризовано місце інформаційно-аналітичного забезпечення ухвалення управлінських рішень у мотиваційній сфері підприємств. Детально розглянуто підетапи інформаційно-аналітичного забезпечення формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу. Розглянуто процеси формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу з позиції HR-проектного менеджменту. Наведено особливості обґрунтування управлінської концепції цих робіт, а також діагностики існуючої системи мотивування персоналу та діагностики системи менеджменту підприємства загалом. Перспективи подальших розвідок за проблемою полягають у конкретизації складових управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу в системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення, мотивування, полівекторний розвиток, технологія мотивування, управлінський супровід.
Бібл.: 12.

Бодарецька Ольга Миколаївна – аспірантка, кафедра зовнішньоекономічної та митної діяльності Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: olga.m.bodarecka@lpnu.ua

Дідик Андрій Миколайович – кандидат економічних наук, здобувач, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

УДК 330.341.1:331.101.3]:[658:621

Бодарецкая О. Н., Дидык А. Н. Информационно-аналитическое обеспечение управленческого сопровождения инновационных технологий мотивации персонала в системе обеспечения поливекторного развития предприятий

Целью статьи является развитие информационно-аналитического обеспечения управленческого сопровождения формирования и внедрения инновационных технологий мотивации персонала в системе обеспечения поливекторного развития предприятий. Рассмотрены различия между понятием управленческого сопровождения этих процессов и понятием мотивационного механизма. Охарактеризовано место информационно-аналитического обеспечения принятия управленческих решений в мотивационной сфере предприятий. Детально рассмотрены подэтапы информационно-аналитического обеспечения формирования и внедрения инновационных технологий мотивации персонала. Рассмотрены процессы формирования и внедрения инновационных технологий мотивации персонала с позиции HR-проектного менеджмента. Приведены особенности обоснования управленческой концепции этих работ, а также диагностики существующей системы мотивации персонала и диагностики системы менеджмента предприятия в целом. Перспективы дальнейших исследований по проблеме заключаются в конкретизации составляющих управленческого сопровождения формирования и внедрения инновационных технологий мотивации персонала в системе обеспечения поливекторного развития предприятий.

Ключевые слова: информационно-аналитическое обеспечение, мотивация, поливекторное развитие, технология мотивации, управленческое сопровождение.

Библ.: 12.

Бодарецкая Ольга Николаевна – аспирантка, кафедры внешнеэкономической и таможенной деятельности Учебно-научного института экономики и менеджмента Национального университета «Львовская политехника»

E-mail: olga.m.bodarecka@lpnu.ua

Дидык Андрей Николаевич – кандидат экономических наук, соискатель, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

UDC 330.341.1:331.101.3]:[658:621

Bodaretska O. M., Didyk A. M. The Informational-Analytical Support of the Managerial Backing for the Innovative Technologies for Staff Motivation in the System for Ensuring the Polyvector Development of Enterprises

The article is concerned with development of the informational-analytical supporting the managerial backing for the formation and implementation of innovative technologies of staff motivation in the system of polyvector development of enterprises. The article considers differences between the concept of managerial backing of these processes and the concept of motivational mechanism. Place of the informational-analytical support of managerial decision-making in the motivational sphere of enterprises has been characterized. The sub-stages of the informational-analytical support for the formation and implementation of innovative technologies of staff motivation have been discussed in detail. The processes of formation and implementation of innovative technologies for staff motivation have been considered from the position of HR-project management. The article provides peculiarities in substantiating the management concept of these works, as well as diagnosing the existing system of staff motivation, and diagnosing the management system of enterprise as a whole. Prospects for further researches on the topic are concretization of components of the managerial backing of the formation and implementation of innovative technologies for staff motivation in the system of polyvector development of enterprises.

Keywords: informational-analytical support, motivation, polyvector development, motivation technology, managerial backing.

Bibl.: 12.

Bodaretska Olha M. – Graduate Student, Department of Foreign Trade and Customs of Educational-Scientific Institute of Economics and management of Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: olga.m.bodarecka@lpnu.ua

Didyk Andrii M. – PhD (Economics), Applicant, Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

В умовах сьогодення проблеми формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на вітчизняних підприємствах є і залишатимуться актуальними. Особливо важливим це завдання є за умови європейської інтеграції України, коли вже у найближчій перспективі можна бути очікувати поступового відкриття національних кордонів та збільшення у вітчизняній економіці іноземного інвестиційного капіталу. Як свідчить досвід підприємств економічно розвинутих країн, добір і використання дієвих технологій мотивування працівників позитивно впливає на збільшення продуктивності праці у компанії, а також забезпечує підвищення рівня їхньої лояльності до підприємства, зменшуючи таким чином плинність персоналу. Окрім того, доволі часто інноваційні технології мотивування є передумовою і стимулом підвищення кваліфікації працівниками, що, безперечно, позитивно впливає на покращення рівня конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Таким чином, вищенаведене актуалізує необхідність управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств, насамперед, інформаційно-аналітичного забезпечення цього процесу, адже ефективність таких робіт загалом залежить багато в чому від ефективності виконання кожного етапу, належного ресурсного забезпечення, рівня кваліфікації працівників, умінь як вірно оцінювати індивідуальний внесок працівника, так і діагностувати ефекти діяльності компанії тощо.

Значний внесок у формування і розвиток положень, тематикою яких є мотивування персоналу та його місце у системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств, зробило чимало вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких варто виокремити праці О. Виноградової, Ю. Вінтюка, М. Гринишин, Р. Гріфіна, Р. Дафта, В. Діденка, Г. Дмитренка, О. Єськова, Є. Ільїна, А. Кабанова, М. Коваленка, А. Колота, О. Конкіної, А. Кочнева, О. Кузьміна, С. Макаренка, Т. Максименко, Н. Малої, О. Мельник, К. Пілігрим, А. Полозової, І. Процик, В. Сладкевича, О. Чернушкіної, Е. Шарпатової, В. Яцури та багатьох інших. Основними науковими доробками авторів у цій сфері є розвиток сутності поняття «мотивування», типологія стимулів, мотивів і методів мотивування, виявлення взаємозв'язку мотивування із інноваційним розвитком організацій, обґрунтування способів мінімізування демотиваційних чинників, виокремлення системи показників оцінювання результатів мотивування, забезпечення «мотиваційної гігієни», оптимізування базової та бонусної частин заробітної плати тощо. Попри це, низка важливих завдань із вказаної тематики досі не розв'язана. Зокрема, існуючі напрацювання, попри свою ґрунтовність, не дають змогу повною мірою розкрити особливості інформаційно-аналітичного забезпечення управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу в системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств.

Завданням дослідження є розвиток положень інформаційно-аналітичного забезпечення управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних

технологій мотивування персоналу в системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств.

Поняття управлінського супроводу підтримки ухвалення управлінських рішень використовується в науковій літературі. Зокрема, доволі ґрунтовно зміст цього поняття розкритий у роботі О. А. Сущенко [10, с. 18]. Управлінський супровід автор трактує як «сукупність певним чином скоординованих у часі та просторі ресурсозабезпечених комплексних управлінських впливів з оптимізації та підвищення ефективності здійснення й управління певними процесами».

У межах управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств слід вирішувати низку узагальнених взаємопов'язаних проблем: 1) збирання, узагальнення, опрацювання та аналітичне оброблення інформації; 2) обрання альтернатив з-поміж існуючих із використанням різних методів. Усі ці процеси супроводжуються як об'єктивними, так і суб'єктивними складовими. Об'єктивна складова включає насамперед ухвалення різних управлінських рішень із використанням науково обґрунтованих алгоритмів, процедур, методів, методик, критеріїв, показників тощо. Разом з тим, більшою чи меншою мірою в межах управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на підприємствах виконання кожного етапу відповідних робіт залежить від суб'єктів ухвалення рішень, їхнього досвіду, інтуїції, знань, вмінь, навиків, компетентності тощо. Так чи інакше, обрання альтернатив з-поміж існуючих у межах зазначеного управлінського супроводу буде більш дієвим, якщо базуватиметься на ефективній системі інформаційно-аналітичного забезпечення ухвалення відповідних управлінських рішень у мотиваційній сфері підприємств.

Таким чином, модель управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на засадах виокремлення складових і структурування етапів цих процесів дасть змогу конкретизувати необхідне інформаційне забезпечення та джерела його одержання, а також забезпечити системність дій у цьому напрямку. Враховуючи результати досліджень І. Г. Хайруліна [11, с. 64], слід наголосити, що в межах зазначеного управлінського супроводу важливо не просто будувати систему необхідної управлінської інформації щодо технологій мотивування персоналу, а, насамперед, систему аналітичного забезпечення ухвалення відповідних управлінських рішень. Цей самий автор, керуючись результатами власних досліджень, зазначає, що, за різними оцінками, до 50% часу під час такого ухвалення витрачається на пошук необхідної аналітичної інформації. Таким чином, наявність моделі управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу дає змогу суттєво спростити виконувани завдання щодо пошуку і підбору інформації, забезпечити її структурованість, підвищити рівень методологічного забезпечення в цьому напрямку, забезпечити причинно-наслідкові зв'язки залежно від рівнів моделі, ідентифікувати можливі зони витрат,

що в результаті покращить інформаційно-аналітичне забезпечення ухвалення управлінських рішень.

Доцільно наголосити увагу на тому, що поняття управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств нетотожне поняттю мотиваційного механізму, яке набуло доволі значного поширення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема А. В. Гольди [2], Т. О. Єгоркіної [4], А. Р. Кучера [7], П. С. Маковецької [8] тощо. Як зазначає І. М. Хоменко [12, с. 40], мотиваційний механізм є важливою складовою менеджменту підприємств і повинен, зокрема, включати як елементи, так і напрямки управлінського впливу, що виокремлюються залежно від встановлених завдань та цілей. У літературі доведено, що такий механізм базується на системі стимулів і мотивів, здійснюється у певній послідовності, включає керуючу та керовану підсистему. Разом з тим, основна відмінність моделі управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств від мотиваційного механізму полягає у призначенні. Призначення мотиваційного механізму загалом – сформувати вихідну структуру мотивування у той час, як мета моделі управлінського супроводу – з управлінської позиції сформувати систему ухвалення відповідних управлінських рішень.

Узагальнення теорії та практики дає змогу зробити висновок про те, що як формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств, так і управлінський супровід цього можна фактично можна трактувати як бізнес-процес, який у літературі трактується як певна послідовність дій (підпроцесів), спрямована на отримання потрібного результату, важливого для організації [3]. Таким чином, результатом зазначеного управлінського супроводу згідно процесного підходу має бути фактично те, заради чого такий процес здійснюється, тобто, як зазначалось вище, мова йде про виокремлення складових та структурування етапів цих процесів, що дає змогу конкретизувати необхідне інформаційне забезпечення та джерела його одержання, а також забезпечити системність дій у напрямку формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу. Усе це повинно знаходитися на виході бізнес-процесу управлінського супроводу. На вході ж цього процесу знаходяться різноманітні ресурси, що необхідні як для його реалізації, так і для отримання результатів.

Управлінський супровід формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств буде ефективним за умови правильного організування робіт, чіткої спрямованості інформаційних потоків, а також забезпечення дієвого прямого і зворотного зв'язку. При цьому важливо наголосити на важливості не тільки формування чіткого алгоритму усіх необхідних робіт у межах такого управлінського супроводу, але і його дотримання.

Запропонована авторами модель управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств містить три комплексних складових: інформаційно-аналітичне

забезпечення, аналізування інноваційних технологій мотивування персоналу, відбір та формування таких технологій, а також їхнє впровадження.

Розглядаючи підетап призначення керівника проекту та формування проектної групи у межах складової інформаційно-аналітичного забезпечення моделі управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств, доцільно наголосити на важливості чіткого ідентифікування зон функціональної відповідальності кожного працівника такої групи (як зрештою, і зон виконання відповідних робіт). Повинна бути забезпечена узгодженість дій керівників різних ланок управління, у тому числі й на основі корпоративних стандартів підприємства (якщо такі наявні). Слід пам'ятати доведену в літературі тезу про те, що результативність будь-якого проекту багато в чому визначається рівнем компетентності й особистісними якостями керівника: якщо вони наявні – це вже одна з важливих передумов дієвості сформованих і впроваджених інноваційних технологій мотивування персоналу.

Серед визначальних компетентностей керівника проекту формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств слід виокремити загальновідомі професійно-ділові, адміністративно-організаційні, соціально-психологічні та моральні [6, с. 13–14]. Разом з тим, слід пам'ятати про те, що будь-яка зміна системи мотивування у компанії – це процес з підвищеним рівнем відповідальності, адже безпосередньо стосується кожного працівника як керуючої, так і керованої підсистем управління. Відтак, важливо, щоб керівник проекту чітко уявляв, яких результатів слід досягти (тобто був орієнтований на результат). Ця особа також повинна бути авторитетом серед працівників та уміти налагоджувати контакти з керівниками різних рівнів управління під час проведення консультацій щодо обрання альтернативних варіантів технологій мотивування персоналу. Не менш важливе завдання як перед керівником, так і перед командою проекту – наявність ґрунтовних знань щодо підприємства загалом, його організаційної структури управління та кожного його бізнес-процесу (постачання, управління персоналом, виробництво, збут, фінансування, бухгалтерський облік тощо). До складу команди проекту можуть бути залучені HR-фахівці, бухгалтери, фінансисти, аналітики тощо. Разом з тим, слід уникати надмірної кількості учасників проекту, що ускладнюватиме взаємодію.

Слушною можна вважати думку С. Пархоменка [9, с. 57], який наголошує на особливостях HR-проектного менеджменту. Автор, зокрема, зазначає, що реалізація більшості HR-проектів, на відміну, наприклад, від IT-проектів, пов'язана з тим, що керівники перших проектів не завжди мають можливість давати прямі вказівки іншим учасникам проекту, які, зокрема, або в організаційній структурі підприємства можуть знаходитись вище, або на тому ж рівні перебувати у прямому підпорядкуванні інших менеджерів. Як наслідок, необхідна для формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу інформація з великим

рівнем ймовірності може надходити замовникам або із затримкою, або лише надана формально, або отримана після настирливих прохань. Вирішити таку потенційну проблему можна шляхом наділення керівництвом підприємства керівника проекту та членів робочої групи достатнім рівнем повноважень для виконання кожного етапу робіт. Про це повинні бути поінформовані не лише безпосередні виконавці, але й усі інші залучені у проект прямо чи опосередковано суб'єкти. У випадку виникнення будь-яких труднощів у зазначеній сфері замовники проекту (правління, власники, генеральний директор тощо) повинні бути відкритими для оперативного реагування та впливу на «порушників».

Не менш важливе завдання цього підетапу – розмежування зон відповідальності працівників проектної групи під час формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на підприємствах. Кожен з таких працівників повинен розуміти рівень своєї відповідальності, підпорядкування, встановлені терміни виконання окремих робіт, свою інформаційну залежність від інших, а також інформаційну залежність інших від себе.

Як керівник, так і команда проекту формування та впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств повинні бути достатньо мотивованими для виконання відповідних робіт. Як наслідок, вже на початку управлінського супроводу усіх цих процесів слід вирішувати проблему вибору дієвих мотиваційних технологій щодо такої категорії персоналу. Причому, на думку Я. Буденної [1, с. 67], під час підготовки й організування важливих HR-проектів у компаніях доцільно враховувати також, за можливості, нематеріальні інструменти мотивування, які, на думку автора, повинні «сформувати у колективі таку атмосферу, за якої кожен учасник буде викладатися на повну». До таких інструментів, як приклад, практик відносять: прагнення прийняти виклик, долати труднощі, набуті нових знань та досвіду тощо; доцільно також, за можливості, кожен проміжний етап управлінського супроводу відзначати, піднімаючи тим самим моральний дух та підвищуючи мотивованість.

На підетапі призначення керівника проекту та формування проектної групи слід також розробити план усіх необхідних робіт із визначенням термінів, розробити усю необхідну нормативну базу (накази, регламенти, положення, стандарти тощо), а також передбачити можливість та необхідність проведення періодичного аудиту проведеного.

Ефективність як управлінського супроводу формування та впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств, так і дієвості отриманого результату визначається багато в чому достатністю необхідного ресурсного забезпечення. Якщо таких ресурсів буде недостатньо, з високим рівнем ймовірності можна буде очікувати негативних результатів. І керівники підприємства загалом, і керівники проекту формування і впровадження інноваційних технологій мотивування зокрема повинні розуміти, які ресурси і в якій кількості будуть потрібними. Під час планування таких ресурсів слід

враховувати також не тільки загальну потребу у них, але і їхній розподіл у часовому інтервалі.

Змістове наповнення ресурсного забезпечення формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств може бути різноманітним і, зокрема, включати фінансову складову (кошториси витрат на виконання окремих робіт, грошові кошти тощо), інформаційну складову (інформація для виконання кожного етапу робіт), матеріально-технічну складову (оргтехніка, програмне забезпечення, канцелярські товари тощо), науково-методичну складову (спеціалізована література з HR-менеджменту, доступ до різних веб-ресурсів тощо) та ін. З-поміж різних видів зазначеного вище ресурсного забезпечення окремо слід наголосити на важливості використання як загальновідомого, так і спеціалізованого програмного забезпечення, за допомогою якого можна вирішувати завдання формування цілісної бази документування, побудови графіків, схем, алгоритмів, створення баз даних, автоматизування проектних розрахунків тощо. Очевидно, що автоматизування як процесу загалом, так і окремих його операцій дає змогу підвищити рівень його ефективності, а також здійснити стандартизування окремих робіт. Як свідчить вивчення теорії і практики, сьогодні на ринку HR-програмного забезпечення наявне різноманітне програмне забезпечення та програмні модулі проектного характеру, зокрема, IBM WebSphere Business Modeler, Business Studio, ARIS Express та ін.

Для ефективного виконання цього етапу процесу управлінського супроводу формування та впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств можна використовувати поширені у теорії і практиці проектного управління таблиці потреб у ресурсах залежно від етапів управлінського супроводу, ресурсні гістограми (тобто графіки, де по горизонталі вказують календарні терміни робіт, а по вертикалі – щоденну або щотижневу кількісну потребу в кожному виді ресурсів), таблиці наявних ресурсів, таблиці відповідності фактичних ресурсів підприємства плановим (ідентифікування їхнього дефіциту чи надлишку), графіки постачання ресурсів тощо. Також важливе завдання цього етапу – визначитись із постачальниками відповідних ресурсів і умовами їхнього залучення. Очевидно, що успіх виконання цього етапу та використання дійсно практичних інструментів у межах моделі управлінського супроводу визначається багато в чому наявністю досвіду і структурованістю етапів проектного менеджменту на підприємстві загалом. Разом з тим, слід пам'ятати, що ототожнювати ресурсне забезпечення проектного менеджменту із ресурсним забезпеченням HR-проектів по усіх позиціях однозначно не можна, адже HR-проекти є здебільшого унікальними, більш специфічними та трудомісткими, а також складнішими з позиції управління.

Важливою ланкою інформаційно-аналітичного забезпечення моделі управлінського супроводу формування та впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств є ланка формування концепції цих робіт. При цьому слід наголосити, що на

цьому етапі мова не йде про формування концепції таких інноваційних технологій, а лише про концепцію управлінських робіт. При цьому варто погодитися з думкою С. Пархоменка [9, с. 58] та П. Каневської [5], які зауважують, що концепція HR-проекту у вітчизняному бізнесі доволі часто трактується не як ідея для обговорення, оцінювання та обґрунтування, а як конкретне завдання для виконання, «нав'язане» керівникові діловою періодикою, семінарами, колегами, бізнес-партнерами, консультантами тощо. Наслідком цього, як наголошує автор, є робота над проектом, який уже з самого початку свого втілення приречений на невдачу через його невідповідність існуючим обставинам, очікуваним результатам, витратам, повноваженням, компетентностям тощо.

Як свідчить вивчення теорії та практики, сьогодні обґрунтовано й охарактеризовано дійсно чимало цікавих ідей у сфері формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу на підприємствах. Разом з тим, у межах концепції слід чітко зрозуміти усім суб'єктам (власникам, топ-менеджменту, HR-підрозділу, керівнику проекту, проектній групі тощо) достатність відповідного ресурсного забезпечення, професійних компетентностей проектної команди, приблизні часові інтервали, очікуваний ефект тощо під час формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу. Іншими словами – керівники і власники повинні усвідомлювати і довести до відома проектної групи, що вони бачать на «виході» процесу, а члени групи мають упевнитись, що вони дійсно знають, що і як робити. Для досягнення підсумкового успіху важливо забезпечити збалансованість між фактичними можливостями проекту (які визначаються достатністю матеріально-технічного забезпечення, фінансовим забезпеченням, бюджетом, рівнем кваліфікації персоналу тощо) та очікуваннями на його виході. На цьому підетапі важливо також спробувати колективно критично обговорити ідеї, що плануються розглядати.

Обґрунтування інформаційно-аналітичного забезпечення управлінської концепції формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств повинно передбачати також установлення чітких меж майбутнього проекту: що конкретно буде робитись, якими мають бути очікувані результати? Інші цілі, нові ідеї, які не потрапили у перший проект – це вже повинна бути вихідна інформаційна база наступних проектів.

Установлюючи терміни у межах моделі управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств, слід брати до уваги також норми вітчизняного законодавства. Наприклад, із великим рівнем ймовірності можна стверджувати, що зміни мотиваційних систем у компаніях належать до категорії зміни істотних умов праці. Відтак, згідно з трудовим законодавством, впровадити зміни у технологіях мотивування можна тільки після попередження працівників про це не пізніше встановленого у нормативних актах терміну.

На наступному підетапі інформаційно-аналітичного забезпечення формування і впровадження іннова-

ційних технологій мотивування персоналу підприємств у межах відповідної моделі управлінського супроводу доцільно здійснити діагностику існуючої системи мотивування у компанії, щоб одержати цілісну картину фактичного стану справ в аналізованій сфері. Важливо розуміти, які матеріальні та нематеріальні стимули фактично використовуються, на якому рівні оптимізований процес розподілу фінансових ресурсів у мотиваційній сфері компанії, наскільки працівники задоволені тим рівнем матеріальної винагороди, яку отримують, чи створені умови для підтримки ініціативи співробітників, наскільки пристосовані фактичні технології мотивування до потреб працівників тощо.

Із цим попереднім підетапом формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу підприємств у межах відповідної моделі управлінського супроводу пов'язаний також наступний – діагностика системи менеджменту компанії загалом. Якість та ефективність впроваджених таких технологій буде багато в чому залежати від фази розвитку підприємства, від його стратегічних і тактичних цілей, від рівня налагодженості та структурованості бізнес-процесів, від відкритості персоналу на зміни і він інших чинників. Діагностуючи систему менеджменту підприємств, слід також з'ясувати, наскільки компанії вдається об'єднати зусилля працівників для досягнення корпоративних цілей (і чи взагалі такі цілі наявні, а якщо так, то чи зрозумілі працівникам), на якому рівні персонал залучений у процес управління, наскільки формалізовані бізнес-процеси тощо. Теорією і практикою доведено, що інноваційні технології мотивування персоналу напряду залежать від таких елементів системи менеджменту підприємств, як стратегія компанії, корпоративні цінності, рівень корпоративної культури, політика управління персоналом, система оцінювання працівників тощо.

Узагальнюючи етап інформаційно-аналітичного забезпечення формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу (передпроектна стадія), доцільно наголосити на особливій його важливості. Як слушно зауважено в роботі [5], ця стадія повинна реалізовуватись особливо ретельно, адже, як свідчить практика, більшість подібних проектів стають неефективними через те, що виконавець (у нашому випадку – проектна група) не до кінця розуміє, що саме потрібно замовникам (правлінню, топ-менеджменту, власникам тощо), які цілі та завдання вони ставлять. Проблема, на думку автора, ще більше ускладнюється в умовах, коли замовники самі чітко не усвідомлюють, що саме їм потрібно, постійно змінюючи вимоги і побажання уже під час наступних стадій. Доцільно погодитись із наведеним у роботі [9, с. 59] твердженням, згідно з яким, якщо т. зв. перспективна ідея не може бути об'єктивно оціненою у зв'язку з тим, що у будь-кого із зацікавлених суб'єктів немає достатніх знань і досвіду, у жодному випадку не слід починати виконання проекту із зауваженням «перед виконанням відправити HR-менеджера на відповідний семінар». На думку автора, семінар дійсно потрібний, однак, у першу чергу, для того, щоб оцінити реалістичність проекту

формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу і тим самим, можливо, зупинити його ще на етапі, коли значні кошти не потрачені разом із витратами часу і робочої сили.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розвинуті положення інформаційно-аналітичного забезпечення управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу в системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств дають змогу сформувати «дерево» усіх необхідних процесів, здійснити планування робіт, а також інформують зацікавлених суб'єктів про увесь спектр необхідних дій у цьому напрямку. Завдяки зазначеним положенням створюються передумови для установлення критеріїв ефективності кожного етапу в межах моделі, оцінювання такої ефективності, розмежування зон відповідальності, сіткового планування, виокремлення основних та другорядних робіт, а також ідентифікування зон, що потребують найбільшої уваги.

Перспективи подальших розвідок за проблемою повинні полягати у конкретизації складових управлінського супроводу формування і впровадження інноваційних технологій мотивування персоналу в системі забезпечення полівекторного розвитку підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Буденная Я. Описание HR-процессов / Я. Буденная // Менеджер по персоналу. – 2013. – № 4. – С. 64–84.
2. Гольда А. В. Мотиваційний механізм підвищення ефективності виокремлення трудового потенціалу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / А. В. Гольда. – К., 2007. – 22 с.
3. Документация Business Studio: понятие бизнес-процесса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.businessstudio.ru/wiki/docs/v4/doku.php/ru/csdesign/bpmodeling/business_process
4. Єгоркіна Т. О. Мотиваційний механізм управління витратами підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Т. О. Єгоркіна. – Донецьк, 2008. – 20 с.
5. Каневская П. Почему сотрудники «проваливают» проект / П. Каневская // Финансовые известия. – 22.07.2005.
6. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту : підручник / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – К. : Академвидав, 2003. – 416 с.
7. Кучер Л. Р. Формування мотиваційного механізму управління персоналом торговельних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Л. Р. Кучер. – Львів, 2010. – 19 с.
8. Маковеев П. С. Мотиваційні механізми управління розвитком промислового виробництва : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.07.01 / П. С. Маковеев. – К., 2000. – 25 с.
9. Пархоменко С. Почему проваливаются HR-проекты / С. Пархоменко // Управление персоналом. – 2006. – № 16. – С. 56–61.
10. Суценок О. А. Управление зовнішньоекономічною діяльністю підприємств в умовах глобалізації : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О. А. Суценок. – Луганськ, 2013. – 40 с.
11. Хайруллин И. Г. Информационно-аналитическая поддержка управленческих решений / И. Г. Хайруллин // Вестник Казанского государственного финансово-экономического института. – 2011. – № 2 (23). – С. 63–67.

12. Хоменко І. М. Формування мотиваційного механізму управління персоналом машинобудівних підприємств / І. М. Хоменко // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 7-8 (2). – С. 39–42.

REFERENCES

- Budennaya, Ya. "Opisaniye HR-protsessov" [Description of HR processes]. *Menedzher po personalu*, no. 4 (2013): 64-84.
- "Dokumentatsiya Business Studio: ponyatiye biznes-protsesta" [Documentation Business Studio: the concept of the business process]. http://www.businessstudio.ru/wiki/docs/v4/doku.php/ru/csdesign/bpmodeling/business_process
- Holda, A. V. "Motyvatsiyniy mekhanizm pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia trudovoho potentsialu" [The motivational mechanism of increase of efficiency of use of labour potential]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.03*, 2007.
- Kanevskaya, P. "Pochemu sotrudniki «provalivayut» proekt" [Why employees "fail" project]. *Finansovyye izvestiya*, July 22, 2005.
- Kuzmin, O. Ye., and Melnyk, O. H. *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of management]. Kyiv: Akademydav, 2003.
- Kucher, L. R. "Formuvannia motyvatsiynoho mekhanizmu upravlinnia personalom torhovelnykh pidpriemstv" [The formation of the motivational mechanism of personnel management of commercial enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04*, 2010.
- Khayrullin, I. G. "Informatsionno-analiticheskaya podderzhka upravlencheskikh resheniy" [Information-analytical support of managerial decisions]. *Vestnik Kazanskogo gosudarstvennogo finansovo-ekonomicheskogo instituta*, no. 2 (23) (2011): 63-67.
- Khomenko, I. M. "Formuvannia motyvatsiynoho mekhanizmu upravlinnia personalom mashynobudivnykh pidpriemstv" [The formation of the motivational mechanism of personnel management of engineering enterprises]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 7-8 (2) (2013): 39-42.
- Makoveiev, P. S. "Motyvatsiyni mekhanizmy upravlinnia rozvytkom promyslovoho vyrobnytstva" [Motivational mechanisms of management of development of industrial production]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.07.01*, 2000.
- Parkhomenko, S. "Pochemu provalivayutsya HR-proekty" [Why fail HR projects]. *Upravleniye personalom*, no. 16 (2006): 56-61.
- Sushchenko, O. A. "Upravlinnia zovnishnyoeconomichnoiu diialnistiu pidpriemstv v umovakh hlobalizatsii" [Management of foreign economic activities of enterprises in conditions of globalization]. *Avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk : 08.00.04*, 2013.
- Yehorkina, T. O. "Motyvatsiyniy mekhanizm upravlinnia vytratamy pidpriemstva" [Motivational mechanism of cost management of enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04*, 2008.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИБОРУ КОМПЛЕКСУ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІДСИСТЕМИ АПОКРИФІЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО МОНІТОРИНГУ У ФУНКЦІОНАЛЬНО РОЗВИНУТИХ СИСТЕМАХ СТРАТЕГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОЇ СФЕРИ

© 2016 ТКАЧЕНКО С. А.

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.012]

Ткаченко С. А. Рекомендації щодо вибору комплексу технічних засобів підсистеми апокрифічного економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери

Проектування технічного забезпечення підсистеми загального (комплексного) економічного моніторингу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери вимагає ретельного обґрунтування складу та продуктивності технічних засобів. Це диктує необхідність порівняльної оцінки окремих пристроїв і методів їх використання з метою вибору такої структури зв'язку технічних засобів, яка б найповніше задовольняла вимогам обробки даних підсистеми моніторингу. Виходячи з повноти і достовірності початкових даних, якими володіє розробник технічного забезпечення підсистеми загального (комплексного) економічного моніторингу, доцільним виступає попередній (укрупнений) та уточнений вибір номенклатури і кількості технічних засобів. Серед перспектив подальших розвідок у цьому напрямку вирізняється питання, пов'язане з особливостями організації набірною економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промисловості.

Ключові слова: апокрифічний економічний моніторинг, комплекс технічних засобів, підсистема, регіональна структура, система стратегічного регулювання, суб'єкт промислової сфери, територіальна організація.

Формул: 2. **Бібл.:** 17.

Ткаченко Сергій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, виконуючий обов'язки ректора Міжнародного технологічного університету «Миколаївська політехніка» (вул. Робоча, 2а, Миколаїв, 54029, Україна)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.012]

Ткаченко С. А. Рекомендации по выбору комплекса технических средств подсистемы апокрифического экономического мониторинга в функционально развитых системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов промышленной сферы

Проектирование технического обеспечения подсистемы общего (комплексного) экономического мониторинга функционально развитых систем стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов промышленной сферы требует тщательного обоснования состава и производительности технических средств. Это диктует необходимость сравнительной оценки отдельных устройств и методов их использования с целью выбора такой структуры связи технических средств, которая наиболее полно удовлетворяла бы требованиям обработки информационных данных подсистемы целевого экономического мониторинга. Исходя из полноты и достоверности исходных данных, которыми располагает разработчик технического обеспечения подсистемы единого (комплексного) экономического мониторинга, целесообразным выступает предыдущий (укрупненный) и уточненный выбор номенклатуры и количества технических средств. Среди перспектив дальнейших исследований в этом направлении развития особой актуальностью отличается вопрос, связанный с особенностями организации наборного экономического мониторинга в функционально развитых системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов промышленной сферы государства.

Ключевые слова: апокрифический экономический мониторинг, комплекс технических средств, подсистема, региональная структура, система стратегического регулирования, субъект промышленной сферы, территориальная организация.

Формул: 2. **Библ.:** 17.

Ткаченко Сергей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, исполняющий обязанности ректора Международного технологического университета «Николаевская политехника» (ул. Рабочая, 2а, Николаев, 54029, Украина)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

UDC 332.146.2:[65.012.122:338.012]

Tkachenko S. A. The Recommendations for Choosing a Complex of Technical Means of the Subsystem for Apocryphal Economic Monitoring in the Functionally Developed Systems for Strategic Regulation of the Regional Structure and the Territorial Organization of Actors in the Industry Sphere

Projecting the technical support of the subsystem of general (integrated) economic monitoring of the functionally developed systems for strategic regulation of the regional structure and the territorial organization of actors in the industry sphere requires careful substantiation of both composition and performance of the technical means. This calls for a comparative evaluation of the individual devices and methods of using them to select such communication structure of the technical means that would most closely satisfy requirements of the data processing subsystem for the all-side economic monitoring. On the basis of completeness and accuracy of the source data, available to developer of the technical support of the subsystem for uniform (integrated) economic monitoring, as an appropriate can be considered the previous (enlarged) and clarified choice for nomenclature and quantity of the technical means. Among the prospects for further research in this direction of development, of particular relevance is the issue associated with specifics of the organization of type-setting economic monitoring in the functionally developed systems for strategic regulation of the regional structure and the territorial organization of actors in the industry sphere of the State.

Keywords: apocryphal economic monitoring, complex of technical means, subsystem, regional structure, system for strategic management, actor of industrial sphere, territorial organization.

Formulae: 2. **Bibl.:** 17.

Tkachenko Serhii A. – PhD (Economics), Associate Professor, Acting Rector of the International Technological University «Mykolaiv Polytechnic» (2a Robocha Str., Mykolaiv, 54029, Ukraine)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

Методичні матеріали щодо створення технічного забезпечення безпосередньо для обробки інформаційних даних із комплексного економічного моніторингу виробничо-господарської діяльності підприємств і об'єднань відсутні. Це веде до того, що на практиці, приступаючи до формування та впровадження функції економічного моніторингу, або взагалі не роблять обґрунтування необхідного технічного забезпечення, або використовують в цих цілях методичні матеріали щодо вибору комплексу технічних засобів для функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери в цілому. Так, наприклад, Генеральний директор ДП НВКГ «Зоря»-«Машпроект» К. Е. Картошкін, виходячи з того, що застосування машин електронних цифрових носіїв багаточільовий характер, вважає: «Якщо ставиться завдання використання машин електронних цифрових для формування та впровадження всього комплексу управлінських робіт, то мається на увазі й формування та впровадження робіт із підсистеми економічного моніторингу ...». Звідси промисловець робить висновок про те, що при виконанні економіко-аналітичних розрахунків технічне забезпечення стає завданням. З подібною точкою зору навряд чи можна погодитися повністю. Якщо на початковій стадії формування і впровадження функції моніторингу, коли обсяг економіко-аналітичних розрахунків порівняно невеликий, ще можна допустити, що до комплексу технічних засобів не пред'являються скільки-небудь значні вимоги, тоді з нарощуванням кількості економіко-аналітичних завдань моніторингу, а отже, і обсягу обчислень, здійснюваних у процесі їх вирішення, ці вимоги стають досить істотними. А це означає, що питання вибору технічних засобів (процесора, пристроїв пам'яті, засобів зв'язку та периферійної техніки) повинне бути предметом спеціального дослідження ще на передпроектній стадії створення підсистеми комплексного економічного моніторингу, яка повинна розглядатися як складова частина функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери в цілому. Тільки в цьому випадку можна буде згодом уникнути диспропорцій між потребами системи управління в економіко-аналітичній інформації та можливостями її технічного забезпечення.

Розробка проектних рішень із організації технічного забезпечення функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери, і в тому числі підсистеми системного (комплексного) економічного моніторингу, включає в себе визначення переліку технічних засобів та рекомендацій за методами збору, обробки і передачі інформації. Це, своєю чергою, знаходить відображення у відповідній законодавчо-нормативній базі, інструктивних та методичних матеріалах, а також авторських розробках (комплексу технічної та організаційної документації у формі схем, інструкцій, програм тощо) [1–17] та інші, які дозволяють здійснювати ефективну експлуатацію технічних засобів. Як уже вказувалося, проектування технічного забезпечення

підсистеми загального (комплексного) економічного моніторингу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери вимагає ретельного обґрунтування складу та продуктивності технічних засобів. Складність вирішення цієї проблеми визначається різноманітністю наявних технічних засобів, однаковим функціональним призначенням окремих пристроїв, значними витратами, пов'язаними з формуванням і функціонуванням технічного комплексу, що відбивається на фактичному ефекті від використання функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери в цілому.

Ці обставини диктують необхідність порівняльної оцінки окремих пристроїв і методів їх використання з метою вибору такої структури зв'язку технічних засобів, яка б найбільш повно задовольняла вимогам обробки даних підсистеми моніторингу.

Основні проектні рішення щодо створення технічного забезпечення підсистеми повного (комплексного) економічного моніторингу потребують певної послідовності робіт по створенню функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери. При проектуванні технічного забезпечення підсистеми слід виходити з попередньо проведеного дослідження функції моніторингу на підприємстві (об'єднанні), вивчення її організації та опису структури даних, що дозволить надати всебічну характеристику всьому переліку економіко-аналітичних завдань, що вирішуються підсистемою. Не можна не брати до уваги і тієї обставини, що істотний вплив на склад комплексу технічних засобів здійснює необхідний час реакції підсистеми. Тому, формуючи вимоги до комплексу технічних засобів підсистеми, потрібно знати часові інтервали керування, тобто знати, як швидко потрібна споживачеві інформація за тим або іншим завданням моніторингу, наскільки припустима затримка у вирішенні задачі, що відбудеться у випадку запізнення видачі даних.

У цьому зв'язку всі завдання підсистеми інтегрального (комплексного) економічного моніторингу доцільно розподілити за трьома рівнями терміновості. Перший рівень терміновості мають завдання, за якими інтервал часу від моменту введення вхідної інформації або запиту до банку даних до моменту отримання вихідної інформації має тривалість від декількох хвилин до декількох десятків секунд. До цієї групи відносяться в основному завдання оперативного моніторингу роботи підприємства та його внутрішніх підрозділів. Другий рівень терміновості дається завданнями, отримання кінцевої інформації за якими допустимо через кілька годин після введення вхідних даних або запиту банку даних. Цю групу утворюють завдання ретроспективного моніторингу роботи підприємства і його внутрішніх ланок. І третій рівень терміновості може бути наданий завданням, за якими отримання результатів допускається в межах тимчасового інтервалу тривалістю від декількох

годин до декількох днів з моменту надходження запити або початкової інформації. До цієї групи входять завдання порівняльного, перспективного, функціонально-вартісного і проблемно-орієнтованого економічного моніторингу. Слід також зазначити, що завдання оперативного економічного моніторингу та завдання другої і третьої груп (фонові завдання), маючи численні інформаційні та логічні зв'язки, щільно поєднуються між собою в рамках підсистеми. Нарешті, можна виділити і четверту групу завдань – із ведення бази даних підсистеми, обсяг роботи, за якими потребує значної потужності машин електронних цифрових.

Важливо відзначити, що час реалізації підсистеми істотно залежить від потреби одночасного вирішення декількох завдань функції економічного моніторингу, від нерівномірності надходження вхідної інформації та запитів банку даних, що веде до перекриття за часом вирішуваних задач. А це вимагає додаткових ресурсів обчислювального комплексу, на якому базується система.

Основа технічного забезпечення підсистеми комплексного економічного моніторингу – одна або декілька центральних машин електронних цифрових, до характеристик яких висуваються такі вимоги: наявність розвиненої системи переривань і апаратного захисту пам'яті; можливість підключення віддалених термінальних пристроїв та каналів зв'язку до периферійних машин електронних цифрових; значна швидкість обчислень і великий обсяг оперативної пам'яті; повинна бути забезпечена можливість зберігання в пам'яті солідного обсягу інформації та програм з прямим доступом.

Досвід показує, що якщо на початкових стадіях формування та впровадження функції економічного моніторингу на середніх і великих підприємствах ефективним виступає використання офісних моделей машин електронних цифрових, тоді в умовах формування та впровадження великої частини економіко-аналітичних розрахунків перевага повинна бути віддана більш потужним і продуктивним модифікаціям машин електронних цифрових.

Після вибору типів машин електронних цифрових, які максимально або в припустимих межах відповідають вимогам, що випливають із особливостей вирішення комплексу завдань підсистеми економічного моніторингу, визначають кількість сучасних машин електронних цифрових, необхідну для виконання запланованого обсягу робіт з економіко-аналітичною інформацією.

Щоб визначити технічні засоби підсистеми комплексного економічного моніторингу, що задовольняють вимогам, запропонованим до часу реакції, необхідно зробити розрахунок завантаження машин електронних цифрових, який створюватиметься як вхідними даними термінальних пристроїв, так і вхідною інформацією центрального обчислювального пункту. Час обробки інформаційних даних на машинах електронних цифрових буде складатися з часу: перебування початкових даних у вхідній черзі; обробки інформації, включаючи звернення до банку даних; перебування інформації у вихідній

черзі; необхідного для контролю за обчислювальним процесом, та інше.

При цьому слід виходити з того, що технічне забезпечення підсистеми сукупного (комплексного) економічного моніторингу повинне бути багаторівневим, тобто включати в себе окрім центрального обчислювального комплексу ще й периферійні обчислювальні комплекси, що знаходяться в цехах підприємства. Така ієрархія побудови комплексу технічних засобів впливає із принципової відмінності та розподілу завдань моніторингу. Зокрема, представляється доцільним створення на базі машин електронних цифрових периферійних обчислювальних комплексів для вирішення завдань управлінського (внутрішньогосподарського) моніторингу, і особливо оперативного моніторингу, діяльності внутрішніх структурних підрозділів та ін.

Проведені дослідження показують, що периферійні обчислювальні комплекси, призначені для вирішення завдань управлінського (внутрішньогосподарського) моніторингу в оперативному і періодичному режимах, краще створювати на базі машин електронних цифрових. Зокрема, машини електронні цифрові володіють достатньо швидкою дією, водночас мають достатній обсяг пам'яті, що дозволяє розмістити структурно-орієнтовані дані. Обсяг оперативної пам'яті забезпечує можливість вирішення практично будь-яких завдань моніторингу рівня внутрішніх структурних підрозділів. Окрім того, машини електронні цифрові можуть взаємодіяти з великою кількістю периферійних пристроїв введення-виведення, відображення, зв'язку з об'єктом, дистанційного зв'язку та інших, що дозволяє формувати периферійні обчислювальні комплекси з різним функціональним призначенням. Розробляються прогресивні засоби сполучення машин електронних цифрових.

Окрім безпосередньо машин електронних цифрових, технічне забезпечення підсистеми комплексного економічного моніторингу повинне включати розташовані на різних рівнях керування засоби збору даних, введення запитів у систему і доставки відповідей споживачам з метою скорочення часу реакції та забезпечення найбільшої оперативності економіко-аналітичних розрахунків. Номенклатура периферійних засобів введення-виведення інформації має бути уніфікованою та визначатися в рамках проекту функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери в цілому. При виборі периферійних технічних засобів для підсистеми економічного моніторингу слід базуватися на рішеннях, що використовують принципи телеобробки даних, системах колективного користування; незалежності споживачів при роботі із засобами системи на сучасному термінальному обладнанні (реєстратори виробництва, абонентські пункти, телетайпи, дисплеї).

Вибір термінального обладнання повинен здійснюватися із урахуванням великої кількості факторів впливу. Найбільш важливий із них – швидкість передачі інформаційних даних, яка в ідеальному випадку повинна відповідати швидкодії лінії зв'язку (з точки зору швидкодії лінії

зв'язку можуть бути: низькошвидкісні, середньошвидкісні та високошвидкісні). Не менш важлива здатність терміналів – виявляти та виправляти помилки. Тому необхідна кількість периферійних пристроїв визначається із урахуванням виконання вимог надійності та достовірності обробки інформаційних даних. Наприклад, економічно ефективна обробка інформації за завданнями оперативного моніторингу може бути забезпечена на базі створення пункту багатопультової обробки початкових даних з використанням дисплейної станції. Ефективна при вирішенні задач оперативного моніторингу система програм ІС: Бухгалтерія 8, розроблена Фірмою «ІС», має такі ключові можливості: здійснює одночасний обмін інформацією з рядом різних термінальних пристроїв; приймає та передає інформацію з термінальних пристроїв на різних швидкостях як у паралельному, так і в послідовному коді; підвищує достовірність прийнятої та переданої машини електронними цифровими інформації; підключається до різних машин електронних цифрових, не вимагає при цьому їх спеціалізації і ін. Доводиться брати до уваги, що моделі машин електронних цифрових орієнтовані на сполучення з неоднаковою палітрою периферійних засобів.

Проектування, формування та впровадження економіко-аналітичних розрахунків не виключає використання нестандартних технічних засобів і інше.

Взявши за основу технологічний процес обробки інформаційних даних, установлюють місця підключення термінальних засобів. Термінальне обладнання вибирають окремо за входом-виходом, за входом та за виходом. Потім визначають число повідомлень, їх частоту, швидкість і довжину. У подальшому встановлюють, чи мають можливість центральний та периферійні процесори обробити сукупність економіко-аналітичних інформаційних даних у моменти значних пікових навантажень. Якщо ні, тоді, як правило, приймається керуюче рішення про скорочення кількості терміналів або числа повідомлень.

Для вибору обладнання введення інформаційних даних потрібним виступає проведення спеціального дослідження. Основні фактори впливу, які повинні бути прийняті до уваги при визначенні найкращого елементу методу, такі: обсяг початкових даних, терміновість введення даних у систему, розподілення потоків даних, частота змінюваності інформаційних даних та ін.

В умовах, коли розробки по паралельних підсистемах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери ще не повністю задовольняють інформаційні потреби підсистеми пов'язаного (комплексного) економічного моніторингу, вельми важливе значення набуває підготовка первинної інформації безпосередньо в самій підсистемі. Вирішення цієї проблеми передбачає використання у складі технічного забезпечення підсистеми різноманітних технічних засобів збору, реєстрації первинних даних.

Особливу роль у технічному забезпеченні підсистеми систематичного (комплексного) економічного моніторингу відіграють накопичувачі інформації, на яких реалізується банк даних підсистеми. При запитах до

банків даних витрати часу на обчислення незначні при істотних його витратах на пошук із інформаційних скупчень (масивів), оновлення даних у масивах, їх пересортування і перекомпонування. При цьому пошук може вестися не тільки по одному, а й за декількома параметрами, склад яких змінюється як між запитами, так і від одного пошуку до іншого в рамках одного запиту. Якщо масиви даних розміщені на магнітних дисках, тоді неминучі значні витрати часу в процесі пошуку, які зростають тим більше, чим частіше один і той самий диск використовується одночасно для підготовки відповідей на декілька не пов'язаних між собою запитів. Тому практично доцільно вирішувати проблеми зберігання економіко-аналітичних інформаційних даних у банку даних в умовах використання магнітних дисків.

Вживаний у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації комплекс технічних засобів машин електронних цифрових передбачає використання накопичувачів прямого доступу – магнітних дисків (постійних і змінних), які істотно скорочують час обробки інформаційних даних. Так, послідовний перегляд всієї інформації на пакеті магнітних дисків може бути здійснений у досить оперативному режимі. При цьому пакет магнітних дисків дозволяє використовувати індексну систему пошуку, при якій відпадає необхідність послідовного перегляду інформаційних масивів та швидкість пошуку необхідних інформаційних даних значно зростає в рази, що, зокрема, дуже важливо з точки зору часу реалізації завдань оперативного моніторингу.

Тим не менш, з економічної точки зору організація банку даних підсистеми монолітного (комплексного) економічного моніторингу тільки на носіях прямого доступу навряд чи буде виправданою. Цілий ряд економіко-аналітичних даних (за минулі роки, з початку економічного циклу за спорідненими підприємствами (об'єднаннями) тощо) виступає архівними, рідко використовуваними і не вимагають постійного оновлення та обробки, внаслідок чого їх доцільніше зберігати на інших носіях – магнітних накопичувальних дисках і терміналах. А це означає, що в технічному забезпеченні підсистеми комплексного економічного моніторингу повинно бути оптимальне поєднання накопичувачів інформації прямого і непрямого доступу.

Зі сказаного випливає, що формування та впровадження функції моніторингу господарської діяльності підприємств і об'єднань пред'являє найсерйозніші вимоги до технічних засобів та засобів організації обчислювального процесу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери. Технічний комплекс підсистеми повинен забезпечувати оброблення економіко-аналітичних інформаційних даних у потрібній послідовності, у допустимий проміжок часу, видавати їх у звичайно досить зручному для споживача вигляді.

Найкращим методом вибору комплексу технічних засобів для підсистеми комплексного економічного моніторингу функціонально розвинутих систем стратегічного

регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери виступає імітація його роботи при різних інваріантах обладнання.

Різні інваріанти технічного забезпечення підсистеми на практиці будуть відрізнятися як витратами, так і своєю економічною ефективністю – здатністю виконувати завдані обсяги робіт у встановлені терміни. Тому ряд фахівців рекомендує в цьому випадку моніторинг різних варіантів за методом «витрати – ефективність». Згідно з ним, перш за все, відсіваються «неефективні» варіанти, тобто такі, які вимагають і більш великих витрат і не дозволяють отримати більш значних у порівнянні з іншими варіантами результатів. Потім серед ефективних варіантів знаходиться варіант, при якому необхідні витрати прийнятні, а одержуваний ефект достатній. Зіставлення досягнутого в кожному варіанті результату з необхідними витратами ведеться при цьому з урахуванням цілого ряду різних додаткових умов, що виходять за межі рамок сформульованого завдання. Так, тільки при виборі моделі машини електронної цифрової загального призначення на практиці доводиться вивчати і зіставляти велику кількість їх економічних, технічних та математичних параметрів (вартість машин електронних цифрових, експлуатаційні витрати, продуктивність, характеристики операційної системи, характеристики прикладних програм, ін.).

Імітаційна програма дозволяє отримати відповіді щодо оптимальних величин часу реакції та вартості обробки інформації, зручності обговорення, а також чи буде система адекватною при нарощуванні обсягів робіт із обробки економіко-аналітичних даних. Для реалізації імітаційної програми необхідними є такі складові елементи методу: знати інформаційні характеристики підсистеми (обсяг файлів); визначити вимоги до апаратних засобів, з поділом їх на обов'язкові й бажані (наприклад, обов'язковим може бути обсяг навантаження, а бажаним – виведення алфавітно-цифрової інформації на екран дисплея монітору); мати в своєму розпорядженні опис характеристик альтернативних варіантів структури технічних засобів та ін.

Оптимальне технічне забезпечення підсистеми комплексного економічного моніторингу буде являти собою не просто суму різних машин, а їх складний взаємозв'язок. Оптимальна структура технічного забезпечення повинна забезпечувати реалізацію функцій підсистеми з мінімальними витратами трудових, матеріальних, енергетичних та грошових ресурсів. Критерієм ефективності, який досить повно враховує економічні показники при прийнятті того чи іншого варіанту комплексу технічних засобів, більшість розробників вважає мінімум приведених витрат на придбання і експлуатацію технічних засобів. У цьому зв'язку представляється, що основним критерієм ефективності при виборі раціональної структури технічних засобів підсистеми планомірного (комплексного) економічного моніторингу в цілому та окремих її частин може бути прийнятий мінімум приведених витрат, але із урахуванням таких обмежень (формули (1) і (2)):

$$T_{fz} \leq T_{fz}^{don}, \quad (1)$$

$$D_{fz} \leq D_{fz}^{don}, \quad (2)$$

де T_{fz} і T_{fz}^{don} – відповідно, загальний та допустимий час перетворення інформаційних даних на f -й фазі обчислювального процесу за z -м завданням;

D_{fz} і D_{fz}^{don} – відповідно, достовірність і допустима достовірність перетворення інформаційних даних на f -й фазі обчислювального процесу за z -м завданням.

Даний критерій характеризує відносний рівень ефективності аналізованого варіанта і вельми зручний при порівнянні альтернативних проектних рішень.

ВИСНОВКИ

Виходячи з повноти і достовірності початкових даних, якими володіє розробник технічного забезпечення підсистеми єдиного (комплексного) економічного моніторингу, доцільним виступає попередній (укрупнений) та уточнений вибір номенклатури і кількості технічних засобів. Для попереднього вибору комплексу технічних засобів підсистеми можна використовувати основні організаційно-економічні характеристики підприємства та його структурних підрозділів, що впливають на обсяг оброблюваної в процесі моніторингу інформації (наприклад, тип виробництва, його організація, вид і складність вироблюваної продукції, чисельність робітників тощо), та наближені економіко-аналітичні залежності обсягів інформації від кожного з факторів. Уточнений вибір комплексу технічних засобів підсистеми вимагає більш широкої та детальної початкової інформації. Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямку постає питання, пов'язане з особливостями організації набірного економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андросова Т. В. Систематизація показників моніторингу фінансових результатів на підприємстві / Т. В. Андросова, В. О. Козуб, О. А. Круглова // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 127–132.
2. Белова І. В. Науково-методичні засади формування системи індикаторів моніторингу накопичення системного фінансового ризику в економіці України / І. В. Белова // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 169–173.
3. Брагінець А. М. Уточнення функцій моніторингу економічної діяльності підприємств / А. М. Брагінець // Проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 268–273.
4. Бріль М. С. Моніторинг макроекономічних показників на основі дослідження їх нестационарної динаміки в контексті реалізації стратегії сталого соціально-економічного розвитку держави / М. С. Бріль // Проблеми економіки. – 2016. – № 1. – С. 264–273.
5. Воробійов В. І. Моделювання системи моніторингу економічної безпеки підприємств видавничо-поліграфічної галузі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 21.04.02 / Воробійов Ві-

талій Іванович; [Львівський державний університет внутрішніх справ]. – Львів, 2011. – 20 с.

6. Дарченко Н. Д. Мотиваційний моніторинг як інструмент управління плинністю кадрів / Н. Д. Дарченко // *Бізнес Інформ*. – 2013. – № 12. – С. 208–213.

7. Кондратьев В. В. Мониторинг социально-экономических процессов в регионе как условие его устойчивого сбалансированного развития : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Кондратьев Всеволод Валерьевич; [Кубанский гос. университет]. – Краснодар, 2012. – 23 с.

8. Кравець Т. В. Фрактальний аналіз валютного ринку за допомогою моніторингу показника Херста / Т. В. Кравець, Т. О. Гапоненко // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 11. – С. 125–131.

9. Круглова О. А. Систематизація видів моніторингу в управлінні підприємством / О. А. Круглова, В. О. Козуб, Л. О. Чернишова // *Проблеми економіки*. – 2016. – № 1. – С. 183–189.

10. Мазов М. С. Маркетинговий моніторинг в системі управління промисловим підприємством: на прикладі ОАО «Ламзурь» : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Мазов Максим Сергеевич; [Рос. экон. ун-т имени Г. В. Плеханова]. – Москва, 2014. – 26 с.

11. Макаренко О. І. Система моніторингу ризиків, які виникають у процесі експлуатації системи корпоративного електронного документообігу / О. І. Макаренко, О. В. Кіщенко // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 4. – С. 83–88.

12. Мидуков Е. Н. Формирование системы комплексной оценки и мониторинга региональных инвестиционных проектов : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Мидуков Евгений Николаевич; [Чуваш. гос. ун-т им. И. Н. Ульянова]. – Чебоксары, 2010. – 175 с.

13. Скриньковський Р. М. Моніторинг фінансової, виробничої, маркетингової і продуктової сфер діяльності та експрес-діагностика матеріально-технічного забезпечення підприємства / Р. М. Скриньковський, Т. Б. Процюк, С. Р. Леськів // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 10. – С. 250–256.

14. Софьин А. А. Системный мониторинг налоговых платежей: учётно-аналитическое обеспечение : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.12 / Софьин Александр Александрович; [Нижегородский гос. университет имени Н. И. Лобачевского]. – Нижний Новгород, 2015. – 228 с.

15. Травкина Е. В. Методология и механизм формирования системы комплексного мониторинга банковских рисков : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.10 / Травкина Елена Владимировна; [Саратовский гос. социально-экономический ун-т]. – Саратов, 2013. – 300 с.

16. Хмелюк А. А. Ефективність фінансового моніторингу / А. А. Хмелюк // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 6. – С. 199–203.

17. Ярошенко І. В. Аналіз існуючих методичних підходів до формування системи моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів в Україні та країнах світу / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 4. – С. 62–67.

REFERENCES

Androsova, T. V., Kozub, V. O., and Kruhlova, O. A. "Systematyzatsiia pokaznykh monitorynhu finansovykh rezultativ na pidpriemstvi" [Systematization of indicators for monitoring the financial results of enterprise]. *Biznes Inform*, no. 6 (2015): 127-132.

Bielova, I. V. "Naukovo-metodychni zasady formuvannya systemy indyktoriv monitorynhu nakopychennia systemnoho finansovoho ryzyku v ekonomitsi Ukrainy" [Scientific-methodical bases of formation of system of indicators for monitoring the accumulation of systemic financial risk in the economy of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 6 (2015): 169-173.

Brahinets, A. M. "Utochnennia funktsii monitorynhu ekonomichnoi diialnosti pidpriemstv" [Specification of functions of monitoring economic activity of enterprises]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2013): 268-273.

Bril, M. S. "Monitorynh makroekonomichnykh pokaznykh na osnovi doslidzhennia yikh nestatsionaroi dynamiky v konteksti realizatsii stratehii staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku derzhavy" [Monitoring of macroeconomic indicators on the basis of their study of non-stationary dynamics in the context of the implementation of the strategy of sustainable socio-economic development of the state]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2016): 264-273.

Darchenko, N. D. "Motyvatsiyni monitorynh yak instrument upravlinnia plynnosti kadriv" [Motivational monitoring as a management tool turnover]. *Biznes Inform*, no. 12 (2013): 208-213.

Kondratev, V. V. "Monitoring sotsialno-ekonomicheskikh protsessov v regione kak usloviye ego ustoychivogo sbalansirovannogo razvitiya" [Monitoring socio-economic processes in the region as a condition of its sustainable balanced development]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2012.

Kravets, T. V., and Haponenko, T. O. "Fraktalniy analiz valiutnoho rynku za dopomohoiu monitorynhu pokaznyka Khersta" [Fractal analysis of the currency market through monitoring of the Hurst exponent]. *Biznes Inform*, no. 11 (2015): 125-131.

Kruhlova, O. A., Kozub, V. O., and Chernyshova, L. O. "Systematyzatsiia vydiv monitorynhu v upravlinni pidpriemstvom" [Systematization of monitoring activities in the management of the company]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2016): 183-189.

Khmeliuk, A. A. "Efektyvnist finansovoho monitorynhu" [The effectiveness of financial monitoring]. *Biznes Inform*, no. 6 (2015): 199-203.

Mazov, M. S. "Marketingovyy monitoring v sisteme upravleniya promyshlennym predpriyatiem: na primere ОАО «Lamzur»" [Marketing monitoring management system of industrial enterprise: the case of JSC "Lamzur"]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2014.

Makarenko, O. I., and Kishchenko, O. V. "Systema monitorynhu ryzykiv, yaki vynykaiut u protsesi ekspluatatsii systemy korporativnoho elektronnoho dokumentoobihu" [The system of monitoring of risks arising in the operation of the system of corporate electronic document management]. *Biznes Inform*, no. 4 (2015): 83-88.

Midukov, E. N. "Formirovaniye systemy kompleksnoy otsenki i monitoringa regionalnykh investitsionnykh projektov" [Creating a system of comprehensive assessment and monitoring of regional investment projects]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2010.

Skrynkovskiy, R. M., Protsiuk, T. B., and Leskiy, S. R. "Monitorynh finansovoi, vyrobnychoi, marketynhovoї i produktovoi sfer diialnosti ta ekspres-diahnostyka materialno-tekhnichnoho zabezpechennia pidpriemstva" [Monitoring financial, production, marketing and product areas and rapid diagnosis of logistics enterprises]. *Biznes Inform*, no. 10 (2015): 250-256.

Sofin, A. A. "Sistemnyy monitoring nalogovykh platezhey: uchetho-analiticheskoye obespecheniye" [System monitoring of tax payments: accounting and analytical support]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.12*, 2015.

Travkina, E. V. "Metodologiya i mekhanizm formirovaniya systemy kompleksnogo monitoringa bankovskikh riskov" [Methodology and mechanism of formation of system of complex monitoring of Bank risks]. *Diss. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.10*, 2013.

Vorobiov, V. I. "Modeliuvannya systemy monitorynhu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv vydavnycho-polihrafichnoi haluzi" [Simulation of the system of monitoring of economic security of enterprises of publishing and printing industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 21.04.02*, 2011.

Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. "Analiz isnuuychykh metodychnykh pidkhodiv do formuvannya systemy monitorynhu sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv v Ukraini ta krainakh svitu" [Analysis of existing methodological approaches to formation of system of monitoring of socio-economic development of regions in Ukraine and countries of the world]. *Biznes Inform*, no. 4 (2015): 62-67.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

© 2016 **АНДРЕЄВА Л. О., ЛИСАК О. І.**

УДК 332.02

Андреева Л. О., Лисак О. І. Методичні аспекти стратегічного розвитку підприємств

Метою статті є дослідження та наукове узагальнення теоретико-методичних аспектів процесу розробки стратегії діяльності підприємства та обґрунтування рекомендацій щодо його здійснення. Проаналізовано загальноприйняті етапи стадії процесу розробки стратегії. Запропоновано комплексне використання маркетингових досліджень на всіх етапах вирішення завдань стратегічного планування. Встановлено необхідність орієнтування діяльності підприємств виключно на потреби споживачів, що є ключовим фактором успіху. Обґрунтовано необхідність надання більшій увазі слабким сторонам діяльності підприємства та запропоновано порядок їх ліквідації. Акцентовано увагу на економічному розвитку галузі, в якій функціонує підприємство, що є визначальним чинником для вибору стратегічної альтернативи, адже саме стан економічних чинників, які формуються в галузевому середовищі, мають найбільший вплив при розробці стратегії діяльності підприємства.

Ключові слова: стратегія, стратегічне планування, розвиток, внутрішнє середовище, зовнішнє середовище.

Табл.: 2. **Бібл.:** 8.

Андреева Лариса Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств, Таврійський державний агротехнологічний університет (пр. Богдана Хмельницького, 18, Мелітополь, Запорізька обл., 72315, Україна)

E-mail: cherkasova2408@mail.ru

Лисак Оксана Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств, Таврійський державний агротехнологічний університет (пр. Богдана Хмельницького, 18, Мелітополь, Запорізька обл., 72315, Україна)

E-mail: oksana_lysak@mail.ru

УДК 332.02

Андреева Л. А., Лысак О. И. Методические аспекты стратегического развития предприятий

Целью статьи является исследование и научное обобщение теоретико-методических аспектов процесса разработки стратегии деятельности предприятия и обоснование рекомендаций по его осуществлению. Проанализированы общепринятые этапы стадии процесса разработки стратегии. Предложено комплексное использование маркетинговых исследований на всех этапах решения задач стратегического планирования. Установлена необходимость ориентирования деятельности предприятий исключительно на нужды потребителей, что является ключевым фактором успеха. Обоснована необходимость обращения большего внимания на слабые стороны деятельности предприятия и предложен порядок их ликвидации. Сделан упор на экономическое развитие отрасли, в которой работает предприятие, что является определяющим фактором для выбора стратегической альтернативы, так как именно состояние экономических факторов, формирующихся в отраслевой среде, имеют наибольшее влияние при разработке стратегии деятельности предприятия.

Ключевые слова: стратегия, стратегическое планирование, развитие, внутренняя среда, внешняя среда.

Табл.: 2. **Библ.:** 8.

Андреева Лариса Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий, Таврический государственный агротехнологический университет (пр. Богдана Хмельницкого, 18, Мелитополь, Запорозжская обл., 72315, Украина)

E-mail: cherkasova2408@mail.ru

Лысак Оксана Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий, Таврический государственный агротехнологический университет (пр. Богдана Хмельницкого, 18, Мелитополь, Запорозжская обл., 72315, Украина)

E-mail: oksana_lysak@mail.ru

UDC 332.02

Andriieva L. O., Lysak O. I. The Methodical Aspects of the Strategic Development of Enterprises

The article is aimed at studying and scientific generalization of the theoretical-methodological aspects of the process of developing the enterprise strategy and substantiation of recommendations as to its implementation. The commonly accepted stages of the process developing the enterprise strategy have been analyzed. An integrated use of marketing researches at all stages of the solution to the tasks of strategic planning has been proposed. The need to orient the activities of the enterprises' activities exclusively toward the needs of consumers has been identified, which is considered a key success factor. The necessity of calling more attention to the weaknesses of the enterprise activities has been substantiated, an order of their elimination has been suggested. An emphasis has been made on the economic development of the economic sector in which enterprise operates, as the determining factor for the choice of a strategic alternative, because the status of economic factors emerging in the sectoral environment has the greatest influence in the formulation of the strategy of enterprise.

Keywords: strategy, strategic planning, development, internal environment, external environment.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 8.

Andriieva Larysa O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics Enterprises, Tavria State Agrotechnological University (18 Bohdana Khmelnytskoho Ave., Melitopol, Zaporizka obl., 72315, Ukraine)

E-mail: cherkasova2408@mail.ru

Lysak Oksana I. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics Enterprises, Tavria State Agrotechnological University (18 Bohdana Khmelnytskoho Ave., Melitopol, Zaporizka obl., 72315, Ukraine)

E-mail: oksana_lysak@mail.ru

Для забезпечення ефективних результатів діяльності підприємства повинні постійно займатися діагностикою свого стану на ринку відповідно до сучасних умов. Багато чинників зовнішнього середовища, що постійно змінюються, впливають на діяльність підприємств. Розробка стратегії діяльності є одним з основних управлінських інструментів, що дозволить підприємству зміцнити конкурентну позицію на ринку.

Питання стратегічного розвитку підприємств досліджуються протягом багатьох десятиріч. Основні результати досліджень висвітлені в наукових працях таких провідних вчених у галузі менеджменту, як І. Ансофф [1; 2], Д. Бодді [3], Р. Пейтон [3], М. Портер [8], А. А. Томпсон, А. Дж. Стрікленд, Д. Хассі, Ф. Хедоурі, А. Чандлер. Сьогодні дана проблематика широко висвітлюється у працях вітчизняних вчених, зокрема, В. О. Верби [4],

Л. Є. Довгань [5], А. П. Наливайка [6; 7], З. Є. Шершньової. Мінливість чинників зовнішнього середовища, під впливом яких формуються чинники внутрішнього середовища, викликає потребу в постійному вдосконаленні методики стратегічного розвитку підприємств.

Метою статті є дослідження та наукове узагальнення теоретико-методичних аспектів процесу розробки стратегії діяльності підприємства та обґрунтування рекомендацій щодо його здійснення.

Розробка стратегії (стратегічне планування) – це важкий, тривалий процес, в якому повинні бути задіяні всі працівники підприємства: від вищого керівництва до простих виконавців. Тільки в цьому випадку можна досягти бажаного успіху.

Загальний стратегічний план слід розглядати як програму, яка спрямовує діяльність підприємства впродовж великого періоду часу, а оскільки ділова та соціальна сфери конфліктні та весь час змінюються, то постійні корективи є обов'язковими.

У табл. 1 представлено характеристику загальноприйнятих етапів стадії процесу розробки стратегії.

Місія має велике значення для організації, але не слід недооцінювати вплив цінностей та цілей керівництва фірми. Професор Ігор Ансофф стверджує, що стратегічна поведінка знаходиться під впливом цінностей: «Загальні спостереження та соціологічні дослідження підтверджують, що поведінка не є вільною від впливу цінностей. Як індивіди, так і організації схильються до визначених типів стратегічної поведінки. Вони виражають таке прихилення на підставі певної лінії поведінки навіть тоді, коли це означає втрати з точки зору результатів» [2].

Загальні цілі формулюються та встановлюються на підставі загальної місії організації та певних цінностей і цілей, на які орієнтується керівництво. Щоб зро-

бити справжній внесок для успіху організації, цілі мають відповідати таким характеристикам.

По-перше, цілі повинні бути точно визначеними та вимірюваними. Це забезпечить чітку базу відрахунку для подальших рішень і оцінки ходу роботи, а також є важливим при виконанні контрольних функцій.

Точний горизонт прогнозування є іншою характеристикою ефективних цілей. Слід точно визначити не тільки, що саме організація бажає здійснити, а й коли повинен бути отриманий результат.

Ціль повинна бути досяжною – щоб зросла ефективність діяльності підприємства. Встановлення цілі, яка не відповідає можливостям організації (чи через нестачу ресурсів, чи через зовнішні фактори), може призвести до катастрофічних наслідків.

Крім того, щоб бути ефективними, усі цілі організації повинні бути взаємопідтримуючими, тобто дії та рішення, необхідні для досягнення однієї цілі, не повинні заважати досягненню інших цілей. Неможливість зробити цілі взаємопідтримуючими веде до конфлікту між підрозділами організації, які відповідають за досягнення встановлених цілей.

Оскільки до однієї і тієї самої цілі можна рухатися різними шляхами, процес стратегічного планування можна визначити як вибір маршруту і засобів руху до одного пункту призначення.

Діагноз стартових умов діяльності підприємства можна здійснити на підставі одного із загальноприйнятих інструментів комплексного аналізу, яким є SWOT-аналіз. Він є найпоширенішою та розвинутою технікою стратегічного аналізу, що використовується у світовій практиці.

Аналіз зовнішнього середовища є процесом, завдяки якому розробники стратегічного плану повинні контролювати зовнішні фактори, щоб виявити можливості та загрози для підприємства.

Таблиця 1

Стадія процесу розробки стратегії

Етапи стратегічного процесу	Питання	Опис
Визначення: – місії; – цілей; – цінностей	Що входить до наших намірів? Якою організацією ми бажано бути?	Мета бізнесу, повинна відповідати встановленим місії та цілям підприємства. Деякі організації визначають систему цінностей, якими вони бажано керуватися
Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища	Який сучасний стан підприємства у ринковому просторі?	Включає в себе збір та визначення інформації про ділове середовище (зовнішнє, внутрішнє) та очікування зацікавлених груп
Встановлення завдань	Який майбутній бажаний стан підприємства в ринковому просторі?	Більш детально формулюються цілі; у деяких випадках завдання визначаються в кількісних показниках, які треба досягти
Розробка альтернативних варіантів	Як ми збираємося цього досягти?	Стратегії описують методи, які використовуються для виконання завдань
Визначення найдоцільнішого варіанта розробки стратегії	Чи існують альтернативні шляхи?	Аналіз альтернативних стратегій; розгляд та оцінка можливих варіантів, відбір найкращих

Джерело: адаптовано за [3].

На підставі результатів SWOT-аналізу необхідно зіставити внутрішні сильні сторони підприємства з можливостями зовнішнього середовища, визначити вплив загроз зовнішнього середовища на слабкі сторони діяльності підприємства, тобто провести управлінське обстеження.

З метою спрощення управлінського обстеження до нього пропонується включити такі функції: маркетинг, фінанси, операції (виробництво), трудові ресурси, інноваційна діяльність, а також визначити культуру та образ підприємства.

Вельми багато чинників зовнішнього середовища впливають на діяльність підприємства. Особливої уваги, на наш погляд, заслуговують чинники прямого впливу зовнішнього середовища, а саме: постачальники, посередники, споживачі, конкуренти та товари-замінники. Поділяємо точку зору вітчизняних вчених [6; 7] щодо об'єднання двох останніх чинників, тому що поява на ринку конкурентів супроводжується появою товарів-замінників. Серед зазначених вище чинників зовнішнього середовища прямого впливу визначальним усе ж є «споживачі», тому що для того, щоб вірно побудувати свою діяльність, необхідно, у першу чергу, знати вимоги споживачів і, вже виходячи з них, формувати чинники внутрішнього середовища підприємства щодо виробництва конкурентоспроможної продукції.

Досягти цього можна шляхом якісних маркетингових досліджень, результати яких повинні стати підґрунтям для здійснення процесу розробки стратегії розвитку підприємства.

Аналіз фінансового стану допоможе виявити внутрішні слабкості в організації порівняно з її конкурентами. Вивчення фінансової діяльності може відкрити керівництву зони внутрішніх сильних і слабких сторін у довгостроковій перспективі.

Дуже важливим для тривалого виживання підприємства є безперервний аналіз виробництва. Ось деякі основні положення, які є головним критерієм успіху виробничої діяльності підприємства:

1. Виготовлення товарів або послуг за цінами нижчими, ніж у конкурентів.
2. Розширення каналів сировинного забезпечення.
3. Сучасне обладнання і добре його обслуговування.
4. Закупівлі, розраховані на зниження розміру матеріальних запасів і часу реалізації замовлення. Адекватний механізм контролю за матеріалами, які надходять, і створеними виробами.
5. Відсутність впливу на процес виробництва продукції сезонних коливань попиту, що приводить до тимчасового звільнення робітників.
6. Диверсифікація виробництва.
7. Наявність ефективної та результативної системи контролю за якістю.
8. Ефективне планування і проектування процесу виробництва.
9. Інноваційна діяльність.

Багато проблем на підприємствах можуть бути пов'язані з людьми. Є ряд питань, які повинні бути враховані при обстеженні сильних і слабких сторін

трудових ресурсів будь-якої організації. Якщо підприємство має кваліфікованих співробітників і керівників, які спроможні добре обґрунтувати цілі діяльності підприємства, є можливість додержуватись різних альтернативних стратегій з метою підвищення ефективності діяльності. В іншому випадку слід підвищувати рівень кваліфікації трудових ресурсів, тому що ця слабкість з найбільшою ймовірністю буде вести до загрози в майбутній діяльності підприємства.

На завершення можна виділити так звані нетрадиційні фактори, які мають вирішальне значення для успішної діяльності підприємства в довгостроковій перспективі. До них належать культура та образ організації. Культура відображає звичаї, очікування в організації. Керівництво використовує цю культуру для заохочення робітників певних типів і для стимулювання певних типів поведінки.

Імідж (як усередині, так і за межами підприємства) – це враження про підприємство, яке створюється за допомогою співробітників, клієнтів та громадської думки в цілому. Це враження стимулює клієнтів до купівлі товарів саме в цих фірм, а не в інших.

На підставі результатів управлінського обстеження керівництво підприємства повинно визначити завдання подальшого розвитку підприємства, їх пріоритетність та оптимальну стратегічну альтернативу.

Функціонування підприємств в умовах ринкових відносин неможливо без розробки та реалізації цілого комплексу функціональних та підфункціональних стратегій, які становлять загальну стратегію бізнесу.

Загалом система стратегій містить три рівні прийняття стратегічних рішень:

- 1) загальний або корпоративний;
- 2) діловий або конкурентний;
- 3) функціональний.

Структура стратегій окремого підприємства залежить від змісту та кількості напрямів його діяльності. У разі вузької спеціалізації підприємства, загальна та конкурентна стратегії діяльності підприємства можуть збігатися. Таким чином, кожне окреме підприємство повинно мати свою систему стратегій, що притаманна тільки його діяльності.

Вибір корпоративної стратегії найдоцільніше здійснювати за допомогою портфельного аналізу, який дає змогу оцінити всю господарську діяльність підприємства з метою вкладення коштів у найбільш прибуткові та перспективні напрями, і скорочення або припинення інвестицій у неефективні проекти (відповідно до вимог ринку). Передбачається, що портфель підприємства повинен бути збалансованим, тобто необхідно досягти рівноваги на підприємстві між тими господарськими підрозділами, які потребують додаткових інвестицій, та тими, які спроможні їх надати.

Основним способом портфельного аналізу прийнято вважати побудову матриць, за допомогою яких окремі підприємства можуть порівнюватися одне з одним за такими критеріями, як темпи зростання продажу, відносна конкурентна позиція, стадія життєвого циклу товару, частка ринку, привабливість галузі тощо.

У світовому досвіді найбільш поширеними портфельними моделями аналізу, які дають змогу оцінити позиції конкретного виду бізнесу економічного суб'єкта в стратегічному просторі з урахуванням його подальшого розвитку, вважаються такі: BCG, GE/McKinsey, Shell/DPM, ADL/LC, Hofer/Schendel (табл. 2).

Застосування методів портфельного аналізу, на наш погляд, допоможе керівникам підприємств оцінити всю діяльність, порівняти окремі її напрями та визначити напрямки руху грошових потоків. Можливе застосування інших відомих моделей, але використання портфельних моделей має переваги, які роблять їх більш привабливими:

1. Портфельні матриці являють собою відносно простий та досить ефективний спосіб декомпозиції та порівняння діяльності підприємств на підставі бізнес-напрямів.

2. Портфельний підхід дає змогу оцінити роль бізнес-напрямів з точки зору зовнішніх факторів (привабливості галузі) та внутрішніх параметрів (конкурентної позиції на ринку). На підставі отриманих результатів підприємство спрямовує інвестиції в ті напрями, які є найбільш конкурентоспроможними.

3. Портфельний аналіз є ефективним механізмом для розгляду можливостей продажу або придбання окремих виробничих підрозділів підприємства.

Ділова стратегія, своєю чергою, повинна бути націлена на визначення способів досягнення переваг

перед конкурентами щодо зв'язку «продукт – ринок» по кожному з обраних напрямів. При цьому основним інструментом, який дає змогу приймати рішення для досягнення корпоративних стратегій з урахуванням конкурентних умов ринку, є модель М. Портера «П'ять сил конкуренції», згідно з якою розробка конкурентної стратегії містить у собі два основні етапи: аналіз галузі, в якій функціонує підприємство, та визначення конкурентної позиції в ній [8].

П'ять сил конкуренції визначають потенціал прибутковості галузі, тому що кожна з них окремо або їх сукупність мають безпосередній вплив на розмір доходів та витрат підприємств. Поява нових конкурентів та товарів-замінників призводить до загострення суперництва, і, як наслідок, до зниження прибутковості підприємства. Посилення конкурентних позицій серед діючих на ринку підприємств потребує вкладень. Це витрати на просування товару, його рекламу, організацію збуту, додаткові наукові дослідження, що, своєю чергою, може призвести до мінімізації доходів.

Від ефективності протидії п'яти силам конкуренції залежить частка ринку та рівень прибутку підприємства. Залежно від ситуації, яка склалася в галузі, підприємство, згідно з М. Портером [8], може покращити свої конкурентні переваги за рахунок лідирування у зниженні витрат, диференціації продукції, зосередження на певному сегменті ринку або виведення на ринок нового товару.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика класичних портфельних моделей

Модель	Основна мета стратегій	Фактори оцінки		Загальна характеристика
		зовнішні	внутрішні	
BCG	Зростання частки ринку та прибутковості	Темп зростання ринку	Відносна частка на ринку	Перша портфельна модель. Значення частки ринку порівняно з іншими параметрами переоцінено
GE/McKinsey	Направлення ресурсів у потужний бізнес	Привабливість ринку	Конкурентоспроможність підприємства	Більш детальна класифікація порівнюваних видів бізнесу та широкі можливості для вибору
Shell/DPM	Перерозподіл фінансових потоків	Привабливість галузі	Конкурентоспроможність підприємства	Змістова сторона подібна моделі BCG. Використання матриці обмежене рамками капіталомістких галузей промисловості
Hofer/Schendel	Позиціонування видів бізнесу та складання з них ідеального набору	Стадії розвитку ринку	Відносна конкурентна позиція	Вперше зроблено чітке розмежування планування на корпоративний, діловий та функціональний рівень
ADL/LC	Формування збалансованого бізнес-портфеля за стадіями життєвого циклу	Стадії життєвого циклу	Відносне становище на ринку	Процес планування створюється на підставі концепції життєвого циклу і виконується в три етапи: простий вибір, специфічний та вибір конкретної стратегії

Функціональні стратегії підприємства необхідно будувати з урахуванням обраних корпоративних та ділових стратегій.

Дуже часто при формуванні портфеля стратегічних альтернатив керівники роблять помилку, яка полягає в зіставленні стратегічних альтернатив з типами стратегій. Загальновідомо, що залежно від встановлених цілей підприємство розробляє різні варіанти їх досягнення. Тому основна відмінність між типами стратегій та стратегічними альтернативами міститься у кінцевому результаті, а саме – в досягненні мети. Якщо стратегії класифікуються за типами, то вони спрямовані на досягнення різних цілей, тоді як стратегічні альтернативи спрямовані на досягнення однієї загальної мети.

Після того, як було розглянуто стратегічні альтернативи, необхідно звернутися до конкретної стратегії, яка максимально покращить довгострокову ефективність підприємства. Стратегічний вибір повинен бути однозначним. Перевага якого-небудь конкретного вибору значно обмежує майбутню стратегію, тому рішення повинно бути дуже добре досліджене та оцінене.

ВИСНОВКИ

Ми вважаємо, що на відміну від загальноприйнятої схеми (див. табл. 1), на першому етапі стадії розробки стратегії необхідно чітко визначити: відповідно до сучасних умов функціонування підприємств у ринковому просторі кожне з них повинно орієнтувати свою діяльність виключно на потреби споживачів, що є ключовим фактором їх успіху.

Надання більшої уваги слабким сторонам своєї діяльності повинно бути тією принциповою рисою, яка відрізняє стратегічне планування від попереднього досвіду планування. Сторони є слабкими з точки зору вимог ринку, на які повинно орієнтуватися підприємство, тому їх необхідно перетворити в сильні. Орієнтація підприємства та розвиток лише своїх сильних сторін без чіткого визначення слабкостей не приведе до бажаного успіху. Порядок ліквідації слабких сторін діяльності підприємства повинен встановлюватися на підставі визначення ступеня їх впливу на результати діяльності шляхом проведення маркетингових досліджень.

Економічний розвиток галузі, в якій функціонує підприємство є, на наш погляд, визначальним чинником для вибору стратегічної альтернативи. Тому що саме стан економічних чинників, які формуються в галузевому середовищі функціонування підприємств, мають найбільший вплив при розробці стратегії діяльності підприємства.

Усі етапи стадії розробки стратегії діяльності підприємства дуже тісно пов'язані між собою. Недоліки виконання якогось одного етапу можуть призвести до негативних наслідків всього стратегічного планування, а саме, до неефективної діяльності підприємства. Тому належну увагу необхідно приділяти всім етапам процесу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф / Пер. с англ. / Под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб., 1999. – 413 с.

2. Ансофф И. Стратегический менеджмент / И. Ансофф / Пер. с англ. – СПб. : Питер, 2009. – 344 с.

3. Бодди Д. Основы менеджмента / Д. Бодди, Р. Пэйтон / Под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 1999. – 816 с.

4. Верба В. А. Управление развитием компании / В. А. Верба, О. М. Гребешкова. – К. : КНЕУ, 2011. – 482 с.

5. Довгань Л. Є. Стратегічне управління : навч. посібник / Л. Є. Довгань, Ю. В. Каракай, Л. П. Артеменко. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 439 с.

6. Наливайко А. П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку : монографія / А. П. Наливайко. – К. : КНЕУ, 2001. – 227 с.

7. Наливайко А. П. Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу суспільно-економічних процесів : монографія / А. П. Наливайко, Т. І. Решетняк, Н. М. Євдокимова та ін. – К. : ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана», 2013. – 454 с.

8. Портер М. Конкуренция : учебное пособие / Майкл Портер / Пер. с англ. Я. В. Заблоцкого. – М. : Вильямс, 2003. – 495 с.

REFERENCES

Ansoff, I. *Nova korporatyvna stratehiia* [The new corporate strategy]. St. Petersburg, 1999.

Ansoff, I. *Strategicheskii menedzhment* [Strategic management]. St. Petersburg: Piter, 2009.

Boddi, D., and Peyton, R. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of management]. St. Petersburg: Piter, 1999.

Dovhan, L. Ye., Karakai, Yu. V., and Artemenko, L. P. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 2011.

Nalyvaiko, A. P. *Teoriia stratehii pidpriemstva. Suchasnyi stan ta napriamky rozvytku* [The theory of business strategy. Modern state and directions of development]. Kyiv: KNEU, 2001.

Nalyvaiko, A. P. et al. *Stratehiia pidpriemstva: adaptatsiia orhanizatsii do vplyvu suspilno-ekonomichnykh protsesiv* [Enterprise strategy: adapting organizations to influence socio-economic processes]. Kyiv: KNEU, 2013.

Porter, M. *Konkurensiya* [Competition]. Moscow: Vilyams, 2003.

Verba, V. A., and Hrebeshkova, O. M. *Upravlinnia rozvytkom kompanii* [Managing development of the company]. Kyiv: KNEU, 2011.

ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕКЛАМИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М. Діагностика ефективності реклами в діяльності підприємства

У статті розкрито сутність поняття «реклама», під яким слід розуміти один із ключових комунікаційно-інформаційних засобів підприємства щодо представлення продукції споживачам і просування на ринку з метою її реалізації. З'ясовано, що діагностика ефективності реклами в діяльності підприємства – це процес ідентифікації, аналізування та оцінювання ефективності реклами, основних тенденцій його зміни та впливу на діяльність підприємства з метою визначення перспектив функціонування підприємства у ринковому конкурентному середовищі. Представлено концепцію та інструментарій системи діагностики ефективності реклами в діяльності підприємства. Встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики ефективності реклами в діяльності підприємства є: індикатор продуктивності реклами; індикатор рекламовіддачі; індикатор рентабельності реклами; індикатор рекламоємності; індикатор частки постійних клієнтів; індикатор зростання продажу. Перспективи подальших досліджень в цьому напрямі полягають у формуванні системи цілей діагностики діяльності підприємства з урахуванням часткової діагностичної цілі – діагностики ефективності реклами в діяльності підприємства.

Ключові слова: підприємство, реклама, ефективність, комунікації, діагностика, бізнес-індикатори.

Формул: 7. **Бібл.:** 12.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

УДК 65.01

UDC 65.01

Скриньковський Р. Н. Диагностика эффективности рекламы в деятельности предприятия

В статье раскрыта сущность понятия «реклама», под которым следует понимать одно из ключевых коммуникационно-информационных средств предприятия по представлению продукции потребителям и продвижению на рынке с целью её реализации. Установлено, что диагностика эффективности рекламы в деятельности предприятия – это процесс идентификации, анализа и оценки эффективности рекламы, основных тенденций его изменения и влияния на деятельность предприятия с целью определения перспектив функционирования предприятия в рыночной конкурентной среде. Представлена концепция и инструментарий системы диагностики эффективности рекламы в деятельности предприятия. Установлено, что ключевыми бизнес-индикаторами системы диагностики эффективности рекламы в деятельности предприятия являются: индикатор производительности рекламы; индикатор рекламодатчи; индикатор рентабельности рекламы; индикатор рекламоёмности; индикатор доли постоянных клиентов; индикатор роста продаж. Перспективы дальнейших исследований в этом направлении заключаются в формировании системы целей диагностики деятельности предприятия с учётом частичной диагностической цели – диагностики эффективности рекламы в деятельности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, реклама, эффективность, коммуникации, диагностика, бизнес-индикаторы.

Формул: 7. **Библ.:** 12.

Скриньковський Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Skrynkovskyy R. M. Diagnostics of the Advertising Efficiency in the Activities of Enterprise

The article discloses the essence of the concept of «advertising», which should be understood as one of the key communication-informational means of enterprise for presentation of products to consumers and promotion on the market aimed at their merchandising. It has been found that diagnostics of the advertising efficiency in the activities of enterprise is the process of identification, analysis and assessment of the efficiency of advertising, the main trends of its impact on the activities of enterprise with a view to determining the prospects of the enterprise functioning in the market competition environment. Both the conception and the instrumentarium of the system for diagnostics of the advertising efficiency in the activities of enterprise have been provided. It has been found that the key business indicators of the system for diagnostics of advertising efficiency in the activities of enterprise are: indicator of the advertising performance; indicator of the return on advertising spend; indicator of the profitability of advertising; indicator of the advertising capacity; indicator of the percentage of regular customers; indicator of the sales growth. Prospects for further research in this direction are formation of a system for purposes of diagnosing the activities of enterprise in accordance with the partial diagnostic purpose – diagnostics of the advertising efficiency in the activities of enterprise.

Keywords: enterprise, advertising, efficiency, communications, diagnostics, business indicators.

Formulae: 7. **Bibl.:** 12.

Skrynkovskyy Ruslan M. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Сьогодні в умовах ринкових відносин та загострення конкурентної боротьби між суб'єктами господарювання перспектива функціонування підприємства безпосередньо залежить від його конкурентоспроможності, складовою якої є ефективність функціонування підприємства з урахуванням якості реклами. «Краще менше, та краще», – це перша, і напевно, найбільш значима рекомендація головного PR-менеджера компанії *Apple* Кеті Коттон (*Katie Cotton*), яка пропрацювала на цьому підприємстві майже 20 років і була одним з найдосвідченіших його керівників.

Звідси очевидно, що важливого значення в даний час набуває ідентифікування, аналізування та оцінювання ефективності реклами в діяльності підприємства. Усе це обумовило вибір теми, актуальність, мету і завдання наукової роботи.

Вагомий внесок у розвиток окремих аспектів формування та використання реклами в діяльності підприємств зробили такі вітчизняні науковці та практики, як Архипова Т. В., Віннікова І. І., Гараніна І. І., Дерій В. А., Діброва Т. Г., Ємцева Л. М., Капінус Л. В., Лозова О. А., Луфференко Л. Ю., Мельникович О. М., Шепеленко О. В.,

Шмига Ю. І., Янковська Л. А. та ін. [1–11]. Водночас, як засвідчують результати аналізу наукових праць [1–11] та практичний досвід у цьому напрямі, не до кінця вивченими залишаються питання діагностики ефективності реклами в діяльності підприємства на засадах бізнес-індикаторів.

Метою статті є формування концепції та інструментарію системи діагностики ефективності реклами в діяльності підприємства.

Як свідчить аналіз наукових праць [1–11], виникає потреба в уточненні та розкритті сутності такої категорії, як «реклама».

Так, згідно з літературним джерелом [1], реклама – це одна з ключових складових системи маркетингу, що визначає рівень якості та ефективності рекламно-інформаційної діяльності підприємства відповідно до нових вимог конкурентного ринку [1]. На думку Лозової О. А. [2], під рекламою розуміють довільну форму не персональної презентації на платній основі, яка спрямована на просування продукції за допомогою засобів масової інформації [2]. Науковець Капінус Л. В. [3] пропонує трактувати сутність поняття «реклама» з позиції синтезу трьох категорій [3]:

1) *продукт* (сприйняття споживачами на візуальному рівні різноманітних рекламних звернень через засоби масової інформації);

2) *процес* (певна послідовність логічно сформованих етапів побудови рекламного продукту);

3) *інформаційний ресурс підприємства* (інформація, що формує поведінку споживачів на ринку).

Поряд з тим, Ємцева Л. М. [4] розглядає рекламу як комунікаційно-інформаційну діяльність підприємства, що полягає у неособистому представленні продукції і впливі на поведінку споживачів внаслідок використання засобів масових комунікацій задля досягнення максимального рівня ефективності від реалізації продукції на ринку [4].

Таким чином, проведений аналіз наукових праць [1–4] дозволяє зробити висновок, що реклама – це один із ключових комунікаційно-інформаційних засобів підприємства щодо представлення продукції споживачам та просування на ринку з метою її реалізації.

Результати вивчення результатів дослідження [3] засвідчують, що уявлення про увесь можливий спектр побудови та використання реклами формується за такими класифікаційними ознаками: за видом; за способами подання реклами; за предметністю; за формами використання носіїв реклами; за масштабністю території охоплення рекламою; за методами розповсюдження; за характером взаємодії; за типами рекламодавців; за цілями; за типами рекламного часу; за типами візуалізації; за способами передачі інформації; за характеристикою емоційного впливу; за об'єктами рекламування; за рівнем інтенсивності здійснення рекламних звернень; за способами сприйняття споживачами реклами.

Як зазначено у праці Ємцевої Л. М. [4], суб'єктами рекламної діяльності виступають: рекламодавці (замовники реклами); розробники та активні розповсюджувачі реклами (зокрема ЗМІ, рекламні агентства); пасивні роз-

повсюджувачі реклами (відповідні канали просування продукції); споживачі (юридичні та фізичні особи); держава (як суб'єкт законодавчо-нормативного регулювання).

Управління рекламою на підприємстві, у першу чергу, сприяє усуненню неефективних рекламних засобів. Що стосується управління рекламою в діяльності підприємства, то це складний процес, який, передусім, повинен враховувати планування діяльності в стратегічній та тактичній перспективі із визначенням факторів та ресурсів, що забезпечують підтримку реклами [5, с. 98].

Доцільно також звернути увагу на те, що реклама виступає ефективним засобом підприємства у конкурентній боротьбі, оскільки забезпечує [6]:

- ✦ досягнення конкурентних переваг та зміцнення позиції підприємства на ринку;
- ✦ удосконалення та підвищення рівня якості продукції;
- ✦ розробку та випуск інноваційної продукції;
- ✦ насичення ринку продукцією;
- ✦ формування іміджу продукції та підприємства;
- ✦ збільшення споживчого попиту;
- ✦ зростання обсягів випуску та реалізації продукції;
- ✦ зниження витрат на випуск продукції.

Поряд з тим, ключовими (основними) факторами впливу на рівень ефективності реклами підприємства є [1]:

- 1) об'єктивність та правдивість рекламних повідомлень;
- 2) рівень якісних рис товарів, що рекламуються;
- 3) особливості впливу на цільову аудиторію;
- 4) обсяг коштів, що витрачається на рекламні заходи;
- 5) соціально-економічні особливості суспільства.

Водночас рівень ефективності реклами необхідно визначати в контексті [1]:

- ✦ аналізу економічних результатів діяльності підприємства;
- ✦ аналізу рівня ефективності комунікацій;
- ✦ моніторингу засобів масової інформації.

Згідно з результатами дослідження Лозової О. А. [2] ефективність реклами в діяльності підприємства визначається за рахунок [2]:

- ✦ обчислення відношення отриманих результатів від реклами і понесених витрат на рекламу;
- ✦ встановлення меж рівня ефективності;
- ✦ порівняння фактичного значення рівня ефективності діяльності підприємства із нормативним.

Своєю чергою, у науковій праці [3] запропоновано оцінювати ефективність реклами за допомогою показника продуктивності реклами. Так, показник продуктивності реклами відображає можливість рекламних витрат примножувати обсяги реалізації продукції, що необхідні споживачу в певний період часу. У контексті цього, продуктивність реклами визначається як відношення кількості купленої споживачами продукції внаслідок її рекламування за певний період часу, до суми понесених витрат на рекламу в той самий період часу.

Слід також погодитися з точкою зору Ємцевої Л. М. [4], яка пропонує оцінювати ефективність реклами в діяльності підприємства за узагальнюючими показниками рекламодатчі та фінансової ефективності реклами, які в сукупності формують комплексний показник ефективності реклами. У контексті цього варто зазначити, що ефективність реклами підприємства залежить і від рівня результативності рекламних кампаній.

Автори наукової праці [7] в процесі оцінювання ефективності рекламної кампанії підприємства використовують:

1) *показники комунікаційної ефективності* (рівень відомості брэнда; ступінь лояльності до торгової марки; ступінь лояльності до продукції; ступінь лояльності до підприємства; рівень сприйняття атрибутів позиціонування торгової марки; рівень позиціонування атрибутів продукції; рівень позиціонування атрибутів підприємства; рівень розуміння та запам'ятовування споживачами змісту рекламного повідомлення; рівень ставлення до змісту рекламного повідомлення);

2) *показники медіа-аудиту та показники економічної ефективності* (рівень рентабельності реклами; середній приріст обігу продукції; частота та кількість покупок споживачами продукції; динаміка прибутку; рівень продажів продукції; частка ринку, яку підприємство забезпечує продукцією; питома вага постійних споживачів продукції).

У результаті узагальнення, у праці Архипової Т. В. [8] зазначено, що оцінити ефективність реклами можна за показниками, що відображають комунікаційну ефективність (показник комунікаційної ефективності, частка постійних споживачів, рівень залучення нових споживачів, рівень охоплення засобами масової інформації, рівень ознайомлення з продукцією, рівень інтересу до продукції, рівень нагадування про продукцію, показник укладення угод зі споживачами) та економічну ефективність (показник економічної ефективності, показник результативності реклами, питома вага рекламного ринку) [8, с. 91].

Як стверджує д. е. н. Дерій В. А. [9], проведення рекламного процесу зумовлює виникнення на підприємстві витрат на рекламу (зокрема витрат на організацію рекламного процесу та безпосередніх витрат на виготовлення чи замовлення та розміщення реклами) [9, с. 221].

Виходячи із зазначеного, в процесі рекламування продукції підприємство несе певні витрати, які поділяються на [2]: операційні (понесені на випуск додаткового обсягу продукції, що має бути реалізована); економічні (витрати, які входять у собівартість продукції, що випущена додатково, а також у додатковий прибуток).

Необхідно наголосити і на тому, що розроблення рекламної стратегії підприємства в плані діагностики ефективності реклами передбачає [10, с. 28]:

- ✦ постановку цілей (зокрема цілей підприємства; цілей маркетингу; цілей реклами);
- ✦ аналізування ситуації на ринку (оцінювання діяльності підприємств відповідно до постав-

лених цілей; аналіз можливостей та загроз підприємства, його сильних та слабких сторін);

- ✦ установлення корисності продукції підприємства для споживачів (визначення споживчих переваг продукції; визначення споживачів продукції);
- ✦ розроблення стратегії рекламного повідомлення (встановлення цілей рекламного повідомлення; визначення ключових параметрів рекламного повідомлення);
- ✦ розроблення стратегії поширення рекламного повідомлення (визначення оптимуму контрактів та розміру бюджету; вибір засобів реклами);
- ✦ оцінювання ефективності рекламної стратегії (оцінювання комунікативної та економічної ефективності реклами).

У контексті діагностики ефективності реклами в діяльності підприємства доцільно звертати увагу на те, що [2]:

- ✦ рекламуванням продукції займається відділ маркетингу, який є структурним підрозділом підприємства;
- ✦ мета діяльності відділу маркетингу має чітко відповідати місії підприємства;
- ✦ рекламування продукції повинно проводитися з урахуванням чинних на сьогодні законодавчих і нормативно-правових актів.

З метою виявлення проблем і передбачення небезпек, що виникають на шляху розвитку реклами в діяльності підприємства, у науковій праці [10] представлено механізм діагностики ефективності реклами в діяльності підприємства, основними аспектами якого є [10, с. 29]:

- ✦ *мета* (підвищення рівня інформованості споживачів про підприємство та його продукцію);
- ✦ *етапи* (організаційно-підготовчий; методико-забезпечуючий; інформаційно-забезпечуючий; моделювання реклами в діяльності підприємства; проведення діагностичного обстеження; моніторингу результатів діагностики; розроблення рекомендацій стосовно вирішення проблемних ситуацій; контролювання за впровадженням рекомендацій у рекламу);
- ✦ *елементи* (з позиції рекламодавця (оцінювання внутрішнього та зовнішнього середовища; оцінювання сильних та слабких сторін; оцінювання споживчих переваг підприємства); з позиції рекламовиробника (оцінювання рекламних звернень; оцінювання техніко-технологічної бази виробництва рекламних звернень); з позиції рекламозрозповсюджувача (оцінювання засобів поширення інформації; оцінювання відповідних носіїв розповсюдження реклами); з позиції рекламоспоживача (оцінювання цільової аудиторії; оцінювання демографічних особливостей; оцінювання особливостей поведінки споживача));
- ✦ *інструментарій діагностики* (стратегічний аналіз; комплекс маркетингу; бенчмаркінг; ре-

кламний бюджет; координація, моніторинг та прогнозування рекламних заходів тощо);

- ★ *методи* (кількісні (балансовий метод, індексний метод, ряди динаміки, метод абсолютних та відносних величин); якісні (метод експертних оцінок, структурний аналіз); методи економічного аналізу (вертикальний аналіз, горизонтальний аналіз, трендовий аналіз, порівняльний аналіз)).

Аналіз зарубіжної літератури з проблем маркетингу дозволив виділити таке: реклама містить суттєвий вплив на діяльність підприємства, оскільки підвищує рівень популяризації та бренду продукції.

Виходячи з такої позиції, Лауреат Нобелівської премії з економіки (2001 р.) Джордж Акерлоф (*George Akerlof*) зазначає, що якщо у споживачів немає достатньої інформації про якісні параметри продукції, що представлена на ринку, то ціна на неї постійно знижується. Такий стан в кінцевому результаті призводить до зникнення продукції з ринку [12].

Цілком зрозумілим є те, що рекламні послуги підприємство також може замовляти у спеціалізованих компаніях. Взаємовідносини підприємства із зазначеними компаніями чітко окреслені проф. Мельникович О. М. у праці [11]. Так, на сьогодні в Україні та закордоном рекламні послуги надають маркетингові дослідницькі компанії, тренд-консалтингові агентства, тренд-агенства, компанії з медіаконсалтингу та медіа аудиту, поліграфічні підприємства, контакт-центри, кол-центри, фотостудії, дизайн-студії, студії веб-дизайну, кіно- та аудіостудії тощо.

З огляду на вищезазначене, діагностика ефективності реклами в діяльності підприємства – це процес ідентифікування, аналізування та оцінювання ефективності реклами, основних тенденцій його зміни та впливу на діяльність підприємства з метою визначення перспектив функціонування підприємства в ринковому конкурентному середовищі.

Враховуючи результати досліджень у наукових працях [1–11] та діючої практики у цьому напрямі, ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики ефективності реклами в діяльності підприємства є:

- індикатор продуктивності реклами ($I_{ПР}$);
- індикатор рекламодатчі ($I_{РВ}$);
- індикатор рентабельності реклами ($I_{РР}$);
- індикатор рекламості ($I_{РМ}$);
- індикатор частки постійних клієнтів ($I_{ЧПК}$);
- індикатор зростання продажу ($I_{ЗП}$), які доцільно розраховувати за формулами (1–6):

$$I_{ПР} = O_{КП} / B_P, \quad (1)$$

де $O_{КП}$ – обсяг купленої споживачами продукції на основі побаченої реклами в певний період часу, у грн або в натуральних одиницях; B_P – сукупність витрат, які підприємство понесло на рекламу продукції в певний період часу, у грн;

$$I_{РВ} = D_P / B_{ПР}, \quad (2)$$

де D_P – приріст доходу підприємства від реалізації продукції внаслідок проведення рекламних заходів, грн; $B_{ПР}$ – поточні витрати підприємства на рекламу, грн;

$$I_{РР} = П / B_{ПР}, \quad (3)$$

де $П$ – сума прибутку, отриманого підприємством у результаті проведення рекламних заходів, грн;

$$I_{РМ} = B_{ПР} / D_P, \quad (4)$$

$$I_{ЧПК} = (K_{ПК} / K_K^3) \cdot 100, \quad (5)$$

де $K_{ПК}$ – кількість постійних клієнтів підприємства, осіб; K_K^3 – загальна кількість клієнтів підприємства, осіб;

$$I_{ЗП} = ОРП_{ДПРК} / ОРП_{ППРК}, \quad (6)$$

де $ОРП_{ДПРК}$ – обсяг реалізації продукції до проведення рекламної кампанії підприємством, грн; $ОРП_{ППРК}$ – обсяг реалізації продукції після проведення рекламної кампанії підприємством, грн.

Своєю чергою, інтегральний індикатор рівня ефективності реклами в діяльності підприємства ($I_{ЕР}$) рекомендується обчислювати за формулою (7):

$$I_{ЕР} = f(I_{ПР}; I_{РВ}; I_{РР}; I_{РМ}; I_{ЧПК}; I_{ЗП}). \quad (7)$$

Поряд з тим, діагностику ефективності реклами в діяльності підприємства доцільно здійснювати з урахуванням методу експертних оцінок. Чим вище індикатор рівня ефективності реклами ($I_{ЕР}$), тим вищий рівень ефективності функціонування підприємства.

ВИСНОВКИ

На підставі аналізу літературних джерел [1–12] та практики функціонування вітчизняних підприємств з'ясовано, що ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики ефективності реклами в діяльності підприємства є: індикатор продуктивності реклами; індикатор рекламодатчі; індикатор рентабельності реклами; індикатор рекламості; індикатор частки постійних клієнтів; індикатор зростання продажу.

Перспективи подальших досліджень в цьому напрямі полягають у формуванні системи цілей діагностики діяльності підприємства з урахуванням часткової діагностичної цілі – діагностики ефективності реклами в діяльності підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Віннікова І. І. Рекламна діяльність фармацевтичних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами / І. І. Віннікова; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – Київ, 2006. – 17 с.

2. Лозова О. А. Оцінювання економічної ефективності рекламної діяльності машинобудівних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О. А. Лозова; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.

3. Капінус Л. В. Реклама як чинник управління поведінкою споживачів (на матеріалах підприємств з виробництва безалкогольних напоїв) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Л. В. Капінус; Національний університет харчових технологій. – Київ, 2010. – 20 с.

4. Ємцева Л. М. Управління ефективністю рекламної діяльності підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Л. М. Ємцева; Донецький національний

університет економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2008. – 20 с.

5. Яловега Н. І. Оцінка ефективності рекламного менеджменту підприємства / Н. І. Яловега // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – № 3 (23). – С. 96–99.

6. Луференко Л. Ю. Рекламна діяльність молокопереробних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Л. Ю. Луференко; Житомирський національний агроєкологічний університет. – Житомир, 2011. – 20 с.

7. Гараніна І. І. Аудит рекламної діяльності: модель оцінювання ефективності рекламної кампанії / І. І. Гараніна, Т. Г. Діброва, А. Б. Ільєнко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С. 440–443.

8. Архипова Т. В. Актуальні проблеми організації рекламної діяльності українських підприємств / Т. В. Архипова // Економіка та підприємництво : збірник наук. праць молодих учених та аспірантів. – 2013. – Вип. 21. – С. 83–95.

9. Дерій В. А. Відображення витрат на рекламу підприємства в системі обліку з позиції доцільності їхнього здійснення / В. А. Дерій // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 2 (18). – С. 219–225.

10. Шепеленко О. В. Економічний механізм діагностики ефективності рекламної діяльності на споживчому ринку / О. В. Шепеленко, С. А. Граніш // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 1-2 (1). – С. 26–29.

11. Мельникович О. М. Сучасні напрями діяльності підприємств у галузі реклами [Електронний ресурс] / О. М. Мельникович // Ефективна економіка. – 2016. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

12. George Akerlof a Winner of 2001 Nobel Prize in Economics [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.berkeley.edu/news/features/2001/nobel>

REFERENCES

Arkhylova, T. V. "Aktualni problemy orhanizatsii reklamnoi diialnosti ukrainskykh pidpriemstv" [Actual problems of the organization of advertising activity of Ukrainian enterprises]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 21 (2013): 83-95.

Derii, V. A. "Vidobrazhennia vytrat na reklamu pidpriemstva v systemi obliku z pozytsii dotsilnosti yikhnyoho zdiisnennia" [The reflection of the advertising costs of the enterprise in the accounting system from the standpoint of expediency of their implementation]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 2 (18) (2015): 219-225.

"George Akerlof a Winner of 2001 Nobel Prize in Economics". <http://www.berkeley.edu/news/features/2001/nobel>

Haranina, I. I., Dibrova, T. H., and Iliencko, A. B. "Audyт reklamnoi diialnosti: model otsiniuvannia efektyvnosti reklamnoi kampanii" [Audit of advertising activities: a model for evaluating the effectiveness of advertising campaigns]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 2 (2014): 440-443.

Kapinus, L. V. "Reklama yak chynnyk upravlinnia povedinkoiv spozhyvachiv (na materialakh pidpriemstv z vyrobnytstva bezalkoholnykh napoiv)" [Advertising as a factor controlling the behavior of consumers (on materials of the enterprises for manufacture of soft drinks)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2010.

Luferenko, L. Yu. "Reklamna diialnist molokopererobnykh pidpriemstv" [Promotional activities of milk processing enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2011.

Lozova, O. A. "Otsiniuvannia ekonomichnoi efektyvnosti reklamnoi diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv" [Evaluation of economic efficiency of advertising activity of machine-building enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2009.

Melnykovich, O. M. "Suchasni napriamy diialnosti pidpriemstv u haluzi reklamy" [Modern directions of activity of the en-

terprises in the field of advertising]. *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Shepelenko, O. V., and Hranish, S. A. "Ekonomichnyi mekhanizm diahnostyky efektyvnosti reklamnoi diialnosti na spozhyvchomu rynku" [Economic mechanism of diagnosis of the effectiveness of promotional activities on the consumer market]. *Ekonomicnyi chasopys-XXI*, no. 1-2 (1) (2013): 26-29.

Vinnikova, I. I. "Reklamna diialnist farmatsevtichnykh pidpriemstv" [Promotional activities of pharmaceutical companies]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2006.

Yemtseva, L. M. "Upravlinnia efektyvnosti reklamnoi diialnosti pidpriemstva" [Management of effectiveness of advertising activity of the enterprise]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2008.

Yaloveha, N. I. "Otsinka efektyvnosti reklamnoho menedzhmentu pidpriemstva" [Evaluation of the effectiveness of advertising management]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 3 (23) (2013): 96-99.